

תורת משה

הוא פירוש אלשיך

לספר

ויקרא

מאת

רבי משה אלשיך

מהדורה מעוצבת

עיצוב: זהבה גרליץ

דעת

ירושלים תשע"ט

התוכן

3.....	פרשת ויקרא
3.....	פרק א
22.....	פרק ב
24.....	פרק ד
30.....	פרק ה
34.....	פרשת צו
34.....	פרק ו
46.....	פרק ז
66.....	פרשת שמיני
66.....	פרק ט
92.....	פרק י
106.....	פרק יא
108.....	פרשת תזריע
108.....	פרקים יב - יג
112.....	פרק יב
113.....	פרק יג
131.....	פרשת מצורע
131.....	פרק יד
161.....	פרק טו
161.....	פרשת אחרי מות
161.....	פרק טז
202.....	פרק יז
207.....	פרק יח
214.....	פרשת קדושים
214.....	פרק יט
238.....	פרק כ
249.....	פרשת אמור
249.....	פרק כא
266.....	פרק כב
275.....	פרק כג
328.....	פרק כד
336.....	פרשת בהר
336.....	פרק כה
388.....	פרק כו
390.....	פרשת בחקותי
427.....	פרק כז

אלשיך ספר ויקרא

פרשת ויקרא

פרק א

א וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר.

הנה ראוי לשית לב.

א. כי מהראוי יאמר ויקרא ה' אל משה וידבר אליו, כי למה זה הס שלא להזכיר כי ה' קורא לו, ואך באומרו **וידבר** הזכיר שמו יתברך.

ב. כי אחר שהקריאה גם היא מאהל מועד, מהראוי יאמר ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו.

ג. אומרו **מאהל מועד**, ולא אמר באהל מועד, כי שם ידבר עמו, כי הקול היה נפסק ובלתי יוצא מהאהל וחוצה.

והנה אמרו רבותינו ז"ל (**ויקרא רבה** א ט) כי גדול כבוד הנעשה למשה מלאברהם, כי את אברהם קרא על יד המלאך, והקב"ה דבר אחר כך עמו. אך למשה, הקדוש ברוך הוא הוא קראו והוא דבר לו. והנה לפי זה תכפל הקושיא הראשונה, שאם כן טוב היה יאמר ויקרא ה' אל משה.

אך אפשר לדעתם ז"ל, כי בעל המאמר ההוא הוקשה לו כי מלת אליו מיותרת, כי על כן יש דורשין (**תורת כהנים**) שהוא אליו למעט את אהרן, אך בעל מאמר זה מפרש שכוונת הכתוב הוא לומר שכיבדו הוא יתברך כבוד גדול מה שלא עשה כן לאברהם. והוא כי ברצות מלך לדבר עם אחד מאוהביו, אינו כבוד מלך לקרא אותו על ידי עצמו שיבוא לפניו או להודיעו שחפץ לדבר עמו, כי אם שלח ישלח אחד מהנערים משרתי פניו לקרא לו, ובבואו לפניו, פה אל פה ידבר בו כמשפט לאוהבי שמו, כמעשהו יתברך עם אברהם ששלח מלאך וקראו מן השמים, ואחר כך הוא יתברך דבר עמו. אמר, כי רק במשה אפילו הקריאה שהיא הכנה אל הדבור, היה על ידי עצמו, וזה יאמר **ויקרא אל משה וגם וידבר ה'** בעצמו - שהייתה הקריאה והדבור על ידי ה' בעצמו - זה עשה אליו בלבד מה שאין כן לאברהם.

או כוונת ז"ל, שנאמר **ויקרא אל משה**. ולא נזכר מי היה הקורא, יורה ודאי שחוזר אל אומרו למעלה ולא יכול משה לבוא וכו' וכבוד ה' מלא את המשכן. שהיה ירא מלבוא על כבוד ה' שהיה מלא את המשכן, על כן ה' הנזכר - באומרו וכבוד ה' מלא - קרא את משה שיבוא פנימה **וידבר ה' אליו**. ומה היה שסמך אל ה' הנזכר בפסוק ההוא לבלתי הזכיר כאן את הקורא, ולא סמך אל הפסוק ההוא לבל הזכיר פה שם הקרוי, על שגם נזכר משה בפסוק ההוא. והיה די יאמר פה ויקרא אליו וידבר ה' וכו', על דרך (בראשית יח) וירא אליו ה' באלוני

וכו' ולא אמר אל אברהם כי סמך אל פסוק סוף פרשה הקודמת שנזכר בו, ואם כן למה נזכר משה בפירוש? אלא ודאי כיוון לרמוז כי את משה לבדו עשה יתברך את הכבוד הזה, מה שאין כן לזולתו הוא אברהם שנאמר בו ויקרא גם הוא.

הצד השווה שבשני דרכים אלו, הוא, כי למה שאין כבודו יתברך להיות גם הקריאה על ידי עצמו, על כן לא הטיל הזכרה בפירוש אצל הקריאה רק אצל הדבור. אך הכתיב באופן שיובן כי גם הקריאה הייתה על ידו יתברך. עם היות שאינו כבודו להיות גם הקריאה על ידו. על כן בדבור שהוא כבודו הכתיבו בפירוש, מה שאין כן בקריאה, כי אם שיובן דרך ייתור או סמיכות, כלומר כי גם מה שאינו כבודו יתברך עשה לפני משה, כי גדול הוא לפניו יתברך.

ועל דרך הפשט להשיב על כל הכתוב מעין הקודם בבחינה אחרת. והוא, בהזכיר מאמרם ז"ל (תורת כהנים) באומרם מאהל מועד, שאמרו **מאהל מועד** מלמד שהיה הקול נפסק ואינו יוצא חוץ לאהל וכו'. והוא כי אינו כבודו יתברך להיות בחוץ קולו רק במקום הוכן לשבתו.

ובזה נבוא אל העניין, והוא, כי הנה היה משה חוץ למשכן כי לא יכול לבוא, ועל כן לקרא אותו היה צריך. אם הוא על ידי עצמו יצא הקול חוצה ולא יפסק פתח האהל. על כן מפני כבודו יתברך לא אמר ויקרא אל משה מאהל מועד, שזה יהיה אומר בפירוש מה שאינו כבוד אלוהים. על כן אמרו בהסתר **ויקרא אל משה** סתום, ומאליו יובן כי יצא הקול לחוץ כי שם משה. אך לא אמר מאהל מועד כי אם אחר אומרו **וידבר ה'**, שהוא אחר שנכנס בפנים אז אמר **מאהל מועד**. שפירושו כמו שאמרו ז"ל שלא היה הקול יוצא חוץ מהאהל, לומר, כי מה שהיה דבור שהוא אחר היכנסו, היה מאהל מועד, ולא יצא הקול חוצה. ושיעור הכתוב, **ויקרא** שהוא שקראו עודנו בחוץ, שהוא כי יצא הקול לחוץ. זה היה **אל משה** שהוא מפני כבוד משה. אך מה **שוידבר ה'**, עם היות הדבור אליו, עם כל זה היה דווקא מאהל מועד ולא יצא הקול לחוץ. תדע למה, מפני שהוא לאמר לזולתו, ועל כן לא עשה יתברך בשביל מה שהוא לאחרים כאשר מה שהיה נוגע אל משה עצמו.

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי-יקריב מקם קרבן לה'

מן-הבהמה מן-הבקר ומן-הצאן תקריבו את-קרבנכם :

ג אם-עלה קרבנו מן-הבקר זכר תמים יקריבנו

אל-פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני ה' :

ד וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו :

ה ושחט את-בן הבקר לפני ה' והקריבו בני אהרן הכהנים את-הדם

וזרקו את-הדם על-המזבח סביב אשר-פתח אהל מועד :

ו והפשיט את-העלה ונתח אתה לנתחיה :

ז וְנָתַנוּ בְּנֵי אֱהֶרֶן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר-עַל-הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֲצִים עַל-הָאֵשׁ :
 ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אֱהֶרֶן הַכֹּהֲנִים אֶת הַנִּתְחִים אֶת-הָרֹאשׁ וְאֶת-הַפָּדֶר
 עַל-הָעֲצִים אֲשֶׁר עַל-הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל-הַמִּזְבֵּחַ :
 ט וְקָרְבוּ וְכָרְעוּ יָרְחָץ בְּמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת-הַכֹּל הַמִּזְבֵּחַ עֲלֵה אִשָּׁה רִיח־נִיחֹחַ לַה' :

ראוי לשים לב:

א. שאחר אומרו **דבר אל בני ישראל** למה חזר ואמר **ואמרת אליהם**.

וגם האחד בלשון דבור והשני בלשון אמירה.

ב. אומרו **אדם** ולא איש.

ג. מלת **מכם** שהיא מיותרת.

ויתכן 'יאמר **דבר אל בני ישראל** דבור של קושי, ושוב אמור להם דברי פיוס וחיבה.
 הדברים של קושי הוא **אדם כי יקריב**, לומר, כי למה שהוא אדם שמאדמה קורץ וערב אל לבו לחטא לה', כאשר יבוא להקריב, **מכם** היה ראוי ליקרב, כיצחק על גבי המזבח. ולא יתרצה יתברך בקרבן בהמה, כלומר כי במה יקדם ה' הירצה ה' באלפי אילים. וזהו דברי קושי שרמז באומרו **דבר אל בני ישראל**, כי הראוי היה להקריב את עצמו.
 ומה שאמרתי **ואמרת** לשון חיבה, הוא, כי אף על פי כן אני מתפייס מחיבתי אליכם, **כי מן הבהמה מן הבקר כו' תקריבו את קרבנכם**, שאעלה עליכם בהקריבכם בהמה כאילו תקריבו קרבנכם של עצמכם.

או יאמר, מעין (זה) מאמר דוד המלך ע"ה באומרו (תהלים כה) לדוד אליך ה' נפשי אשא. לומר, למה שאני דוד בשר ודם, והמשאת והמנחה אליך ה' הוא, כי אין ערוך אליך. על כן ראוי הוא כי נפשי אשא משאת מאת פני אליך. כי אין לאיש, נכבד מנפשו, להציג לפניו יתברך לכפרת עונו. ולא יקשה בעיני להשיא נפשי אליך שאמות, מדאגה פן אבוש בהציג נפשי לפניך, מבושט עוני, שעדיין לא טהרתי מעוני. כי הלא במה שאתה אלוהי, כך בטחתי אל אבושה. אך ירא אני שאל יעלצו אויבי לי אם אמותה הפעם, שיעלצו במיתתי ויחטאו לך, כלומר ולא אמות כי אחיה ותתקנני בחיים.

ועל דרך זה יאמר נא הוא יתברך, **דבר אל בני ישראל** דברים של קושי, ואחרי כן **ואמרת אליהם** דבר של חבה ופיוס. ומה שאמרתי דבר של קושי הוא כי **אדם**, כלומר למה שאיש האדמה הוא, **כי יקריב, מכם** הוא ראוי, כלומר ממה שהוא מתוכם, בכם, הוא הנפש, למה שהוא **קרבן לה'**. כי מה דורון תערכו לו יתברך, ראוי, אם לא הנפש, כי רוחנית היא. באופן שהמוות ראוי לאשר חטא לו. וזהו הקושי אשר אמרתי **דבר אל בני ישראל**. אך אשר אמרתי אחרי כן **ואמרת אליהם** לשון חיבה, הוא כי שבתי וראה לרחמכם כי חביבים אתם לפני, ואתן

תמורת נפשכם, בעל חי בלתי מדבר, **ומן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם** המיוחד לכם הוא הנפש, שאעלה עליכם בהקריבכם מן הבהמה כו' כאילו קרבנכם המיוחד אתם מקריבים והיו קדש.

עוד יתכן, בשום לב אל היכנסו בלשון יחיד **אדם כי יקריב**, וצאתו בלשון רבים באומרו **תקריבו את קרבנכם**. והוא כי אמר אלוהים **דבר אל בני ישראל** דברי קושי, ושוב **ואמרת אליהם** דברי חבה. והקושי הוא **אדם כי יקריב מכס**, כלומר אדם אחד מכללות מרובים שהוא מכללותכם, הוא הראוי שיקריב ואקבלנו, כלומר אך לא כי יחטאו רבים, שקרבן לא ארצה מידם, כי גדול עוון של רבים. ועם כל זה הנני שב ואומר שאפילו של רבים לא אגעל בו, **ומן הבהמה וכו' תקריבו את קרבנכם** של רבים. וכן תחילה החל לפרש קרבנות יחיד ואחרי כן של רבים.

או יאמר אדם וכו', עניין כל ישראל ערבים זה לזה, וחטא האחד על הכלל יחשב, ומה גם על הראויים להזהיר ולהיטיב, כמאמרו יתברך ליחזקאל (יחזקאל ג) ואתה כי לא הזהרת רשע וכו', ועל כן כי יחטא איש גם זולתו יאשמו. וזהו **אדם כי יקריב** שהוא על אשר חטא, הנה **מכס** נמשך לו זה שהוצרך להקריב, שלא הזהרתם אותו, ואם כן גם כולכם הייתם חייבים, ולא יכופר בקרבן אחד שיקריב הוא לבדו. אך זה חסדי כי קרבן אחד **לה'** די, וגם שיהיה **מן הבהמה** וכו', אקבל כאילו גם כולכם תקריבו את קרבנכם של כולכם, שלא הזהרתם אותו באופן שלא יבוא לידי חטא. נמצא שבהקריב הקרבן את כולכם הוא מטיב.

או יאמר, בשום לב אל ריבוי **האת. אדם כי יקריב**, ויהיה **מכס** שהשבתם אותו בתשובה ועל ידכם הוא שב, ומקריב **קרבן לה' מן הבהמה כו'**, מעלה אני עליכם כאילו תקריבו כולכם **את קרבנכם**, כאילו אתם גם אתם מקריבים. ולא קרבן אחד כי אם שנים. א. את האיש שהשבתם בתשובה, כי היה רחוק והקרבתם אותו עד ה'. ב. הקרבן עצמו.

וזוהו **תקריבו את קרבנכם** כי **האת** מרבה את השני. באופן, שהמקריב, מקריב קרבן אחד שהוא **מן הבהמה**. ואשר השיבו אותו בתשובה, וגרמו שיקריב מן הבהמה, הם מקריבים שנים, שהם אדם ובהמה. וזהו **אדם כי יקריב** בהיות **מכס** על ידכם, האדם הנזכר עצמו הוא **קרבן לה'**. נמצא ש**מן הבהמה** כו' שהוא מקריב, אתם מקריבים שנים, כי **תקריבו את קרבנכם**, כי באומרו **את** מרבה האחד, ובאומרו **קרבנכם**, הוא האדם אשר הקריבו הם **לה'**.

או שיעור הכתוב, **אדם כי יקריב** ונמשך **מכס** שהשבתם אותו, הוא מקריב **קרבן אחד לה'**, **וקרבנו**, בעל חי **מן הבהמה** כו'. ואתם, שהשבתם אותו, תקריבו שנים. והאחד הוא **אדם**. וזהו **תקריבו את קרבנכם**, כי באומרו **את** ואומרו **קרבנכם** הרי כאן שנים.

עוד יתכן, בשום לב אל החילו שלא לנוכח **אדם כי יקריב**, ומסיים לנוכח **תקריבו את קרבנכם**. אך יאמר, כי הנה אם איש אחד יחטא בקרב כל ישראל, הלא נפרד יקרא. בין מה' כד"א (ישעיה נט) עונותיכם היו מבדילים. וגם מרעיו תיפרד נפשו, ולא יחשבו גוי אחד, כי המליץ רע הוא שטן יצר הרע יפריד ביניהם, כי כל ישראל קדושים והוא טמא.

ונבוא אל העניין, אמר **אדם כי יקריב** על אשר חטא, הנה שלא לנוכח אדבר בו, כי בחטאו רחק מה' ומישראל. אך יתקרב מעט מעט ובישראל יתחיל, כי במה שבא לקרב קרבנו כי גמר בדעתו להקריב - וזהו אומרו **יקריב** לשון עתיד - הנה על ידי המחשבה טובה נעשה **מכם** שמכם ואחדותכם יחשב. אך עדיין לא דבק בה' אך בעשותו **קרבן לה'**, כי על ידי עשות **קרבן** נעשה הוא **לה'** כי נתקרב אליו. ואז כמוהו ככם אדבר לנוכח. ואומר לכם **מן הבהמה כו'**, שעם שאשר תקריבו היא בהמה אחת, אתם מקריבים שנים. את האדם הנזכר שהיה נפרד מאתו יתברך, והקרבן בהמה. וזה ריבוי **האת**. ולא בלבד הוא, כי אם גם אתם, כי קריבתו גם לכולכם מטיב, כאילו אתם גם אתם מקריבים כמוהו את קרבנו, כי כל ישראל גוי אחד.

או יאמר, אדם כי יקריב כו', והוא בשום שכל והבין, כי הלא כמו זר נחשב שאיש אחד יחטא ועל הבהמה יקצוף, כי הנפש החוטאת ראוי שהיא תמות, ותהי נא יד ה' באדם אשר חטא לו, ולא יחליפנו ולא ימיר אותו בהמה באדם, כי אלה הצאן מה עשו. כי איננו יתברך כמלך הארץ, שיביאו לו מנחה, ויהיה כמחריש על אשר חטאו לו, באלפי אילים וצאן לרוב, כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה, אך לא כאלה ה' אלוהים אמת, כי אין לו יתברך חלק באכול ושתה חלילה, כי רם ה' מכל הנאה גשמית, והוא בורא כל ואדון הכל. ואיככה נוכל וראינו פה קדוש יצו עלינו להקריב לפניו **קרבן מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן** ולא יחרד לבנו. והן זאת החרדה אשר חרד הוא יתברך עצמו על ידי אסף ברוח קדשו באומרו (תהלים נ) לא על זבחיך אוכיח כו', לומר, אל יעלה על רוחך כי למען הנאת קרבנותיך אני מוכיחך על חטאתיך, למען תביא לי קרבנות ליהנות מהם חלילה. ומה גם שתחשוב כן על העולה שכולה כליל. כי הלא לא על זבחיך שתקריב אוכיחך למען תזבח לפייסני בזבחיך. כי הלא אתה דע לך כי לא בלבד אשר לא תקריב על מזבחי רק חלב ודם, כי אם אפילו עולות אשר כולם כליל לא אחפוץ, כי טוב טוב היה שלא הרר רע להביאם.

ואם פעם הרהרת ותביא עולה, חפצתי בה לתקון נפשיך. אך אם תתמיד בהרהורים רעים תמיד, ומעלה עולות תמיד, עולה על כל הרהור, הלא אקוץ בך, כי טוב שלא תהרהר, משתהרהר ותביא בריבוי, וזהו ועולותיך נגדי תמיד, שעולותיך נגדי, כמנגדים לי אחשיבם, בהיותם תמיד. כי ההתמדה בהרהורים רעים אקוץ בם, עם שעולות תמיד תעלה לי, עם שכולם כליל, כי לא יעלה על רוחך יש לי הנאה בקרבנותיך. כי לו הונח הייתי נהנה מהם, לא

אקח מביתך פר בהמות בייתיות, שיראה בעיניך שאני צריך לך, במקום שיש לי מן ההפקר כי לי כל חיתו יער כו'. ואם הוא להיות יותר עריבות הבייתיות, הלא ידעתי כו' וזיז שדי כו', שאמרו רבותינו ז"ל (**ילקוט שמעוני** תהלים רמז תשס) שנקרא זיז שיש בו מכל טעמים שבעולם מזה ומזה. וכל שכן שאם הונח שארעב חלילה ואצטרך אליהם, לא אומר שתהיה האמירה לך, כי לי תבל ומלואה אתה ומקנך. ולא אניח הדבר ברצונכם **אדם כי יקריב** כו', ומה גם עתה כי אעיקרא דדינא פירכא, כי האוכל בשר אבירים וכו'. הנה כי גם בעיניו יתברך יפלא ומוכיח לאדם, בל יעלה על רוחו שלהנאתו הוא עושה חלילה.

ולא עוד כי אם בני אדם גם בני איש, היו מן המתמיהין על הדבר לפניו יתברך, באמת באמור, כי מה המה כל צאן ובקר ישחט, אשר יחטא איש, האם יש בהם די כפר אשר חטא על הנפש הרוחנית. והוא אשר הנביא דבר בשם ישראל לפניו יתברך, באמרו (מיכה ו) במה אקדם ה' אכף וכו', והוא כי למעלה מדבר הוא יתברך עם עמו, ואומר, עמי מה עשיתי לך כו' אשר העליתיך כו' עמי זכר נא מה יעץ כו'. נמצא העם, כאשר על בלתי החזיקו טובה על כל הטובה, ואדרבה חוטא לפניו.

ועל שני הדברים יאמר נא ישראל, כמשיב העם אל ה' אשר הוא כמדבר בו לנוכח, ואומר אל הנביא. כנגד אשר הטיב לי, במה אקדם ה'. כלומר במה אתראה לפניו כנותן לו תודה והחזיק לו טובה, במה שאני אדם והמקבל הוא ה' שאין קץ לגדולתו. ועל החלוקה השנית, והיא על שחטאתי לו וצריך להיכנע תחתיו שיסלח לי, אמר בתמיה, אכף לאלוהי מרום. כי במה שהוא אלוהי מרום, באיזה דבר תתייחס אלי הכנעה אצלו. והוא כי כאשר לא יחזיק האדם טובה לצפור דרור אם יצויר שישתחוה לו ויכנע לפניו, כי אדרבא ישחק לו באמת באמור במה נחשב הוא לפני, שאחשיב הכנעתו אלי, כי איש אנכי וכי שיח וכי שיג לי ונחמד להשכיל, והיא בריה קלת האיכות עוף יעופף על הארץ. ועל אחת כמה וכמה תמיהה כפולה ומכופלת, שיחשוב ה' אלוהי הצבאות בורא כל העולמות, אשר יכניע אנוש רמה חרש מחרשי אדמה לפניו יתברך, כי ה' ישחק לו, ומאפס ותוהו יחשוב הכנעתו לפניו יתברך. וזה מאמר עם בני ישראל, כמתמיהין ואומרים אכף לאלוהי מרום. כי, האכף לאשר הוא אלוהי מרום.

ופירש על ראשון ראשון. על אומרו במה אקדם ה', אמר האקדמנו בעולות כו'. והוא כי בהחזיק אהרן טובה ביום הוקם המשכן על שהקימו ה' לכהן גדול, נאמר יביא עגל וכבש בני שנה לעולה, ועל זה תפס על כיוצא בו פה עולות ועגלים בני שנה. והכוונה כאמור, כי למה שאני אדם וגם שהמקבל הוא הקדוש ברוך הוא, איך אתראה לפניו בבעלי חיים.

ועל השנית אמר הירצה ה' כו' האתן בכורי פשעי כו', רצה לומר האתן בכורי שאזבחהו על פשעי אשר פשעתי אני, והלא הוא לא פשע מאומה, וכנפש האב וכנפש הבן, לו יתברך המה. נפש החוטאת היא תמות.

ועוד טענה אחרת וגדולה היא, והיא כי האתן פרי בטני כלומר שהחלק שיש לי בו משלשה שותפין שבאדם, הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו, באופן כי אין הנפש מאתי רק פרי הבטן, פרי המתייחס מהבטן הוא הגוף, אך הנפש מאתו יתברך היא, ואם כן איך אתן פרי בטני הגשמי בעד חטאת נפשי, והלא אינו כדאי שבנפש שטמאתי יכפר.

או יאמר, האתן בכורי פשעי כלומר בכורי אחד יספיק לפשע אחד, וכן אחד משאר בני יספיקו לחטאת נפשי אחת, אך לשאר פשעים וחטאות מה אעשה, ומאין לי בנים כשיעור פשעי וחטאתי. באופן יהיו דברי אלו דברי תשובה והגזמה בהעלות ישראל על לבן גודל עונש החוטא לפניו יתברך, וגודל השערות שיש להחזיק לו טובה על אשר היטיב לו, ומתבהל באומרו כי מה יספיק לרצותו.

על כן משיב הוא יתברך אל הנביא ואומר הגיד לך אדם מה טוב, לומר, במה שהגיד לך אדם הדברים אמורים, שמורה כי שב עדי בלב שלם ומתחרט, וכל כך גדול חטאו לפניו שאינו מוצא דבר לרצותו ולכפר בעדו שיספיק, הלא מה טוב הוא, כי בזה לבד אני מתפייס. ואמור לו כי מה ה' דורש ממך לא זבחים ולא עולות, כי אם על הנוגע אל מה שבין אדם לחברו, הוא שתאהב את רעך כמוך לבלתי עשוק והצר לו, כי אם שאדרבה תיטיב לו אם תוכל. ועל בלתי עשוק והצר לו אמר עשות משפט, כלומר, לא תיחל - אם יש לך דין ודברים עם רעך - עד יביאך לשער הזקנים למשפט, כי אם שאתה בעצמך תעשה לך המשפט, וזהו עשות משפט. ועל הטיב לו אמר ואהבת חסד, לכלול גם אשר אין לו במה להיטיב כי דל הוא. כי לא תאמר הנה אם היה לי הייתי נותן ומרבה להטיב, כי הלא תהיה לך אהבת חסד, גמור בלבך לעשות חסד אם יהיה לך. ובכלל הדבר הוא, כי יבקש לו למי שיצטרך מהזולת. ועל הנוגע בין אדם למקום אמר והצנע לכת עם אלוהיך, שלא בלבד תעבוד את ה' בכל לב במקום רואים, כי אם גם במקום שאין אנשים. והוא מאמרם ז"ל שגדר חסיד הוא מי שבסתר ימנע מעשות מה שלא יעשה במקום שיש אנשים. והוא מאמר הכתוב (תהלים קא) אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי. הדרך היא של תמימות, ומה שאשכילה, הוא כי היא תבא אלי והיא תהיה עמי, כאשר אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי במקום שאין רואים. והוא מאמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו (ברכות כח ב) יהי רצון שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, כי אדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני שום אדם ואינו אומר שמא יראני המקום. וזה יאמר והצנע לכת עם אלוהיך, שתהיה לך הצנע לכת במקום שאתה עם אלוהיך בלבד, ואין זרים אתך ואין רואך זולתו יתברך.

כלל הדברים, כי הלא כמו זר נחשב ירצה ה' באלפי אילים ורבבות נחלי שמן לרצות בהם את קונו, ואם כן איפה מה דבר ה' שכאשר יחטא איש יביא קרבן ויתכפר כי במה נחשב הוא לכפר עליו.

והנה הרב בעל העקידה כתב:

כי עיקר הדבר היה למען יכנע לבב החוטא, בראותו זביחת הבעלי חיים ההוא ונתוחו ושרפתו, ואמור יאמר הן כל אלה הדברים היו ראויים ליעשות בגופי ובאיברי על אשר חטאתי וישר העויתי, ואז יכנע לבבו הערל וישוב אל ה' וירחמהו. ובחר השם יתברך בהעשות הדברים ההם בבעל חי ההוא על דרך כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות ולבעל חי נחשב הוא. והנה לכאורה יראה טעם מתקבל בצד מה. ויתכן שאל זה הביט המלך דוד באומרו (תהלים נא) כי לא תחפוץ זבח ואתנה [עולה לא תרצה. זבחי אלוהים [רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלוהים לא תבזה]. והוא כי אחרי אומרו ה' שפתי וכו', אמר, כי לא תחפוץ וכו', לומר, מה שאבחר בתפלה ולא בקרבנות, הוא כי לא תחפוץ וכו'. והוא בשום לב אל אומרו ואתנה בוי", והיה לו לומר כי לא תחפוץ זבח אתנה. אך יאמר, כי הנה אחר שהזבח שהאדם מביא אין עיקרו שור או שה, רק מה שהאדם נכנע על ידי כן בעלות על לבו שכל הנעשה בבעל חי ההוא היה ראוי ליעשות בו, והוא הזבח האמיתי, כי ההקרבה האמיתית היא האדם עצמו. ואם יצויר לב האדם ישבר בלי קרבן ככל הראוי, לא היה חפץ הוא יתברך יותר מזה. וימחל לו השם כעניין (ירמיה ו) עולותיכם ספו על זבחיכם. וזהו כי לא תחפוץ שני הדברים יחד, זבח, ושגם כן אתנה. כי אם יצויר זבח מבלי אתן, יספיק. כי אינך כמלך בשר ודם שחפץ לקבל, כי הלא אין קרבן שהכל עולה כליל לה' כעולה, ועם כל זה עולה לא תרצה. ואשר אמרתי שיש זבח מבלי אתן, הוא כי זבחי אלוהים אינו הקרבן, רק רוח נשברה שנשברת על ידי הקרבן, לא הקרבן עצמו, ועל כן אמרתי שלא תחפוץ שעם זה גם כן אתנה. וראה נא ה' כי גם שלא נשברה רוחי בעצם, הלא נשבר לבי, וקבל נא כפל שברון בלב במקום שברון אחד ברוח. כי ברוח נשברה בלבד תחפוץ. והנה בלב, שברון ודיכוי. וזהו לב נשבר ונדכה אלוהים לא תבזה, רצה לומר לב נשבר ונדכה, ועל כן אלוהים לא תבזה.

וזה יתכן יאמר, **אדם כי יקריב, מכם, כלומר מכם** היה ראוי, למה שהוא **קרבן לה'**, ולא מהבעלי חיים, אך חסתי עליכם לומר כי **מן הבהמה** כו', לומר ממה שתראו שנעשה בבהמה ובבקר ובצאן תוציאו מה שהיה ראוי לכם. וזהו **מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן**, מן הנעשה בהם, **ימשך תקריבו את קרבנכם**, מעצמכם ובשרכם ודמכם. כי תבינו כי כן היה ראוי ליעשות בכם, ותיכנעו עד יהיה לכם רוח נשברה כפי הערך ההוא ויחשבו כמקריבים עצמכם. ומאומרו לשון רבים, יתכן יהיה שיעור הכתוב, כי גם הכלל יתנו אל לבם ליכנע ולשוב מעון. וזהו **אדם כי יקריב מכם** כו', כי ממה שהאדם אחד מקריב מכם תתנו גם כולכם אל לבכם, עד שאתם גם אתם **מן הבהמה** כו' שיקריב האדם ההוא, תקריבו את הנוגע לכם עצמכם ובשרכם לה'.

ג אם-עלה קרבנו מן-הבקר זכר תמים יקריבנו

אל-פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני ה' :

ולכן זאת יעשה לירצות, כי, **אם עולה קרבנו** יביאנו מעצמו. וזהו **זכר תמים יקריבנו** וחזר ואמר **יקריב אותו**. וגם אמר מלת **את** בכל דבר, **ושחט את וכו' ולקחו את הדם וכו'**. הלא הוא, כי אמר, **יקריבנו** בעצמו את הבקר הנזכר.

ועוד יעשה, כי אל פתח אהל מועד יקריב אותו הוא האדם עצמו המביאו **לרצונו לפני ה'.** כלומר מה שיקריבנו אל פתח אהל מועד בלבד וישוב לביתו, הנה רצונו של האדם להיות הוא לפני ה' לקרבן, כשורו ובקרו אשה לה'. כי יאמר לפניו יתברך, הנני אני ושורי שהבאתי בעצמי מוכן את אשר תחפוץ, כי ידעתי כי אשר יעשה בשור הוא הראוי ליעשות בי, ואז על ידי הכנעה זו **וסמך כו' ונרצה לו הבקר** במקומו **לכפר עליו**, כי יחשב לפניו יתברך כאילו בשחוט את השור כאילו גם את בעליו הוא שוחט. וזהו אומרו **את** לרבות אותו. וכן באומרו **את הדם**, מרבה כאילו הוא גם דם בעליו, וכן באומרו **וזרקו את הדם כו' והפשיט כו'.**

או על דרך זה אדם כי יקריב מכם ממש תחילה **קרבן לה'**, טרם עשות קרבן בהמתו, שיכון כאילו את עצמו הוא מקריב, ומי יתן ובחר בו קונו לקרבן, ויכנע בחשבו כי אליו יאתה ההקרבה בעצם וראשונה. ואחר כך על ידי הקדמה זו שיקדים ויכוון כי את עצמו הוא מקריב, כי אליו יאתה לעשות בו כאשר יעשה בבהמה, ויכנע בתשובה שלמה ויקרב אל ה' לתקן אשר נתרחק בחטאו, אז על ידי כן בהקריבכם מן הבהמה כו', אני מעלה עליכם כאילו תקריבו שתי קרבנות, אדם ובהמה. וזהו **את קרבנכם** בריבוי האת.

והנה עד כה כתבנו על דרך אשר כתב **בעל העקידה**, שכל כוונת הקרבנות אינה כי אם מה שמקרבנו ירא וישפוט מה שראוי ליעשות בו, ואז יכנע וישוב אל ה' וירחמהו. ברמז הרומז אל האדם באדם. וגם ה' יפן אל מנחתו, בראותו שגם האיש החוטא נחשב כבהמה כי גם דעה חסר בהעוותו, כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג א) כאשר האריך ז"ל.

אך אמנם, הנה בכל זאת לא שבעה לה נפשנו, גם לפי פשט העניין, זולת דרך סוד ה'. והוא כי הנה לפי זה גם על המזיד היה ראוי יביא קרבן ויתכפר, כי על המזיד הוא אשר אמרו שנכנס באדם רוח שטות. וגם אין להשיב כי לו צוה ה' להביא קרבן על המזיד, היה כל אדם אומר אחטא ואביא קרבן ואתכפר, ונמצא על ידי זה מרבה לפשוט. כי הנה זה היה טעם מספיק אל העונות החמורים, אך לא על הקלים.

ועוד נשים לב אל היות העולה כולה כליל, והיא באה על הרהור הלב הקל, והחטאת הבא על חטא הנעשה בפועל, נאכל לכהנים אחר אשר יקטירון את החלב. וגם על מה זה החטאות הם

נקבות כשבה או שעירת עזים, והעולה זכר תמים. ועל פי דרכנו ניתן טעם גם אל שאר חלוקי הקרבנות בס"ד. וגם אל צורך היות אש מן השמים ולא יספיק מן ההדיוט. וגם אומרם ז"ל (ברכות מב א) תקף לסמיכה שחיטה מה עניין צורך התכיפות ההוא.

והנה הן האדם היה כאחד ממלאכי השרת אם לא יחטא ואשם, כי יהיה קרוב אל ה', כי נשמתו דבקה בו יתברך גם עודנו בחיים חיותו, ואין דבר מפסיק בינו לבין אביו שבשמים כנודע. אך בהעוותו, יבדיל, כדבר שנאמר (ישעיה נט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוהיכם. נמצא החוטא מתרחק מאתו יתברך. ולא זה בלבד, כי אם גם מן העוון יברא ויעשה מלאך רע המקטרג עליו תמיד, עד המס ימס על ידי תשובה הראויה כנודע. וגם רוחו ונשמתו ינקו מן טומאת העוון, חלאת טומאה, המתייחסת אל טומאת המשחית אשר ברא בהעוותו.

ועל כן בגלל הדבר הזה, אשר נתרחק האדם ממנו יתברך בחטאו, יצטרך עשות באופן ישוב יתקרב אליו יתברך, והוא על ידי הקרבן, כי על כן יקרא כה, על שם שמתקרב בעליו אל ה'. ולהיות שהמשחית אשר ברא בהעוותו מעכב, צריך עשות אופן מחה ימחה את זכר המשחית ההוא, על ידי תשובה וידידי בסמיכה ובשחיטה, ואז יתוקן אשר עוות ויתקרב אליו יתברך. והדבר הזה הוא הנתקן על ידי הקרבן, בהיות החטא בלתי גדול מנשוא. והוא כי כאשר יסמוך החוטא את ידיו על ראש קרבנו, וישוב אל ה' מלבו ויתוודה עונו, אז בסמיכתו את ידיו בתשובה וידידי על ראש קרבנו, יסיר ויפשיט מאתו חלאת טומאת חטאתו אשר חטא, והכח הטמא אשר ברא יסור ממנו ויתלבש בבעל חי ההוא. ועל כן נצטוונו מיד תיכף לסמיכה שחיטה, בל יהיה הפסק מההשראה בבעל חי אל התשת כחו, פן ישוב לאיתנו על ידי צד הרהור זר, כי אם להחל מיד להכניע הכח הטמא ההוא, ואותו הכח הוא המתמרק ונאכל מאכולת אש על גבי המזבח.

ועל כן אחשוב, יהיה זה אחד מהטעמים הנאותים, אל השפיעו יתברך מלמעלה אש מן השמים. כי להיות דבר הנאכל, כח טומאת משחית ורוחני. צריך כח גדול מהאש של מטה, כי אש של מעלה קדוש וחזק להכניע הטומאה, והוא הממרק ומתיך אותו התכה גדולה וגמורה, מה שלא זכינו בבית שני שלא היה הטוב גמור.

ובכלל הדבר הזה, כאשר יחטא איש במזיד, אשר יכלול בעונו מחשבה ומעשה. וידוע כי המחשבה נמשכת מפאת הנפש והמעשה יתייחס אל הגוף. נמצא כי כאשר יחטא איש במזיד, שחשב ועשה, הוא חוטא בגוף ונפש בהתקשרות אחת. אז יהיה קשר אמיץ לברא בהצטרפות שניהם משחית לחבל, גדול מהכיל כפרתו קרבן חטאת או עולה, כי קשה ליכנע עדי אובד

במזבח. ומה גם כי לא יומר שור או כשב או עז באיש בעל שכל, אשר בשלמות מחשבתו ושכלו פשע ועוה.

אכן, בהיות החטא באחד מן החלקים משני חלקי האדם. או בחלק המחשבי לבדו, ולא יהיה הדבר ולא יבוא לפועל להיעשות. או אשר בפועל בבלי דעת ומלאכת מחשבת, הלא הוא השוגג. דרך משל חשב על החלב שהיה שומן ואכלו, כי נמצאת מחשבתו מסולקת מהעוון ההוא. אז יש כח על ידי חרטה ווידוי וסמיכת ידו על ראש קרבנו, להפשיט מעצמו הכח הטמא אשר הוליד בחטאו, ולהלבישו על ידי סמיכה בבעל חי ההוא. אך כל אחד ואחד לפי הדרגת חטאו, והוא, כי אשר אין חלק למחשבה אשר היא מצד הנפש, רק נעשה בשוגג על ידי החומר ההוא, יהיה כח חלוש מאשר מעשה על ידי המחשבה לבדה, על כי במחשבה שהיא מצד הנפש חטא. על כן בעד השוגג יביא כבשה או שעירת עזים שהוא כח שיש בו תשות כנקבה. אך אשר הוא במחשבה שהיא מבחינת הנפש, גדול וחזק כחו ממנו וייתחסס לזכר, ועל כן עליו יקריב את קרבנו זכר תמים לעולה.

ולהיותה באה על מחשבה אשר איננה נתפסת, לכן גם אין בה תפיסת ידי אדם, כי היא העולה כולה כליל לאישים. מה שאין כן לחטאת, הנאכלת לכהנים אחר הקטרת אימורים. ואשר עולה לגבוה חלב ודם, הנה הוא, כי אף גם שהיא באה על השוגג, לא יבצר מהיות חלק לנפש, והגיע לה פגם מה כנודע. נוסף על זה כי גם בלא דעת נפש לא טוב, שאילו נפשו לא מטומאה בזולת זה והיה לה חלאת עכירות מה, לא היה חטא בא על ידי האיש ההוא, על כן כנגד זה עולה הדם על המזבח, כי הדם הוא הנפש. וכנגד זה החומר, הוא החלב שהוא מיטב הגוף.

ואם אמור יאמר אומר, על מה זה יומת בעל חי על עוון מחשבה, גם כי תהיה לבדה, הלא המחשבה מתייחסת אל הנפש, ואיך המר ימירום בחומר עכור בלתי מרגיש. אך הנה גם שהמחשבה היא נמשכת מכח הנפש יותר מכל כח הגוף, כי הנה המחשבה כוללת שתי הלבבות, היצר טוב שמצד הנפש, והיצר הרע המתייחס אל צד החומר. והוא, כי שני מינים נמצאים במחשבה, מתייחסים אל שתי לבבות, והם שני יצרים, כמאמר רבותינו ז"ל (ברכות נד א) בכל לבבך בשני יצריך. ובבוא מחשבת עוון אשר חטא, הוא על ידי התגבר מחשבת כח היצר הרע על היצר טוב, לחשוב מחשבות, לעשות אחת מכל מצוות אשר לא תעשינה, באופן כי גם שמפאת היותו כח חיוני, מתייחס אל הנפש. על דבר היותו מהתגברות מחשבת היצר הרע, מתייחס אל עכירות חומר בצד מה, להתכפר על ידי בעל חי.

ולהיות שעל ידי זה יתחבר האדם אל מקורו אשר נפרד ממנו, על כן בחר ה', יהיה על המזבח אשר הוא במקום שער השמים, אשר שם הוא מקום התחברות העולם הזה אל העליון, כי

משם יורק שפע העליון למטה לארץ. ונצטוונו יהיה מזבח אדמה, על כי האדם עפר מן האדמה ומאותה אדמה עצמה, כמו שאמרו ז"ל (**בראשית רבה** יד ט) ממקום כפרתו נברא. והוא בשום לב שלא אמרו ממקום שנברא תהיה כפרתו. להורות, כי מאז, הייתה כוונתו יתברך לברא אותו מאדמה אשר בה חיבור עם קדושה עליונה, למען יקל שוב להתקרב אל הקדושה, שכפרה ממנה כאשר חטא. כי לא יהיה לו כמו זר לשוב מחטאתו, כי אדמתו ממקום חבור הקדושה הוא, וגם תקל לקנות שם קדושה. ולרמוז זה לא נאמר איש כי יקריב, כי אם אדם כי יקריב, לרמוז אל אדמתו, כאמור, כי ממקום כפרתו נברא.

אך כל זה איננו שווה רק על הרהור או שוגג, אך לא על המזיד. כמו שכתבנו למעלה שהוא חטא בגוף ונפש, ואין די בבעלי חיים לכפר. ואפשר שעל כן תשובה תולה ויום הכפורים מכפר, והיה צריך שהאדם עצמו יהיה עולה או חטאת, לכן תלויה כפרתו עד יום הועל יצחק לעולה, הוא יום הכפורים, שמעלה הוא יתברך כאילו זרעו נקרב, והוא קרבן אדם ממש.

ולפי עניין זה יתכן יאמר הכתוב, **אדם כי יקריב מכם**, שהוא **מכם**, ולא כל עצמכם, אך הוא מקצת מכם, שהוא, שיקריב הנפש על עוון מחשבה, או החומר על עוון שוגג, אז מן הבהמה כו' **תקריבו את קרבנכם**, שמרבה האת את כח הטומאה שנברא בחטא. אך כי יקריב את כל עצמו, נפש וגוף, שהוא על עוון מזיד שפגם נפש וגוף במחשבה ומעשה, אין כח בבהמה בקר וצאן להמשיך את הכח החזק ההוא, לישרף וליקרב עמו, כי רב הוא.

ואמר אם החלק האחד **עולה** הוא שהוא המחשבה, כד"א (יחזקאל כ לב) העולה על רוחכם, כי מכאן דרשו ז"ל (**ויקרא רבה** ז ג) שבאה על המחשבה, **מן הבקר זכר תמים יקריבנו**, כי חזק הוא כח המחשבה וצריך **זכר תמים**. ושידיו תביאנו **אל פתח אוהל מועד**. ולמה צריך כל כך שיהיה **זכר תמים**, ושבעצמו יביאנו, על מחשבה בעלמא שעלה על רוחו, ולא פעל ועשה עוון אשר חטא, הלא הוא **לרצונו לפני ה'**. שהוא כי למה כי רצונו אשר רצה במחשבה לעשות את הרע, אל ימעט בעיניך, כי הלא אותו הרצון הוא לפני ה', כי ה' יראה ללבב וקשה חטא המחשבה, ולמ"ד **לרצונו** היא למ"ד בעבור.

ד וְסֹמֵךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו :

ועל כן **וְסֹמֵךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה**, הוא על כח טומאה הנעשה ממחשבה, שהוא ראש העולה על רוחו, שעל כן לא אמר על ראש הקרבן או הבקר. ואז על ידי סמיכה זו **ונרצה לו** אותו ראש הנזכר לכפר עליו, ואז אותו ראש עצמו יהפך לו לזכות, וזהו אומרו **ונרצה לו לכפר עליו**, ולא אמר ונרצית לו לשון נקבה. והוא כי על ידי ידידי והכנעה, עד יחול כח חטא הרהורו בו, ונרצה לו בשבילו לכפר עליו.

ה וְשַׁחַט אֶת-בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי ה' וְהִקְרִיבוּ בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת-הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת-הַדָּם עַל-הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר-פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד :

וגם במחשבת השחיטה, שיכוון שאת הכח ההוא הוא שוחט. וזהו **ושחט את בן**, ריבה **האת** גם את הכח ההוא, כאילו אותו נשחוט לפני ה' הרואה ללבב. וכן **והקריבו את הדם**, ריבה את **הדם** את פנימיות הכח ההוא. וכן **וזרקו את הדם** כאילו גם את דמו נזרק.

ו וְהִפְשִׁיט אֶת-הָעֵלָה וְנָתַח אֹתָהּ לִנְתַחֶיהָ :

וכן **והפשיט את**, שריבה את שיחשיב על עצמו, כאילו על ידי כן מפשיט את בעליה מבגדים הצואים הנעשים בחטא. ועל ידי הפשטה זו אין צריך בניתוח כאילו אותו הוא מנתח, כי אם לנתחיה, כי הופשט הכח ההוא מבעליו וחל על הקרבן. **ונתח אותה לנתחיה**, שגם המחשבה ישבר לשברים, ותאכלנה אש של מעלה כמדובר.

או יאמר, כי אוי לו למי שנתרחק בחטאו, וצריך קרבן מן הבהמה לקרבו לפני ה'. כי מי יתן ולא חטא, והיה קרוב תמים אליו יתברך בלי הפסק. והוא מאמר שמואל הנביא אל שאול באומרו (שמואל א, טו כב) החפץ לה' בעולות כו' הלא שמוע מזבח טוב. והכנה להקשיב - מטרם יקשיב - טוב מחלב אילים. וזהו אומרו להקשיב בלמ"ד. וקובלני עליך שאול שאת אשר היקל הוא יתברך החמרת, ואת אשר החמיר הקלת. והוא כי החמרת לבער אוב וידעוני מן הארץ, והקלת להפציר על מאמר ה'. שחטאת והפצרת לומר שלא חטאת זה פעמים, לחפות ולומר כי חמל העם כו' כדי לזבוח. והוא כי הנה חטאת קסם של אוב וידעוני, שהחמרת ויגעת לבערו, הוא מרי אחד כשאר עונות שהם בלאו, ואינו שקול כעובר כל התורה. אך און ותרפים, שהיא עבודה זרה, ששקולה כעובר כל התורה, שהם מרדים רבים, כך הוא ההפצר שאתה מפציר בזה, ששקולה ככל העונות ולא כמרי אחד. הנה כי קשה לפניו יתברך לחטוא והביא קרבן, וטוב טוב הוא לחדול מלחטוא. וזהו מאמרו יתברך דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, לנוכח. כי, אם שאינכם מקריבים קרבן, לי אתם, ואוי למי שחטא מכם, שהוצרך להקריב שאדבר בו שלא לנוכח, כי רחק ממני בחטאו. שעל כן אומר כי יקריב. וראה רעתו רבה, כי הוא נקרא אדם והשווה לבהמה, כי ליקרב קרבן צריך שמן הבהמה כו'. וגם בכם פגם וצריכים תיקון, כי לאחדותכם גם בקרבנו תקריבו את קרבנכם, וכדאי בזיון. והיה האדם בבחירתו נמשל כבהמה שעל ידה יתוקן. ולא הוא לבדו, כי אם גם כל יתר ישראל עמו כמתקריבים, כי כל ישראל ערבים זה לזה כמדובר.

עוד יתכן בהמשך הכתובים. בשום לב על זולת אשר הערנו בפסוק ראשון, עוד נעיר קצת על שאר כתובים. והוא, כי על אשר **עולה קרבנו מן הבקר**, אומר **לרצונו לפני ה'**, מה שאין כן באשר אמר אחר כך, באומרו **ואם מן הצאן קרבנו**.

ועוד כי בשניה אינו אומר רק **קרבנו** סתם, ובעולת העוף הוא אומר **קרבנו לה'.**

ועוד כי בעוף, חוזר וכופל ואומר בסוף הפסוק **את קרבנו**.

ועוד כי בבקר וצאן ועוף, לא אמר כי אם תואר אדם, ובקרבן מנחת סולת, אומר **ונפש כי תקריב**.

ועוד כי בכל הקרבנות ובמנחת סולת מדבר שלא לנוכח, ובשאר מנחות מדבר לנוכח, **ואם מנחה על המחבת קרבנך**. ועל דרך זה דקדוקים כאלה, יתיישבו בדרך אשר נדריך בכתובים, בכוונה כוללת דרך קצרה.

ולבוא אל העניין, נזכירה מקראי קדש אשר הנביא (ישעיה מג כ) דבר, הלא המה. תכבדני חית השדה [תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן להשקות עמי בחירי]. עם זו יצרת [לי תהלתי יספרו]. ולא אותי קראת [יעקב כי יגעת בי ישראל. לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתי לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה. לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתיני אך העבדתיני בחטאותיך הוגעתיני בעונתיך. אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר. הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי. ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים].

מבלי נעיר בכתובים לבלתי האריך. והוא, שאומר הוא יתברך כקובל ומתלונן על עמו ישראל, ואומר, צר לי על מיעוט דרך ארץ אשר לכם, כי מי יתן ותחזיקו לי טובה על כל הטובה אשר הטבתי לכם, בד בבד עם חית השדה. כי הלא עשר ידות להם עליכם. כי הלא הביטו וראו קל וחומר רב ועצום, כי הלא חיות השדה, שלא בראתים להלל ולשרת אותי, רק בעבור האדם, על מה שלא הטבתי להם רק לכם, עם כל זה למה שמברכתכם שהשפעתי אתכם נמשך להם טובה מאליה, הם מכבדים ומחזיקים לי טובה. ואתם, שכל אשר בראתי אתכם, לא היה, רק לספר תהילתי על מה שאני מטיב לכם, לא תחזיקו לי טובה.

וזוהו תכבדני חית השדה כו', לומר, הנה בהיותכם במדבר על יד הבאר, השפעתי לכם מים רבים. והוא הנודע מרבותינו ז"ל, כי נהרי נחלי מים רבים יוצאים ממנו, עד שהיו הולכים בציות נהר. והן אמת, כי כל אשר עשה אלוהים, לא היה רק בשביל ישראל. אלא שעל פי דרכו היה נמשך, שחיות השדה היו שותים בצמא ממימיהם. ואמר הוא יתברך, מי יתן והייתם אתם, שבשבילכם עשיתי, כחית השדה שמאליהם נהנו. כי הלא תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה, על אשר נתתי במדבר מים נהרות בישימון. עם היות שלא בשבילם עשיתי, כי אם להשקות עמי בחירי, עם כל זה מכבדים ומחזיקים לי טובה על שנהנים על פי דרכם.

ועם זו יצרתי לי כדי שתהילתי יספרו, ולא אותי קראת אפילו קריאה בעלמא, להחזיק לי טובה, על כן אכנך בשם יעקב. ושמא תאמר כי יגעת בי, בשבילי, בעבודתי, ועל כן בשם ישראל תכונה, כי עשית הטוב והישר, כי חלף טובתי יגעת בעבודתי. לא כן הוא, כי הנה לא הבאת לי שה עולותיך, כלומר בשבילי שאהנה חלילה, רק בשבילך שתתכפר על עוון מחשבה או על עשה או לאו הניתן לעשה למאן דאמר. וזבחיך שזבחת לפני לא כיבדתני, שלא היו של תודה אשר הם בלי עוון הנקראים כבוד. כמו שאמרו ז"ל בויקרא רבה פרשת צו (ט א), על זובח תודה יכבדני שנקרא זבח של תודה כבוד. ויאמר לא כיבדתני, כי לא זבחת רק של חטאים. ואם היית מביא מנחה אשר איננה על חטא, לא העבדתני במנחה, שתביא לי דורון מתייחס אל מלך גדול לפחות, רק לא העבדתני כי אם מעט סולת וכיוצא.

ולא הוגעתני בלבונה שציוויתני לתת על המנחה, כי אינה דבר שדמיה יקרים, כי לא קנית לי בכסף קנה רק לבונה שהיא בזול. וחלב זבחיך לא הרוויתני, כלומר אם תאמר נא ישראל, הלא אתה ה' אמרת שבזבחינו לא כיבדנוך, שלא היו רק על חטא, והנה לא יבצר מהיות גם קצת של שלמים ותודה. לזה אמר, הן אמת שהקרבת, אך מעט, וזהו וחלב זבחיך, הם מבחר הזבחים שהם תודה, לא הרוויתני כי מעט היו. אך אדרבא העבדתני בחטאתיך שעשית, ששפחה תירש גבירתה, שהשכינה תריק ותיתן השפע והברכה אל השרים החיצונים, ולא אל נשמות ישראל בניה. וזה כשהאשמות הם קלים שהם חטאים, ואם הם עונות, הוא גדר גדול המתייחס ליגיעה, וזהו הוגעתני בעונותיך.

וגם עתה אחר החורבן שאין קרבנות, אנכי שהייתי מוחל לך בקרבנות, אנכי הוא גם עתה בלי קרבנות. וקל וחומר הדברים, כי הפשעים שאין קרבן מועיל להם מוחה אותם למעני, כל שכן שחטאתיך שהיו מתכפרים בקרבן, שלא אזכור אותם.

ושמא תאמר במה יכופרו, אחר שגם קרבנות אינם, ולא עוד אלא שאפילו לא תזכור. הלא הוא בזאת שתהיה תשובתם שלמה. והוא שתזכרני מה שתתעתד שיבוא זמן שנשפטה יחד שהוא אחר מותך, כי בהזכירך זה תרעד ותשוב תשובה שלמה. והוא זמן שאומר לך ספר אתה למען תצדק. והוא, כי כן הוא, שמלמדים אותו כל התורה ומשפטים ומזכירים לו מעשיו, ושואלים לו העושה כך וכך מה משפטו, ונותן את הדין, ואחר כך אומרים לו הלא אתה הוא אשר עשית, ונפשו מספרת כל מעשיו הרעים אשר עשה. והוא מאמר התנא (אבות פרק ג משנה א) באמרו אתה עתיד ליתן דין וחשבון, כי תחילה הוא נותן הדין ואחר כך נותן החשבון. וזהו ספר אתה למען תצדק, שהוא זמן שאומרים לך ספר אתה כו'.

ושמא תאמר כי העונות בטבע הם לכם, כי אדם הראשון היחל, ואחריו כל אדם ימשוך, כי ממנו חוצבתם. אינו דומה, כי הלא הוא חטא בלבד שהוא חטא קל, אך אתה פשעת, ולא בלבד אתה, כי אם ומליציך פשעו בי. והם האומרים לך אל תירא מהכשדים, זה אמר להקיף את ירושלים מים וזה להקיפה אש, עד שהוצרכתי לחלל שרי קדש. והוא מאמרם ז"ל (איכה **רבתי ב ה**) על פסוק (איכה ב) חלל ממלכה ושריה, ששינה מינוי המלאכים לבל יועיל השבעתם, וזהו ואחלל שרי קודש. והיה סיבה שואתנה לחרם יעקב וישראל לבוזזים, ואין להם פשע גדול מזה. ומדבר כל זה על מה שאחר החורבן, שכל זה כתוב אחר פסוק למענכם שלחתי בבלה, שהוא אחר החורבן. וכן כל הנחמות הם על החורבן, שאומר (ישעיה מ) נחמו נחמו על החורבן שעדיין לא היה.

ואחשבה, כי מעין הדברים האלה, דבר ה' אל כל ישראל בפסוקים אלו. והוא שאומר דבר כו' **אדם כי יקריב כו'** לומר, **דבר אל בני ישראל**, כי אין רצוני בהוצאה מרובה, כי אם אפילו דבר קל שאדם נוטל מהזולת בתורת צדקה ומקריבו, ארצה בו. וזהו **אדם כי יקריב**, ואינו משלו, רק **מכם** שנתתם לו. עם שמלך גדול הוא יתברך על מלכים, אחשיבהו **לקרבן לה'**. **ולא עוד**, כי אם שאתם גם אתם שנתתם לו לזכותו, אעלה עליכם כאילו שותפים אתם עמו, שיש לכם חלק. כאילו **מן הבהמה כו'** שהוא מקריב, **תקריבו את קרבנכם**. לכן אל יתהלל עשיר בעשרו שנותן לי.

ולא עוד, אלא, שאם **עולה קרבנו מן הבקר** שדמיו יקרים, וגם **שזכר תמים יקריבנו**, שייקר דמיו בעיניו, וגם שיטפל בו, להביאו בכבודו ובעצמו לפני ה', **אל פתח אוהל מועד**. וזה יעשה בפועל בבחינת רצונו, לא בלבד עד פתח אוהל מועד, כי אם גם לפי רצונו היה מביאו עד **לפני ה'**. אל יראה בעיניו, כי על כל אלה יש לי להחזיק לו טובה, כי כל זה אינו בשבילי, כי לעצמו הוא מטיב, ואלי יש לו להחזיק לי טובה שאקבלנו, כי הלא איני צריך לו. כי הנה, **וסמך ידו על ראש העולה** על ידי וידוי, ואז ימצא חן בעיניו יתברך, **שונרצה לו**, לה' הנזכר, לכפר עליו. הנה כי הוא צריך אל קרבנו, להנאתו ולעצמו הוא מטיב ולא לה'. והוא כמאמר הנביא (שם כג), לא הבאת לי שה עולותיך. לומר, לא הבאת לי בשבילי, רק להנאתך ולטובתך. כי על ידי קרבן זה, בתשובה ווידוי וסמיכה, תנצל מכל דינים המעותדים לבוא עליך אחר סילוקך מן העולם.

והוא, כי אחרי מות אשר לא שב ולא נטהר מאשר חטא על הנפש, הלא יקדמו פניו לאחוז בנפשו מלאכי הרוגז, ויזרקום זה אל זה בחמת כחם, כאבן בתוך כף הקלע. ואחר כך, כל המשחיתים אשר נעשו בכל אשר חטא בכל אבר ואבר, יסתבכו כל אחד במקום אשר נעשה בו, וחלק הנפש המתייחס אל האבר אשר חטא בו. באופן שלא יבצר מכל חלק למרק חלקו, וייתייחס הדבר לניתוח. ואז יקבל כפי רשעתו בכל חלקיו, וערכו אש ועצים מדורת גיהנום עליו. אך עתה כי ישוב האיש מחטאו, **וסמך ידו על ראש קרבנו והתודה**, אז ינצל מכל

הדברים הרעים ההם, ותחת אשר ימות בפני כל כוחות הטומאה, המקוים לאחוז בה לקלע אותה, עתה ידמה למעשה הקרבן הזה. כי **ושחט אותו לפני ה'**, כי כך עתה ישחט בסילוקו בעליו לפני השכינה ולא לפני הכחות זרים. וגם שהשחיטה לא יחויב גם עתה שתהיה על ידי כהן, כי אם זר שוחט, כן במקריב אפשר יהיה זר שוחט, הוא שטן הוא מלאך המוות. אך כל **עבודות שאחריו הם על ידי כהן, כי** והקריבו בני אהרן הכהנים, שהוא משל אל מה שעתה על ידי קרבן וידידי בסמיכה, לא יקרבו לאחוז במקריב כחות חיצונים, רק מלאכי החסד שהם נמשל אל הכהנים.

או הדם הוא הנפש, ותחת אשר היו מקלעים וזורקים את נפשך בתוך כף הקלע, עתה וזרקו את הדם, שהוא משל אל הנפש, על המזבח סביב. שאפילו אם איזה אשמת דבר ישאר שלא נגמרה טהרתו, לא יהיה נזרק אל החיצונים, כי אם סביב למזבח העליון אשר פתח אוהל מועד. כי תזרק הנפש ההיא לפני פתח בית המקדש של מעלה, שלא יניחיה מיד ליכנס. כנמצא **בספר הזוהר** מכמה צדיקים, שעל אשמות קלות שהיו עליהם, היו דוחין אותם קצת זמן חוצה, עד תנוקה אשמתם, באיחור מקבלת טובם חוצה.

ואחר כך תחת הפשיט בגדי הנפש היא חלוקא דרבנן, להוריד את הנפש לגיהנום, עתה יתהפך על ידי קרבן ותשובה, כי **והפשיט את העולה** מבגדים הצואים, מחלאת טומאת איזה עוון, כדי שתעלה. וזהו **והפשיט את העולה**. וקראה **עולה**, כי הפשטה זו היה למען העלות אותה על ידי כן. ותחת הניתוח שהיה נעשה לך אם לא שבת, שהיה כל אבר מאברך וכל כח בחינת נפשך המתייחס לכל אבר שבו חטאת, עתה **ונתח אותה** לקבל כל נתח טוב, אור מתייחס אל כל מעשה הטוב אשר עשה בכל אבר ואבר. וזהו והפשיט שהוא הכהן הנזכר, שהוא משל אל מלאך החסד, והוא ינתח אותה לנתחיה.

ז ונתנו בני אהרן הכהן אש על-המזבח וערכו עצים על-האש :

ואחר כך תחת מדורת אש עריכתה בגיהנום, עתה **ונתנו בני אהרן הכהנים**, שהם משל אל מלאכי החסד. **אש על המזבח**, הוא משל אל אש עליון, אור רוחני שמצד החסד. **וערכו**, סדר הזכיות כעצים על האש ההוא.

ח וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את-הראש ואת-הפדר על-העצים אשר על-האש אשר על-המזבח :

ט וקרבו וקרעו ירמץ במים והקטיר הכהן את-הכל המזבחה עלה אשה רים-ניחום לה :

וערכו הנתחים, הם כל בחינות הנפש. **על העצים אשר על האש אשר על המזבח** העליון.

וקרבו וכרעיו, שהם איברים קשים ליטהר, גם בנמשל אשר הוא מקצת הרהורין שבקרב איש, וכן **כרעיו** מאיזה זרע לבטלה, או מרבה במותר לו וכיוצא בזה, על אלה ירחץ הוא יתברך במים הם מימי חסדו, שיקרב חסד מאליו יתברך. ואז **הקטיר המזבחה**. ופה רמז בה"א יתירה את המזבח העליון, כי על ידי האור ההוא, תעלה מעלה מעלה הנפש ההיא, על ידי הכהן העליון הוא מיכאל. נמצא הוא יתברך ברמז הזה, כאומר אל המקריב את קרבנו, **וסמך את ידו** והתודה, הנה על ידי כן אתה ניצול מכל הרעות המתרגשות לך אחרי מותך. ואם כן איפה אמור מעתה, אם הקרבן אשר אתה מביא, האם להנאתי הוא או להנאתך.

י ואם-מן-הצאן קרבנו מן-העזים לעלה זכר תמים יקריבנו :

והנה עד כה דברתי בעשיר כי רב חילו. ועולה קרבנו מן הבקר זכר תמים שהוצאתו רבה. ואם לא מהעשירים הוא **ומן הצאן קרבנו**. הנה זה לא יתגאה כל כך, שאין הוצאתו רבה כקודם המביא מן הבקר, ועל כן לא אצטרך לספור כל מה שעולה על רוחו. שיש לי להחזיק לו טובה, שעל הוצאתו הרבה גם מטפל בו להביאו עד פתח אוהל מועד. ושהיה רצונו להביאו גם עד לפני ה'. על כן אינו מזכיר רק העיקר ושחט כו'.

יד ואם מן-העוף עלה קרבנו לה' והקריב מן-התרם או מן-בני היונה את-קרבנו :
טו והקריבו הכהן אל-המזבח ומלק את-ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח :

אמנם אם דל הוא ואין ידו משגת כי אם להביא עוף כי עני הוא, הנה זה אדרבא יעלה על רוחו, כי קטן הוא הדורון שלו כדי שאקבלנו. ואיש כזה בא בלב נשבר ונדכא, אומר בלבו אוי לי כי עוניתי, ולא השיגה ידי די שה, האם יקבל הוא יתברך ממני. על כן אומר הוא יתברך, **ואם מן העוף עולה קרבנו**, זה חשוב יותר בעיני, כי בזה אני אומר קרבנו לה', מה שלא אמרתי בראשונים, כי זה כוונתו יתירה לשמים.

ולא עוד, כי אם שזה מקריב קרבן כפול, מהעוף, וגם הכנעת ושברון לבו. וזהו **והקריב כו' את קרבנו**, שמרבה **האת** גם את שברון לבו. והוא מה שכתבנו כי מה שקרבנו מועט, הוא סיבת שברון לבו, ועל כן לשנים יחשב, וזהו **והקריב מן התורים**. ועל ידי היות דבר זה, שמעט הוא, על כן **את קרבנו** אני אומר בו, ארבה - **באת**, - הכנעתו, לחשבו לקרבן שני. ועל כן,

טו והקריבו הכהן אל-המזבח ומלק את-ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח :

מיד **והקריבו הכהן אל המזבח**, לרמוז כי קרוב הוא ממזבח העליון. כי על ידי היותו עני ונכה רוח, הוא חרד על דברו יתברך ויהי צדיק. ועל כן, גם כי שחיתת קרבן העשיר הוא על ידי זר שוחט, בקרבן העני הוא בגופו של כהן בצפורנו. וכל כך למה? מפני שהוא חשוב כמת, לפי שמבושתו והכנעתו, פניו למטה וראשו כפוף, והכל דורסים על מול ערפו, על כן יחשב כנמלק ממול ערפו. והגיע עד הסימנים וכהרוג יחשב. וזה רמז לו באומרו ומלק את ראשו כו'. ולא עוד אלא שמחסרון מזונו, נתמעט דמו ולחותו, עד שכמעט אין לו דמים, כי צפד עורו על עצמו. וזה הורה יתברך, בצוותו שלא יתקבל דמו בכלי, כי אם **ונמצה דמו על קיר המזבח**, שכובש בית השחיטה ודוחק אותו בקיר המזבח. וגם רמז, כי כן דם העני מתמצה מדאגתו בקירות לבו בהרהור דלותו.

טז והסיר את-מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה אל-מקום הדשן :
יז ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל והקטיר אותו הכהן המזבחה על-העצים אשר על-האש עלה
הוא אשה רים ניחח לה' :

אמרו רבותינו ז"ל (ויקרא רבה ג ד) שעל שהעוף אוכל גזלות מאשר ימצא, מה שאין כן הבקר וצאן, על כן זפק העוף לא היה עולה על המזבח להקטיר, מה שאין כן קרב הבהמה שמתמלא מאבוס בעליו, על כן היה נרחץ במים ונקטר על גבי המזבח. ואפשר לפי דרכם, שהוא לרמוז לדל, אל יפותה בדלותו לפשוט ידו במה שאינו שלו. שעל כן זפק קרבנו, על שבו מן הגזל, נדחה מעל המזבח.

עוד אחשוב, רמז לו, יעשה כל יכולתו ליזון ולהתפרנס מיגיעו. ועל כן זפק קרבנו, וכסותו הוא נוצתו, יוסר חוץ למזבח. לרמוז לו, לא יקח לחם לאכול ובגד ללבוש רק משלו. כי על כן לפי שדרך העני לאכול וללבוש מאחרים, על כן קרבנו, זפק מאכלו ולבושו ידחה מעל המזבח. ולרמוז לדל אל יתן עיניו במאכלי העשיר ולבושו הטוב. מה שאין כן בהיות הדל נהנה מיגיעו, כי לא יאכל לשבעה ולא יכסה עתיק. על כן רמז לו יתברך, כי ישית לבו, כי הנאה זו הבאה לו מן העשיר, הוא דבר עובר, ומדי עברו והיה כלא היה. וכך יהיה בריא, אחרי אוכלו ארוחת ירק משלו, כאשר אחרי אוכלו תרנגולת פטומה ויין ישן מהעשיר, כי יהיה כדבר נשכח ונבלע כל השבע ההוא. על כן לרמוז לו זה, ציוה יתברך להשליך מוראת ונוצת קרבנו, שהם רמז אל מאכל וכסות, אצל המזבח אל מקום הדשן, הוא מקום אשר ינתן שם תרומת הדשן, ויבלע במקומו והיה כלא היה.

יז ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל והקטיר אותו הכהן המזבחה על-העצים אשר על-האש עלה
הוא אשה רים ניחח לה' :

ובאומרו ושסע אותו כו' אמרו רבותינו ז"ל (שם) שנוצת הכנפיים הייתה נשארת על המזבח להקטיר אף על פי שריחו קשה, כדי שיהיה המזבח מהודר בקרבנו של עני. ולנו אפשר ירמוז, כי אינו כעשיר, שבהסתלקו מן העולם, יכבד עליו לעלות מהרה השמימה אל המזבח העליון. אך העני, שתי כנפיים אשר בהם יכסה פניו במבוסת דלותו והכנעתו, השמים יעלה, אשר לו כנפיים, כנשר יעוף השמים.

וגם ישסע אותו, להורות, כי בעיניו יהיה תוכו כברו שיגלה תוכו ולבו. אך **לא יבדיל** חלק מחלק, כי אינו כעשיר שאם יעשה מצווה באחד מאבריו, לא יהיה בכל עצמו, על כן יהיה קרבנו מנותח. אך העני כי דל חלקו, כל מצווה אשר יעשה, תהיה בהכנעת גופו ונפשו, באופן יהיו כל אבריו לאחדים, על כן **לא יבדיל**.

עוד ירמוז. כי השני כנפיים הם נפש ורוח, כי הדל ידאה בהם באחדות אחד. על כן, להורות זה, לא ישסע לגמרי, בל ישאר כל כנף בפני עצמו. וזהו ושסע אותו בכנפיו **לא יבדיל**, והוא, כי לו רוח נשברה, ותתקנהו קלקלתו להתאחד עם נפשו, יותר מאיש עשיר. ועל כן קל מהרה יעלה המזבחה אשר בעולם העליון, להיות **עולה ריח ניחוח לה'.**

פרק ב

א ונפש כי-תקריב קרבן מנחה לה' סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה :
ב והביאה אל-בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמןה על כל-לבנתה
והקטיר הכהן את-אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחוח לה' :
ג והנותרת מן-המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי ה' :

והנה עד כה דבר על העני שמקריב עוף. ויש אשר לו דלי דלות, ולא תשיג ידו לתור או גוזל, ויביא סולת. אומר הוא יתברך, אל זה אביט יותר, כי איש זה את נפשו הוא מקריב. וזהו אומרו **ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'.** ושיעור הכתוב, לומר, **הנפש כי תקריב קרבן מנחה לה',** תדע מי היא הנפש ההיא, הלא היא אשר **סלת יהיה קרבנו.** כי אין זה רק מרוב דלותו, כי איש כזה שסלת בלבד הוא קרבנו, נפשו ודאי היא המקרבת עצמה, ובזה אבחר. כי הוא, סלת נקי מקמח וסובין ומורסן - שהוא משל אל שלילת הפניות - **יהיה קרבנו** כי דל הוא. ועל ידי היות קרבנו משולל פניות, יהיה סיבה שעל ידי כן **ויצק עליה שמן,** שהוא משל אל אור השופע. שיערה עליו - על הנפש הנזכר - רוח מלמעלה לקדשו לטהרו, לכהנו לו יתברך אז יותר על ידי הרוח. ואז על ידי כן יזכה שיעלה עליו נשמה על הרוח, שהיא תתייחס אל **לבונה,** שהיא הנשמה בעלת לבנות זכה ורוחניות ספירי עד מאד.

ב וְהִבִּיאה אֶל-בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים וְקִמֵּץ מִשֶּׁם מֶלֶא קִמְצוּ מִסֵּלֶתָהּ וּמִשְׁמֶנָּה עַל כָּל-לִבְנֶתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת-אֶזְכָּרְתָּהּ הַמִּזְבֵּחַ אִשָּׁה רִיחַ לַיהוָה:

ואיש זה כאשר **והביאה** במותו, לא יביאנו על ידי מלאך המוות, רק אל אחד מה**כהנים**, שהם משל אל מלאכי החסד, כסילוק חסידי עליון. **וקמץ** הכהן, הוא מיכאל, בבית המקדש של מעלה, מלא קומצו, שהם שלש אצבעות. **מסלתה ומשמנה**, שהם הרוח והנפש. ומשני אלו ישאיר מהם בחינה שפלה מהם למטה עם הגוף. ומה גם אשר צדיק יהיה, שמבחינת הרוח - הדבקה וסמוכה אל מדרגת הנפש, תישאר למטה עם בחינת הנפש השפלה יותר - תישאר עליו. אך הנשמה תעלה כולה לגמרי, וזהו ואת כל הלבונה. ואת שלשתן יקטיר הכהן הנזכר במזבח העליון.

ג וְהִנֹּתְרָת מִן-הַמִּנְחָה לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קִדְשִׁים מֵאִשֵּׁי ה':

והנותרת מן המנחה בקבר, גם הוא קדושה תהיה בו, כי לצדקתו קדש קדשים - שהוא מן הנפש וקצת מן הרוח - יהיו בה בכח מעין אשר עלו במזבח העליון **באשה ה'.**

ד וְכִי תִקְרַב קָרְבַּן מִנְחָה מֵאִפָּה תִנּוֹר סֹלֶת חֲלֹת מִצֵּת בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְרִקִּיקֵי מִצּוֹת מִשְׁחִים בְּשֶׁמֶן:

והנה עד כה דבר על העני כי אין צרה זולת עניותו. ועליו אמר **ונפש כי תקריב**, כי עני חשוב כמת, והנפש היא המקרבת עצמה. ועדיין דבר בה שלא לנוכח, כי לא תבצר ממנו אשמת דבר קודם הקריב עצמו לה' כנזכר במנחה. אך יש עני שגם נאפה נפשו בגופו בצרות, כסלת תוך התנור. ואיש כזה ראוי לנוכח ידבר בו, כי זך מכל חלאה הוא, כי ייסורין מירקוהו. ואיש זה **מנחה מאפה תנור** יביא, מעין ענינו.

ה וְאִם-מִנְחָה עַל-הַמִּחְבֵּת קָרְבֶּנֶךָ סֹלֶת בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן מִצָּה תִהְיֶה:

ו פְּתוֹת אֹתָהּ פְּתִים וַיִּצְקֶתָ עָלֶיהָ שֶׁמֶן מִנְחָה הוּא:

ז וְאִם-מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת קָרְבֶּנֶךָ סֹלֶת בְּשֶׁמֶן תַּעֲשֶׂה:

ועד כה דבר על אשר בייסורים, ואינו מוסיף מעשים טובים על הנהוג מקודם, שהוא נמשל אל הנאפה בתנור יבש. אך למעלה הימנו, הוא אשר ידמה לסלת מטוגן במחבת בשמן, שהוא נאפה בייסורין בלחות רב של שמן, שהוא נמשל אל ריבוי שמן טוב, מעשים טובים שמרבה בהם.

ז ואם-מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תעשה :

והנה יש מרבה בינו לבינו בחשאי, כטיגון שבמחבת, שהיא עמוקה והשמן הרבה, בלתי נרגש. שהוא בבחינה אחת טוב שהוא בחשאי, ובחינה אחרת לא ישתלם כי לא ילמדו ממנו. אך נהפוך הוא הדומה לנעשה במרחשת, שמעשיה רוחשין ומתפשטין. שהכלי רחב ונרגש כרוחש בעת הטיגון. שהוא משל אל המרבה בגלוי נרגש לכל ולמדין ממנו. ואל שתי אלה ידבר יותר לנוכח אתו הוא יתברך, ואומר לו **ואם מנחה וכו' קרבנך, ואם מנחת מרחשת קרבנך כו'.**

פרק ד

א וידבר ה' אל-משה לאמר :

ב דבר אל-בני ישראל לאמר נפש כי-תחטא בשגגה מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה :

ג אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן-בקר תמים לה' לחטאת :

ראוי לשים לב:

א. אל אומרו **לאמר** פעם שנית, באומרו **דבר אל בני ישראל לאמר**. ומה גם כי אינו לאמר לזולת.

ב. כי אומרו **ועשה מאחת מהנה** הוא מיותר, [כי] אחר אומרו **מכל מצוות ה'** כו' יובן ששגג באחת מכל מצוות.

ג. אומרו **ועשה מאחת מהנה**, כי מהראוי יאמר ועשה אחת מהנה.

ד. כי אחר שהתחיל בשגגת אחד מעם הארץ, היה לו לגמור עניינו ולומר הקרבן שיביא, ולא שיניח העניין ויאמר דין אם הכהן המשיח יחטא וכל משפטי קרבנו, ואחרי כן עניין אם כל עדת ישראל ישגו בכל משפטי קרבנם, ואחר כך אשר נשיא יחטא וכל משפטו, ואחר כך חוזר אל עניין ראשון מחדש כאילו לא דבר בו עד כה, ואומר **ואם נפש אחת תחטא וכו'**, והוא הדבר הראשון אשר בו היחל ואמר **דבר אל ישראל כו' נפש כי תחטא וכו'.** ויותר היה ראוי לבלתי הזכירו מתחילה עד מקומו שאחר הכל.

ה. אומרו **אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם**, מה לעם כי יבכו על הכהן המשיח שחטא. והן אמת כי על זה אמרו רבותינו ז"ל (ע"ש ה ו) כשכהן גדול חוטא אשמת העם הוא, שזה שהעם תלויים בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל, ע"כ.

ועוד נאמר דרך, על פי דרכנו ביתר ההערות.

ו. אומרו **על חטאתו אשר חטא**, כי אומרו **אשר חטא** הוא מיותר.

- ז. למה על שוגג יביא זכר. וכן כאשר **כל עדת ישראל ישגו**. וכן **אשר נשיא יחטא**. מה שאין כן על שגגת אחד מעם הארץ, כי אם קרבן נקבה.
- ח. **אומרו** בסוף עניין קרבן כל עדת ישראל, חטאת הקהל הוא, כי מי לא ידע כי מה שעדת ישראל ישגו שחטאת הקהל הוא.
- ט. **אומרו אשר נשיא יחטא**, שמהראוי יאמר ואם נשיא יחטא מאי אשר. והנה על זה אמרו רבותינו ז"ל (הוריות י ב) שאשר הוא מלשון מאושר. שאמרו אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו ע"כ.
- ולפי דרכנו נשיב**, גם בהיות אומר אשר כמשמעו.
- י. מה נשתנה קרבן נשיא מקרבן כהן משיח, שזה מביא פר וזה מביא שעיר.
- יא. מה נשתנה הנשיא שנאמר בו **ונסלח לו**, וכן בנפש **אחת מעם הארץ**, מה שאין כן בכל הקודמים.
- יב. **אומרו ואם נפש אחת תחטא כו', ואשם**, כי נכנס בלשון נקבה ויצא בלשון זכר כאומרו ואשם, וגם נכנס בשגגה ויצא באשמה שהוא מזיד.
- יג. **אומרו בעשותה כו'** שיראה מיותר כי מאומרו תחטא יובן.
- יד. **אומרו או הודע כו'**, והראוי יאמר אם הודע, או והודע, ולא יאמר מלת או שהוא כמספק.

ב דבר אל-בני ישראל לאמר נפש כי-תחטא בשגגה מכל מצוות יהוה אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה :

אמנם הנה כוונתו יתברך להעיר אזן עם בני ישראל הקטנים עם הגדולים. ישמרו פן ואל יאמרו ללבבם, אם המצא תמצא בידם חטא שוגג, ברוך ה' ואעשיר. כי לא ברשע ולא בפשע פעלתי עולה, ולא אתעצב אל לבי על שגגה שיצאה מתחת ידי ואנכי לא ידעתי. ואנכי אדם ולא אל, שלא אוכל להתעלם או לשכוח, כי דרך אנשים לי. וכל עדת ישראל ישגו כי השגגה מצויה בכל אדם. והנה יהיו הדברים האלה שומה בפיהם ובלבם, להקל מעליהם אשמת דבר כל עוון שוגג. ולא מזער הוא, כי קו לקו הלך ילך ופושט ידו **בכל מצוות ה' אשר לא תעשינה ואשם**. על כן, למען ולבעבור הסיר תועה זו מלבנו, בא האלוהים ויאמר, **דבר אל בני ישראל לאמר נפש כו'**. לומר, הנה ידעתי דרך אנשים, שהוא לדבר ולומר כי יחטאו שוגג, מה עשיתי ובמה נחשב הוא, כי לא לבי הלך במעשה הרע. ואם נעשה ולא מלבי, מהבל ימעט חטאתי זה. על כן **וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר**, כלומר דבר אל בני ישראל כי מה שראוי להם לאמר, אינו כדרך אנשים, כי אם מה שראוי להם לאמר, **נפש כי תחטא בשגגה**. והוא, כי אין זה לו, כי אם שגם בלא דעת נפש לא טוב. שאם יחטא איש שוגג, אין זה כי אם שנפשו לא טובה היא, מאיזה עוון שעשה תחילה, ואותה עבירה גרמה לו זאת. והוא כי אשר אין בידו עוון אשר חטא אין שוגג בא על ידו, כי הוא יתברך אפילו בהמתם של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כל שכן. והוא מאמר הכתוב

(שמואל א, ב ט) רגלי חסידיו ישמור, והוא מאמר רבי מאיר (אבות פרק ו משנה א) על העוסק בתורה לשמה ומרחקתו מן החטא. וזהו מה שראוי **לאמר**, הוא **נפש כי תחטא בשגגה**, מהיכן נמשכה לו תקלה זו, הלא הוא **מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה**, כי אשר כבר עשה אחת מהנה, גרם לו תבוא תקלת שגגה זו מתחת ידו.

או **שיעור הכתוב** בשום לב אל החילו בנפש שהיא נקבה ומסיים בלשון זכר, ואומר **ועשה מאחת מהנה** ולא אמר ועשתה. אך יאמר, **דבר אל בני ישראל לאמר** כו', מה שראוי לאמר הוא **נפש כי תחטא**. לומר, הלא תאמר בלבבך הנה נפשי לא מטומאה, כי הנה המחשבה שיש לה שייכות עם הנפש, לא היה לה חלק ונחלה בדבר הרע הזה, כי אם הגוף בלי מחשבה. כי חשבתי על החלב שהיה שומן ואכלתי, חטאת הגוף היא, אך הנפש לא נטמאת. על כן אמר מה שראוי לאמר, אינו איש כי יחטא, אלא **נפש כי תחטא בשגגה**. כי גם שעתה הנפש לא חטאה, הנה נמשך לה **מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה**, כלומר **שאחת מהנה** עשתה הנפש תחילה שהוא בזדון. כי גם שעתה הגוף עשה ולא היא, מה שעשה הגוף נמשך לו מאחת מהנה, שהוא מאחת מהמצוות אשר לא תעשינה שעשתה הנפש וממנה נמשך גם לגוף. כי גם בלא דעת נפש לא טוב, כי מתחילה חטאו גוף ונפש כי זדון היה. וזהו אומרו **מאחת**, שהוא, מפאת **אחת מהנה** שהזכרתי נמשך לו זה. וזה שהיחל בנפש, ואחר כך אמר ועשה, ולא אמר ועשתה אם היה חוזר אל הנפש.

כלל הדברים, כי אם לא נטמאה נפשו בפעם הזאת נטמאה בראשונה, ואותה הטומאה גרמה לו, כי עבירה גוררת עבירה, ובכן כאילו גם עתה היא החוטאת תחשב.

ג אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן-בקר תמים לה' לחטאת :

והנה טרם יאמר הגזירה, שהיא להביא שעירת עזים. ראה והנה נפלא לאמר אחרי כן על הכהן המשיח שיביא פר בן בקר זכר תמים, מה נשתנה זה מזה אחר שזה שוגג וזה שוגג. על כן סמך ואמר טרם יגלה קרבן היחיד, מה בין עבירה הגורמת עוון היחיד לגורמת עוון הכהן המשיח, וזה גם הוא יחס סמיכות גם הוא. והוא לומר, הלא אמרתי לך כי מה שעשה כבר איש עבירה אחת, גרמה לו שגגה זו.

עוד אודיעך כי לפעמים עבירת זולתו גורמת לאדם גרמת נזק גדול ורב מזה, ומצריכו להביא כפרה גדולה מזו. והוא כי **אם הכהן המשיח יחטא**, כי זה ימשך לו בשביל **אשמת העם**. והוא כי לו קיים הוא מקרא שכתוב (מלאכי א) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, שהוא להוכיח במישור, לא הייתה תקלה יוצאת מתחת ידו עתה, אך מאשר לא הזהירם. ועל העדר הזהרתו, חטאו זה גדול ממזיד של עצמו, כי חטא הרבים תלוי בו, כמאמרו יתברך אל יחזקאל הנביא (יחזקאל ג) ואתה כי לא הזהרת רשע וכו' הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש. ועל

דרך זה הוא אומרו **ואם הכהן המשיח יחטא**, זה נמשך לו בשביל **אשמת העם** שלא הזהירם, ואשמו. ועל כן שגרמתי רבה, יביא **פר בן בקר זכר תמים** ולא נקבה, כי חזקה שגגתו כמדובר. ואמר **על חטאתו אשר חטא**, לומר חטאתו אשר חטא, שהוא בשביל חטאתו שלא מיחה גרם לו אשר חטא עתה.

או יאמר **דבר אל בני ישראל לאמר נפש כו'.** והוא כי רצה הקדוש ברוך הוא להביא בהדרגה.

תחילת שגגת כהן משיח וכל עדת ישראל, ששניהם מביאים פר בן בקר.

ואחרי כן **קרבת נשיא** שמביא שעיר שגם הוא זכר.

ואחר כך **של כל האדם** שהיא של עזים נקבה.

אך ראה יתברך שאם יתחיל לומר עניין כהן המשיח, שמביא פר על חטאתו שוגג על אשמת העם שלא מיחה בהם ולכן עוון העם על כהן המשיח. הלא יצא עתק מפי איש לאמר, אם כן איפה, אכן סר מר חטאתי ממני. כי לא עלי תלונתו יתברך כי אם על הכהן המשיח שלא למדני להועיל. על כן עשה הקדמה. וכדי לאמר אחר כך עניין קרבן כהן משיח, הקדים ואמר דעו איפה, כי **נפש אדם כי תחטא** בשגגה, ממה נמשך לו זה, הלא הוא, **מכל מצוות ה' וכו' ועשה מאחת מהנה.**

ואחר הקדמה זו שאמר ששגגת כל אחת מהנה, מהעם, נמשך לו מעון של עצמו. אחרי כן אמר **אם הכהן המשיח יחטא**, הוא נמשך לו לאשמת אשר לא מיחה בעם. באופן שעל ידי מה שהקדים, נבין כי גם שאשמת העם על הבלתי מוחה, לא יבצר שעוון כל אחד מהעם, עונו חקוק על עצמו, שהוא בעל הדבר, כאשר הקדים לומר שעוון עצמו גרם לו שגגתו. אלא שגם כן מי שלא מיחה בו נכשל גם הוא, וגורם לו גם הוא שגגת חטאתו. נמצא כי הקדים עניין היחיד להיות הכנה אל מה שהיה בא לומר אחר כך מעניין כהן משיח. וזהו אומרו **דבר אל בני ישראל לאמר**, לומר שכדי לאמר מה שאחר זה אמר תחילה **נפש כי תחטא כו'.** אך עיקר קרבן היחיד הוא לפנים, אחר קרבן הנשיא, שהוא הסדר, כאשר כתבנו.

יג ואם כל-עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל-מצוות ה' אשר לא-תעשינה ואשמו :

יד ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן-בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד :

ואחר אומרו עניין כהן משיח. אמר **ואם כל עדת ישראל ישגו**, שהוא טעות הסנהדרין בדיון. ואם הדבר תלוי במה שתחילה הזידו, והזדון הגורם והקודם גרם זה להם. הלא זה לא יצדק בסנהדרין שחטאו שבעים סנהדרין במזיד. לזה אמר **ואם כל עדת ישראל ישגו.** אלא טעם

אחר יש להם, והוא, כי הלא **ואשמו** הקהל הנזכר. והוא מאמר רבותינו ז"ל (הוריות ב ב) כי אין הסנהדרין מביאין פר אלא אם כן עשו ישראל מעשה על פי הוראת טעות הבית דין. וזהו ואשמו, באופן כי על כן שעל ידם חטאו כל ישראל, שהם חטא רבים נשאו. על כן ראוי יביאו פר בן בקר זכר תמים גם הם.

יד וְנוֹדַעַה הַחֲטָאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקֹּהֶל פֶּר בֶּן-בָּקָר לַחֲטָאת וְהִבְיָאוּ אוֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד :

וזהו אומרו **ונודעה החטאת אשר חטאו עליה** שהוא החטאת של הסנהדרין, **אשר חטאו** הקהל הנזכר **עליה כו'.**

כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יִחְטֹא וְעָשָׂה אֶחָת מִכָּל-מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא-תַעֲשֶׂינָהּ בְּשִׁגְגָה וְאָשָׁם :

כג או-הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את-קרבנו שער עדים זכר תמים :

והנה גם שלא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהבאת הקרבן של כהן משיח ושל הסנהדרין, הוא שנגרר בסיבת גרמת העם. זה, על שלא מיחה, ולא נודע מה שחטאו העם, על העדר תוכחתו. והסנהדרין, על שגגת הוראתם, שחטאו בה העם. ונודע החטא עצמו של העם, שחטאו על שגגת הבית דין. ועל דרך זה היה אפשר לומר, שגם **כאשר נשיא יחטא**, היה גם כן על אשר לא מיחה בעם. והייתה גרמתו גם היא לאשמת העם. ואם כן איפה היה ראוי יביא גם הוא פר בן בקר. לזה אמר אשר נשיא יחטא, לומר אשר נשיא יחטא לא תיחס אותו לאשמת העם. כי אם שודאי יחטא. כי למה שהוא נשיא, והשררה מביאה לידי עבירה, אין צריך לתלות שגגתו על אשמת העם. כי אם על של עצמו, שודאי הוא. כי מקודם זה עשה אחת מכל מצוות ה' כו' ואשם בה מזיד וגרם לו את זאת.

או שיעור הכתוב, אשר נשיא יחטא עתה, הוא בגרימת מה שעשה תחילה **אחת מכל מצוות ה'**, ועתה **ואשם** בעצמו. שהכיר עתה שגגתו זאת ובא לשוב ממנה.

כג או-הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את-קרבנו שער עדים זכר תמים :

או שלא הכיר אשמתו מאליו, כי אם הודע אליו על ידי אחרים, וקבל מהם ושב. על כן, שאין ענין חטאתו לאשמת העם, כי אם לאשמת עצמו, והוא יחיד. על כן לא יביא פר כראשונים, רק **שער עדים**. וגם לא יהיה נקבה כיתר העם, יען כי גרמת שגגת זה היא גדולה. כי למה שנשיא הוא ורמה ידו, לא יבצר ממנו קדימת עוון עצום מעוון כל אדם. על כן יהיה שער זכר.

וזוהו אומרו ונסלח לו בסוף העניין לומר כי הכל תלוי בו. מה שאין כן בקודם שאמר חטאת הקהל הוא.

כז ואם-נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצוות ה' אשר לא-תעשינה ואשם :
כח או הודע אליו חטאתו אשר חטא והביא קרבנו שעירת עזים תמימה נקבה על-חטאתו אשר חטא :

הנה כתבנו ההערות שבכתובים אלה למעלה. אך הנה עודנו מדבר באשר היחל בכתובים הקודמים, להסיר מלב בני אדם גם בני איש, העולה על רוחם כי קל מאד אשר יחטא בשגגה, באומרם שלא מלבם נעשתה התועבה, ולא כן הוא, כי גם בלא דעת נפש לא טוב. שאלמלא נפשו לא מטומאה בעבירה תחילה, לא הייתה תקלת שגגה יוצאה מתחת ידו, וזהו **נפש כי תחטא כו'**, לומר, אל יעלה על רוחך לומר, כי אין לנפש חלק ונחלה בחטא שגגתו, כי לא במחשבה המתייחסת אל הנפש חטא. על כן אמר, דע לך כי גם לנפש יש חלק. וזהו **נפש כי תחטא**. ושם תאמר הלא אם אכל חלב במחשבת שומן, הלא אין כאן זולתי הנאת הגוף בעלמא. דע איפה, כי גם זה לא היה, אם לא **בעשות** מקודם **אחת מכל מצוות ה'** אשר לא תעשינה בידיעה, אשר היה לנפש חלק בה. ועל ידי כן נמשך שגם הגוף עתה **ואשם**. וזהו אומרו בלשון זכר. נמצא כי על ידי בחינה זו. כי גם על השגגה זאת יש חלק לנפש. כי מטומאתה בשוליה מהמזיד שקדם, נגררה שגגה זו. והנה בכלל אומרו ואשם הוא, כי אחר שחטא בשגגה, נזכר ונמצא אשם בדבר מעצמו.

כח או הודע אליו חטאתו אשר חטא והביא קרבנו שעירת עזים תמימה נקבה על-חטאתו אשר חטא :

ואמר **או הודע אליו**. שהוא על ידי אחר. ובשום לב אל כפל אומרו **חטאתו אשר חטא**. ומה שחזר ואמר על חטאתו אשר חטא (עליה). יאמר, הלא ייחסתי הדבר אל הגוף להביא כבשה, ולא אל הנפש להביא זכר. עם שהוא גרמא. ויהיה כעולה - שעל מחשבה - שהוא זכר. ואמרתי שהוא על כי הגוף הוא האשם בזה.

וזוהו אומרו ואשם לשון זכר, שהוא על החומר. אמר עתה, הלא תאמר אחר שחטא זה אל החומר, לא בא, אם לא על ידי הנפש שהזידה ונטמאת תחילה, אם כן למה יביא כבשה נקבה על בחינת החומר. האם גרע מהעולה, שעל ידי היות יחס לנפש במחשבה לבדה מביא זכר תמים.

וגם עתה, שמה שחטא הגוף, היה מאשר עוותה תחילה הנפש במזיד, יביא גם כן זכר. על כן אמר, תדע למה לא נעשה עיקר בקרבן רק משגגת החומר. הלא הוא, על כי מה שאשם

מעצמו, **או הודע אליו**, כדי להביא קרבן. הוא **חטאתו אשר חטא**, הוא הגוף. אך לא נודע אליו העוון אשר קדם לנפש גם הוא, וגרם השגגה הזאת. על כן והביא שעירת עזים על ייחוס החומר ולא דבר מתייחס אל הנפש. וזהו שחזר ואמר נקבה על חטאתו אשר חטא עליה, לומר מה שהיא נקבה, ולא זכר כעולה המתייחס העוון אצל הנפש, כי היה על הרהור. הלא הוא, **על אשר חטא** הוא עליה. והוא האמור.

פרק ה

א וְנָפֶשׁ כִּי-תִחַטָּא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדַע אִם-לֹא יִגִּיד וְנָשָׂא עוֹנוֹ :

הנה בהחילו בנפש שהוא לשון נקבה, ומסיים בלשון זכר באומרו **והוא עד** וכו', אפשר רמז כי שבועת העדות אינה בנשים.

ועוד ראוי להעיר:

א. כי הנה מהראוי יאמר נפש כי תשמע קול אלה, אך אומרו **כי תחטא** מיותר.
 ב. שיוורה כי קודם שמיעת הקול אלה חטאה, אך לא כן הוא, רק אחרי שומעו שלא יגיד.
 ג. **אומרו ונשא עונו**, והיה ראוי יאמר ונשא עון. גם מלת ונשא יראה בלתי צודקת.
 אך יאמר, הנה אמרתי למעלה כי עבירה מטמאה את הנפש, וגורמת לבוא תקלת אשמת שגגה מתחת ידו. אמר עתה, כי עוד מעט ויעלה גם אל מזיד בשב ואל תעשה, שיכבוש עדות היא שבועת העדות. ומתעתד לעבור אם לא יגיד, ואז **ונשא עונו**. לא אמר ישא עונו, כי אם **ונשא**. לומר, זולת מה שגורם שיגזול ראובן את שמעון על בלתי הגיד עדות חובת ראובן, גם ישא עוון עצמו. וזהו אומרו ונשא בוי"ו, לומר ונשא גם כן עונו נוסף על עוון זולתו. כי גם יש לו חלק מעון ראובן.

או יאמר, אוי לעני הלז, כי אשר הפסיד ממון על כבוש זה עדותו, לא נשא עוון. אך זה במה **שלא יגיד ונשא עונו**.

או תחילה נקרא חטא שהוא בשב ואל תעשה, אמנם ימשך מזה, כי **ושמעה קול אלה** ועבר על השבועה. נמצא עתה שחטא ועשה עוון. כי החטא של העדר הגדה שקראתיו חטא, נעשה עוון. וזהו אם לא יגיד ונשא עונו, שהוא עונו שקדם מאז כבש עדותו ואמרתי עליו נפש כי תחטא.

או יאמר, גם אחר שכבש עדותו ונשבע לשקר, טוב לו שיגיד עתה, שאם **לא יגיד ונשא עונו** על עצמו. מה שאין כן אם יודה ויגיד, אפילו עתה, שיסלק מעליו עונו על ידי מה שיביא אשמו. ובזה יתכן מה שלא אמר אם לא יגיד מתחילת הענין על שכבש עדותו.

או ירמוז, **נפש כי תחטא**, שיכבוש עדותו טרם ישיבועהו, עוד מעט שאחר השבועה **ששמעה קול אלה**, גם כן יתעתד **שונשא עונו** הראשון גם הוא נוסף על השבועה.

טו נֶפֶשׁ כִּי-תִמְעַל מֵעַל וְחִטָּאָה בְּשִׁגְגָה מִקְדָּשִׁי ה' וְהֵבִיא אֶת-אֲשָׁמוֹ לִיהוָה אֵיל תְּמִים מִן-הַצֹּאן בְּעֶרְכָּךְ כֶּסֶף-שְׁקָלִים בְּשִׁקְל-הַקֹּדֶשׁ לְאִשָּׁם :

ואחרי אומרו כי **נפש כי תחטא**, תגרום למעול בעמיתו, שעל יד כבוש עדותו גוזל ואוכל ראובן משל שמעון. זולת השבועה שאין בעברו הנאה ממשיית. אמר כי מזה ימשך, כי נפש כי תמעול מעל בה'. לומר כי מאשר תמעול תחילה באדם ימשך גם כן מעל בה', שהוא למעול בקדשים לאכול מקדשי קדשים. וזהו כפל אומרו (ומעלה) [תמעול] **מעל**.

יז ואם-נֶפֶשׁ כִּי תִחְטָא וְעִשְׂתָּה אַחַת מִכָּל-מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ וְלֹא-יָדַע וְאִשָּׁם וְנָשָׂא עֹוֹנוֹ :

יח וְהֵבִיא אֵיל תְּמִים מִן-הַצֹּאן בְּעֶרְכָּךְ לְאִשָּׁם אֶל-הַכֹּהֵן וְכֹפֶר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר-שָׁגָג וְהוּא לֹא-יָדַע וְנִסְלַח לוֹ: יט אִשָּׁם הוּא אִשָּׁם אֲשָׁם לֵה' :

א. הנה מהראוי היה יאמר, ואם נפש אחת תחטא וכו', או נפש כי תחטא. אך לומר **ואם נפש כי תחטא** הוא לשון בלתי מובן.

ב. אומרו **ונשא עונו**, כי זה לא יצדק רק בעוון מזיד, כעניין שבועת העדות שאמר למעלה ונשא עונו, שהוא על מי שכפר ונשבע בזדון. אך במי שלא ידע ושגג, איך ישא עוון.

אמנם הנה עניין הכתוב ידבר במי שהיו לפניו חתיכת חלב וחתיכת שומן, ואכל אחת מהן ולא ידע אם של חלב אכל אם של שומן אכל. וגזרה חכמתו יתברך, יביא איל מן הצאן תמים לאשם. והוא אשם תלוי שמגין עליו מן הייסורין עד שיודע אליו אם חלב אכל או שומן. ואם יודע לו אחר זמן כי חלב היה מה שאכל, מביא אחר כך קרבן חטאת ויתכפר. והנה קרבן זה בדבר זה כל השומע יתמה, באמת, באמור, מריה דאברהם, אם לא הייתה רק חתיכה אחת ספק חלב ספק שומן ואכלו, ונעלם ממנו אם חלב או שומן אכל, עם היות שאחר כך נודע אליו שחלב אכל ודאי, עם כל זה קרבנו כשבה או שעירת עזים שדמיה קלים, אפילו פטרוזא בת דנקא. וכשהיו שני חתיכות לפניו, וחשב ששל היתר אכל, ואחר כך הוא מסופק אם אכל היתר או איסור, מביא איל תמים מן הצאן שדמיו מרובים. ועדיין הדבר תלוי עד שיודע לו שאכל ודאי חלב ויביא חטאת. והלא כמו זר נחשב. והנה על זה אמר רבי יוסי הגלילי (כריתות כו). הרי הכתוב ענש על מי שלא ידע, על אחת כמה וכמה על שידע שיענש. והנה לא יבצר שהתימה במקומה עומדת, למה ענש על ספק זה מבאחר. ומה גם כי קל וחומר הוא מאשר לא היה

לפניו רק חתיכה אחת ואכלה בחזקת שומן, ואחר כך נודע אליו כי חלב היה, בודאי שבשעירת עזים מתכפר.

והנה אחשבה, כי הן אלה דברי מקרא שכתוב ואם **נפש** וכו'. לומר הלא כתבתי לך שהנהנה מן ההקדש בשגגה, מביא אשם איל תמים מן הצאן. וזהו מחומר ההקדש. שאילו שגג על איסור אחר היה מביא שעיר לחטאת. אמר, עתה אודיעך, כי **אם נפש כאשר תחטא** יהיה ביתר איסורין, **ולא ידע** אם היה איסור, גם בו לעון יחשב לו. עם שאינו מן ההקדש, כי אם יתר מצוות, ונשא עונו. ואמר עליו **והביא** גם הוא **איל תמים**.

וזהו שיעור הכתובים, **ואם נפש כאשר תחטא, יהיה שועשתה אחת מכל מצוות ה' אשר לא תעשנה**. עם היות שאינו עניין הקדש, וגם אינו איסור ודאי, כי אם ולא ידע. עם כל זה ואשם ונשא עונו יאמר עליו, קרוב לזדון.

יח והביא איל תמים מן-הצאן בעֶרְכֶּךָ לְאִשֶּׁם אֶל-הַכֹּהֵן וְכֹפֶר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר-שָׁגָג וְהוּא לֹא-יָדַע וְנִסְלַח לוֹ :

והביא איל תמים וכו' ולא חטאת נקבה. וזהו **והביא** וכו', והוא כמפורש בקבלה, כי על שתי חתיכות אחד של חלב ואחד של שומן, וחשב שהיו היתר ואכל מאחד מהן. ואחר כך נודע אליו שהאחד היה של איסור, ועדיין אינו יודע אם האיסור אכל. שמביא איל תמים, והוא אשם תלוי כמדובר. והנה הלא על כל הדברים האלה תתחזק הקושיא. על כן להשיב עליה, אמר –

יט אָשֶׁם הוּא אָשֶׁם אָשֶׁם לֵה' :

אשם הוא **אשום אשם לה'**. והוא לומר, מה שיפלא בעיני כל שומע, למה, זה שנודע אליו שהאחד היה של איסור ועדיין אפשר שמה שאכל היה היתר, יהיה חמור ממי שלא הייתה לו רק חתיכה אחת ואכלה בחזקת היתר, ונודע אליו בודאי שחלב אכל. אינו קושיא. כי הלא אין תימה, רק בהביט אל מה שאחר שנודע אליו שהיה איסור, שעל זה יקשה למה אשר נודע אליו שודאי אכל חלב יהיה קל, מאשר לא נודע אליו רק שחתיכה אחת היה איסור, עם היות שעדיין אפשר שהיתר אכל. אך בהביט אל עת שאכל, שעדיין לא נודע דבר לא בזה ולא בזה, יותר יאשם אשר היו לפניו שתי חתיכות ואכל מבלי שים לב אם היתר או איסור היה, יותר מזה שיאשם אשר הייתה לפניו חתיכה אחת בלבד וחשב שהייתה שומן ואכלה. והוא, כי באחת אין לפניו דבר שיבחין בו אם חלב או שומן הוא. ולכן לא תגדל אשמתו כל כך. אך אשר לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן. אם היה שת לבו לעמוד ולהתבונן בשניהם, ודאי היה מכיר החלב, כי בהיות חלב ושומן לפניו סמוכות, קל להבחין החלב מהשומן, כי ניכר

למראית העין בהיות שניהם יחד, מה שאין כן בהיות אחד בלבד שאין שכנגדו לפניו להבחין בו. על כן קרוב למזיד יחשב כאשר היו שתי חתיכות בעת שאכל, אפילו שלא נודע אליו רק שאחד חלב. מאשר אכל חתיכה לבדה שהייתה לפניו בחזקת היתר, וידע שאיסור היה (באחד). וזה מאמרו יתברך באומרו, **אשם הוא אשום אשם לה'**. לומר, אל תתמה להקל באשמות זה שהיו לפניו שתי חתיכות, יותר מאשר לא הייתה לפניו רק אחת. כי הלא דע כי אשם הוא בעצם. והטעם, כי לא תביט אל עת שנודע מה שהיה אם חלב או שומן. כי זה ודאי שחלב אכל למפרע וזה ספק. כי אם אל עת אשמות אכילתו. וזהו **אשום אשם לה'** לומר בעת **האשום** אז **אשם לה'**. כי אז היו לו במה להבחין, ולא שת לבו וקרוב למזיד הוא. מה שאין כן האחר שחתיכה אחת הייתה לפניו ולא היה לו במה יבחין.

כ וידבר ה' אל-משה לאמר :

כא נפש כי תחטא ומעלה מעל ביהוה וכחש בעמיתו בפקדון או-בתשומת יד או בגזל או עשק את-עמיתו :

כב או-מצא אבדה וכחש בה ונשבע על-שקר על-אחת מכל אשר-יעשה האדם לחטא בהנה :

כג והיה כ-יחטא ואשם והשיב את-הגזלה אשר גזל או את-העשק אשר עשק או את-הפקדון אשר הפקד אותו או את-האבדה אשר מצא :

כד או מכל אשר-ישבע עליו לשקר ושלם אותו בראשו וחמשותיו יסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו :

כה ואת-אשמו יביא לה' איל תמים מן-הצאן בערךך לאשם אל-הכהן :

כו וכפר עליו הכהן לפני ה' ונסלח לו על-אחת מכל אשר-יעשה לאשמה בה:

יאמר אל ימעט בעיניך החוטא לחברו. כי דע מאשר יחטא לחברו יבוא למעול מעל בה'. וזהו **נפש כי תחטא**, ולא לה', מזה יבוא למעול **מעל בה'**. ופירש ואמר. שהוא, כי **וכחש בעמיתו בפקדון** וכו' הרי חוטא לחברו. מזה יבוא למעול מעל בה'. כי מזה יבא יוסיף –

כב או-מצא אבדה וכחש בה ונשבע על-שקר על-אחת מכל אשר-יעשה האדם לחטא בהנה :

לחטא בהנה, שהוא כי ישבע על שקר, שהוא שבועת הפיקדון, והיא מעל בה', נוסף על חטא עכבו ממון חברו אצלו. הנה כי מחטא איש לחברו יבוא למעול בה'. לכן כאשר ישוב בתשובה, שאחר שכפר ונשבע, הודה שנשבע על שקר. על כן לעומת הדרגת חטאו, תהיה הדרגת תשובתו. כי תחילה יתקן מה שהיה עושק את עמיתו, ושלם את הקרן וחמשיתו. –

כה וְאֶת-אֲשָׁמוֹ יָבִיא לֵה' אֵיל תְּמִים מִן-הַצֵּאֵן בְּעֶרְכָּךָ לְאִשָּׁם אֵל-הַכֹּהֵן :

ואחר כך **ואת אשמו יביא לה'**. ללמד כי כאשר החוטא לעמיתו ימשך לחטא לה', כן השב ומתקן מה שבינו לחברו, יתקן גם כן מה שבינו לשמים, כי זה יביאנו לזה. באופן, שלא ימעט לאיש תיקון מה שבינו לחברו, כי השב ממה שבינו לחברו, ישוב גם במה שבינו למקום. ולא עוד אלא שחפץ הוא יתברך שבשל חברו יתחיל האיש לתקן ואחר כך ואת אשמו יביא לה'.

כו וּכְפָר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי ה' וְנִסְלַח לוֹ עַל-אֶחָת מִכָּל אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה לְאִשְׁמָה בָּהּ:

ואחרי הודיע אלוהים לנו את זאת, אל תאמר בלבבך, בראותך את אשר החמרתי במה שבין אדם לחברו, ואומר אליך שממנו תתחיל לתקן, כי אם כן איפה מהנוגע אל חברך תעשה עיקר. כי דע לך כי לא נגמר תיקון אשר היית חוטא לחברך, עד אשר תקנת מה שנוגע לה'. כי הנה **וכפר עליו הכהן לפני ה'**, שהוא כקרבן שמביא על השבועה, ובזה ונסלח על אחת מכל אשר יעשה לאשמה, שהוא על חטא שחטא לחברו, לאשמה אגבו גם בשבועת ה'. כי גם הקרבן גומר כפרת הראשון, כיון שעל יד האחד נמשכה אשמת השנית, וזהו **לאשמה בה**. או בדרך אחרת, שאומר לא בלבד החמרתי לך במה שבינך לחברך, מפני שהדבר קל ותבוא לזלזל בו. כי אם שגם הוא חמור. כי הלא גם האשם הבאה על השבועה הוא מצטרך גם למה שהיחלת וחטאת בחברך. וזהו וכפר כו' ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בשנית, היא השבועה.

פרשת צו

פרק ו

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :

ב צו אֶת-אַהֲרֹן וְאֶת-בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תֹּרַת הָעֵלָה הוּא הָעֵלָה עַל מוֹקְדָה עַל-הַמִּזְבֵּחַ כָּל-

הַלֵּילָה עַד-הַבֹּקֶר וְאִשׁ הַמִּזְבֵּחַ תֹּקֵד בּוֹ :

ג וְלִבֶּשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנָסִי-בַד יִלְבֹּשׁ עַל-בָּשָׁרוֹ וְהָרִים אֶת-הַדָּשָׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאִשׁ אֶת-

הָעֵלָה עַל-הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁמוֹ אֶצֶל הַמִּזְבֵּחַ :

ד וּפָשַׁט אֶת-בְּגָדָיו וְלִבֶּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת-הַדָּשָׁן אֶל-מַחוּץ לַמִּחָנֶה אֶל-מְקוֹם

טְהוֹר :

ה וְהָאִשׁ עַל-הַמִּזְבֵּחַ תֹּקֵד-בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבֹעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֲצִים בַּבֹּקֶר וּבֶעֶר עָלֶיהָ

הָעֵלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֲלָבֵי הַשְּׁלָמִים :

ו אִשׁ תְּמִיד תֹּקֵד עַל-הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה :

א. ראוי להעיר בשנותו את טעמו, שלא אמר דבר אל אהרן וכו' אלא לשון צו. וידוע מאמרם ז"ל (קדושין כט א) שהוא לשון זירוז מיד ולדורות. ושהוא כי ביותר צריך להזהיר בכל מקום שיש בו חסרון כיס. ולפי זה, יהיה על מה שנדרש ממלת היא, שאם עלו ירדו אשר לא היה פיסולן בקדש. או שהקדים זה על מה שמצווה את אהרן בסמוך באומרו זה קרבן אהרן וכו'.

ב. אומרו ואל בניו לאמר, מה עניין אומרו לאמר פעם שנית.

ג. אומרו זאת תורת העולה היא העולה, כי הן אמת שמלת תורה ומלת היא נדרשות, זו לרבות אותם שאם עלו לא ירדו, וזו למעט אותם שאם עלו ירדו. אך עדיין אין הבנת המקרא מתיישב, כי איזו היא גזרת אומרו זאת תורת העולה, כי אומרו היא העולה אינה לא גזירה ולא עניין ולא הבנה, כי מי לא ידע כי העולה היא העולה. וגם שכוונתו יתברך ללמד לנו דיני התורה על ידי ייתורי תיבות, עם כל זה אין דרכו יתברך בתורתו הקדושה לאמר ייתורין משוללי ישוב הבנת המקרא.

ד. כי כאשר באומרו זאת תורת המנחה מפרש דיני המנחה, ובאומרו זאת תורת החטאת מפרש דיני החטאת, כך היה ראוי גם פה באומרו זאת תורת העולה שיאמר דיני העולה, ולא שיאמר זמן עיכולה שהוא עד הבקר, ולא ידבר במשפטי העולה בעצמה.

ה. כי מן הראוי היה, שכל האמור בפרשת ויקרא יאמר לאהרן ובניו, ולא דברים אחדים בלבד.

ו. אומרו על מוקדה על המזבח, מה בא ללמד, אם הוא על אברים ופדרים שמתעכלים כל הלילה, למה מתחיל בדין שיורי עולת הערב, ולא התחיל בעיקר עולת בקר ועולת הערב. ז. שלא היה צריך, כי הלא מתשע שעות וחצי והלאה אין זמן להתעכל, אם לא בקצת מהלילה.

ח. אומרו ואש המזבח תוקד בו, מי לא ידע כי בו תוקד אש המזבח.

ט. למה צריך בגדי כהונה לתרום הדשן, כי אינה עבודה.

י. אומרו אשר תאכל האש את העולה על המזבח, מי לא ידע שהדשן ההוא היה מאשר תאכל האש את העולה, ושהיה על המזבח.

יא. למה יושם אצל המזבח, ולמה לא יהיה ככל המון הדשן אשר בתפוח, שכשהיה רבה היו מוציין אותו חוצה אל שפך הדשן.

יב. אומרו ופשט וכו', שהוא שיעביר בגדי קדש וילבש בגדי חול להוצאת הדשן, ומה נשתנה דשן זה מאשר הורם, שלהרים את הדשן היה חייב ללבוש בגדי קדש, ולהוציא דשן שבתפוח הוא פושטן ולבוש של חול, עם היות כי זה וזה מאשר תאכל האש את העולה הוא.

יג. אומרו והאש על המזבח תוקד בו, מה בא ללמד, ואם הוא ללמד על מנין המערכות, עם כל זה לא תכבה שאומר הוא מיותר, כי איך היה אפשר ליכבות אם היה אש מן השמים. ואם הוא להזהיר על המכבה אש המזבח, אמרו שעובר על שני לאווין שנאמר שני פעמים לא

תכבה, אם לא באו כי אם לזה למה הפריד בין שניהם, בעניין וביער עליה הכהן עצים וכו', וערך עליה וכו', והקטיר עליה חלבי השלמים.

יד. כי הלא על העולה ידבר, ולמה הכניס בינתיים עניין חלבי השלמים, ומהראוי היה לאומרו אחרי כן, באומרו וזאת תורת זבח השלמים.

טו. **אומרו אש תמיד תוקד,** כי הרי נאמר. ואם לא היה רק ללמד שנה התמיד יוקד מעל המזבח, היה ראוי יאמר נר ולא אש, וגם היה לו לומר מעל המזבח.

ב צו את-אהרן ואת-בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על-המזבח כל-הלילה עד-הבקר ואש המזבח תוקד בו :

אמנם, הנה אין ספק, כי כל סדר הקרבנות האמור בפרשת ויקרא, שלא נפל דבר אשר לא אמר לאהרן. ועל כן בכלל אומרו **זאת תורת העולה**, יהיה עניין העולה שהיה תחילת דבריו יתברך למשה בקרבנות שבפרשה הקודמת. ואמר, **זאת תורת העולה**, כלומר זאת האמורה למעלה. ובכלל הדבר הוא מה שהוסיף לו עתה, לומר **היא העולה וכו'** כאשר יבוא ביאורו בס"ד.

או, גם שנאמר שלא הוצרך פה להזכיר שאמר לו עניין האמור למעלה, יהיה העניין נמשך עם כל המקראות הללו, ויותר בו כל ההערות שהזכרנו. והוא, כי רצה הקדוש ברוך הוא לזרז את אהרן ואת בניו, בעבודת הקרבנות כלן כסדרן שנית, ועליה היא עיקר הזירוז, הלא היא להעיר אזנו בקדושת המזבח אשר לפני ה'. והוא, בל יעלה על רוחו, שהיה מעין שאר במות, שהיה אדם בונה במה ומקריב בה קרבן, כי לא היה העניין, רק דרך הוראת היותו תחת אדנותו יתברך, ומביא דורון לפניו. כן היה עולה על רוח איש. ומה גם בראות שגם במזבח ה', מצווה להביא אש מן ההדיוט. על כן בא האלוהים להורות לפני אהרן ובניו, כי לא כן הוא מזבח ה' חלילה, רק קדושתו גדולה, כי מעין מזבח העליון הוא. ועל כן פתח דבריו יתברך לאהרן על העבודה, העיר לו אוזן בדבר, למען ידע לפני מי הוא עומד ומשרת, ויקר בעיניו מזבח ה' והעבודה אשר יעשה בה. וזהו אומרו צו את אהרן ואת בניו שהוא לשון זירוז. לזרזו בעבודת מזבח ה', כי רבה היא מאד מעין של מעלה.

והנה מהראוי היה להתחיל מתרומת הדשן, שהוא מאומרו **ולבש הכהן מדו בד וכו'**, שהיא העבודה הקודמת לאברים של עולת הבקר, ולסדר אחריה כל סדרי העבודה.

או להתחיל מהטבת הנרות,

או מדם התמיד, ויסדר עבודת היום.

אך כדי להודיע אליו קדושת המזבח, למען יהיה מזורז בדבר. הקדים עניין אברים ופדרים של תמיד של בין הערבים, הנאכלים כל הלילה עד הבקר, למה שעל ידי כן יעמידהו על קדושת

המזבח, טרם ישמע כל יתר הקרבנות. שהוא למען הכין לבו על ידי הקדמה זו אל כל העבודה. וזהו אומרו **לאמר**, כלומר כי לאמר כל עניין העבודה, הקדים ואמר לו מעתה, **זאת תורת העולה היא העולה וכו'**, כי זו הכנה והקדמה אל הזירוז, כאשר יבא בס"ד. והוא, לומר, כי הנה ידוע, כי עיקר העבודה ביום היא, כי הלילה ומה גם טרם אשמורת הבקר, או לפחות עד חצי הלילה, הוא זמן שליטת חיצונים ומידת רוגז. על כן היה מקום יעלה על רוח איש לדבר ולומר, כי קרבן התמיד של בין הערבים, אשר כל אברים ופדרים יתעכלו קודם הלילה, הוא הקרבן אשר יהיה לרצון לפני ה', אך לא אשר יתאכלו אבריה בהמשך הלילה. על כן היחל בהסיר תועה מלב העולה על רוחו כדבר הזה, למה שעל ידי כן, ממוצא דבר, יזדרזו אהרן ובניו בעבודה, כי יקר בעיניהם חין ערך קדושת המזבח. וזהו אומרו **זאת תורת העולה וכו'**, לומר אל יעלה על רוחכם, כי אין שווי העולה הבלתי נאכלת עד חלק מהלילה, דומה לנאכלת טרם יחשיך, כי אם **זאת תורת העולה**. והוא, כי היא העולה כהווייתה וקדושתה, עם היותה **על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר**. והטעם, כי אש המזבח שהוא קדושה מן השמים תוקד בו, גם אחר שנתאכלה אש עצי המערכה. כי אחר שאחזה בה אש המזבח שהוא מן השמים, בעוד היום גדול, אין כח להיות שייכות לכח הטומאה או הרוגז שבליילה, להיות לו מבוא שם, כי אש המזבח שאחזה בה, לא תרפה ממנה, ולא יניח אל החצוניות למשול.

או שיעור הכתוב, **היא העולה בקדושתה**, בין בהיותה **על מוקדה על המזבח**, שהוא על מוקדה בעצי המערכה שעל המזבח, ושהיו מביאים מן ההדיוט, בין כל הלילה עד הבקר, בזמן שכבר כלו עצי המערכה ואש של הדיוט, ולא נשאר רק **אש המזבח** שהוא מן השמים, אשר **תוקד בו** במזבח מבלי עצים, שתוקד ותתקיים בהם. באופן כי עין בעין יראו, כי אש רוחני וקדוש מעין המזבח של מעלה הוא. ואם כן ודאי **שהיא העולה בקדושתה**, עם היותה על המזבח כל הלילה **עד הבקר**, כמדובר.

וזה אפשר כיוון רבי פנחס **במדבר רבה** (ז ה) וזה לשונו:

תוקד עליו לא נאמר אלא תוקד בו, האש היה מתוקד בו, ע"כ.

שאינו כאש הדיוט שבאפס עצים אין אש, כי אם מתוקד במזבח מינה ובה.

ג וְלִבֶּשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בִדּ וּמִכְנָסִי-בִדּ יִלְבֹּשׁ עַל-בָּשָׂרוֹ וְהָרִים אֶת-הַדָּשֵׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת-
הַעֹלָה עַל-הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂמוֹ אֶצֶל הַמִּזְבֵּחַ :

ולהעמידך על אמיתת דבר זה, הנני מצווה ללבוש בגדי כהונה, להרים תרומת הדשן בכל יום, מלא המחיתה ממאכלות הפנימיות, ולשמו אצל המזבח שיהיה שם נבלע.

ד וּפָשַׁט אֶת-בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת-הַדָּשֵׁן אֶל-מַחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל-מְקוֹם טְהוֹר :

ושיתר הדשן הנשאר בתפוח, שכשירבה שיוציאוהו בבגדי חול מחוץ למחנה. כי אם תשאלך נפשך, למה זה, יורם חלק מהדשן, ויושם אצל המזבח בקדושה בבגדי קדש ושיבלע במקומו, ומה נשתנה מיתר הדשן. אך זאת תשיב אל לבך, כי זה הוראה על קדושת אש מן השמים, אשר על המזבח. כי ולבש הכהן בגדי שרד לתרומת הדשן, ולא בבגדים אחרים, כאשר בהוצאת הדשן מן התפוח שבמזבח, ואין זה, רק כי מלא המחתה הניטל מן המאכלות הפנימיות שתורמין בכל יום, הוא כאילו היא תרומה והיא קדש. כמו שמוציאין תרומת מעשר מן המעשר ונשאר השאר חולין, כן תורמין תרומת הדשן מלא המחתה בכל יום, ושמו אצל המזבח ונבלע במקומו. והטעם יהיה, כי הנה יש אש מן השמים, ואש מן ההדיוט של עצי המערכה. על כן, כנגד מה שנאכל מן הקרבן על ידי אש מן השמים, היה נתרם כי קדש הוא. ויש ברירה מן השמים. ועל כן היה נבלע במקומו. ועל כן היה מהמאכלות הפנימיות, כי שם עיקר מאכלות אש של מעלה.

וזה מורה מה [שכתבנו] למעלה. כי אחר שאפילו בדשן יש קדושה מהנאכל על ידי אש העליון. מה גם עתה טרם יתעכל, כי מה שאש של מעלה נאחז בו, מחזיק את העולה בקדושתה, גם שתהיה כל הלילה עד הבקר.

ה וְהָאֵשׁ עַל-הַמִּזְבֵּחַ תִּוָּקַד-בּוֹ לֹא תִכָּבֶה וְבָעַר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֲצִים בַּבֶּקֶר וְעֵרֶךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהַקְטִיר עָלֶיהָ חֲלָבֵי הַשְּׁלָמִים :

והנה לפניך ראייה מוחשת, והיא, כי הנה והאש וכו'. כי לא אמר ואש, כי אם **והאש** בה"א הידיעה, לומר, ראה כאשר האש בלבד על המזבח, שכלו כל עצי המערכה ולא נשאר רק האש הידוע **על המזבח**, עם כל זה **לא תכבה**. כי אינו כאש של מטה שבאפס עצים תכבה אש, כי זו אפילו באפס עצים וגחלים, רק האש לבדה, היא קיימת. עם שאין עצים או פחם ליאחז, כי אם היא **על המזבח**, **תוקד בו** במזבח **לא תכבה**. אך מזה תראו כי רוחניות וקדושה היא עומדת בעצמה. (וערך) [וביער] **עליה העצים**, כי העצים באים עליה, ולא שהעצים מהווים אותה. וזה בבקר בלבד, אך אם יכלו באמצע היום, לא יתנו עוד אחרים לקיים האש.

ועוד כי **וערך עליה העולה** בבקר, ואחר כך **והקטיר עליה חלבי השלמים** כל היום.

ו אֵשׁ תָּמִיד תִּוָּקַד עַל-הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּבֶה :

ועם כל זה **אש תמיד תוקד על המזבח**, כלומר עם שיכלו העצים בינתיים ואין שם רק אש על המזבח, ולא לערוך עוד עצים, עם כל זה **לא תכבה**.
הנה מזה תדע קדושת האש ההיא כי רוחנית היא, וקדושת כל עבודת המזבח, למען בין תבין את אשר לפניך, ותזדרז בעבודה, שהוא הנרצה בעניין, כמדובר.

ז וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני-אֶהֱרֵן לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי-הַמִּזְבֵּחַ :
ח וְהָרִים מִמֶּנּוּ בְקִמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשְׁמֶנֶה וְאֵת כָּל-הַלֶּבֶנָה אֲשֶׁר עַל-הַמִּנְחָה וְהַקֵּטִיר הַמִּזְבֵּחַ רִיחַ נִיחֹחַ אֲזָכְרָתָהּ לָהּ :
ט וְהִנֹּתָרְתָּ מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אֶהֱרֵן וּבָנָיו מִצֹּת תֹּאכַל בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ בְּחֹצֵר אֶהֱל-מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ :
י לֹא תֹאכְלָהּ חֹמֶץ חֶלֶקֶם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשִּׁי קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים הוּא כַחֲטָאת וְכֹאֶשֶׁם :
יא כָּל-זָכָר בְּבִנֵי אֶהֱרֵן יֹאכְלֶנָה חֶק-עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשִּׁי ה' כָּל אֲשֶׁר-יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ :

יב וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :
יג זֶה קָרְבֵּן אֶהֱרֵן וּבָנָיו אֲשֶׁר-יִקְרִיבוּ לַיהוָה בַּיּוֹם הַמִּשְׁחָה אֹתוֹ עֲשִׂיתָ הָאֶפֶה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מִחֲצִיתָהּ בַּבֶּקֶר וּמִחֲצִיתָהּ בָּעֶרֶב :
יד עַל-מִחְבַּת בִּשְׁמֵן תַּעֲשֶׂה מִרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תִּפְיֵנִי מִנְחַת פְּתִים תִּקְרִיב רִיחַ-נִיחֹחַ לָהּ :
טו וְהִלַּחַן הַמִּשְׁחִים תַּחֲתֵיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חֶק-עוֹלָם לָהּ כְּלִיל תִּקְטֹר :
טז וְכָל-מִנְחַת כֹּהֵן כְּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֹאכַל :

יז וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :
יח דַּבֵּר אֶל-אֶהֱרֵן וְאֶל-בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תֹּרַת הַחֲטָאת בְּמָקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁחַט הָעֶלֶה תִּשְׁחַט הַחֲטָאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים הוּא :

אחר שהודעתך מעלת אש של מעלה, אל יקשה עליך לומר, הלא, אשר היא כולה כליל, או חלב ודם שהוא עיקר בעלי חיים, על גבי המזבח באש הקדוש, יהיו לרצון. אך המנחה שיקח הכהן מלא קומצו שבתוך שלשה אצבעות להקטיר, והשאר יאכלו הכהנים, אם כן נמצא כי אל הכהן היא עיקר המנחה, שיאכלנה. ואם כן למה ייחס אותה הוא יתברך לעצמו. לזה אמר **וזאת תורת המנחה וכו'**, לומר, ראה נא כי אינה רק לה'. כי על כן יקחנה **בני אהרן לפני ה'** וכו', לומר לו יתברך, לא לנו ה' לא לנו כי אם לשמך, והנה היא לפניך.

ח וְהָרִים מִמֶּנּוּ בְקִמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשְׁמֶנֶה וְאֵת כָּל-הַלֶּבֶנָה אֲשֶׁר עַל-הַמִּנְחָה וְהַקֵּטִיר הַמִּזְבֵּחַ רִיחַ נִיחֹחַ אֲזָכְרָתָהּ לָהּ :

ואחר כך מצווה הוא יתברך ואומר **והרים ממנו**, לומר אחר שהמנחה היא לי, אני אומר תיקח מלא קומצך ותיתן על המזבח, ובזה הנני מוותר לך כל השאר.

ט והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצוות תאכל במקום קדש בחצר אהל-מועד יאכלוה :

כי **והנותרת ממנה** וכו', לומר, כי אני מעלה עליך, כאילו זה הנשאר שהוא רובה, היא שארית לבד, וכאילו הרוב ניתן לי. ולא שאני גועל בה להיות דבר קל, כי הנה עדיין באכול הכהן אותה לי היא, וכאילו עדיין כל קדושתה בה ומשולחני אתם אוכלים. כי הלא גם חלקם **מצוות יאכל**, ככל הקדש שכל שאור (וכל דבש) פוסל. וגם **במקום קדוש** תאכל, כי עוד קדושתה בה כאילו ממני היא. כי הכל קבלתי, וממנה נתתי אני לכהנים, ולא שהעם נתנו לכהנים.

י לא תאפה חמץ חלקם נתתי אתה מאשי קדש קדשים הוא כחטאת וכאשם :

וזהו שפירש מה שאמרתי מצוות יאכל, הוא, כי **לא תאפה חמץ**, אפילו אחר הקטרת הקומץ וניתן הנותר לכהנים, לא הותר לכהנים לאפותה חמץ, באמרם כי חלקם הוא כבר, ויעשה ממנה כאשר יעשה בשלו. כי עדיין קדושתה בה. **ולא תאפה חמץ** כחלק גבוה שנאסר חמץ. ומה שאמרתי לאוכלו גם במקום קדוש, כי **חלקם נתתי** להם **מאשי** מתוך האש שלי, עד גדר -

יא כל-זכר בבני אהרן יאכלנה חק-עולם לדורתיכם מאשי ה' כל אשר-יגע בהם יקדש :

שכל אשר יגע בה יקדש. וכל זה במה שהודעתך גדולת אשי, כי קדוש ורוחני הוא, תדע כי מה שניתן מאשי, קדוש יאמר לו. כי אשי יקראו, כי שלי היא רוחנית וקדושה.

יג זה קרבן אהרן ובניו אשר-יקריבו ליהוה ביום המשח אותו עשירת האפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב :

ושמא תאמר, האם יחשיב הוא יתברך **עשירת אופת סולת** בשמן, לקרב על ידה את המקריב. אך הוא כי שלא להשיב פניו הוא מקבלו, אך לא יקרב אל ה' על ידי זה. לזה אמר, זה השיעור הנזכר, הוא **קרבן אהרן ובניו ביום המשח אותו**, שאני מקרבו אלי לכהן לי בזה אני מקרבו, ומזה תדין את כל אדם.

ולא עוד, אלא ששל הכהן אינה באה שלמה כאחת, אלא **מחציתה בבקר ומחציתה בערב**.

טז וכל-מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל :

ושמא תאמר הלא אינו דומה, כי הלא אז היא **כליל** תקטר, שמורה כי תקבלנה לרצון, אך ליתר ישראל תאכיל רובה לכהן, ולא תחשיבנה לתתה לאשה. לזה אמר, זה אינו, כי אין העניין להחשיב את הנמנה לכהן גדול, כי הלא אין הדבר ההוא בייחוד אל המתחנך לכהן גדול. כי אם, למה שהיא **מנחת כהן**, כי כל **מנחת כהן**, אפילו כהן הדיוט המקריב **כליל תהיה**, למה שאין למעלה ממנו שיאכלנה, אך לא שאשא פנים אל הכהן גדול.

יח דבר אל-אהרן ואל-בניו לאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני יהוה קדש קדשים הוא :

ועוד ראה כי כך הוא לרצון לפני, הנאכל לכהן כנאכל לאשי. כי הלא **במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת.** כי במקום שהעולה אשר היא כולה כליל נשחטת, באותו מקום נשחטת החטאת הנאכלת לכהנים, **כי קדש קדשים היא.**

יט הכהן המחטא אתה יאכלנה במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד :

והכהן המחטא אותה יאכלנה במקום קדוש. ושיעור הכתוב, זאת שיש למנחת כהן שהיא כליל, היא תורת החטאת שאינה כליל. כי שניהם חשובים לפני. ועל כן **במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת** כמדובר.

עוד יתכן, באומרו ויאמר ה' אל משה לאמר זה קרבן וכו', בשום לב מה היה, כי על הנוגע אל זולתו, אמר למעלה צו את אהרן. וכן לפני על החטאת אמר **דבר (וכו') אל אהרן ואל בניו לאמר.** ובקרבן של אהרן ובניו לא נאמר דבר אל אהרן, כי אם סתם ואמר **זה קרבן אהרן וכו'.**

אך ראה יתברך כי מהאמור במנחה למעלה, אפשר יאמר נא ישראל, היתכן ירצה ה' בעשירית האפה סלת. אך לא יקבל ה' מנחה זו, כי אם מיד איש אשר לו דלי דלות, כעניין קרבן עולה ויורד, שאין סולת בא רק בדלי דלות. לזה אמר, **וידבר ה' לאמר לישראל, אל תאמרו כדבר הזה,** כי הלא זה השיעור של המנחה הנזכרת, שהיא **עשירית האיפה סלת,** הנה **זה קרבן אהרן וכו' ביום המשח אותו.** עם היות שהיום ההוא הוא עשיר, כי היום ההוא יעשירוהו כל אחיו הכהנים. כאמרם ז"ל (יומא יח א) והכהן הגדול מאחיו, גדלוהו משל אחיו. ועם כל זה שעשיר הוא, זה קרבנו **עשירית האיפה** כשיעור הנזכר.

ולא עוד, אלא **מחציתה בבקר ומחציתה בערב.**

ושמא תאמרו כי מרוב חיבתו אל אהרן, השיעור הקטון יהיה כאלף כור מיד זולתו, לזה אמר, לא כן הוא, כי הלא גם כל **הכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה**.

ושמא תאמר כי עדיין הקושי במקומו עומד, כי בזולתו בקומץ מלא שלש אצבעות מתרצה, ובשל כהן משיח הוא כלו לה', הרי הוא יותר משל ישראל, ואם כן, אין זה, כי אם, שלא יעשה כן רק לדל שבדלים. לזה אמר, **וכל מנחת כהן וכו'**, לומר, אין העניין שלהיות הכהן משיח איש עשיר יעשה כן, כי הלא גם לכל שאר כהנים הוא כך, כי **וכל מנחת כהן כליל תהיה**. אך הוי אומר כי אין זה רק לפי שלהיותם כהנים הוא כך, אך אם לא כן, גם מידם בקומץ בלבד היה מתרצה.

יז וידבר ה' אל-משה לאמר :

יח דבר אל-אהרן ואל-בניו לאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני יהוה קדש קדשים הוא :

יט הכהן המחטא אתה יאכלנה במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד :
כ כל אשר-יגע בבשרה יקדש ואשר יזה מדמה על-הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדש :

כא וכלי-חרש אשר תבשל-בו ישר ואל-בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים :
כב כל-זכר בכהנים יאכל אתה קדש קדשים הוא :
כג וכל-חטאת אשר יובא מדמה אל-אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף :

זולת הכתוב למעלה, יאמר ויתיישב אומרו אל אהרן ואומרו לאמר. והוא, כי היה מקום יתגאו הכהנים באומרם, מה רב טוב גדרנו על כל ישראל, כי כל מנחת כהן כליל תקטר, ומנחת ישראל נאכלת לבני אדם. לזה אמר, **דבר אל אהרן ואל בניו**, כי אליהם ראוי **לאמר** דבר זה בל יתגאו. והוא, בל יעלה על רוחם, כי אין קרבן הנאכל חשוב לפניו יתברך כקרבן שהוא כליל, כי הלא **במקום שתשחט העולה** שכולה כליל, **תשחט החטאת לפני ה' כמזה**. וקודש קדשים **היא** תחשב כעולה.

יט הכהן המחטא אתה יאכלנה במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד :

עם היות **שהכהן המחטא אותה יאכלנה** ואינה כליל.

ושמא תאמר, אולי אין השחיטה ראיה, כי אין שבח הקרבן רק במה שאחר השחיטה, כי על כן השחיטה כשרה בזר. אל תאמר כן, כי גם אחר השחיטה, אכילת החטאת היא **במקום קדוש**.

כ כל אֲשֶׁר-יִגַע בְּבִשְׂרָה יִקְדָּשׁ וְאֲשֶׁר יִזֶּה מִדְּמָה עַל-הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תִּכְבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ :

ולא עוד כי אם אפילו אם אוכל אחר יגע בו, יקדש ליאכל כקדושת החטאת. גם דמה אם יזה ממנה על הבגד, תכבס במקום קדוש, ואסור להוציא הבגד חוצה בדם עליו. הנה כי הבשר והדם קדושים המה לה, עם היותה נאכלת ואינה כליל.

כא וְכָל-חֶרֶשׁ אֲשֶׁר תִּבְשַׁל-בּוֹ יִשְׁבֵּר וְאִם-בְּכָלִי נִחֲשֶׁת בִּשְׁלָה וּמֶרֶק וְשֹׁטֶף בְּמִים :

ולא עוד בלבד הנוגע בבשר בעוד הבשר בעין, או הדם שעודנו דם בעין ניתז בבגד ונראה בו, כי אם אפילו הבלוע תוך דפנות הכלי, ואינו נראה, יחשב ליקרא נותר. וחייב לשברו אם הוא של חרס, או להגעילו אם הוא של מתכת. הרי כי גדול קדושת הנאכל כאשר הוא מה שהוא כליל.

כב כָּל-זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים הוּא :

והנה עדיין היה אפשר לומר, שהן אמת, כי כל זה יורה, כי רבה קדושת החטאת הנאכלת. אך עדיין אפשר, כי על כל זה גדלה מאוד קדושתה אשר היא כולה כליל. לזה אמר, כל זכר בכהנים יאכל אותה. ואם כן, הוי אומר, כי אחר שעם שהנשים אפילו בטהרתן נמנעה אכילתן מהן, אין זה כי אם לגודל קדושת החטאת.

כג וְכָל-חֲטָאת אֲשֶׁר יֹבֵא מִדְּמָה אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בִּקְדָּשׁ לֹא תֹאכַל בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹף :

ועדיין היה מקום לומר, אולי על כל זה גדלה קדושת הכליל. לזה אמר, וכל חטאת, לומר ראה והביטה, כי הנה יקרה, שגם הנאכלת, גם היא לא תאכל באש תשרף. והוא, אם נכנס מדמה לפנים, כי חלה בדמה קדושת פנים, ואילו הייתה קדושתה קלה, לא הייתה קדושת פנים חלה על בשרה לפוסלה ולישרף. ואם כן אין הדבר תלוי רק באל דעות ה', היודע סוד הכליל והנאכל וטעמם.

או ירמוז, דבר אל אהרן וכו' במקום וכו', והוא לרמוז זכות השב מחטאו וזכות המחזירו בתשובה. והזכיר פה אהרן ובניו, כי אל הכהנים נתייחד ישמרו דעת ותורה להשיב את העם ולהישירם, ורבים ישיב מעון כאשר היה עושה אהרן. ולכן אמר דבר אל אהרן וכו' לאמר, כי להם יאתה אמירה זו, והוא זאת תורת וכו'. והוא, כי הנה העולה באה על הרהור בעלמא לרבי שמעון בן יוחאי במדרש (ויקרא רבה ז ג), ובגמרא על מצוות עשה. וידוע, כי עבר אדם

על מצוות עשה ושב, אינו זז משם עד שמוחלין לו. נמצא, כי בשובו, מחמת התשובה הוא מביא העולה, טרם עשות העולה כבר נתכפר, והיא עולה בקדושה וכולה לגבוה. מה שאין כן החטאת, כי באה על אשר פעל ועשה רעה, ועל כן כי לא לרצון לפניו יתברך יהיה, אשר עשה רעה בפועל ושב מרשעו עד עשות בפועל הקרבן. כי אינו דומה פועל רעה, למהרהר או שעבר על מצוות עשה, שטרם הקריב העולה נתכפר. על כן אמר, **דע לך, כי במקום אשר תשחט העולה, תשחט החטאת לפני ה'**, כי אחרי שובו, כאב את בן ירצה אותו ה', **וקדש קדשים** הוא כעולה.

ולא עוד, אלא שאין צריך לומר, אשר חטא ושב כי שגגתו נעשית לו זכות, כי על ידה קיים מצוות עשה כפול.
א. שהביא קרבן.

ב. שסמך ידו בידיו ותשובה, וגם היא מצוות עשה של ושב עד ה'.
נמצא שוגג אחד נעשה לו שלשה זכויות, וקנה לו שלשה פרקליטין. על דרך הכתוב אצלנו על מאמרם ז"ל (יומא פו ב) זדונות נעשים לו כזכויות, כי בכל זדון, בשובו, עושה מצוות עשה, שהוא ושב עד ה', בהיותו מאהבה - והוא מאומרו עד ה' שהוא שמגיע עד כסא הכבוד, ואין זה רק בשב מאהבה - וכל שכן על חטא שוגג, שבשובו והביא קרבן, עושה שלשה זכויות כמדובר.

ואומר הוא יתברך, הנה לא בלבד השב מחטאו, כי אם גם הכהן **המחטא** אותו, שמטפל בתיקון החוטא לעשות טהרה מן הטומאה לעשותה זכות, וזהו **המחטא** שמטהר העבירה הטמאה, ועושה אותה טהורה. הנה **יאכלנה** בעולם הזה את בשר החטאת. והנה אומרו תאכל הוא מיותר, כי הרי נאמר **יאכלנה**. אך רמז כי **יאכלנה** בעולם הזה, וגם במקום קדוש בעולם הבא תאכל פעם אחרת, על שעל ידו שב זה בתשובה ונתקן.

ואל תתמה שלא די שאוכל את בשר הקרבן בעולם הזה, כי אם גם ישוב יאכל הזכות לעולם הבא. כי **הנה כל אשר יגע בבשרה יקדש**, שאפילו אם אוכל מן האוכלין יגע בבשרה, יקנה קדושה ליאכל בקדושת חטאת. וכן **אשר יזה מדמה על הבגד יקדש**, ואין מוציאין אותו חוצה, עד יכובס **במקום קדוש** עד הסיר דמו ממנו. ואם כן קל וחומר הדברים האוכל בשרה ממש ואוכלה, שמנפשו ועד בשרו יכנס ויהנה בשר החטאת, כי יקדש. וכן אם אשר יזה על הבגד, כל שכן אשר הזה על המזבח, שיקדש ויאכל זכות לעולם הבא.

או יהיה הרמז בדרך אחרת, לומר, הלא אמרתי כי עם היות שהמביא החטאת הוא שב מעצמו, ועם כל זה הכהן המחטא אותה ומטפל בקרבן, **יאכלנה** פה ותאכל לעולם הבא. מכאן אתה למד אל הטורח להשיב בתשובה את החוטא. והמשיל החטאת עצמו אל מקריב אותו, כי

תחתיו הוא בא, וכמאמרנו למעלה, כי זאת תהיה מחשבתו בהקריב חטאתו, כי הוא הוא, ואת עצמו הוא מקריב, וכל הנעשה בו היה ראוי ליעשות בעצמו. ובזה ירמוז קל וחומר, אם מי שמחטא את קרבנו, עם היות כי לא השיבו הוא, עם שאפשר שבעת הסמיכה ידבר לו הכהן דברי תשובה. ומה גם עתה **כל אשר יגע בבשרה**, שכל כך יטפל להשיבו עד נגוע בבשרו במלקות וסיגוף למרק אשר חטא, כי אז **יקדש** ויזכה לעולם הבא.

ואמר **ואשר יזה מדמה וכו'**, והוא בשום לב אל מה שחזר ואמר אשר יזה עליה שהוא מיותר. אך ירמוז, כי וכן אשר יזה מדמה על הבגד שיעשה אל החוטא, שיוריד דמעות על הבגד - הוא חלוקא דרבנן, מלבוש אשר לרוחו ונשמתו שנעשה לו ממעשיו הטובים, ומפשיטו עתה בהעוותו. ואמר כי **אשר יזה מדמה** של חטאת, הוא החוטא הנמשל אל קרבנו, כי האיש אשר יחזיר את החוטא בתשובה, עד הזות מדם דמעות עיניו **על הבגד** אשר יפשיטו מנשמתו ורוחו, אז אשר יזה עליה בשבילה, **תכבס במקום טהור**. שעל ידי מימי דמעותיו אלה תכבס כתמי הבגד ההוא אשר נעשו בו באשמתו, ויהיה הכבוס למעלה בגן עדן, הוא **מקום קדוש**, כי שם יכובס בהזאת עיניו בעולם הזה.

והנה, כתבנו למעלה בפרשת ויקרא, כי אין שוגג בא על יד איש, אם לא שקדם לו עוון מזיד שהשחית נפשו, ועבירה ההיא עיכבה לבל ירחיקוהו מן החטא מן השמים. שאם לא כן אפילו בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידם, כל שכן צדיקים עצמם. והוא עניין גם בלא דעת נפש לא טוב (משלי יט ב). והנה עד כה דבר בפרשה זו על תיקון השוגג. אמר עתה, ומה יעשה לתקן המזיד שקדם, לזה אמר, **וכלי חרש וכו'**, לומר, אם גוף האיש אשר נתבשל בו חטא זה - על יד אש העוון שקדם - הוא של חרס, שאותה הטומאה שבלע בהעוותו אינו יוצא מידי דפייו לעולם, ואין תקווה על ידי ייסורין ליתקן, ישבר וימות.

אך אם בכלי נחושת בושלה, שהאיש ההוא כלי חזק, אשר כח בו לקבל ייסורין ולעמוד בהן ולשוב מחמתן, ולצרף בהן תורה לגמור הטהרה שהיא מקווה טהרה לישראל ככלי נחושת, אז ומורק בייסורין ושוטף במים, הם מימי התורה. כי בהן יטהר מכל יתר שאת חלאת טינוף טומאה.

אך זה יהיה למשולל דעת ליזהר בעבודתו יתברך, ובלתי זריז לתקן את אשר עוותו טרם יחשיך. אך כל זכר בכהנים הוא הזריז, גבר בגוברין בישראל הנקראים משרתי ה', אין צריך לומר שישבו ויתקן, כי אם שגם יאכל אותה, שישבו מאהבה טרם ימות, באופן שתהפך לו לזכות ויאכל ויהנה מהזדון בעצמו. כי גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות, בשוב מאהבה. כי תחת היות החטא אשר חטא טומאה, קדש קדשים היא כי תהפך לו לזכות וקדושה. מה שאין כן אם ידמה לנקבה הבלתי זהירה, ויתעצל מלשוב עד מותו, כי אז יחפוץ

לשוב ולבא ולתקן ולא יועיל לו. כמו שאמרו ז"ל (רות רבה ג ג) שאומר הרשע שם בראותו את רשעו, הניחו לי ואלכה ואתקן, ואין מועיל כי אם יורידוהו אבל שאולה. וזהו **וכל חטאת** אשר יובא מדמה, הוא המשחית אשר קנה, אז יובא אל אהל מועד לכל חי, או למקדש העליון לכפר וליטהר שמה בקדש. אז לא בלבד לא יאכל שלא יהנה ממנה, כאשר אם היה שב פה מאהבה טרם ימות, כי אם שבאש גיהנום **תשרף**. והוא, כי חלאת העוון הדבקה בנפש, היא אשר אש גיהנום אוחזת בו ותשרפנו, וזהו **באש תשרף**.

פרק ז

א וְזֹאת תּוֹרַת הָאֱשֶׁם קֹדֶשׁ קִדְשִׁים הוּא :

ב בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת-הָעֵלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת-הָאֱשֶׁם וְאֶת-דָּמוֹ יִזְרֹק עַל-הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

ג וְאֶת-כָּל-חֲלָבוֹ יִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶת הָאֵלֶּיָּה וְאֶת-הַחֲלֵב הַמִּכֶּסֶה אֶת-הַקָּרֵב :

ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלִיֹּת וְאֶת-הַחֲלֵב אֲשֶׁר עָלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל-הַכֶּסֶּלִים וְאֶת-הִיתָרֹת עַל-הַכֶּבֶד עַל-הַכְּלִיֹּת יִסְרְנָה :

ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁה לֵה' אֱשֶׁם הוּא :

ו כָּל-זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֵנוּ בַּמָּקוֹם קְדוֹשׁ יֹאכֵל קֹדֶשׁ קִדְשִׁים הוּא :

הנה כתבנו למעלה, על פסוק במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. כי הן אל לא ימאס את החוטא אחר שובו מחטאו, ולא יגרע בעיניו מאשר לא חטא. כי הנה במקום אשר ישחט את העולה, הבאה למאן דאמר על הרהור בעלמא, שעל ידי הרהור תשובה הוא מספיק להתכפר. או למאן דאמר שהיא על מצוות עשה, אשר בשובו ממנה אינו זז משם עד שמוחלין לו, נמצאת העולה בבאה, שלא על חטא, כי נמחל מיד בשובו, והיא עולה לגבוה. שם תשחט החטאת [שהיא באה על חטא] הנעשה בפועל. שהוא לרמוז, כי במקום אשר לא חטא, יהיה אשר חטא ושב. כי הבעל תשובה כקטן שנולד דמי.

א וְזֹאת תּוֹרַת הָאֱשֶׁם קֹדֶשׁ קִדְשִׁים הוּא :

והנה היה אפשר, כי אין זה רק כאשר לא זדה רק חטא בשגגה, אך לא אשר חטא מזיד. כי גם שישוב, לא יעמוד במקום צדיקים גמורים. לזה בא ויאמר, וזאת **תורת האשם** בוי"ו התוספת, לומר וזאת התורה שאמרת, להשוות החטאת שחטא שוגג אל העולה, זאת היא גם כן תורת האשם, עם שהוא מזיד, כעניין אשם גזלות. שגם הוא בשובו מרשעו ידמה לאשר לא חטא.

ב בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת-הָעֵלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת-הָאֱשֶׁם וְאֶת-דָּמוֹ יִזְרֹק עַל-הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

כי במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם. כמו שכתבנו שהעולה היא רמז אל אשר הוא משולל עוון. והאשם שגזל ונשבע על שקר והודה, אל החוטא כל חטא בזדון ושב ממנו. כי גם יעלה על רצון קונו יתברך, כאשר ישחט ויצא מן העולם בתשובה שלמה.

ולא עוד, אלא שהוא למעלה, כי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. והוא, כי בעולה אין נזרק על המזבח רק דם הבהמה, אך את בעל האשם נזרק דמו ואת דם האשם. וזהו **ואת דמו** שמוסיף בוי"ו תוספת על העולה. כי שם נאמר וזרקו את הדם, ופה נאמר **ואת דמו**.

וגם שם נאמר וזרקו לשון רבים, ופה נאמר **זרוק** לשון יחיד, אחר שהתחיל לשון רבים באומרו ישחטו. אך הוא לרמז, כי שם שהוא על מה שמשולל חטא כמדובר, שהוא רמז על הצדיק גמור אשר לא חטא, לא דיבר רק על דם הקרבן שנזרק על ידי הכהנים בלבד. אך בזה שמדבר על אשר אשם בזדון, כעניין אשם גזלות ונשבע על שקר והודה, שבכלל זה נרמז השב מעבירה שבידו דרך כלל, על זה אמר **ואת דמו**, להוסיף על דם הקרבן גם דם השב, מדם דמעותיו הנזרקות על מזבח העליון, מאשר הוריד דמעות על חטאתו ועונו, ואשר מיעט דמו וחלבו בצום וסיגופים.

ג וְאֶת-כָּל-חֲלָבוֹ יִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶת הָאֵלִיָּה וְאֶת-הַחֲלֵב הַמִּכְסָּה אֶת-הַקָּרֵב :

וגם את כל חלבו יקריב שמרבה הכל, גם חלב השב, שממעט חלבו בצום ודומה לו כמדובר. וכלל שמנו וחלבו, ובשמנו היחל באומרו **את האליה**. וגם חלבו, הוא החלב אשר על הקרב הוא, כי זה בא לו שנשמן באכול לשבעה. ומילא הקרב עתה ימעט החלב המכסה את הקרב.

ד וְאֶת שְׁתֵּי הַכְּלִיֹּת וְאֶת-הַחֲלֵב אֲשֶׁר עָלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל-הַכֶּסֶּלִים וְאֶת-הַיֹּתֶרֶת עַל-הַכֶּבֶד עַל-הַכְּלִיֹּת יִסִּירָנָה :

וכן **את שתי הכליות**, אשר ייעצוהו כליותיו לחטא. **ואת החלב אשר עליהן**, שנשמן בהעוותו על ידי עצות כליותיו. אשר **על הכסלים**, כי עשה פימה עלי כסל, עתה יתיכנו כאשר יותכו של הקרבן על המזבח. וכן **היותרת על הכבד**, שגם יותר מידת סרח עודף המותרות, על מידת רתיחת דם המביאתו לידי חטא, אשר תתייחס אל הכבד, כי שם הפלגת הדם. שכל אלה הן גוברות על הכליות, לייעץ להם רע, יסירנה. וזהו **על הכליות יסירנה**.

הנה שבכל האיברים שחטא בהן, הוא שב ומתקן, כמקריב עצמו בעצם. ומתיך דמו שמנו וחלבו וגאות מותרות מידותיו, ומכניע כליותיו בהכירו עונו. מה שאין כן אשר יביא עולה, או כל

צדיק אשר לא חטא, ונמשל בעיניו כי קל בעיניו אשמתו, ולא יתיך עצמו ובשרו דמו וחלבו, אשר פעל ועשה רע, כי יכיר בלהות צלמות אשמתו, ויתקן את אשר עוותו, ויעשה בריה חדשה בצומות וסיגופים. כי על כל אלה במקום שהוא עומד, אין צדיק גמור יכול לעמוד. וזהו שגמר ואמר –

ה והקטיר אתם הכהן המזבחה אשה לה' אשם הוא :

והקטיר הכהן וכו', לומר על ידי מה ש**והקטיר אותם הכהן המזבחה**, ויעשה מאלו אשר היו נגדיים, שיהיו עתה **אשה לה'.** שיהפכו כולם לטובה וקדושה, שהוא עתה **אשה לה',** על ידי מה נעשה כך, הלא הוא, למה שאשם הוא. כי על ידי מה שהוא אשם, שמכיר בעליו אשר אשם לה', שב ומתקן בעצם. מה שאין כן בעולה, שאדרבה יראה לו שאין עליו אשמת דבר, ואינו מתקן כל כך, ועל כן יעלה הבעל תשובה על כל אשר לא חטא כאמור.

ו כל-זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא :

על כן **כל זכר בכהנים** ולא נקבות יאכלנו. ובמקום קדוש למעלה, גם הוא יאכל, כי קדש קדשים הוא, עם שבא על עוון, אחר שתיקונו רב מאד.

יא וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה' :

יב אם על-תודה יקריבנו והקריב על-זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מרבכת חלת בלולת בשמן :
יג על-חלת לחם חמץ יקריב קרבנו על-זבח תודת שלמיו :

טז ואם-נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את-זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל :

אמר כי יש שני מיני שלמים:

יש שלמי תודה

ויש שלמי נדבה.

יא וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה' :

ובראשון היחל ואמר:

יב אם על-תודה יקריבנו והקריב על-זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מרבכת חלת בלולת בשמן :

יג על-חלית לחם חמץ יקריב קרבנו על-זבח תודת שלמיו :

שהם ארבעים, עשרה חלות, ועשרה רקיקים, ועשרה רבוכה, ועשרה חלות לחם חמץ. והנה, כאשר בכל הקרבנות, עם היות בהם צפוני סודות, לא חדלנו מלכתוב רמז מה, גם באלו ראוי לבקש רמז אחר, אל היות ארבעים חלות, עשרה מכל מין, ושיהיה השלשים מצה ועשרה חמץ. וגם השלשים מצה לא ראי זה כראי זה, כי אלו חלות ואלו רקיקים ואלו רבוכה. ואלו חלות לחם חמץ, וגם אין בהם שמן כשלשים.

אך הנה שלמי תודה, באים על נס והצלה הבאה לאדם מאתו יתברך. כעניין **הולכי מדברות וחולה שנתרפא וחבוש שיצא מבית האסורים ויורדי הים** כפירוש רש"י ז"ל. ובזה אחשוב שהוא יתברך ציוה לעשות זכר ארבעתן בכל אחת מהן, לבלתי יעדר מציאות הודאה מתייחסת לכל הבא להודות לה', בכל הצלה מארבעתן. והוא, כי הן ארבעים חלות, עשר כנגד כל אחד מארבעה שצריכין להודות. והוא כי כל אחד מהן צריך לאודויי בפני עשרה, כמו שאמרו ז"ל (ברכות נד ב) שנאמר וירוממוהו בקהל עם. על כן רמז עשרה כנגד כל אחת מהן.

והשלשה מהם שהם בריאים, שהם יורדי הים והולכי מדברות וחבוש שיצא מבית האסורים, על כן השלש עשירות הן מצה, שלא נכנס בהם עיפוש שאור שבעיסה. אך חולה שנתרפא, שמבלי צאת המדבר או רדת אל הים או שאסרוהו בני אדם בבית האסורים, חלה את חוליו מן השמים, ששאור שבעיסה עיפש אותו, והחלהו על ערש דווי, שניכר עיפושו בעצמו ממש כשאור שבעיסה, שהיה במוחו מתעפש לולא ה' שהחיהו מחוליו. על כן העשר חלות שכנגד חולה שנתרפא באות חמץ.

ולעומת יורדי מדברות, שעניינם נאמר ברוח הקודש, רעבים גם צמאים וכו', ויצעקו וכו', יודו לה' וכו', כי השביע נפש שוקקה וכו', על כן נרמז במנחת הודאת עשר חלות.

ולעומת אשר נחלש בדוחק בית האסורים, הם עשר רקיקים דקות.

ולעומת יורדי הים הם עשר חלות מורבכת, שהסלת חולטו במים תחילה מעין יורדי הים, שהם בסערת הים כטבועים במים. ולהיות כי השלשה לא הגיעו עד שערי מוות, כי אם עודם בריאים, והצילם ה' מצרה, על כן היו באים משוחים בשמן, כי שמן על ראשם לא חסר מה שאין כן החולה כי מת היה, לולא ריחם ה' עליו והחייהו, על כן אין בחלותיו שמן.

והואיל ואתא לידן, נזכירה מאמרם ז"ל פרק הרואה (שם) וזה לשונם:

אמר רב יהודה אמר רב, ארבעה צריכין להודות, יורדי הים הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מנלן, דכתיב (תהלים

קז) יורדי הים באניות וכו', המה ראו מעשה ה' וכו', ואומר ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות, ואומר יחוגו וינועו כשכור, ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאים, ואומר יקם סערה לדממה, ואומר וישמחו כי ישתוקו, ואומר יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. הולכי מדברות מנא לן, דכתיב תעו במדבר בישימון, דרך עיר מושב לא מצאו, ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה, יודו לה' חסדו. מי שחלה ונתרפא מנא לן, דכתיב אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו, כל אוכל תתעב נפשם, ויצעקו אל ה' בצר להם וכו', ישלח דברו וירפאם וכו', יודו לה' חסדו. מי שהיה חבוש בבית האסורין מנא לן, דכתיב יושבי חשך וצלמות, כי המרו אמרי אל וכו', ואומר ויכנע בעמל לבם וכו', ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם, ואומר יוציאים מחשך וצלמות וכו', ואומר יודו לה' חסדו. מאי מברך, אמר רב יהודה ברוך גומל חסדים טובים. אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה, דכתיב וירוממוהו בקהל עם וכו'. מר זוטרא אמר ותרין מנייהו רבנן, שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו. מתקיף לה רב אשי ואימא כולוהו רבנן, מי כתיב בקהל זקנים, בקהל עם כתיב. ואימא בי עשרה שאר עמא ותרין רבנן, קשיא, ע"כ.

וראוי לשום לב:

- א. באומרו ארבעה, מניינא למה לי.
- ב. אומרו צריכין ולא אמר חייבין.
- ג. כי אחר שהוא הדין אשר אירעו לו מיני סכנות אחרות, גם כן צריך להודות כדברי המפרשים ז"ל, אם כן למה אמרו ארבעה שמורה שאלו דווקא. ואם הוא שדעת רב הוא דדווקא באלו צריך להודות, ראוי לדעת מה נשתנו מהשאר.
- ד. למה משנה סדר המקרא, כי שם נאמרו הולכי מדברות תחילה, ואחר כך חבוש שהיה בבית האסורין, ואחר כך חולה, ואחר כך יורדי הים. ורב משנה הסדר, ובאחרון התחיל ובשני סיים, והראשון היה לו לשני. והנה על זה השיבו התוספות ואמרו, וזה לשונם: ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו', ובתהלים לא חשיב כזה הסדר, אלא חשיב הולכי המדבר ראשון, דקרא נקט סדר המסוכנים יותר תחילה, וגמרא נקט המצויים תחילה.
- ה. מה היה, שכמו שבחולה אמר ונתרפא, ובחבוש אמר ויצא, למה ביורדי הים לא אמר ועלו, ובהולכי מדברות לא אמר ובאו אל היישוב.
- ו. למה על הים ומדברות אמר לשון רבים, ובחולה וחבוש אמר לשון יחיד.
- ז. אומרו מנלן בכל אחד מהן, וזיל קרי בי רב הוא. ואם הכוונה היא, שלא נאמר כי לא נאמרו הודאות המזמור לחיובא, רק למצוות בעלמא, ולמדנו רב באומרו צריכין שחיוב הוא. עם כל זה למה אומר מנלן בכל אחד ואחד, והיה די יאמר מנלן דכתיב בכל חד מהני יודו לה' חסדו, ולא יאריך כל אחד מהם.

ח. אומרו יורדי הים מנלן, דכתיב יורדי הים באניות וכו', ומביא תשעה פסוקים זה אחר זה, וטוב טוב היה יקצר ויזכיר הראשון והאחרון, ובמילת וכו' יכלול כל מה שמראש פסוק ראשון עד התשיעי, ולא יזכירם אחד לאחד.

ולא עוד אלא שאומר שבעה פעמים מלת ואומר. ומה צורך היה לו להעתיקם כסדרן עד סופן. **ט.** כי בהביאו ראיה על הולכי מדברות, מתחיל מפסוק תעו במדבר, ומדלג פסוק שני, ומביא חצי פסוק שלישי, ואינו אומר וכו', ומדבק בו חצי פסוק רביעי וידריכם בדרך ישרה, וגם בו אינו אומר וכו', אלא שמדבק בו פסוק יודו לה' וכו', ואינו אומר על שום פסוק מילת ואומר.

י. שמביא ראיה אל חולה שנתרפא ומביא כל הפסוקים, ולא היה צריך רק להזכיר הראשון והאחרון. וכן בחבוש שיצא מבית האסורין שגם בו מביא כל הפסוקים.

יא. אומרו מאי מברך וכו', כי הלא מאמר אביי שאמר וצריך לאודויי קמי עשרה, היה ראוי להביא מיד, מפני שלומד אותו מהפסוקים שאחר הפסוקים שלמד רב. אבל נוסח הברכה אינו נלמד מהפסוק, למה הכניסו בינתיים.

והנה לזה היה מקום לתרץ, משום דרב יהודה הוא שאמר המימרא בשם רב, על כן מביא מה שהוא מוסיף על מאמר רב. אך זה היה מספיק, אם היה רב יהודה מסיים משמיה דנפשיה ואומר, ומברך ברוך גומל חסדים טובים, אבל מאי מברך, נראה שהיא שאלת הגמרא סתמא דגמרא מביא דברי רב יהודה. ועל כן, יותר היה ראוי להביא תחילה מה שנלמד מהמזמור שהוא בו.

יב. בין לאביי בין למר זוטרא, קשיא, דדילמא עשרה משאר עמא ותרי רבנן שהם שנים עשר, והוא קושיא דסלקא בקשיא, ודקארי לה מאי קארי לה.

יג. מאי מקשי רב אשי ואימא כולהו רבנן, ולא ראה תשובתו בצדו, שאם כן היה לו לומר בקהל זקנים.

יד. מה שהקשה אחר כך ואימא בי עשרה משאר עמא, למה לא הקשה זה עד כה.

והנה לכאורה היה אפשר לומר, שכיוון במנין, בל נאמר כי שלשה בלבד צריכין להודות. כי הולכי מדברות אינן במזמור. כי אומרו תעו במדבר וכו', לא ידבר על העתיד, רק עודנו מדבר על יציאת מצרים, שאמר יאמרו גאולי ה' וכו' ומארצות קבצם, שהוא כמו שאמרו ז"ל (**שוחר טוב** תהלים קז) מכל גבול מצרים לרעמסס, ואחרי צאתם תעו במדבר וכו', רעבים אחר כלות בצק מצרים וצמאים אחרי כן ויצעקו וכו', לכן ראוי הוא שיודו לה' חסדו. נמצא שהוא סיפור מה שעבר ביציאת מצרים, ולא ציווי אל העתיד. נמצא הנותרים הנזכרים שלשה. על כן לדחות סברא זו אמר, ארבעה צריכין להודות, וההכרח שלו, הוא אומרו תעו במדבר, כי ישראל לא צמאים היו.

שנית אומרו וידריכם בדרך ישרה, ללכת אל עיר מושב, כי אם היה על העבר, לא היה תיקונם הדרכה בדרך ישרה, ללכת אל עיר מושב, כי אם אדרבא בלכתם בדרך עקומה, השביעם ה'

לחם מן השמים, והשקם מי באר. על כן גזר כי גם זה על העתיד. ועל כן הביא מיד פסוק תעו שהוא ההכרח הראשון, ופסוק ויצעקו וכו' וידריכם וכו', שהוא ההכרח השני, באופן כי ארבעה המה.

עוד אפשר לומר, בשום לב אל אומרו בחולה ונתרפא, ואומרו בחבוש ויצא, מה שלא אמר ביורדי הים ועלו, וגם לא אמר בהולכי מדברות ובאו ליישוב. והוא, כי בחולה אין החיוב אלא כשנתרפא, שהוא בהשלם הרפואה, וכן בחבוש עד שיצא, אך בהולכי מדברות אינו בהגיעם אל מחוז חפצם, כי אם גם אם באמצע הדרך פגעו בעיר ישראלים ויצאו אליה, גם שם ראוי לברך. וכן ביורדי הים, אם יצא לנוח באחת הערים, טרם הגיע אל מחוז חפצו, גם אז יצטרך להודות לה', מה שאין כן בחולה ובחבוש, שצריך תהיה רפואת החולה שלימה, ויציאה מהסוהר בשלמות. ועל זה הקדים מעתה ואמר ארבעה צריכין להודות. כלומר מה שנכללים במספר ארבעה, הוא בבחינת היותם צריכין להודות, כי זה הוא הצד השווה שבהם.

אמנם, השנים מהם, אין צריך להמתין עד בואם אל מחוז חפצם. אך השנים האחרים, צריך אחד עד שיתרפא והאחד עד שיצא, שהוא עד גמר תיקונם. ועל כן סמך השניים הראשונים, עם היותם בשני הקצוות במקרא. והתחיל ביורדי הים, למה שבהם היה מקום לטעות, כי שם נאמר וינחם אל מחוז חפצם, והיה נראה שהוא עד מקום גמר כוונתם, ולימד רב כי גם כל מקום שעולים ממנו מהים, ויצאו מתוך ההפיכה שהיו בו, מחוז חפצם יקרא גם הוא, בערך הקודם.

והנכון, ובו נבוא אל ישוב כל ההערות. הלא הוא, כי הנה היה מקום לומר, כי שום אחד מארבעה אלה אין צריך להודות. והוא, כי הנה לפי פשט המקראות, יראה כי כאשר תעו במדבר, ולא ידעו ללכת אל עיר מושב, והם בסכנת השאר בארץ גזרה רעבים גם צמאים, נפשם בהם תתעטף. אז בצעקם אל ה' וידריכם בדרך ישרה אז יודו לה'. אך הולכי מדברות ולא תעו בדרך, ויודעים ללכת אל עיר מושב, ויש אתם לחם ומים וצידה לדרך, לא יתחייבו בהגיעם אל מחוז חפצם להודות. כי לא חייב הכתוב, רק לאשר היו בסכנה גדולה שתעו במדבר, וגם היו רעבים גם צמאים וכו', והייתה להם נפשם לשלל. וכן חבוש שהיה בבית האסורין על עסקי ממון, ולא ענו בכבל רגלו, ולא ברזל באה נפשו, גם בצאתו לא יתחייב להודות, כי לא חייב הכתוב אלא בהיותם יושבי חשך וצלמות, אסירי עני וברזל, אך לא אשר היה בלבד עצור בבית כלא וידיו לא אסורות, ורגליו לא לנחושתיים הוגשו. וכן חולה שנפל למשכב, בשחפת או קדחת, ולא הגיע עד גדר שכל אוכל תיעבה נפשו, ולא הגיע עד שערי מות, לא יתחייב להודות, כי לא חייבתו הכתוב, אם לא בהיות שכל אוכל תתעב נפשם, ויגיעו עד שערי מוות. וכן יורדי הים באניות, והמים להם חומה חמאה וחלב, ובשובה ונחת בקרב ימים, נחם אלוהים דרך ארץ מחוז חפצם, לא יתחייבו להודות, כי לא חייב הכתוב, רק לאשר

בסופה ובסערה דרכם, ויצילים ה', כמאמר יאמר ויאמר ויעמד רוח סערה וכו', יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג, יחוגו וינועו כשכור וכו'. ועל זה, בצעקם יקם ה' סערה לדממה וכו', וישמחו כי ישתקו וכו', אז יודו לה', אך לא כאשר לא היו בסכנה כלל.

על כן בא רב והודיענו כי לא כן הדבר, כי הנה ארבעה אשר היה עולה על רוחך שאין צריך להודות, דע לך כי צריכין הם. וזהו, ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו', כלומר גם שלא עמד עליהם רוח סערה ולא הסתכנו, כיון שהם יורדי הים צריכין להודות. וכן הולכי מדברות, עם שלא תעו במדבר ולא רעבו ללחם ולא צמאו למים. וכן חולה שנתרפא, אפילו שלא הגיע עד שערי מוות, ולא תיעבה כל אוכל נפשו, אלא שנתרפא מחוליו, צריך להודות. וכן מי שהיה חבוש ויצא, כלומר גם שלא היה אסור בזיקים, כיון שהיה חבוש ויצא, חייב להודות, אף על פי שלא היה מאסירי עוני וברזל כמשמעות הכתוב.

והעניין הוא, כי הנה לפי האמת יותר חייב להודות, אשר בנחת ולא בצער הנחהו ה' אל מחוז חפצם בים או במדבר, מאשר ראה רעה והצילו ה'. כי הלא זה לא גדלה טובתו כאשר מי שלא ראה רעה. כי הלא נצטער סער מתחולל, טרם ינצל. אך אשר לא ראה גשם, ולא ראה רוח סועה מסער, ובשובה ונחת הנחהו ה', ההוא יתחייב הודאה כפולה ומכופלת עד אין קץ. כי לא בלבד הצילו ה', כי אם גם חס עליו בל ירגיש אפילו מציאות צער כלל. וכן החולה שלא בלבד הציל הוא יתברך ממות נפשו, כי אם גם לא הכביד עליו חוליו וריפאו, יותר הוא חייב לו יתברך. ועל דרך זה החבוש שלא השליט הוא יתברך את הפוקד עונו לתתו בעוני וברזל, כי אם להיותו חבוש בלבד והוציאו יתברך, הלא יכול חובו להודות לשם ה'.

והוא הדבר הכתוב אצלנו על הפסוק (תהלים לב ז) אתה סתר לי מצר תצרני וכו'. והוא, כי הנה דרך אנשים, שאם יבוא איש מעבר המדבר, ויאמרו אליו מה טובה של הדרך ההיא, הטובה היא אם רעה, אם יש בה לסטים אם אין. כי יענה ויאמר, הדרך בטוחה אין שטן ואין פגע רע, ויוכל איש להביא אתו תרקבא דדנרי ואין מכלים, וזה הדרך לכו בו אל תפחדו ואל תראו. ויהי היום והנה איש בא מהדרך ההוא, יגע ונלאה בקוצר רוח, ופיו ממלא הודאות ותשבחות לאלוהי הרוחות, מודה לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם, עונה ואומר במה אקדם ה', האקדמנו בעולות, כי סבבני כלבים לסטים מזוינים בחרבות וברמחים, אותי דמו להרוג ושללי לבוז, וה' אלוהי בו בטח לבי ונעזרתי, עשה עמי ככל נפלאותיו ויצילני מידם, ובידי אין חרב אין כידון, בעבור תדעון כי לא בחרב וחנית יושיע ה'.

הנה כי זה האיש שראה רעה ויסתירהו ה', מרבה להודות לה' עד בלי די, אך אשר לא עצבו ה' לראות ברע, ויסתר עמל מעיניו ויבוא שאנן ושליו, לא יודה את ה'. כי לא דעת ולא תבונה

לאמר, עשר ידות אני חייב להודות לשם ה', מאשר לא העביר ה' עיניו מראות ברע, כי הוא הגיע עד שערי מוות, ואני אפילו לא ראיתי רעה.

והן זאת, אמרת ה' צרופה שאמר המשורר, באומרו אתה סתר לי, כלומר שלא ראני הצר ואנצל ממנו, כי אם סתר לי מצר תצרני. שבדרך הסתר ממני תצילני מהצר, שלא אראנו. כי תטה אשורי מני הדרך אשר הצר בו. ולא אהיה כאשר ילך בטח, כי לא יראה ברע, ויחשוב כי הדרך הוא שהיה בטוח, ולא ה' פעל כל זאת, שעל כן לא יודה את ה', כאשר אשר ראה רעה וניצול. כי אדרבא רני פלט, שהוא רננות של פליטה, אהיה מסובב סלה, כי אכיר כי יותר אני חייב לרנן, מאשר נצטער והצילו ה'.

ונחזור אל עניין המאמר, ואומר, כי הן זאת כוונת רב באומרו ארבעה צריכין להודות יורדי הים כו', כלומר, אחר שהוא מיורדי הים. וכן הולכי מדברות, עם שלא ראו רעה. וכן חולה שנתרפא, עם שלא הגיע עד שערי מוות. וכן מי שהיה חבוש ויצא עם שלא היה מאסירי עני וברזל.

ושמא תאמר מאן מוכח שכן הוא, על כן שאל בכל אחד מהם מנלן, כלומר שאדרבא מלשון המקרא יורה שאין צריך להודות רק באשר נסתכן. על כן בא ודקדק מהכתובים כי כן הוא, ועל כן, מיורדי הים התחיל, כי משם עיקר הראיה ויגיד על רעיו. וגם אחר כך עוד ישוב וידקדק בכל אחד ואחד ממקומו צד הוכחה, עם שלא תגדל כראשונה. שעל כן הקדימה עם היותה אחרונה.

וזוהו אומרו יורדי הים מנלן דכתיב יורדי הים וכו'. והוא כי הוקשה לו בכתוב, כי אם אין חיוב ההודאה, רק אשר עמדה עליו רוח סערה ויעלו שמים ירדו תהומות וכו', למה אחר אומר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה, לא אמר יורדי הים באניות ויאמר ויעמד רוח סערה וכו', ולא יפסיק בינתיים באומרו המה ראו מעשה ה' וכו', אחר התודה שהזכיר, ומה שאומר אחר כך יודו לה' חסדו, אינו אלא על הניצול מן הסערה.

ועוד שנית, שאחר אומרו יעלו שמים ירדו תהומות שהוא סכנת מוות, פן תהומות יכסום ירדו במצולות, מה בא להוסיף על צרה זו, באמרו יחוגו וינועו כשכור שהיא צרה שאין בה סכנה, ומה זאת בערך הקודמת שתהיה תוספת עליה.

שלישית, אומרו ויצעקו וכו' וממצוקותיהם יוציאים, מה עניין יתרון הוי"ו פה, מה שאין כן בשלשה פעמים שנאמרה תיבה זו למעלה.

רביעית, אומרו וישמחו כי ישתוקו, מי לא ידע שישמחו כי ישתוקו.

חמישית, וזו כוללת גם בקודמים, אומרו חסדו ונפלאותיו, ומהראוי יאמר יודו לה' נפלאותיו לבני אדם.

ועל הכל קושיא אחת תביאנו אל העניין, הלא היא, כי כאשר בכל שלשת הדברים הנאמרים למעלה, לא הזכיר ההודאה רק אחר סיפור הצלה מהצרה, ובזה נאמרה ההודאה פנים ואחור, שטרם יזכיר העניין הקדים ואמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו וכו', שהיא ההודאה וסיפור הנפלאות, ואחר סיפור הנס חוזר ואומר ידו לה' חסדו וכו'.

ולא עוד, שיותר הגזים ההודאה בתחילה מבסוף, כי בסוף אינו אומר רק יודו לה' חסדו וכו', ובתחילה הגזים יותר ואמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה.

אך אין זה כי אם מאמרנו על פסוק אתה סתר לי וכו', שהוא, כי יותר עלינו לשבח לאדון הכל בנס נסתר, שהצילנו בלי ראות פני אויבנו, מהנעשה בפניהם. וזה עניין הכתובים לפי דעת רב, הנה ראוי כי יזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה, שהוא יותר מעניין יודו לה' חסדו, כאשר יורדי הים באניות עושי מלאכה וכו' המה ראו מעשה ה' וכו', שנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה ומצליח דרכם בלי צער. כי בזה יש להחזיק לו יתברך טובה כפולה. אך כאשר ויאמר ויעמד רוח סערה יעלו שמים וכו' שהיא צרה גדולה, וכן אם הצרה היא שיחוגו וינועו כשכור וכו', והוצרכו לצעוק אל ה' בצר להם - היא צרת הסערה או צרת וממצוקותיהם שיחוגו וינועו - שיוציאם. ועל סערת הים אמר יקם סערה לדממה וכו'. ועל מצוקותיהם שיחוגו וינועו אמר, וישמחו כי ישתוקו. אז בשני הסוגים האלה שזעקו בצרתם, ראוי יודו לה' חסדו - על המצוקות. ועל הסערה שהקים לדממה אמר - ונפלאותיו לבני אדם.

ושיעור העניין, הנה ראוי להפליג בדבר, ולא בלבד בהודאה בפה, כי אם גם יזבחו זבחי תודה, וגם יספרו מעשיו ברנה ושירה, ולא מציאות הודאה לבדה. יורדי הים באניות וכו', המה ראו מעשה ה' וכו', שלא היצר להם ולא הוצרכו לזעוק מצרה, גם לא הוצרכו לראות נפלאות שהם שינוי הטבע, רק ראו מעשה ה' שנתן בים דרך וינחם לבטח ולא פחדו, כי בה יופלג חיוב ההודאה.

אך אם ויאמר ויעמוד רוח סערה וכו', יעלו וכו', או שיחוגו וינועו וכו', והוצרכו לזעוק מצרה, ושינה הוא יתברך הטבע ויקם סערה לדממה וכו', אז גם שאין ההטבה כל כך גדולה כבראשונה, עם כל זה ראוי וחיוב הוא שידודו לה' חסדו וכו', ומכל שכן בדרך הראשון שלא ראו צרה.

ובזה נתיישבו כל מה שהוקשה לו בכתוב, ולמד מה שרצה ללמד כמדובר. ורמז ההכרחיות שכתבנו בלשוננו. באומרו דכתיב יורדי הים וכו', המה ראו וכו', **רמז הקושי הראשון** שהזכרנו שהוקשה לו בכתוב. [כי אם אין חיוב ההודאה, רק אשר עמדה עליו רוח סערה ויעלו שמים ירדו תהומות וכו', למה אחר אומרו ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה, לא אמר יורדי הים באניות ויאמר ויעמד רוח סערה וכו', ולא יפסיק בינתיים באומרו המה ראו מעשה ה' וכו', אחר התודה שהזכיר. ומה שאומר אחר כך יודו לה' חסדו, אינו אלא על הניצול מן הסערה].

ובאומרו ויאמר ויעמד רוח סערה וכו', יעלו שמים וכו', ואומר יחוגו וינועו וכו', **רמז השנית.** שאחר אומרו הצרה הגדולה שהם לקוחים למות, מביא צרת שכרות. אך יורה כי שתי חלוקות הן. וזה הוראה כי גם הראשונה גם היא בפני עצמה, כי שלשה המה.

ראשונה בלי צער,

והשנית סכנת מוות,

ושלישית צער שכרות.

ובאומרו ואומר ויצעקו, **רמז השלישית.** [שהוקשה לו אומרו ויצעקו וכו' וממצוקותיהם יוציאם, מה ענין יתרון הוי"ו פה, מה שאין כן בשלשה פעמים שנאמרה תיבה זו למעלה]. כי להיות שתי חלוקות, אומר בצר להם, חוזר אל אומרו ויאמר ויעמד רוח סערה וכו', יעלו שמים וכו'. ואמרו וממוסרותיהם, חוזר אל אמרו יחוגו וכו'.

ובאומרו ואומר יקם סערה וכו', ואומר וישמחו וכו', **רמז הרביעית.** [שהוקשה לו אומרו וישמחו כי ישתקו, מי לא ידע שישמחו כי ישתקו]. כי אומרו וישמחו, חוזר אל מה שישתקו מאשר היו כשכור.

ובאומרו ואומר יודו וכו', **רמז החמישית.** [שהוקשה לו אומרו חסדו ונפלאותיו, ומהראוי יאמר יודו לה' נפלאותיו לבני אדם]. שידו על שישתקו ממצוקותיהם שהצילם. ואומרו ונפלאותיו, הוא על שהקים סערה לדממה, להצילם מצרת מה שעמדה רוח סערה וכו' יעלו שמים וכו'. שכל זה ראה שענין הכתובים הם חלוקות רבות, ומזה נלמד גם אל הראשונה, כי שלש חלוקות בדבר, שהראשונה היא אשר בשובה ונחת הצליחו את דרכם, והוא אשר רצה ללמוד כמדובר.

ואחר שהביא ראה מענין הכתובים, שעל יורדי הים, שהיא עיקר הראיה. רצה להביא גם כן ראה מהשלשה אחרים, עם שאינם כל כך כשל יורדי הים.

ובראשון היחל ואמר, **הולכי מדברות** מנלן? שגם משם קצת ראה, מלבד מה שהוכיח על כלן מיורדי הים. ואמר דכתיב תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה יודו לה' חסדו. ועשה בחכמה במה שהשמיט פסוק רעבים גם צמאים. וכן במה

שלא אמר ויצעקו וכו', וידריכם וכו', כי אם סמך הכל אל פסוק וידריכם וכו', לומר כי אין ההודאה תלויה על היותם רעבים וכו', שגם שלא ירעבו צריכים להודות. וגם תעו במדבר. שהרי הכל נמשך אל פסוק וידריכם בדרך ישרה ללכת וכו', לומר, כי אחר שהדריכם בדרך ישרה יודו לה', עם שלא תעו ולא רעבו ולא צמאו. ומה שאמר תעו וכו', ואמר רעבים וכו', הוא לומר שעל ידי כן נתנו לב לצעוק, אך בלעדי זה גם שלא צעקו אלא שמילא תשוקת הגעתם אל מחוז חפצם, מספיק. וזהו אומרו אחר כך כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב. שהוא שמילא תאוות נפשם להגיע אל מחוז חפצם. וזהו, שתחילה אמר רעבים גם צמאים, ולא ייחס הרעב אל נפשם, ופה אמר נפש שוקקה. והוא, כי שם ידבר על הגוף, שעל כן התעוררו לצעוק, ואחר כך ידבר על תשוקת הנפש לבוא אל מקום החפץ, שיוכל שם לעבוד את ה'. הנה כי גם מכאן קצת ראייה, מפסוק וידריכם כמדובר.

ואחר כך הביא מחולה, שאמר מנלן? שגם שלא נאמר שלא יתחייב אם לא הגיע עד שערי מוות. והביא ראייה דכתיב אוילים מדרך פשעם וכו'. והוא שדקדק אומרו שתי חלוקות, פשע, ועון. וגם אומרו, כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מוות, כי יאמר העיקר, שהוא שהגיעו עד שערי מוות, ובכלל הוא שכל אוכל תתעב נפשם. וכן באומרו ישלח דברו וירפאם היה די, ולא יאמר וימלט משחיתותם, שבכלל הרפואה היא. אך הוא כי אשר יש בידו פשע, עליו אמר אוילים מדרך פשעם. ויש אשר אין להם רק עונות, ועליהם אמר ומעונותיהם יתענו, שהוא לימרם בחוליו. ועל זה דסליק מניה, אמר כל אוכל תתעב נפשם, שהוא דרך כל חולה. ועל אשר הם אוילים מדרך פשעם, אמר ויגיעו עד שערי מוות.

והצד השווה שבהם הוא, שבעלי הפשע יצעקו בצר להם. ואשר יתענו בחולי ואין בו סכנה, גם כן יצעקו ממצוקותיהם יצילים. ואז, אל אשר היו מאריכין במירוק, ישלח דברו וירפאם. ואשר היה ראוי למות, והגיע עד שערי מוות, ימלט משחיתותם. ועל הראשון יודו לה' חסדו, ועל השני ונפלאותיו לבני אדם.

ואחר הכל הביא מחבוש שגם בו צד ראייה, ואמר מנלן, דכתיב יושבי חשך וצלמות, כי לשתוק מחשך וצלמות ויאמר אסירי עני וברזל. אך הם שתי חלוקות, אחד שהם בחשך הסהר בלי עני וברזל, ועליהם אמר יושבי חשך וצלמות. ועל השנית אמר, אסירי עני וברזל. על אשר לא היו רק בחשך בית הכלא אמר כי המרו אמרי אל, ועל אסירי עני וברזל אמר ועצת עליון נאצו. ועל הראשון אמר ויכנע בעמל לבם, ועל השני אמר כשלו ואין עוזר. ועל הראשון אמר יוציאם מחשך וצלמות, ועל השני אמר ומוסרותיהם ינתקו.

כלל הדברים, כי גם אשר לא גדלה צרתו, צריך להודות כמדובר. שעליהם כיוון באומרו ארבעה צריכין להודות. ועתה הוקשה לו, אי אמרת בשלמא, שלא היה צריך להודות אלא כשנעשה לו נס, ניחא שתהיה הברכה ברוך שעשה לי נס במקום פלוני, אבל השתא

כדקאמרת, שיורדי הים או הולכי מדברות, והלכו בשובה ונחת אין שטן ואין פגע רע, וכן חולה שלא הגיע לסכנת מוות, וחבוש גם בלי כבלי ברזל צריך להודות, אם כן מאי מברך. כלומר, שאם יאמר שעשה לי נס, אינו נס, כי באותו המדבר היה בעת ההיא בטוח מלעבור שם לסטים לאיזו סיבה. וכן יורדי הים היה זמן שרב ולא הייתה סערה בים, ותופשי משוט הוליכו הספינה. וכן החולה, אולי החולי, מתחילה, לא היה מן השמים רק הקצבה ההיא ולא יותר. וכן בחבוש. ואיך יאמר שעשה לי נס. לזה השיב רב יהודה ואמר, ברוך גומל חסדים טובים. כי זה יצדק גם באשר לא ראה צרה, כי מודה את ה', שלא הזכיר לו עוון בעת מן העתות ההם המוכנות לקטרג השטן בהם, שעל כן יצא בשלום. הנה כי רב יהודה הוסיף על דברי רב נוסח הברכה.

ובא אב"י והוסיף שעור הצבור שמודים בפניהם, ואמר וצריך לאודו"י קמי עשרה [דכתיב וירוממוהו בקהל עם]. ובא מר זוטרא והוסיף ואמר ותרין מנייהו רבנן, שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו.

והנה ראה רב אשי, כי הנה מה שלא אמרו אב"י ומר זוטרא שצריך יהיו עשרה בני אדם, ושנים חכמים, שהם שנים עשר. אלא אמר, ותרין מנייהו רבנן. נראה שאין דעתם שאומרו ובמושב זקנים, הוא דבר בפני עצמו, אלא נכלל בקהל עם שהזכיר - והטעם הוא, שאם הוא שצריך קהל עם, וגם שני זקנים, היה לו לומר וירוממוהו ויהללוהו בקהל עם [ובמושב זקנים]. - שתואר רוממות יחשב בקהל עם, ועוד יתוסף תואר הלול, אם יהיה במושב זקנים. כלומר, ועל כן טוב להודות באופן יהיו שני התוארים יחד. והנה לפי דרך זה, כך אפשר לומר שיתוסף תואר הלול, בתוספת שני זקנים על העשרה, כמו בהיות השני זקנים מכללם, ועם כל זה בחרת לפרש שיהיו מכללם. אם כן אתה אומר, שפירוש הכתוב הוא, וירוממוהו בקהל עם, שהוא תואר רוממות. ואם הקהל אינו עם, כי אם מושב של זקנים, אז יעלה אל תואר הלול. והשיב, מי כתיב בקהל זקנים, לומר, שאם כן היה לו לומר וירוממוהו בקהל עם ובקהל זקנים. אלא ממאי דשני, ולא אמר אלא ובמושב, נראה דלאו עשרה נינהו. ופריך ואימא עשרה שאר עמא ותרי רבנן, כלומר, כיון דאין חוזר אומרו ובמושב, אל הקודם לגמרי. לומר, ואם הקהל - שהם עשרה - אינן שאר עמא אלא זקנים, כי אם שאינו חוזר רק אל שנים מהם. אם כן טוב הוא לומר, שאינו חוזר כלל אל הקודם, אלא שמוסיף על עשרה עוד שני זקנים.

או בדרך אחרת מעין זה. כי מר זוטרא הוקשה לו על אב"י, למה לא אמר קמי שנים עשר, עשרה משאר עמא ושני זקנים. על כן אמר ותרין מנייהו רבנן, כלומר כי תמיד העשרה במקומן. והנה רב אשי אמר, אם אקשה לומר דלמא עשרה משאר עמא ושני זקנים, ישיבו לי, שאם כן היה לו לומר וירוממוהו ויהללוהו בקהל עם ובמושב זקנים, אבל השתא דקאמר רוממות בעם והלול בזקנים, יראה, שאין הפרש בין הקודם אל אומרו ובמושב זקנים, אלא מרוממות להלול. שנתוסף הלול על ידי הזקנים על הרוממות. אך הסך, אחד הוא. על כן הקשה ואימא כולו רבנן, כלומר, אחר שדעתך, שאומרו ובמושב זקנים הוא פירוש אל

הקודם, אימא שהוא לגמרי. וירוממוהו בקהל עם, כלומר רוממות יחשב, אך ובמושב זקנים ראוי יהיה הקהל הנזכר, ולא עם, כדי שיחשב להלול, וזהו יהללוהו. לזה אמר, אם כן מה צורך ללמד ההפרש שבין זה לזה, ולא אמר מיד החיוב, וזהו מי כתיב בקהל זקנים. ואז חזר והקשה לומר אחר שאין אומרו ובמושב זקנים נכלל לגמרי בקודם, אם כן ואימא שהוא בפני עצמו, עשרה שאר עמא, ותרתי רבן. אבל דעת אב"י ומר זוטרא, שאינו דבר בפני עצמו, מדלא כתיב וירוממוהו ויהללוהו בקהל עם ובמושב זקנים, כמדובר.

כח וידבר ה' אל-משה לאמר :

כט דבר אל-בני ישראל לאמר המקריב את-זבח שלמיו ליהוה יביא את-קרבנו לה' מזבח שלמיו :

ל ידיו תביאנה את אשי ה' את-החלב על-החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני ה' :

לא והקטיר הכהן את-החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו :

ראוי לשום לב, אל אומרו לאמר פעם שנית.

ב. אומרו המקריב את זבח שלמיו, יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו, מי לא ידע כי המקריב את זבח שלמיו, שיביא את קרבנו מזבח שלמיו, כי הוא הדבר בעצמו.

ג. שאחר אומרו יביא את קרבנו, חזר ואמר ידיו תביאנה וכו'.

ד. אומרו ידיו תביאנה את אשי ה', שהראוי יאמר אל אשי ה', שהראוי כי אין הבעלים מביאין אותו עד האש, כי אם הכהן המקריב אותו על המזבח.

ועל פי דרכנו נשית לב אל ענין אומרו את החלב על החזה, ואיך בתנופה היה מתהפך, שהיה החזה למעלה והחלב למטה, ואחר כך בהקטרה היה חוזר לראשיתו להיות החלב למעלה.

כט דבר אל-בני ישראל לאמר המקריב את-זבח שלמיו ליהוה יביא את-קרבנו לה' מזבח שלמיו :

אמנם יאמר, במה שידענו כי דבור הוא לשון קושי, ואמירה לשון חיבה. ובזה יאמר, דבר אל בני ישראל דבור של קושי, כדי לאמר אחר כך אמירה של חיבה. וזהו אומרו דבר אל בני ישראל דבר של קושי, כדי לאמר מה שמתייחס אל אמירה. והקושי הוא לדבר אליהם, המקריב את זבח שלמיו לה'. הוא מה שכתבנו בפרשה הקודמת, כי מה האדם שיביא דורון לה'. אך אם היה אפשר יתייחס אל דבר ראוי הוא כי את נפשו ישא כעקידת יצחק. וכמאמרנו על פסוק אליך ה' נפשי אשא (תהלים כה א), לומר שאני דוד בשר ודם, והדורון הוא אליך ה', על כן נפשי אשא. כי אין ראוי לה' מאתי, כי אם נפשי, ואשאנה משאת ודורון לפניו. ומה גם

בעניין הכתובים האלו, שעל שלמים ידבר, שהוא כדורון של שלום ועירוב דעת שבין שני רעים אהובים, ומי זה יערב לבו לעשות כן ממנו אל קונו יתברך. וזהו רמז הקושי באומרו **המקריב** וכו'.

ומה גם בטעם שני גרישין על מלת המקריב, כלומר המקריב שהוא בשר ודם. שמגביה ערכו להביא **זבח שלמיו**, שהוא לתת זבח בהמת שלמים, כאילו מעורב דעתו עמו כשויים. והם שלמיו שלו שבשר ודם הוא, לה' אלוהי האלוהים. כלומר, ומי יערב אל לבו לכך, וזהו הקושי.

אך התיקון והיא האמירה, היא, **יביא את קרבנו וכו'**, והוא כי זולת הזבח יביא את קרבנו לה' ממה שאינו זבח ממש. והוא כי יביא את עצמו קרבן לה', כי יעלה על לבו שאת נפשו הוא נושא קרבן לה'. ואיך יהיה מביא את קרבנו זה, הלא הוא מזבח שלמיו. והוא כי מזבח שלמיו, יראה, כל הנעשה בזבח השלמים, כי אליו יאתה להעשות. כי כזיבוח את השה, היה ראוי לזבוח אותו, כי אליו יתברך נפשו ישא. וכן בהפשט וניתוח וקבלת הדם, והולכה וזריקה והקטרה ככל אשר יעשה לשה. ובזה יעלה עליו הוא יתברך, כאילו את עצמו הוא מקריב, ולא ישמש הזבח, רק על מה שהיה ראוי להיעשות בו, ואז יקבל הוא יתברך את זבח שלמיו תמורתו, כאילו של יצחק, והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. וזהו יביא את קרבנו לה', כי מזבח שלמיו, מאשר יראה שיעשו בזבחו, יהיה כמביא את עצמו לקרבן. כי יעלה על לבו, כי ככה היה ראוי ליעשות בו. ומקבל עליו, כי לו חפץ ה' לעשות לו כן, כאשר ציוה שיעשה לבקרו, היה מקבל בסבר פנים יפות. וזהו אומרו מזבח שלמיו, כי מהזבח נמשך לו הביא את עצמו לקרבן, כמדובר.

ל ידיו תביאנה את אשי ה' את-החלב על-החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני ה' :

ואז על ידי עשותו כך, אומר הוא יתברך, כי מעלה עליו כאילו האש מן השמים, ידיו של זה הן המביאות אותה מן השמים, על טוב כוונתו להיות על רצון מזבחו יתברך. שאם לא כן, אין הקרבת הבהמה מצד עצמה ראויה אל הכבוד ההוא, לבוא אש מן השמים לאכול אותה. אך בהיות הכוונה על עצמו ממש, על ידי כן מעלה עליו הכתוב, כאילו בהמתו היא תמורתו, כאילו הוא על המזבח בעצמו, אז נאותה אליה אש מן השמים. וזהו **ידיו תביאנה את אשי ה'**, ולא אמר אל אשי כאשר הערנו.

ויהיה רמז **החלב** והחזה והתנופה, ושינוי הסדר של חזה וחלב. כי הנה **החזה** רמז אל הלב, ו**החלב** רמז אל כח יצר הרע המטמטם את הלב, כעניין (תהלים יז י) חלבמו סגרו. וזה ירמוז, כי מתחילה בבואו ליטהר ולשוב עד ה', על ידי הרהוריו בקרבנו, עודנו החלב מחזיק בו

לטמטמו בצד מה, אם יוכל. על כן ציוה יתברך זכר לדבר, לשים **את החלב על החזה**, כי עוד האיש בחלב על הלב לטמטמו. אך על ידי כל מעשה הקרבן, ומחשבת כוונתו אשר כתבנו, מצטרפת ידו עם יד הכהן המקריב, שלוחו של מקום, ומתקדש הלב שדוגמתו החזה. ומכניע את החלב, בל יעצר כח להכשיל את הלב. ועל כן ניתן את החלב למטה מהחזה בתנופה. בהכיר כי ששה רוחות - כי זה כל העולם - הכל מאתו יתברך, ואנה ילכו מרוחו, כי על כן יאות, אליו יתברך יכרעו וישתחוו, ויכנעו לפניו.

לא והקטיר הכהן את-החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו :

ומאז שקדש את הלב, והכריח את כח המטמטמו, להיות גם הוא לה', מאז נתקדש גם הוא לאלוהינו ויעלה, כי גם הוא יעבוד את ה', ויהיה מוקטר מוגש לה', על המזבח להקטיר. וכמאמרם ז"ל על פסוק ומצאת את לבבו נאמן לפניך, כי גם יצרו הרע של אברהם מצא יתברך נאמן לפניו, והוא מאומרו לבבו ולא נאמר לבו.

לא והקטיר הכהן את-החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו :

לב ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם :

לג המקריב את-דם השלמים ואת-החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה :

לד כי את-חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני-ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק-עולם מאת בני ישראל :

לה זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה' ביום הקריב אתם לכהן לה' :

לו אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם :

לה זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה' ביום הקריב אתם לכהן לה' :

ראוי לשים לב, כי משחת אהרן ומשחת בניו ביום הקריב אותם לכהן, אין כאן מקומו, כי אם בפרשה שאחר זו.

ב. אומרו מאשי ה', ולמעלה אמר מאת בני ישראל, וכן בפסוק שאחר זה.

ועוד אומרו אשר ציוה ה' לתת להם ביום משחו אותם, כי הלא לא ביום משחו ציוה, כי אם קודם המילואים, בצוותו על זבחי שלמי בני ישראל.

ועוד שאם לא ידבר הכתוב, רק על מה שיעשה ביום משחו, איך יאמר **חקת עולם לדורותם.**

אך לזה נשית לב אל אומרו למעלה:

לא והקטיר הכהן את-החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו :

שמשמעות לשון זה הוא, שמהראוי היה להקטיר גם החזה המזבחה, אלא שמאשי ה' נותנו יתברך לאהרן ולבניו.

וכן באומרו: לב ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמים :

יראה כי גם הוא מעין האמור בחזה.

אך בפסוק שאחריהם הוא אומר:

לד. כי את-חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני-ישראל מזבחי שלמים ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק-עולם מאת בני ישראל :

שיורה, כי לא מאשי ה' המה לו, כי אם **מאת בני ישראל**. כי היה ראוי ליאכל לבעלים, ומאתם לקחו יתברך ונתנו לכהנים, והוא היפך הפסוק הראשון.

על כן בא הכתוב השלישי:

לה. זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה' ביום הקריב אתם לכהן לה' :

ופירש ואמר כי שני זמנים הם:

אחד, ביום משחו אותם, שבא לחנך עצמו, כמדובר.

שנית, מאז והלאה. והוא כי ביום החינוך היה ראוי, כי גם החזה יהיה מוקטר מוגש על המזבח לגבוה לשמחת החינוך, אלא שמאשי ה', משולחן גבוה, מוציאו יתברך ונותנו לאהרן, משמחתו יתברך בחינוכו. אך לדורות יהיה ראוי, יהיה גם החזה והשוק לבעלים, והוא יתברך לוקחו מאת בני ישראל ונותנו לכהנים.

וזו מאמרו יתברך באומרו, זאת משחת אהרן וכו', לומר, הלא ראית שני כתובים כמכחישין זה את זה, דע איפה, כי מתנה זו היא משחת אהרן ומשחת בניו, שהוא ביום החינוך. ואז הם **מאשי ה'.** שהוא יתברך נותנו ממזבחו, להיות שהוא **ביום הקריב אתם לכהן לה',** כמזמין קרואיו. וזהו,

לו. אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם :

אך מה שהוא **מאת בני ישראל,** הוא במה שהוא **חקת עולם לדורותם.** כי לדורות היה ראוי יאכל לבעלים, ומאתם לקחתי ונתתי לכהנים. וזהו אשר אמר למעלה לקחתי מאת בני ישראל, וזהו שעל מלת אתם יש זקף קטן.

לז זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים :

לח אשר צוה ה' את-משה בהר סיני ביום צויתו את-בני ישראל להקריב את-קרבניהם לה' במדבר סיני :

הנה פשט הכתוב יראה, כי למה שעתה סיים כל מעשה הקרבנות שהתחיל מפרשת ויקרא, שלא נשאר רק קדשי שעה שבפרשת שמיני, וסדרי המועדות שמזמן לזמן. על כן, כהתימו כל קרבנות חובה ונדבה, אמר, **זאת התורה וכו'** שאמרתי היא **לעולה למנחה וכו'.**

וראוי לשים לב, שאם כן הראוי היה 'אמר, זאת תורת העולה והמנחה וכו', ולא 'אמר בלמ"ד לעולה למנחה וכו'.

ועוד כי כל הפסוק מיותר. והנה אמרו רבותינו ז"ל (מנחות ק"א) שהכוונה היא לומר שנשלמה פרים שפתינו. כי בעסוק בתורת עולה, מעלה עלינו הוא יתברך כאילו הקרבנו עולה. ועל דרך זה במנחה או בחטאת וכו'. וזהו **התורה לעולה וכו'**, כלומר בעד עולה ובעד מנחה וכו'. **ועדיין קשה,** למה נאמר עניין זה פה מבמקום זולת זה.

ועוד אומרו, אשר צוה ה' את משה בהר סיני, מי לא ידע כי זאת התורה צוה ה' את משה בהר סיני.

ועוד אומרו, ביום צויתו את בני ישראל להקריב וכו', שהוא דבר משולל גיזרה, כי מה היה **ביום צויתו את בני ישראל להקריב את קרבניהם,** שאם הוא לומר שהיה במדבר סיני, מה בא להודיענו שלא ידענו, וגם מה יתן ומה יוסיף לנו בהודעה זו.

ויתכן, לימדה אותנו תורתנו הקדושה, מאמר התנא (אבות ו' ה) כי גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות, אלא שהתורה מביאה אותם על הסדר, כי תחילה אומר כי הכהונה גדולה מן המלכות, ואחר כך אומר כי גדולה תורה מן הכהונה. ובכלל הדבר הוא, כי מכל שכן שהיא גדולה מן המלכות. באופן כי שלשה כתרים הם בהדרגה, **מלכות, ועליה כתר כהונה, ועליה כתר תורה.** והוא, כי אחרי אומרו כל עניין עבודת הקרבנות, ואמר כי לקח ה' מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם לתת לכהנים. והנה ממוצא דבר, 'יצא עתק מפי איש שומע, לומר, עשר ידות יש במעלת כתר מלכות על מעלת כתר כהונה. כי הלא המלך, מלבד מה שמשתרר גם השתרר, הנה המס ומנדה בלו והלך נוטל מאת העם דרך שררה וכבוד. אך הכהן הלחם אשר הוא אוכל, משיירי קומץ המנחה, או הבשר מהקרבנות, הלא יראה כעני המחזר, ונותנים לו איש איש מתבשילו. או חלף שכירות עבודת אדם כי יקריב קרבן על ידו, כשכיר יקבל פעלו, וכדי בזיון תחת כתר כהונתו.

על כן להסיר מלב איש בער לא ידע להשכיל, בא האלוהים ויאמר, (לעיל פסוק לה), **זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה'** לו. זאת שאמרתי שיקחו אהרן ובניו חוקת עולם משלמי בני ישראל, אל ימעט בעינך משחת רבות הכהונה מהמלכות, שהמלך נוטל מס דרך שררה וכבוד, והכהן כעני המחזר. כי אדרבא **זאת משחת אהרן ומשחת בניו**, כי משחת רבות וגדולה תחשב להם. כי הלא היא **מאשי ה'**, שהוא משולחן גבוה, מאש מן השמים הם נוטלים, משולחן מלכו של עולם. מה שאין כן המלך שמאת העם הוא נוטל ולא משלחן המלך הקדוש. **והטעם הוא**, כי **ביום הקריב אותם לה'**, לומר, כי אינו דומה המלך שבהקריב עצמו למלוך, אינו לכהן ולשרת לה', רק לשרת את העם לצאת ולבוא לפניהם.

אך הכהן ביום הקריב אותו, הוא **לכהן לה'**. **ועוד יתרון אחר** במה שמקבל מאת העם, שאינו כמלך, שאין מתנות העם אליו רק עודנו מלך עליהם, אך לא אם יעבירוהו או אם ימות ובן אין לו שיצלח למלוכה, כי לא יקבל זרעו מאת העם, מה שהיה מקבל המלך אביו. אך הכהן לא כן, כי אם אשר ציוה ה' לתת להם, ביום משחו אותם מאת בני ישראל, נשאר גם לזרעם אחריהם **חוקת עולם לדורותם**, הנה כי גדולה הכהונה.

לז. זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים :

ודע לך, כי כתר התורה גדולה אפילו מן הכהונה, כי הלא **זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת** וכו', כי זו, בכללה נכללת העבודה. כי אפילו בעסוק איש בתורת הקרבנות, מלבד זכות עסקו בתורה, תהיה לו גם כן כמקריב הקרבנות. ואין זה כי אם מהיותה גדולה ועולה על גבי הכהונה.

לח. אשר צוה ה' את-משה בהר סיני ביום צותו את-בני ישראל להקריב את-קרבניהם לה' במדבר סיני :

ועוד לך ראייה, והיא, כי הלא **אשר צוה ה' את משה בהר סיני וכו'**, לומר ראו עתה כי גדולה תורה מהקרבנות, כי הלא התורה, היא **אשר צוה ה' את משה בהר סיני**, שהוא מקום קבלת התורה מפיו עליון, ואז לא ציוה על הקרבנות, אך ביום צוותו את בני ישראל **להקריב את קרבניהם לה'**, היו **במדבר סיני** ולא בהר סיני. שהוא אחר שחטאו בעגל, ולא היו בהר רק במדבר, שם נצטוו על הקרבנות לתיקון אשמותם. אך לא בזמן הקדושה הגדולה, שהייתה בעמדם בהר סיני. ואם כן איפה אמור מעתה, איזה הוא הגדול, הנאמר בסיני או הנאמר אחר כן.

או יאמר, בשום לב אל אומרו ולחטאת בוי"ו, וכן ממנו והלאה, מה שאין כן במנחה.

והנה עניין זה, הוא עניין הלא שמוע מזבח טוב שכתבנו בפרשה הקודמת. והוא כי אחרי אומרו יתברך כל סדר קרבנות חובה ונדבה, אמר אל יעלה על רוחכם, כי כל חפצי הוא עולה או זבח, כי הלא **זאת התורה** שהוא העסק בתורתו, הוא חשוב לפני מהכל.

והנה העיקר הוא, כי יהיה עסקיכם בתורה מעין **העולה** שכולה כליל לגבוה, כן תהיה פנייתכם למה שהוא תורתו יתברך לשמו בלי שום פניה. וכן **למנחה** שהוא מעין המנחה, שיש חלק לגבוה וחלק לכהנים, והיא בלי חטא. כן אתם תופשי התורה תעשו לשמו יתברך לגבוה, ולהועיל לזולתכם שיהיה העולם נזון בזכות עסק תורתכם, וכל זה מבלי היות בכם חטא.

וגם אם יהיה בכם חטאת באופן תצטרכו שלשה דברים:

א. לכפר בעד חטאתכם ולגבוה, כחטאת שיש בו חלק לגבוה ולכהנים. גם בזה אחפץ כי תועיל לכם התורה לכך.

ולא עוד כי אם אפילו יהיה אשם שהוא גדול מחטא, מעין מזיד, תועיל התורה לכל שלשת הבחינות שתעשו. לכפר, ולשמו יתברך לגבוה, ולהועיל לזולת. וזהו תוספת הוי"ו שמוסיף, כי גם בהיות חטאת או אשם, תסכון למו התורה.

ואין צריך לומר אם יהיה עסק מתמיד, כי אם גם אם יהיה כמילואים, שהם לבוא להתחנך, שהוא חדש בדבר כבר בי רב דחד יומא, תועיל.

וכן אין צריך לומר, אם מה שתעסקו בתורה, הוא שעם היות לשמה שהוא לגבוה חלק וליהנות העולם, תצרפו גם כן סילוק טומאת חטאת או אשם. כי אם גם אם תכינו גם כן להבאת תועלת, כשלמים שיש בהן חלק לגבוה וחלק לכהנים וגם חלק לבעלים. כן אם תצרפו ותעסקו בה, בצירוף בחינת היות לכם טובה על ידה, תועיל לכם. כי בשמאלה שהוא למשמאל בה עושר וכבוד.

ותדע כי כן הוא, כי זאת התורה שתעסוק בה טובה מן הקרבנות, כי שמוע ועסוק בה מזבח טוב. כי הלא זאת התורה הוא **אשר צוה ה' את משה בהר סיני**, ולא עולה וזבח. אך **ביום צוותו על קרבניהם**, לא היה רק בהיותם אחרי כן **במדבר סיני**, ולא בהר במתן תורה, כי אם אחר אשר עשו את העגל, והוצרכו תקון כמדובר בסמוך. והוא מה שהנביא דיבר (ירמיהו ז כב) כי לא דברתי את אבותיכם, ולא ציוויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים, על דברי עולה וזבח. כמפורש אצלנו במקומו בס"ד.

או יאמר ענין מאמרנו על דברי רבותינו ז"ל האומרים במדרש רבה (**במדבר רבה** יב יב). על משנה (אבות א ב) על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה וכו'. שאמרו שם, כי בתחילה היה העולם עומד על רגל אחד הוא גמילות חסדים, משניתנה תורה עמד על שנים והיה העולם רותת, כשהוקם המשכן והייתה עבודה נתבסס העולם. והנה הערנו בדבריהם

ז"ל מה היה שעל עמוד אחד לא היה העולם רותת, וכשהיו שנים היה רותת, עד בא העמוד השלישי.

אך הוא, כי קודם מתן תורה לא ימצאו לנו חטא ועוון, על כן זכות אחד היה מספיק לקיום העולם. אך בתת הוא יתברך לנו את התורה לקנות אושר העולם הבא, אז גם שהיא עמוד שני לקיים העולם הזה גם הוא, הלא לעומת זה יש מאבדים את העולם, והם העוברים מצוות התורה אשר לא תעשינה ואשמו. על כן היה העולם רותת, עד בא העבודה לכפר את אשר יעוותו מהתורה.

וזו יאמר פה, והוא, כי אחרי אומרו עניין העבודה שהוא העמוד השלישי. אמר הנה יש לנו עמוד גדול מזה הוא התורה, כי **זאת התורה לעולה** כו', כי קיים ולמוד אותה ועסוק בה, חשוב ככל קרבנות שבעולם. ושמה תאמר אם כן איפה למה הרגזתנו בחיוב קרבנות אחר מתן תורה, מה שאין כן בהיות עמוד גמילות חסדים לבדו, שלא היה צריך דבר אחר. לזה אמר, אל תתמה, כי עתה העוון גורם. והראיה, כי התורה שאמרתי היא לבדה תספיק. והיא אשר ציוה ה' בהר סיני, ולא ציוה על דברי עולה וזבח. אך **ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם**, היה **במדבר סיני**, ולא בהר סיני. שהוא כי בהיותם בהר סיני שהיו קדושי עליונים, לא היו צריכין קרבנות. אך אחרי כן שחטאו בעגל, וחזרה זוהמתן, ונתעתדו לחטא, אז שהיה במדבר סיני, היה צווי הקרבנות תיקון עולם לתקן עוותתם, שהוא בעוברם על מצוות התורה, מה שאין כן מתחילה, כי בלי תורה לא היה חטא, כמדובר.

עוד אפשר לאמר זה פיוס למשה פה, והוא כי אחרי אומרו זאת התורה, זאת משחת אהרן ומשחת בניו. היה מקום יהרהר ויצטער משה כי לא ניתנה לו הכהונה. ומה גם למאמרם ז"ל (**שמות רבה** ג כא) על פסוק הנה אהרן אחיך הלוי וכו', הוא היה ראוי להיות לוי ואתה כהן, ונתחלף על שסירבת בשליחות מצרים. כי הנה על כן יצטער על משחת אהרן ובניו. על כן סמך ואמר הוא יתברך. הנה **זאת התורה**, כלומר שהיא אשר שם משה, עולה על הכל, **לעולה ולמנחה** וכו'. תדע שהרי היא לבדה בלא קרבנות, היא **אשר צוה ה' בהר סיני**. אך **ביום צוותו להקריב קרבניהם**, לא היה רק אחרי כן במדבר סיני אז לתקן החטא.

פרשת שמיני

פרק ט

ב ויאמר אל-אהרן קח-לך עגל בן-בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם והקרב לפני ה' :

ג וְאֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבֹּר לֵאמֹר קָחוּ שְׁעִיר-עִזִּים לַחֲטָאת וְעֹגֶל וְכֶבֶשׂ בְּנֵי-שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה :

ד וְשׁוֹר וְאֵיל לְשִׁלְמִים לְזֶבֶחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בָּלֹלָה בְּשֶׁמֶן כִּי הַיּוֹם ה' נִרְאָה אֲלֵיכֶם :

א וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל :

ראוי לשית לב אל מלת **ויהי** שהיא הוראת צער ביום שנטל עשר עטרות, והנה אמרו רבותינו ז"ל (מגילה י' ב) שהוא על מיתת שני בני אהרן, וקשה יקדים הוי בתחילת עבודת היום טרם בא הרעה.

ב. אומרו השמיני, כי אחר שימי המילואים אינם ביותר משבעה, איך יצדק לומר סכום שמיני ביום שאחריהם; **ומה גם** היותו ראש חודש ניסן ראשון לעשרה דברים, איך יעשנו נגרר אחר המילואים, שלא היו רק לחנך את אהרן, טפלים אל עבודת יום ראש חודש שהוא חנוכת המזבח; והן אמת שלקושיא זו אפשר לומר, כי חששה תורה על כבוד משה, שלא שרתה שכינה בשבעת הימים ששימש הוא, ומה גם שאמרו ז"ל (**רש"י** פסוק כג) שהיו ישראל אומרים לו לריק יגענו, שאין שכינה ואש מן השמים באה בשבעת ימי המילואים, ועל כן אפשר שיתף וצירף הוא יתברך יום חנוכת המזבח, ששרתה בו שכינה וירדה אש מן השמים, אל ימי המילואים וקראו שמיני כאילו הוא מהם, להפיס דעת משה, לומר, כי הכנתו בשבעת הימים נתחברת אל עבודת ראש חדש לזכות את השראת שכינה, וזהו אומרו שמיני כאילו נכלל במנין הראשונים, ועוד נשיב על זה לפי דרכנו בס"ד.

ג. למה קרא לזקני ישראל, כי לא ידבר אליהם דבר, שאם כפירוש **רש"י** למה לא הקהיל את כל ישראל, וגם כי לפירוש **רש"י** עדיין החששה במקומה.

ד. מה נשתנה קרבן אהרן מקרבן העם בנושא אחד, זה עגל לחטאת וזה עגל לעולה.

ה. אומרו ואל בני ישראל תדבר לאמר, כי אינו לאמר לאחרים.

ו. אומרו נראה אליכם, למה לא אמר אלינו, ולא אליכם שיראה כמוציא עצמו מן הכלל.

ז. אומרו (פסוק ה) ויקחו את אשר צוה משה, מי לא ידע כי משה היה המצווה.

ח. אומרו (פסוק ו) וזה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם וכו', הרי כל זה נאמר למעלה **קחו וכו' כי היום ה' נראה אליכם.**

ט. אומרו (פסוק ז) קרב אל המזבח, שהוא מיותר כי בכלל אומרו (שם) **עשה את חטאתך** וכו', הוא שיקרב אל המזבח.

י. כי אומרו (שם) ועשה וכו', נאמר בכלל הקודם.

והנה על הקושי הראשון אפשר לומר על דרך רבותינו ז"ל (עיין **ויקרא רבה** יא ז), שנאמר לשון ויי על מיתת בני אהרן. במה שידענו מרבותינו ז"ל (שם כ י) כי מיום מתן תורה נתחייבו מיתה על שויחזו את האלוהים, אלא שאמר הקדוש ברוך הוא איני מערבב שמחת בתי, אך

ביום שמחתי באהל מועד אמיתם, שהוא ביום השמיני. וזה יאמר **ויהי** וכו', לומר הוי, המחויב מאז היה ביום השמיני הזה, ולא בששי של מתן תורה.

או יאמר על דרך זה, במה שאמרו ז"ל (בתורת כהנים שמיני) על בקרובי אקדש (לקמן י ג), שאמר משה עתיד היה המשכן ליחנך בגדול וחשבתי יהיה בי או בך וכו', הנה כי חינוך הבית הייתה מיתתו. על כן קודם כל דבר, רומז הוי הזה, כי הוא חינוך הבית יותר עיקרי מהקרבות.

או יאמר במה שאמרו ז"ל (**ויקרא רבה** כ יב) כי מיתתן מכפרת על ישראל כיום הכפורים, כי על כן נזכרה מיתתן ביום הכפורים. על כן אפשר שקודם ציווי כל הקרבות לכפר על ישראל להיות ראויים להשראת שכינה, הקדים כפרה גדולה מהכל, שעתידיה ליעשות ביום ההוא לזכות על ידה. ואמר **ויהי** וכו', לומר הנה אחר מעשה העגל, במה יזכו ישראל אל חינוך משכן ה' והשראת שכינה. על כן הקדים ואמר, הנה להם ביום הזה שני קרבות כפרה לזכות על ידן, שנתייחדו ליום זה. וזהו אומרו **ויהי ביום השמיני**, לומר כי ביום השמיני הזה היה הוי שבו הוא הכנה אל כל החינוך הבא להשראת שכינה, שהיא מיתת בני אהרן שהיא כפרה על ישראל לזכות על ידה.

ובמה שכתבנו מרבתינו ז"ל כי היה משה מסתפק אם יתקדש הבית בו או באהרן, אך ידע בודאי שלא יבצר מלמות אחד משניהם כאשר נאמר לו ונקדש בכבודי (שמות כט מג ורש"י), אפשר להשיב על התחילו בלשון **ויהי**, וגם על מה שהקשינו באומרו נראה אליכם, ולא אמר לנו. והוא כי אמרה תורה, הנה ודאי עתיד וי להיות ביום השמיני. על כן להיות משה חושש על עצמו ועל אחיו, אמר **אל אהרן קח לך** וכפר על עצמך. **ואל בני ישראל תדבר** וכו', יכפרו על עצמם, פן ילקה [ראשים] שבכם, **ושור ואיל לשלמים**, כי שלום ביניכם לבין אלוהיכם. אך אני שלא נצטוויתי להביא כפרה, עלי אני חושש ואומר **כי היום ה' נראה אליכם**, כלומר אליכם נראה בודאי ולא לי, כי חוששני פן יהיה העניין עלי. ולהיותו חושש גם על אהרן, ומה גם על דבר העגל, על כן גם שצוהו להביא כפרתו, דבר שנית את ישראל לבדם, ואמר להם (פסוק ו) **זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם**, לומר על ידי כפרה זו אל תיראו. אך לאהרן לא אמר **עשה את חטאתך** כו' וירא אליך כבוד ה', כי אם ועשה וכו', **כאשר צוה ה'** וכו' (פסוק ז), כלומר לא אומר לך שעל ידי כך ירא אליך ה', כי ספק היה בדבר, רק **עשה כאשר צוה ה'**, יהיה מה שיהיה.

עוד יתכן דרך כולל להשיב על כל מה שהערנו. והוא בהקדים ראשונה מאמרם ז"ל האומרים (**ויקרא רבה** יא ו) כי הוא יתברך פרע למשה מידה כנגד מידה, כי שבעת ימים היה מבקש הוא יתברך ממנו שילך מצרימה להוציא את בני ישראל ממצרים ולא רצה, כמפורש על פסוק

(שמות ד י) גם מתמול גם משלשום וכו', עד שאחר כך שלח את אהרן והלך לו לפה אל פרעה.

עוד אמרו רבותינו ז"ל (שמות רבה ה יד) כי כשהלך אחרי כן אל פרעה פעם אחת, לקחו משה ואהרן עימם את זקני ישראל ונשמטו בדרך אחד אחד, עד שבהגיעם בית פרעה לא נשארו רק משה ואהרן, כמו שאמר הכתוב (שמות ה א) ואחר באו משה ואהרן.

ונבוא אל העניין. והוא כי באה תורתנו ללמדנו, דעת עבוד אלוהים, ודרך תשובה במוסר השכל, בהיישרות והדרכות המביאות את האדם לחיי העולם הבא. והן שבעה והנה הנם:

האחד, כי יהיה כל ישע וכל חפץ האיש, כי שיח וכי שיג לו וכי שכל לו, לתקן את אשר עוותו בין רב למעט, וזה בשיתו שומו על לבו, כל אשר יקרה לו מכל הדברים, המתרגשים ובאים עליו אשר לא כחפצו ורצונו, שיהיה מחשב וזוכר הנהיה כדבר ההוא בינו לקונו שעשה לו יתברך מעין המאורע שלא כרצונו; כי זה כלל גדול לאיש הישראלי באשר הוא יהודי, כי עיני ה' המה משוטטות בכל פרטי בני איש, לשלם לאיש כמעשהו, וטרם יפקוד עליו רומז לו בקל הקל תחילה, להביא עליו דוגמת אשר חטא לו, למען יפקח עיניו וישקיף וירא כי למעלה ממנו עין רואה ולא ילך בקרי, פן ילך גם הוא יתברך עמו בחמת קרי, כי אם קל מהרה טרם יקצוף האלוהים להכותו על אלה מכה רבה, מאז יראה הרמז הרומז ויכחנו אלוה מעין אשר לא טוב עשה, יתמרמר בלב חמרמר כי יכיל בלהות צלמות, ויסכים ויאמר עונותי הטו אלה, וינחם על העבר ויתן לב לשוב וישוב אל ה' וירחמהו, כי ירחץ יטהר מכל חלאת טומאתו בו.

שנית, לתקן את אשר עוותו, על פי מדת עוותו ומתייחס אליו.

שלישית, שאחר החרטה והתיקון שקישט עצמו תחילה, שיקשט אחר כך את אחרים אך לא מקודם, שלא יאמר טול קיסם מבין שיניך למי שיוכל להשיב לו טול קורה מבין עיניך.

רביעית, שאם אחר ששלש אלה יעשה לו ויראה טובה בעיר, אל יחזיק טובה לעצמו לדבר ולומר הנה בירך ה' אתכם לרגלי, כי אם יתלה בזכות אחרים; ונהפוך, כי תהיה רעה בעיר, כי אם ידבר ויאמר בשלי הצער הזה עליכם.

והנה טרם נזכיר יתרה ההישרות שייעדנו, נערוך ערך לחם ארבעה אלה על שולחן מקראי קדש אשר לפנינו קו לקו, ונשובה אליהן בס"ד. והוא כי הנה כסידרן והלכתן חיברן היוצר בכתובים, אחת לאחת.

ובראשון היחל באומרו **ויהי ביום השמיני וכו'.** והוא כי משה ראה מעשה ה', כי בשבעת ימי המילואים לא שרתה שכינה ולא באה אש מן השמים עד בא יום השמיני, ונזכר כי זה לעומת הפצרו בשליחות מצרים עשה האלוהים מידה כנגד מידה, כי שבעת ימים בקש הוא יתברך יבא אתו מצרימה באומרו כי אהיה עמך, ולא רצה לבוא עד יום השמיני שהלך אהרן לדבר אל

פרעה (**שמות רבה** ג יד). כן עתה שבעת ימים בקש משה ממנו יתברך יבוא אליו וישרה שכינתו בעבודתו במשכן, ועד יום השמיני לא בא רק על ידי אהרן. ועל זה נצטער משה ואמר וי, כמצטער ושב משגגתו. ועל פי דרכו שת לבו, גם אל מעשה זקני ישראל אשר שבו ונשמטו בדרך בלכתם אל בית פרעה. ועל כן רצה כי כאשר בוש הוא ממעשהו, על ידי ראיתו כי על ידי אהרן שלא הפציר בשליחותו (של) [אל] פרעה משרה הוא יתברך שכינתו, מה שאין כן על ידו, כן יבושו גם המה על מה שנזכרו אחור בלכתם אז בשליחותו יתברך. וזהו **ויהי**, וי היה, **ביום השמיני**, כי לא שרתה שכינה בשבעה ששימש משה רק בשמיני, מקביל אל יום שמיני של שליחותו יתברך אל פרעה. וזהו אומרו שמיני ולא ראשון, עם היות שלא יצדק אומרו שמיני על מספר המילואים שלא היו רק שבעה, לרמז אל היותו מקביל אל שמיני של השליחות. והיה כנכוה על הדבר, לכן על מה שנצטער הוא ושב, קרא עם אהרן ובניו גם אל זקני ישראל, למען יבושו גם המה וישובו מאשר עשו גם הם, כי נשמטו אחד אחד ואחר באו משה ואהרן לבדם.

כי זה חסדו יתברך בפרוע פרעות תוכחות על עוון מידה כנגד מידה פורע, למען החי יתן אל לבו כי תבואה שואה אל אשר לא טוב עשה דוגמתה וישוב ממנה, כדבר שנאמר (תהלים סב יב) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, שהוא מידה כנגד מידה. שעל ידי כן יפשפש וימצא מאשר חטא על הנפש מעין המאורע, ושב ורפא לו.

ועל השנית, והיא שתשובת ותיקון כל דבר הוא מעין עוותו, אמר **קח לך עגל וכו' ואל בני ישראל וכו'**. והוא, כי מה שנעשה על ידי אהרן בעגל היה שוגג, כי השליכו באש ויצא העגל ההוא שלא במתכוון. על כן **קח לך**, לעומת העגל ההוא, **עגל בן בקר לחטאת**, כי החטאת בא על השוגג. אך בני ישראל אשר חטאו במעשה, עוד אינם כי ספו תמו, אשר בעדים והתראה הרגו בני לוי, ואשר בעדים ולא התראה בדקם משה כסוטות ונבקעו, ואשר בלא עדים והתראה נגפם ה', ולא נשארו רק אשר הרהרו בצד מה, והעולה באה על הרהור הלב. על כן **ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו כו' ועגל [וכו'] לעולה**, לעומת הרהור בעגל. וגם שהרהור כמעשה בעבודה זרה, שאני התם שנדונו כפניה ולא כאשת איש על ידי שיבור הלוחות כנודע מרבתינו ז"ל (**שמות רבה** מג א).

והלימוד השלישי, והוא כי יקשט איש את עצמו ואחר כך את אחרים, למדנו יתברך באומרו **ואל בני ישראל תדבר לאמר**. והוא במה שהערנו כי אינו לאמר ישראל לזולת, אך הוא מה שכתבנו לבלתי הוכיח את זולתו במה שהוא בלתי טהור ממנו, כי חרפה היא לו, כי אנה יוליך את חרפתו באמור לאיש טול קיסם מבין שניך, וישיב חרפתו לו טול קורה מבין עיניך, כי הלא ישבע בחרפה וקיא קלון על כבודו. והוא מאמרנו על פסוק (משלי ט ז) יוסר לץ כו', לומר כי שנים המה המוכיחים בשער שלוקחים לעצמן קלון;

א. המוכיח את הלץ, כי הלא יתפקר אז יותר וילעיג על דבריו בפניו ויקל בכבודו;

ב. מי שמוכיח את חברו במום שהוא נכשל בו, כי הלא באמור אליו למה תעשה הדבר הרע הזה, כי הלא יענה אחריו ואת שדוד מה תעשה, כי גם אתה חולית כמוני.

וזוהו יוסר לץ לוקח לו קלון. וכן לוקח לו קלון המוכיח לרשע מומו של מוכיח, שמום שבו אומר לחברו שישמע חרפתו בפניו, באמור אליו מה הוכחת בזאת רעתך, כי מר וקיא קלון על כבודו. ובגלל הדבר הזה מוטל על המוכיח בשער, טרם יענה להוכיח את העם, יקשט את עצמו תחילה בכל תוכחות על עוון, ואחר כך יקשט את אחרים.

וכמעשה שהיה לרבי פלוני שבאו לדין לפניו על ההוא דהוה ליה אילנא דהוה מזיק את הרבים, וכשמוע הדיין, והוא גם הוא היה לו אילן כיוצא בו מזיק את הרבים, אמר אם אומר לו יקוץ אותו אהיה לבוז כי אני לא קצצתי את שלי, על כן עיכב עצמו מלהשיב להם עד אחר שעה, ומיד שלח תלמידו ימהר לקוץ אותו, ואחר שבא ואמר לו כי כבר קצץ אותו אז קרא לבעלי הדין וגזר לקוץ האילן, ואז אמר לו הבעל דין ומר למה לא קצץ את שלו, אמר לו אם שלי אינו קצוץ גם אתה לא תקוץ את שלך (בבא בתרא ס ב). הנה כי קשט את עצמו תחילה ואחר כך את אחרים, פן יהיה לבוז וישבע בחרפה, זולת החילול ה' חלילה. וזה העניין קרה לאהרן. והוא, כי הנה ציוה לו משה יקח תחילה עגל וכו', ויגישם לפני ה'. וזהו **קח** וכו' ואחר כך **ואל בני ישראל תדבר** וכו', שיביאו גם הם קרבנותיהם.

והיה מקום יאמר אהרן, למה אקח את קרבני ואציגנו תחילה לפני ה', ואחר כך אל בני ישראל אדבר, יקריבו גם הם קרבניהם, וטוב טוב הוא שטרם אקח את קרבני אדבר אליהם יקריבו קרבנם, ולבית אלוהים נהלך ברגש, אני בקרבנותי והם בקרבנותיהם, ונדדס עד בית אלוהינו כאחד. לזה אמר לאמר, כלומר מה שאני מצווך **קח לך עגל** וכו' **והקרב לפני ה'**, ושאחר כך **אל בני ישראל תדבר** ולא טרם תביא אתה את שלך, הלא הוא לאמור וכו', שהוא על שאתה בא לאמר להם **קחו שעיר וכו' ועגל** וכו', שיקריבו עגל על עוון העגל. ואלו טרם יראו שאתה מקריב עגל לחטאת תחילה תאמר להם יקריבו עגל, הלא יאמרו הנה אתה עשיתו ואנו נצטרך כפרה עליו, וטול קורה אתה תחילה. לכן קח לך עגל כו' וקשט עצמך תחילה לעיניהם, שיראו עגל לחטאת והקרב לפני ה', ואחר כך קשט את אחרים, ויראו ויסכר פיהם כמעשה דההוא דיינא כמדובר. וזהו אומרו **לאמר**.

והלימוד הרביעי הורה באומרו **כי היום ה' נראה אליכם**. לומר מה שבשבעת ימי המילואים לא נראה ה', ייחסתי אלי כי בשלי הצער ההוא כמדובר על כי הפצתי בשליחות מצרים. אך הטובה אשר היום ה' נראה, לא אייחס לזכותי לומר נראה אלינו, כי אם נראה אליכם, כלומר בזכותכם.

ה ויקחו את אשר צוה משה אל-פני אהל מועד ויקרבו כל-העדה ויעמדו לפני ה' :

ו ויאמר משה זה הדבר אשר-צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' :

הנה נא ביארנו הארבעה לימודי ה', הנלמדים מהכתובים הנאמרים באמת. עוד לנו ממקראי קדש הללו **לימוד חמישי**.

הלא הוא בל יאמר איש, אחרי שובו מכל אשר חטא על הנפש, וקישט את עצמו ואחר כך את אחרים, בל יעלה על רוחו לאמר מהיום הזה ומעלה ראוי הוא אקבל פרס שימושי ועבודתי, כי ראוי הוא אלי כי אנכי תיקנתי את עצמי ואת זולתי, ועודנו עובד את ה' בכל כוחי. על כן למדנו הוא יתברך, בל נהיה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, כי אם נעשה את שלנו, ונאמן הוא בעל מלאכתנו הוא יתברך, יעשה את שלו.

עוד לימוד ששי והוא עניין מעלת הביטחון. שאם יראה לו שהוא יתברך מאחר מעשות את שלו או הבטחתו, בל ירפו ידיו בעבודה אשר יעבוד, פן מנסה ה' אותו אם חזק באמונתו ואמיץ לבו במעלת הביטחון, ומאחר הוא יתברך עד יצטער ויתחזק באמונתו יתברך. כאשר קרה לנו עם בני ישראל בקריעת ים סוף, שלא קרע הים עד באו ישראל במים עד חוטמם, כמפורש אצלינו על פסוק (שמות יד טו) דבר אל בני ישראל ויסעו.

עוד לימוד שביעי, והוא בל נעשה הדבר מצוות אנשים מלומדה, או למען שמוע אל דברי מלכנו מנהיגנו המלמדנו תורה ומצוות, רק למה שהיא מצוות ה' אלוהינו ונשמח ונעלוז בעבודתו. ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרוב רחמיו לקבל שירות מידנו. כי מה האדם שיבוא אחרי המלך, ושיקבל עבודה מידו.

והנה על הלימוד החמישי הזה, אמר **זה הדבר אשר ציוה ה' תעשו וירא** כו'. לומר, הלא אמרתי אליכם תקריבו את קרבנכם, ועל ידי כן היום ה' נראה אליכם. לא תעשו העבודה על מנת לקבל השראת שכינה, שלא תהיו כמנסים את ה' ועושים על מנת לקבל פרס. רק זה הדבר למה שציוה ה' תעשו, לקיים מצוותו לבד, ואז הוא יתברך כרוב חסדיו יעשה את שלו, **וירא אליכם כבוד ה'**, ולא שתכנונו לכך. וכמאמר התנא (אבות א ג) אל תהיו כעבדים וכו'. והוא כעניין יחזקאל בלכת אליו חנניה וחבריו ידרוש מאתו יתברך אם יצילם מאתון נורא, והשיב להם על פי ה', חי אני אם אדרוש להם (יחזקאל כ ג, ועיין **רד"ק** שם), והיה לבל יעשו כדי שיצילם. כי אם הם יעשו את שלהם לקדש את ה', בין יציל בין לא יציל, ואז הוא יתברך עשה את שלו והצילם.

וגם הלימוד הששי הוא במקרא הזה, והיא מעלת הביטחון. בל ירפו ידי עובד את ה', אם יאחר מלהביא את הטובה מהרה, כי מנסה ה' אם חזקים באמונתו יתברך המה. כאשר כתבנו שעשה בקריעת ים סוף שלא קרעו טרם נכנסו ישראל תוך המים עד חוטמם, כמדובר. וכאשר עשה לדוד שאמר לו הוא יתברך (שמואל ב ה כד) בל ישא ידו על אויבו עד שמוע קול צעדה

בראשי הבכאים, ואמרו ז"ל (**מדרש תהלים** כז) שהיו מתקרבים האויבים והיו שיני גיבוריו קהות להלחם, והיה דוד מעכב עד שמוע קול צעדה בבכאים, עד שהייתה חרב אויביו כמעט נטויה על ראשי ישראל, ואז שמע קול הצעדה בבכאים וישא ידו להם ויתנם ה' בידו. ולמה עשה כן הוא יתברך, לאחר תנועת הקול ההוא עד יבואו מים עד נפש ולא עודם מרחוק, אם לא לנסות את דוד אם יחזיק באמונתו, למען אותו הזכות תעזרנו. וכאשר עשה אליהו בהר הכרמל (מלכים א יח לג - לז), ששחט ונתח ויתן על המזבח, ולא בקש תרד אש מן השמים קודם ישחט את הפר כי אם אחרי כן, ולא עוד אלא ששנה ושלש להריק כדי מים, ואחרי כן התפלל על האש. ואין זה רק להורות גודל הביטחון כאמור.

וכעניין הזה הוא מאמר הכתוב, במה שחזר משה לאמר **זה הדבר אשר ציוה ה'**, זולת מה שכתבנו. והוא בשום לב, אל אומרו **ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'**. מה עניין קריבתו והעמדתו לפני ה'. אך המה חשבו, כי בהביאם קרבנותם לפני ה' טרם יזבחום, יראה ה' ותרד אש מן השמים, שהיה מוכן לאכול את העולה ואת החלבים, ולא תעשה העבודה בספק. על כן, **ויקרבו [כל העדה] ויעמדו לפני ה'** מייחלים ירידת האש בהראות כבוד ה'. אז **ויאמר משה**, העולה על רוחכם שתקדים האש, היו לא תהיה, אלא אדרבא אתם תכינו תחילה עבודה עד שום העולה והחלבים על המזבח, ובטחו בה' שיעשה את שלו. וזהו **זה הדבר אשר ציוה ה'**, לזבוח ולזרוק הדם ושום על המזבח, תעשו, ואחר כך **וירא אליכם כבוד ה'**, וכן היה. כי אחר כל זה ותצא אש וכו' ותאכל על המזבח את העולה וכו' (פסוק כד), והוא כעניין אליהו כמדובר.

עוד כיוון עניין שביעי. והיא האמנה בנבואת משה, כאילו ראוהו בדבר ה' אליו. והוא, כי הנה ישראל חששו כי עדיין לא שב אף ה' על עוון העגל, ולא יראה עוד אליהם. ועם שאמר להם משה **קחו וכו' כי היום ה' נראה אליכם**, לא עשו אלא למה שציוה משה, כי ראו כי נאמן הוא בכל אשר דבר עד כה, אך היו כמסתפקים. וזהו אומרו **ויקחו את אשר צוה משה וכו'**. בראות משה כך שהיו נרפים ובלתי עושים רק למה שציוה משה, על כן בא ויאמר, אם כה תעשו לא ירא אליכם כבוד ה', אך לא תעשו כי אם על מה שציוה ה', כאילו ראיתם בעיניכם, ובשכר האמנה זו וירא וכו'. וזהו **זה הדבר אשר צוה ה' תעשו**, שהוא למה שציוהו ה', ועל ידי כן וירא כל העם וכו' (פסוק כד).

הן אלה שבעה למודי ה', אשר בהם חיי רוח בני האדם העולה היא למעלה. ולא בלבד אשר יזכה לכולם, כי אם גם אשרי שיאחז באחד, גם באחד, בו שמן חלקו בעולם הבא. כי הלא על כן הרבה לנו יתברך תורה ומצוות, כי רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל. יש יאחז בזה ויש בזה, וכל אחד מהנה הלא הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, מן העולם ועד העולם הבא.

והוא מאמר התנא (סנהדרין צ א) אשר אמר:

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר (ישעיה ס כא) ועמך כלם צדיקים לעולם

יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר.

והוא בשם לב:

א. אל אומרו לעולם הבא, ולא אמר בעולם הבא.

ב. מה עניין החלק הזה, ויותר היה צודק יאמר זוכים לעולם הבא.

ג. הראייה שמביא באומרו ועמך כולם צדיקים וכו', שאדרבא עניין הכתוב יראה, כי כשהם

כולם צדיקים ירשו ארץ, אך לא שיחויב יהיו כולם צדיקים, שאם כן בטלה הבחירה.

ד. יקשה בין לאשר אמר כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, בין על הפסוק עצמו שאומר

ועמך כולם צדיקים, שהרי כמה רשעים יש בכל דור.

ה. אומרו נצר מטעי, מה הוא הנצר ומה הם מטעיו יתברך.

ו. שאפילו יראה בלתי מקושר אל האמור.

ז. אומרו מעשה ידי להתפאר, כי אם הוא על הנצר הנזכר, למה תחילה קראו נצר הבלתי

נעשה בידיים ואחר כך קראו מעשה ידיו, ואם הוא דבר אחר מה עניינו פה.

ח. מה הוא ההתפארות הזה, ואימתי הוא שבה יתפאר.

אך הדבר הראשון שיפול לב אדם עליו הוא לומר, אל יתיימש איש מלזכות לעולם הבא. כי

הלא דע, כי כל ישראל יש להם בעצמם חלק לזכות בו לעולם הבא, היא הנפש הרוחנית כי

היא חלק אלוה ממעל, שהיא תתקנה עד יזכה לעולם הבא. ושיעור העניין, כל ישראל יש

להם בעצמם חלק, הוא חלק אלוה ממעל, לבוא לעולם הבא, זולת המשחית נפשו מהיותה

מתייחסת אל היות חלקו יתברך, כעניין האפיקורסים וכו'.

או יהיה, במה שיראה הרואה בחינות מחולפות לאישי ישראל. יש חשקה נפשו בתורה, ויש

בצדקה ויש בגמילות חסדים, וההיקש ביתר מצוות. וגם בתופשי התורה יהיה חילוף, זה

חושק בתורה ויש במשנה וזה בתלמוד וזה באגדה, ויש במעשה מרכבה, ומה נשתנו זה מזה.

אך הנה ידענו מרבתינו ז"ל (תנחומא נצבים ג), כי כל הנפשות אשר התעתדו לבוא בעולם

עד סוף כל הדורות, שם במעמד הר סיני היו ושם נמצאו, וכל נפש ונפש מישראל יש להם

אחיזה בתורה, זה בבחינת חלק מצווה זו וזה בזולתה, וההיקש בכל השאר. וכל אחת מהנה

בחלק שאחזה בו, הוא תיקונה ואושרה לקנות בו חיי העולם הבא. וכמאמרם ז"ל על פסוק

(תהלים סח יג) ונות בית תחלק שלל, כי התורה הנקראת נות בית חילקה חלק לכל הנפשות,

כמבואר אצלנו במקומו.

וכוונת התנא לומר, אל יקשה לאיש השגת העולם הבא. כי הנה ידמה לעיר שסביבותיה דרכים רבים אין מספר, ובכל אחד ילך איש עדיה. כן בכל דבר שיאחז צדיק הוא דרכו ללכת לעולם הבא, כל אחד בבחינת חלק נפשו, ומאליו חושק בעולם הזה בצריך אל המתייחס אליה, כי הוא חלקו לבוא אל העולם הבא. וזהו אומרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שהוא לבוא בחלק ההוא לעולם הבא. ועל כן לא אמר בעולם הבא. והביא ראייה שנאמר **ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ**, שהיא ארץ העליונה שירושתה עולמית.

ושמא תאמר איך יתכן יהיו **כל ישראל צדיקים**, והלא כמה וכמה רשעים בעולם. לזה אמר **נצר מטעי** וכו', לומר אל תתמה, כי אם יש בלתי צדיקים כעת, הלא לא יבצר מהיות צדיק כל איש ואיש מישראל. כי אם הם עכורים וטמאי חלאת עוון עתה, הנה הנפש להיותה מנצר מטעיו יתברך העליונות, אשר האציל ונטע, כנודע מחכמי האמת על פסוק (תהלים קד טז) ישבעו עצי ה' וכו'. וגם חומרו מוכן ליתקן, אחר שמראשיתו כשצבר עפרו וברא את האדם שמשם כלנו, להיותו מעשה ידיו גם כן, מעותד להתפאר הנפש והחומר הנזכר מחלאתם, יש עודנו בחיים, ויש על ידי גלגולים עד אשר יטהר ויהיה צדיק. נמצא שהטיב אשר דבר באומרו **כולם צדיקים**, כי כן הוא בהמשך הזמן, שכולם מתקדשים ומטהרים עד יהיו צדיקים, לבלתי ידח ממנו נדח, ויובטחו ליתקן ולהתפאר על ידי מה של **כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא** כמדובר.

או יאמר נצר מטעי כו'. במאמרם ז"ל (קידושין מ ב) למה צדיקים דומים בעולם הזה? לאילן שהוא נטוע במקום טהרה ונופו נוטה במקום טומאה, נקצץ נופו נמצא כלו במקום טהרה. שהוא, כי הנפש שבאדם שורשה בחיים נטועה בקדושה הגדולה, והנוף, הוא הגוף שהוא נוטה במקום טומאה הוא העולם הזה, נקצץ ומת הגוף, נמצא כל הנפש במקום טהרה, כי החלק אשר נתפשט אל תוך הגוף נתפשט וחזר אחר הכל.

ונבוא אל העניין. אמר הלא אמרתי כי **עמך כולם צדיקים**, שהוא כמדובר שלא ישקוט הוא יתברך עד שכל אישי ישראל יהיו צדיקים. כי חושב הוא יתברך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. ולא בלבד יתקן את החומר, כי אם גם את הנפש כי הנה **נצר מטעי** שהוא הגוף של המטעות, הם של נפש רוח ונשמה, שהן שלוש מטעות אשר נטע ה' שורשם למעלה, כאשר נשא המשל אל אילן שנטוע במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה. כי המטעות הן שלשת חלקי הנפש, והנצר שלהן הוא הנוף שהוא הגוף, עם היות שהוא נשאר ונקצץ במקום טומאה, עם כל זה למה שהוא מעשה ידיו יתברך כד"א (בראשית א כו) נעשה אדם, שגבלו בידיו יתברך, על כן גם שיראה שהוא נקצץ ומת ובלה בעפר אל יאבד, כי אם מוכן הוא **להתפאר**. כי על ידי המוות יותר בארץ כזהב תוך כור עד תום חלאת זוהמת נחש, ויצא אחר כך זך ובהיר

להתפאר בו הוא יתברך, שגם מה שברא מן העפר נזדכך, עד היותו כרוחני ממש. וזהו **נצר מטעי מעשי ידי להתפאר**.

עוד יתכן באומרו כי [היום] ה' נראה אליכם, להורות לישראל כי לא יעלה על רוחם כי שווי הערך הם עם אהרן, כי כמוהו כהם צריכים הקרבנות הנזכרות לשיראה ה' אליהם. כי לא כן הוא, כי בלעדי זה אהרן ראוי ליראות ה' אליו, כי נביא הוא וחשוב לפניו יתברך. על כן צוה לאהרן לאמר אליהם, **קחו שעיר וכו' ושור ואיל וכו'**. וכל זה אתם צריכים, למה, **כי היום ה' נראה אליכם**. כלומר כי ליראות אל אהרן, אין צריך הכנת קרבנות. כלומר כי קרבנות אהרן הם לעלות במעלה יתירה מזו, ליחנך בקדושת כהונה גדולה. כי כל אחד מקבל שפע לפי הכנתו, עם היות פעולת ההשגה שווה בכל, כזהב הניתן בתוך כור, שכל הזהב עולה ומזדכך לפי הכנת ערכו.

וזה ענין משנה ראשונה שבמסכת אבות. והיא:

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה.

והוא בהעיר:

ראשונה, כי על דרך כל סדר הקבלה שבמשנה שמזכיר זקנים המלמד באומרו **ליהושע ויהושע לזקנים וכו'**, היה ראוי גם בהתחלה יאמר הקדוש ברוך הוא נתן תורה למשה ומשה ליהושע.

ב. אומרו מסיני, ולא אמר מהקב"ה, כי לא מההר קבל.

ג. שמתחיל בקבלה ומסיים במסירה, וחוזר במשנה שאחריה אל לשון קבלה.

ד. למה לא אמר ויהושע מסרה לזקנים, ואם הוא כי סמך על המסירה הנזכרת ממשה ליהושע ועל כן לא נזכרה מיהושע והלאה, אם כן יקשה על אומרו **ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה**, שגם פה היה לו לקצר ולומר ונביאים לאנשי כנסת הגדולה.

ה. לדקדק מלת הם אמרו, שהיה די יאמר ואמרו שלשה דברים

ו. מנינא למה לי.

ז. כי מה שמביא דברים אלו בקיצור ובייחוד, לא יאמן כי לא אמרו זולתם, ואם כן לא נאמרו רק להיות להם איזה ייחס עם האמור, ואיננו לפי הנראה.

אמנם הנה על הקושיא השנית, יש אמרו שכיוון לאמר שמה שזכה משה לקבל התורה היה מהבחינה שזכה סיני שתינתן בו, שהוא על היותו נמוך ושפל, כמו שאמרו ז"ל (**מדרש תהלים** סח ט) על פסוק (תהלים סח יז) **למה תרצדון וכו'**, מאותה הבחינה זכה משה לקבלה, שהוא

להיותו עניו מאד. ואפשר לנו לומר במה שכתבנו על פסוק (שמות יט ב) ויחן שם ישראל נגד ההר, ועל מאמר המגיד, אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. כי הלא כמו זר נחשב המאמר הלז, כי מה בצע בהתקרב לפני הר סיני אם לא לתת לנו את התורה. אך הוא, כי על ידי שבת ישראל ששת ימים נגד ההר אשר שם האלוהים, שעל ידי כן פסקה זוהמתן שהייתה מתמרקת חלאתם יום יום עד תומה, ביום הששי קבל משה את התורה לישראל, שאם לא כן לא היה מקבלה. כי הלא גם לכל אחד מישראל הייתה הנתינה, ועל כן הוצרכה הכנתם לשיקבלנה משה. וזהו אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, כי בלעדי התורה דבר גדול קנו שם שהוא פיסוק הזוהמא. וזה מאמרם ז"ל באומרים (שבת קמו א) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. כי יראה כי הר סיני היה סיבת הפיסוק, כי היה ה' נגד פניהם בהר. וזהו ויחן שם ישראל נגד ההר.

או יאמר במה שידענו מרבתינו ז"ל (שם פח א) כי לא היו ישראל מקבלים את התורה עד שכפה עליהם הוא יתברך את ההר כגיגית, ואמר להם אם תקבלו וכו'. והלא כמו זר נחשב כי אשר הקדימו עשיה לשמיעה ימאנו לקבל את התורה, עד שומו יתברך עליהם את ההר כגיגית. אך פירשו ז"ל **בתנחומא** פרשת נח. (ג) כי לא מיאנו לקבל ישראל אלא תורה שבעל פה. ולא בשנאה הדפוחה, כי אם להיות רבים דקדוקיה אולי לא יוכלו לקיים את כולם כי רבים המה. ויקצוף האלוהים על קולם וכפה עליהם ההר לקוברם בו אם לא ישמעו. הנה כי תורה שבעל פה היא אשר קבלו על יד הר סיני שכפה עליה הוא יתברך את ההר. והנה הקבלה הזאת אשר במשנה זו ידבר על שבעל פה. וזה יאמר פה משה קבל תורה, באיזו אמרתי הלא היא מפאת סיני כי היא תורה שבעל פה, וזהו אומרו **מסיני**.

עוד יתכן, והוא הנרצה אל עניין הפרשה ובו יותרו כל הספקות שהזכרנו. והוא בהעיר עוד **קושיא אחרת**. והיא כי הלא משנה זו מקומה היה בתחילת סדר זרעים, כי אומרו קבל תורה על כל שיתא סדרי משנה דבר.

אמנם הנה אמרו רבתינו ז"ל בגמרא (בבא קמא ל א) האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דאבות. והנה היה מקום יאמר נא ישראל מי יעצור כח לקיים את כל אלה כי רבים המה. על כן היחל ואמר אל תחוש, כי הנני שם את כולם לפניכם, וכל אחד יקבל לפי הכנתו אם מעט ואם הרבה. כי הנה מהקבלה של תורה שבעל פה תראו ותלמדו לעשות כן. כי הלא **משה קבל תורה** וכו', לומר איני אומר הקדוש ברוך הוא נתן תורה למשה כי הלא היה נראה כי לו לבדו ניתנה, ולא כן הוא רק לכל אחד ואחד מישראל. אלא שעם שכולם שמעו בסיני כל דבור ודבור, וכל תורה שבעל פה התלויה בכל דבור עם כל שאר התורה, כי כולה כלולה בעשרת הדברות כנודע, עם כל זה משה היה לבדו אשר קבל, מה שאין כן כל שאר ישראל כי לא עצרו כח לקבל.

והוא מאמר רבותינו ז"ל שאמרו (ויקרא רבה כב א) כי כל מה שתלמיד ותיק היה עתיד לחדש בתורה בכל דור נאמר בסיני, אלא שישראל לא עצרו כח לקבלה כי אם משה לבדו, אך ישראל היו שומעים ושוכחים מיד כמו שאמרו ז"ל, או לאומרים (שבת פח ב) שפרחה נשמתם ולא נשאר בידם דבר. וזהו **קבל תורה**. והוא, כי גם שהוא יתברך את הכל שם לפני משה וישראל, עם כל זה כל אחד מקבל לפי הכנתו. וגם במשה אינו אומר למשה נמסרה התורה מאת הקדוש ברוך הוא. כי הלא אין צריך לומר, שלא תצדק לשון מסירה מאתו יתברך אל משה, למה שהוא בשר ודם כאשר נבאר, כי מסירה היא כאשר הוא ביד המוסר, כי הוא דבר בלתי אפשר יקבל משה התורה לגמרי כאשר היא בחכמתו יתברך. אך קבלה תצדק גם בבליתי מקבל כמות שהיא ביד המוסר אותה. כי אם עוד אני אומר כי גם במשה לא יצדק בעצם לומר קבל תורה מהקב"ה שהוא כתלמיד השומע מפי רבו, כי אם **קבל תורה מסיני**.

והעניין הוא מאמר **רש"י** ז"ל בפירוש החומש (במדבר ז פט) על פסוק וישמע את הקול מדבר אליו. שהוקשה לו ז"ל אומרו מדבר בחיר"ק המ"ם. ואמר כי אינו כבוד כלפי מעלה לומר שהיה מדבר הוא יתברך עם בשר ודם כאשר ידבר רב עם תלמידו, כי אם שהיה הקול יוצא מפיו יתברך כאילו אינו מדבר עם משה, ואחרי כן הקול בעצמו היה כמתדבר מאליו עם משה. והוא מאמרנו על פסוק (בראשית ג ח) וישמעו את קול ה' אלוהים מתהלך בגן. והוא, כי אחר ששלטה זוהמת נחש באדם ובאשתו לא עצרו כח לשמוע קול ה' ממנו יתברך אליהם, כי אם שהיה הקול יוצא מאתו יתברך וכמתהלך בגן ואחר כך היה מתפשט כמאליו אליהם. וזהו קול ה' מתהלך בגן.

ועל דרך זה יאמר פה משה קבל תורה. ומה שאינו אומר לשון מסירה הלא הוא כי גדול כבוד ה', כי אפילו אינו מייחס הקבלה ממנו יתברך כי אם **מסיני**. כי היה הקול יוצא כמתהלך בסיני ומתדבר עם משה, על דרך וישמע את הקול מדבר אליו כפירוש **רש"י** ז"ל כמדובר. ואם כן אם אפילו שמיעת הקול היה כלאחר יד למה שהוא בשר ודם, ומה גם עתה לימסר התורה ממנו יתברך אליהם לגמרי כאשר היא אצלו יתברך שהוא תואר מסירה.

הנה כי שלש הדרגות היו:

אחד מדרגת משה, שעם שלא תתייחס קבלתו בעצם מהקב"ה כי אם **מסיני**, לפחות גדלה השגתו לפי הכנתו שקבל התורה כולה, מה שאין כן כל יתר ישראל, כי רבה היא גדולת משה על כל המון ישראל. אך יהושע לגודל הכנתו, כי היה נער לא ימיש מתוך האהל, עצר כח לשתמסר לו תורה לגמרי ממשה. ועל כן נאמר **ומסרה ליהושע**. ועל דרך זה היה ממנו והלאה עד **אנשי כנסת הגדולה**, כי עד הדור ההוא עצרו כח לגמרי ללמוד זה מזה. אך מהם והלאה היה הפרש הדורות הרבה בירידה מדור לדור. כי כשמתו חגי זכריה ומלאכי שהיו מאנשי כנסת הגדולה פסקה זכוית לבנה (עיין סוטה מח ב). על כן מהם והלאה לא נאמר לשון

מסירה כי לא עצרו כח לקבל זה מזה לגמרי. על כן מאז והלאה נאמר **קבלו מהם**, כי לשון קבלה יצדק גם בבלתי מקבל לגמרי בלי מגרעת כמדובר. ועל כן גם כי לא נאמר וזקנים מסרוה לנביאים, כי לא הזכירו המסירה כי סמך אל המסירה הנזכרת, עם כל זה חזרו לומר לשון מסירה מנביאים לאנשי כנסת הגדולה, ואמרו **מסרוה לאנשי כנסת הגדולה**, לומר עד כאן הגיעה מדרגת מסירה כי לא רבה מדרגת ידיעת ירידת דור אחד לשאחריו כל כך שלא תצדק בהם מסירה, מה שאין כן מהם והלאה.

הנה כי בשעת מתן תורה ומאז והלאה בכל דור ודור תמיד היה הפרש בין המקבלים, כי כל אחד מקבל לפי הכנת השגתו. על כן בגלל הדבר הזה סידר רבנו הקדוש סדר הקבלה בתחילת מסכתא זו, למען ממנו נקח אל כל מילי דאבות. כי כאשר בקבלת תורה שבעל פה כל אחד קבל לפי הכנתו ולא יאשם על מה שלא עצר כח לקבל, כן במילי דאבות אל יאמר איש מי יוכל לקיים את כולם כי רבים המה, כי הלא לא יחויב כל איש לקבל את כולם כי אם איש ואיש לפי הכנתו.

והנה בראות אנשי כנסת הגדולה כי מהם ולהלאה היו לבבות הדורות מתמעטים, כי מחגי זכריה ומלאכי בטלה זכויות לבנה ולא היה עוד מי שיעצר כח שתמשך ותימסר כל הקבלה בידו לומר מסרוה לפלוני, רק לשון קיבל, על כן אמרו הנה יש שני עיכובים לקיום התורה ומשפט, שני למודים ואחד אל כל העם. אשר לומדים, כי למיעוט הלבבות תעדר אמיתת ההוראה לאחת משתי סבות:

או מחמת שכחה שישכחו תלמודם,

או שלא יעצרו כח לקבל הכל כי רב הוא.

שלישית אל ההמון בכל כללות התורה, שיוכרח שלא יבצר מעדת ישראל שישגו להעדר מהם כל פרטי הדת, כי אין מספר לגדודיה, וישגו במעשה המצוות.

על כן **על האחד** אמר **הוּו מתונים בדין**.

ועל השנית אמר **והעמידו תלמידים הרבה**, שמה שלא יעצור כח לקבל אחד יקבל חברו, ובין רבים ימצא הכל.

ועל השלישית אמר **ועשו סיג לתורה**.

ולהיות כי בדורות שלפניהם לא נצטערו, כי ראו כי גם בשאחריהם יהיו מקבלים גדולים שתצדק בהם מסירה. אך אנשי כנסת הגדולה, כי המה ראו כי מהם והלאה תפוג תורה על העדר ראויים לימסר תורה בידם כראוי, על כן נגע על לבם ובקשו לתקן. וזהו אומרו **הם אמרו** כלומר הם בייחוד שראו צורך שעה על כן **הם אמרו** וכו', כי הם אשר הרגישו הצער.

ובמה שכתבנו יתורץ מה שהערנו מניינא למה לי. שהוא שהיה נראה אם לא היה אומר מנין, שהייתה הכוונה או זה או זה. לזה אמר **שאמרו שלשה דברים**, לומר כי שלשתן כאחד צריך,

כי כל אחד משמש על צורך עניין אחד כמדובר. ואמר **והעמידו תלמידים** ולא אמר למדו תלמידים הרבה, לרמוז מאמרם ז"ל (נדרים פא א) על פסוק (במדבר כד ז) יזל מים מדליו, היזהרו בבני עניים כי מהם תצא תורה. וזה יאמר פה, אל תעשו עיקר התלמידים מבעלי ממון, כי אם והעמידו את משוללי העמדה להקימם לעסוק בתורה כי הם העיקר.

ז. ויאמר משה אל-אהרן קרב אל-המזבח ועשה את-חטאתך ואת-עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את-קרבת העם וכפר בעדם כאשר צוה ה' :

הנה אהרן ראה שני דברים ויצר לו:
אחד, כי הוא מביא עגל לחטאת, כי עדיין מעשה העגל לא נמחה ממנו, **ולא עוד** כי אם ישראל מביאים אותו לעולה על הרהור, והוא חטאת על מעשה.
שנית, כי ישראל מביאים שלמים, שמורה כי שלום בינם לקונם, והוא אינו מביא שלמים, שמורה שטובים הם ממנו לפניו יתברך.
על כן אמר לו משה אל תבוש על זכר העגל והתאפק, כי לעומת זה זכר המזבח שיהיה לך זכרונו למליץ. כי על ידי מזבח שבנית נתעכבו ישראל יום אחד מלעבוד עבודה זרה באמור (שמות לב ה) חג לה' מחר. וזהו **קרב אל המזבח**, קרב אל מה שזכרו לטוב לך ואל תחוש. **ועל השנית** אדרבה טוב טוב אתה לפני קונך מהם, כי הם צריכים לך ואתה אינך צריך אליהם. כי הנה **עשה את חטאתך ואת עולתך**, ובקרבנותיך אלה **תכפר בעדך ובעד העם** גם הם. אך אתה אינך צריך להתכפר בקרבנם, כי ועשה את קרבן העם וכפר בעדם בלבד ולא בעדך.

כג ויבא משה ואהרן אל-אהל מועד ויצאו ויברכו את-העם וירא כבוד-ה' אל-כל-העם :
כד ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על-המזבח את-העלה ואת-החלבים וירא כל-העם וירנו ויפלו על-פניהם :

חש הקדוש ברוך הוא על כבוד משה, שעם שבירך אהרן את העם (פסוק כב) לא ירדה האש עד שנתחבר לו משה ויברכו שניהם את העם. מיד **וירא כבוד ה' וכו' ותצא אש וכו' ואז וירנו** על ירידת האש, **ויפלו על פניהם** על מראה כבוד ה'.

או יהיה העניין על פי מה שכתוב אצלנו במשנת שמעון הצדיק (אבות א ב) שאמר:

על שלשה דברים העולם עומד על התורה וכו'.

והוא כי קיום העולם הלזה השפל איננו כי אם על ידי בא שפע מעולם העליון, והשתלשל על ידי מלאכי אלוהים שבעולם המלאכים, ואחריו דרך עולם הגלגלים עד השפל, וכמאמרנו פרשת ויחי. וכי על כן ברא אלוהים אדם על הארץ בארבע חלוקי כפרה. החומר מעולם

השפל, הנפש החיונית שבה יתנועע מעין עולם התנועה הוא עולם הגלגלים, והרוח מעין עולם המלאכים כד"א (תהלים קד ד) עושה מלאכיו רוחות, והנשמה מעין עולם העליון. ואין ספק כי האלוהים עשה את האדם דוגמת העולמות, למה שהוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, לשלשל על ידו בארבע מדרגותיו שפע העליון מן העולם אשר נשמת אדם משם, וממנה אל עולם המלאכים שרוחו מתייחסת אליו, ומשם אל עולם הגלגלים אשר הנפש תתייחס אליו, ומשם אל הארץ אשר מחומרה קורץ אדמת חומרו. אך אין כל אלה לו אם לא על ידי כשרון המעשה.

והנה הן זאת חשבותי כי על כן שמעון הצדיק פקח עיניו על שלש אלה **תורה** וכו', וישת עליהם תבל. והוא כי הנה ידוע כי התורה היא מעולם העליון. ועל כן להוריד שפע מלמעלה צריך זכות תורה. ולשלשלו על ידי עולם המלאכים, ומה גם על ידי **עבודת בית המקדש** של מעלה כנודע אשר הוא בעולם המלאכים, צריך זכות עבודה. ולשלשלו בעולם הגלגלים צריך זכות **גמילות חסדים**, מעין העולם ההוא שאין בו רוחניות שכלי ליהנות על ידי עבור בו, כי הלא גשמי הוא ולא יהנה. נמצא כי ההנאה הבאה לעולם על ידו לגמילות חסד תתייחס, על כן צריך זכות גמילות חסדים.

וזה יהיה עניין הכתוב. כי הנה **ביום השמיני** ההוא היה קיום העולם, כי על ידו שפע עליון אז היה בעצם, בהתפשטות שכינה לארץ וירידת אש מן השמים שהוא קיום העולם בעצם. על כן הוצרכו שלשתם. והנה תחילה עשה אהרן את העבודה, זריקת דם והקטר החלבים המזבחה, **וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם** (פסוק כב) ברכת כהנים שגם היא נקראת עבודה, ולא ירד האש. והוא, כי למה שהשפע ההוא הוא מעולם העליון, וגם להורידה עד לארץ, על כן הוצרך זכות תורה המתייחסת בעצם למשה. וגם להיות שהוא היה אשר הוריד שכינה מרקיע הראשון הוא וילון לארץ, כנודע כי שבעה הורידה, אברהם מהשביעי לששי ועל דרך זה יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה (בראשית רבה יט ז), על כן לא ירדה שכינה המקיימת העולם עד נצטרף משה עם אהרן. כי להיות השפע ההוא מעולם העליון, הוצרך משה שהוא זכות תורה. ולשלשלו דרך עולם הגלגלים עד לארץ, הוצרכה עבודה וגמילות חסדים.

על כן בהתחבר עם משה נמצאו מעמד שלשה העמודים, תורה ועבודה וגמילות חסדים. כי לאהרן היה גמילות חסדים שהיה משים שלום, וזכות עבודה. ולמשה זכות תורה. וזהו אמרם ז"ל (רש"י פסוק כג) כי הברכה שבירך משה עם אהרן הייתה ויהי נועם ה' וכו' (תהלים צ יז), שהוא נועם שפע עליון שבא על ידי שלש אלה כמדובר. והנה בדרך הזה המתבונן בו בינה ישקיף וירא כי בו הותרו כל ההערות הראויות להעיר.

[שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים (אבות א ב)].

ועוד יתכן דרך אחרת קצרה במשנה זו ויותרו ההערות הראויות. הלא המה.

א. כי אחר שכלל כל אנשי כנסת הגדולה כאחת, ולא הזכיר כי אם מה שהיה מאמר כללי אל כללם, באומרו (שם משנה א) **הם אמרו שלשה דברים**, אם כן לא היה לו להביא רק מאמר מי שקבל מהם, ולא מאמר אחד מהם; שאם היה בא להשמיענו פרטות כל אחד מהם, היה ראוי יביא מאמר כל אחד ואחד מכולם, כי לא יאמן ששום אחד מכולם לא אמר אפילו דבר אחד שיהיה ראוי ליאמר; ואם הוא כי זה לבדו נשאר אחר כולם, והביאו לשלשל בו סדר הבאים אחריו, כי אנטיגנוס קבל משמעון הצדיק (שם משנה ג), אם כן לא היה לו לומר משיירי אלא שמעון הצדיק היה שיור לכנסת הגדולה.

ב. **אומרו הוא היה אומר**, ולא אמר הוא אמר שלשה דברים, מעין המשנה הקודמת שנאמר הם אמרו שלשה דברים.

ג. מניינא למה לי.

ד. הפסיקו במילת **על** בין כל אחד ואחד, ולא אמר תורה ועבודה וגמילות חסדים.

ה. למה סדרן בסדר הזה, ומה גם למאמר רבותינו ז"ל כי גמילות חסדים קדמה לשלשתן כאשר מזכיר בס"ד.

והנה טרם נדבר בעניין כוונת המשנה, נבאר ארבע תיבות אלו שאמר **היה משיירי כנסת הגדולה**, ואומרו **הוא היה אומר**, ולא אמר הוא אמר.

אך הנה רבנו הקדוש ע"ה מסדר המשנה ראה והנה מדברי אנשי כנסת הגדולה יראה כי דעתם כי למוד גדול לבדו, כי לא שתו לב לתקן עולם על הנוגע אל המעשה כלל כי אם על התורה לבדה. שעל כן כל אזהרתם הייתה עליה, כאומרו **הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה**. על כן אמר אל תלמד מהם כדבר הזה, כי הלא שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה, ולא האחרון שבכולם אלא מכלל שיוריהם, וגם לא אמר דבר זה פעם אחת, כי אם הוא היה אומר, שהיה מרגלא בפומיה לעיני כל הנשאים מהם עמו ולא חלקו עמו. ואדרבה הוא הוראה כי גם כולם מסכימים בדבר כי **על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים**. הנה כי מלבד התורה שהיא עמוד אחד, יש שני עמודים עוד עמה התלויים במעשה. ואם כן אין לומר כי הסכמת אנשי כנסת הגדולה הייתה שהתורה לבדה היא העיקר, כי לא כן הוא, כי אם גם המעשה. והוא מאמרם ז"ל באומרם (קידושין מ ב) תלמוד גדול שמביא לידי מעשה. הנה כי אם לא היה מביא לידי מעשה, היא בלי מעשה אינה שלמות, וכמאמר התורה (כגון דברים טו ה) לשמור ולעשות, כי שניהם יצטרכו.

ונבוא אל עניין כוונת המשנה. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל בשמות רבה (עיין במדבר רבה יב יב), וזה לשונם:

קודם מתן תורה היה העולם עומד בגמילות חסדים, כשניתנה תורה היו שני דברים והיה העולם רותת, עד שהוקם המשכן והיו שלשה, ע"כ.

וראוי לשים לב, אם על שלשה העולם עומד איך היה זמן שעמד באחד ואחר כך בשנים. **ועוד,** איך על אחד לא היה רותת עד שהיו שנים, ונהפוך הוא. אמנם יהיה כי קודם מתן תורה עמד אחד מספיק, כי לא היו עונות כי עדיין לא נצטוו, כי אם אין תורה אין מצוות. על כן לא היה העולם רותת באחד. אך בהנתן התורה היה רותת על עוברי מצוותיה, כי אין התורה מקיימת לעוברים. על כן באה עבודה לכפר על החוטאים בה.

ונבא אל העניין. והוא כי הנה התורה כנשמה אל העולם לקיימו, ועל כן עליה מתקיים. אך יש עוברים שוגג ויש מזיד, ואיך יתקיים העולם, כי אפס כי לא יחדלו עוברי מצוותיה. על כן על השוגג צריך עבודה שהיא באה על השוגג. ולתקן המזיד בל יתבטל עליו העולם, היה הגמילות חסדים. כי הלא אין טעם לשיתקיים העולם בהיות עוברים במזיד אם לא בתורת חסד, על כן צריך גמילות חסדים מידה כנגד מידה, שבזכותם יעשה חסד הוא יתברך ולא יביט אל המזידין. וזהו אומרו על שלשה דברים וכו', לומר הלא תראה זמן עמד אחד שעמד בו זמן בשנים, דע לך כי בזמן הזה צריך מעמד שלשתן כאחד. וזהו **על שלשה דברים העולם עומד.** וזהו אומרו **עומד** על ההווה, כי עתה צריך שלשתן כמדובר. וגם אין ההתחלה מגמילות חסדים כי אם מה**תורה** שהיא עיקר, כי אין בור ירא חטא. והשנים תיקוני העוברים עליה. וזהו אומרו מניינא. ולהיות שלכל אחד ענין בפני עצמו, הטיל מילת **על** בין כל אחד ואחד. כי התורה היא העיקר, אך כל השאר הם כל אחד תיקון על דבר אחד מעוברי התורה זה על שוגג וזה על מזיד, על כן לא נתחברו יחד. וזה אחרוב הייתה כוונת רבותינו ז"ל **בשמות רבה** (עיין במדבר רבה שם) לומר על משנה זו, שקודם מתן תורה היה באחד וכו'. כי הוקשה למו מה שהקשינו במשנה. ואמרו דע כי קודם התורה היה מספיק אחד, אך אחר כך היה העולם רותת על עוברי מצוותיה כמדובר והוצרך השלישית. כלומר כי בזה נבין אומרו מניינא, ועשותו עיקר מהתורה להתחיל בה, לומר כי גם שעמד זמן באחד זמן בשנים, עתה על שלשה עומד, כי השנים צריך לתקן בל יהיה רותת, מה שאין כן מקודם.

עוד אפשר במה שכללם ואחר כך מפרידם במלת **על**. כי בערך כללות העולם צריך שלשה דברים אלו ימצאו בו, אך לא יחוייב ימצאו שלשתן בכל איש ואיש. וזהו **ועל** בכל אחד.

או יהיה עניין הכתוב. כי בראות משה שבירך אהרן את ישראל ולא ירדה שכינה, אמר אינו דומה זכות יחיד לזכות רבים, כי אינו דומה מועטים העושים את המצווה למרובים העושים

את המצווה. על כן נתחבר עמו לברך את ישראל שיהיו זכות שניהם יחד. וזהו ויברכו את העם. ואז בזכות שניהם מיד **וירא כבוד ה' וכו'.**

ולמדנו זה לימדנו התנא באומרו.

- אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס. ויהי מורא שמים עליכם (אבות א ג).

והנה ראוי לשית לב אל החילו בלשון שלילה אל תהיו כעבדים וכו', ומהראוי יאמר הוו כעבדים המשמשים שלא על מנת לקבל פרס.

ב. אומרו שני חלוקות, כי מכלל לאו היה נשמע הן.

ג. אומרו כעבדים המשמשים, ולא אמר כעבדים העובדים שהיה צודק יותר.

ד. אומרו לשון רבים אל תהיו כעבדים המשמשים, ולא אמר כעבד המשמש.

ה. אומרו לשון פרס ולא אמר שכר.

ו. אומרו אלא הוו כו', והיה לו לקצר ולומר אלא כמשמשים את הרב שלא כו'.

ז. אומרו לקבל, ולא תלה הדבר בנותן לומר על מנת שיתנו לו פרס.

ח. סמיכות ויהי מורא שמים עליכם אצל הקודם.

ט. אומרו מורא שמים, ולא אמר מורא ה' עליכם.

י. כי הלא טוב טוב הוא לעבוד מאהבה, ולמה עשה עיקר מהיראה.

והנה בדברו דרך כלל בלשון רבים, השרישנו בשורש משורשי העבודה את ה'. והוא האמור בעניין הכתוב, הלא הוא כי טוב לגבר ישתף עצמו עם הרבים בכל מצווה ומצווה אשר יעשה, כי גדול זכות הרבים, כמאמרנו על פסוק (שמות כג כה) ועבדתם את ה' אלוהיכם וכו', שהוקשה לנו בו החילו בלשון רבים וצאתו בלשון יחיד באומרו וברך את לחמך וכו'. אך הוא, כי ילמדנו דעת כי בעבוד את ה' יהיה ברבים, כי אינו דומה יחיד או מועטים העושים את המצווה למרובים העושים את המצווה. אך בשכר לא כן אנכי עמדי, כי לא אתן השכר דרך כלל כי אם לכל אחד ואחד בפני עצמו. וזהו ובירך את לחמך וכו'. והוא כי אלף יחד העושים את המצווה כאחד אין אחד מהם יקבל שכר כשיעור חברו. כי פלס ומאזני משפט לה' לשקול בחינת עבודת כל אחד, אשר נזדרז בה מחברו, או אשר שמח בה בלבו מזולתו, או אשר היה פנוי מהשאר וכיוצא. על כן גם התנא על זאת פקח עיניו לבלתי אמור אל תהיה כעבד וכו' אלא הוי כעבד המשמש את הרב וכו', כי טוב לגבר יעבוד את ה' בחברה ולא יחיד.

ונבוא אל עניין המשנה. והוא, כי הנה הוא יתברך קרא את ישראל בנים, כד"א (שמות ד כב) בני בכורי ישראל, בנים אתם לה' (דברים יד א). וגם ייחס אותנו לשכירים, כמאמרו יתברך

לאברהם (בראשית טו א) שכרך הרבה מאוד. וגם קראנו **עבדים**, כד"א (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים. והנה אין שירות שלשה אלה שווים. כי הלא שירות הבן אינו מתמיד, כי הלא כל בן יבטח באב לישמט מעבוד אותו יום מימים או יותר ולא יעציבנו אביו. ולא זו הדרך לעשות איש כן לאביו שבשמים חלילה. וכן אשר יעבוד כשכיר לא טוב, כי הלא אם שכיר הוא בא בשכרו, ואם אמור יאמר אי אפשר להשכיר עצמי, כי אם לא איגע במלאכות מה אפסיד אם לא שלא יותן לי שכר, לא הן ולא שכרן. אך אשר הוא עבד איש מקנת כסף, לא יעצר כח ליבטל מעבוד את רבו בלא כסף ובלא מחיר כי כספו הוא. והנה אשר יבחר ותקרב איש היא הבחינה השלישית הזאת.

והנה בה בחינות מתחלפות:

יש עבדים יעבדו את הרב לפתח ולשדד אדמתו ולזרוע זריעתו ולקצור קצירו.

ויש לרעות את צאנו שורו וחמורו.

ויש לחטוב עציו ולשאוב מימיו.

ויש לשום את כל משא הבית עליהם, לספק בר ולחם ומזון, לרקד ולברור ולטחון בתבואות וכיוצא בכל עבודת עבודה ועבודת משא.

ויש למעלה מכל אלה, והם אשר בחר בהם לבלתי שום את כל מיני עבודות הנזכרות עליהם כי אם לשרת את הרב לבדו, כעניין ערוך השלחן לפניו, ושום לחם ויין ובשל מבושל, וליצוק מים על ידיו, ולמזוג לו את הכוס ולהושיטו לפניו, או להלבישו וסכו, ולהיות אתו עמו בבואו ובצאתו ללוותו ולשמשו וכיוצא באלה.

והנה שתיים המה ההפרשים שבין השירות הזה האחרון ובין הראשונים. אחד, כי הראשונים כולם יתוארו בתואר עבודה, אך הסוג האחרון הלז לא יקרא עבודה רק שימוש, כעניין גדולה שימושה יותר מלימודה. ולמדו הדבר (ברכות ז ב) מפסוק (מלכים ב ג יא) אשר יצק מים על ידי אליהו.

שני, כי העובד את אדוניו מהסוגים הראשונים הנקראים עבודה, אין מדרך האדון לתת לאחד מהם לא שכר ולא מתת, לא שכר כי כספו הוא, ולא מתת כי לא מסוג המוצאים חן ביותר המה לתת להם מתנות חנם כי אם מזונו וכסותו. אך אשר המה מהסוג האחרון, כי מצאו חן בעיניו לקרבם אליו ולהיותם משמשים לפניו ומאוכלי שלחנו, בכלל מציאת החן יהיה כי יראה בעיניו יתרון זריזות ושימוש בשמחה ובטוב לבב. ומה גם כי יהיו אתו עמו בעת אוכלו ושתותו וטוב לבו, ינשאנו לבו לתת להם פרס הוא מתנת חנם לפי ערך שמושם אותו.

וזוהו כי תרגום ערך הוא פורסן (להלן כז ב), ועל כן **פרס** יקרא. והנה גם בחלוקה זו שהיא במשמשי **את הרב** בעצמו, יש בבני אדם שתי חלוקות:

יש רב בלתי נותן גם לבעלי סוג זה שום פרס, באומרו כי עבדיו המה קנין כספו, ומה לו עוד מתת להם מלחם לאכול ובגד ללבוש.

ויש רב נותן פרס לסוג זה המתהלכין לפניו.

ובעבדים המשמשין את הרב הנותן פרס יש בהם שתי חלוקות:

אחת, שגם הוא לא יעבוד רק לחמדת הפרס;

שניה, יש אשר כי אף על פי שידע שיש לו פרס מרבו, משמשו בעלות על לבו אהבתו את רבו ואשר הוא חייב לו, וגומר בלבו כי לו יונח שלא ינתן לו פרס משמש תמיד כעבד החייב מאהבת לבו.

הנה כי שבעה המה חלוקות בחינות שרת איש את הזולת.

א. בחינת הבן את האב, שימנע ימים רבים מלשרתו כי יבטח לבו באביו כי לא יקפיד עמו;

ב. שירות השכיר, כי גם שלא ישמט כל כך כבן, כי יאהב את השכר;

ג. העבד, כי לא יוכל לישמט כי מקנת כספו הוא, וגופו קנוי בלא כסף ובלא מחיר;

ד. בעבד עצמו, יש עבדות לעבוד עבודה ועבודת משא, ויש עבד שישמש את הרב עצמו כערוך לפניו שלחן וכיוצא.

ה. כי גם בבחינה זאת, שהוא לשמש את האדון במאכל שלחנו והלבישו וסכו וכיוצא, יש בלתי נותן פרס ויש אדון נותן פרס;

ו. כי יש עבד שביודעו כי רבו יתן לו פרס ישמש לאהבת הפרס;

ויש חלוקה שביעית, והוא של העבד שגם כי ידע כי יותן לו פרס לא יכוון בשרותו לכך, כי אם כאילו לא היו נותנים לו כלום.

והנה כוונת התנא ללמדנו דעת איכה נעבוד את ה'. ובחר בבחינה השביעית הזאת, והמתיק הדבר בלשונו באומרו **הוּו כעבדים** כו'. לומר אל תהיו מסוג הבן או השכיר כי אם היו כעבדים. הרי דחה השני סוגים הראשונים ובחר בשלישי. והנה עדיין היה אפשר נהיה מסוג העבדים העובדים אדמת עפר רבם לחרוש ולזרוע, או לרעות מקנה קניינו אשר רכש, או נהיה **כעבדים המשמשים את הרב** בעצמו בהאכילו והשקותו וכיוצא. לזה אמר **המשמשים את הרב** וכו', כלומר לא כעבדים המשמשים במלאכות הקשות כי כל אחת מהנה עבודה תקרא, כי אם כמשמשים את הרב עצמו, כי ההוא יקרא שימוש ולא עבודה כמדובר.

וזו עיקר גדול באמונה, שהוא כי כל מצווה ומצווה שישראל עושים הם כמשמשים את הרב עצמו ככה כביכול באלוהים נעשה חיל. וכמאמר הנביא ואנכי מלאתי כח את רוח ה' (מיכה ג ח). ומפליגים בקדושה כאשר כל ספרי חכמת האמת מלאים מזה על כל גדותם. אך יתר

אומות העולם אינם רק לעבוד את האדמה בל יצדה העולם, כי על כן היו שבעים פרי החג כנודע. וזה כיוון באומרו **כעבדים המשמשין את הרב**. הנה כי בזה דחה הסוג הרביעי.

ובאומרו **שלא על מנת לקבל פרס** ולא אמר שלא על מנת שיתנו לו פרס, בזה דחה אחת ממצאיות הנמצאות בבני אדם, שהוא כי גם במשמים את הרב עצמו יש בלתי נותן פרס. לזה אמר **שלא על מנת לקבל**, כלומר אין ספק שיותן לך פרס, אך בקבלה הוא הספק אם תכון על מנת לקבלו אם אין. והוא עניין הסוג החמישי. וגם אודיעך כי גם בסוג הששי תגעל נפשך שהוא על מנת לקבל, אלא שלא על מנת לקבל. והוא אשר היחל בחלוקה הראשונה, באמרו **אל תהיו כעבדים וכו' על מנת לקבל פרס** שהוא הסוג הששי, רק בשביעי.

והנה עתה יגדל הכאב בייתור. כי כל החלוקה הראשונה בלתי צריכה כלל. כי כל אשר בחר בחלוקה השביעית ודחה השאר, הכל היה בשנית.

אמנם לזה נדקדק אומרו **הוא היה אומר**. ומהראוי יאמר הוא אמר, מאי היה אומר. אך הנה שמעון הצדיק רבו היה אומר כי **על שלשה דברים העולם עומד**, שהוא כי העושים השלשה דברים מקיימים את העולם. והנה ידענו מרבותינו ז"ל, כי אסור לאדם לעשות המצווה כדי לקבל טובה או שכר בלבד. כי בצדקה בלבד אמרו (ראש השנה ד א) שמותר לומר כדי שיחיו בני וכיוצא. באופן כי העוסק בתורה ועבודה וגמילות חסדים שעליהם העולם עומד, אם יכון בעסק התורה או בעבודה או בגמילות חסד כדי שייטב לו או אפילו כדי שיתקיים העולם על ידו, לא יספיקו לקיים עולם, רק שיעשו מאהבה. וזה היה עניין אנטיגנוס. כי כאשר רבו היה אומר, מרגלא בפומיה, **על שלשה דברים העולם עומד** כו', בא תלמידו והיה מרגלא בפומיה גם הוא, שהוא היה אומר **אל תהיו כו'**, לומר הן באלה יתקיים העולם. אך בזאת **שאל תהיו כעבדים כו' על מנת לקבל פרס** שהיא החלוקה הששית שכתבנו אלא **הו כעבדים כו'** שהיא החלוקה השביעית.

ואם לא היה אומר החלוקה הראשונה רק **היו כעבדים** וכו', היה נראה כמצווה להם להתנהג בחסידות, אך לא שתנאי היו דבריו, כי אך בזאת יקיים המקיים את העולם בשלשה הדברים. על כן היחל ואמר **אל תהיו כו'**, לומר אשר שמעתם את שמעון הצדיק שהיה אומר מרגלא בפומיה **על שלשה דברים כו'**, הוא בתנאי **שאל תהיו כו'** אלא **היו כו'**. ועדיין היה אפשר לומר כי לא היה בזה צריך תנאי כפול, ומכלל אומרו **אל תהיו כו'** הייתה השנית. אך הנה אם היה שותק מהחלוקה השנית, היה אפשר לומר כי לא מיעט באומרו **אל תהיו כעבדים** וכו', אלא שאם יהיה לאדם בחינת עבד בעבודתו את ה' **שלא יהיה על מנת לקבל פרס**, אך טוב טוב הוא לעבוד בבחינת בן את אביו, כי תהיה מאהבה יתירה. על כן חזר ואמר אלא **היו כעבדים** כו', לומר כי בכלל הציווי הוא יהיו משרתי ה' בבחינת עבדים ולא בבחינת בן או שכיר.

ועוד כיוון לומר שלא יהיה המקביל לזה אלא **היו כעבדים המשמשין את הרב** על מנת שלא לקבל כו', כי אם היו כו' **שלא על מנת לקבל**, כלומר כי לא יבצר כי יש ויש פרס ודעתו לקבלו, אלא שלא יהיה השימוש על בחינת הפרס. מה שאין כן באומרו **על מנת שלא לקבל** שיראה כגועל בו חלילה. כי מי אשר לא יחפוץ לדבקה בו יתברך בעולם הבא שהוא השכר האמתי.

והנה בכלל הדבר, היה אפשר לומר כי בא להשיב על קושי הנופל על בלתי משים לב אל משמעות דבריו באמת ובתמים. באומרם כי יראה סותר דברי התורה האומרת (להלן כו ג - ד) אם בחוקותי תלכו כו' ונתתי גשמיכם בעתם כו'. והן אמת כי הן זאת הייתה רשעת צדוק ובייתוס (עיין **אבות דרבי נתן** ה ב), כי המה הרשיעו ולא שתו לבם להשכיל להיטיב. כי הלא דעת שפתיו ברור מללו, כי לא ישמשו על מנת לקבל אלא **שלא על מנת לקבל**, אך לא יבצר כי יותן פרס אלא שלא יכוונו לכך. וזה היה אפשר כיוון באשר אמר הבבא השנית. כלומר איני אומר על מנת שלא לקבל, שיורה כי איננו, כי אם **שלא על מנת לקבל**, כלומר שלא היה על מנת כך כי אם שישנו אך אין אנו צריכים. כי גם מפתח דבריו יובן כמדובר, כי לא יאמר על מנת שיתנו לו פרס רק **על מנת לקבל**, כלומר כי הנתינה לא אדבר בה כי אמיתית היא, רק דברי בו הוא על כוונת הקבלה אם על מנת לקבל או שלא על מנת לקבל.

ואחרי דברו על גדר שימוש מצוות עשה, בא וילמדו גדר הישמר מעבור מצוות לא תעשה. ואמר **ויהי מורא שמים עליכם**, והוא תכלית החסידות.

והעניין הוא אשר ביארנו בספר ביאור משלי, על מאמר רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו (ברכות כח ב) באומרם אליו שיברכם, וענה ואמר:

יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, ואמרו לו עד כאן רבנו, ואמר להם אדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני שום אדם ואינו אומר שמא יראני המקום, ע"כ.

והנה שם הערנו, כי גם עתה אחר תשובתו, קושייתם במקומה עומדת. וכי מי חשידי בעיניו שחמשה תלמידים גדולי עולם, כולם יאמרו שמא יראני שום אדם ולא שמא יראני המקום. אך כתבנו כי יובן במאמרם ז"ל (קידושין פא א) שקרה לרב עמרם חסידא שפדה שתי ריבות יפיפיות והעלה אותן בעלייה ויסר את הסולם ממקומה, ויהי היום ויחם לבו, ויטה את הסולם אל העלייה ויחל לעלות ועודנו באמצע הסולם ויך לבו אותו כי ירע עליו המעשה ההוא אשר זמם לעשות, ויואל לשוב אחור ולא יכול כי תקפתו יצרו ויאחז בו להעלותו ולא הניחו לירד, וירא כי לא יכול ליצרו ויקרא בקול גדול, נורא בי עמרם נורא בי עמרם, ויאספו אליו כל בני העיר ויאמרו אליו איה האש והעצים, ויאמר אליהם נורא דחטא דהוה דליק בקרבי, אמרו לו כספתין, אמר להם מוטב שאתבייש בעולם הזה ולא בעולם הבא.

הנה כי עם היות רב עמרם חסיד, עם כל זה לא עצר כח מפני יראת ה' לשוב אחור מחטאו עד באו אנשים, וממוראם ירד ממעלות אחז אחורנית. והיעלה על לב כי גבר כרב עמרם לא היה עליו מורא שמים שווה למורא בשר ודם, אך היה זה שקודם בא החטא לידו, יותר ימנע ללכת לעשות את הרע מיראת אלוהים מאשר ממורא בשר ודם, אך כשכבר העבירה באה ונהייתה ויחז צדיק דרכו לעשותה, אז יותר קל לימנע ממורא בשר ודם. והוא מעשה דרב עמרם חסידא, כי אחר היותו במעשה הרעה והיחל לעלות בעצת יצרו, כבר החזיק יצרו בו וקשה לחזור בו. כי גם מן השמים ירפו ממנו מלסייעו, כי הואיל הלך אחרי צוות יצרו. ועל כן ממורא שמים לבד לא ישוב, אך ישוב אם יראוהו אנשים, כאשר היה לו כי שב בבוא כל ישראל לראות אשר יבוא באש.

וזה מאמר רבי יוחנן בן זכאי אדם עובר עבירה בסתר, כלומר לא אמרתי טרם בא העבירה לידכם, כי אם יצר סמוך ייעץ להדיח ולומר עשה עבירה פלונית, כי ימנע הצדיק מיראת אלוהים. אך אשר אמרתי בהיות כבר העבירה ביד האדם. וזהו אומרו אדם עובר עבירה בסתר, כלומר שכבר הוא עובר ובה יהוי, כי אז מינה לא יזוז ממורא שמים כי אם ממורא בשר ודם, כעובדא דרב עמרם. ואמר כי כל כך נכנס בו רוח שטות עד שהיחל בחטא, כי אמר שמא יראני האדם ולא שמא יראני המקום.

וזה כתבנו שם שכיוון שלמה בחכמתו, באומרו (משלי ג ז) אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' כו', לומר אל תהי חכם בעיניך לומר כי מעצמך תדע לזהר מן היצר הרע מבלי מועצות, כי הנה בזה אנסה אותך, והוא ירא את ה' וסור מרע, כלומר מחמת יראת ה' בלי בשר ודם סור ופרוש מהרע שאתה בו ואז יוכר אם חכם אתה.

כלל הדברים, כי סור האדם מהרע שבידו ממורא שמים טרם יראוהו אנשים וממורא יחת וישוב, היא מדרגה שאין למעלה ממנה. וזאת תהיה כוונת התנא באומרו **ויהי מורא שמים עליכם,** כלומר זו לבדה ולא של בשר ודם, תמיד, בין במקום רואים בין בסתר במקום שאין אנשים. ולא שתהיה לפעמים קרובה ולפעמים רחוקה. כמו שכתבנו מההפרש שיש בין טרם בא מציאות העבירה לידו לאחר שכבר באה. כי אחרי בואה תתרפה מיראת שמים ויצטרך מורא בשר ודם, כי אם שתהיה עליכם ממש בלתי נעלה מעליכם כלל.

או יאמר. הלא אמרתי אליכם **היו כעבדים המשמשים שלא על מנת לקבל פרס.** והלא תאמרו בעשותכם כן שתעבדוהו שלא על מנת לקבל טוב ותראו שאין צריך לומר העדר פרס כי אם גם רעה תבוא עליכם. והלא גם בריך לא יברכנו אך גם קוב לא יקבנו, ולמה ירע לנו האם זו תורה וזו שכרה. כי הלא **יהי מורא שמים עליכם.** והוא כי כאשר השמים לה' ואין בהם חטא,

ועם כל זה לא יעדר מהם מורא פן כעשן ימלחו, ויחזיר הוא יתברך העולם לתהו ובהו מחטאת בני אדם, או לפחות פן ימנע שפע עליון מעליהם לאשמת העם ויתהפך שבמקום שפע טובה שהיה מתגלגל על ידי השמים יתגלגל רוגז וירע להם כאשר בזמן החורבן, כמאמרם ז"ל (עיין **איכה רבה א כג**) על הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום כו' (ישעיה לג ז). נמצא כי לא יבצר מהם מורא שרעה תבוא אליהם לאשמת ישראל. כי אותה המורא יהי עליכם, כי עם היותכם חסידי עליון תראו מבוא עליכם צרה בעוון הזולת, כי כן דרך הצדיקים לסבול עוון הדור עליהם, ובזה תרגזו ואל תחטאו.

והנה בדרך הזה כי גם אנטיגנוס על משנת שמעון הצדיק דבר. כי מה שבעלי שלשת המידות ההם מקיימים העולם היינו בהיותם **כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס**.

[והנה המשיך התנא (אבות א ד - ה).

יוסי בן יועזר איש צרידה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם. יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו קל וחומר באשת חברו. מכאן אמרו חכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו, **ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנום**].

והנה על זה יש מקום לאיש אשר לא נתן לו ה' חכמה לדבר ולומר מה אעשה ואהיה ממקיימי העולם ואיככה אוכל, ומן השמים באומרם טיפה זו מה תהא עליה לא נתנו לי חכמה. לזה אמר יוסי בן יועזר שמע בקולי איעצך **והיה ביתך בית ועד לחכמים** לקבוע מדרש ולזונם בביתך. כי בזה תהיה לך זכות תורה שילמדו, ועבודה בנחת שולחנך שלפניהם, שכל האוכל בשולחן שתלמיד חכם מיסב בה כאוכל משלחנו של מקום, ובזה גמילות חסדים כי היא הכנסת אורחים, הרי שלשתן.

ושמא תאמר הלא אדרבא, על ידי התערב דעתי עימהם אבוא לזלזל בכבודם וגם בלמוד מהם תגעל נפשי. לזה אמר הנה אתקנך בעצה טובה מלפני לזה, והוא כי **הוי מתאבק בעפר רגליהם**, שתערוך ערכך למטה מעפר שתחת רגליהם. ובזה אין צריך לומר שלא תזלזל בהם כי אם גם שתהיה **שותה בצמא את דבריהם**. והוא בטבע המתאבק בעפר שהוא צחה צמא, כן על ידי התאבק בעפר רגליהם תהיה לך צמא לשמוע מפיהם, ויערבו לך מרוב חשיבותם שבקרב לבך.

והנה יוסי בן יוחנן חולק ואומר, הלא לפי דבריך הוא שיפתח איש ביתו לתלמיד חכם וינעול אותה בפני שאר ההמון. אך לא כן הוא דעתי, כי אם **יהי ביתך פתוח לרוחה** בין לחכמים בין לכל שארית ישראל, כי מצוות הצדקה כוללת בזה תספיק לקיים עולם. אך למען תהיה שלימה

איעצך **יהיו עניים בני ביתך** המכניסים האורחים ומאכילים ומשקים אותם, כי אם יהיו אנשי ממון לא יכירו צרת נפש העני כי לא נסו בעניות, אך בהיותם עניים אשר הגיעו למדה זו ויודעים עד היכן מרירות נפש העני מגעת, מרחמים עליהם במזון ופיוס דברים ביותר, ותצא מצווה זו כתקנה.

ושמא תאמר הלא טובה הייתה עצת יוסי בן יועזר לבלתי פתוח פתח רק לחכמים, כי לא יהיה פחד המשך מהמצווה עבירה, אך לדעתך שלכל המון ישראל יפתח פתחו, הלא מי יודע אם בתוכם יהיו בלתי הגונים ויקנו קירוב דעת עם בעלת הבית ויקראוה עוון. לזה אמר הנה התיקון הוא כי אתה הבעל הבית **אל תרבה שיחה עם האשה** ובזה ממך ילמדו וישאו קל וחומר, ומה אם זה שהיא אשתו ממעט שיחה עמה קל וחומר אנחנו שהיא אשת חברנו, וישמרו מלדבר ולערב דעתם עמה. וזהו **באשתו אמרו**. כי אשר באו לביתך ויראוך ממעט בשיחת אשתך, ישאו **קל וחומר** ויאמרו אם באשתו אמרו חכמים לבלתי הרבות שיחה כי על כן האיש הזה נשמר, ואם כן **קל וחומר באשת חברו** כמונו אצלה כי אשת חברנו היא.

ועתה הוקשה לו, כי הלא יאמר איש היתכן כי לבל יכשל האורח באשתי אמעט שיחה עם אשת נעורי, והלא טוב טוב הוא לבלתי הכניס האורחים ממה שאמעט בעירוב דעת עם אשתי, אפילו לבלתי השיח עמה הרבה, ואדרבא גדול מצוות השלום ואהבה בין איש לאשתו מכל אהבת החברים. לזה אמר רבנו הקדוש מסדר המשנה, **מכאן אמרו חכמים כו'**. לומר דע לך כי הנה **מכאן אמרו חכמים**, ממה שראו כי יוסי בן יוחנן לא חש אל הקושיא הזאת למדו כי אין ספק כי אין מהרבות שיחה לאדם עם אשתו נמשך לו אהבה ושלום, כי אדרבה רעות רבות נמשך מזה כי שלשה המה:

גורם רעה לעצמו שהוא כי בא להרבות בתשמיש עם שיהיה בהיתר ומתיש כחו, וזהו גורם רעה לעצמו, ואפשר ירמוז שקופצת עליו זקנה שהם נקראים ימי הרעה;

ובזמן ריבוי השיחה **מתבטל מדברי תורה**;

וסופו אחר הרגיל עצמו ביותר עמה יבוא לשמש עמה אפילו כשאיננה טהורה ויהיה מפושעי ישראל בגופן בהרגיל עצמו בכך, ויהיה מהיורדים ואינם עולים, וזהו **יורש גיהנום** שיהיה לו גיהנום לירושה.

והנה מאשר כתבנו, כי כל התנאים האלו נמשכים אחר מאמר שמעון הצדיק האומר **שעל שלשה דברים העולם עומד**. וראש השלשה היא **התורה** כמדובר. אלא שמזה יוצאת קושיא כי מה יעשה אשר איננו תלמיד חכם, ואיך יקיים ויעמיד עמוד התורה. לזה הביא דעת יוסי בן יועזר שאומר **יהי ביתך בית ועד לחכמים כו'**, כי יעלו עליך כאילו חכמת לך ועסקת בתורה. ולהיות כי לא כל אדם יכול לקיים זה, כי אם איש אחד יהיה ביתו בית ועד לחכמים מספיק לכל חכמי העיר ולבאים מן החוץ, נמצאת עצה לאחד מעיר. על כן אמר יוסי בן יוחנן שאדרבא **יהי**

ביתך פתוח לרוחה לתלמידי חכמים ולכל העולם. כי הכנסת אורחים כוללת בשלמות כזאת יהיה יסוד עולם גדול מאד. והנה עדיין ימצא בלי תורה. על כן הביא התנא משנת רבי יהושע בן פרחיה:

[עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו)].

שאומר כי גדול זכות התורה. ואם אינך תלמיד חכם אל תהיה תקנתך היות ביתך בית ועד לחכמים או פתוח לכל, כי אם **עשה לך רב**. כלומר אם בהיותך הולך למקום בית המדרש אשר שם תלמידים רבים אינך מצליח, **עשה לך** לבדך **רב** שילמדך לבדך, ולא תמתין עד הרב יבקשך ללמדך לקיים מצוות ללמוד וללמד, כי אם אתה בקשהו ולך אליו. ואם לא ירצה עשה אותו, כי תלך ותעשה לו כמה פיוסים וכמה תחינות והתנפל לפניו עד ירצה. כי מעות אינך יכול לתת לו, כי מה אני בחנם אף אתה בחנם (נדרים לז א), אך **עשה**, כלומר על ידי מעשה שתעשה בהשתדלותך יהיה **לך לרב**. ואם קשה אתה לקבל ולזכור תלמודך אשר ילמדך הרב, **קנה לך חבר**, וזהו בדמים יקרים, כי החבר אינו כרב שאסור לקנותו בדמים.

ושמא תאמר טוב לי אעסוק בתורה עם הרב ואחזור תלמודי יחידי מלבקש לי חבר. כי הלא בהיותי יחידי לא יבוא זיכרון לפני, זולתי, לדבר על איש אם טוב ואם רע. אך בהיות לי חבר לא יבצר מלדבר בין שנינו מה טיבו של פלוני חכם או טיפש צדיק או רשע, וזה יזכור דבר אשר לא טוב עשה, ותצא תקלת לשון הרע מבינינו. לזה אמר הנה אתקנך בעצה טובה מלפני, והיא **והוי דן את כל האדם לכף זכות**. באופן כי אשר תבואו לדון ביניכם אם טוב ואם רע לאיש ואיש מתוך מעשיו, לא יהיה כי אם לטוב כי הלא תדינוהו לכף זכות. או יאמר, טוב לי בלי חבר אולי תהיה הקפדה בינינו במה שידבר לי או יעשה דבר שאחשוד שהוא נגד כבודי, ותצא לנו איבה. לזה אמר **והוי דן את כל האדם לכף זכות**.

פרק י

א וַיִּקְחוּ בְנֵי-אֶהֱרֹן נָדָב וָאֶבְיָהוּא אִישׁ מִחֶתְתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קֹטֶרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם :
ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה' :

הנה יש מרבותינו ז"ל אומרים (ויקרא רבה כ י) כי מתו על שזנו עיניהם מן השכינה בהר סיני שנאמר (שמות כד יא) ויחזו את האלוהים כו', אלא שאמר הקדוש ברוך הוא בשמחת בתי איני ממיתן עד בא שמחת עצמי.
ויש אמרו (סנהדרין נב א) על שהיו אומרים בלכתם בדרך אחרי משה ואהרן מתי ימותו זקנים הללו ואנו ננהוג שררה.

ויש אמרו (ויקרא רבה כ ט - י) על שלא נשאו נשים, שנאמר (תהלים עח סג) בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו.

ויש אמרו (תורת כהנים שמיני י ג) על קדושת שמו של הקדוש ברוך הוא, וזהו אשר אמר משה (פסוק ג) **הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש וכו'.**

והנה לכל אחד מבעלי סברות אלו קשה. כי הלא התורה מעידה כי על אש זרה נתחייבו ולא מקודם זמן זה על סבה אחרת.

ולא עוד אלא שבארבע מקומות מזכיר מיתתן בתורה (כאן, להלן טז א, במדבר ג ד, כו סא) ובכולן נותן טעם שעל אש זרה מתו, והיתכן שלא נשמט בשום מקום מה שנתחייבו עליו, אלא מה שנתווסף על היותם חייבים ולא הטעם העיקרי, זולתי טעם מה שלא נשאו נשים, שנרמז במקום אחד באומרו (במדבר ג ד) ובנים לא היו להם, ולא כנותן טעם.

ועוד לאומרים שהוא על אומרים מתי ימותו זקנים הללו כו', קשה היתכן שדבר זה יספיק לידון בשרפה.

ואפילו לאומרים על שבנים לא היו להם עם היות ראייה מן הפסוק, הלא יראה תימה גדולה כי יראה גדול העונש מן ערך החטא.

וגם על הטעם הרביעי, לא ימנע או על אש זרה היו חייבים מיתה או לאו, אם חייבים עונשם הוא שקבלו, ואם לאו למת ימותו.

והנה הן אמת כי האומרים כי מסיני היו חייבים הוקשה לו, כי הנה נאמר (שמות כד יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, מכלל שהיו ראויים לשלוח בהם יד. ואם כן איך יתכן שויתר להם הקדוש ברוך הוא, דהא קיימא לן (בבא קמא נ א, **בראשית רבה** סז ד) דכל האומר הקדוש ברוך הוא וותרן הוא וותרו מעו.

ועוד פסוק ונקדש בכבודי (שמות כט מג), שהיה עתיד המשכן ליחנך בעשות דין אל מכובדיו יתברך. והוא מאמר משה הוא אשר דבר ה' וכו'. והוא כי לא יתכן שטרם יחטא איש יזכיר עונש החטא, והוא רחוק מאד ממידתו יתברך לפתוח פה לשטן, כמו שאמרו ז"ל (עיין מועד קטן יח א) על פסוק (בראשית כב ה) נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם.

ועל כן גזרו אומר כי מחויבי מיתה בידי שמים היו, אך היה אפשר להאריך להם כדרך כל מיתה בידי שמים שמאריכין לאיש עד ששים שנה כנודע. אלא שנצטרף דבר אחר, וביום פקדו פקד גם זה.

ועוד הוקשה להם, כי עוון אש זרה אינו מספיק לבדו להתחייב מיתה כי הלא כשוגגין היו. כמו שאמרו ז"ל (**ילקוט שמיני** תקכד) כיון שראו שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל, אמרו נדב ואביהוא וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש מיד נטלו כו'.

וכל שכן לרבי ישמעאל שאומר (שם) שם יכול אש זרה ממש, תלמוד לומר אשר לא ציוה אותם שהכניסוה בלא עתה.

וכן רבי אליעזר אומר שלא נתחייבו על אש זרה אלא שהורו הלכה בפני רבן ולא על המעשה בעצמו.

והנה אין ספק כי לכל אלו המקילים חומר העון יקשה, כי הלא הכתוב מעיד כי על אש זרה מתו והיתכן כי ידונו בשרפה על דבר קל.

אך הנה הוא כי מלבד האמור עוד הוקשה למו בכתוב אומרו וימותו, כי אחר אומרו **ותצא אש ותאכל אותם** למה נאמר **וימותו**.

ועוד שיורה כי לא נשרפו כי אם מתו מיתת עצמן, והוא הפך אומרו **ותאכל אותם**.

וכן בפרשת אחרי מות נזכרה מיתה פעמים (להלן טז א) ולא שרפה.

ובשני מקומות הוא אומר (במדבר ג ד, כו סא) וימת כו' בהקריבם אש זרה.

והלא טוב היה לומר שנשרפו ולא שמתו בהקריבם אש, שנראה כי מיתה הייתה אלא שהיה בהקריבם אש. על כן אמרו כי אין זה כי אם שהמיתה במציאות מחויבת הייתה ממקום אחר, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, והיה אפשר מיתת עצמן. אלא שהיות המיתה המחויבת על ידי שרפת אש, וגם היות במקום ההוא ולא ככל מיתה בידי שמים, זה היה על עוון האש זרה הכניסו שם, לא שהאש זרה בלבד מספיק היה לחייבם מיתה. וזה מאמר הכתוב (במדבר ג ד, כו סא) וימת נדב ואביהוא בהקריבם כו', לומר כי לא היה חיוב המיתה על הקריבם האש, כי אם שמתו המיתה שהיו חייבים בעת הקריבם ותהי מיתתם שרפה, לא שמציאות המיתה היה על עוון האש. וזה יאמר פה **ויקריבו לפני ה' אש זרה וכו'**. על כן **ותצא אש ותאכל אותם** שהיה בשרפה, ולא שחיוב המיתה במציאות היה על זה, כי אם שחיוב המיתה כבר נגזרה.

אך עיקר העניין הוא כי וימותו לפני ה', כי היו מתים כבר מציאות מיתה משוללת אש לפני ה' בבית דין של מעלה. כי הגזרה הייתה לפניו יתברך ועתה בא אל הפועל בשרפה על **האש זרה**. ועדיין היה אפשר כי מיתתם המחויבת מאז היה יתברך מאריך זמן להם, ככל חייבי מיתה בידי שמים שמאריך להם הוא יתברך עד ששים שנה. כי גם שנצטרף עוון **האש זרה**, על שאין כח חיוב מיתה בשיעורו לא היה פוקדו כעת הוא יתברך והיה מאריך, אלא שרצה ליקדש בם בחינוך הבית כאומרו (שמות כט מג) ונקדש בכבודי, והמיתם אז. **והוא אשר דבר ה' [לאמר] בקרובי כו'** (פסוק ג).

ובזה נבוא אל כוונת מאמרם ז"ל (ויקרא רבה כ ה) וזה לשונם.

אך לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לז א), מטה אהרן נכנס יבש במשכן ויצא לח

ויצא פרח וכו', טיטוס הרשע נכנס לקדש הקדשים וחרבו שלופה בידו וגידר את

הפרוכת ויצא ממנו דם ויצא בשלום, ובניו של אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים, הדא הוא דכתיב (להלן טז א) אחרי מות שני בני אהרן ע"כ.

וראוי לשית לב כי הלא חנם חרד את כל החרדה הזאת. כי מטה אהרן לא הכניס אש זרה. וגם מה שהביא מטיטוס אינו דומה, כי בכלל אשר קצף ה' הוא לבלתי עכב ביד האויב לעשות רצונו כי השיב אחור ימינו מפני אויב, והן הן נוראותיו וגבורותיו שגויים מרקדים בהיכלו ושותק (יומא סט ב).

ועוד מי הכניס עניין זה בתוך דברי אליהוא לאיוב.

ועוד אומרו הדא הוא דכתיב אחרי מות שני בני אהרן כו', איך נאמר זה בכתוב. והנה טרם בא אל כונת מאמר זה, נבאר עוד אחר. וז"ל (ויקרא רבה כ ח). בר קפרא בשם רבי ירמיה בר אלעזר אמר בשביל ארבעה דברים מתו, על הקריבה ועל ההקרבה ועל אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה. על הקריבה שנכנסו לפני לפנים. ועל ההקרבה שהקריבו קרבן מה שלא נצטוו. ועל אש זרה מבית כירים הכניסו, ע"כ. וראוי לשים לב מי הגיד לו שהיו ארבעה דברים, כי אין בכתוב כי אם אש זרה. וגם למה לא מנה עניין הר סיני. ועוד מה שלא נטלו עצה זה מזה, אין נראה היות כדאי לעונשם זה.

אמנם הנה הוקשה לו אומרו פרשת אחרי מות (ויקרא טז א) בקרבנותם, שנראה על קריבתם, כי לא ערבו לו דברי המתרגם באומרו בקרוביהון אשתא נוכריתא, כי אין הלשון סובלו. ועל כן נראה שעל הקריבה מתו, וגם על ההקרבה מאומרו פה וישימו עליה קטורת. כי אם כל הכוונה לא הייתה רק הכניס אש למערכה מה עניין הקטורת, אך הוא שעשו הקרבה. וגם באומרו **ויקריבו** נרמז כי הבאת האש בלבד אין נקרא הקרבה. ואש זרה מפורש בכתוב. ומה שלא נטלו עצה זה מזה מפורש במדרש רבה (שם) מאומרו **איש מחתתו**, והוא כי אין ספק כי במחתות היו נותנים האש, אך לרמז שהיה כל איש בפני עצמו בלתי נמלך בחברו. וכוונתו הוא כי עניין מה שויחזו את האלוהים (שמות כד יא) אין נראה לו ממה שלא נרמז בעניין. **וגם הוקשה** לו פה ייתור אומרו **לפני ה'**, כי בכל מקום הוא לפני ה', ומה גם שם. ולא נראה לו פירושים הקודמים כי אם לפרש לפני ה' כפשוטו. **וגם בפסוק ותצא אש**, אומרו **לפני ה'** הוא מיותר.

על כן נראה לו כי ארבעה דברים אלו נרמזו בכתוב.

והוא אומרו איש מחתתו, שהוא כל אחד בפני עצמו, כלומר כי לא נטלו עצה זה מזה.

ויתנו וכו' ויקריבו כו', היא ההקרבה.

ואומרו לפני ה', היא הקריבה לפני ולפנים.

אש זרה, כמשמעו.

ולשלא נאמר אולי כל העניין לא היה רק על אש זרה, לזה אמר מבית כירים הכניסו שאינה זרה בעצם.

והעניין כי ארבעה דברים היו בעונש.

- א. מציאות המיתה;
 - ב. היות עתה ולא לאחר זמן;
 - ג. היות לפני ה' בפנים ולא אחר צאתו מן הקדש;
 - ד. היות בשרפה.
- מה שלא האריך להם על שלא נטלו עצה זה מזה, שהיה פירוד ביניהם ובמקום פירוד אין אריכות אפים, כעניין חלק לבם עתה יאשמו (הושע י ב), כלומר עתה בלי מיתון. והוא הנרמז באומרו **איש מחתתו** וזהו על שלא נטלו עצה וכו'.
- ועל **אש זרה**, על כן **ותצא אש** [כו'] **ותאכל אותם** שהוא היות בשרפה.
- ועל ההקרבה אמר **וימותו**, שהוא על מציאות המיתה שעל כן הייתה, כמו שאמר רבי אלעזר שנאמר לאהרן ולא ימות כבניו שבאו אל הקדש (תו"כ ריש פרשת אחרי מות).
- ועל הקריבה אמר **לפני ה'**, והוא כלומר ולא אחרי צאתם. זה הוא עניין המאמר ההוא.

ונבוא אל המאמר שהיינו בו. והוא כי דעתנו לחלוק על מאמר זה, ודעתנו רק כדעת האומר שעל עניין ויחזו את האלוהים בסיני היה עיקר הדבר. והוא כי הוקשה לו בכתוב ההוא באומרו אף לזאת יחרד לבי כו', שאינו אומר מה היא אותה שאף עליה יחרד לבו. וגם למה עושה שני מיני חרדות. וגם למה על השני הכביד ואמר ויתר ממקומו שהוא כמו לנתר בהן. וגם איך נמשך בזה עניין הכתובים. וגם בפסוק אחרי מות שני בני אהרן הוקשה לו הזכיר את אהרן ולא אמר אחרי מות נדב ואביהוא. וגם אומרו ובקרבתם ולא אמר בהקריבם אש זרה. על כן אמר שכונת אליהוא לומר, ראו כמה צריך אדם לבלתי הקל ראשו לפניו יתברך, כי אם תמיד יהיה בחרדה גדולה. כי הנה אף לזאת, שהוא על עניין בזאת יבא אהרן אל הקדש כו' ולא ימות כבניו, יחרד לבי. שלא ימנע אם מתו על הקריבה לפני לפנים, האם לא יהיו דומים למטה אהרן שנכנס בפנים יבש ויצא לח, וזהו אומרו נכנס שהוא על הכניסה. ואם על ההקרבה, על זה אמר שיתר ממקומו, וזהו טיטוס וכו', ובניו של אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים, האם חרב שלופה בידו טובה מקרבן. ואם על **אש זרה** שנראה כחלול בקדושה, האם אינו יותר קשה מה שגידר את הפרכתו. ועל מה שלא נטלו עצה גם זה נרמז, כי גם בטיטוס לא ערב אל לבו לעשות כן איש מכל סיעתו, וזהו אומרו טיטוס וכו' נכנס, כי הוא לבדו היה בעצה.

ואם כן מי גרם להם? על כן אמר (איוב לז ב) שמעו שמעו ברוגז קולו והגה מפיו יצא, לומר כי עונשם היה שלא שמעו בחרדה ורוגז קולו יתברך בסיני בראותם את הקולות וראות הגה מפיו יצא. שאש הדבור היה מדבר עם כל אחד מישראל ולא פחדו כי אם ויחזו את האלוהים, כי על

כן היו חייבים מסיני שהקילו את ראשם ויחזו את האלוהים בגסות לב כאוכלים ושותים. לכן ראוי לקבל מוסר לשמוע ברוגז ורעדה קולו יתברך, והגה מפיו יצא הוא עצמות הקול ההוא, כי ההגה ממש היו רואים, כמו דאמר (שמות כ טו). רואים את הקולות, כי קודשא בריך הוא לאו ותרן הוא ומדקדק עם חסידיו ובקרביו מתקדש. וזה רמז הכתוב באומרו יתברך כמתאונן על סילוק הצדיקים, ואומר אחרי מות שני בני אהרן, כלומר עם היותם בני אהרן לא שוה למו זכות אביהם כאשר הועיל זכותו למטהו. ואם על מעשיהם אשר לא כטיטוס שהיה להלחם, כי אם אדרבא בקרבתם והקריבם בקרבן אל ה' ועם כל זה וימותו. אך ראו והשכילו כי מדקדק עם צדיקיו. והנה עדיין היה מקום לומר כי אין ראייה מטיטוס, כי שם ניתן רשות למשחית ועל כן לא הקפיד הוא יתברך. על כן אמר והוציאה מלאה דם, לומר כי זה יורה כי מקפיד היה ועם כל זה הן הן גבורותיו שכובש כעסו, מה שלא עשה כן עם הצדיקים הללו להקדש בם.

הנה לפי זה, האומר **הטעם הראשון** שכתבנו שהוא מעניין סיני, והאומר הטעם האחרון על קדושת השם, אחד הוא כמדובר ואין חולקים.

ועל הטעם השני שהזכרנו למעלה, הנה במדרש (**ויקרא רבה** כ י) רמזו וסמכו אל פסוק (שמות כד א) אתה ואהרן נדב ואביהוא שהיו מהלכין אחריהן, אך אצל העונש לא הוזכר. ואפשר נרמז באומרו (במדבר ג ד) ובנים לא היו להם, כלומר הם חשבו לנהוג שררה תחת אבותם ולא זכו שיניחו בנים לנהוג שררה תחתם כי מתו מיד.

ועל הטעם השלישי שלא נשאו נשים הוא כמשמעו, ובנים לא היו להם, שעל שלא נתעסקו בפריה ורביה מתו. ולשני הפרושים גם כן עניין הכתוב הוא, כי על **אש זרה** לא היה רק היות המיתה באש אך מציאות המיתה היה על דבר אחר. והוא אחד מטעמים אלו. והוא אומר **וימותו** אחר אומרו **ותאכל אותם** כמדובר למעלה.

והנה אל דעת האומר שעל אומרם מתי ימותו זקנים כו', אחשוב כיוון דעת האומר מרבותינו ז"ל (סנהדרין נב א) כי שני חוטין של אש יצאו מבית קדש קדשים ונחלק כל אחד לשנים ונכנסו שנים בנחיריו של כל אחד מהם. ויהיה כי יחד חטאו במשה ואהרן ועל כן כנגד שניהם יצאו שני חוטין. ולמה שכל אחד חטא בשניהם, נחלק כל חוט ליכנס חצי כל חוט בנחירי כל אחד מהם.

והנה במדרש (**ויקרא רבה** כ ט) **דעת אחרת**. והוא: כי רבי מני בשם רבי לוי אמר בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן ובכולן כתוב בהן מיתה. שנכנסו שתויי יין ושנכנסו בלי רחוך ידים ורגלים ושנכנסו מחוסרי בגדים, ומה היו חסרים, אמר רבי לוי מעיל היו חסרים וכתוב בו מיתה שנאמר (שמות כח לח, בציצ) והיה על מצח אהרן, ולא ימות, ושלא היו להם בנים כו'. וראוי לשית לב כי אין מכל אלו בכתוב כלום זולתי האחרון.

ולא עוד כי אם שהוזכר בפירוש שהוא **אש זרה** לא כללוהו בארבעה הדברים.

ועוד כי הנה בעניין המעיל, אדרבא אם היו לובשים מעיל היו חייבים מיתה, כי הוא מהארבעה בגדים של כהן גדול ואסורים להדיוט.

ואם הכוונה הוא שהיו מחוסרים מדרגת כהונה גדולה שהיא על ידי מעיל כדי ליכנס לפנים, אם כן גם ציץ וחשן ואפוד היו חסרים.

וגם איך נוסדו יחד ארבעה דברים הללו.

ועוד שאם כל מה שכתוב בו מיתה, גם קריבה כתיב בו מיתה בקרבנות לפני ה' וימותו (להלן טז א), וכן **באש זרה** כתיב מיתה.

אמנם הנה כתבנו למעלה כי יש בחינות הרבה חיוב מיתה, והיות **לפני ה'** והיות על ידי אש.

ובזה נבוא אל העניין. והוא כי כיוון באומרו בשביל ארבעה דברים מתו, כלומר המיתה הייתה בשביל ארבעה דברים, אך היות באש היה על **אש זרה**, והיות **לפני ה'** היה על הקרבה וקריבה. ולמד אלו ארבעה דברים על שנכתב בהן מיתה. והוא כי הוקשה למו האמר ארבעה פעמים מיתת בני אהרן.

א. בפרשה זו באומרו **וימותו**;

ב. בפרשת אחרי מות (ויקרא טז א) באומרו אחרי מות שני בני אהרן כו';

ג. וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני ה' (במדבר כו סא);

ד. וימת כו' ובנים לא היו להם (במדבר ג ד).

על כן גזרו כי נכתב בהן מיתה ארבעה פעמים, כנגד ארבעה דברים שבשבילם מתו שנכתב בהם מיתה. ועניין המעיל יהיה כדעת האומר שהיו אומרים מתי ימותו זקנים הללו וכו', וייחס הדבר אל חסרון מעיל, כלומר כי חסר מהם בחינת המעיל. והוא כי כל אחד מהשמנה בגדים יש לו בחינת כפרה. ציץ על עזות פנים כו', מעיל שהוא דבר שבקול מכפר על דבר שבקול הוא על לשון הרע (ערכין טז א). ואפשר כוונתו על אומרים מתי ימותו זקנים הללו וכו' שהוא דבר שבקול.

עוד יתכן, שגם באומרו בלי רחוך ידיים ורגלים, הוא על **אש זרה** בידיים והקרבה ברגלים שלא רוחצו מהיות חלאת אשמת דבר בהן. ויהיה שיעור העניין כי העבודה צריכה תיקון מחשבה דבור ומעשה, שהוא כנגד שלשה עולמות להשפיע בהן על ידי עבודה. ואלו נכנסו שתויי יין הוא בלבול המחשבה, ומחוסרי מעיל הוא הדבור רע כאמור, ובלי רחוך ידיים ורגלים הוא מעשה. כי המעשה לעומת עולם המעשה הזה, ודבור כנגד עולם התנועה, ומחשבה כנגד עולם המלאכים. ולהוריד מהעולם העליון צריך יהיו לכהן בנים בל יהיה ממעט את הדמות, שעל ידי כן לא יוכל להשפיע ולהריק שפע מעולם העליון. ומה שמביא ראיה מציץ אל המעיל הוא כי גם מארבעה בגדי כהן גדול הוא, והוא כדרך בנין אב שכמו שנאמרה מיתה בציץ כן בכל הארבעה.

ג ויאמר משה אל-אהרן הוא אֲשֶׁר-דָּבַר ה' לאמר בְּקִרְבִּי אֶקְדֹּשׁ וְעַל-פְּנֵי כָל-הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדְּם אֶהְרֹן :

הנה לאהרן היה מר אל מר, אולי ח"ו היו בניו רשעים וישלחם ביד פשעם. על כן אמר לו משה **הוא אשר דבר ה' לאמר** וכו', כלומר למפרע הבנתי מה היה רוצה לאמר הוא יתברך, באומר (שמות כט מג) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. אך הוא כי בזמן אשר יועד להראות לבני ישראל שהוא ביום שמחת ה', אז ונקדש השם הנזכר בפסוק הקודם בכבודו יתברך. וזהו בקרובי אקדש שאיני נושא פנים לקרובי. ובזה על פני כל העם אכבד, שהיה יקר כבודי עליהם בל יקלו עוד בכבודי, כי יקחו מוסר. וכשמוע אהרן כי צדיקים בניו וידום אהרן.

עוד יכוון, כי על ידי סילוק הצדיקים מתמלאת השכינה שפע קדושה עליונה מלמעלה שנעשה יחוד, כנודע ליודעים חן. וזהו **בקרובי אקדש**, שאתמלא משפע עליון מאד, וזה לא יוכר אל העם. אך מה שהוא על פני כל העם הוא שאכבד, בראותם שלא נשאתי פנים. והנה מדממה **שזידום אהרן** ולא דבר משוב עד רע, הורה לנו מוסר התנא (אבות א יז) וז"ל: **שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, וכל המרבה דברים מביא חטא.**

וראוי לשים לב:

- א. כי ללמוד כי השתיקה טובה, מה צורך להקדים ולומר שכל ימיו גדל בין החכמים.
- ב. כי אדרבא כל עסק הגדל בין החכמים הוא הדבור.
- ג. באומרו **ולא מצאתי**, שיוורה כי בין החכמים מצא מציאה זו, ואין בזה שייכות מציאה, ומה גם להיות בייחוד שם.
- ד. כי מלת **לגוף** תראה מיותרת.
- ה. אומרו **כי לא המדרש הוא העיקר** כו', כי אדרבא נמנו וגמרו (קידושין מ ב) כי הלמוד גדול שמביא לידי מעשה, הנה כי הלמוד עיקר.
- ו. מלת **הוא**, שהיא מיותרת.
- ז. אומרו **וכל המרבה דברים** וכו', הנה זה לבדו היה ראוי לומר, שבכלל היות המרבה מביא חטא הוא כי טובה היא השתיקה, כי מהדבור אפשר ימשך הרבות דברים ויבוא לידי חטא.
- ח. כי מקרא כתוב (משלי י יט) ברוב דברים לא יחדל פשע.
- ט. כי הפסוק אמר פשע, והוא אמר חטא בלבד.

אמנם הנה יש דבור בנוגע אל הגוף, ויש בנוגע אל הנפש כדברי תורה ודומה לה. ורצונו לומר כי בהנוגע אל הגוף אל תאמר כי הקיצור טוב. כי אם אין לגוף, שהוא לנוגע אל הגוף, טוב משתיקה לגמרי ולא קיצור בלבד. אך הקיצור טוב במדרש כאשר יבא. והנה טרם ידבר דבר

זה, ראה והנה יוכל איש לדבר, כי מה שעצת השתיקה **לגוף** טובה הוא להמון העם אשר לא למדו לשונם בלשון חכמה ומוסר ולדבר בקצרה, מה שאין כן למי שגדל **בין החכמים**, שאין ספק שיש לו לשון למודים לדבר בקוצר ובחכמה מסולק הטעות. על כן אמר **כל ימי גדלתי בין החכמים**, ועם כל זה **לא מצאתי לגוף טוב משתיקה**, כלומר על הנוגע על ענייני הגוף טוב משתיקה, כלומר אך לא בלמוד הנוגע אל הנפש. ולבל יאמר איש כי גם שלגוף אין טוב משתיקה, אך ללמוד יהיה הקצה האחר שריבוי הדבור יהיה טוב, שהרי קיימא לן (קידושין מ ב) שנמנו וגמרו כי הלמוד גדול, לזה אמר אם מה שהמדרש שהוא הלמוד הוא גדול היה מפאת עצמו בלבד כן היה זה, אך לא המדרש הוא העיקר, כלומר אינו הוא מצד עצמו כי אם על שמביא לידי מעשה. הנה כי העיקר הוא המעשה. וזהו **לא המדרש הוא העיקר וכו'**. ואם כן אמור מעתה **בכל המרבה דברים** שמרבה אפילו בלמוד **מביא לידי חטא** ושגגה. והוא מאמרם ז"ל (פסחים ג ב) לעולם ילמד אדם את תלמידו דרך קצרה. ואמר **חטא** שהוא שגגה מפני שבלימוד ידבר כאן, אבל מקרא שכתוב לא יחדל פשע על מילי דחול ידבר.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-אַהֲרֹן וְלֹאֲלֶעָזֶר וְלֹאֲיִתְמָר בְּנֵי רָאשֵׁיכֶם אֶל-תִּפְרָעוּ וּבְגִדֵיכֶם לֹא-תִפְרָמוּ וְלֹא תִמְתּוּ וְעַל כָּל-הָעֵדָה יִקְצַף וְאַחֲיֶיכֶם כָּל-בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכוּ אֶת-הַשְּׂרָפָה אֲשֶׁר שָׂרַף ה' :

אומרו ועל כל העדה יקצוף, הלא כמו זר נחשב, מה פשעם שיקצוף עליהם.

ואומרו ואחֵיכֶם, למה מייחס אותם פה לאחים ולא אמר וכל בית ישראל וכו'.

ועוד אומרו יבכו את השריפה, ולא אמר יבכו את נדב ואביהוא ולא יזכיר השרפה.

ועוד היתכן האבלים לא יבכו והרחוקים יבכו.

אך הנה אמר **ראשיכם** וכו'. והוא כי הנה היום ההוא הייתה שמחתו יתברך, כי בא להשרות שכיתו במשכן על יד הקרבנות שעל ידי אהרן ובניו, נמצאו הם כשושבינים. והנה שרפת נדב ואביהוא היה כערבוב שמחה. והנה ציוה משה יעשו כעניין מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה (כתובות ג ב). כן ציוה משה יוציאו את המתים מחופת המשכן והעבודה תעשה על ידי אהרן. ואם אהרן ובניו הנותרים היו מתאבלים בפריעת הראש וקריעה, הייתה שמחתו יתברך מתבטלת, כי איננה בלתי אם על ידי אהרן ובניו. על כן אמר ראשיכם אל תפרעו וכו' ולא תמותו, ואז על כל העדה יקצוף, כי יבואו להרהר על מיתת חמשה צדיקים, שנים תחילה, ושלושה אנשי חסד נאספים אחרי כן סמוכין. ותחת היות להם מיתת הצדיקים לכפרה תהיה להגדיל אשמה, כעניין (ישעיה נז א) הצדיק אבד [ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק], כי אבד תורה ומצוות שהיה מקיים אם היה מאריך ימים, והוא יתברך סילקו לשיהיה מגין על איזו רעה שהיה עתידה לבוא ובו נמנעה, והנה אחרי מותו ואין איש שם מיתתו על לב להבין ולהכיר כי אשמים בני הדור ולשוב בתשובה, על כן יאשמו. ואמר לשון זה, למה, כי הרשעים הם ברשות לבם, והשב מהפך

ללמד את הלב כי מביא את לבו ברשותו. וזהו אין איש שם על לב, כי אינו שם כשרון על לבו כי אם עדיין הם ברשות לבם. והוא עניין (קהלת ז ב) והחי יתן אל לבו, שהחי שהוא צדיק לא ילך אחר שרירות לבו, כי אם יתן מצדקתו אל לבו וימשול בו. אך כשאין איש שם על לב, אז ואנשי חסד, שהם אשר עדיין נשארו אנשים ראויים לקבל חסד מאתו יתברך כל העולם בשבילם, עתה נאספים גם הם. באופן כי הצדיק אבד מצוות ומעשים טובים שהיה עושה אם לא מת שהיה מעכב את הפורענות, אך סבל בשבילנו לעכב הפורענות, ואין צריך לומר מה שהוא אבד, כי אם עוד רעה שנית, כי אחריו אשר נשארו אנשי חסד בעולם ראויים לחסד שעדיין מעכבים הרעה ואחר כך נאספים מהעולם, אלא ודאי שהיחל הדין בצדיק אחד ואחר כך ימותו חסידים רבים. והטעם הוא באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק הנזכר שמת תחילה, ומעתה יתעתדו לצרה שהם שלש רעות.

ונבוא אל העניין: אמר אם אחר שהצדיקים נדב ואביהוא אבדו, גם אנשי חסד אהרן ובניו ימותו, הנה **על כל העדה יקצוף**. כי באין מבין, לא בלבד לא ישובו כי אם גם יבואו להרהר, כעניין הן אתה קצפת ונחטא (ישעיהו סד ד).

ושמא תאמרו אם כן איפה למה לא נתאבל איש בבנו ובאחיו והם אנשים כשרים, והמתעצל בהספדו ראוי לקוברו בחייו (שבת קה ב). לזה אמר יתקיים בכל ישראל כי **אחיכם כו' יבכו כו'.**

ושמא תאמרו הלא אינם הם החייבים בדבר כי אם אתם אב ואחים. לא כן הוא, כי חכם שמת הכל קרוביו (שם). וזהו אומרו **ואחיכם כל בית ישראל**, לומר כי לאחים לכם אלעזר ואיתמר יחשבו כל ישראל להתאבל ולקרוע ובכות, שבהיות ישראל אחיכם הם אחי המתים כי הכל קרוביהם.

ושמא תאמרו הנה זה הוא בהנחת היותם צדיקים, אך מהמיתה אשר הייתה בם יורה כי לא כשרים היו ולמה יבכו. לזה אמר **יבכו את השריפה וכו'**, לומר ראו עתה כי צדיקים גדולים היו וראויים להספד ולכפרה לדור. כי הלא דרך הרשעים שישולחו ביד פשעם, כי הכח טומאה שעשו בחטאם הוא הפוגע בהם כנודע. אך אלו לא כן, כי אם **אשר שרף ה'** בכבודו ובעצמו. ואין זה כי אם לרוב צדקתם, ועל כן ראויים להספד ובכיה.

והנה למה שאמרו ז"ל (**ויקרא רבה** כ יב) כי מיתתם כפרה על ישראל שעל כן נזכרה ביום הכפורים, עם היות שבחטאם מתו כאשר נבאר בס"ד פרשת אחרי מות מאמר רבותינו ז"ל המורה כי גם שבחטאם מתו היו קרוב כפרה לכל תולדותם, נבאר הכתוב לפי זה בהקדים שלשה דברים:

א. מה שנודע לנו **מספר הזוהר** כי מיתת הצדיק היא שמחה גדולה לפניו יתברך למעלה כי נעשה זווג עליון, ועל כן אל סילוק הצדיק קראו ז"ל הילולא (זהר האזינו רצו ב), וידוע כי השפע מתרבה בעולם על ידי הצדיק ההוא מהזיווג ההוא;

ב. כי בימים ההם עדיין לא היטהרו ישראל מעון העגל, כי עדיין נשאר הדבר לדורות כאומרו וביום פקדי ופקדתי כו' (שמות לב לד), ואמרו רבותינו ז"ל (רש"י במדבר יט כב ד"ה למשמרת) אין לך פקידה שאין בה מעון העגל, והוא מה שכתבנו למעלה במקומו, כי גם שאשר חטאו בעדים והתראה הרגו בני לוי, ואשר בלי התראה בדקן כסוטות ומתו, ואשר בלא עדים נגפם ה', הנה עדיין היה חיוב כללי אל כל ישראל על שלא מיחו וגם אשר הרהרו בצד מה ולא פעלו און, כי גם שלא נתחייבו מות על הרהור לבד, עם היות הרהור עבודה זרה על שנדונו כפנויה על שיבור הלוחות (שמות רבה מג א), עם כל זה לא יבצר כי צריך מירוק וכפרה כי על שני אלה היא הפקידה לדורות, ומה גם עתה בעת הקמת המשכן שהיה עדיין העון קרוב שהיה צריך כפרה;

ג. כי הן אמת שמיתת הצדיקים מכפרת, אך בזאת שיצטערו העם על מיתת הצדיק, והוא כי כאשר קרבן בקר וצאן לא יכפר אם לא על ידי סמיכה וידי ויהיה בלבו כי כל אשר נעשה בבעל חי ההוא כן היה ראוי שיעשה לו לבעליו, לולא ה' צבאות השאיר אותו וישם במקומו אחד מן הבעלי חיים ועל ידי הכניעו מתקבל כאילו את עצמו הקריב, כן בסילוק הצדיק שהוא כקרבן כפרה לא יהיה רק על ידי היכנע העם ועלות על רוחם כי ככה היה ראוי ליעשות בהם, וישבו עד ה', אז יעלה הצדיק ההוא על רצון מזבחו יתברך לכפר על בני ישראל.

ונבוא אל עניין הכתוב. מאומרו ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' וכו'. לומר הנה הוא יתברך אמר אלי ונקדש בכבודי (שמות כט מג) ולא הבנתי, אך עתה ראיתי מעשה ואבינה למפרע שהוא אשר דבר ה' אלי לאמר. כלומר כי מה שרצה לאמר הוא בקרובי אקדש כו'. והוא, כי הנה רצה יתברך לזכות את ישראל להשרות שכינתו במשכן ולהביא עמה אש מן השמים. והנה לזה יש עיכוב, כמו שכתבנו, כי עדיין לא היטהרו מעון העגל ולא היו רק ימים מועטים, ואיככה יזכו להשראת שכינה. ומה גם שיהיה לעיני הכל כמאמר הכתוב וירא העם וירונו כו' (לעיל ט כד). על כן אמר הוא יתברך בקרובי אקדש כי אעשה פקידה בשני קרובי, ועל ידי כן תהיה הילולא ושמחה הוא זיווג עליון, שעל ידי כן השפע מתרבה למעלה כמדובר. וזהו בקרובי אקדש, שהוא עניין הזיווג העליון שמתמלא שפע מבחינות עליונות הנקראת קדש, כעניין ואנכי מלאתי כח את רוח ה' (מיכה ג ח) הפך מעניין צור ילדך תשי (דברים לב יח). ועל ידי כן שירבה השפע, ימשך שלא בלבד יהיה כסילוק כל צדיק שאינו נרגש למטה כי אם בעולם העליון, אך עתה אני חפץ להתראות למטה, שהוא עניין אומרו כי היום ה' נראה אליכם (לעיל ט ד). וכאשר היה באומרו וירא כל העם וירונו כו' (שם שם כד).

ועל כן צריך סילוק צדיקים זולת הקרבנות כדי שיספיק לזה. ועל ידי כן ששמע אהרן גדולת בניו, מיד וידום אהרן. ואז מה עשה משה, אמר אם כן איפה שיש זיווג עליון, ואם כן הקרבנות הנעשים למטה הם כסעודת הזיווג, והלא קיימא לן כשהחתן טבוח ויינו מזוג ומת אבי החתן או אמה של כלה, מכניסין את המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה (כתובות ג ב), על

כן אמר הנה אין לבטל השמחה, כי אם אז ציוה ואמר (פסוק ד) קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש. הוא הקדש שנרמז באומרו **בקרובי אקדש**, שאם כן הווה ליה למימר מהקדש. כי גם שעל ידי עליית נשמותם יש שמחת הילולא לפניו, גופי המתים בעצמם אין בהם שמחה. על כן אז אמר אל אהרן ואלעזר ואיתמר, הנה אתם בעבודת היום מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה שאתם השושבינים.

ואם כן אחרי שמישאל ואלצפן הוציאו את המת לחדר אתם הכניסו את החתן וכו'. ולכן **ראשיכם אל תפרעו כו'**, שאם תבטלו העבודה תהיו כמבטלי הזיווג. **ועל כל העדה יקצוף**, כי הלא הם עדיין לא היטירו מעון העגל. ואם אתם תבטלו השמחה עליונה, תחת השפע יהפך לקצף, ואין לכם לנהוג אנינות ואבלות. כי במותם כבר היה טבח טבוח, כי הרי היו העולה והשלמים על המזבח ויין לנסך מוכן, לכן צריך לגמור את הכל.

ושמא תאמרו ומה יסכון זה להראה ה' לישראל על כן, אם אין ישראל עושים הראוי להם להשלים השפע בהורדתו והראות שכינה. והוא כי אין מיתת הצדיקים העושה למעלה ריבוי שפע להוריד עד למטה, אם לא בהרגיש ישראל כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ושיצטערו העם וישימו לב כי ככה היה ראוי ליעשות להם כהקדמה השלישית. והלא אם אביהם ואחיהם אינם מתאבלים, הלא ישאו קל וחומר כל שאר ישראל לבלתי הוריד דמעות גם הם. באופן שבמקום קבלם שפע יהיו ראויים ליקבר בחייהם. על כן אמר הנה דעו איפה כי אין זה קל וחומר, כי הלא תלמיד חכם שמת הכל קרוביו (שבת קה ב). וזהו **ואחיכם כל בית ישראל**, כי אחיכם יקראו שבכלל הדבר הוא, כי גם הם אחים למתים וקרובים הם לנדב ואביהוא ככם, ועל כן **יבכו את השריפה כו'**. והנה עדיין היה מקום יאמרו ישראל, הלא בחטאם מתו ואיך יהיו כפרה עלינו שנבכה עליהם. והוא מחלוקת רבותינו ז"ל כאשר נבאר בס"ד פרשת אחרי מות, אם המת בחטאו יהיה גם כן כפרה על ישראל.

והנה א חשוב כי הוא יתברך נותן טעם לשבח פה באומרו **יבכו את השרפה כו'**, כלומר הנה באיזה חטא שחטאו אלו היה די להם מיתת כרת אך תהיה כמות כל אדם. אך היות המיתה בשרפה וגם שיהיה על ידו יתברך, הוא דבר גדול נוסף על מציאות המיתה. והנה כתבנו למעלה כי אין הכניסם אש זרה היה מספיק לשרפת ה' הזאת, כמו שכתבנו מרבי ישמעאל (**ילקוט שמיני** תקכד) שאמר יכול אש זרה ממש? תלמוד לומר: **אשר לא צוה אותם** שהכניסוה בלא עתה. וכן תנאים זולתו שמקילים הרבה עוון האש כנזכר למעלה. ואם כן היה די מיתה ולא שתהיה שרפה וגם מידו יתברך. אך הוא להורות את בני ישראל כי גם שנתחייבו, הנה על חיובם היה מספיק מציאות המיתה. אך למען ידעו כי גם קרבן כפרה המה, על כן נשרפו וגם על ידי ה'. לרמוז כי היו כעולות הנשרפים על ידי אש של מעלה. וזהו

אומרו **יבנו את השרפה** שהוא מעין קרבן שנשרף. וגם היות **אשר שרף ה'** כקרבן שנשרף על ידי אש ה'.

ח וידבר יהוה אל-אהרן לאמר :

ט יין ושכר אל-תשֶׁת אתה ובניך אתך בְּבֹאֲכֶם אֶל-אֶהֱל מוֹעֵד וְלֹא תִמְתּוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם :

י וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר :

יא וְלַהֲוֹרֹת אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל-הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֲלֵיהֶם בְּיַד-מֹשֶׁה :

ראוי לשית לב:

א. אל אומרו **אתך**, שהוא מלה זרה מיותרת, ואדרבא יראה שלא נאסרו רק בהיות בניו אתו, עם שאינו כן.

ב. באומרו **חוקת עולם לדורותיכם**, כי אחר שהיא מצווה כוללת לכל דורותם למה פרט אותם לבדם תחילה ואחר כך כלל את כולם, ולמה לא קיצר מתחילה ואמר כל כהן לא ישתה יין ושכר בבאו כו' **חוקת עולם**.

ג. כי אומרו **ולהורות את בני ישראל**, כי הלא זה כולל לכל השבטים. אם כן למה נאמר בכהנים בלבד.

ט יין ושכר אל-תשֶׁת אתה ובניך אתך בְּבֹאֲכֶם אֶל-אֶהֱל מוֹעֵד וְלֹא תִמְתּוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם :

אמנם הנה יש מרבתינו ז"ל אומרים (**ויקרא רבה** כ ט) כי נדב ואביהוא שתויי יין נכנסו ונענשו. נמצא כי מה שאין בניו אלו עם אביהם כי מתו היה מן היין. וגם שיש חולקים בדבר, אינו אלא שלא מתו בשביל זה שלא נכנסו שתויי יין, אך לא יכחישו שיש בעוון זה כדי להמית אותם. ואמר **יין ושכר אל תשת**, ובזה תהיה **אתה** ויהיו **בניך אתך**. כלומר שאם לא כן לא יהיו אתך, כאשר השנים על ידי כן אינם אתך. ואחר שרמז לו עניין זה מהנוגע אליו, אמר כי אין האזהרה צריכה אליהם מלשאר כהנים, כי אם גם חוקת עולם היא לדורות, וזהו **חוקת עולם** כו'.

י וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר :

ושמא תאמר האם האזהרה למען ידקדקו בדבר בל יבלבלם היין, אם כן גם לכל איש ישראל ראוי להזהיר על דבר המשפט. ואם כן למה תזהיר את הכהנים מלשאר ישראל, האם יותר

השכרות מצוי בכהנים מלכל ישראל, או שיין ידליקם מלכל המון ישראל. לזה אמר אל תתמהו על החפץ, כי הלא אתם יש לכם שלשה דברים שבשבילם אתם צריכים אזהרה על היין:
א. **בבאכם** כו', שלא תכנסו אל מקום השראת שכינה בקלות ראש;

ב. **להבדיל בין הקדש ובין החול**;

ג. **בין הטמא ובין הטהור**.

שמעמד שלשתן הם בייחוד אל הכהנים, כלומר על כן ייחדתי פרשת האזהרה לכם.

יא ולהורות את-בני ישראל את כל-החקים אשר דבר ה' אליהם ביד-משה :

אך לא יבצר שגם לישראל יש אזהרה זו, כי הלא גם **ולהורות את בני ישראל** צריך אזהרה מן היין. אשר זה כולל לכל דיין ככהן כלוי כישראל, כי גם בכל אני בא להזהיר. אלא שמה שייחדתי לך עיקר אזהרה הוא משני טעמים:

א. אשר רמזנו באומרו **אתך**, לרמוז לו על מה שהיה לו כי על כן מתו בניו.

ב. כי בך יש שלשה דברים, אך לשאר ישראל אחת היא. על כן אמרתי הדבר לך, לא שהם בלתי צריכים אזהרה זו כמוך.

טז ואת שְׁעֵיר הַחֲטָאת דָּרַשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהָנֵה שָׂרָף וַיִּקְצָץ עַל-אֱלֻעָזָר וְעַל-אִיתָמָר בְּנֵי אֶהֱרֹן הַנּוֹתָרִים לֵאמֹר :

יז מִדּוּעַ לֹא-אֲכַלְתֶּם אֶת-הַחֲטָאת בַּמָּקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קִדְּשִׁים הוּא וְאַתֶּה נָתַן לָכֶם לֶשֶׁאת אֶת-עוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי ה' :

ראוי לשית לב: למה חזר לומר פה **הנותרים**, שאם ללמדנו שגם הם היו ראויים למות אלא שהיו נותרים על ידי תפילת משה שהועיל לחצאין, הרי זה נרמז באומרו למעלה (פסוק יב) הנותרים פעם אחת ולמה חזר לאומרה.

ועוד אומרו לאמר, כי אינו לאמר לזולת.

ועוד למה לא קצף על אהרן כי אם על בניו, ואחר כך בניו לא השיבו לו דבר כי אם אהרן (פסוק יט).

אמנם הנה מלבד מה שאין ספק כי חש על כבוד אהרן מקצוף עליו ומגער בו, עוד כיוון בקצוף על בניו כי להיותם כאודים מוצלים מאש כי דרך שיור נשארו אך גם היו בכלל הגזירה, על כן היה ראוי להם ליזהר בל יכשלו בעניין העבודה כאחיהם. וזהו אומרו **ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לאמר**, כלומר כי להיותם נותרים מאוד מוצל מאש על כן להם יאות **לאמר מדוע לא אכלתם** וכו'. כי אשר נכוה מהאש יחויב להיזהר ביותר. אך המה לא

השיבו מענוותנותם והשיב אהרן במקומם. והוא כי המה למדו מאביהם כי אפילו לזרים היה אוהב שלום ורודף שלום וכו', ומה גם למשה איש האלוהים. והיא משנת.

הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן

לתורה,

ע"כ (אבות פרק א משנה יב).

וראוי לשים לב, למה יוחס הדבר אל תלמידיו ולא אל אהרן עצמו.

ועוד כי אוהב שלום ורודף שלום, יראה עניין אחד כפול.

וגם נשים לב אל ייחס רדיפה בשלום.

ועוד שהיה לו לקצר ולומר אוהב ורודף שלום.

ועוד איך מתקשר לזה אומרו אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, כי אינו מקושר עם הקודם.

אך אמר הוי מתלמידיו של אהרן כו', לומר לך שתהיה כאהרן הלא יכבד עליך הדבר כי רב הוא, אך אומר לך לפחות הוי מתלמידיו, שתהיה נכנס בסוג תלמידיו להיות מהן. ואשר תעשה הוא להיות אוהב שלום כו', לומר בהיותך בשלום עם רעך אהב את השלום, בל תעשה מה שבו יאבד ממך כי תשתדל תמיד לקיימו. ואם עשית כן ורעך הוא המקלקל השלום, אל תאמר מה אעשה הלא אני החזקתי בשלום, ואם חברי מאבדו ממני מה אוכל לעשות, הלא האשם עליו. לזה אמר ורודף שלום, שאם תראה השלום בורח ממך אל תתייאש מלרדוף אחריו עד תחזיר השלום למקומו. וזהו ורודף שלום, כי אין לשון רודף צודק רק בהיות בורח, כי זה בורח וזה רודף אחריו. והוא כי השלום בורח ממך ואתה תרדוף אחריו בפיוסים וכיוצא עד תשיגנו. ואשר תרדוף שלום שהוא גם לאשר בלתי חפץ שלומך, אל תהיה השלום שתרדוף מן השפה ולחוץ רק מאהבת הלב. וזה אומרו אוהב את הבריות.

או שיעור העניין. אם תרדוף השלום ולא תשיגנו כי יועיל לך, שמע בקולי איעצך שתהיה אוהב את הבריות. שעל ידי כן שעם שהוא בלתי חפץ שלומך אתה תרדוף שלומו מאהבה, הנה תועיל כי גם לבו יקרב לאהבה אותך ואז תצליח בהשגת השלום עמו.

ושמא תאמר זה יהיה אם צדיק הוא, אך אם לא כשר יהיה גם כי ארדוף שלומו מפני דרכי שלום אך לא אהבנו כי רשע הוא. לזה אמר ומקרבן לתורה, כי אם רשע הוא קרבהו לתורה על ידי מה שתשלים עמו, ובזה תקיים גם בו היותך אוהב את הבריות.

פרק יא

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם :

ב דַּבְּרוּ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחִיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל-הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ :

ראוי לשים לב:

א. למה הוצרך דבור זה אל שניהם ולא אל משה לבדו ככל צוויי התורה.

ב. אומרו **לאמר** אליהם, כי מילת **אליהם** מיותרת.

ג. אומרו **לאמר** זה פעמים.

ד. אומרו **דברו** וכו', למה הוצרך יהיו שניהם המדברים.

אמנם הנה דעת רב בגמרא (זבחים קא ב) וכמה תנאים עמו אמרו (עיין **ויקרא רבה** יא ו) כי משה שימש בכהונה כל ימיו והיה אוכל בקדשים. ומינה ודאי שגם היה פורש מן הטומאה ככהנים.

ונבא אל העניין, והוא, כי הנה אחר סיפור התורה מקדושת הכהנים, ורצה הקדוש ברוך הוא גם כן להזהירם על הטומאה, שהוא עניין אומרו בסמוך (פסוק כד) ולאלה תטמאו כל הנוגע כו', עד סוף הפרשה. כי כל זה אינו רק לכהנים, כי הם לבדם הוזהרו על הטומאה. והנה ראה הוא יתברך, אם סמוך לסיפור העבודה שהיא בכהנים לבדם יסמך מיד אזהרת הטומאה, הלא יקוהו שניהם של ישראל באומרם, הלא על העבודה החרשנו כי אמרנו כי גם כי כל העדה כולם קדושים אך בכהנים בחר ה' לעבדו, כי גם שאיכותם של אלו ואלו קדוש הוא, הוא יתברך מבדיל בין קדש לקדש. אך בראות כי את הכהנים מזהיר על הטומאה ולא את ישראל, הלא יאמרו אין זה כי אם שהכהנים הם הקדושים לבדם ולכן הוזהרו על הטומאה, אך ישראל לא קדושים המה ועל כן לא הוזהרו על הטומאה כי מין במינו אינו חוצץ. ומה גם כי יראו כי גם משה לוי הוא ומוזהר על הטומאה עם שזרעו אינם כהנים. על כן מה עשה הוא יתברך, טרם יאמר אל משה ואהרן אזהרת הטומאה, הקדים על ידם לאמר לישראל הבעלי חיים אשר יאכלו ואשר לא יאכלו, למען ישכילו כי לולא היה איכותם קדוש לא הזהירם ה' מלבוא אל פיהם בשר בעלי חיים אשר אינם טהורים. והוא, כי הלא באכול איש בשר בעל חי הלא יעשה חלק ממנו, כנודע מחכמת האמת. ועל כן צריך תהיה בהמה טהורה להעלותה אל הקדושה אך לא אל הטומאה, כי מי יתן טהור מטמא. באופן שעל ידי הקדמה זו על ידי משה ואהרן אשר מהם הייתה הקנאה יוצאת, תהיה הקדמה זו הכנה והזמנה **לאמר אליהם** אחרי כן אזהרת הטומאה למשה ולאהרן.

וזו מאמר הכתוב **וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם**, לומר דבר אל משה ואל אהרן דיבור אחד לישראל שהוא כהקדמה כדי **לאמר אליהם** אחרי כן דבר שני בייחוד. וזהו **לאמר אליהם**, שהוא כדי **לאמר אליהם** אל שניהם בייחוד. **דבר אחד**, מה שאמר הדבר הראשון **לאמר** לישראל, פירשו ואמר **דברו אל בני ישראל לאמר**. כלומר מה שדברתי הדבר האחד הוא **אל בני ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו**. כי זה הדבר הראוי ליאמר לישראל מן הטעם האמור. ומה שיאמר אליהם בייחוד הוא מה שדבר אחר כך הוא יתברך לנכח את

שניהם, ואמר אליהם (פסוקים כד - כט) ולא לה תטמאו כל הנוגע בנבלתם כו' וזה לכם הטמא וכו', כלומר לכם הכהנים המצווין על הטומאה, מה שאין כן לישראל. והוא מה שכתבנו כי גם משה עצמו כהן היה כמאמרם ז"ל (זבחים קא ב).

פרשת תזריע

פרקים יב - יג

א וידבר ה' אל-משה לאמר :

ב דבר אל-בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא :

ראוי לשית לב:

א. אל אומרו **לאמר** פעם שנית, **דבר אל בני ישראל לאמר** (יב ב). וגם הוא משולל הבנה, כי אינו לאמר לזולת כי למי יאמרו ישראל.

ב. לבקש איזה טעם אל היות טומאה כפולה בלידת נקבה על לידת זכר.

ג. למה תלה הדבר בנידות באומרו (שם) **כימי נידת דותה**, כי אפילו למאמרם ז"ל (רש"י שם) שהוא ללמד שאפילו נפתח הקבר בלא דם טמאה לידה, קשה קצת כי מהיכא תיתי שהיה צריך יפתח הקבר בדם, כיון שלא הוזכר בכתוב רק מציאות הלידה.

ד. למה הכניס דין המילה בתוך דיני טומאת היולדת, ומה גם כי הרי דין המילה בשמיני נאמר זה פעמיים במקומו (בראשית יז יב, כא ד).

ה. אומרו (יב ח) **וכפר עליה הכהן וטהרה**, למה תלה הטהרה בכפרה.

ו. למה נסמכה פרשת היולדת אל **שאת או ספחת או בהרת**.

ז. צוותו יתברך (לקמן יג ב) כי כל אשר בו **נגע צרעת יובא אל הכהן**, ומי נתן כהן במקום המנוגע וצרעת הבגד ועור הבשר בעוד טומאתו בו, וטוב טוב הלוחך ילך אל הרופא רפא ירפא, כי ישקנו מי המרים מהסמים המקררים דמיו בו בקרבו.

ח. אשר יצווה עליו להסגירו **שבעת ימים**. כי הלא לא זו הדרך ישכון אור תרופתו, כי אם יצא יצא ומטייל אל הגנות למצוא מנוח אל דמו בנפשו ותתום חלאתו ולא יסגירנו פן נפשו עליו תאבל מצער הסגרו כאסיר אל בור, ובשרו עליו יכאב, ודם האברים שלא פירש ולא הורק מן גיו לא גורש כי לא הוקז יבער כאש בוערה מאופה, וכמשא כבד יכבד עליו חוליו ויגיע עד שערי מוות.

ט. למה זה **שבעת ימים** יספרו לו, ולא יום אחד או יומיים או עשרה ימים.

י. במאמרם ז"ל (ילקוט תזריע רמז תקנו) כי אלוהינו מרחם ברוב רחמיו כאב את בן ירצה, יסור ייסר בקל הקל תחילה, ראשונה יתן נגע צרעת בבית, ואחריו בשתי או בערב בבגד צמר או בבגד פשתים, ואחריו כן בבשר האדם באדם, והלא יקשה כי נהפוך הוא, כי מנגעי בני אדם היחל, **אדם כי יהיה בעור בשרו וכו' (יג ב)**, ובצרעת הבגד שנה (שם מז ואילך) ובבית כלה יא. **אומרו (יג ב) אדם כי יהיה וכו' והיה בעור בשרו לנגע צרעת**, כי אומרו **והיה בעור בשרו** הוא מיותר.

יב. כי כלל אמרו רבותינו ז"ל (ויקרא רבה יא ז) כי כל לשון והיה הוא שמחה ופה היא תוגה. יג. **אומרו (יג ב) לנגע צרעת**, כי הלמ"ד יתירה ומשוללת הבנה. ועל פי דרכנו נשית לב אל מילת **אדם**, כי הוא לפי האמת התואר המשובח שבתוארי המין האנושי כנודע מספר הזוהר (תזריע דף מח ע"א), ולמה נתייחד באשר שנא ה'.

יד. מה יתן ומה יוסיף ראיית הכהן, ולא ציוה יתברך איש חכם גדול בקי במראות נגעים, ככל מראה עיני הכהן, בעיניו יראה ועל פיו יהיה כל דין וכל נגע לטהרו או לטמאו על פי התורה. ולא עוד כי אם הכהן הוא מעם הארץ אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, חרש חכם יבקש לו והיה עמו, ואם יראה סימני טהרה יאמר אל הכהן אמור טהור והוא אומר, ואם טומאה יאמר לו אמור טמא, וככל היוצא מפיו יהיה, ואמירת החכם בפיו איננה מעלה ולא מורדת. והלא כמו זר נחשב למה לא יהיו דברי פי חכם חן.

טו. **אומרו (יג ג) וראה הכהן את הנגע בעור הבשר**, כי מלת את ואומרו **בעור הבשר** הוא מיותר.

טז. לבקש איזה טעם וסמך על היות התהפך השער בנגע ללבן **ומראה הנגע עמוק** סימן טומאה.

יז. למה כינו החולי והרפואה אל טומאה וטהרה.

אמנם הן אמת חכמים ז"ל יגידו, כי כל עובר עבירה אחת כאילו בורא כח טומאה שמקטרג עליו. כי מוסיף כח בחצוניות שמאחז בנפש החוטא הקדושה, וחלק הטומאה המתייחס אל העוון ההוא קונה חיוניות על ידי הקדושה ונעשה כבירה חדשה. והוא מאמר התנא (אבות פרק ד משנה יא)

כל העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד,

כי הוא הניצב לריב עומד ומקטרג לפני בית דין של מעלה. כמאמר **ספר הזוהר** (פרשת נח דף עג ע"ב) על פסוק (שמאל ב יב יג) גם ה' העביר חטאתך כו'. שהוא, כי הוא יתברך העביר כח הטומאה אשר נעשה בחטאו מלקטרג עליו, והוא גם הוא המייסר את האדם בעולם הזה בתוכחות על עוון בכל חולי וכל מכה הבאה עליו. והוא מאמר הכתוב (ישעיה סד ו) ותמוגנו ביד עונינו. והוא מאמרנו על פסוק (ירמיה ב יט) תיסרך רעתך וכו'. וגם בגיהנום הן הם המייסרים את עושיהם, כמפורש אצלנו על פסוק (משלי ה ט) ושנותיך לאכזרי. וכן כל חולי

ומכה הבאים על בני אדם גם בני איש, מנייהו הוו. וכל מראות נגעים המתראות בעור כל בשר איש, חטאת האדם אשר לא תעשינה ואשם הן הנה כחות הטומאה המתגלים חוצה.

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל תואר אדם האמור אצל נגעים, **אדם כי יהיה בעור בשר וכו'** (להלן יג ב). כי הנה תואר זה משולל מן האומות כמאמרם ז"ל (יבמות סא א) אתם קרויים אדם, ואין הגויים קרויים אדם. וכן בשמות בני ישראל הוא המשובח שבכולם אשר לא יכונה בו רק שלומי אמוני ישראל, כי הוא למעלה מתואר אנוש או גבר או איש. ואיך יכנה הכתוב על איש צרוע אשר הוא טמא ונמאס. אך אין זה כי אם שכח טומאת עוון אשר חטא על הנפש הוא המתראה. על כן הגויים אשר עיקרן טומאה, אין כח טומאת העוון עושה בהם רושם כי מין במינו אינו חוצץ. ואף גם בישראל עצמן אין רישומן של כחות הטומאה ניכר, אם לא בזמן אשר היו שלמים וטובים שהייתה קדושתן דוחה הטומאה חוצה, מה שאין כן בזמן הזה. ומה גם לרבתינו ז"ל שאמרו (ערכין טז א) כי בא הצרעת על לשון הרע.

ומה היה כי בימים הראשונים אשר היו טובים בני אדם מאלה היה בהם נגע צרעת, ועתה שרבו כמו רבו מספרי לשון הרע יהיו נקיים. אך הוא הטעם, כי בזמן שנתמעטה הקדושה כי פסו אמונים מבני אדם, לא תגעל נפשם כח טומאתם להראות החוצה בעור הבשר בלבד. וזהו אומרו **אדם** שהוא תואר המשובח שבתוארים כמדובר. וזהו אומרו (יג ב) והיה **בעור בשרו לנגע צרעת**, לומר מי שהוא אדם שהוא מהשלימים אני אומר **כי יהיה בעור בשרו שאת וכו'**. כי הלא למה שוהיה בעור בשרו של אדם החשוב הנזכר, יהיה לנגע צרעת. כלומר שאילו היה בבלתי כשר לא היה רושם עונו ניכר בעור בשרו.

וגם לכלל רבתינו ז"ל האומרים (ויקרא רבה יא ז) שכל מקום שנאמר **והיה** הוא שמחה, ירמוז באומרו והיה, כי שמחה תחשב לו שעשה העוון רושם בו, כי קדוש הוא והטומאה חוצה בעור. וגם שעל ידי כן ישוב ויתרפא. וגם ידוקדק אומרו **בעור בשרו** בדרך הזה כאשר יבוא בס"ד.

יג. ב אדם כי יהיה בעור-בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור-בשרו לנגע צרעת והוא אל-אהרן הכהן או אל-אחד מבני הכהנים :

ונבוא אל עניין המקראות. והוא עניין הקדמתנו, כי רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל בשורש אמונת השגחתו יתברך. בל יעלה על רוחם כי כל המחלה החלה על איש ועל אדם סיבה טבעית או מקרית הוא היה למו ולא ה' פעל ועשה. כי אם שיסד כולם בהשגחה גמורה מאתו יתברך.

שנית, כי העוון עצמו הוא דמדכא ומחליא, ובשוב מעונו הוא יתברך מרפאו. על כן גזרה חכמתו יתברך לעשות אות ומופת גלוי לכל עם בני ישראל בגדול שבגדולי החלאים הוא הצרעת, אשר דרכם של בני אדם ליחסה אל סיבות טבעיות ולבלתי מצוא לה תרופה כי גדלה רעתה מאד כנודע. ויורנו ויאמר לנו **אדם כי יהיה בעור בשרו כו' והובא אל אהרן הכהן כו'.** לומר, הישמר פן ואל יעלה על רוחך כי המקרה או סבה טבעית החליא והרופא מרפא. שהיה נמשך מזה שנגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הרופא. כי אם **והובא אל הכהן** שליחא דרחמנא, כי הוא יתברך המרפאו לפי מעשיו על ידי משרתיו הכהנים, על פי תשובת עונו ותיקונו רפא ירפאנו קונו. והוא, כי למה שהצרעת בא על בלתי שמור פתחי פיהו מלדבר לשון הרע, על כן למען יתן אל לבו לתקן את אשר עוותו, יצו האל שבהראות בו מראה צרעת המורה כי נכתם עונו, יסגירונו הכהן שבעת ימים. למען אז זאת ישיב אל לבו, תחת מה במחשכים הושיבוני והסגר הסגירוני, אך אין זה כי אם רוע ניב לשוני אשר פציתי פי לדבר סרה, על כן סגר עלי ה' פתח הבית לרמוז ולפתוח לי פתח תשובה. אסגור פתחי פי גם אני כי אשמור לפי מחסום.

וזוהו אומרו (שם פסוק ב) **שבעת ימים**, לרמוז כי יקבל מוסר זה כל שבעת ימיו, הם שבעה עדנין ימי שנותיו שבעים שנה. זולת אשר ישקיף כי העולם נברא בשבעת ימים בעבור האדם, ואיש אחד צדיק כדאי שיברא העולם בשבילו. וזה יתן אל לבו בהסגר שבעת ימים, כי הוא אחד מהראויים יהיה העולם נברא בשבילו, ועתה בהעוותו מאבד העולם שנברא בשבעה, ויחזור בתשובה. ואם ישוב בימים ההם, אז בצאתו מראה בו הוא יתברך סימני טהרה בנגע ומטהרו. ואם בעיניו עמד כי לא תקן ולא שב, יסגירוהו שנית אולי ישוב. ואם בשנית לא פשה הנגע וגם הוא כהה, שמורה כי כח הטומאה נסתלקה הארה שאחז בקדושה ממנו, כאשר יבוא בס"ד, כי שב עד ה' וירפאהו. להורות את בני ישראל כי אין ערוד ממית אלא חטא ממית, ואין רופא אומן מרפא כי אם אלוהינו מרחם, כי ישוב אל ה' וירחמהו. למען יכירו וידעו ישראל כי הכל מאתו ובידו.

וזוהו יתכן בכוונת מקרא שכתוב (שמות טו כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך, לומר, אם שמוע כו' כל המחלה לא אשים עליך.

ושמא תאמר ובמה יודע כי כל המחלה לא תעלה ולא באה כי אם מאתו יתברך ולא מסיבה טבעית, שיהיה זה ייעוד על קיום המצוות, הנה לך ראייה, והוא כי הנך רואה בעיניך כי אני ה' רופאך בנגעים על יד שלוחי הכהן ולא על יד רופא. והוא הפך הטבע כי אין מצורע נרפא בהסגר בדרך טבע, ואדרבא מתקלקל ומתעפש דמו אז יותר. אך אין זה כי אם הוראת השגחה להחליא ולהירפא על יד תשובתו בהסגרו כמדובר. וזה גם כן אפשר שהנביא דבר בפסוק (ירמיהו ל יז) (הנני מעלה) [כי אעלה] ארוכה לך וממכותיך ארפאך, זולת מה שכתבנו

בו למעלה. כי אמר הנך רואה כי הנני מעלה ארוכה לך על יד שלוחי כהן שהוא אצל נגעים, ומזה תיקח ראיה וביטחון שגם ממכותיך אשר לך בגלות ארפאך.

פרק יב

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :

ב דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וַיֵּלֶדָה זָכָר וְטַמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדָּת דֹּתָהּ תִטְמָא :

ג וּבִיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בָּשָׁר עָרְלָתָהּ :

והנה להעירנו אל הדרוש הלז בא האלוהים מתחילת הפרשה הזאת. **אשה כי תזריע וכו'** **וביום השמיני וכו'**. והוא, כי למה שכוונתו יתברך הייתה להעירנו על עיקר הלזה וללמדנו דעת כי הוא יתברך יכאיב ויחבוש כאמור, הקדים הקדמה כמערכה אל הדרוש באומרו **אשה כי תזריע וכו'**. וזהו אומרו **דבר אל בני ישראל לאמר וכו'**. לומר דבר אל בני ישראל עניין אחד כהקדמה לאמר אחריו דבר אחר. ומהו העניין האחד? הלא הוא **אשה כי תזריע וכו'**, כדי לאמר **אדם כי יהיה וכו'**. והוא לומר, אל יקשה בעיניך באומרי לך **אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' והובא אל אהרן הכהן וכו'**, מי נתן כהן מרפא נגעים ולא ילך אל הרופא וירפאנו. כי הנני מקדים לך ראיה והוכחה שכלית כי לא בטבע מתהווה הדבר כי אם בהשגחה. ואם כן אחר שהסיבה השגחית, גם תרופתה גם כן יהיה כן.

והוא, כי הנה חכמי הטבע נתנו סיבה אל נגע צרעת כי תהיה באדם, מאחד משלשה דברים: א. מבעילת נדות.

ב. מחמת ערלה, וכאשר סיפרו רבותינו ז"ל (**בראשית רבה** מו י) משני בני מלך אחד שביקשו למול כדת משה וישראל, ולבל ימאן אביהם, שלחו את אמם לאמר למלך כי מאימת צרעת רצו להעביר ערלה מבשרם.

ג. מעיפוש הדם הפנימי מחום ורוב דאגות, שמפלש ויוצא העיפוש חוצה בהרות בהרות לבנות.

אמרה תורה ראו עתה כי אני אני הוא מחצתי ואני ארפא, ולא מסיבה טבעית נהייתה הצרעת. כי הלא השתי סבות הראשונות אינם בעם בני ישראל. כי הנה בעילת נדה איננה, כי אין צריך לומר כי יזוב זוב דם נשיהם שירחקו מהן, כי אם גם אשה כי תזריע כו' **כימי נדת דותה** תטמא, שהוא כפירוש **רש"י**, אפילו נפתח הקבר בלא דם נדה דם יחשב להתרחק ממנה, ומה גם עתה נדה עצמה. הנה כי אין סבה זו בישראל. ועל פי דרכה רמזה תורתנו הקדושה איך גם טומאת האשה היא בהשגחה תוכחת על עוון, כי גם זה הקדמה אל רפואת הנגעים. והוא היות היולדת בת טומאתה פי שנים על היולדת זכר. והוא כי הכל תלוי בעוון. כי בזכר,

משמחתה בו מתחרטת יותר בקרוב משבועתה לבלתי תזדווג לו, מאשר תתחרט בלידתה נקבה. על כן יארכו לה ימי טומאתה לפי אריכות זמן תשובתה וכפרתה.

ז והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה :
ח ואם-לא תמצא ידה די שם ולקחה שתי-תרים או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת
וכפר עליה הכהן וטהרה :

וזהו אומרו **וכפר עליה הכהן וטהרה ממקור דמיה**, לומר כי על ידי כפרתה תהיה לה טומאתה וטהרתה אם קרובה ואם רחוקה. וזהו אומרו אחרי כן **וכפר עליה הכהן וטהרה**.

פרק יג

א וידבר יהוה אל-משה ואל-אהרן לאמר :
ב אדם כי-יהיה בעור-בשרו שאת או-ספחת או בהרת והיה בעור-בשרו לנגע צרעת והובא
אל-אהרן הכהן או אל-אחד מבניו הכהנים :

ונחזור אל העניין. כי הטעם הראשון, אשר הוא טבעי אל גרמת הצרעת שהוא הנדות, איננו בישראל כמדובר. וגם לא השנית שהיא הערלה, כי הלא **וביום השמיני ימול בשר ערלתו**. וגם השלישית, והיא מעיפוש הדם מבפנים שפולט מראות הנגע מבחוץ, גם היא איננה. כי הלא **אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו'**. אל יעלה על רוחכם שעיקר הצרעת הוא בפנים אלא שפולט הנגע לחוץ. כי לא כן הוא, כי אם **והיה בעור בשרו וכו'**. לומר כי ההוויה העצמית היא **בעור בשרו** בלבד לנגע צרעת ולא בפנים.

הנה כי **שלוש הסיבות אינם בישראל**. ואם כן איפה, כי שלא בטבע באו כי אם בהשגחה עצמית, גם רפואתה תהיה כן, והובא אל הכהן ולא אל הרופא. וזהו **אדם וכו' והובא וכו'**, כי הכהנים משרתי אלוהים המה ועל ידם ה' אלוהיך רופאך כמדובר.

ואמיתת ביטול הסיבה השלישית כי לא מעיפוש הדם הוא, הלא יתאמת על פי דקדוק הכתוב במאמרם ז"ל (**ילקוט** תזריע תקנו), כי אלוהינו מרחם מכה על הקל הקל תחילה.
ראשונה מתחיל בבית ומראה הנגע בקירות הבית.
ואחר כך אם לא שב, מראה הנגע בבגד צמר או בבגד פשתים.
ואם לא שב, מכה בעור הבשר.

ואין זה כי אם שכח הטומאה בהתקרבו אל האיש הקדוש מתקרב לאטו קו לקו, ראשונה אל הבית ואחרי כן תתקרב עד הבגד ואחרי כן עד עור הבשר, והכל לפי מה שאוחזת כח טומאת

העוון בנפשו. ואם כן איפה בטלה דעתו של האומר כי נגע צרעת כי יהיה באדם הוא עיפוש הפנימי המתגלה בחוץ. כי נהפוך הוא, כי אדרבא הוא בא מהחוץ הולך ומתקרב מן הבית אל הבגד ומהבגד אל עוד הבשר ומבקש ליכנס עור פנימה. והן הם סימני הטומאה כאשר יבוא בס"ד. ואיך יתהפך לומר שבפנים מקרב איש יוצא אל העור. כי לא כן הוא, רק הנגע בעור הבשר ולא בבשר עצמו. וזהו **והיה בעור בשרו**.

ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת-הַנֶּגַע בְּעוֹר-הַבָּשָׂר וְשָׁעַר בִּנְגַע הַפֶּה לִבָּן וּמֵרָאָה הַנֶּגַע עִמָּק מְעוֹר בְּשָׂרוֹ נִגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהּ הַכֹּהֵן וְסָמָא אֹתוֹ :

ואומר אחר כך **וראה הכהן את הנגע בעור הבשר**, כי הווייתו היא **בעור הבשר** ולא בפנים. ואם כן איפה, גם תרופתו בדרך השגחה להכניע כח הטומאה ההוא, בל ישלט בו ליכנס פנימה רק יצא יצוא מעליו. הנה כי ההדרגה אשר תבוא הצרעת בה תעיד על זאת, כי לא תעלה ותבוא רק מהחוץ ולא מבפנים כמדובר. וגם מציאות המצא נגע צרעת בבגד ובבית, עד ממהר להגיד כי לא דבר טבעי היה. כי מי נתן עיפוש דם בבגד צמר או בבגד פשתים או בעור או בכל כלי עור או בקירות בית מושב. אך אין זה כי אם כח טומאה מעון אשר חטא, השורה באשר ימצא מנוח לכף רגלו כאמור.

ועל פי דרכנו נשית לב אל שנותו יתברך את סדר המכות. כי הלא כסדר חנייתן היה ראוי להזכירן, ראשונה נגעי הבית, ואחרי כן נגע הבגד, ואחריו נגעי בני אדם בעור בשרם. ולמה היפך הכתוב והביא ראשונה נגע צרעת כי תהיה באדם, ואחר כן בבגד שחוץ ממנו, ואחרי כן בנגע הנראה בבית, כמפורש בסדר הפרשה. אך לזה נדקדק אומרו כי תהיה ואומרו **והיה וכו'**, זולת מה שכבר כתבנו. וגם כי פה אמר והיה, ובבגד אמר (פסוק מז) כי יהיה בו, ובבית נאמר לשון מתנה (ויקרא יד לד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם.

אמנם הנה האל אבינו יתברך דבר בנו כאשר ידבר איש את בן יקר לו ביסרה אותו. כי יאמר אליו, הנה מהראוי הוא על עשותך הרע להכותך על בשרך מאתיים מכות. והנה הטבה תחשב לי אם לא אטיל כעסי רק על לבושך אשר עליך. והנני מוסיף להיטיב לך כי לא אטיל כעסי רק בעצים ובאבנים בבית אשר אתה יושב. והן זאת למתנה טובה תחשב לי להשליך כעסי אשר עליך על עץ ואבן. והן אלה דבריו יתברך פה, כאשר ייסר איש את בנו אשר אהב. הנה **אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו'**, דע איפה כי **והיה בעור בשרו וכו'**. לומר ההווה העצמית לפי האמת היא **בעור בשרו לנגע צרעת**, כלומר ולא בבגד או בבית. כי החוטא עצמו הוא ישולם, וכדבר בלתי טבעי הוא הבגד אשר לא חטא ולא ידע ולא ישחית. וזהו והבגד **כי יהיה בו נגע**, כלומר כי תתחדש הויה מה שהיא כעין מקרה שיוכיח ויכה את לבושך במקומך. אך לא זו בלבד הטב אטיב עמך, כי על עוון עצמך ובשרך לא אכה בך וגם לא את מלבושך, כי אם את

קירות ביתך. ובדבר הזה למקבל מתנה ממני תחשב, וזהו **ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם**. ואין ספק כי אין זה כי אם כח טומאת עוון אשר חטא הבא לידבק באדם. כי ראשונה ירחיקנו ממנו עד קירות הבית, ואם לא ישוב יקרבונו עד יתפשהו בבגדו, ואם עודנו מחזיק במשובתו יביאהו ויטעהו בעור בשרו. כאשר בהעוותו, שקו לקו שלט בו יצרו, תחילה כהלך ואחרי כן כאורח ואחרי כן נעשה כבעל הבית (סוכה נב ב).

והנה בביאור מראות נגעים אלו, אמרו רבותינו ז"ל (שבועות ה ב) שאת כצמר לבן בהרת עזה כשלג וכו'. וראוי לשים לב למה קרא הכתוב שאת את צמר לבן, ואת השלג בהרת, ואת הקרום ביצה וסיד ההיכל ספחת, כי אין נראה טעם מספיק ששאת על שאינה לבנה כבהרת. וגם למה נכנס **ספחת** בין **שאת ובהרת** אחר שהיא תולדות של שניהם.

אך הנה קבלו רבותינו ז"ל (ערכין טז א) כי הצרעת בא על לשון הרע. והנה הוא נמשך מאחד משלשה דברים, אחד מגאווה וגסות הרוח כמו שאמרו ז"ל (**מדרש תהלים** יב ב) אין אדם מדבר לשון הרע עד שכופר בעיקר, שנאמר (תהלים יב ה) שפתינו אתנו מי אדון לנו. או מהתחברות אל אנשי רשע. או מרוב כל, כי יראה כי רב חילו יבזה את כל אדם וידבר עליהם תועה. והיוצאת מהבחינה הראשונה קרא **שאת**, שהיא התנשאות וגאווה. **או ספחת**, הוא התחברות כד"א (שמואל א ב לו) ספחני נא אל אחר הכהונות. שלישית מבהירות רב טוב ושפע אשר בו ויתהולל בו, וזהו **או בהרת**.

והנה מגדולת יוצר הכל ומשלם לאיש כמעשהו, מיוחד באדם המראה המתייחסת אל רשעתו. כי אם נמשך מגאות, מראה **שאת**. ואם מהתחברות לרשעים, מראה **ספחת**. ואם מרוב כל מראה **בהרת**. ולפי זה תהיה התכת תיבות המקרא כך, **אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת**, שהם שמות בחינות העוון. דעו איפה כי אותן תוארי העוון עצמם הם המתהווים עצמם ונעשים נגע צרעת בעור בשרו. וזהו אומרו **והיה בעור בשרו לנגע צרעת**. וזהו שימוש הלמ"ד, לומר שבחינות העוון הוא המתהפך לנגע צרעת. והוא מאמרנו, כי כח הטומאה הנעשה בעוון, לפי בחינתו הוא המתראה ממש. והלבניות יתירה היא המורה יותר על תוקף כח הטומאה. והוא מאמרנו למעלה, כי כאשר יחטא איש תאחוז כח הטומאה בקדושת נפשו הבהירה בשחקים. ולכן לפי רוב אחיזתה בה תרבה לבניותה.

ואמר לשון **והיה**, שהוא לשון שמחה לרבותינו ז"ל (**ויקרא רבה** יא ז) זולת מה שכתבנו למעלה, לומר, כי מבשרו יתברך בשורה טובה, כי אין כח הטומאה מפלש עדיין אל תוכו רק אל עור בשרו. והוא, כי לפי בחינת שליטתו בנפש תעשה הוראה בגוף אם בחיצוניות או בפנימיות. והנה כל ישעו וכל חפץ כח הטומאה ליכנס פנימה למשול ממשל רב. על כן מצווה הוא יתברך יובא אל הכהן, ולא אל איש חכם לבב והוא לוי או ישראל הבקי בנגעים ובמראיהו.

רק הכהן אשר הוא קדוש בבחינת שורשו. ובעיניו יראה את הנגע, ועל פיו יהיה לטהרו או לטמאו.

והעניין כי אין כח הטומאה נכנע אם לא מכח הקדושה הבאה להתגבר עליה ולהכניעה. כעניין מאמרם ז"ל (**מדרש משלי** א) שאמרה מלכת שבא למלך שלמה הפרש לי בין מהולים וערלים, וציוה להביא הארון ופתח אותו בפניהם, מהולים נתמלאו פניהם מזיו השכינה, וערלים הוריקו פניהם ונפלו מלא קומתם לארץ. הנה כי כח הטומאה נכנע ונכבש מפני הקדושה. ועל כן אברהם בהינבאו עודנו ערל היה נופל (**רש"י** בראשית יז ג) מפני השכינה השורה עליו והייתה הערלה נכנעת מפניה. כן להכניע כח טומאת העוון השורה על הנגע צרעת כי יהיה באדם, הובא אל הכהן קדוש אלוהים ליכנע תחתיו. ואחר כך היה מביט הכהן בנגע לדכאו בהבטת עיני קדושתו, וגם בפיו בטמא אותו. והוא בשום לב באומרו וטמא אותו, וכן באומרו (פסוק מד) טמא יטמאנו הכהן. כי הלא אחר שאשר יראה יגיד, אם רואה סימני טומאה יאמר טמא ואם סימני טהרה יאמר שהוא טהור, ואם כן איך יאמר שיטמא אותו כאילו הוא המטמא אותו בבחירתו. אמנם הנה כח הטומאה הוא הבא להחזיק ולידבק בקדושה שבאדם ולבוא עד פנימיותה. ובא הכהן **וטמא אותו**, כי בראותו מראה תגבורת שבא להתגבר בעצם להחזיק בקדושה, אז יבוא הכהן בהבטתו מייחל להכניעו ולמעט כחו ולהחסיר מאחיזת הקדושה אשר בקש להחזיק בה. נמצא כי באומרו טמא הוא, שבדבר הזה משמיט מהקדושה אשר אחז בה, נעשה כמטמאו בידיים, כי נשאר טמא משולל משיעור הקדושה. וזהו **וטמא אותו**.

עוד יתכן בצוותו יתברך לטהרו או ולטמאו על ידי כהן. כי אם בטרם יטמאנו הכהן יטמאנו חכם הבקי במראות. שהכוונה היא כי שלט הכח הטמא באדם ונעשה טמא, לא יבצר מן הטומאה מהתגבר עליו בעצם. כי על בלתי היותו כהן אין בו כח להכניע הטומאה. אך בהיות שלא יחליט אומר שהאיש טמא כי אם על ידי כהן, אז אחרי הביטו בו והיחל להחלישו לא תיעצר כח הטומאה ההיא להתגבר בו כאשר יטמאנו, כי כח הקדושה נגדו.

ד ואם-בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין-מראה מן-העור ושערה לא-הפך לבן והסגיר הכהן את-הנגע שבעת ימים :

והנה מראה הנגע לבן על דבר היותו הוראה ללשון הרע, שהלבין בו פני חברו, שנשפך דם פניו למטה בגופו מהעור ולפנים והלבין עור בשרו. כן תתראה אשמתו לבנה **בעור בשרו**, וגם היא הוראה מה שמאחז בקדושת נפשו. והנה ידוע כי השער הוא רמז אל עיקר כח הטומאה ופנימיותה ותוקפה העצמי. ועל כן בראות הכהן כי **הבהרת לבנה**, שמורה רושם שליטת טומאת העוון בו, אלא שלא העמיק הרבה כי **עמוק אין מראה מן העור**, שלא גברה שליטתו

בו הרבה ליכנס פנימה, כי לא הוכבד בחינת עונו לפני אל דעות ה'. וגם הוראה שנית, והיא כי **שערה בנגע לא הפך לבן**, שלא אחז בעצם פנימיות תוקף הכח ההוא בקדושה. אז יש תקווה על ידי הסגר, כי ישוב בימי הסגרו עד ה' אלוהיו מהטעמים הכתובים למעלה, אשר יתן אל לבו לינחם על רשעו ושב ורפא לו.

ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהָנָה הַנֶּגַע עֹמֵד בְּעֵינָיו לֹא-פֶשֶׁה הַנֶּגַע בְּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שְׁנִית :

ואם לא שב ועודנו עומד בגדרו הראשון, אזי יראה הכהן **והנה הנגע עומד בעיניו והסגירו שנית**.

ו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶתֹּו בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שְׁנִית וְהָנָה כֹּהֵה הַנֶּגַע וְלֹא-פֶשֶׁה הַנֶּגַע בְּעוֹר וְטָהְרוֹ הַכֹּהֵן מִסַּפַּחַת הוּא וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְטָהַר :

ואם אז יפקח עיניו בהתבודדו לשוב מעונו, אזי בצאתו יראה הכהן **והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור**. שהוא כי אשר כהה הנגע מן לבניותו הוא הוראה כי שב בתשובה, ויכנע כח טומאת עונו ותתמעט אחיזת הקדושה אשר אחז עשר מעלות אחורנית. ועל כן תתראה כהה וגם לא עצרה כח להתפשט, וזהו **והנה כהה וכו' ולא פשה וכו'**, שיורה על תשובתו הרמתה, כי שם בלבו כי ה' חפץ דכאו החלי, להעירו משנת איווולתו להשיבו אל אביו שבשמים, ישוב אליו וירחמהו. ויהי כן, כאשר הראה הוא יתברך בהישנות נגעיו מראיהן טוב כמדובר.

ועל כן **וטהרו הכהן**, כי יהיה סעד לתומו וכישרונו וחוזק תרופתו. מה שהכהן יאמר עליו שהוא טהור כאילו מטהרו בידיו. וזה **וטהרו הכהן** שהוא כמטהרו ממש. וזה יורה כי בראותו סימני טומאה אמר **נגע צרעת הוא**, לומר, שהוא כח טמא הנקרא נגע, כד"א (שמואל ב ז יד) נגעי בני אדם נמשך מהצרעת, שהוא מהוציאו שם רע האמור בצרעת, כמאמרם ז"ל (**ויקרא רבה** טז ב)

זאת תורת המצורע המוציא שם רע.

ובהיות סימני טהרה אמר **וטהרו הכהן מספחת היא**. כלומר כי עונו וטומאתו בו לא היה כדבר עצמי, כי אם כדבר שנתחבר מהחוץ ממה שהתחר במרעים. שלא דבקה הכח טמא בו בעצם, כי לא היה כבד עוון כי אם קל בצד מה לאיזו בחינה. וזהו **מספחת היא**.

ז ואם-פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל-הכהן לטהרתו ונראה שנית אל-הכהן :

ח וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהָנָה פְּשֵׁתָהּ הַמִּסְפַּחַת בְּעוֹר וְטָמְאוּ הַכֹּהֵן צִרְעַת הוּא :

ואם פשה תפשה המספחת שחזר לסורו, או עם שהמספחת הייתה חוזרת ונעורה ומתדבקת בו בעצם, והוראת הדבר התפשטות הנגע, אז –

ח וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהָנָה פְּשֵׁתָהּ הַמִּסְפַּחַת בְּעוֹר וְטָמְאוּ הַכֹּהֵן צִרְעַת הוּא :

וטמאו הכהן צרעת היא. לומר גם שאינו נגע, צרעת היא בעצם. כי אין כח טמא הנקרא נגע כדלעיל כי לא הפך השער ללבן. עם כל זה אחר שפשתה המספחת, לא יבצר כי צרעת היא וכח טומאה בה בצד מה. וזהו **צרעת היא.**

ועל פי דרכה רמזה התורה עניין הגלגול פעמים שלש עם גבר. כי אשר בנפשו כתמי עונות יובא אל אהרן הכהן, הוא מיכאל הכהן העליון, אשר אהרן במקומו למטה כך הוא באותו העולם. או לאחד מכחותיו כפי העולמות. ואז **וראה הכהן את הנגע בעור הבשר**, שהוא משל אל הבחינה החיצונה שבנפש. ושער בנפש, הוא כח הטומאה שנברא ודבק בנגע, **הפך לבן** שהוא בתוקפו, **ומראה הנגע עמוק** שמתפשט פנימה. אז **וראה הכהן** יתברך **וטמא אותו**, שידיחנו אל כחות הטומאה בגיהנום. וזהו שחזר ואמר **וראה הכהן** אחר שנאמר וראה הכהן. אך עד כה דבר במיכאל, ועתה ידבר בכהן העליון יתברך. ואם לא כבדו כתמי אשמותיו כל כך כי אם הוא **בהרת לבנה** אך **עמוק אין מראה**, כי לא עצם כחו להתפשט ולהיכנס, אז **והסגיר הכהן שבעת ימים**, שיסגיר את הנפש בנגע אשמתה תוך חומר אחר, כי יביאנו בגלגול כדעת פיטאגורס. ועל ידי הגלגול הראשון הלז נמצא בא אל העולם הזה פעמים. וההסגר הוא שבעת ימים, משל אל שבעים שנה ימי שנותינו. ואחרי כן **וראה הכהן ביום השביעי**, בשובו אל העולם ההוא בעשור השביעי, ועדיין לא תיקן ועדיין **הנגע עמד בעיניו**, יחזור ויסגירנו שנית בעולם הזה. נמצא בא שלשה פעמים, הראשונה והשני גלגולים, וזהו פעמים שלש עם גבר. ואז בשלישית הזאת **וראה הכהן אותו** במותו, שהוא בצאתו מהסגר הגוף הלזה, והנה **כהה הנגע**, שתשש כחה על ידי תיקון, ולא פשה, שלא שב אל אשמותיו הראשונים. אז **וטיהרו**, שיטבילנו בנהר דינור. **וכבס בגדיו**, הם חלוקא דרבנן, או כעניין **ספר הזוהר** (פרשת פקודי דף רמז ע"א) מהלבושים שמחליף אחר טבילת הנהר הנזכר.

והנה על עניין זה כתבנו בשערים יחס נכון אל משנת (אבות ב א):

רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם.

וגם ראיתי אחרי רואי כי גם משנת רבן גמליאל בנו צודקת אל העניין. והוא, כי אחרי הודיע אלוהים אותנו כי הצרעת בא על לשון הרע כמדובר, וגלוי לכל יודעי דעת כי אחת היא הגדולה שבגדולות הגוררת לשון הרע, הלא היא הבטלה. כי אשר בעמל אנוש איננו לא בתורה ולא

בדרך ארץ, יקנה לו חבר אשר יחדו יתלחשו על כל יוצאי שער עירם, יכחידום תחת לשונם, ידברו ברעתם. זה יאמר מה טיבו של פלוני לכל מראה עיניך אם טוב ואם רע, וזה יאמר רק רע הוא לכל מעיני, וזה ישיב גם בעיני. ועל הדרך הזה יעידון יגידון על כל איש ואשה, יניעון בפיהם חרבות בשפתותיהם. והן כל אלה יפעל למו מאוסם במלאכה ובארבע אמות של הלכה. כי יגיעת שני אלה הייתה מרחיקם מלדבר על נגעי בני אדם, ולהביא עליהם נגעים גדולים ושיגעו בלבושיהם ובבתייהם.

והן זאת כונת מאמר התנא ז"ל (אבות ב ב - ד).

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עימהם לשום שמים שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד, ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם. הוּו זְהִירִין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו. הוא היה אומר: עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ע"כ.

וראוי לשית לב:

- א. אומרו יפה תלמוד תורה, שיורה כי אינו אלא יופי בעלמא אך לא שיוכרח, ולא כן הוא כי זה בלא זה אינו שהתלמוד כלל גדול הוא כנודע.
- ב. למה עשה עיקר מהדרך ארץ ואמר שיפה התלמוד תורה עמו, ונהפוך הוא, והראוי יאמר יפה דרך ארץ עם תלמוד תורה.
- ג. מהו הדרך ארץ שאמר, אם הוא מלאכה כפירוש הרמב"ם ז"ל למה עוד מעט משנה את שמה וקורא אותה מלאכה באומרו וכל תורה שאין עמה מלאכה, ואם אומרו דרך ארץ הוא טוב המידות, איך יאמר שיגיעת שניהם וכו', כי אין בו לא עמל ולא יגיעה.
- ד. אומרו משכחת עון, כי מי הוא השוכח העוון, אם הוא בית דין של מעלה הלא אין שכחה לפניו יתברך, ומה גם כי מה בצע בשכחה אם עוון עצמו אינו נמחק, ואם הוא שהאדם ישכח עונו אשר העווה, טוב טוב היה שיזכרהו, כמאמר דוד (תהלים נא ה) וחסאתי נגדי תמיד.
- ה. אומרו וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו', שהראוי יאמר וכל מלאכה שאין עמה תורה, מה עניינה שהוא מקביל אל הקודם, ואחרי כן יאמר גיזרה על תורה שאין עמה מלאכה וכו'.
- ו. מה הוא העוון שגוררת התורה שאין עמה מלאכה.
- ז. איזה יחס יש לזה עם אומרו וכל העוסקים וכו'.
- ח. מה זו אזהרה שיהיו עוסקים עימהם לשם שמים, האם היה עולה על לב שיהיו עוסקים עימהם שלא לשם שמים שהוצרך להזהיר על כן.

ט. כי מלשון זה יורה כי דווקא העוסקים עם הצבור צריך יהיו עוסקים לשם שמים, אך העוסקים במה שאינו של צבור אין צריך יעסקו לשם שמים.

י. אומרו עם הצבור ואומרו עימהם. כי מהראוי היה יאמר וכל העוסקים בצרכי צבור יהיו עוסקים לשם שמים.

יא. אומרו שזכות אבותם מסייעתן וכו', שיורה שעל שזכות אבותם מסייעתם וכו' יהיו עוסקים לשם שמים, שאם לא כן לא היה צריך לעסוק לשם שמים.

יב. אומרו וצדקתם עומדת לעד, האם היה עולה על לב שצדקתם לא תעמוד לעד.

יג. אומרו ואתם וכו', מה היה שעד כה מדבר שלא לנוכח ועתה מדבר לנוכח.

יד. כי מלשון זה יורה כאילו עד כה דבר על אחרים ועתה מדבר עימהם, ואומר ואתם אינכם כאחרים, והלא הכל אחד.

טו. אומרו מעלה אני עליכם שכר וכו' כאילו עשיתם, והלא על העושים ידבר ואיך יאמר שמעלה עליהם שכר כאלו עשו.

טז. אומרו מעלה אני וכו', מי הוא המדבר, אם הוא רבן גמליאל איך יאמר מעלה אני האם הוא המעלה השכר הלא אין זה רק הוא יתברך, ואם כן היה ראוי יאמר מעלה עליכם הקדוש ברוך הוא שכר כו', ואם הוא יתברך המדבר איך נכנס בין הדבקים, כי עד כה רבן גמליאל הוא המדבר, וגם מה שאחריו באומרו הוּוּ זְהִירִין וכו' דברי רבן גמליאל המה. ואיך שש תיבות אלו באמצע, פי ה' המדבר.

יז. אומרו הוּוּ זְהִירִין ברשות כו', שאם הוא עניין אחר היה ראוי יאמר הוא היה אומר הוּוּ זְהִירִין וכו' ולא כאילו מדבר עניין הקודם, ואם עדיין משלים עניינו אינו נראה מאותו עניין. וגם למה לא יפרש מה היא הזהירות שיהיו זְהִירִין וכו'.

ומה הוא התיקון שיוכלו לתקן רמאותם שנראין כאוהבין כו' ואין עומדין כו'.

יח. אומרו הוא היה אומר עשה רצונו כו', איזה ייחס יש לזה עם הקודם.

יט. כי אומרו עשה רצונו כרצונך, פשוטו הוא שתעשה רצונו יתברך עם שאינו רצונך כמו שהיה זה רצונך, ולפי זה היינו בטל רצונך מפני רצונו, ואם כן למה כפל ושינה הלשון.

כ. מי הכניס אחרים בזה העניין שאומר כדי שיבטל רצון אחרים כו'.

כא. כי הלא זה יראה נגד הבחירה, והעיקר אצלנו כי הבחירה חפשית ביד כל אדם להרע או להיטיב, ואיך יבטל רצון אחרים מפני רצון זולתו.

אמנם הנה אין ספק כי לשון יגיעה האמור בתורה עם דרך ארץ, יורה כי דרך ארץ האמור פה הוא מלאכה כדעת הרמב"ם ז"ל. אך עדיין צריכין אנו לתת טוב טעם אל שנותנו את טעמו מדרך ארץ למלאכה. וטרם נבאר העניין מזכירה מאמרנו בביאור משלי בתת טוב טעם למאמרם ז"ל (סנהדרין כו ב) האומרים על התורה למה נקרא שמה תושיה (ישעיה כח כט) שמתשת כחו של אדם. כי הלא כמו זר נחשב בעיני ההמון למה בלא עמל ובלא יגיעת בשר ותניש כחו. אך הוא, כי רוחו וגויתו של אדם נגדיים המה וכשזה נופל זה קם, כמקרה יעקב

ועשו כי זה מצד הקדושה וזה מהפכה. ועל כן בעסוק איש בתענוגי בני אדם ויתרחק מן התורה אז גופו נפשו עליו תאבל. אך בעסוק בתורה הן הוא משוש נפשו כי חלק משורשה היא, ואז משמן בשרו ירצה כי שכנגדו הוקם על.

והוא מאמרנו על מקרא שכתוב (משלי ג כא - כב) אל ילזזו מעיניך נצור תושיה ומזמה ויהיו חיים לנפשך. שהוא אל יליזזו דברי התורה מעיניך, ואל תקוץ על שמתישין כחך והיותך תמיד במזמה ומחשבה בעיוניה כי עמל הוא. כי אם נצור ואהב תושיה ומזמה, כי הלא מה שמתישין כחך אמרינן אינו לנפש, כי אדרבה ויהיו חיים לנפשך. כי החומר הוא שניתש על ידי היות דברי התורה חיים לנפש. הנה כי היצר הרע הוא מצד החומר וניתש בהתשתו.

עוד ידענו מחכמי האמת, כי בכל מצווה שאדם עושה מרבה אור שפע עליון ובורא מלאך סגור. וההפך בעושה עוון שמפליג בטומאה ובורא משחית קטגור. והוא מאמרנו על משנת בן עזאי (אבות ד ב) שמצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה. כי המלאך הנברא במצווה גורר מצווה אחרת, והכח טמא שנעשה בעבירה גורר עבירה.

ונבוא אל העניין. והוא כי הנה שני סוגים יש באדם:

כי יש עושה מלאכתו עיקר ותורתו עראי והוא כל המון ישראל,

ויש שרידים אשר ה' קורא שתורתם קבע יום ולילה.

ועל שני אלה ידבר.

ועל הראשון אמר יפה תלמוד תורה כו'.

ועל השני אמר וכל תורה כו'.

והוא כי אשר עושה עיקר מהמלאכה, עסקו **דרך ארץ** יקרא, כי דרכו דרך הארץ ולא דרך שמים כעניין (בראשית ט כ) איש האדמה. אך אשר עיקרו הוא מלאכת שמים לעסוק בתורה אשר יטפל קצת להרוויח מזונו, מלאכה תקרא כי מלאכה בעלמא היא, ולא תפס דרך הארץ העכורה בעצם. ועניין התנא לומר, אשר דרכו דרך כל הארץ שהוא לעשות כל עיקר עסקו מהארץ, הלא אין צריך לומר כי יחויב לקבוע עתים לתורה, כי אם גם דבר יפה הוא שיצרף **תלמוד תורה עם הדרך ארץ** שיש לו כבר. שלא בלבד בהתבטל מהמלאכה ילמוד, כי אם גם עם הדרך ארץ שהוא עוסק ילווה תורה בעמלו, שיהיה מהרהר וחוזר תלמודו עודנו עוסק בדרך ארץ. וזהו **יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ**. והטעם הוא, כי **יגיעת שניהם**, כלומר כאחת, **משכחת עון**. והוא כי לא יבצר, איזה עוון יש לו, ודרך עונו לגרור לו עוון אחר כי עבירה גוררת עבירה. ועל ידי יגיעת תורה ביחד עם יגיעת דרך ארץ, **משכחת עוון** אשר עשה מעשות דרכיו לגרור לו עוון אחר. והוא כי על ידי התשת החומר בדרך ארץ יותש העוון שהוא מאיכותו בצד מה מלהחטיאו המביאה עבירה, אך לא ישכיחנו בעצם. אך בהצטרף עמו לחומר גם תשות התורה יחד שגומר התשות כח, וגם מקנה בכל גופו קדושה שהוא נגדיות איכות העוון שהוא

כח טמא, אז ניתש ומתמוגג על ידי התורה באופן שמתערבב עד שכוח מלגרור עוד עוון אחר. וכמקרה השטן בראש השנה גם הוא יקרנו. שעל ידי שמוע קול שופר זוכר מה שעל ידי שופר יתמוגג ויתערבב, עד שכוח בערבובו מלבקש קטרוג על ישראל (ראש השנה טז ב, ותוספות ד"ה כדי). וזהו שיגיעת שניהם משכחת עון.

והשני והוא על שתורתו אומנתו, אמר וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו'. לומר אל יעלה על לבך לומר אעסוק בתורת ה' תמיד, ועליו יתברך אשליך יהבי והוא יכלכלני. כי לא זו הדרך, כי כל תורה שאין עמה מלאכה מה ליזון לפחות בצמצום סופה בטלה. והוא מאמרם ז"ל (תנא דבי אליהו רבה יד) יכול יושב ובטל תלמוד לומר (דברים יד כט) מעשה ידך אשר תעשה. והוא כי אין לאדם לסמוך על נס נגלה לומר שמן השמים יריקו או יתנו לו מטמון, כי אם לברך את מעשה ידיו גם כי מעט יהיה. ואם כה יעשה תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, כי יחסר לחמו וגוררת עון חילול ה'. כי לא יבצר מי שיאמר, הלא התורה היא הגדולה שבגדולות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, והלא פלוני יומם ולילה לא שבת מהתורה וירעב ללחם ואיה פירות תורתו. והוא גם הוא יהרהר ולא ידע כי אם הוא יתברך עשה כן במן מן השמים לדור המדבר שיעסקו בתורה לא יעשה כן לכל יחיד, רק לצוות את ברכתו במעט עסק, אך לא בהיותו יושב ובטל. וזהו וכל תורה וכו' סופה וכו'.

וזה שאמרתי שאין לסמוך על הנס לומר הנני עוסק בתורה לשם שמים והוא יכלכלני, היינו ליחיד. אך וכל העוסקים עם הצבור אל יראה להם שום דבר נמנע. כי אם יהיו עוסקים עימהם לשם שמים ויבטחו עליו יתברך והוא יעשה.

ולא זו בלבד, כי אם גם לא ינוכה להם שום זכות בהיעשות להם נס כדרך כל סומך על נס. כי הלא זכות אבותם מסייעתם ליעשות להם נס. ובהצטרף זכות רבים עם זכות אבותם, גם נס נגלה יעשה להם הוא יתברך. והוא מאמר יוסף הצדיק (בראשית מג כג) אלוהיכם ואלוהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם. לומר אל תתמהו על נס נגלה כזה שיתן לכם ה' מטמון וישים אותו תוך אמתחותיכם, כי הלא זולת זכותכם גם זכות אבותיכם מסייע. וזהו אלוהיכם וגם הוא ואלוהי אביכם נתן לכם מטמון תוך אמתחותיכם שהוא נס נגלה. וזהו שזכות אבותם מסייעתם.

וגם אין זכיותיהם מתנכין כי אם וצדקתם עומדת לעד. כי אינם מעין מה שאמרו ז"ל (תענית כ ב) על יחיד הסומך על הנס שמא אין עושין להם נס ואם עושין לו מנכין לו מזכיותיו. כי פה שהם צבור עושין להם נס וגם אין מנכין להם מזכיותיהם.

ואל נא תאמרו שאם כן לריק יגעו העוסקים עם הצבור ואין עליהם שכר אחר, שלא עליהם תתייחס המעשה והזכות. לזה אמר ואתם מעלה אני עליכם שכר כאלו עשיתם הכל בזכותכם.

ואמרו **ואתם** לנוכח, ובפתח דבריו אמר **יהיו עוסקים** שלא לנוכח, יהיה שתפס דרך הכתובים במקומות רבים שמדבר עם הבלתי הגון שלא לנוכח, ובדברו על מה שאחר תשובתו מדבר לנוכח, כעניין (משלי א כב - כג) ולצים לצון חמדו להם וכו' תשובו לתוכתי הנה אביעה לכם וכו', שחוזר אל הלצים הנזכר שלא לנוכח, אך הוא שבטרם עניין תשובתם שאז רחוקים מה' המה ידברו שלא לנוכח, ובדברו על מה שאחרי שובם אל ה' שנתקרב מדבר לנוכח. כן עשה התנא באמרו **יהיו עוסקים לשום שמים**, שהוא אזהרה על מי שאינו עוסק עימהם לשום שמים, ומזהירן אל יהיה עסקם להתגדל כי אם **לשום שמים**, דבר שלא לנוכח. ובדברו על מה שאחר עשותם כך, אמר **ואתם וכו'** לנוכח.

וזו שאמרתי שיהיו עוסקים עימהם לשם שמים, הו' זהירין כן בעצם **ברשות** לעשות לשם שמים. מפני כי ברשות אפשר תבטחו במלך או שרים על המנחה ההולכת לפניכם, ונודרים אז לעשות כל בקשתכם, ותרפו ידיכם מלהחזיק בבטוח בה' כי הוא יטה לבבם אליכם, בעשות העסק בעצם לשם שמים. כי הלא דעו כי אין לבטוח בהם. שאם תבטחו על היותכם קרובים אליהם ומשרתים אותם מטרם תצטרכו אליהם, ויעלה על רוחכם כי בעת שתצטרכו אליהם יעשו למענכם, לא כן הוא, כי הנה **אין מקרבים לו לאדם אלא לצורך עצמן** בעת צרכם שתשרתו, אך לא לשלם גמול בהצטרכם אליהם. ואם תבטחו על המנחה ההולכת לפניכם ואומרים שיעשו אחרי כן ויטב לבכם על מה שמראים אור פנים בקבלם הדורון, הלא דעו כי הלא אינם אוהבים רק נראים **כאוהבים**. ואף גם זה אינו רק **בשעת הנאתם** שהוא בעת קבלם הדורון. אך **בשעת הדוחק** שנדרו להטיבו ביום שיצטרך ישכחו מה שקבלו ולא יעמדו לכם. וזהו **נראין וכו' ואין עומדין וכו'**. לכן **הו' זהירין ברשות** לעשות ענייני הצבור לשם שמים. ואז בטחו בה' והוא יעשה, כי לכל אשר תחפצו יטה את לבם.

ושיעור העניין. כי הנה מנהיגי הדור העוסקים עסקיהם, שני סוגי עסקים המה להם:

א. עם הצבור בינם לבינם;

ב. לפקח על ענייני הצבור ברשות.

ועל הסוג הראשון שהוא בינם לבינם אמר **עוסקים עם הצבור**, ואמר **יהיו עוסקים עימהם לשם שמים** שהוא עימהם ממש. ובזה אינו צריך להכביד בזהירות כי אם צווי בעלמא, לומר **יהיו עוסקים וכו'.**

אך בסוג השני שהוא לפקח עם המלכות, בזה **הו' זהירין ברשות** לעשות לשם שמים, בל תבטחו לא בשירות שתקדימו ולא במנחה מוקדמת אם לא בה' לבדו, כי **אין מקרבין וכו'** כמדובר.

ושמא תאמר הלא אמרת כי ברשות אם יהיו זהירין העוסקים בענייני הצבור לעסוק לשם שמים כי הוא יטה לבם לעשות רצונם, עם היות כי רשות הרצון אינו לעמוד לאדם שההנה

אותם בשעת דחקו, רק יעשו לשם שמים ויסמכו על כי זכות אבות הצבור מסייעת, עם היות עסק המטפלים לשם שמים. אם כן איפה מה יעשה היחיד אם יהיה לו עסק ברשות. כי גם יעשה לשם שמים העסק ההוא ויבטח בשם ה' אין לו זכות רבים וזכות אבותם להפך ללב הרשות.

לזה אמר, הנה הוא היה אומר דבר אחד שהוא תיקון דבר זה, והוא **עשה רצונו כרצונך וכו'**. והוא לומר כפי מה שתתנהג אתה עמו יתברך יעשה לך כחפצך. והוא כי הנה שלשה הדרגות הן:

א. מי שאומר הנה בבקר השכם אם הייתי הולך למקום פלוני הייתי מרוויח מנה, אך מה אעשה ורצונו יתברך הוא שאלך לבית הכנסת, ועל כן הוא הולך כמוכרח אך לא ברצון טוב כאלו היה עושה רצון עצמו.

ויש מדרגה שנית, והיא שעושה הדבר שקול כאלו בעשותו רצון עצמו בטוב לב. **ויש מדרגה שלישית**, והיא שלא בלבד עושה רצון ה' כאשר אם היה עושה רצונו, כי אם שכל כך לבו ונפשו דבקה בו יתברך וחפץ עשות רצונו, כי מה שהיה רצון עצמו בעיניו הוא כדבר בטיל וחשיב כעפרא דארעא, שלא יכניס טבע חלוקה לומר זו רצוני וזה רצון קוני אעשה רצוני יתברך כאשר הייתי עושה רצוני. כי אם כאלו לא היה בעולם רצון אחר זולת מה שהוא רצון קונו, ואשר היה רצון עצמו בטל לגמרי. כי מה האדם שיכנס רצונו בסוג עם רצון קונו. ובזה תהיה כוונת התנא. הנה ראוי לך תגעל בהדרגה הראשונה, ותבחר בשניה והוא **עשה רצונו כרצונך**. ובזה תגיע עד גדר **שיעשה** הוא יתברך **רצונך כרצונו**.

אך בזאת השנית עדיין לא הגעת לגדר שבשבילך שאתה יחיד יבטל הוא יתברך רצון הרשות מפני רצונך, שגם שהוא מלכות הלא אתה יחיד לבטל בחירתם בשבילך. אך לכה איעצך, ועל מדרגה אחרת והיא השלישית שהזכרנו, והיא **בטל רצונך מפני רצונו**, ובזה **יבטל** הוא יתברך **רצון אחרים** הם הרשות הנזכר **מפני רצונך**. והנה פירוש זה ישר ומקושר ומוכרח בעיני. שאם לא כן לקתה מידת חופשיות הבחירה, אם יבטל הוא יתברך רשות אחרים בשביל כל איש עושה רצונו. אך בזה הוא דווקא ברשות שבו ידבר. ואמר כי כשהוא על ידי זכות רבים, בהיות כוונתם לשם שמים יבטל בחירתם, כי לב מלך ביד ה'. או ליחיד אשר אל המידה השלישית הגיע כמדובר. אך לא לכל שאר אחרים.

או **יאמר דרך אחרת** בענין הפרשה בתחילתה, בענין סמיכות הברית מילה. ועוד קושי אחר אשר לא זכרנוהו למעלה. והוא כי טוב טוב היה לקצר ולומר אשה כי תלד זכר ולא יאריך ויאמר **אשה כי תזריע וילדה זכר**. כי מה בצע ללמדנו כי כשהאשה מזרעת תחילה יולדת זכר (נדה לא א).

אך הוא כי בא לתת טעם אל שני דברים:

אחד אל היות טומאת היולדת אפילו נפתח הקבר בלא דם. כי זולת מה שאי אפשר שלא יצאה מעט, הלא הוולד בעצמו להיות יסודו ממנו מדם נדוטה ראוי הוא שבצאתו מתוכה תטמא **כימי נדת דותה**. וזהו **אשה כי תזריע**, כי היא התחלת מציאותו. וגם יחויב **שביום השמיני ימול בשר ערלתו**, כי השבעה ימים יהיה עם אמו. כי מנדוטה הייתה ראשית מציאותו, וגם שהוא יונק שדי אמו בשבעת ימים שהיא טומאה לידה ודמיה טמאים, ולכן גם חלבה, כי דם הוא לפי האמת, אשר הוא יונק בלתי טהור. לכן **ביום השמיני** שהיא מתקדשה מטומאתה, אז **ימול** גם הוא **בשר ערלתו** ויסיר טומאתו ממנה. אך ללידת הנקבה אין צריך לתת טעם. כי גם שהאיש הזריע תחילה, הנקבה בעצמה סריוטה עמה. כי כל דם הנידות מנקבה, היא חוה, יצא בההעוטה (עירובין ק ב), כי על כן נטמאה בזוהמה ונתחללה בדם נדוטה.

עוד יתכן מעין האמור ויתיישבו ההערות האמורות ועוד שתיים נוספת. והן:

א. סמיכות הפרשה אל הקודמת מלבד מאמר רבי שמלאי (ויקרא רבה יד א).

ב. מה היה שברא יתברך את האדם ערל, והוצרך לצוותנו נסיר חרפת הערלה ממנו ולא ברא מהול מבטן אמו, כי כן יאתה כי הנברא בצלם אלוהים לא יצא בלתי מתוקן. **ומה גם** למאמרם ז"ל (אבות דרבי נתן ב ה) כי אדם הראשון נברא מהול. ולמה לא עשה יתברך יהיו כל יוצאי ירכו כמוהו. ולא שיוליד אשר לא יהיה כיוצא בו, אשר לא כטבע כל הבריות.

אמנם הנה ידענו כי הערלה היא מכח הטומאה. וראוי לדעת מי שם טומאה זו בכל האדם. לכן אומר כי אין ספק כי הן האדם היה כאחד ממלאכי השרת יציר כפיו, ובידיו יתברך לא דבק מאומה מכיעור טומאה חלילה. על כן בצלם אלוהים ברא אותו משולל ערלה וטומאה רק זך בלי שמרי כל חלאה, עד שכמעט היו טועין מלאכי השרת לומר לפניו קדוש, לולא הפיל השם יתברך בו תרדמה כמאמר רבותינו ז"ל (**ילקוט** בראשית רמז כג).

אך אמנם כאשר בא נחש על חוה והטיל בה זוהמא בהחטיא אותה, ומה גם לרבותינו ז"ל **בפרקי רבי אליעזר** (פרק יג) האומרים כי רכב סמאל על הנחש כרוכב על סוס, באופן שממנו יצאת טומאה אליה והיא זוהמת נחש. והנה עיקר הזוהמה אל חוה הייתה כי אותה החטיא, והיא אשר הדביקה הרעה באדם גם הוא. ועל כן הייתה לה קללת דם הנדות שהוא ממש מחלאת הזוהמא כנודע. ועל כן כאשר אחר העוטה נוצר הוולד מדם חלאת זוהמת נחש, בין מהזרעתה בין מאשר מתהווה העובר, כי על כן בימי עיבורה תפסק נידוטה, לכן גם שבזכר לא דבקה כל כך חלאה כאשר בנקבה, עם כל זה למה שהוא בא על ידי הזרעת האשה תחילה והיותו מתהווה מדמי נדת דותה, לא יבצר ממנו מהדבק גם בזכר חלאת טומאת הזוהמא ההיא. כי אם שבחמלת ה' עליו הפליא חסדו, כי עיקר ורוב הזוהמה המתדבקת לזכר מחלאת אמו תלך אל מקום אחד הוא ראש הגויה, ושם יעשה מותר אשר יוכל ליתקן במילה,

והיה במקום ההוא, למה כי שם היה לאדם אשמת דבר כמאמרם ז"ל, באומרם (סנהדרין לח ב) אדם מושך בערלתו היה.

ועל כן בכל זכרים הנמשכים ממנו שם מצאה הטומאה מנוח, ותנח ותכסה יו"ד של שם הרמז באיש כנודע (**רש"י** סוטה יז א ד"ה שכינה). ועל כן משה שהייתה אמו בת מאה ושלישים שנה משוללת דם נידות לא נולד ערל, וכן יעקב שנולד עם עשו. וכתבנו במקומו (ריש תולדות) ששאב עשו בבטן כל חלאת דם אמו, וכמאמר **פסיקתא** שכתבנו שם, כי כשהיה עשו בבטן אמו שתה כל דם אמו, עכ"ל. וביארנו שם ששאב כל חלאת זוהמא ונשאר יעקב זך, על כן נולד מהול. וכן אשר יש מרבותינו ז"ל שהוסיף על שני אלה (**אבות דרבי נתן** ב ה), הוא לסיבה ידועה שהפליא חסדו יתברך להם מעין אלו מה שלא עשה כן לכל ברואי עולם.

והנה זאת תהיה כוונת מקראי קדש אלו, **אשה כי תזריע וכו'.** וענין סמיכות מה למעלה בסוף פרשה הקודמת ומה למטה אחר ענין זה ממראות נגעים. והוא כי הלא כהתימו יתברך מלהגיד לנו החיה הנאכלת והחיה אשר לא תאכל (לעיל יא מז), הלא יאמר נא ישראל, מריה דאברהם למה נגרע מכל הבהמה ומכל החיה אשר על פני האדמה. כי הלא ראה ראינו כי כל מין הבהמה הטהורה תמיד היא טהורה.

וכלל גדול היא בידנו כי בעלי חיים אינן מקבלין טומאה, וכל הבהמה אשר איננה טהורה טמאה היא לעולם. ומי יתן והיה עם קדוש כבהמה טהורה אשר לא תקבל טומאה לעולם. כי הן האדם אשר יגע בכל דבר טמא יטמא כמפורש בסמוך. **ולא עוד** כי אם מיום הולדו אמו טמאה לידה, והוא בערלה הטמאה עד יסירנה ממנו. וגם בגדלו ינוגע נגעים גדולים **שאת או ספחת או בהרת** ודומיהם, וטמא יהיה עד עת בא דברו יתברך וירפאנו. ולמה יקרנו טומאה לגוי קדוש עודנו חי, מה שלא יקרה לכל מין בהמה חיה או עוף טהורים, האם בן האדם נגרע מערכם. על כן להשיב אמרים אמת בא האלוהים ויאר לנו בתשובתו יתברך. ויאמר **דבר אל בני ישראל**, דבר כדי לאמר אחרי כן משפטי הטומאה, וזהו אומרו **לאמר**. ומה שתדבר תחילה הוא **אשה כי תזריע וילדה זכר**, כדי לאמר טעם אל כל ענייני הטומאה הבאים.

והוא מה שכתבנו, כי בהיות האדם יציר כפיו יתברך לא היה בו שום צד טומאה, אך אחר החטא שעל ידו נוצר האדם על ידי הזרעה שהיא מפאת דם נדות כמדובר ונמשכה טומאה באדם. וזהו **אשה כי תזריע** ועל ידי כן **וילדה זכר**, ולא כיצירת אדם וכדומה. לפיכך **וטמאה שבעת ימים**, כי משם נמשך כאמור. וכן מטעם זה **וביום השמיני ימול בשר ערלתו**, שאם לא כן לא היה צריך למול ערלתו כי איננה. וגם טומאת הבת כפלים, כי על ידי האשה באה הטומאה לעולם ובלדת בת מינה תרבה טומאה בה. וכן מטעם זה **אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' והובא אל הכהן וכו'**, ואם יראה בה מראות טומאה יטמאנו. כי כל זה בא מהוולד האדם על ידי **אשה כי תזריע** שהוא בהזרעה הידועה, שהיא מדם הנדות אשר היה מחמת

זוהמת נחש, אשר הוטל בה בהעוותה. שאם לא כן לא היה באדם לא נגע ולא פגע רע מאלו כי הלא קדוש הוא לאלוהיו. והוא כי יש לנו בזה כעניין המזון, שאמרו רבותינו ז"ל (קדושין פב ב) מעולם לא ראיתי ארי סבל וצבי קייץ ושועל חנווני ומתפרנסים שלא בצער, ואני מתפרנס בצער, אלא אני הוא שקיפחתי מזונותי. שהוא כי הבעלי חיים לא חטאו, על כן מתפרנסים שלא בצער. אך אני שחטאתי קלקלתי לעצמי וקיפחתי בעוונתי מזוני. ועל דרך זה הוא אומר, אל תתמה אם בבעלי חיים טהורים לא יקרה טומאה, והאדם הקדוש לה' יקרנו טומאה, כי הלא הבעלי חיים לא קלקלו והאדם קלקל. כי הנה מאז שעל ידי **אשה כי תזריע** באה הלידה הוא מחמת קלקולה נמשכה במין האדם הטומאה. מה שאין כן מקודם שנוצר בשלילת זוהמא שהיה יציר כפיו יתברך.

עוד יתכן שיעור המשך המקראות על פי מאמרם ז"ל בגמרא (ערכין טז א), באומרם כי על שבעה דברים נגעים באים:

על שבועת שווא,

ועל הגזל,

ועל לשון הרע,

ועל גלוי עריות,

ועל שפיכות דמים,

ועל גסות הרוח,

ועל צרות עין.

והוא כי על שלוש ראשונות שהזכרנו, שהם **שבועת שווא גזל ולשון הרע**, יאמר **שאת או ספחת או בהרת**.

שאת על שבועה, כמה דאת אמר (שמות כ ז) לא תשא.

ספחת על הגזל, שמחבר ומספח ממון חברו עם שלו.

או בהרת על לשון הרע, שמלבין פני חברו בלשון הרע כבהרת עזה כשלג.

וכל אחד משלש אלה **והובא אל הכהן וכו' וראה הכהן וכו'** מראות הנגע המראים על כח טומאת העוון השורה עליו, כמדובר בקודם. ועל שאר השבעה דברים ידבר במיני נגעים אחרים שבהמשך הפרשה.

ט נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל-הכהן :

י וראה הכהן והנה שאת-לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת :

ואמר עוד נגע צרעת וכו' והובא וכו'. בא להזהיר את האדם, כי מיד שיראה בעצמו סימן הוראת עוון אשר חטא, לא יאחר מלהראות אל הכהן מיד, למען ישכיל את אשר יעשה. אם יראה הכהן כי טמא הוא כי נכתם עונו בעור בשרו, וימהר יחיש לשוב ממנו טרם יתיישן הדבר

ויהיה מוחזק יצרו בו. ולא במהרה ינתק ממנו, כי אדרבה יהיה הולך וגדול יום יום. וזהו אומרו **נגע צרעת כי תהיה באדם**, מיד כאשר **תהיה באדם והובא אל הכהן** בלי איחור.

י וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהָנָה שְׂאֵת-לִבָּנָה בְּעוֹר וְהָיָא הַפֶּכֶה שְׁעַר לֶבָן וּמַחִית בָּשָׂר חֵי בִשְׂאֵת :

כי אם לא יעשה כן יקרה כי **וראה הכהן והנה שאת לבנה כו' ומחית בשר חי בשאת**. והוא אשר כתבנו למעלה כי אין הנגע צרעת יוצא מבפנים ומראה לחוץ, כי אם אדרבה הוא היחל בבית וממנו אל הבגד ומהבגד אל העור מהבשר ומבקש ליכנס פנימה. ועל כן בהירות הלובן סימן טומאה, כי הלובן נראה עמוק משאר עור בשרו כחמה העמוקה מן הצל. והוא כי הכח טמא מורה היותו בא ליכנס פנימה. ולפיכך כאשר אחר היות **השאת או בהרת לבנה בעור**, שהיא הוראה שמעמיק ליכנס, בעוד שהלובן מתמיד יורה שעדיין לא נכנס כי אם שרוצה ליכנס. אך בהיות שבקצת הלובן יש מראה בשר יורה שהלובן שבחלק ההוא נכנס בפנים ועל כן נשאר מראה הבשר חוצה. וסעד לזה מאמר **רש"י** ז"ל (פסוק יא) שכתב בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה ליחה. וידוע כי הליחה שבפנים לבנה היא וירמוז אשר כתבנו.

יֹא צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הוּא בְּעוֹר בָּשָׂרוֹ וְטִמְאָו הַכֹּהֵן לֹא יִסְגְּרוּ כִּי טִמְא הוּא :

על כן אחר שעל ידי מה שנתעצל מהראות מיד אל הכהן והוא לא שב עד המכהו, כי לא הודע אליו כי משחת מראהו, באופן ששנה באיוולת חטאו כי נתיישן ויגבר עד היכנסו פנימה. וזה מאמרו יתברך, **צרעת נושנת היא לא יסגירנו כי טמא הוא**.

יב וְאִם-פָּרוּחַ תִּפְרוּחַ הַצָּרַעַת בְּעוֹר וְכִסְתָּהּ הַצָּרַעַת אֶת כָּל-עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד-רִגְלָיו לְכָל-מְרָאָה עֵינֵי הַכֹּהֵן :

יג וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהָנָה כִּסְתָּהּ הַצָּרַעַת אֶת-כָּל-בָּשָׂרוֹ וְטָהַר אֶת-הַנֶּגַע כִּלּוֹ הַפֶּךָ לֶבָן טָהוֹר הוּא :

ועם כל זה אין להתיימשך מן הרחמים כי אין דבר עומד בפני התשובה כי אם יבוא להיטהר מסייעין אותו. ואם פרוח מעצמו תפרח ממה שמסייעין אותו מלמעלה.

יג וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהָנָה כִּסְתָּהּ הַצָּרַעַת אֶת-כָּל-בָּשָׂרוֹ וְטָהַר אֶת-הַנֶּגַע כִּלּוֹ הַפֶּךָ לֶבָן טָהוֹר הוּא :

ומה הוא העניין? כי **וכסתה הצרעת את כל עור הנגע כו'**. והוא שעל ידי תשובה מה שנכנס מהלובן שהוא כח הטומאה פנימה ונראה עליו מחית בשר חי חזר אותו הלובן ויצא חוצה. ומראה הבשר חזר לפנים והוא תחילת תיקון, ועל כן **וטיהר את הנגע**.

ושמא תאמר הלא מראה זו נאמר למעלה שהוא סימן טומאה מראה העור לבן והשער גם הוא לבן. לזה אמר **טהור הוא**, כלומר כי האיש ההוא אשר גברה טומאתו בו עד היכנסו פנימה ותראה מחיית בשר חי חוצה, מה שאחרי זאת חזר הלובן למעלה כשהיה ומראה הבשר חזר בפנים, דבר גדול הוא בערך מה שהיה וטהור הוא. כי אשר עשה שהיחל לשוב וסייעוהו מן השמים לגדר זה.

יד וביום הראות בו בשר חי יטמא :

טו וראה הכלה את-הבשר החי וטמא הבשר החי טמא הוא צרעת הוא :

טז או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן ובא אל-הכלה :

יז וראהו הכלה והנה נהפך הנגע ללבן וטהר הכלה את-הנגע טהור הוא :

גם שלא יבצר ממנו שיתוקן לגמרי ויטהר מאשמתו וממראות טומאתו, ולא שיחוייב שלא יוסיף לחטא ותראה בו מראת טומאה. כי הנה **וביום הראות בו בשר חי** אחרי זאת **יטמא**, שהוא הוראה כי שב הכח הטמא ליכנס בפנים ונראה מראה בשר חוצה.

טו וראה הכלה את-הבשר החי וטמא הבשר החי טמא הוא צרעת הוא :

לכן **וראה הכהן וטמאו כו'**. ועם שחטא זה פעמים שנראה בו מראה **בשר חי**, עם כל זה ימין ה' פשוטה לקבל תשובה.

טז או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן ובא אל-הכלה :

כי הנה אומרו **כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן**, שהוא סימן כי שב ויצא הכח הטמא חוצה שהוא הוראת תשובה, יקובל ברצון.

יז וראהו הכלה והנה נהפך הנגע ללבן וטהר הכלה את-הנגע טהור הוא :

כי **וראהו הכהן וכו' וטהר הכהן את הנגע** וגם ה' עמו יסכים. וזהו **טהור הוא**.

יח ובשר כי-יהיה בו-בערו שחין ונרפא :

הנה מהשבעה דברים שנגעים באים עליהם (ערכין טז א), דבר על השלשה שהם **שבועה וגזל ולשון הרע**, בא עתה ודבר אל הבאים.

על שפיכות דמים המתייחס אל חמימות הלב מחמת שנאה או איבה או שעשקו בדם נפש, כמה דאת אמר (דברים יט ו, יא) כי יחם לבבו וארב לו וקם עליו וכו'. על כן על פי מדתו באו

נגעיו על חמימות השחין. והוא כי להיות שפיכות דמים מהשלש עבירות הסמוכות והחמורות וצריך ייסורין ממרקין, על כן לא יספיק לו מראות נגעים אלו בלבד. לכן ירמוז בשחין, כי תחילה תבוא עליו מכה למרק מעוון אשמתו, ונרפא על ידי המירוק כי שב מרשעו, וזה אומר שחין ונרפא.

יט וְהָיָה בַּמָּקוֹם הַשְּׁחִין שָׂאת לִבָּנָה אוּ בַהֲרֹת לִבָּנָה אֲדַמְדַּמְתָּ וְנִרְאָה אֶל-הַכֹּהֵן :
כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהָנָה מִרְאֵה שְׁפָל מִן-הָעוֹר וְשַׁעֲרָה הָפָךְ לָבָן וְטִמְאָו הַכֹּהֵן נִגְעַ-צֶרַעַת הוּא בַשְּׁחִין פָּרָחָה :

ואחרי כן לגמור ניקיון הפשע ולהתם חטאו, **במקום השחין** יביא עליו קל ממנו והוא **שאת לבנה וכו'.** וזה בשני מיני שפיכות דמים:
אחד הלבנת פנים זהו **שאת לבנה,**
או שפיכות דמים ממש שהוא **בהרת לבנה אדמדמת,** שמלבין גופו בהוציאו דמו חוץ שהוא אדמדמת. **וראה הכהן וכו' מעין הנ"ל.**

כד או בָּשָׂר כִּי-יְהִיָּה בָּעוֹר מְכוּת-אֵשׁ וְהָיְתָה מַחֲיֵת הַמִּכּוֹה בַּהֲרֹת לִבָּנָה אֲדַמְדַּמְתָּ אוּ לִבָּנָה :

הוא החלוקה החמשית. הם הנגעים הבאים על **גלוי עריות** שנקרא מכוה, כמה דאת אמר (משלי ו כח - כט) אם יהלך איש על הגחלים כו' כן הבא אל אשת רעהו וכו'. ועל זאת במקום **המכוה** יוצאת **בהרת לבנה וכו'.** והוא מאמרם ז"ל (עיין **במדבר רבה ט יב**) כי הבא על אשת איש כאלו גם כן שופך דמים, כי אם ימצאנו בעלה הוא ימיתנו, כי קנאה חמת גבר ולא יחמול או לפחות יתלבנו פניו. וזה ירמוז באומרו **לבנה אדמדמת,** שיתלבנו פני בעלה ויתפקר להמית נפש. או לפחות אם לא ימיתנו לא יבצר הליבון פנים, וזהו אומר **לבנה.** ועל ידי המראות ישפוט משובתו או תשובתו על דרך המפורש למעלה.

כט וְאִישׁ אוּ אִשָּׁה כִּי-יְהִיָּה בוּ נִגְעַ בְּרֹאשׁ אוּ בְּזָקָן :

ועל גסות הרוח שגם כן באים עליו נגעים, הוא אומר אחרי כן **ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש.**

ועל השביעית והיא על צרות העין, אמר **או בזקן.** כי הזקן הוראה כבוד אשר איננו בצר עין. כי איזהו מכובד המכבד את הבריות (אבות ד א), והצר עין הוא בלתי מכבד, על כן יתייחס לו צרעת בזקנו.

מ ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא :

הנה כתבנו כי צרעת הראש הוא על גסות הרוח, שעל עון זה תלו על ראשו כחות הטומאה. ובזה יאמר כי אם **איש** זה **ימרט ראשו** מהכחות ההם על ידי תשובה, **קרח הוא** מעין הקרח הנורא שעל ראשי החיות (עיין יחזקאל א כב), **טהור הוא**.

מא ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא :

ואם מפאת פניו, מבושת פניו שהיו מביישיין אותו על גאותו שב עד ה' **ומירט ראשו** מהכחות ההם, אף על פי שלא מעצמו עשה לשמו יתברך, **גבח הוא טהור הוא**. שאף על פי שאין תשובתו כל כך מעולה לא יבצר שמירט אותם מעל ראשו. וזהו **גבח הוא** כתרגומו גלוש הוא, כמה דאת אמר (שיר השירים ד א) שגלשו מהר גלעד.

מב וכי-יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פורחת הוא בקרחתו או בגבחתו :

אמנם אם יהיה באחד מהסוגים הנאמרים **נגע לבן** שמראה לובן, והוא **אדמדם**, שהוא צבוע לרמות את הבריות בהוראת שפלות, **צרעת פורחת היא** כי משם יפרח עוון או עונות רבים.

מג וראה אתו הלהן והנה שאת-הנגע לבנה אדמדם בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר :

מד איש-צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הלהן בראשו נגעו :

אז וראה הלהן, הוא יתברך, והנה שאת וגאות הנגע שלא כהוראתו של לובן רק **לבנה אדמדם**. שהוא ליבון של צביעות כמדובר, שהוא **כמראה צרעת עור בשר**.

מד איש-צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הלהן בראשו נגעו :

ויגזור כי **איש צרוע הוא** זה **טמא יטמאנו** כי ימשך בטומאה. כי הלא **בראשו** הוא אבר הראשי שם **נגעו**, כי אחריו כל אבר ימשוך. וזהו **בראשו נגעו**.

פרשת מצורע

א וַיִּדְבֹר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :

ב זאת תהיה תורת המצוה ביום שהרתו והובא אל-הכהן :

ג ויצא הכהן אל-מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע-הצרעת מן-הצרוע :

ראוי לשית לב:

- א. כי מלת **תהיה** מיותרת, כי מהראוי יאמר זאת תורת המצוה כו'.
- ב. **אומרו והובא אל הכהן**, שמשמעו שיביאו את המצוה אל מקום הכהן, והלא סמך ואמר **ויצא הכהן אל מחוץ למחנה**, שיראה סותר הקודם, כי אחר הראות כי המצוה נכנס אל הכהן מהפך ואומר כי הכהן יצא אליו חוצה.
- ג. **אומרו נרפא נגע הצרעת מן הצרוע**, כי אומרו **מן הצרוע** מיותר.
- ד. כי לפי טבע הלשון יורה באומרו **מן הצרוע** אחר אומרו **נרפא כו'** ולא אמר כי מן הצרוע נרפא נגע הצרעת, יראה כי עדיין הוא צרוע אחר שנרפא, ואם כן מה היא רפואתו אם עודנו צרוע.
- ה. **אומרו נגע הצרעת**, ולא אמר כי נרפא הצרעת מן הצרוע.
- ו. ולקח **למטהר** (פסוק ד), כי הנה לא יבצר אם נטהר בהירפא איך אמר למטהר, ואם עדיין לא נטהר עד עשות הכהן כל סדר הכפרה והטהרה האמורה בכל המקראות הבאים, אם כן למה מייחס הטהרה אל המצוה עצמו באומרו המטהר ולא אל הכהן המטהרו.
- ז. **לשית לב** כי לא על חנם נאמר בעניין, המטהר שמונה פעמים (פסוקים ד, ז, ח, יא, יד, יז, יח, יט).

אמנם אומר כי באה תורת ה' תמימה ללמדנו דעת למען נשכיל לשית לבבנו על דרכנו, יומם ולילה לא נשבות לחפש דרכנו ולרפא נפשנו מכל תחלואיה אשר חלו בה עונותינו, כי מכף רגל ועד ראש אין בה מתום. ואין איש שם על לב לומר מה עשיתי, כי נשמה שניתנה בי טהורה, במעשי טמאתיה הגאלתיה החליתיה, מי ירפא לה. על כן לעוררנו מתרדמת משובתינו, בא האלוהים במקראי קדש אלה, להעמידנו על ארוכת אמיתת חלאי הנפש בשני דברים:

א. כי לא דרך תרופת חולי הגוף תרופת חולי הנפש.

והשני בחינות היות זה וזה שווים.

הלא המה, האחד במציאות הרופא מי הוא זה ואיזה הוא, והשני בזמן התרופה אם מעט ואם הרבה.

והנה אופן נגדיות תרופת הנפש מתרופת הגוף הלא הוא, כי בחולאי החומר אשר ביד האיש להביאן על עצמו, אך לא לסלקן מעליו ולרפא את עצמו. אך הרופא אשר ידע התרופות והסמנים הראויין להעלות ארוכת החולי ההוא, רפא ירפא ברצון הבורא יתברך אשר בידו נפש כל חי. אך לא כן תחלואי הנפש החוטאת. כי האיש אשר יחטא הוא ולא אחר המביא על עצמו כל חולי וכל מכת עוון אשר חטא, אך לא יוכל רופא אומן ולא רופא כהן לרפא לו, ולא יגהה

ממנו מזור אחת מני אלף לטהרו מטומאת חלאת עונו. כי הלא נגע צרעת כי תהיה באדם, אשר אין הדבר רק רע עוון אשר חטא על הנפש, ומתראה נגע כתם נפשו כמראה צרעת עור בשר ויסגירנה הכהן שבעת ימים, וביום הראות בו מראה טהרה בצאתו ויראנו הכהן ויטהרנו, אין הכהן הוא המעלה ארוכה וגם לא ה' פעל טהרתו, אם לא על ידי המטהר את הנפש מחלאת טומאתה, והוא יתברך משגיח להורות הדבר חוצה. אך הרופא לכל תחלואיו של אדם, הוא האיש המוכה אשר הוכה בעונותיו, הוא הרופא אומן והמטהר את נפשו. והוא, כי בראות הכהן והנה בהרת לבנה והיא הפכה שער לבן אשר הם סימני עון אשר חטא אשר בנפשו ונכתם עונו בעור בשרו, ויצו עליו הכהן להסגירו, כי הלא איך יתרפא עודנו שם, ומה גם כי הוא הפך הטבע להירפא על ידי הסגר, כי אדרבא שם יתעפש דמו בקרבו.

אך אין זה כי אם כי יתן אל לבו גרמת מזקו כי עונותיו הטו אלה, וישוב אל ה' וירחמהו ומעונו יטהרנו, ואז בצאת ממסגר נפשו יראה הכהן כי נרפא הנגע וטהור יאמר לו. ואם לא עשה תשובה או שעשה ולא עשאה ראויה, יראנה הכהן והנה הנגע עמד בעינו והסגירו שנית, ואז יחרץ, ואשר לא תקן בראשונה יתקן בשניה, לשוב עד המכה ואז מחץ מכתו ירפא. ויראנו הכהן בהרותיו והנה מראהו טוב, כי נרפא הנגע בתשובת המנוגע עצמו. אך אם בהסגרו לא היה שב עד ה', ימים על שנה שיהיה מוסגר לא יראה בו מראה טהור ולא יטהרנה הכהן וטמא יהיה כל הימים אשר הוא חי. כי אין בכהן לרפא את הנפש, רק לגזור על הוראת עניינה אם טוב ואם רע.

נמצא לפי האמת כי הרופא העצמי לנפש על כל תחלואיה, האיש המוכה ולא אחר. כי הוא היודע מורת נפשו, ובקי בכל אשר עוותו מכל האדם אשר על פני האדמה, לשוב מכל עוון ופשע וחטאה כי משחית נפשו, הוא יעשנה ויתקננה כי יבא ליטהר. ואחרי כן ה' משמים יהיה בעזרו, כי הבא ליטהר מסייעין אותו לגמור תשובתו ולהראות סימני טהרתו ותרופת נפשו בהישנות המראות מרעה לטובה. ויצו על הכהן להודיע הדבר לכל מראה עיניו, ולגמור תרופתו בכל עבודת עבודה אשר ציוה אלוהים לעשות ביום טהרתו עד יום השמיני, ככל הכתוב בתורה כמפורש. הנה זה הדבר האחד אשר איננה תרופת חולאי הנפש כתרופת חולאי הגוף.

והשני אשר תדמה לתרופת תחלואי הגוף, הלא הוא בבחינת המשך זמן התרופה. הלא הוא, כי הנה כאשר חולאי החומר לא יצטרך זמן רב להתיילד והתהוות באדם, כי כמה פעמים באים כמו רגע או במעט זמן, אך בצאתן מן האדם, לא במהרה ינתקו כאשר בבואם רק לאט לאט בהמשך ימים. כך המה דברי עונות, כי בתגרת היצר סמוך ימהרו לבוא, אך בהינשואם מעל האדם יתנהגו בכבדות, כי לא יסורו ממנו פעם אחת, עד הרב יכבסם כיבוס אחר כיבוס

ורחיצה אחר רחיצה, עד תום צרבת שחין כתמי חלאת טומאת העוון אשר נכתם בנפש החוטאת, עד בלתי השאיר שריד.

ב זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל-הלכה :

והן אלה דברי מקראי קדש אלו להורות על שני הדברים. ובראשון היחלו באומרם **זאת תהיה תורת המצורע וכו'.** והוא אשר כתבנו כי אין הכהן עושה לו רק הכנה, אך הוא המרפא את עצמו. כי בראות כי טמא הוא יסגירנו הכהן, למען יתן אל לבו כי לא בדרך טבע נסגר, כי הלא את המצורע בדרך טבע יצווה הרופא לטייל ולצאת במקום ירחב לבו לתקן עיפוש דמו, ושלא יסגר כי שם יתעפש אז יותר. אך בראותו כי אדרבה יאסר, אז יתן אל לבו ואמור יאמר אין זה כי אם רוע לב אשר הרעותי, ותיסרני רעתי כי שמו אותי בבור למזכיר עוון תחת היותי משלח מדנים בין אחים, בהתערב דעתי עם בני אדם בשוט לשון, תיחבא עתה למען תקן את אשר עיוותה, במקום שאין אנשים, ותיאנק דום תחת היות מדברת גדולות. ועל פי הדברים האלה יכוון לבו, יקשיב אזנו, וישוב אל ה' וירחממה.

ג ויצא הלכה אל-מחוץ למחנה וראה הלכה והנה נרפא נגע-הצרעת מן-הצרע :

וכי יראנו הכהן **והנה נרפא נגע הצרעת,** כי מן השמים הסירו המסובב בהסיר הסיבה ורפאוהו פעם בהסגר אחת אם רבתה תשובתו בימים ההם, ופעם בשני הסגרים כי ישוב לאטו. אז ידון דינו למזור כי רפואות תעלה העלה.

כלל הדברים. כי הצרוע עצמו על ידי תשובתו מרפא את עצמו, ואין כשרון לכהן כי אם ראות עיניו את מעשה ה' על פי תשובת הצרוע. וזה יאמר זאת תהיה וכו'. לומר הנה **זאת תהיה לפי הראוי תורת המצורע ביום טהרתו** של עצמו שמטהר את עצמו, **שוהבא אל הלכה** תוך המחנה להחזיק לו טובה ששב ורפא לו. אך לא כן עדיין, כי אם באחת אין בחינת תרופת הנפש דומה לתרופת הגוף. הלא יש דבר שני שבו תדמה. והוא, כי לא במהרה תנתק המחלה. רק **ויצא הכהן אל מחוץ כו'.** והוא כי בדבר הזה ידמה חולי הנפש לחולי הגוף, כי בא כאחת ויוצא לאט בימים הרבה. כי הלא העוון, ומה גם חמור כמוציא שם רע, קנה לו קטגור עצום מאד ומפריח רושם בעורו ובשרו, ועל ידי תשובה מתיש כוחו ומתמעטת הפרחתו ומשתנית מראה הנגע ממראה טומאה לטהרה, עד הסיר כל ההפרחה ונשאר עדיין דקות צרעת מה. וזהו כי **נרפא נגע הצרעת,** היא ההפרחה ומראה הנגע, אך לא הצרעת לגמרי. וזהו מן הצרוע, כי עדיין צרוע בצד מה יקרא, ועדיין צריך גמר טהרה.

וזוהו אומר:

ד וצוה הכהן ולקח למטהר שתי-צפרים חיות טהרות ועץ אֶרֶז וְשֵׁנִי תולעת ואֵזב :

ולקח למטהר, כי עדיין עודנו מטהר.

או יאמר מן הצרוע. **העיקר הראשון** שהתחלנו בו. כי למה שכתבנו היה מספיק אומרו נרפא נגע הצרוע, ומאשר לא אמר כי נרפא הצרעת נבין כי הנגע נרפא ומציאות צרעת עודנה עומדת. וכן באומרו **ולקח למטהר** שהוא כמיוחס אל עצמו. אך הוא מה שכתבנו.

כי אמר דע לך כי אין הכהן הוא המרפא, כי אם **וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת**, ואין הרפואה מן הכהן, רק מן הצרוע כי הוא ריפא את עצמו. וזה גם כן אומרו **למטהר**, כי הוא המטהר את עצמו.

ועיקר השני שכתבנו הורה באומרו **למטהר** שהוא לשון הווה, כי הטהרה הולכת ומתהווית עד יום השמיני שבו תשלום מעשה כפרתו. וזהו אומרו המטהר שמונה פעמים, כנגד השמונה ימים שמטהר בם.

הנה נא לנו שני למודים:

והנה האחד מהם אחשבה הוא הדבר אשר העביר קול מלך ננוה, באומרו (יונה ג ז - ט) ויזעק ויאמר בננוה מטעם המלך וגדוליו לאמר האדם והבהמה אל יטעמו כו' ויתכסו כו' מי יודע ישוב ונחם האלוהים וכו'. כי הנה מלת לאמר תראה מיותרת, כי היה די יאמר מטעם המלך וגדוליו האדם והבהמה כו' אל יטעמו כו'.

ועוד אומרו מי יודע ישוב ונחם כו' כי הלא יראה קוטן אמנה שמסתפק ואומר מי יודע אם ישוב ונחם האלוהים על הרעה.

ועוד שהיה לו לקצר ולומר אולי ישוב, ולא מי יודע, שמיחס הספק לאדם. אך יאמר הלימוד האחד שכתבנו. והוא כי אין רופא לרפא חולי הנפש כחולה עצמו, כי הוא יודע מורת נפשו, וכל אשר העולה לתקן את אשר עיוותו, הוא ולא אחר, וגם בידו לשוב ולא ביד זולתו. וזהו אומרו הנה **מטעם המלך וגדוליו**, אינו רק לאמר שהאדם והבהמה אל יטעמו כו' ושיתכסו שקים כו', ולומר סתם שישובו איש מדרכו כו'. אך אין המלך וגדוליו יודעים יצרי מעללי איש לפרט לאיש כמעשהו ולתקן נפשו כי אם האדם עצמו, ועל כן מי יודע. כלומר מי מכל בני אדם יודע דרכו הרעה הנזכר ישוב, כלומר בתשובה, כי בו הדבר תלוי. ועל ידי כן **ושב מחרון אפו ולא נאבד**. ונכנס בלשון יחיד לומר כי באיש אחד שישוב עם היותו יחיד אפשר יגן על כולנו שלא נאבד, כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה, ואולי בבלתי שובו תוכרע כף מאזני העונות ובשובו יכריע כף הזכיות.

או כיוון מעין זה מאמר הגמרא (קידושין מ ב). לעולם יראה האדם כאילו כל העולם חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצווה אחת אשריו שהכריע את כל העולם כלו לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את כל העולם לכף חובה. וזה יאמר מי יודע עם היותו יחיד ישוב, ועל ידי מה שישוב שיקיים מצוות עשה (דברים ל ב) ושבת עד ה' אלוהיך, ונחם האלוהים ולא נאבד אם לא ישוב איש, כי לא יעדר עוון אחד להכריע כף העונות, כי בנקלה תוכרע אחר היות הכפות שקולות.

או יאמר זאת תהיה וכו'. כי אומרו תהיה מיותר כאשר הערנו למעלה. אך בא הוא יתברך להעמידנו על האמת. והוא, כי כל הכפרות תלויות בתשובה. כי החוטא אשר כפרתו תלויה בקרבנות, אם לא ישוב, גם כי יביא כל אילי נביות, אין מתכפר לו. כי התשובה היא העיקר ואחריה כל הכפרות ימשכו. וזה ענין הכתוב באומרו **זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו.** והוא, כי הנה היה מקום לדבר ולומר מה זאת. כי הלא כל סדר הכפרות האלה האמורות בפרשה זו, הלא טוב טוב היה בפרשה הקודמת באמור, כל מין נגע צרעת כי יהיה באדם, יחייבוהו יתברך להביא כל הכפרות האלו לכפר בעד כל עוון אשמה אשר עליו נצטרע, ואז יכנע ושב ורפא לו, ולא אחר הסגר פעם או שתיים. לזה אמר אם ראית **תורת המצורע** שהם קרבנותיו שבפרשה אחר טהרת נגעו ולא עודנו בצרעתו, אל תתמה על החפץ.

כי דע לך כי זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו. כלומר ביום הטהרה שלו בעצמו, שהוא אחר שלפני ה' נטהר מעונו. כי על ידי כן נשתנה מראה צרעתו לטוב ו**נרפא הנגע.** אז תהיה זאת תורתו, ולא מאז היה מנוגע. כי כל קרבנותיו אלה לא יועילו לו טרם שובו מרשעו, שהוא על ידי הסגריו הנזכר למעלה על ידי הכהנים.

עוד ראוי לשית לב במקרא אומרו **זאת תורת.** כי יגיד לנו יתברך משפטי טהרתו וקרבנותיו, ואנחנו נדע כי **זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו.** ועל פי דרכנו נאמר עוד דרך שלישי, באומרו **מן הצרוע** שהוא לשון מיותר.

אמנם הנה אין ספק, כי אשרי אנוש אשר על ידו נכתבה או נתווספה פרשה אחת בתורה או אפילו פסוק אחד, כמאמרם ז"ל (עיין **תנחומא** יתרו ד, **שמות רבה** כז ח) על אשר זכה יתרו להוסיף על ידו פרשה אחת בתורה ואתה תחזה כו' (שמות יח כא - כג), על כן קראו אותו יתר שהוא שם חדש אשר פי ה' יקבנו, באומרו (שם ד יח) וישב אל יתר חותנו, על שיתר פרשה אחת בתורה. וכן יחסו רבותינו ז"ל (בבא בתרא קיט א) זכות האמר פרשת נחלות על ידי בנות צלפחד לגודל זכותן, כמאמרם ז"ל עתידה הייתה פרשת נחלות ליכתב בתורה אלא שזכו בנות צלפחד שתכתב על ידן.

וכן כתוב אצלנו בביאור ספר (איוב יט כג - כד) באומרו מי יתן איפה ויכתבון מלי מי יתן בספר ויוחקו, בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון. כי הלא יראו דברים תפלים מבלי מלח. אם יש טעם לשאול יכתבון מליו, ולכפל אומרו מי יתן בספר ויוחקו, כי הוא האמור. וגם מלת איפה מיותרת.

ועוד אומרו בעט ברזל, מה יתן ומה יוסיף עטיו עט ברזל ועופרת. **ועוד אומרו** לעד בצור יחצבון, איזה צור הוא זה. אמנם הנה למדונו רבותינו ז"ל (שמות רבה א ט), כי יתרו איוב ובלעם היו שלושה חכמי יועצי פרעה ויתפרדו איש מעל אחיו.

ונבוא אל העניין, והוא, כי בראות איוב כי רעיו יבזו מיליו ומחזיקים אותו לבועט בקונו חלילה, על כן אמר מי יתן וכו'. לומר, הנה ידעתי כי אחר זמן יכתבון מלי, כי נביא היה. והוא כי היה עתיד משה לכותבו, כמו שאמרו ז"ל (בבא בתרא יד ב) משה כתב ספרו ופרשת בלעם וספר איוב. אך מי יתן ולא יאחר מליכתו, כי אם שעתה יכתבון. וזהו איפה ויכתבון. כי אז תראו ותבושו. כי אילו רעות היו אמרי לפניו יתברך לא היה משפיע רוח קדשו לכותבם. והנה זאת תאוותו אחת היא. אך עוד תאוה כפולה מזו. והיא, כי גם שידעתי שיכתבון מלי, מי יתן בספר ויוחקו. והוא בשום לב אל היות הבי"ת פתוחה שהוא כאומרו בספר בה"א הידיעה, ולא ננקדה הבי"ת בשב"א. אך הוא לומר, הנה ידעתי כי יכתבון מלי ספר בפני עצמו, אך אין זאת עיקר תאוותי, כי אם מי יתן בספר הידוע שהוא ספר התורה שם יוחקו. כי למה אגרע משני רעי יתרו ובלעם שנכתבו פרשיותיהם בספר התורה. והוא, כי גדול מאד בעיניו חין ערך ספר התורה מכל יתר כ"ד ספרים.

ועוד מטעם שני הייתי חפץ יוחקו מלי בספר התורה. שהוא למען יתפרסמו מאמרי בכל שבעים אומות, ויודע בגויים אם כנים דברי או רעים וחטאים כדבריכם על נועם מלי. והוא אמרו בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון. והוא, כי היו עתידים ישראל לכתוב את התורה על האבנים שלש פעמים בשבעים לשון, כאשר למדו ז"ל (סוטה לה ב) מאומרו (דברים כז ח) באר היטב.

נמצא היו דברי התורה חצובים בצור הם אבנים שהקימו בעוברם את הירדן, והיו בשבעים לשון למען ישכילו מכל עמים רבים זאת התורה. וזהו בעט וכו' לעד בצור יחצבון. כי שם ילכו כל הגויים הלך וקראו את כל דברי ספר התורה. ואילו בספר יוחקו היו כל מלי חצובות שם בשבעים לשון ויודעו בכל הממלכות ויתפרסמו דברי אלה שמה, ויודע בגויים אם הטבתי אשר אמרתי בדברי ויכוחי עמכם אם אין. הנה כי גם איוב גדול בעיניו מאד זכות הכתב עניינם בתורה, כאומרו מי יתן בספר ויוחקו.

כלל הדברים, כי גדול זכות אשר נכתב מליו בתורה או נכתבה פרשה על ידו. כי נשתלשלה קדושה גדולה עד אין קץ דרך שורש נפשו. והנה אין ספק, כי כאשר רב טוב אשר על ידו נכתבה פרשה בתורה של טובה, כך תתהפך לרעתו אשר על ידו נתווספו פסוקי רשעתו בתורה, כעניין ויקוב בן האשה הישראלית את השם (ויקרא כד יא). כי פסוק סיפור רשעתו ונקמתו שנתווספו על ידו, לא לטובתו יחשבו לו לזכות כי אם אדרבא לרעה גדולה יהפכו לו כי הפסוקים ההם הם יהיו בעוכריו. וההיקש בזה עניין עוון זמרי בן סלוא. כי ספור דברי עונו שנתווספו בתורה עם שקדושים המה, לא לזכות זמרי יחשבו לו כי אדרבא הם מספרים רשעתו.

והנה על הדרך הזה. כל מקראות סיפור נגעי צרעת המצורע הנסגר ובלתי שב וחוזר ונסגר ועודנו בטומאתו, ועניין המצורע מוחלט אשר לא שב עד המכה ותמיד טומאתו בו, כל פסוקים אלה הם לרעתו ומנגדיו שמוציא פסוקי קדושת התורה בספור רשעתו ומשובתו ומראות נגעי חלאת טומאתו. והנה לו הייתה מידתו יתברך כמידת מלך בשר ודם, גם בשוב האיש צרוע הלז מרשעו ונרפאו בהרות צרעתו ויסדר לו הוא יתברך, במקראי קדשו סדר כפרתו, לא לרצון יהיה לפניו יתברך כי יזכור אשר חטא לו. וגם כי ירצה אותו, לא יגיע עד גדר היות הכתובים המספרים טהרתו ותיקונו עזר כנגדו, כמי שעל ידו נכתבה פרשה אחת בתורה, יען וביען כי לעומתם מקראות סיפור טומאתו וצרעתו שעל ידי רשעו ומשובתו. אך זה חסדו יתברך כי אל זה יביט אל שובו מרשעו וטהרת צרעתו ומקראי כפרתו, להחשיבם כאילו היא תורתו שהוסיף בתורה משלו להאיר לו לעולם הבא. כי הם נסדרים ונכתבים בתורה על ידי תשובתו מאשמתו.

וזוהו אומרו **זאת תהיה תורת המצורע**, כי תורה של המצורע תהיה לפניו יתברך, למה שהיא **ביום טהרתו** שעל ידי כן תגמר טהרתו, עד גדר **שוהבא** פנימה **אל הכהן**.

ג וַיֵּצֵא הַכֹּהֵן אֶל-מַחֲוֵץ לַמַּחֲנֶה וַרְאֵה הַכֹּהֵן וְהֵנָּה נִרְפָּא נֶגַע-הַצִּרְעָת מִן-הַצִּרְעִי :

ושמא תאמר הלא אם עתה שב ורפא לו, הלא מתחילה חטא על הנפש וינגע ה' אותו בנגע צרעת, ומה גם אשר האריך במשובתו, ואם כן איפה יצא שכרו בהפסדו. לזה אמר **ויצא הכהן וכו' והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע**. לומר אל תביטו בעין רעה כל מכות בהרות הצרעת וכל תחלואיה אשר חלה ה' בו בעונותיו, כי הלא צרעתו הייתה הבאת טובתו. ואם כן איפה גם סיפורי מראות צרעתו גם הם לטובה יחשבו לו ביום שובו מרשעו ונתגלתה טהרתו. והוא אשר כתבנו על פסוק (ישעיה לח ט) בחלותו ויחי מחליו. והוא כי הלא הראוי היה יאמר ונרפא מחליו. אך יאמר כי כל כך יש להחזיק לו יתברך טובה על שהביא עליו החולי כמו על רפאתו אותו. והוא כי טרם יחטא היה נגזר עליו שמת הוא בעולם הזה ולא יחיה בעולם הבא, והוא

לא ידע וימות בלא עתו. אך על ידי אשר החלחלו ה', נתן אל לבו למה חלה ה' בו ושב אל ה' וקרע גזר דינו ויתן לו חיים ט"ו שנה. נמצא כי החולי היה סיבת החיים שהוסיפו לו. כי לא בלבד נתרפא כי אם גם חיים ניתנו לו על יד התעוררות חליו. מה שאין כן אם לא חלה, כי לא היה נותן אל לבו כי קצף עליו ה' לתקן את אשר עוותו. וזהו מכתב לחזקיהו וכו' (ישעיהו לח ט), לומר מכתב הודאה לה' מאת חזקיהו. ולא עשה מכתב ההודאה על שנתרפא, רק בחלותו, בשביל חלותו להודות לה' על שהחלחלו. על כי על ידי כך ויחי מחליו, כי מחליו נמשכו לו חיו, כאילו היה כבר מת ויחי מפאת חליו שבו נתעורר לשוב, ויחי אחרי בשורת המוות כמדובר.

זה יאמר פה. אל תתמה איך החשיב הוא יתברך סיפור טהרת המצורע וסדר כפרתו, כאילו **זאת תהיה תורת המצורע** עצמו כל חלק זה מהתורה, ולא זכר את אשר חטא והוצרך הוא יתברך להראות כתמי חלאת אשמתו בצרעתו שהוציא כמה פסוקים בדבר. כי הלא דע לך כי הלא בטהרתו למפרע, גם כל מקראי קדש המספרים מראות צרעתו יהפכו לו לטוב. והוא, כי לולא המכות ההם, לא שב עד המכה ואת אלוהי ישראל לא דרש, ונמחה עונו כי שב עד ה', והיה נושא עוון על ראשו עד שאול מטה. נמצא כי לטובתו הוכה למען ישוב שעל ידי כן נתעורר ושב ונטהר. וזהו **ויצא הכהן וכו' וראה**. והנה, על ידי מה שיצא חוץ למחנה להראות את הנגע אשר נתנגע בעונו, עם כל זה מה שראה **והנה נרפא נגע הצרעת** בהוראת מראה טהרה זה. מהיכן זכה לזה, הוא **מן הצרוע**. כי מצרעתו באה תרופת נפשו כי בו נתעורר על ידי הכהן, מה שאין כן אם לא נצטרע כלל, שאתו תלין משובתו ואשמתו ולא יתוקן, וילך לעולם ההוא בלי תשובה.

הנה כי על כל כבוד ועל כל זכות היא זכות תורה. כי היא העומדת להועיל למוכה אחרי טהרתו. ומה גם מתחילה, כי מגן הוא להציל מכל חולי ומכל מכה שלא תבוא. כמאמר ז"ל (ברכות ה א) כל העוסק בתורה ייסורין בדלין ממנו שנאמר (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף. ואדרבא עיקר הייסורין הן על ביטול תורה, כנודע מרבותינו ז"ל כדוחקין ועוקצין אותו שלא ירפה ידו מהתורה.

וכל אלה כלל רבי טרפון במשנה (אבות ב טו - טז), באומרו:

רבי טרפון אומר: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל

הבית דוחק,

הוא היה אומר: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה, אם למדת

תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר

פעולתך, ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, ע"כ.

וראו לשים לב:

א. אומרו היום קצר, כי אם דעתנו לומר דלא ידע איניש כמה חיי ומי יודע אם יתקצרו ימיו, לא היה לו לומר במונח שהיום קצר כי אינו אלא ספק.

ב. אומרו והמלאכה מרובה, שאם מה שהיא מרובה הוא בערך היות היום קצר, אך אם היה ארוך היה די בו לכל המלאכה, אם כן אין המלאכה מרובה מצד עצמה כי קוצר היום יעשנה מרובה; ואם הוא שגם אם היה היום ארוך היא מרובה מעצמה, אם כן אין על האדם אשמת דבר, כי מה יעשה אם המלאכה ארוכה ממידת ימיו, גם אם לא היה יומו קצר.

ג. אומרו והפועלים עצלים, כי להיותנו לו יתברך עבדים מהראוי יאמר והעבדים עצלים.

ד. אומרו והשכר הרבה, כי הנה היות השכר הרבה הוא יתרון ושבח לבעל המלאכה אך לא תלונה על הפועלים, כי אם הפסידו לעצמם הפסידו.

ה. אומרו ובעל הבית דוחק, שאם הוא כי הוא יתברך דוחק ומצווה עלינו תמיד לקיים תורה ומצוות, לא היה לו לומר דוחק לשון הווה;

ומה גם שיראה שאין הדבר קשה רק על היותו דוחק שהוא פעמים רבות, והלא להיות הבעל הבית הוא יתברך אפילו לא היה דוחק רק אומר פעם אחת היה חובה עלינו לעשותו כי עבדיו יתברך אנחנו.

וגם אומרו לשון דוחק, ראוי לשית לב למה לא אמר לשון שוירה ריבוי אזהרות וציוויים, ולא לשון דוחק.

ו. אומרו הוא היה אומר לא עליך וכו', כי הלא מי לא ידע כי לא על האדם המלאכה לגמור, כי מי יוכל.

וגם שאין האדם בן חורין ליבטל ממנה, כי עבדו יתברך הוא.

וגם מה בא להודיע כי אם למד תורה הרבה שנותנים לו שכר הרבה, מי לא ידע בכל אלה.

וכן אומרו ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו', האם חידוש הוא שחידשנו שנאמן הוא יתברך, הלא נודע הוא, **ומה גם** כי כבר קדמו משה בתורה (דברים ז ט) האל הנאמן וכו';

וכן אומרו ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא, מי לא ידע זה;

ולא עוד אלא שאומר **ודע**, כאומר דבר נעלם, וגם כתוב בתורה (דברים ז יא) היום לעשותם, שמשמעו כמאמרם ז"ל (עבודה זרה ד ב) היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם, **ומה** בא להודיענו רבי טרפון.

ז. כי הלא באומרו הוא היה אומר יראה כסותר כל מה שאמר למעלה, כי הוא היחל כמתלונן על האדם שלא ישקיף וירא כי היום קצר והמלאכה מרובה ולמה הוא עצל, ופה מרפה את השכר על נקלה לומר כי לא עליו המלאכה לגמור, ואם כן גם שיתעצל לא יאשם כי לא יחויב לגומרה. ומה שאינו בן חורין הוא ליבטל ממנה שהוא הרבה, אך מעט אם יעשה די לו, ואם כן גם שיהיו הפועלים עצלים מה בכך הרי אינן מקבלים [שכר] הרבה לגמרי.

וגם באומרו אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה, היא טענה להרפות ידי עושי המלאכה באומרם אם לא נלמד תורה הרבה מה בכך לעצמנו הפסדנו לא יתנו לנו שכר הרבה.

ח. שהתחיל בלשון רבים באומרו **והפועלים עצלים**, ויצא בלשון יחיד באומרו **לא עליך וכו'**.

ט. שהחלוקה הראשונה ידבר בה שלא לנוכח ובשניה לנוכח.

אמנם הנה אמונת עתנו לעסוק בתורה יומם ולילה, חובה על כל אישי ישראל. אך תלונת רבי

טרפון היא כי אין איש יוצא ידי חובתו בה ובאין מחמת טענה. והן חמשה כתות:

יש כת אומרת בימי הילדות והשחרות, למה איגע בתורה לרשת עולם הבא מימי חרפי ומתי

אעשה לביתי של עולם הזה, כי רבים חפציה אשר הבית נכון עליהם, וטוב לי כי אוציא כל זמן

בחרותי להכין את ביתי ולסעדו בכל כלי בית ומדור לפי כבודי ואיגע להעשיר למען יהיה לי

קרן קיימת לעת זקנה לעסוק בתורה, ואוכל מפירות קרן ממוני אשר אציתי בבחרותי.

וכת שנית אומרת טוב לעסוק בתורה מהילדות וגם עד זקנה ושיבה, אך די לנו שני עתים

אחד ביום ואחד בלילה, והיא שאלת הבית דין של מעלה קבעת עתים לתורה (שבת לא א),

ומה לי עוד לעצבים שיום ולילה לא אשבות.

וכת שלישית אומרת הנה אבחר דרכי להיות תורתי אומנותי כשכיר יקווה פעלו, אך די לי

שלא אעסוק בכל מלאכה זולתה כי אם בתורה אהיה עמל, אמנם אם אנוח קצת מהיום מעמלי

לא אאשם כי הלא היא מתשת כחו של אדם, וזאת המנוחה וזאת המרגעה תחשב לי לצדקה

כי בה אעצור כח לעסוק בתורה ולא תביאני תשות כחה עד דכא.

וכת רביעית אומרת מי יתן יכולתי לעסוק בתורה יום ולילה כל שנותי, אך קשה עלי

להתפרנס בצמצום רב, ועל כן למען ירווח לי ליזון ולהתפרנס כעשירי עם ועוסק בתורה, על כן

איני עושה כל עסקי בתורה, כי גם זה טוב לעסוק בתורה למען אהיה בטוב לב מלהיות

מצטמק ורע לי בלחם צר ומים לחץ.

וכת חמשית אומרת מי יתן וינוח לי והייתי עוסק בה יומם ולילה ומינה לא אזוז, אך חולני אני

ובעל ייסורין והן המטרידים אותי ולא יתנוני השב רוחי, ושמעתא בעיא צילותא וכח אמיץ

לעסוק בה כראוי.

והנה על חמשה כתות אלו בא רבי טרפון כמתלונן על כל כת מהן.

ועל הראשונה אמר: היום קצר. לומר איני אומר לך אולי לא יגיעוך עד זקנה ושיבה, כי אם גם

אני אודך כי ימי שנותיך שבעים שנה לא יחסרו ממך, עם כל זה להשתלם בתורה, כל

השבעים שנה לאין דומים להשיג התורה. וזהו **היום קצר**. והוא, כי ממשל קצבת ימי שנות

האדם ליומא אריכתא. ואומר אין צריך לומר אם לא תשלים היום כי יבוא שמשך בעוד יומך,

כי אם גם אם תחיה כל היום בשלמות הוא קצר להשתלם בכל הזמן הזה. ואם כן איפה

מהילדות והשחרות הבל תהביל כל טובות העולם הזה, ושים כל עמלך בתורה עד אחרי

זקנתך.

ועל הכת השנית המסתפקים בעת אחת ביום ואחת בלילה, אמר **והמלאכה מרובה**. ובידך

עתות אלו יהיו כגרגיר חרדל בים הגדול.

ועל הכת השלישית אמר והפועלים עצלים. לומר כי גם שתורתם אומנותם כפועלים, הם עצלים. ומי בעל הבית ישמח לבו לשלם שכר טוב פעולת שכיר העושה מלאכתו בעצלות, וגם יצא בגרעון כסף הראוי לינתן לו. ומה גם עתה מי שהוא פועל למלאכת השם יתברך, כי הלא יקצוף האלוהים כי יראה מלאכתו בלתי חביבה בעיני פועליה ועושים אותה בעצלות כמבזים ערכה חלילה.

ועל הכת הרביעית אמר והשכר הרבה. לומר הוי מחשב גודל שכר שהוא שמור לך לעולם הבא אם היית נזון בצמצום ועושה עיקר מיגיעת התורה, כנגד מה שירוויחו מזונותיך בהתבטל חצי הזמן להרוויח טרף ביתך שיהיו מרווחים. וזהו אומרו **והשכר הרבה**. כלומר ולמה תשגה בני ותאבד ההרבה בשביל המועט.

ועל החמישית אמר ובעל הבית דוחק. לומר אל ישיאך לבך לומר כי הייסורין מעכבין למודך, כי נהפוך הוא כי ביטול התורה מביא הייסורין. כי כמקרה הבעל הבית שרואה את פועליו בטלים ממלאכתם ודוחק אותם שיעשו מלאכה כל עוד שרואה אותם בטלים, גם אתה יקרר עם קונך, שעל היותך מתבטל ממלאכתו יתברך הוא דוחק אותך בייסורין. ואם כן כאשר הבעל הבית הדוחק את הפועל בטל, בקבלו הפועל מוסר ושובו לעשות במלאכה ירפה בעל הבית ממנו, כן הוא יתברך מה שדוחק הוא למען רפיונו, על כן בשובר להחזיק בתורה יסלקם מעליך. ואם כן בראותך הייסורין, חובה עליך לשוב לידבק בתורה בכל עוז ואז ייסורין בדלים ממך. כמו שאמרו ז"ל (ברכות ה א) העוסק בתורה ייסורין בדלים ממנו שנאמר (איוב ה ז) ובני רשף וכו'.

ואחרי אומרו תלונה על כל אחד מחמשת הכתות, ראה התנא כי הלא כל אחד מהן יש לו מה להשיב על תוכחתו. והוא:

כי הראשון אשר עליו אמר היום קצר ולמה יניח עסק התורה עד זקנה,

הלא יענה ויאמר ממקום שבאת אני משיב. כי אחר שכל השבעים שנה הם כיום קצר להשגת התורה, אם כן איפה גם כי הייתי עוסק כל השבעים שנה שלמים בתורה לא הייתי גומר, אם כן למה איגע לבלתי השיג. ואחר שבין כך ובין כך אין המבוקש בא אל הפועל, אסתפק במועט באחרונה.

וכן השני אשר אמרת לו והמלאכה מרובה,

יש לו להשיב ולומר כלום אני עוסק כי אם לקבל שכר, ואם מעט יהיה אשר אטרח גם מעט יהיה אשר יתנו לי והנני מתפייס בכך. על כן אמר התנא דע כי לתקן אשר יוכלו להשיב כל אחת מחמשת הכתות, הוא היה אומר תשובה על כל אחד מהן.

על תשובת הראשון, שהיא שאחר כי גם בהיותו עוסק כל השבעים שנה היה **יום קצר** אם כן כך הוא מעט כמרובה ואניח התורה לעת זקנה, אמר אין זו תשובה. כי הלא **לא עליך המלאכה לגמור**. כלומר אם היו אומרים לך שלא יתנו לך שכר אם לא תגמור, הייתה טענה

לומר כיון שבין כך ובין כך איני גומר גם אסתפק במועט לעת זקנה, אמר **לא עליך המלאכה לגמור** רק להגות יומם ולילה. ולכן כל מה שתמעט מלעסוק בה יהיה בך חטא.

ועל תשובת השני לומר למה יאשימו אם לא אלמוד רק עת אחת הלא גם אני איני שואל שכר יותר מלמודי, לזה אמר **ואי אתה בן חורין להבטל**, כלומר עבד אתה. והאם יאמר עבד לרבו לא אעבדך רק עת אחת ביום ועת אחת בלילה, לא יתכן כי אם כל היום וכל הלילה.

והנה גם השלישית הייתה יכולה להשיב לומר מה לי עוד מלהיות תורת אומנותי ולמה יוכיחי בעצלות. על זה אמר **אם למדת תורה הרבה וכו'**, הלא עליך שתורתך אומנותך אין תלונת התנא, רק על תועלתך למה תפסיד שכר הרבה. כי אם לא התעצלת ולמדת תורה הרבה יתנו לך שכר הרבה, ולמה תאבד טוב הרבה בהתרשלותך אחר שבין כן ובין כך תורתך אומנותך.

והנה הכת הרביעית שאמר ר' טרפון עליה **והשכר הרבה** שעל כן לא יתבטל מהתורה למען יהיו מזונותיו מרווחים פן יאבד הרבה בשביל מועט של העולם הזה, הנה הייתה יכולה להשיב ולומר איך אחשב שכר העולם הבא כנגד שכר מה שאני מרחיב מזונותי ואפסיד המרובה במועט, והלא אני מהעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. על כן על תשובה האפשרית הזאת אמר **ונאמן הוא וכו'**. לומר גם כי אתה לא תעבוד על מנת לקבל פרס, הלא הוא לא יבצר ממנו **שישלם לך שכר פעולתך**. וזהו **ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו'**. ואם כן צא וחשוב על פי האמת כי שכר ינתן לך איזה גדול מה שתרוויח פה או מה שינתן לך אם צמצמת מזונך לבלתי התבטל מלמודך כלל.

וגם הכת החמשית שעליה אמר **ובעל הבית דוחק**, הנה הייתה יכולה להשיב ולומר הלא אמרת לי כי לא אמנע מהלמוד על הייסורין כי נהפוך הוא כי על הביטול תורה באין הייסורין, איך יתכן זה כי הלא נגד פני שזולת העדר עסקם בתורה גם הם רעים וחטאים לה' ולא ייסורין ולא שבט אלוה עליהם, ואני הגבר ראה עוני בשבט עברתו על התבטלי מעט מהלמוד. על זה אמר גם זו אינה תשובה, כי הלא **ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא**. לומר מתן שכרן של צדיקים כמון הוא לעתיד, אך לא של רשעים כי אם בעולם הזה. כלומר ובזה אל תתמה על החפץ למה באו עליך הייסורין ולא על הרשעים. כי הלא הם מתן שכרן פה ואתה בעולם הבא. ועל כן צריך תנכה פה אשר חטאת גם כי מעט יהיה.

ד וצוה הכהן ולקח למטהר שתי-צפרים חיות טהורות ועץ אֶרֶז וְשֵׁנִי תולעת ואֵזב :

הנה אין ספק כי אין דבר בכל משפטי תורתנו בפרטות אשר אין בו צפוני סודות. כי התורה והמשפט לאלוהים אשר אין רעיון יכיל מחשבתו וכוונתו בכל דין ומשפט אחד מני אלף מפרטי פרטיו הקטנים, כי מי עמד בסוד ה'. אך אמנם רשות נתונה מאבינו שבשמים לשום שכל והבין שמץ רמז הרומז על פשטי המקרא מן הבא בידינו החלושה והקלושה. אולי יחנן ה'. ויהי דבר אחד מדברינו הרבים מאשר רצה יתברך ברמז הרומז בו זולת סוד ה' אשר עליו מלמעלה, ויהיה מעט מחזיק את המרובה להעלותו על רצון קדשו יתברך. ואני בה' אעלוזה המפליא חסדו לי כרוב חסדיו. על כן תרתי בלבי למצוא שמץ רמז באשר ציוה יתברך למטהר מצרעתו לקחת **שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב, ולשחוט האחת אל כלי חרס על מים חיים** ולטבול אותם ואת שתי קצות כנפי הציפור החיה ואת סוף זנבה בדם הציפור השחוטה, ושלח אותה על פני השדה. **ולהזות למטהר שבע פעמים**, ואחרי כן לתת מדם האשם על תנוך אזנו ועל בהן ידו ורגלו ואחרי כן מן השמן כסדר הזה.

אמנם הנה רבותינו ז"ל (ערכין טו ב) קיימו וקבלו כי אשמת דבר המצורע הוא על לשון הרע, ואמרו **זאת תורת המצורע**, המוציא שם רע. על כן בהיטהרו, אחשבה ציוה יתברך לעשות רמז פרישה וזהירות משפת יתר בל ישוב לכסלת איוולתו. ועל פי תוכחות מוסרו, כל אדם ימשוך לשמור ולעשות גם הוא לבלתי הכשל במכשלה הזאת שתחת יד המצורע הלז אשר לא שמר לפיו מחסום, וישים סכין בלועו אם בעל נפש הוא טרם הוציא מפיו דבר בלתי מתוקן.

והעניין כי בהתחלת היטהרו מהרעה הבאה עליו על ידי דבור לשונו, אבינו אב הרחמן כאב את בן ירצה, בא לתקנו בעצה טובה מלפניו, בצוותו אותו יעשה דבר אשר בו לבבו יבין תוכחת מגולה מאהבה מסותרת. כי להעמידו על האמת בא אלוהים כמזכיר ומזהיר לו, כי תחת און ועולה נמצא בשפתיו לקה בצרעת, ומלמדו דעת בל ישוב לכסלה כאשר בתחילה. הלא הוא באשר צוה לו הוא יתברך יקח **שתי צפרים חיות טהורות וכו'** ולשחוט את האחת **אל כלי חרש וכו'.**

ולבוא אל העניין, נזכיר מאמר הרמב"ם ז"ל (פירושו לאבות א יז) שמחלק הדבור לחמשה חלקים ויקרא להם שמות. **מצווה בו, נזהר ממנו, נמאס, אהוב, מותר.**
הראשון, הוא לדבר בתורה ומצוות.
והשני, בעדות שקר ורכילות.
והשלישי, בסיפורי מאורעות.
והרביעי, בשבח המעלות השכליות ומידותיות ובגנות הפחותות.
והחמישי, והוא מה שצריך לדבר מסחורתו ופרנסתו ומאכליו.

ואני בעניי ראיתי אחרי רואי להעמידן על שלש, כי שבח מידות הטובות וגנות הרעות גם זה נכלל בכלל הגות בדברי תורה, וצא ולמד ממסכת אבות כי הן אלה כוללות מאמריה מראש ועד סוף, והן הם מגופי תורה שבעל פה. וכן השנית והשלישית חשובות כאחת, כי את שתיהן כאחד שנא ה'.

ונבוא אל העניין. והוא, כי הן אמת כי אין ערוך אל בחינת דבור תורה ומצוות, כי עליו אין להוסיף. ומה גם כי יצא הבל משולל חטא ושום פניה. אך גם הדברים אשר ידבר האדם בעסק חיי גופו ההכרחיים ולמאכל שולחנו לשובע נפשו, משוללים עושק וחמס, כי אם בדרך היתר במשא ומתן באמונה, גם הוא טוב בעיני ה'. יהיה זה הדבור השני כולו על פי התורה ובחינות דקדוקיה במשא ומתן ומאכל ומשקה להתנהג בחסידות. אז יעלה גם הדבור השני לרצון לפני ה' שיעור רב, עם שהראשון הכביד. אך החלק השלישי אשר בו שיחה בטלה ורכילות ולשון הרע ונבלות הפה וכל היוצא מפי האדם אשר לא כדת, רק רע הוא, וממנו ירחק האדם כימי השמים על הארץ.

ועם לבבי אשיחה כי זה יהיה הרמז הרומז הוא יתברך בסדר הזה. והוא, כי נשא המשל שני סוגי הדבור:

אחד דבור חיי נפש בלימוד תורה ומצוות

ודבור חיי הגוף,

אל שני צפרים שעניינם מעשה פטיט וצפצוף (ערכין טז ב). ופירש עניינם באומרו **חיות טהורות**. כי שניהם בעניין חיות, זה בחיות הנפש וזה בחיות הגוף. וגם שניהם טהורים, שהוא כי יהיו זה וזה טהורות משוללות פניה. אבל בדיבור סוג השלישי הדומה לעץ **ארז**, אשר בו שתי בחינות:

אחת, שהוא עץ בלתי עושה פרי לא של טעם ולא של ריח, מעין השיחה בטלה, וגם הוא עץ גבוה, משל אל דבור של גסות הרוח כעניין לשון הרע ודומה לו, האומרים שפתינו אתנו מי אדון לנו. על כן למען התרחק מהשתי בחינות הנמשלות אליו סמך אליו שני התולעת, שהוא מאמר התנא (אבות ג א):

ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה.

שהוא כמאמרנו שם, שהוא עפר אם צדיק הוא, רמה ותולעה אם בלתי צדיק ששולט בו רמה ותולעה. וזה ירמוז פה שסמוך אל **עץ ארז** סמך **שני התולעת**, שהוא לרמוז שני אל הישנות הצדיק להיות עפר, ותולעת אל היעשות תולעה אם בלתי צדיק הוא. והיה לשון של זהורית, רמז אל לשון האדם שגוונה אדומה וגם משולהבת לדבר סרה. והיא אשר תעשה תולעת, כמשפט עשרה מרגלים שהיו תולעים יוצאים מלשונם עד טבורם ונכנסים בטבור וחוזרים ויוצאים מהפה (סוטה לה א). והוא כמפורש אצלנו, שבפה חטאו על ארץ ישראל הנקראת טבור הארץ (תנחומא קדושים י'), לינק מהשכינה הדורש אותה תמיד כתינוק מן האם עודנו

בכריסה. וגם תסמוך לו אזוב שהוא עץ היותר נמוך ושפל בכל האילנות. ומה גם כי מצוותו לקחת אזוב שיעור טפח, להורות קוטן וכפיפה יתירה על טבעו. והוא לרמז הדבר השלישי אשר דבר התנא באומרו (אבות ג א):

ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

כי רוח מלפניו יתברך יעטוף, כי אימתו יתברך תבעתנה ותהיה נפש האדם כפופה לפניו. וזה רמז באזוב שהוא קטן שבכל האילנות וגם הוא טפח בלבד. וזכר לדבר כי האזוב הוא משל ורמז אל הנפש, והוא כי אזוב עולה מספרו שש עשרה, וכן עולה נפש במספר קטן. והכוונה שיסמוך שלשה אלה יחד, מקל של **ארז ושני תולעת ואזוב**, למען יזכור מה שעל ידם יתקן רעת מדתו הדומה לעץ הארז, וזהו **ועץ ארז** וכו'.

ה וצוה הכהן ושחט את-הצפור האחת אל-כלי-חרש על-מים חיים :

ואז **וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת**. היא הברורה ומיוחדת משתיהן, כנודע שכך הוא הדין (**רמב"ם** הלכות טומאת צרעת פי"א ה"א), **אל כלי חרש וכו'**. הוא כי הדבור האחד שהוא משל הצפור האחת, שהוא על דברי עבודת שמים, מה שיעשה עיקר הוא מהתורה עד המית גופו עליה. וזהו **ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש**, הוא הגוף, **על מים חיים**, כלומר על התורה הנקראת מים חיים, כי על מים ישחוט כח דבורו הטוב, עד הבלתי השאיר בו כח, כמעט שהוא המית עצמו עליה. ולא שיגעל בצפור החיה שהוא משל אל דבור חיי גופו, כי אם יקח אותה.

ו את-הצפור החיה יקח אתה ואת-עץ הארז ואת-שני התולעת ואת-האזב וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם הצפור השחטה על המים החיים :
ז והזה על המטהר מן-הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את-הצפור החיה על-פני השדה :

וזהו **את הצפור החיה יקח אותה**, כלומר ולא יגעל בה אך יטבלנה **בדם הצפור השחטה**. שהוא, כי לא תאמר הלא בפני שני הפכים. אחד המית גופי על התורה, שנית עסוק גם בדבור חיי גופי, והנה הן תרתי דסתרן אהדדי. לזה רמז **שהצפור החיה**, שהוא לחיי גופו יקח אותה ולא ישמטנה ונטשה. אך לא לאכול משמנים ושתות ממתקים וללבוש שני עם עדנים, רק יצרף חיי גופו עם **דם הצפור השחטה**, כלומר שמציאות המית עצמו עליה יהיה במקומו, וחיי גופו גם הוא לא ימיש מהטפל בו לקיים נפשו בגופו ולעדן שבתות וימים טובים. וזהו **וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם הצפור השחטה וכו'**. וגם שכל עסקי חיי גופו יהיו טובולים ומשוקעים בפנימיות וחיות התורה כי הדם הוא החיות. וזהו **בדם הצפור השחטה**.

וקבלו רבותינו ז"ל (עיין נגעים יד א) שהיו טובלים ראשי כנפיה וסוף זנבה. ויהיה העניין לרמז לו בל יתפשט בענייני עסק הגוף הרבה. על כן טובל קצת כנפיה המתפשטים. וגם רמז שאפילו יהיה בעל הון ישים לב כי יעשה לו כנפיים. לכן יטבול קצות כנפיה בדם הצפור השחטה אשר בו רמז המית עצמו על התורה, וימשוך ידו מהתענג ומרוך ומרוב כל. וגם יטבול סוף זנבה, לרמז יביט אל אחריתו כי עפר הוא ואל עפר ישוב ולמה יתגאה. כי אם יתן אל לבו אל אחריתו שיהיה שקוע וטבול בפנימיות וחיות התורה, וגם יביט כי סופו להשתלח על פני השדה כי שם יקבר. וזהו **ושלח את הצפור [החיה] על פני השדה.**

וגם את **עץ הארז ואזוב** ציוה יתברך לטבול בדם הצפור השחטה. ולבוא אל תכונת הרמז, נזכירה מאמרם ז"ל (נגעים יד ז) באומרם כי **העץ ארז** היה מקל שאורכו אמה. וגם אמרו (עיין שם) **שהשני תולעת** היה לשון של זהורית שהיה כורך בו המקל של ארז והאזוב, והיה טובל אותם בדם הצפור השחטה. וגם אמרו שאורך האזוב טפח. ויהיה הרמז כי הלשון של זהורית הוא משל ללשון האדם, שהוא כדמותה ואדומה כלשון, והיא כורכת בדבורה את הגוף ואת הנפש, כי את שניהם תכלול ותכרוך בלי ספק. והגוף רמז באמת אורך הארז, כי אמת ארז עולה במספר קטן עשרים כמספר חומר במספר קטן, **ואזוב** עולה שש עשרה כמספר נפש במספר קטן. ואמר כי את מעמד שלשתן הגוף והנפש עם הכורך אותם יטבלם בדם הצפור השחטה, משוקעים במידת המית עצמו על התורה. באופן יהיה הגוף נשבר ונדכא תוך עיקר עסק התורה וקיומה. וכן הנפש תהיה כעוטיה תוך מידה זו. וכן הלשון, למען יהיו כל דברותיה טבולים ושקועים בענייני התורה. וזהו **וטבל אותם וכו' בדם צפור השחטה על המים החיים**, היא התורה.

ז והזה על המטהר מן-הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את-הצפר החיה על-פני השדה :

והזה על המטהר על ידי תשובתו בטבולים האלו הרומזים שרשי המוסר ליתקן על פי התורה, לרמז לו שעל ידי כך יושפע שפע מימי קדושת התורה ויושרש בכישרון מאתו יתברך, כי בא ליטהר מסייעין אותו. וזהו אומרו **המטהר** שהוא כי כבר בא ליטהר והיחל בדבר. ואמר **שבע פעמים**, לרמז כי יושפע בו שפע קדושת כישרון להיות צדיק יסוד עינוי שנברא בשבעה ימים.

ח וכבס המטהר את-בגדיו וגלח את-כל-שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל-המחנה וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים :

ט והיה ביום השביעי יגלח את-כל-שערו את-ראשו ואת-זקנו ואת גבת עינו ואת-כל-שערו יגלח וכבס את-בגדיו ורחץ את-בשרו במים וטהר :

י וְבִיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי-כִבְשִׁים תְּמִימִם וְכִבְשָׂה אֶחָת בֶּת-שָׁנָה תְּמִימָה וְשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִינִים סֵלֶת מִנְחָה בְּלִילָה בִשְׁמֶן וְלֶגְ אֶחָד שֶׁמֶן :
יֹא וְהָעֶמִיד הִכָּהֵן הַמֶּטֶהֶר אֶת הָאִישׁ הַמֶּטֶהֶר וְאַתֶּם לִפְנֵי יְהוָה פָּתַח אָהֵל מוֹעֵד :

רמז כי גם אחר היטהרו מעוונות צריך עוד עינוי ומירוק סיגופים, עד יכבסו בגדיו אשר לו בגן עדן, שהם שני בגדים האמורים בספר הזוהר (פרשת נח דף סו ע"א), אחד לרוח בגן עדן של מעלה ואחד לנשמה בשל מעלה הנקראים בגמרא חלוקא דרבנן. כי על ידי העוון שגרם הצרעת נכתמו בהם כתמים, וצריך יכבסם בדמעות תשובה ומירוק מקביל אל אשר חטא על הנפש. וזהו **וכבס המטהר את בגדיו**.

וגם עוד יוסיף, לבל ישוב לכסלת עוון לפרוש מכל מותרות הגורמים דברי עונות. וזהו **וגלח את כל שערו**, כי המותרות נמשלים אל השער שהוא כמותר בגוף. ואחר כך לגמור תיקון הכל יעסוק בתורה, כי בה ירחץ יטהר מכל חלאה. וזהו **ורחץ במים וטהר**, כי אין מים אלא תורה.

ואחר יבא אל המחנה. רמז שעל ידי תיקונים אלו יזכה בסילוקו שנפשו תבוא אל מחנה הקדושה בעולם העליון, תחת היותה עד אשר לא נטהרה גרושה מהקדושה חוצה. אם לא ישוב יניף יד מיני תשובותיו, עוד לא תזכה רק לבוא אל מחנה הקדושה העליונה, אך עדיין לא יגיעה אל מחיצת שורש נפשו המיוחדת לה מטרם יחטא. וזהו **וישב מחוץ לאהל שבעת ימים**, שהוא עד ישוב ליתקן עוד ימים רבים. ואמר שבעה להורות על ריבוי, כמה דאת אמר (ישעיה ד א) והחזיקו שבע נשים וכו', שהוא תואר מספר הנאמר על הריבוי.

ט וְהָיָה בְיוֹם הַשְּׁבִיעִי יִגְלַח אֶת-כָּל-שְׁעָרוֹ אֶת-רֹאשׁוֹ וְאֶת-זָקְנוֹ וְאֶת גִּבּוֹת עֵינָיו וְאֶת-כָּל-שְׁעָרוֹ יִגְלַח וְכַבֵּס אֶת-בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת-בָּשָׁרוֹ בְּמִים וְטָהַר :

והיה ביום השביעי שהוא בגמר זמן התשובה הנזכר, אז ישוב **יגלח את כל שערו** הוא כל המותרות לגמרי עד שלא ישאר רמז חלאת דבר.

או יהיה שערו רמז אל כחות הטומאה אשר עשה בעונותיו. כי כל עוון בורא משחית ומתדבקים בו סביב. כשערות הנעשים על ידי עונות של גסות הרוח הם על ראשו, ועליהם אמר **את ראשו**. ועונות הנעשים על ידי בקשת כבוד וידבקו בו כחות חיצונים וצריך להעבירם, אמר **ואת זקנו**. ועל ידי הנעשים על ידי עינים רמות לראות ברע אמר **ואת גבות עיניו**. ועל כל יתר העונות הנעשים בשאר גופו אמר **ואת כל שערו יגלח**, שהם כל הכחות שדבקו בו בהעותו בכל שאר איברים. ואחרי כן **וכבס וכו'**, כמפורש למעלה.

והנכון בשיעור הרמז הזה, תוכחת מגולה הכתובה אצלנו **בספר שושנת העמקים** על פסוקים שמאני ישנה והלאה (שיר השירים ה ב). כי הרואה שה' סר מעליו על ידי ראיות ייסורין באין עליו וכיוצא ובא ליטהר, אם דעה חסר ישית לבו אל מצוות עשה שבהן ירחמנה עושהו, ואחר כך אל סילוק עונות. ולא זו הדרך כאשר דבר דופי הדרך הזה שלמה המלך עליו השלום במקום הנזכר ובספר משלי, כמבואר אצלנו על פסוק (משלי כ כה) מוקש אדם ילע קדש וכו'. אך הדרך אשר בחר בו ה', הלא הוא לסלק תחילה העונות ואחרי כן לעסוק במצוות עשה לקשט בהם את נפשו ולהלבישה בגדי יקר, חלוקי דרבנן שהזכרנו.

זה יהיה ענין רמז הכתוב מעין האמור. והוא כי דרך בני אדם בהחילם לשוב מאשמותם לבלתי הכיר כובד עוונותם, והעולה על רוחם כי קלים היו עוונותם, ואם אין רצונם יתברך טוב עימם לא על רוב עוונם כי אם על מיעוט מצוות עשה אשר אתם. ועל כן מזה יעשו עיקר ולא להסיר רוע מעלליהם תחילה. אך לא זו הדרך אשר בחר ה', כי אם לטהר טינוף טומאת העונות תחילה, ואחרי כן טהרתו יפליג קדושת מצוות מעשיות. ואז יקרב אל ה' וידבק בו יתברך דבקות עצמי. והנה זה דרכן של בני אדם. כי בראשונה לא ישיתו לב אל הדרך הזה האמיתי, כי אם בראשון יתדבקו, עד ראותם אחרי כן כי אשר לא טוב עשו, אז יתנו לב להפך השיטה ולכלא הפשע ולהתם חטאות תחילה, ואחרי כן אחר נדרים ומצוות עשה לבקר, ואז ה' אלוהיו ירצוהו אז יותר.

זה מאמר הכתוב ברמז הרומז בו. כי היחל ואמר **וכבס המטהר את בגדיו וכו'.** והוא, כי הנה על ידי עבור האדם רצון קונו עושה רושם למעלה, אך בפנים שונים. והוא, כי בחלוקי דרבנן הנעשים על ידי מצוות עשה, יש לפעמים כתמים וקרעים בהם לפי פניות שבמעשה המצוות וביטול הנמצא באמצע, כמה דאת אמר (ישעיה סד ה) וכבגד עדים כל צדקותינו. אך אשר יפגום בעשותו מצוות ה' אשר לא תעשינה ואשם יעשה כתמים בנפש עצמה, וגם תעשה חלוקי הטומאה אשר תתלבש בהם נפשו. כמאמר **ספר הזוהר** (פרשת שלח דף קעד ע"ב), ויקראום בגדים הצואים אשר בהם תכנס נפש הרשע בגיהנום.

ונבוא אל העניין. אמר כי תחילת בא האדם אל התשובה במצוות עשה, יתחיל לכבס ולטהר בגדיו שהם חלוקי דרבנן מכל כתם פניה הבלתי טובה אשר משחת מראהו בהם, וזהו **וכבס את בגדיו.** ואחר כך וגלח את כל שער, שהוא הסיר כל כחות חיצונים אשר ברא בעוברו כל מצוות לא תעשה, ועל כן שלא עשה התיקון כראוי, לכן לא הגיע עד המדור המוכן לו בהשתלמו מאז שלחו ה' לעולם הזה. רק וישב מחוץ לאהל. אך אחרי כן יהיה האיש קונה לב ויהפך השיטה ויתחיל לתקן תחילה העבירות. וזהו **והיה ביום השביעי וכו'.** שהוא אחר ריבוי ימים יתחיל לתקן העבירות הנמשלים לשערות. וזהו **וגלח את כל שער וכו'.** ובסוף **וכבס את**

בגדיו וכו', שהוא על עניין מצוות עשה הנמשל עניינם אל הבגדים כמדובר. ואחר כך **ורחץ את בשרו במים**, הם מימי התורה ומימי החסד, **וטהר** לגמרי.

או אפשר יהיה רמז על הגלגולים. כי אם המטהר מעבירות שבידו יכבס בגדיו תחילה שיעשה עיקר מענין מצוות עשה כאשר כתבנו, ואגבן **יגלח** גם כן **את כל שערו** שהוא לתקן מצוות לא תעשה, אז בסילוקו לא יזכה רק שיבוא אל המחנה הוא מחנה הקדושה, אך עדיין וישב מחוץ לאהלו העליון הוא המדור שלו שהיה מוכן לו לפי איכות נפשו אם היה משתלם פה מכל צורך תיקון המיוחד לה. אך אחר שלא כן עשה לא הגיע עד שם. לכן נגזר עליו ישוב יתגלגל **וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים**, אשר ישוב יתגלגל בעולם הזה ימי שנותיו שבעים שנה שהם רמז השבעה ימים. **והיה ביום השביעי**, בסוף ימי הגלגול האחרון בעשור השביעי, יקנה דעת לתקן כראוי. ותחילה יתחיל לטהר טינוף מעשה הרעה, שהוא כי **יגלח את כל שערו** על הדרך האמור בקודם. ואחר כך **וכבס את בגדיו וכו'**, ואז **ירחץ כו' וטהר**.

י וביזם השמיני יקח שני-כבשים תמימים וכבשה אחת בת-שנתה תמימה ושלושה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן :

וביום השמיני אחר סילוקו **יקח וכו'** שהם רמז חלקי נפשו, **שני כבשים** רמז אל נפש ורוח, **וכבשה אחת בת שנתה** כי מקרוב באה לו, **ושלושה עשרונים** מעשיו הטובים שבשלשה חלקי כישרונו שהם מחשבה דבור ומעשה. כי אחד מעשר הוא מה שהאדם עושה בבואו ליטרה, כי התשעה חלקים שבכל אחד עושה הוא יתברך אחר בא האדם ליטרה. וכח קדושת יצר הטוב גם הוא נלווה עם הנפש. וזהו (ואת לוג השמן) **[ולג אחד שמן]**, כי לג עם התיבה עולה שלשים וארבע, והוא כמספר יצר הטוב במספר קטן. ואמר כי את כל אלה יקח אחר סילוקו.

יא והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל מועד :

והעמיד הכהן, הוא מיכאל שהוא כהן לאל עליון בבית המקדש של מעלה. **והעמיד הכהן הנזכר את האיש המטהר לפני ה' פתח אהל מועד**, הוא בית המקדש של מעלה, ולא שיעמוד בלבד במחנה הקדושה כפעם הקודמת, כי אם גם לפנים יכנס כי השלים התשובה כראוי.

יד ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על-תנוף אֶזְן המטהר הימנית ועל-בֶּהֱן יְדוֹ הימנית ועל-בֶּהֱן רגלו הימנית :

הנה כתבנו למעלה כי קבלו וקיימו רבותינו ז"ל (ערכין טז א) כי הצרעת בא על לשון הרע, ושעל כן נרמז בסדר טהרתו דרך תיקון רוע מידתו כמדובר למעלה. ועל הדרך הזה יתכן רמז גם פה באומרו **ולקח וכו' ונתן [הכהן] על תנוך וכו'**. והוא כי הלשון הרע הורג שלשה וכו' (שם טו ב). והוא, כי תחילה יכנסו דברי המדבר באזני המקבל, ואז המקבל ישלח ידו ויכה נפש את מי שנאמר עליו וינס מאימת גואלי דם המוכה, ואז יחרץ גואל הדם וירדוף אחרי הרוצח והכהו ומת גם הוא. ואז את דם שניהם ידרוש הוא יתברך, וישפוט משפט מוות את המדבר הלשון הרע כי היסב ימותו אנשים מישראל.

וזה ירמוז הוא יתברך תוכחת מגולה אל המצורע הלז אשר דבר לשון הרע, לבל ישוב לכסלה. כי יקח **הכהן מדם האשם ונתן [הכהן] על תנוך אذن המטהר הימנית**, לרמוז לו כי דם אשם אذن אשר קבל הלשון הרע ממנו בו נדבק. כי סיבה ראשונה היה הוא אשר שם באוזנו הדבר הרע ההוא. וכן **על בוהן ידו הימנית**, לרמוז לו כי גם דם אשר שפך בידו הימנית המקבל הלשון הרע והרג את מי שנאמר עליו, גם הוא תלוי באשר דברו. וזהו **ועל בוהן ידו הימנית**. וכן מה שרדף גואל הדם את מי שנאמר עליו כשרדף ברגליו אחרי הרוצח, גם דם האשם הוא על אשר דבר הלשון הרע. וזהו **ועל בוהן רגלו הימנית**.

יז ומיתר השמן אשר על-כפו יתן הכהן על-תנוך אذن המטהר הימנית ועל-בוהן ידו הימנית ועל-בוהן רגלו הימנית על דם האשם :

ואחרי כן שיתן אל לבו הרמז הנזכר ויתחיל לשוב לתקן האברים אשר חטא בהם, ישפיע עליו הוא יתברך שפע קדושה על המקומות אשר נתייחדו אל העוון, שהוא אذن יד ורגל. וזה ירמוז באומרו **ומיתר השמן וכו' יתן הכהן על תנוך אذن וכו' ועל בוהן וכו' ועל בוהן רגלו וכו'**, שהוא רמז אל שמן עליון יורק עליו, והוא רוח תשובה הראויה לשנות פעולות איברים אלו מרעה לטובה. וזהו **ומיתר השמן יתן הכהן על תנוך וכו' על דם האשם**, שהוא כי על דם אשמתו יורק שמן צדקת שפע עליון כמדובר.

יח והנותר בשמן אשר על-כף הכהן יתן על-ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני ה' :

ואמר כי מלבד שפע תיקון אברי אשמתו, גם יורק עוד שפע זכות מלמעלה על ידי תשובתו. וזה רמז באומרו **והנותר בשמן וכו' יתן על ראש המטהר**, ועל ידי כן **וכפר עליו הכהן לפני ה'**. לומר כי על ידי כן כבר נרצה לפניו יתברך ויתן לו מהלכים בין העומדים לפניו.

לג וידבר יהוה אל-משה ואל-אהרן לאמר :

לד כי תבאו אל-ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם :

ראוי לשית לב:

- א. **אומרו לאחזה**, שיראה לבלי צורך כי היה די אומרו **אשר אני נותן וכו'**.
- ב. **אומרו ונתתי נגע צרעת וכו'**, למה אמר לשון נתינה, ולא אמר כבבגד שנאמר בו (לעיל יג מז) והבגד כי יהיה בו נגע, כך היה יכול לומר והבית כי יהיה בו נגע וכו'.
- ג. **אומרו בבית ארץ אחזתכם**, למה שב להזכיר אחזה לבלי צורך, והיה די יאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארצכם.
- ד. **אומרו** (פסוק לה) **כנגע נראה לי**, כי מלת **לי** מיותרת, והראוי יאמר כנגע ראיתי בבית וכו'.
- ה. **אומרו** (שם) **לאמר**, כי אינו לאמר לזולת, ואם הוא כדי שיאמר הכהן גזרתו מי לא ידע כי לכך בא להגיד לו.
- ו. **אומרו** (פסוק לו) **וציוה הכהן ופנו וכו'**, כי הנה אמרו רבותינו ז"ל (תורת כהנים מצורע ה יב) כי לא עשה ה' שיצווה לפנות את הבית כי אם שחס הקדוש ברוך הוא על פכין קטנים של חרס, שאם הם של מתכת יש תקנה, ואם על אוכלים ומשקים יאכלם בימי טומאתו וכו' אלא וכו', ואם כך חס הקדוש ברוך הוא על ממונו של רשע כל שכן על ממונו של צדיק, ואם על ממונו חס כל שכן על גופו. והלא כמו זר נחשב כי רבותינו ז"ל הדורשים הרחמנות הלז, האם לא ראו הכתובים שאחר זה (פסוקים מ - מב) **וצוה הכהן וחלצו את האבנים** [וכו'] **ואת הבית יקציע וכו' ושפכו את העפר וכו' ולקחו אבנים אחרות וכו'**, **ועוד** מעט הוא אומר (פסוק מה) **ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית וכו'**, ואם כן איפה אשר חס על פכין של חרס איך לא יחוס על בית שלם וטוב, ומה גם אם הוא מן הבתים הגדולים וטובים גדולי השווי והערך.

אמנם הנה אין ספק כי בחמלת ה' על בנו בכורו ישראל חושב מחשבות לבלתי הצר להם, כי אם להיטיב להם בכל מידה ומידה אפילו במידת הרוגז, כאשר הפליגו רבותינו ז"ל במקומות אין מספר. עד אומרם בנגע הנראה בבית. כי גם הוא לטובת אשר לו הבית, למען ימצא מטמוני מסתרים אשר טמנו בקירות בתיהם יושב הארץ הכנעני, ובצוותו יתברך לנתוץ את הבית כל הון יקר ימצא (**ויקרא רבה** יז ו). והן אמת כי זאת לא זאת עיקר הטעם, כי הלא הרבה עשו כן ולא הצליחו, כי פרצו ויעבורו שער ויצאו בו ופרוטה לא מצאו. וגם אחד מני אלף נתץ ונגע ומצא. ומי יאמין כי האלוהים עשה לנתוץ בתים רבים נכבדים למען איש אחד מכלל מרובים יבוא לו הנאה מה. ומה גם כי הלא כמקרה נגע צרעת כי יהיה באדם גם הוא יקרנו, כי על ידי תשובה ותיקון אשר חטא על הנפש היה מתרפא מחלייו ומתהפכים מראות טומאתו בו אל מראות טהרה. ואיככה נוכל לדבר ולומר כי כל חפצו יתברך לא היה רק למלא בתיהם טוב. אך אין ספק לא אמרו הדבר ההוא רק למען סור מלב איש מלדבר ולומר, אם נגע הבית

בא יבוא למען ייסר את בעליו על עוון אשר חטא. אם כן איפה אם יקרה לאיש אשר ייסרנו יה וינגע ביתו ובנותצו אותו ימצא מטמון ויעשיר, היכן הם ייסוריו של זה. על כן גלו אוזנינו ויודיעונו כי גם זה מאת ה' צבאות יצאה, הפליא עצה, כי שתיים זו עשה הוא יתברך כאחת. אחד, ניכה לו עוון בצערו, ויגלה לו אוצרות חשך פרי איזה מעשה טוב אשר עשה. כי זה דרכו יתברך לעשות שני הפכים לאיש אחד על שני גופי מעשיו, זה לעומת זה.

עוד שנית כיונו רבותינו ז"ל במאמרם זה. הלא הוא לתת טוב טעם אל המציאו יתברך נגע בבית מבדבר אחר. ואמרו למען על פי דרכו אשר יזכה לקבל טובה, יקבל על פי דרכו, למען הודיע היותו יתברך רחום בדין ופועל שני הפכים כאחת, מה שאין כח לזולתו יתברך בשמים ובארץ.

אמנם הטעם העיקרי הלא הוא אשר כתבנו מרבותינו ז"ל בפרשה הקודמת (יב ז - ח). כי זה דרכו יתברך ליפרע מן החוטא בקל הקל תחלה. כי יתחיל בבית, ואם שב מוטב, ואם לאו יתן הנגע בבגד, אם שב מוטב, ואם לאו יגיע אל עצמו ואל בשרו, כמדובר למעלה.

ובזה נבוא אל העניין. והוא, כי גם מציאות תתו יתברך נגע צרעת בבית ארץ אחוזת ישראל בתוכחות על עוון, למתנה טובה תחשב לנו מאתו יתברך. והוא כי מי אב רחמן יעשה כמעשיו יתברך, כי יחטא לו בנו בגופו ובנפשו, והמכות הראויות לתת לו על עצמו ועל בשרו יתנם על כותלי ביתו. ואחר שיתנם, יחזור ויתן על הבגד אם לא שב מעונו. ואם כן איפה אמור מעתה כי אין זה אשר עשה אלוהים לנו, לתת נגע צרעת בקירות בית אשר חטא לה' בגוף ונפש ולא נתנם מיד בעורו ובבשרו, כי מתנה טובה וחסד גדול יחשב לו יתברך. **ולא עוד** כי אם שגם אם לא נשוב עד ה' על נגעי הבית, לא יטה ידו עלינו עד יכה תחילה את הבגד אשר הוא לובש או אל הכלי. ואחר שתי התראות אלו ועדיין כבד לבו, אז נגע צרעת תהיה באדם והיה בעור בשרו לנגע צרעת.

וזה מאמרו יתברך באומרו ונתתי נגע צרעת וכו', לומר מתנה היא לכם מאתי נגע צרעת בבית. והוא, כי מן הדין לא היה ראוי להיות כי אם בעצמכם ובשרכם אשר חטאתם לי. והשווה השתי מתנות זו לזו, באומרו **ארץ כנען אשר אני נותן לכם [לאחוזתה] ונתתי נגע צרעת וכו'.** לומר, כאשר הארץ היא מתנה אשר אני נותן לכם כך היא מתנה מה **שונתתי נגע וכו'**, והוא מהטעם האמור.

ולבוא אל התכת הכתוב, נקדים, כי הנה ידענו ככתוב אצלנו בשערים פרשת לך לך ובמקומות זולת זה, ייחס אשר לארץ ישראל עם ישראל עמו יתברך. והוא כללות המכוון, כי הארץ הלזו ארץ ישראל התחתונה היא דוגמת הארץ העליונה ומושפעת ממנה בידו יתברך, וכמאמר

הכתוב (דברים יא יב) ארץ אשר ה' אלוהיך דורש אותה, ולא השליט עליה שר או מלאך. וכן הוא אומר (שמות כג כ) הנה אנכי שולח מלאך וכו' ולהביאך אל המקום אשר הכינתי, לומר כי אין המלאך משמש רק עד המקום אשר הכין, כי בו אין מלאך ואין שר. וגם לישראל יש שייכות עמה, כי כל שורש נפשות בני ישראל בארץ העליונה המה. ועל כן כשבת ישראל בארץ הקדושה הזאת ועשותם בה כל מצוות ה' אשר יעשה אותם האדם, משפיעים קדושה עליהם ועל אדמתם, ומקשרים העולמות, ומתקנים ומקנים קדושה בארץ התחתונה, ומקנים לעצמם שייכות ואחיזה עם הארץ עצמה על יד הקדושה שמשפיעים בה.

ונבוא אל העניין. והוא, כי רצה הקדוש ברוך הוא לתת טוב טעם ודעת מה זה. כי הלא כמו זר נחשב כי איש אחד יחטא ואת כותלי ביתו יוכיח ה', כי מה לתבן את הבר. **ועוד** כי הלא כמו זר נחשב, שעל עוון אשר יעשה איש הישראלי תקבל לקות הארץ הקדושה, ועל כל התועבות אשר עשו כנעניים בה לא נראו בה סימני טומאה. על כן באה תורתנו ותינתן טוב טעם באומרו **כי תבוא וכו'**, לומר הלא היא כעת **ארץ כנען**, כלומר כי בעליה ארורים וטמאים כי ארור כנען וידועים לטמאים ומתועבים במעשיהם, כלומר שעל כן בעשותם אחת מכל התועבות טומאת העוון תדבק בעושיו כי מוצא מין את מינו. ואינו כאיש הישראלי כי קדוש הוא לאלוהיו, ועל כן לא יתן הוא יתברך את המשחית ההוא ישלט מיד באיש עצמו כי אם בכותלי ביתו. ואם לא ישוב, ישליטנו האלוהים בבגדו. ואם לא ישוב, עד האיש עצמו יגיענו, ויהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת.

ומה מתקו בזה דברי התורה באומרו (לקמן יח כד - כה) כי בכל אלה נטמאו הגויים וכו' ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה, לומר כי הגויים ההם להיותם חיצוניים, תחילה נטמאו בתועבותיהם כי דבקו טומאתם בעצמם. וזהו כי בכל אלה נטמאו הגויים, כי אותם העונות היו מתדבקים בהם. ואחר שרבו טומאתם כל כך עד שהייתה מתפשטת הטומאה גם בארץ, כי ותטמא הארץ אז ואפקוד עונה עליה. כי המשחית הנברא בעוון, הייתי פוקדו עליה שישרה עליה בלבד לא שידבק בה. ואז מה עשתה הארץ, לא סבלה קדושתה הדבר, ומה עשתה קאה אותם מאתה ונשארה בקדושתה, כי טומאתם בהם. מה שאין כן בישראל כמדובר. הנה בזה נרמז טעם אחד אל היות בבתי הארץ נגע בהיותם לישראל ולא בהיותם לגויים.

שנית, כי אין לכנען ייחס עם ארץ ישראל שיתראה בה נגע צרעת על עוונותם. כי מי יתן טהור מטמא לא אחד. ואיזה הדרך תלקה הארץ הקדושה בעוון אנשים אשר הם טמאים מלידה ומבטן ומהריון. וזהו אומרו **אשר אני נותן לכם לאחוזתה**, לומר שהיא ארץ מתייחסת להינתן ממני לכם שאתם קדושים והיא קדושה, ולא כנותן לבנו כלי חרס או כלי מתכות שאין העניין רק להשתמש בו ולא שיהיה לבן ייחס עם הכלים ההם. אך הארץ הלזו היא **לאחוזתה** שהוא

להיות לכם בה אחיזה כי קדושה היא, ובעשותכם בה מצוות ה' אתם מזככים אותה ומשפיעים בה איכות קדושה וגם תאחזו בה. ואם כן לכם יאות תראה בה טומאת מעשיכם, כי יחס יש לכם עמה ותכפר אדמתכם בעדכם.

ושמא תאמר נא ישראל הלא כתבת בתורה על מצרים (בראשית מז כז) ויאחזו בה, והיא אדמה טמאה. לזה אמר **ונתתי וכו' בבית ארץ אחוזתכם** כלומר כי אינו דומה, כי פה היא הארץ עצמה היא של אחוזתכם שהיא ארץ אחוזתכם. אך שם הוא בהפך, כי אין הכוונה רק שעם היותם באדמה טמאה לא חסרו אחיזה בשורשם הקדוש, כי אם ויאחזו בשורשם עם היותם בה. וזה מוכרח מאשר לא נאמר ויאחזו בחול"ם היו"ד והאל"ף בחטף, רק בצר"י היו"ד והאל"ף בפת"ח, כי מהם ובהם נאחזו, שהוא הם בשורשם העליון, והיה על ידי שכינה שעימהם, וכוונת הכתוב שברכם ה' בריבוי. מה שאין כן למצריים, ומה טעם. לזה אמר ויאחזו בה, כלומר בשורשם, והראיה כי ויפרו וכו' (בראשית מז כז) מה שאין כן המצריים. הוי אומר כי לא משרו של המצריים היה הדבר ובשלומם היה להם שלום, שאם כן היה הריבוי יותר למצריים. אך אין זה כי אם שמה' אשר עם ישראל יצא הדבר. ומה שנאמר בעבדים (ויקרא כה מו) והתנחלתם וכו' לרשת אחוזה, אינו שיש להם שייכות עם ישראל אלא שיהיו להם לרשת אחוזה שתהיה ירושה של אחוזה בהם שיהיה גופם קנוי, אך לא שידבקו עם איכות ישראל. אך בארץ נאמר לכם לאחוזה, שיורה שלהם ממש יש בה אחיזה. וכן באומרו **ארץ אחוזתכם** שיורה אחוזה שלכם, ומה גם שהוא מיותר. אך הוא לומר אל תתמהו על היות הארץ לוקה בשבילכם ומכפרת עליכם, כי הלא היא **ארץ אחוזתכם**.

או יאמר כי תבאו וכו', לומר אל יעלה על רוחכם כי מהטומאה אשר נדבקה בארץ בהיותה לכנען כי אז ותטמא הארץ, על כן מאותה הטומאה שנשארה בה מאז הוא היוצאת עתה חוצה, כי בהיותה בידכם פולטת הטומאה אשר בלעה בהיותה ביד כנען. באופן כי היא טומאה היוצאת מבפנים. כי לא כן הוא, רק שהיא טומאה הבאה מחוץ לידבק בבעל הבית מרעת יושבי בו, והוא יתברך אינו משליטו באדם כי אם בגדר אבניו. וזהו אומרו **כי תבאו אל ארץ כנען**, כלומר שהייתה ארץ טמאים, עם כל זה **אשר אני נותן לכם וכו'** אינה פולטת מבפנים אשר בלעה בהיותה לכנען, כי אם **ונתתי נגע וכו'**, כי אני הוא הנותן בה **נגע צרעת** מאתי מדביקה בקיר לבל תשלוט בכם, כי לא נותרה טומאת כנען בארץ אחרי אשר קאה אותם וגורשו ממנה.

לה וְבָא אֲשֶׁר-לוֹ הַבַּיִת וְהָגִיד לָכֶן לְאֹמֶר כְּנָעַנְךָ נִרְאָה לִי בַּבַּיִת :

הורה לנו אבינו מלכנו אלוהינו דרך אמת למען נשכיל לעבוד את ה'. והוא, כי אנחנו חייבים לשים כחותם על לבנו כי אין דבר משולל השגחתו יתברך ואין הוראת צרה שלא יהיו תוכחות

על עוון. וטוב להודות לה' על כל צרה שלא תבוא, כי על כי אין אלוהיו בקרבו מצאוהו הרעות ההם. וזהו **ובא אשר לו הבית והגיד לכהן**. והנה ההגדה היה אפשר תהיה לאמר כנגע ראיתי בבית. אך לא זה הדבר בחר ה', כי אם שיאמר **כנגע נראה לי בבית**, כלומר כנגע נראה בשבילי בבית. כי עוני היה מחייב נגע צרעת תהיה בי וה' נתנו בביתי. וזהו לאמר **נראה לי**, כלומר הראוי לאמר הוא **כנגע נראה לי** שהוא משמעות לי, כמה דאת אמר (בראשית כז ג - ד) ועשה לי מטעמים, וצודה לי, והביאה לי. וכאלה אין מספר.

לו וצוה הכהן ופנו את-הבית בטרם יבא הכהן לראות את-הנגע ולא יטמא כל-אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את-הבית :

הנה ראה יתברך לגמור הוראת הלימוד אשר למד לו בכתוב הקודם. שהוא כי יתן אל לבו כי נגע הבית לא מקרה היה ולא מרעת אשר ישבו בו לפניו, כי אם חטאת היושב בו כעת. ושעל כן יסכים ויאמר **כנגע נראה לי**, כלומר בשבילי בעוני. ואז מורה הוא יתברך כי כייסר איש את בנו ה' מייסרו בהראותו את מראה הנגע בביתו. והוא, כי האיש אשר לא תשיג יד שכלו כח מעשיו יתברך ורוב רחמיו בהנהגתו וישקיף וירא יצו ה' לנתוך ולנתוש ולהאביד את ביתו על מראה נגע אשר יראה בקיר, כמאמרו יתברך (פסוק מה) **ונתך את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר וכו'**, הלא יפלא לאמר מריה דאברהם האם בשביל הראות בבית מראות ירקרקות או אדמדמות יתכן יצונו הוא יתברך לנתוך את ביתי עד היסוד בו, ומה גם אם בית גדול הוא אשר בנאו ברוב הונו. ועל כן היה אפשר כי לא יבצר ממנו מזמה והרהור לומר, אין זה כי אם כי מה האדם וביתו לפני בורא עולם כי הכל הבל לפניו יתברך, ועל כן בשצף קצף הסתיר פניו ועל דבר קל ציוה עליו להחריב את ביתו. על כן מה עשה הוא יתברך, הורה לו טוב אחרית דבר מראשיתו. והוא בהראותו כי בבוא הכהן לראות את הבית, מטרם באו יצווה **ופנו את הבית בטרם יבא וכו' ולא יטמא כל אשר בבית**. למען החי יתן אל לבו ואמור יאמר על מה חס הוא יתברך, אם על כלי שטף הלא אטבילם ויטהרו, ואם על אוכלין ומשקין אוכלם בימי טומאתי, אך אין זה כי אם שחס הוא יתברך על פכין קטנים של חרס.

ואם כן איפה איככה אוכל לדבר ולומר כי נקל בעיני ה' לצוות להקציע את ביתי או לנתוך אותו כי מה אני או במה נחשב ממוני לפניו, כי הלא על פכין קטנים שלי חס הוא יתברך, מה יעשה על בית שלם. אך אין זה כי אם שרחמיו, על מעשיו יתברך ויודע אלוהים צוותו לנתוך את הבית, כי ככה יעשה לאיש אשר לו הבית על אשר חטא על הנפש. וברוב רחמיו, אשר היה ראוי לעשות באיש עשה בביתו וכפר אדמתו עליו. באופן כי צדקה תחשב לו יתברך כי לטובת בעל הבית שפך על ביתו חמתו. וזהו אשר ציוה ה' בצוותו לאמר **ופנו את בית וכו'**, שלא להכשילו לעתיד לבוא את אשר לו הבית אם יבוא אל גדר היות אבניו גדרם נהרסה כמדובר.

לז' וְרָאָה אֶת-הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירַת הַבַּיִת שְׁקֵעֵרוֹת יִרְקַקֶּת אוֹ אֲדַמְדָּמַת וּמֵרָאִיָּהוּ שְׁפַל מִן-הַקִּיר :

הנה כתבנו מאמר רבותינו ז"ל, כי זה חסדו יתברך אשר יעשה עם האיש החוטא. כי טרם הביא עליו את הרעה, יקדים ויביא אותה בכותלי ביתו וכנגע יראה לו בבית, ופקודת כל אדם אשר בו נגע צרעת יפקד עליו כי יבוא הכהן לראות את הבית **וראה את הנגע וכו'.** והוא, כי נגע הבית היה לשיתן אל לבו על עצמו טרם הגיע אליו הדבר, ובזה יהיה משל ורמז אל עצמו לומר כי בהתחיל האדם להחזיק במידת לשון הרע **בא אשר לו הבית, כי הבית** הוא האדם, **ואשר לו הבית** היא הנשמה השוכנת בו, ובא **והגיד לכהן**, הוא הקדוש ברוך הוא, ואומר לו יתברך **כנגע נראה לי בבית**, הוא האיש אשר אנכי בקרבו היחל לינגע בעוון לשון הרע. ומה מצווה הכהן אל האדם בהחיל הנגע הזה, הלא הוא **ופנו את הבית**, כי עוון זה שדי תיכלא בגוף כלו ומטמאו כמו שאמרו בספר הזוהר (פרשת מצורע דף נג ע"א). על כן צריך יפנו את כל הבית, הוא כל האדם, מטומאתו אשר נטמא בכל אשר חטא בכל אבר מאבריו **בטרם יבוא הכהן** הוא יתברך **לראות את הנגע**. כי יהיה המשחית הנעשה בו תמיד לפניו לתבוע דין, כמו שאמרו בספר הזוהר (פרשת נח דף עג ע"ב) על מאמר נתן הנביא באומרו (שמואל ב' יב' יג') גם ה' העביר חטאתך וכו'. כי כאשר התודה דוד ואמר (שם) חטאתי, העביר ה' את הקטגור אשר נעשה בחטא ההוא מלפניו בל יקבול עליו. כן אומרת התורה שיפנה את כל הבית מכל טומאת עוון **בטרם יבוא הכהן לדון ולראות את הנגע**, הוא המשחית אשר לפניו להביט בו ולקבל דברו בהיותו קובל עליו.

ועוד טעם שני. שהוא פן בהתעצלו מלפנות טומאת אשמתו תתפשט טומאתו בכולו. וזהו **ולא יטמא כל אשר בבית**. כי מלשון הרע כל האברים קו לקו ישתרשו בחטאים.

ואחרי כן יבא הכהן לראות את הבית **וראה את הנגע**, והנה לא שב ולא נטהר האיש. והנה בקירות הבית עשו רושם בנפשו פנימה, מעין מה שעשו בפני מי שהוציא הוא עליו שם רע. כי בהאמר עליו נעשים בו מראות **שקערורות** שוקעות בלבו, ומשתנות מראיו **ירקרקות או אדמדמות, ומראיהן** אשר יראה הרואה בפנים הן **שפל** וגרוע **מן** מה שב **קיר** לבו פנימה. וזהו **שפל מן הקיר**, כמה דאת אמר (ישעיה לח ב) (ויהפוך) [ויסב] חזקיהו פניו אל הקיר, שהוא כמו שאמרו ז"ל (ברכות י ב) אל קירות לבו. והנה כמראה אשר הראה בפני חברו כן עושה כתמים בנפש עצמו מטומאת העוון.

לח ויצא הכהן מן-הבית אל-פֶּתַח הַבַּיִת וְהִסְגִּיר אֶת-הַבַּיִת שְׁבַעַת יָמִים :

ואז **ויצא הכהן וכו'**. והוא מה שאמרו בתחילת פרשה זו **בספר הזוהר** כי השכינה ומלאכי השרת אשר באדם בהחילו בלשון הרע מסתלקים ממנו. וזה יאמר **ויצא הכהן** הוא יתברך **מן הבית** הוא האדם. ולא ירחק רק כמי שהוא עדיין קרוב **אל פתח הבית** לשוב ליכנס, וזהו **אל פתח הבית**, והוא אולי יתקן. ו**פתח הבית** הוא הפה, שממתין אם יתקן הפתח ליכנס בו. ומה תקנתו הלא הוא **והסגיר את הבית**, שיסגיר פיו, הוא הפה, מלדבר דבר עם אדם זולת התורה וההכרחי. וזה יעשה **שבעת ימים** כנגד בריאת עולם שזה מחריבו שנברא בשבעה ימים.

לט ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירת הבית :

ושב הכהן יתברך **ביום השביעי**, שמאריך שבעה ימים כאשר עשה לדור המבול, כמו שאמרו ז"ל (**בראשית רבה** לב ז) על ויהי לשבעת הימים ומי המבול וכו' (**בראשית** ז י) שהמתין להם שישובו. וגם אמרו ז"ל (**בראשית רבה** שם) כי שבעה ימים נתאבל הקדוש ברוך הוא על עולמו שהיה מחריב בעבור האדם.

ואמר כי **וראה והנה וכו'**, כי ראה שאדרבה **פשה הנגע** והעוון וכתמיו **בקירות הבית** כולו.

מ וצוה הכהן וחלצו את-האבנים אשר בהן הנגע והשליכו אתהן אל-מחוץ לעיר אל-מקום טמא :

אז **וציוה הכהן וכו'**. כי כל כחות הטומאה השרויים בקרבו, כי הקטיגורים ההם ידמו לאבנים, שיחליק אותם בתשובה שלמה כקולף אותם ממנו. ולא בלבד יעזוב אותם העונות ויסירם מעליו, כי אם גם ירחיק את כל הכחות הטמאים ההם עד ישליכם במצולות ים אשר לא יזכרו ולא יפקדו. וזהו **והשליכו אתהן וכו' אל מקום טמא** שהוא מצולות ים.

מא ואת-הבית יקצע מביט סביב וספכו את-העפר אשר הקצו אל-מחוץ לעיר אל-מקום טמא :

ואחר הסיר אותם, יראה כל הדברים הקרובים אל העונות ההם ומביאים וגורמים אותם, כשיחה בטלה וכיצא, וגם אותם יקלף. וזהו **ואת הבית יקציע וכו'**, שהוא הסיר העפר הקרוב וסמוך אל האבנים אשר חילץ. וגם אותם יקצה וירחיק **אל מקום טמא** כאמור.

מב ולקחו אבנים אחרות והביאו אל-תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את-הבית :

ולא עוד, אלא כי **ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים**. הוא, כי הזדונות יעשה ויהפך לזכויות, והוא כי ישוב מאהבה, כמסקנת הגמרא (יומא פו ב) שעל השב מאהבה אמר רבי שמעון בן לקיש שגדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות. ותחת קטיגורין מביא פרקליטין ככתוב אצלנו במאמר.

ואחר שהסיר עונות אלו ועשאן זכויות והסיר הדברים הקרובים אליהם, צריך לעומת כל עוון אשר עשה בכל אבר מגופו יעשה זכות וקדושה שיתלבש בו כל עצמו. **וזוהו ועפר אחר יקח וטח את הבית**.

מג ואם-ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את-האבנים ואחרי הקצות את-הבית ואחרי הטוח :

מד ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית צרעת ממארת הוא בבית טמא הוא : מה ונתץ את-הבית את-אבניו ואת-עציו ואת כל-עפר הבית והוציא אל-מחוץ לעיר אל-מקום טמא :

ואם אחר כל שלשה תיקונים אלו **ישוב הנגע**, כי ישוב לכסלה אחרי חלץ והקצות והטוח שהם השלשה תיקונים -

מד ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית צרעת ממארת הוא בבית טמא הוא :

אז **ובא הכהן יתברך וראה והנה פשה וכו' צרעת ממארת היא**, ואין תקנה עד ימות.

מה ונתץ את-הבית את-אבניו ואת-עציו ואת כל-עפר הבית והוציא אל-מחוץ לעיר אל-מקום טמא :

כי יתוץ את אבניו הם האברים, **ואת עציו** הם גידים המקשרים את האברים, **ואת כל עפר הבית אל מחוץ לעיר**, הוא כי לקברות יובל. כי ייסורי אבריו וגידיו במכאוב וצער ימרקו תחילה. ואחר כך ואת כל עפר וכו' כי ימות, ויוציאוהו **מחוץ לעיר אל מקום טמא** הוא בית הקברות. ואוי לו למי שלא יתקן מעשיו עודנו חי.

מח ואם-בא יבא הכהן וראה והנה לא-פשה הנגע בבית אחרי הטח את-הבית וטהר הכהן את-הבית כי נרפא הנגע :

וזוהו **ואם בא יבוא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחר הטוח** שהוא אחר התיקון השלישי, אז **וטהר הכהן את הבית** כי גם הגוף יהיה טהור, כגוף רבי אלעזר ברבי שמעון

(ע"י קהלת רבה יא ב), וגוף רבי (ע"י כתובות קג א) וכיוצא (ע"י בבא מציעא פה ב). **כי נרפא הנגע**, כי אפילו כח הטומאה שנעשה בעוון נרפא, כי העוון נהפך לזכות כמדובר. והוא מאמר רבי שמעון בן לקיש באומרו (יומא פו ב) גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות, כמפורש עניינו במקומו בספר חבצלת השרון בס"ד.

ובמדרש בויקרא רבה (פרשה יז ז) אמרו רמז. שהוא **בית ארץ אחוזתכם** בית המקדש, **ובא אשר לו הבית** זה הקדוש ברוך הוא, **והגיד לכהן** זה ירמיה הכהן, לאמר **כנגע נראה לי בבית** הוא סמל הקנאה הזו בביאה (יחזקאל ח ה).

ועל פי הדברים האלה, נמשיך יתר הכתובים. כי יאמר **וציוה הכהן** הוא ירמיה. **ופנו את הבית** מהעבודה זרה שהוכנס בו, **בטרם יבוא הכהן** הגדול האמיתי הוא הקדוש ברוך הוא לראות ולפקוד, כמה דאת אמר (בראשית יא ה) לראות את העיר ואת המגדל. ואם לא יפנו יהיה סיבה שיטמא **כל אשר בבית**, שיבואו בו זרים ויחללוהו. ואחרי כן שיפנו העבודה זרה, **יבוא הכהן לראות את הבית**. וטוב הדבר שישגיח לראות ולשפוט אחרי הפנותו, וגרם העוון כי לא כן עשו, רק **וראה הכהן את הנגע בקירות הבית**, שטומאת הסמל לא בלבד היה במקומה, כי אם מתפשטת בקירות הבית שוקעות **שקערורות**. ובתחילה היו **ירקקות** שלא היה הדין והרוגז קשה, ואחר כך **או אדמדמות**, שהיו הולכים ומכבידים העוון.

ושמא תאמר למה תייחס ראיית הנגע אליו יתברך ולא אל ישראל עצמן. הלא הוא כי ומראהו של העם הוא שפל וגרוע מראות מה שבקיר, כי לא ישלוט ראותם רק אל מקום שבת הרשע והסמל הטמא. אך לא אל הטומאה השוקעת בקיר, ולא יראנו כי אם הוא יתברך לבדו. ואז קצר המצע מהשתרע ונסעה שכניה מן הבית. וזהו **ויצא הכהן מן הבית**, ולא בבת אחת רק **אל פתח הבית**, כי עשר מסעות נסעה שכניה וכו' כנודע (ראש השנה לא א). וזהו אומרם ז"ל (שם) אל המפתן.

ואחר כך **והסגיר את הבית שבעת ימים**, הם שבעים שנה לחרבות ירושלים. ואחר כך בבית שני **ושב הכהן ביום השביעי**, בגמר השבעים שנה, אל מקדשו. אמנם אחרי כן בימי יון, **ראה והנה פשה הנגע בקירות הבית**. וצוה הכהן יתברך ויתן כח ליונים **וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע**, הם החוטאים או הבלתי מוחים והרגום, **והשליכו אותם אל מחוץ לעיר וכו'.** וגם שלטו בבית ופרצו פרצות בהיכל (מדות ב ג). וזהו **ואת הבית יקציע מבית סביב וכו'.** ואחר כן תיקן הוא יתברך על ידי בית חשמונאי וירפאו את בדק הבית אשר פרצו יונים. וזהו **ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים כו'.** ואם ישוב הנגע ופרח בבית, מכהני בית שני שהיו קצתם בלתי טובים ועל יתר עונות, אז **ובא הכהן** בימי טיטוס, **ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו** שהם משל אל מטלטלי בית המקדש, **והוציא אל מחוץ לעיר** ירושלים עד

רומי אל מקום בית אוצרות אלוהיו. ואם אחר כך **בא יבוא הכהן וכו' וטהר את הבית**, הוא השלישי שנחלל במהרה בימינו. ואמר **ואם בא יבא**, לרמוז שאם בא ישראל בתשובה שיהיה דור שכלו זכאי שהוא עניין זכו אחישנה (סנהדרין צח א), אז מיד **יבוא הכהן** יתברך. **והנה לא פשה הנגע**, הוא הכח טומאה, **בבית**, הוא כתם עוון שנשאר בבית המקדש שעליו נחרב, שלא שבו על קיאים כאשר בתחילה שהשפיעו טומאה במקום ההוא. וגם הוא **אחרי הטוה**, שטח השפעת קדושה על הבית משער השמים שעליו בתשובה ומעשים טובים. אז **וטהר הכהן את הבית**, שיהיה טהור וזך רוחני אשר מן השמים כבודו. ומתי יהיה זה, כאשר כבר **נרפא הנגע**, הוא כח טומאת עוון שנאת חנם או הנודע, שאין גאולה אחרונה כראשונות כי איננה עד אפס עוון.

פרק טו

יֵא וְכָל אֲשֶׁר יִגַע-בּוֹ הַזֶּב וַיְדִיּוּ לֹא-שֹׁטֵף בְּמִים וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרַחֵץ בְּמִים וְטָמֵא עַד-הָעֶרֶב :

במסורה וידיאו ארבעה במקרא.

א. וידיאו לא שטף במים.

ב. וידיאו תבצענה (זכריה ד ט).

ג. וידיאו תרפנה (איוב ה יח).

ד. וידיאו תשבנה אונו (שם כ י).

ויהיה העניין, כי המזלזל בנטילת ידיים **שידיאו לא שטף במים**, ובלי נטילה, ידיאו תבצענה הפת, צריך שידיאו תרפינה, שיחזור ויהיה זהיר לרפאות המחלה הבאה מחמת מה שזלזל בנטילה. ומה הוא עניין תרופתו, הלא הוא כי ידיאו שיהיה זהיר לנוטלן כראוי תשבנה אונו הוא ממונו, אשר הלך ממונו על ידי מה שזלזל בנטילה, כנודע מרבותינו ז"ל (שבת סב ב):

כי המזלזל בנטילה בא לידי עניות.

ומבטיחו יתברך שאם ישוב ויתקן ישוב לו אונו.

פרשת אחרי מות

פרק טז

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי-ה' וַיָּמָתוּ :

ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל-אַהֲרֹן אַחִיךָ וְאֶל-יָבָא בְּכָל-עֵת אֶל-הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרֶכֶת

אֶל-פְּנֵי הַכֹּפֶרֶת אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶן וְלֹא יָמוּת כִּי בַעֲנֹן אֶרְאֶה עַל-הַכֹּפֶרֶת :

ראוי לשים לב:

א. כי אמר **וידבר ה'**, ולא אמר מה דבר ה', כי אם שהודיע באיזה זמן היה הדבור, ואחרי הודיע הזמן טרם אומרו אשר דבר ה' אומר ויאמר ה' כאלו עתה מתחיל להודיע שדבר ה' עמו, ומהראוי היה יסמוך על מלת וידבר, ואחר אומרו **וימותו** יאמר **דבר אל אהרן אחיך** וכו'.

ב. היות האחד דבור והשני אמירה.

ג. מללת **וימותו** שהיא מיותרת.

ד. אומרו **בקרבנתם**, ולא אמר בהקריבם אש זרה.

ה. אומרו **לפני ה'**, ולא אמר **אל הקודש** כמאמרו אחרי כן **ואל יבא בכל עת אל הקדש**.

ו. אומרו **אהרן אחיך**, כי מי לא ידע כי אחיו בשרו הוא.

ז. אומרו **ואל יבא וכו'**, כי הו"ו שבמלת **ואל** מיותרת.

ח. אומרו לשון שלילה **אל יבא ולא ימות**, ולא אמר אם יבא בכל עת ימות.

ט. אומרו **כי בענן וכו'**, שאם הטעם הוא על כי שם מראה שכינה אם כן מכל שכן ביום הכפורים כי אז תכפל השראת שכינה שם, ואם הוא על מה שאומר אחר כך (פסוק ג) **בזאת יבא כו' בפר וכו'**, אם כן גם בכל עת יביא פר ואיל ויותר לו לבוא, ואם כן הכוונה אינה רק שנותן סימן כלומר ביום שמביא פר ואיל שהוא ביום הכפורים, אם כן טוב היה לאומרו בפירוש ביום הכפורים יבוא אהרן בפר וכו'.

י. **למה** מפסיק בבגדים (פסוק ד) בין קרבנותיו (פסוק ג) לקרבנות צבור (פסוק ה).

והנה יתכן לומר בשום לב אל אומרו **בקרבנתם**. שאם הוא כמו שאמרו ז"ל במדרש רבה (**ויקרא רבה** פרשה כ ח) שהוא על הקריבה, מן הראוי היה יאמר בהתקרבם. אך הוא כי בא הוא יתברך להתרות באהרן **אל יבוא בכל עת אל הקדש ולא ימות** כאשר מתו בניו. וזה שאמר הוא יתברך. כי הנה ממוצא דבר יראה כי מאשר שב להזכיר מיתת בניו מאהרן להתרות באביהם, ולא אמר להזהיר את אהרן מבלי הזכיר לו מיתת בניו, הלא לא יבצר מעלות על לב איש אחת משתים.

או **לומר** כי לרעים וחטאים חשב ה' את בני אהרן שעל כן מזכיר מיתתם כל שעה.

או ידונו לאידך גיסא לומר כי על בלתי בוטחו יתברך באהרן שיקיים גזרתו מבלי יזכר לו מיתת בניו, על כן להחזיק הדבר למען יירא אמר לו שישמר פן ימות גם הוא כבניו. אבל לא ניחא להו למרייהו שיהיו בחזקת הבלתי רצויים לפניו יתברך.

על כן בבואו יתברך להתרות באהרן בל יקרנו כבניו, הקדים תחלה **וידבר [ה'] אל משה אחרי מות וכו'**, ומה דבר אליו. הלא הוא, אל יעלה על רוחך כי רעים וחטאים היו בעיני ועל כן מתו, כי אדרבא **בקרבנתם לפני ה'** שהוא בשביל קרבנתם שהם קרובים אל ה' על כן **וימותו**.

והוא מאמר משה באומרו (ויקרא י ג) אשר דבר ה' בקרובי אקדש. וזהו אומרו **בקרבתם**, ולא אמר בהקריבם.

וגם לא אמר **בקרבתם** אל הקודש, כי אם **לפני ה'**, לומר בשביל ההתקרבות שיש להם עם ה' על כן **וימותו**. כי מדקדק הקדוש ברוך הוא עם חסידיו ויקדש בם.

ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל-אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶל-יִבְיָא בְכָל-עַת אֶל-הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לְפָרֹכֶת אֶל-פְּנֵי הַכִּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל-הָאֹרֶן וְלֹא יָמוּת כִּי בָעֵינָן אֶרְאֶה עַל-הַכִּפֹּרֶת :

ואחר שייחד דבור אל הקדמה זו, בא אל עניין האזהרה אל אהרן. ויעש אמירה בפני עצמה. והיא, **ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן וכו'.** וזה בלשון אמירה שהוא בלשון חבה, כי אותו אהב יתברך יותר מאת בניו כי לא נכשל בזה הוא כבניו.

ולחסור מלב אשר יבוא להרהר אולי לא טוב רצון מלכו של עולם עם אהרן שעל כן שם לפניו מיתת בניו, על כן אמר לו **דבר אל אהרן אחיך**, כלומר כי לאח לך מתייחס לפני אשר לא יצאת מכשלה אפילו שלא במתכוון מתחת ידו ורצוי הוא אלי. ועם כל זה אני מזהירו ואומר לו ואל יבוא, כלומר ואל יקרנו כבניו. וזהו עניין הוי"ו, כלומר ואל ישנה בדבר אשר עשו הם **ולא ימותו כו'.** לומר אם כן איפה מה צורך להזכיר מיתת הבנים, לזה אמר **ולא ימותו**. כלומר כי הלא היה אפשר יעלה על רוחו כי אין הביאה אל הקדש תספיק להמית, כי הלא בניו הקריבו גם כן אש זרה, זולת כמה דברים הוסיפו רבותינו ז"ל (**ויקרא רבה** כ ח - י), ועל התחברות כולם מתו, לזה אמר ואל, ובתוספת הוי"ו. כלומר ואל יוסיף לבוא כהם **ולא ימותו**, לומר כי גם הם בזו בלבד היה בם כדי להמית. ואני מצווה גם כן ומזהירו **ולא ימותו**, שאם יבוא הוא מת.

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אַהֲרֹן בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי-ה' וַיָּמָתוּ :

או יאמר וידבר וכו'. והוא, כי כל עניין הכתובים אשר כתבנו בסוף הקודם. והעניין, כי טרם יזהיר את אהרן בל יקרנו כבניו ראה יתברך כי היה מקום להשיב ולומר מה זו התראה שאל אבוא בכל עת ולא אמות כבני, הלא לא על בואם אל הקדש בלבד פנימה מתו כי אם על הקריבם אש זרה אשר לא צוה אותם. על כן ייחד דבור להקדים הקדמה תחילה. והוא אומר **וידבר אל ה' אל משה וכו'.** ומה היה הדבור, אחרי מותם הלא הוא **בקרבתם וכו'.** לומר אל יעלה על רוחך שאין בקריבה לבדה כדי למות עליה בלעדי הביא האש זרה. כי הלא דע איפה כי **בקרבתם לפני ה'** שהיא על הקריבה לבד נתחייבו מיתה. וזה אמר **בקרבתם וכו' וימותו**. ועל כן חזר ואמר **וימותו**, לומר שזולת סיבה אחרת שהיה להם גם **בקרבתם לפני ה'** שבו להתחייב מיתה, וזהו **וימותו** כמוסיף על דבר זולת זה.

ב ויאמר יהוה אל-משה דבר אל-אהרן אחיך ואל-יבא בכל-עת אל-הקדש מבית לפרכת אל-פני הכפרת אשר על-הארן ולא ימות כי בענן אראה על-הכפרת :

ואחר דבור ההקדמה לסלק מה שהיה אפשר להשיב, עשה אמירה מיוחדת אל עיקר המכון. והוא, **ויאמר ה' אל משה דבר וכו'.** ועל הדרך הזה יהיה אומרו **אחיך** לתת טעם אל לשון הציווי בלשון שלילה. והוא כי אמר אלוהים **דבר אל אהרן** כי חשוב בעיני כמוך כי **אחיך** הוא ואני חס על כבודו. על כן אל תאמר לו המיתה בלשון חיוב לומר שאם יבוא בכל עת ימות כי אם **אל יבא וכו' ולא ימות**, באופן כי המיתה איננה רק הן מכלל לאו בלבד ולא בפירוש אתמר.

עוד יתכן בשיעור הכתובים. כי אמר אלוהים אם אקצר ואומר אל אהרן **שאל יבא בכל עת אל הקודש ולא ימות** כבניו, הלא יחשוב שיתחייב שריפה כהם. על כן הקדים **וידבר [ה'] אל משה אחרי מות וכו'.** ומה דבר, הלא הוא כי **בקרבכם לפני ה'.** כלומר בבחינת הקריבה בלבד לא נתחייבו שרפה רק **וימותו** שהוא מציאות מיתה.

ואחר ההקדמה זו אמר בעיקר הציווי **דבר אל אהרן וכו' ואל יבא וכו' ולא ימות**, כלומר מיתה בלבד אך לא שרפה, כי אין בביאה לבדה סיבת שרפה. ונתן טעם ואמר **כי בענן וכו'.** לומר אם תאמר נא כי לא ימנע (אז) [אן] כבוד ה' מלא את המשכן אם אין. אם כבוד ה' מלא את המשכן, גם אל כל המשכן גם כן לא יכנס כדבר שנאמר (שמות מ לד) וכבוד ה' מלא את המשכן ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד. ואם אין שם כבוד ה', אם כן גם פנימה יכנס. לזה אמר **כי בענן אראה וכו'.** כלומר אך לא אל שאר אהל מועד. ועל כן בכל המשכן מותר ומבית לפרוכת אסור. ואמר **בענן** לומר כי גם שם לא היה גלוי שכינה רק כמסך ענן.

ג בזאת יבא אהרן אל-הקדש בפר בן-בקר לחטאת ואיל לעלה :

ושמא תאמר אם כן איפה מכל שכן שביום הכפורים אין ליכנס, כי אז על קדושת היום תגדל השראת שכינה ואיככה יוכל לבוא שמה. על כן אמר **בזאת יבא אהרן וכו'.**

ולבוא אל העניין נעתיק לשון ויקרא רבה (כא יב). וזה לשונם:

בשנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת. אמרו לו מנין אתה יודע. אמר להם בכל שנה ושנה היה זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים נכנס עמי ויצא עמי, שנה זו נכנס עמי ולא יצא עמי. אמר רבי אבהו ומי יאמר שאדם היה, והלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו היה נכנס עמו ויוצא עמו. אמר רבי אבהו וכהן גדול לא אדם היה, אלא כההוא דאמר רבי פנחס שבשעה שהיה רוח הקודש שורה עליו

היו פניו בוערות כלפידים, הדא הוא דכתיב (מלאכי ב ז) כי שפתי כהן וכו' כי מלאך ה' צבאות הוא, ע"כ.

הנה יראה כי שמעון הצדיק היה הקדוש ברוך הוא בכבודו נכנס ויוצא עמו. ואין ספק כי לא גרע אהרן הכהן משמעון הצדיק.

ובזה יאמר בזאת יבא אהרן וכו'. לומר אל יקשה בעיניך איך ביום הכפורים ששכינה שורה בקדש יותר משאר ימים יוכל אהרן לבוא אל הקדש פנימה. כי הלא דע איפה כי אינו דומה איכותו ביום הכפורים לשאר ימים. כי הלא בזאת המראה שאמרתי כי **בענן אראה** בה יבוא אהרן אל הקדש שהוא ביום הכפורים שהשכינה נכנסת עמו, שהוא כעניין שמעון הצדיק שהיה ה' נכנס עמו, אז מוכן הוא אהרן למקום ההוא, כי הלא גם הוא בה נכנס. ולהיות כי הכתוב גם על כהן גדול ידבר, אמר **בזאת**. והוא כי שמעון הצדיק היו עיניו רואות, אך שאר כהנים שבדורות לא זכו לכך.

אך הנה מה שלא זכו הוא לראות את הדמות, אך בדרך נסתר והתלבשות היה שורה רוח הקדש בכל כהן בהיכנסו, כי בענן התלבשות היה שכינה עמו. והוא עניין סוף דברי רבי אבהו על כל כהן גדול. ובזה יצדק הכתוב בעצם באומרו **בזאת**, כלומר במראה זו הנזכר שהיא מראה בענן שהיא מלובשת, **יבוא אהרן אל הקדש**, כי לא תבצר ממנו מדרגה שהיא בקדש. ולכן לא תעצרנו קדושת המקום מלבוא, כי כמוהו **כמבית לפרוכת**. ומתי יבוא? **בזאת** ביום שיבוא **בפר בן בקר וכו'**, שהוא ביום הכפורים כמפורש בפרשה.

והנה עדיין ראוי לשית לב מה היה שייחס הכתוב הדבר אל אהרן באומרו **בזאת יבא אהרן**, אחר שבכל כהן גדול שבכל דור ודור ידבר. והראוי יאמר בזאת יבא הכהן הגדול אל הקדש.

אך הנה בזה ידוקדק אשר הערנו בכתובים הבאים. והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל בויקרא **רבה** (פרשה כא ז) וזה לשונם:

ואל יבא בכל עת, אמר רבי יהודה בר סימון צער גדול היה לו למשה בדבר זה, אמר אוי לי שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו וכו'. והנה במדרש שם נאמר שהשיב לו יתברך בדרך אחרת. ניקוט מיהא כי צער היה למשה בדבר. ואפשר לנו לומר כי בא הכתוב השני לתקן הדבר על כבוד אהרן בהזכיר שמו בציוו הכולל לכל כהן גדול באומרו **בזאת יבא אהרן וכו'.** לומר אל יעלה על רוחך כי נדחף אחיך על צאת תקלת העגל מתחת ידו, כי הלא גדול הוא לפני, כי הלא **בזאת יבא אהרן וכו'** שהוא במראה הנזכר כדלעיל. ואשר חשבת כי עוון העגל דוחפו, אל תחשוב כדבר הזה. כי אדרבא יבא בפר שהוא עצמו העגל, ואדרבה על ידו יכהן פאר כהונה גדולה ביום הכפורים. ואם כדברך, היה ראוי יברח מפר כי אין קטגור נעשה סגור. אך יורה כי לא נדחה

חלילה מפני כך, כי לא עלתה על לבו מחשבות הערב רב כמפורש במקומו. ואדרבה בישראל אני מקפיד, כי הם הביאו את נזמי הזהב. ועל כן בבא אהרן לכפר בעדם כתונת בד קדש ילבש וכו' (פסוק ד), ולא בגדי זהב כי אין קטגור נעשה סגור. הנה כי בזהב שיצא מתחת ידי ישראל אני מקפיד שלא יראה ולא ימצא בכפרתם כי אם בגדי לבן. אך בעגל שהוא פר שיצא מתחת ידי אהרן איני מקפיד שיהיה סגור הנה כי שלם הוא לפני.

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל הכניסו עניין הבגדים בין קרבנות אהרן לקרבנות ישראל.

ועוד שנית כי הנה **בפר** הבא להתוודות עליו וידוי עצמו ווידוי אחיו לא היה צריך לשלח פר אחר לעזאזל לסתום פי שטן. אך בשעיר הבא להתוודות עליו חטאת הקהל היה צריך לשלח שעיר אחר לעזאזל. וזהו **ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים וכו'** (פסוק ה). אך בפר אהרן והקריב וכו' **וכפר בעדו וכו'** (פסוק ו) בלי שלח לעזאזל. אך **ונתן על שני השעירים גורלות וכו'** (פסוק ח), כי זכאי הוא אפילו על ידי פר, שהוא מן העגל, מישראל על ידי שעיר.

והנה רבותינו ז"ל למה שנראה שהפר ואיל הם דברים נותנין כח לכהן גדול לבוא אל הקדש, אמרו כי פר הוא זכות אברהם כמה דאת אמר (בראשית יח ז) ואל הבקר רץ אברהם, ואיל לעולה הוא זכר זכות אילו של יצחק וכו' (**ויקרא רבה** כא יא). ועל פי הדרך הלז יתכן דרך אחרת ברמז הפר והאיל ויתר הדברים הסמוכים להם. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל מסכת עבודה זרה (דף ח א).

תנו רבנן: יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי ויחזור העולם לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים, היה יושב ובוכה כל הלילה וחוה בוכה כנגדו, כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהג של עולם הוא, עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו שנאמר (תהלים סט לב) ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס, ואמר רב יהודה אמר שמואל שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היה לו במצחו שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס, מקרין תרתי משמע אמר רב נחמן בר יצחק מקרן כתיב, ע"כ.

ומבלי נשית לב אל כל פרטי המאמר כי אם לקצת פרטיו, הלא הוא למה כשהאיר היום נתן אל לבו להקריב פר שיהיו קרניו קודמין לפרסותיו, איך מתייחס אל הארת היום. וגם מה יתן ומה יוסיף קדימת הקרניים לפרסות.

ועוד אומרו ואמר רב יהודה וכו' קרן אחת היה לו במצחו, מה מעלה או מוריד היות לו קרן אחת או שתיים ושיהיה במצחו.

וגם אם בא רב יהודה לחלוק עם הקודם אם אין.

והנה לבא אל עניין, נזכירה מאמרנו על פסוק (בראשית א ה) ויהי ערב ויהי בקר, לתת טעם למה עשה האלוהים יקדים חשך לאור בסדר הזמנים, שהוצרך לשית חשך שלפני ההווה ללילה למען יהיה הערב קודם אל הבקר, כמו דאמר (בראשית א ה) ויקרא אלוהים לאור יום וכו' ויהי ערב כו'. שכתבנו שם שלחשך שקודם ההווה קרא לילה כדי שעל ידי כן נאמר ויהי ערב ויהי בקר. שאם לא כן היא הבקר תחילה ואחריו הערב. ואמרנו כי למה, שהכל צפוי לפניו יתברך וראה שאין תכלית הבריאה נעשה מיד. כי אם שאדברה ילקה העולם ויבוא התכלית באחרונה בימות המשיח והתחייה. ולמה שעל בלתי היות השלמות והתכלית מיד לא יבצר מאיש שוגה ומפתי להרהר אחר היוצר יתברך, איך יצר הכל לתכלית שלמות ונהפך לאבל מחולת העולם. לזה מאז ברא העולם רמז כי הערב קודם אל הבקר, כי מאז צפה שיתקלקל העולם כלילה, אך באחרונה כאור בקר יזרח שלמות התכלית. והוא מאמר דוד באומרו (תהלים קל ו) נפשי לה' משומרים לבקר.

עוד הקדמה שנית. והוא כי כל נחמת אדם הראשון אחרי נופלו הייתה מעלת דוד ושירותיו וזמירותיו, ככתוב אצלנו במזמור שיר ליום השבת (תהלים צב). שאמרו אדם ומתנחם על דוד כי אדם הוא דוד, ועלי עשור ועלי נבל וכו' יתקן את אשר עוות אדם.

עוד הקדמה שלישית. והוא מאמרנו על מאמר רבותינו ז"ל על אילו של יצחק באומרם (פרקי דרבי אליעזר לא) שלא יצא ממנו דבר לבטלה, שתי קרניו של שמאל הוא שופר של מתן תורה, קרן של ימין הוא שופר שלעתיד לבא. וביארנו שם במקומו כי אפילו השתי קרני איל נרמז בהן שתי זכויות לישראל. והוא כי הקרן שהוא השופר רמז אל החירות, כענין היובל שעל ידי השופר היה נקרא דרור בארץ. וגם קרן הוא רמז אל המלכות והשררה כמו דאמר (תהלים קיב ט) קרנו תרום בכבוד. ואמרנו כי שתי פעמים יהיה לישראל חירות ושררה, אחת במתן תורה שאף על פי שאברהם מכרם למלכויות (בראשית רבה מד כא), בסיני שפסקה זוהמתן (שבת קמו א) אם היה יוצא אל הפועל קבלת הלוחות היה להם חירות משעבוד מלכויות. אך תהיה של שמאל כי עדיין היה להם יצר הרע ונתעתדו לחטא, כמאמרם ז"ל **במדרש חזית** (שיר השירים רבה א א ג), שעל מה ששאלו ישראל ממשה במתן תורה השיב להם זה אינו עתה שעדיין יש לכם יצר הרע אלא לעתיד לבוא. הנה כי אין פיסוק הזוהמא לעתיד כאשר במתן תורה. ועל כן אז שיוסר היצר הרע לגמרי יהיה שופר החירות שלם לגמרי מתייחס אל הימין שלא ישתעבדו עוד לעולם. כי להיות הבחירה חופשית ביד האדם הוצרך קרן השני לתקן את אשר יעוותו בינתיים.

ונבוא אל העניין. והוא, כי הנה למה שאדם מעת הבראו ביום הששי חשך לא ראה עד ליל מוצאי שבת כמאמרם ז"ל (בראשית רבה יב ו), כי על כן לא נאמר ויהי ערב ביום השביעי כי

מתחילת יום הששי עד סוף יום שביעי שימשה האורה שנברא בה העולם, על כן בראותו במוצאי שבת כי הוא יתברך שלח חשך ויחשך, אז חשבו כי אור חשך בעדם ועוד לא יאיר למו, ומשליט הוא יתברך בעולם את כח טומאת עוונם, כי פוקד ה' עליהם את רעתם. כי מה שעד כה לא באה עליהם הרעה הוא כי קדושת שבת הגינה עליהם. על כן בכו בכה על רעתם. אך בראותם בקר אור יום ראשון, אז אמר אין זה כי אם שכך מסדר הוא יתברך ערב ובקר בכל יום תמיד ושהיום הולך אחר הלילה, שעל כן הלילה שעבר לא החשיך בו כי מהשבת הוא. ואם כן לילה שאחר השבת הוא תחילת יום אחד, ומה שהאיר עתה אור בקר הוא שהיום הולך אחר הלילה. ודן בדעתו ואמר החנם יעשה הוא יתברך להקדים הלילה ליום ולא להיפך להתחיל באור ולסיים בלילה, ולבלתי החשיך בין מוצאי שבת לשבת כי הלילה ילך אחר היום ויהיה אור ויתחיל יום ראשון באור.

אך אין זה כי אם שרומז הוא יתברך שחשך השעבוד והלקות יהיה בעולם קודם תיקון העולם ואור השלמות כמפורש בהקדמה הראשונה. על כן מה עשה למען תקן הדבר, הקריב שור שקרניו קודמים לפרסותיו. והוא, כי הקרן והפרסה, הצד השווה שבהן שהן קשים להתהוות כי מן עצם הם. אך יתר על הפרסה הוא הקרן, כי הפרסות יתהוו בבטן המלאה והקרניים אחרי הולד העגל ימים או עשור. אך זה אינו רק במתהווים מזכר ונקבה. אך בבריות בראשית, הפרים אשר ברא ה', באומרו (בראשית א כד) תוצא הארץ נבראו כבני כמה שנים בכל אשר להם בגודלם, כמו שאמרו ז"ל (חולין ס א) בקומתם נבראו וכו'. ובכן בצאתם לאוויר העולם הראש שיצא ראשונה יצא בקרניו קודם צאת הפרסות. וכוונת אדם הייתה, כי ידע כי יעמוד דוד ממנו לתקן את אשר עיוותו כמפורש בהקדמה השנית. על כן הקריב פר שקרניו קדמו לפרסותיו, לרמוז לפניו יתברך שככה יקדים שררה הנמשלת לקרן קודם לארבע גליות הנמשלות לטלפיים, הם ארבע פרסות הנדרכות תחת ארבעה רגלי השור.

ושמא תאמר הלא כל מלכויות שבעולם גם הם מאדם יצאו, ואם כן ברמוז שקרנותיו יקדמו לפרסות מאן פלג לן שעל מלכות ישראל יכוון. לזה אמר ואמר רבי יהודה פר שהקריב אדם הראשון קרן אחד היה לו במצחו, לרמוז כי קרן מלכות של הנבראים אחד הוא, אשר כיון כי על כן גם פרו היה לו קרן יחידי. וגם אם נאמר שקרן זה היא זולת שתי קרנות שבצדדי הראש, יהיה הרמז כי מזה היחידי עושה עיקר ושעל כן הוא במצח קודם וראשון לאשר בצדדים שנרמזים בהם שאר מלכויות. והנה אם היה הדבר נשאר כך, הן אמת שטרם הארבע גליות הנרמזים לארבע פרסות ימלוך דוד וזרעו. אך במה יתוקן העולם אחרי נפילת מלכות בית דוד ונמסרנו למלכויות כאשר אברהם מכרנו להם (עיין שמות רבה נא ה). על כן הוא יתברך חשב מחשבות לבלתי ידחו ישראל, ויכין לנו אילו של יצחק אשר שתי קרניו רמוז לנו, כי זכות יצחק יעמוד לנו שתי פעמים. אחד במתן תורה להיות לנו חירות משעבוד מלכויות. וגם שעשינו העגל ונתקלקל הדבר, התחברות קרן אחד של פרו של אדם הועיל להיות קרן מלכות בית

דוד קודם למלכויות, אך אחרי כן לעתיד אין לנו רק קרן ימין של איל יצחק כמדובר בהקדמה השלישית.

והנה זה יתכן הוא רמז הכתוב שאנו בו. והוא כי אחרי אומרו **ואל יבוא בכל עת אל הקדש**, אמר גם ששללתי העתים **שאל יבא בכל עת**, הנה יש עת שיבוא, והוא **כי בזאת**. כלומר כי בעת זאת והוא בעת בואו **בפר בן בקר** רמז לפר שהקריב אדם הראשון, **ואיל לעולה** זכר לאילו של יצחק, כי שניהם כאחד טובים. אחד לקיום בית ראשון במלכות בית דוד, והשני למצוא רצון ביום הגדול והקדוש ההוא מלפניו יתברך על כבוד הבית האחרון, כאשר יתקע בשופר גדול הנרמז בקרן ימין אילו של יצחק, שהוא על ידי זכות הפר של אדם והאיל אשר בו נרמז זכות אברהם העוקד וזכות יצחק הנעקד. כי אז בעת ההיא על ידי זכויות אלו, וגם על זכות יעקב שנצטער על ידי הכתונת כמה דאת אמר (בראשית לז לב) הכר נא הכתונת בנך וכו' גם כן הרמז **בכתונת בד קדש ילבש** (פסוק ד); וגם **מכנסי בד יהיו על בשרו** (שם) זכר לזכות יוסף ששמר ברית קדש; **ובאבנט בד** (שם) זכר לזכות משה שהוא כולל ומקיף את כל ישראל תוך איכותו כנודע מחכמי האמת, כי נפשו הייתה כוללת כל נפשות ישראל וגם כל ישראל חסים תחת צלו כאבנט הזה החובק ומקיף את האדם בתוכו; **ומצנפת בד** (שם) הוא זכר לזכות אהרן כי הוא הראשון שנאמר בו (לקמן כא יב) כי נזר שמן משחת אלוהיו עליו. על כן על כל זכויות אלה הנכנסים עמו בעת הזאת שהוא ביום הכפורים **יבא אהרן אל הקדש**.

עוד יתכן בשיעור המקראות. וידבר ה' כו' ויאמר ה' וכו' בזאת וכו'. הוא בשום שכל והבין מאמרם ז"ל **במדרש רבה** (ויקרא כ יב). וזה לשונו:

אמר רבי אבא בר אבינא מפני מה נסמכה פרשת מיתת מרים לאפר פרה, אלא מלמד שכשם שאפר הפרה מכפרת כך מיתת הצדיקים מכפרת. אמר רבי יודן מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשבירת לוחות, אלא מלמד שהיה קשה לפני הקדוש ברוך הוא מיתתו של אהרן כשיבור לוחות. אמר רב חייא בר אבא באחד בניסן מתו בניו של אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים, אלא מלמד שכשם שיום הכפורים מכפר כך מיתתם של צדיקים מכפרת, ומנין שיום הכפורים מכפר שנאמר (לקמן פסוק ל) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת דכתיב (שמואל ב כא יד) ויקברו את עצמות שאול וכתוב (שם) ויעתר אלוהים לארץ אחרי כן, עכ"ל.

והנה ראוי לשים לב:

א. מה זו שאלה מפני מה נסמכה פרשת וכו', כי הלא אין מוקדם ומאוחר בתורה.
ב. **אומרו** כשם שאפר פרה וכו', מאי כשם, והראוי היה יקצר ויאמר מה אפר פרה מכפר כך מיתת הצדיקים מכפרת.

- ג. **אומרו** שאפר פרה מכפר, כי הלא אינו אלא מטהר.
- ד. כי הנה רבי אבא ורבי חייא ידברו על דבר אם מיתת הצדיקים מכפרת, אך רבי יודן לא ידבר רק היות קשה לפני הקדוש ברוך הוא מיתתו, ואם כן למה מכניס עצמו בין הדבקים כי הוא מדבר על עניין אחר, ולכן אחרי דברי רבי אבא היה לו להביא דברי רב חייא.
- ה. **אומרו** שהיה קשה לפני הקדוש ברוך הוא כשיבור לוחות מה עניין זה לזה.
- ו. כי אדרבא יראה מרבתינו ז"ל ששמח יתברך בסילוק הצדיקים כמו שאמרו ז"ל על פסוק (שיר ו ב) דודי ירד לגנו וכו', וגם **בספר הזוהר** (כגון האזינו דף רצא סוע"א) קורא לסילוק הצדיק הילולא.
- ז. **אומרו** אמר רבי חייא וכו', מה ראה בראיות רבי אבא שמביא ראייה אחרת.
- ח. שהיה לו לקצר ולומר למה נסמכה מיתת בני אהרן ליום הכפורים.
- ט. כי הלא אמרו רבותינו ז"ל (**בתורת כהנים**) כי בא הכתוב לזרז את אהרן בל ימות כבניו משל לשני רופאים וכו', ואיך יאמר שבא ללמד שמיתתו כיפרה, ואולי לא נאמר רק לאותה דרשה.
- י. לדקדק לשונם, כי רבי אבא אמר מיתת הצדיקים, ורבי חייא אמר מיתתן של צדיקים, וגם לשון אומרו אלא מלמד שכשם וכו', מאי כשם, והראוי יקצר ויאמר אלא מה יום הכפורים מכפר כך וכו'.
- יא. **אומרו** ומנין שיום הכפורים מכפר וכו', כי מה זו שאלה כי למה נקרא בתורה יום הכפורים אם אינו מכפר.
- יב. **אומרו** ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת וכו', האם שכח הראיות הנאמרות, **ולא עוד** אלא שהביאו ראיות מן התורה וחזר ושאלו כאלו אינן והביא תחתיהן מנביאים.
- יג. מה זו ראייה מפסוק ויקברו וכו', כי שם לא ידבר אלא מגמילות חסדים שעשו ועל כן העתיר ה' לארץ.

והנה טרם נבא אל ביאור המאמר נבאר הבנת תיבה אחת. והיא ההערה השלישית שהערנו. והן אמת כי הוא מעין שאלה זו נשאל בגמרא (עיין ע"ז כג ב) ותרצו חטאת קרייה רחמנא.

עוד יתכן כי הוא עניין כתוב אצלנו על מאמרם ז"ל (**במדבר רבה** יט ח) על הפרה אדומה, משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבוא אמו ותקנח וכו'. והעניין בשום לב איך תסיר הפרה טומאת הנטמא במת. אך הוא, כי זוהמת נחש אשר נדבקה באדם וזרעו שהייתה כרוכה בהם מביאה את המיתה כנודע. שעל כן כאשר פסקה זוהמתנו במתן תורה יאמר חרות על הלוחות חירות ממלאך המוות (שיר השירים רבה ח ו א), ובשוב הזוהמא על ידי העגל שבה המיתה למקומה. ועל כן כאשר יגע איש במת תדבק בו חלאת הזוהמת ההיא

הכרוכה במת והיא תטמאנו. ומי מקנח הזוהמא שנדבקה בנוגע, הלא הוא אפר הפרה וישאר האיש טהור כשהיה.

והן זאת עניין כפרת כל עוון אשר חטא. כי הטומאה שנדבקה בחוטא בהעוותו מקנחה הוא יתברך ממנו על ידי התשובה. ועל כן נקראת כפרה כמה דאת אמר (בראשית לב כ) אכפרה פניו במנחה, ובלשון הגמרא (גיטין נו א) בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. והוא ממש עניין הפרה שמקנחת הטומאה שדבקה בנוגע במת, והיינו כפרה כמדובר.

ונבוא אל ביאור עניין כוונת המאמר (ויקרא רבה כ יב). ואומרה כי הנה מחלוקת השלמים האלה תיסוב לדעת, אם מיתת הצדיקים מכפרת דווקא אם מיתתו בלא חטא מצד עצמו, אך אשר בחטאו ימות די לו יכפר על עצמו אך לא יכפר גם על אחרים. או נאמר כי רב כח הצדיק כי גם במותו בחטאו עצמות מיתתו מכפרת גם על הדור. והנה דעת רבי אבא בר אבינא כי דווקא הוא בהיות מיתתו בלתי צריכה לכפר על עצמו. וזה אומרו מפני מה נסמכה פרשת מיתת מרים לאפר פרה. והוא כי גם שאין מוקדם ומאוחר בתורה, עם כל זה גם מה שנכתב שלא במקומו לא על חנם הושם במקום שנכתב, אם לא להסמיכו לדבר נלמוד ממנו לימוד נאה כי נדרוש סמוכים. וכלל בשאלתו שני דברים:

א. למה נסמכה מיתת צדיקים לאפר פרה.

ב. למה היה הלימוד במרים מבזולת צדיק.

וזה אומרו למה נסמכה מיתת מרים לאפר פרה אלא מלמד שכשם וכו'. לומר שבאופן ובחינת מה שאפר פרה מכפר, בבחינה ההיא מיתת הצדיקים מכפרת. והוא, כי כשם שאפר פרה אינה מכפרת אם לא כאשר נשמרה מכל טומאה כנודע מדרכי שמירותיה, כך מיתת הצדיקים מכפרת כשאין במיתה ההיא חלאת טומאת עוון אשר ימות בו הצדיק ההוא. ולכן היה הסמיכות במרים כי טהורה הייתה ולא מתה בחטאה. ומזה יצא לו לימוד אל כל מיתת הצדיקים כי מכפרת היא. אך כשם שאפר פרה מכפר שהוא בלי טומאת עוון מצד עצמו, כך מיתת הצדיקים מכפרת שהוא כשאין מתים על עוונם.

אך רבי חייא בר אבא חולק על רבי אבא, שדעתו שאף גם במות צדיק בחטאו מיתתו מכפרת כאשר יבוא ביאורו בס"ד. אך הנה טרם הזכיר דעת רבי חייא החולק על רבי אבא בר אבינא הקדים בעל המאמר עניין רבי יודן להשיב על קושי הנופל על דברי רבי אבא, והביא מאמר רבי יודן לתרצו. והוא כי הלא יקשה עליו, כי לפי דבריו שאין מיתת הצדיקים מכפרת אלא כשאין מתים על חטא מעין כפרת אפר פרה, אם כן איפה הלא כמו זר נחשב למה מצינו שקשה לפני הקדוש ברוך הוא מיתת הצדיקים, ככל הנהו עובדי דמסכת מועד קטן (כה ב) כשמת רבי פלוני שפכו מרזבי דמא וכשמת רבי פלוני איעקור אילני וכו', וגם במרים ולא היה מים לעדה (במדבר כ ב). והלא למה ייחר בעיני ה' וכמה מעלות טובות במות הצדיקים בלי עון, כמרים שעליה ידבר, וגם מתה בזמנה ולא גרעו משנותיה. ומה גם כי אין קץ לשמחתו

יתברך בסילוק הצדיק, והילולא קראוה בספר הזוהר. ואם היינו אומרים שאפילו במות צדיק בחטאו מיתתו מכפרת, הלא נשית על לב כי לא יסלק הוא יתברך שום צדיק עד ימצא בו חטא ומצטער במיתה לכפרת אשמתו. אך לרבי אבא שבלי חטא ועוון נאסף הצדיק לכפר על הדור, ולא אמרו (שבת נה א) אין מיתה בלא חטא אלא על הבלתי מת לכפר, הלא יקשה עלינו למה יקשה לפניו יתברך במות צדיק.

על כן הביא דברי רבי יודן מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשיבור לוחות, אלא מלמד שהיה קשה לפני הקדוש ברוך הוא כשיבור לוחות. כלומר כי כאשר מה שהיה קשה לפני הקדוש ברוך הוא על שיבור לוחות, שעל כן אמר כמתלונן (שמות לב טז) והלוחות מעשה אלוהים המה והמכתב וכו', כלומר חבל על שבורן, והן אמת כי כל הקושי לא על הלוחות בעצמן, כי הלא האותיות פרחו למעלה כמו שאמרו ז"ל (פסחים פז ב) ומאי איכפת ליה לקב"ה מה שנעדר הרוחניות ההוא מאבני הלוחות, אך היה הקושי על הטובה שהפסידו ישראל בשיבורן, כאשר גלה בסוף הפסוק באומרו חרות על הלוחות, שהוא אל תקרי חרות אלא חירות. כך מה שקשה עליו יתברך מיתת הצדיקים הוא על ישראל הנותרים שחסרו מגן וצנה אשר בצלו יחיו. וזה אומרו אמר רבי יודן מפני מה נסמכה וכו' אלא שהיה קשה לפני הקדוש ברוך הוא כשבירת לוחות. והנה כהתימו לתקן בהביאו מאמר רבי יודן הקושי שהיה על דברי רבי אבא בר אבינא, הביא סברת רבי חייא בר אבא החולק עליו. שדעתו שאפילו במות צדיק בחטאו עצומה של מיתה מכפרת על העם.

וזה מאמר רבי חייא באחד בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר ביום הכפורים אלא מלמד שכשם וכו'. לומר שכשם שיום הכפורים מכפר שהוא עיצומו של יום עם שיחסר ממנו כל מכשיריו, כך מיתתן של צדיקים כבני אהרן שמהם ילמוד לכל שאר צדיקים וידוע כי בחטאם מתו. וזהו שרבי אבא אמר מיתת הצדיקים ורבי חייא אמר מיתתן של צדיקים. שכיון רבי חייא לומר שאפילו מיתתן, כלומר המתייחסת אליהם שהוא במותם מחמת עצמם, מכפרת. ומפני שהיה מקום לומר מה ראה רבי חייא שעשה עיקר מלימוד זה, ולא מראית רבי אבא ויצא הלימוד בהפך.

ועוד כי הלא הסמיכות היא לזרז את אהרן בל **יבא בכל עת ולא ימות** כאשר מתו בניו. על כן הקדים ואמר הכרח חותך, והוא אומרו באחד בניסן מתו וכו' ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים, לומר שעיקר האזהרה לאהרן בל יקרנו כבניו, הלא הוא בל יכנס קודם יום הכפורים. ואם כן למה האריך האזהרה עד יום הכפורים ולא אמרה מיד, כאשר למאן דאמר שתויי יין נכנסו (**ויקרא רבה** כ ט) שמזכיר מיד יין ושכר אל תשת וכו' (**ויקרא** י ט). ואם הוא כי באחד בניסן נאמרה כל האזהרה, אם כן למה יביא הכל בעניין יום הכפורים?

אך אין זה כי אם שבא ללמד שעצומה של מיתתן של צדיקים מכפרת כעיצומו של יום הכפורים.

ושמא תאמר ועדיין ערביך ערבא צריך, מי יאמר שעיצומו של יום הכפורים מכפר, והלא הוא מחלוקת תנאים (יומא פה ב). לזה אמר ומנין שיום הכפורים מכפר, כלומר היום עצמו, שנאמר (להלן פסוק ל) כי ביום הזה יכפר עליכם וכו'. שמשמעות הלשון הוא כי היום עצמו הוא המכפר. ולא הביא מהקרא יום הכפורים, שאפשר שהוא על ידי העבודה. ועוד נכריח הדבר בפשטי המקראות לפנים בהגיענו אל מקום כבוד הכתוב הלזה בס"ד.

ושמא תאמר והלא דעת רבי אבא היא סברא מתקבלת בעצם, כי אין קרבן הבא על חטא ראובן מכפר על חטא שמעון על פי דרכו. לזה אמר ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת, כלומר הנה לפנינו שני מקומות ללמוד. אחד ממרים, ויצא הלמוד כי מיתת הצדיק מכפרת בהיות מיתתו בלתי צריכה לעצמו כי איננו מת בעונו, והיא סברא.

וגם יש לנו ללמוד מבני אהרן, ויתהפך הלימוד לומר כי גם כי הוא צדיק בעונו ימות עם כל זה על כל הקהל יכפר.

וגם כי יש הכרח יותר מוכיח מהקודם כמדובר הלא הוא הסברא, לזה אמר ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת וכו'. לומר הנה לנו מן הנביאים למוד זה, והוא יהיה מכריח לאיזו דרשה נטה אשורינו אם ללמוד ממרים או מבני אהרן. וזה אומרו ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת, כלומר ומנין יש לנו גם כן שמיתתן כלומר מיתתן של עצמן שבחטאם ימותו, הלא הוא מן הנביאים, שהוא כי משם יש צד ראייה ומשם יתגלה לנו מהיכן נלמוד. כי גם שם היה שמת בעונו כמאמר הכתוב בדברי הימים (א' יג - יד) וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתו וכו'. ועם כל זה מיתתו כיפרה, ומשם יוכיח כי טוב לדרוש מבני אהרן כמדובר. והראיה היא מאומרו (שמואל ב' כא יד) ויקברו את עצמות שאול, וכתוב (שם) ויעתר אלוהים לארץ אחרי כן. והוא כי אומרו אחרי כן הוא מיותר, אך הוא לומר על שלא קברו את שאול מאז כי אם עתה. על כן מה שויעתר אלוהים לארץ היה אחרי כן ולא מתחילה, לומר שאם לא כן גם מקודם היה ה' מעתיר לארץ מאז. אלא שמה שאיחרו קבורתם גרם שמה שויעתר אלוהים לארץ היה אחרי כן. הנה כי מיתתם של צדיקים אפילו בהיותם בעונו כשאל מכפרת. אך עם כל זה אין ראיה זו לבדה מספקת. כי הלא אפשר לדחותה מקמי ההיא דמרים, לומר שאם שאול חטא יהונתן לא חטא ומיתתו הייתה המכפרת. וגם אין זה מספיק לבטל הראיה שאם כן היה לו לבלתי הזכיר רק את יהונתן לבדו.

ובזה נבא אל אשר רצינו בו בכתוב. והוא, כי הנה מאמר רבי חייא בר אבא ע"ה יתכן הן הוא מאמר הכתוב שאומרת התורה **וידבר ה' אל משה וכו'** שהוא ענין מיתת בני אהרן. ואומרת התורה ראו נא כי דבר ה' אל משה דבר זה **אחרי מות**, כלומר אחרי מופלג שלא היה באחד

בניסן שמתו בו או קרוב לו כי אם מופלג. והיה **בקרבם לפני ה'.** ועל כן התרה הוא יתברך באהרן ויאמר למשה שישמר **אל יבא בכל עת וכו' ולא ימות** כהם, באופן שהיה ראוי לאמר זה לו מיד. ולא עשה כן אלא בזמן אומרו **בזאת יבא אהרן וכו'** שהוא סמוך ליום הכיפורים. כלומר כי מזה תבין ותשכיל כי אין זה רק להודיע כי מיתתן של צדיקים מכפרת כמדובר.

והנה ממאמרו יתברך **כי בענן אראה על הכפורת** ילמדנו דעת כמה וכמה מורא כפולה ומכופלת מן המקום עלינו. כי אהרן קדוש ה' בכל קדושתו הוזהר בל **יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות,** יען כי שם כבוד אלוהי ישראל בעב הענן. ומי לא יירא לעמוד לפניו יתברך באמת, באמור אם אהרן בחיר ה' לא נתנו יתברך לעמוד לפני שכינתו, ואיך נעמוד אנחנו. כי מה אנו הבל נדף לפני גדולתו יתברך, כי הלא מוראו תמוגגנו כדונג מפני האש, ואנה נלך מרוחו ואנה מפניו נברח, וכל הארץ מלא כבודו. ומה גם עתה כי נחנו פשענו ומרינו, ואיך לא תאחזנו רעד ומפניו נבהל כי אלוהים שופט ואל זועם בכל יום. והנה זה הדבר אשר שם לפנינו התנא באומרו (אבות ג א):

ודע מאין באת וכו' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו'.

ולבוא אל עניין מאמרו נזכיר משנתו, וזה לשונה.

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

ולהבין כוונת המשנה נעיר:

- א.** כוונת אומרו בשלשה, וכי מניינא אתא לאשמועין.
- ב.** אומרו **דע**, שלא היה לו לומר שאינו דבר נעלם יפול בו לשון הודעה.
- ג.** **למה** חזר לפרש **מאין באת מטפה סרוחה וכו'**, אחרי שהזכיר מציאותם פירושם ידוע.
- ד.** שהיה יכול לקצר ולומר דע מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום כו'.
- ה.** אומרו **מאין באת**, כי הראוי יאמר ממה באת כי על מהות ידבר ולא על מקום.
- ו.** אומרו **למקום עפר**, שאם כיון שהקבר הוא מעפר לא יצדק אומרו **רמה ותולעה** כי אין הקבר מהם, ואם הוא כי האדם יעשה שם עפר רמה ותולעה יזכיר החמור שהוא רמה ותולעה שמורה הפסד ועיפוש להשפיל גאותו ולא עפר,
- ועוד** שהיה לו לומר להפך כי תחילה נעשה רמה ואחר כך עפר
- ז.** **למה** לא מנה ארבעה, כבן עזאי במסכת כלה (**מסכת דרך ארץ רבה פ"ג**) שמוסיף על שלש אלה ולאן אתה הולך למקום חשך ואפילה.

ח. שאדרבה מהקטין ערכו יוסיף לחטא, באומרו שלא יביא ה' במשפט עמו דבר מאוס ופחות כמורו.

ט. שהרי השלמות הוא בסור מרע ועשה טוב, ואיך עשה עיקר הוא מסור מרע לבד כאלו כל השלמות כלו תלוי בו.

י. אומרו דין וחשבון, שהיה לו לומר חשבון לבד.

והנה דרך כלל אחשבה, כיון בדבריו לתת מסלול ודרך לפני האדם בל יכשל באחד מכל חטאת האדם אשר לא תעשינה. והנה מיני העבירות יתחלקו לשלשה:

א. אשר הם מסוג המשך אחר תאוות החומר.

ב. גאה וגאון אשר יתגאה על זולתו ובגובה אפו בל ידרוש בדרכי ה' ואין אלוהים כל מזימותיו.

ג. המשכו אחרי שרירות לבו באמונות זרות שיפנה אחר מחשבות לבו.

כנגד האחד אמר שיסתכל בואו מטפה סרוחה ומאוסה, ועל ידי כן לא ימשך אחר החומר. כי לא יהיה טוב הפרי אשר יצא מהמשך אחר חומר מהעיקר אשר ממנו נעשה.

ועל השנית אשר הסתכלות זה לא יועיל אליו, כי יאמר גם כי מטפה סרוחה באתי למה לא אתגאה על חברי אם יש לי יתרון מה עליו. אמר שיסתכל שהולך להיות עפר רמה ותולעה ואיך יתגאה בידוע זה. וידוע כי אין רמה ותולעה שולטים בצדיקים (עיין בבא בתרא יז א) אך נעשים עפר כמעשה דרב אחאי בר יאשיה. ואמר אתה הולך במקום שמה שבתוכו הוא הגוף הממלא את הקבר הוא עפר אם יהיה צדיק, כנודע כי אין הצדיק נעשה רק עפר, או הוא מקום רמה ותולעה אם אינך צדיק. באופן שלא יבצר מהיותר כשר מלהיות עפר. ואם כן אין לך להתגאות אפילו שיראה בעיניך היות בך יתרון על חברך אפילו בצדקות.

וכנגד השלישי ציוה להסתכל לפני מי אתה עתיד וכו'. כי אף שהחטא הוא במחשבה ולא בפועל, מה שלא היה קשה אם היה בין איש לרעהו הוא קשה מאד בערך [מלך] מלכי המלכים. וגם אם היה בין אדם לחברו היה אפשר להעלים ממנו מזימות לבו, מה שאין כן ממנו יתברך בוחן לב חוקר כליות. וזה רמז באומרו הקדוש ברוך הוא, כי מהיותו קדוש לא יעלם דבר ממנו. זהו דרך כלל בעניין המשנה. ונשוב לבאר בכל מילותיה קו לקו מראש ועד סוף להשיב על הנשאר מלהשיב בהערות שהקדמנו.

אמר בשלשה דברים. כיון בהזכרת המנין לחלוק על בן עזאי שחלק ומנה ארבעה. לזה אמר הסתכל בשלשה ובהן לבד תהיה מובטח שלא תבוא לידי עבירה. ואילו לא מיעטו באומרו שלשה היה אפשר לחשוב שבכלל דבריו הוא גם הרביעית שהוסיף בן עזאי כאשר חשב בעל נחלת אבות ז"ל. ודחה אותה התנא, להיות שאותה הרביעית לא תורה פחיתות וגרעון האדם

רק גרעון המקום שימצא בו שהוא חושך ואפילה ולא תורה על פחיתות האדם, כאשר לא יגרע גדר המרגלית בהיותה במקום גרוע או אפל. על כן לא הזכיר כי אם מה שהוא בעצמות האדם.

ואמר לידי עבירה, ולא אמר ולא תחטא או ולא תעבור עבירה. אך הוא כי הנה ידוע מאמר התנא (אבות ד ב) באומרו עבירה גוררת עבירה. והוא כמפורש אצלנו במקומו, כי מהעבירה נעשה מלאך רע קטגור. וכי כח וכי שיג לו לגרור עבירה כיוצא בראשונה, כי חיוני הוא ומתחבר אל היצר הרע ויגיעת שניהם גוררת עוון.

ונבא אל העניין. אמר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא וכו'. לומר אין צריך לומר טרם השתרר העבירה עליך שהוא טרם עשות אותה, כי אם גם בהיות בה כח לענותך תחת ידיה אתה לא תבוא לידיה כי תרחק ממנה. וזהו באופן שלא תבוא לידיה ולא תוכל להחזיק בך להחטיאך. וזהו מה שהיטיב אשר דבר באומרו אי אתה בא לידי עבירה, שהעבירה שעשית לא תבוא לידיה לגרור לך אחרת.

ואמר ולאן אתה הולך, ולא אמר ואנה תלך או אתה עתיד לילך, להורות שאין המיתה בא ברגע אחד או יום או יומיים רק מתהווית מיום הלידה. וזה אומרו אתה הולך, כלומר כבר אתה הולך למות מעתה יום יום. ואפשר שאומרו ולאן ולא אמר ומה אתה נעשה, רמז בלשון זה מה שאמרנו. אך הביאה לעולם היא לבד ברגע הלידה ולא אחרי כן. על כן אמר בה מאין באת, כלומר באת כבר מאז נולדת.

ואומרו דע שהוא כמודיע דבר בלתי נודע, ומה שהוצרך לפרש אחר שהזכיר השלשה לומר מאין באת מטפה סרוחה וכו', הוא, שאם היה אומר הסתכל מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון ולא היה מפרש אחרי כן, לא היה נמשך מזה שום הכנעה למסתכל בהם. כי יאמר באתי מטפה שהיא ממבחר דם האדם הבאה מהמוח וכוללת כל איבריו, ואף בצאתה מהאדם אינה מסרחת. ולאן אני הולך, לאור באור החיים, כי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואף החומר ימשך לו ערבות ותועלת על ידי אושר הנפש. ולפני מי אני עתיד ליתן דין וחשבון, לפני ה' כי חנון ורחום הוא ויחמול על האיש החומרי שטבעו מחטיאו. לזה אמר דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו'. כלומר צריך שאודיע לך איכות שלשת הדברים האלה למען תשכיל לבלתי תחטא על ידן. ועל כן אחר שהזכיר, בא לפרש מה היא הידיעה שמוסיף על הנראה בהן לאדם לכאורה. וזה אומרו מאין באת מטפה סרוחה, כלומר אל תשית לב אל היות הטפה מהיפה שבדם האדם ולא על צאתה מגופו, רק על עת שאתה בא ממנה שהוא כאשר תסרח במעי האשה בשלשה ימי קליטת הזרע אשר גבלו רבותינו ז"ל (ברכות ס א), כי אז תסרח הטיפה ויקלוט ויהיה הוולד כאפרוח הנוצר בביצה, כמו שכתוב

בגמרא אימת קא גביל לכי מסרח וכו'. ובזה היטיב אשר דבר באומרו **מאין באת** ולא אמר ממה באת. שהוא לרמז, בל יאמר כי הן אמת כי מטיפת הזרע הוא אך היא מהמוח וממבחר דם האדם באדם, כי אם על עת היותה עצורה ברחם אמו אשר אז היא סרוחה ביום השלישי כמדובר.

ויש סעד לזה מדברי בן עזאי במסכת כלה (**מס' דרך ארץ רבה** פ"ג) שאמר מאין באת מטיפה סרוחה מקום שאין העין יכולה לראות, שיאמר על עת היותו במעי האשה כמדובר. **וגם השנית**, אל תתן לבך אל האושר המושג לעתיד רק אל מהות חומרך המחטיאך, ולא אל אושר שמצד הנפש שהיא לא תחטיא את האדם.

ועל השלישית אמר ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וכו', לומר אל תשיב אל לבך כי חנון ורחום הוא ולא ידקדק עמך, כי אין לך להסתכל עניין דינו רק בערך היותו מלך שהוא מורה דין, שעל כן נזכירו בשם מלך בעשרת ימי תשובה. וכאשר נסתגל בערך זה נתיירא מלחטוא, כי לא יוותר לנו דבר, כמו שאמרו ז"ל (בבא קמא נ א) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן וכו'. וגם היותו מלך על כל מלכי המלכים והוא קדוש, כאשר ביארנו יחס שתי התארים למעלה בזה. ועל כן אמר **דע מאין באת וכו'**, כי הידיעה תפול בזה בהסתכל אל שלשת הדברים האלו בערך שפירשם ולא כנראה לכאורה.

ואומרו דין וחשבון הוא מה שאמרו ז"ל (נדה ל ב) שמלמדין אותו כל התורה, ושואלין לו דין העבירות ועונשם, ואחר כך מזכירין לו איך עבר עליהם ומענישין אותו. הרי שתחילה אומר **הדין** ואחר כך נותן **חשבון**. והנה כל אשר הקטין ערכו הוא על החומר המחטיאו, אך מצד הנפש אין לו ערך. וזהו הזכירו כמה פעמים מלת אתה לרמז אל מהות חומר. ובזה נסתלקה קושיא שמינית שהזכרנו.

ועוד אפשר כיון בדבריו להשיב עליה באומרו **אתה עתיד ליתן דין וכו'**. כלומר אתה, בגופך ונפשך כמשל החיגר והסומא שומרי התאנה (סנהדרין צא ב), **עתיד ליתן חשבון לפני מלך וכו'** ואם כן לא תקטן ערכך בעיניך להתבזות כל כך שלא יהיה ממש במעשיך הרעים. וגם כיון באומרו **לפני מלך וכו'** שאינו כמלך בשר ודם המשלח מעבדיו חוקר ודורש במעשה בני עיר אם טוב ואם רע, אך הוא בעצמו הדיין ולא על ידי מלאך או שליח ישפוט.

ולא היה דעת עקביא בן מהללאל לומר כי הברחה מהחטא הוא השלמות, רק שהוא התחלה לשלמות האדם שהוא סור מרע. ובא רבי חנניא סגן הכהנים (אבות ג ב) לחלוק ולומר כי הנה עדיין אין כל זה מספיק כי אם לעבירות שבין אדם למקום, אך כל זה איננו שווה להכניע את האדם כנגד חברו. כי לא יבצרו קנאות וחמדה ושנאה ותחרות שלא ינקה אף המקטין עצמו מלחטא בזה. על כן סמך משנת רבי חנניא סגן הכהנים שאמר:

הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו.

שחולק ואומר הלא דעתך שבשלשת הדברים הנזכרים שישתכל האדם, בהם ינצל מכל עבירה גם ממה שבין איש לרעהו. לא כן הוא כי אלמלא מוראה של מלכות לא יספיק הקודם.

בזאת יבא אהרן אל הקדש וכו'. הנה אמרו רבותינו ז"ל (ויקרא רבה כא ו) בזכות התורה שנקראת זאת. והנה אין ספק כי לכח זכות התורה להועיל לכל דבר אמיץ. הנה אך ראוי לדעת למה ייחסה תורה זכות התורה אל דבר פרטי הזה. אך במה שפירש רש"י ז"ל בזאת בגימטריא ת"י, הוא מבשרנו כי ת"י שנה יעמוד בית ראשון שיבוא כהן אל הקדש. והנה ידענו כי לולא עסק התורה שהיו עוסקים לא היו מאריכין להם כל כך עד שעבדו שבעה בתי דינין עבודה זרה. אך כשביטלו התורה נחרב וגלו. כי ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה וכו' ולא ויתר על ביטול תורה (ירושלמי חגיגה א ז). ובזה יתכן כיוונו כי בזכות התורה שיתעסקו בה יבוא אהרן אל הקדש, כי בהתבטלם לא יבוא עוד כי לא יוותר ה' עליה. ויהיה הטעם כי הלא אין לו להקב"ה בעולם הזה אלא ארבע אמות של הלכה (ברכות ח א), ולכן במקום שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם. אך בהתבטלם מסתלקת אל העליון, כי אין לו חפץ בזה ולא בבית המקדש כי היכל ה' המה (ירמיהו ז ד).

והוא מאמר התנא ז"ל (אבות פרק ג ב).

רבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שנאמר (תהלים א א) ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זיכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. אין לי אלא שנים, מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר שנאמר (איכה ג כח) ישב בדד וידום כי נטל עליו, עד כאן.

וראוי לשית לב:

- א. אל אומרו ואין ביניהם דברי תורה, ולא אמר ואין עוסקים בתורה.
- ב. אומרו הרי זה מושב לצים, איך יקרא העדר הדברי תורה ליצנות מבלי יתלוצצו בפועל.
- ג. למה ייחס הדבר אל המושב ולא אמר הרי אלו לצים.
- ד. כי אין משמעות הכתוב שלא ישב בלי תורה רק שלא ישב עם לוצצים.
- ה. כי לא בשנים שיושבים מדבר הכתוב כי אם באחד, ולפי דרכו ילמוד משם כי אחד שיושב ואינו עוסק בתורה הוא לץ.
- ו. אומרו אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, כי היה לו לקצר ולומר אבל אם יש ביניהם דברי תורה וכו'.

ז. **אומרו שכינה שרויה**, כי מה לשון שרויה הלזה, ולא אמר שכינה עימהם או שכינה ביניהם.
ח. כי אין מהפסוק ראייה ש**שכינה שרויה**, כי גם שנאמר **ויקשב ה'** אפשר שהוא מן השמים
כמה דאת אמר (מלכים א ח לב) ואתה תשמע השמים.

ט. **למה מביא סוף הפסוק.**

י. שיותר היה יכול לומר אבל **שנים שיושבים וכו'** שכינה שרויה ביניהם ומקשבת ושומעת
ונכתב **ספר זכרון לפניו**, כי כל זה הוא בכתוב, ואם מה שהכתוב מדבר הוא **יראי ה'** ומה
שאמר התנא **שנים שיושבין וכו'** הוא אפילו בבילתי יראי ה', אם כן אין לו ראייה מן הכתוב כלל
כי שם על יראי ה' ידבר.

יא. **אומרו אין לי אלא שנים מנין שאפילו אחד וכו'**, כי הלא האחד שיושב ועוסק בתורה הוא
הפך השנים שיושבין, כי בשנים שכינה שרויה ובאחד אין בו רק שקובעין **לו שכר**, ואם כן יותר
היה צודק יאמר אבל **אחד שיושב וכו'** הקדוש ברוך הוא קובע **לו שכר**, ולא יאמר אין לי וכו'
כאלו בא להביא שגם הוא כיוצא בשנים ואפילו בבואו לדבר דרך חיוב, ולא רצה לומר אבל
אחד שיושב וכו' כי אם דרך חיוב, היה יכול לקצר ולומר ומנין שאפילו אחד וכו', ולשתוק
מאומרו אין לי אלא שנים שהוא מיותר.

יב. **קובע לו שכר**, מה צורך ראייה לזה היתכן שלא ינתן שכר לאחד שעוסק,

וגם מה ענין אומרו קובע ולא אמר נותן לו או קוצב לו שכרו.

יג. כי אין מן הפסוק ראייה לזה כלל, **ומה גם** אם אומרו וידום הוא כפשוטו שיושב ודומם.

אמנם הנה הוקשה לו בכתוב אומרו **ובמושב לצים לא ישב**. שאם הוא שלא ישב עם היושבים
ומתלוצצים היה לו לומר ועם לצים לא ישב. ואם הוא שלא ישב במושבם אפילו כשאין
יושבים שם, מה בכך. הוי אומר שהוא שיושבים שם שנים או יותר ואין מתלוצצים כי אם
יושבים יחד, באופן שהמושב וההכנה יש ולא הליצנות עדיין. ואין זה אלא על העדר מביניהם
דברי תורה, מדסמך ליה כי אם בתורת ה' חפצו (תהלים א ב), כי מכלל הן נשמע לאו
המקביל אליו. ושבח הכתוב את אשר, עם **שנים שיושבין במושב אחד ואין ביניהם דברי
תורה**, לא ישב. הנה כי שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה מושב לצים יקרא. ומשבח את
הבלתי יושב אתם כי יתעתדו להתלוצץ. כי קביעות ישיבה אשר איננו לדברי תורה לא יצא
ממנו רק העגל הזה. והנה ממוצא דבר היה אדם דן מעצמו, כי אם השנים שיושבים בלי תורה
הם **מושב לצים**, כשיש ביניהם דברי תורה די להם שנאמר **שהקב"ה קובע להם שכר**. אך לא
שתהיה שכינה ביניהם עד יהיו עשרה שאלוהים נצב בעדת אל (תהלים פב א). לזה אמר אבל
שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם. ולא בלבד אם יבואו לגדר יקראו
עוסקים, כי אם אפילו בהיותם שבצד מה יש ביניהם דברי תורה ה' אתם.

או יאמר, אין צריך לומר אם שניהם יודעי דעת ומביני מדע ומווכחים זה עם זה שהוא
משמעות עוסקים, כי אם אפילו שהאחד בלבד הוא היודע ומשמיע את הבלתי יודע, **שכינה**

שרויה ביניהם. וזה אומרו ויש ביניהם דברי תורה, שגם שאין שניהם עוסקים לא יבצר מהיות ביניהם דברי תורה זה מדבר וזה שומע. ואמר שרויה ביניהם, לומר שבשעה שיש ביניהם הדברי תורה לא באה שכינה ביניהם כי אם שכבר הייתה שרויה מאז ישבו ללמוד כי יודע אלוהים את כוונתם. ומביא ראיה מן הכתוב אשר על דברי תורה ידבר כאשר הוכיח סופו באומרו ויכתב ספר וכו'.

ועל כן הביא גם כן סוף הכתוב וגם הוכיח היות שכינה שרויה ביניהם. והוא שהוקשה לו בו, אחד,

אומרו איש אל רעהו שהוא מיותר,

ועוד אומרו ויקשב וישמע שהוא עניין כפול כי וישמע בלבד היה מספיק.

ועוד שנכנס ביראי ה' ויצא ביראי ה' וחושבי שמו. אך פירוש הכתוב הוא אז נדברו וכו' (מלאכי ג טז). והוא כי למעלה נאמר (שם ב יז) הוגעתם ה' בדבריכם וכו' באמורכם וכו', באופן שקצף ה' עליכם קצף. ואמר כי אז בעת הקצף על הנזכר נדברו יראי ה' וכו'. והיה על אלה שפע רצון טוב, כי ויקשב ה' וישמע וכו', להורות שני דברים:

א. כי ברגע באפו מרחם ומטיב לטובים.

ב. כי הגינו אלו על הראשונים.

ולא בלבד בדברם דברי תורה איש אל רעהו שמע ה', כי אם מטרם ידברו הקשיב כדי לשמוע, ובדברם וישמע. והוא כי הנה ידענו כי הקשבה או האזנה מקרוב ושמיעה מרחוק. כמו שאמרו ז"ל (ספרי האזינו לב א) על פסוק (דברים שם) האזינו השמים וכו' ובפסוק (ישעיה א ב) שמעו שמים והאזינו ארץ, כי משה היה יותר קרוב לשמים מלארץ, וההפך בישעיה. ובזה הוקשה לו פה בכתוב, כי איך אחר אומרו ויקשב ומה גם שהוא בקרוב אומר וישמע, כי ודאי הוא ששמע. אך אין זה רק שבאומרו ויקשב כיון שני דברים:

א. שהוא יתברך קרוב שרוי ביניהם כי הקשבה מקרוב.

ב. שטרם ידברו הקשיב כדי לשמוע בדברם.

ועל כן אמר לשון שמיעה שהוא להורות על עת שצודק בו לשון שמיעה מה שאין כן טרם ידברו, לא שכיון על ריחוק. והוא על דרך עוד הם מדברים ואני אשמע (ישעיהו סה כד), כי גם שטרם הקריאה הוא עונה וגוזר לעשות חפצם, עם כל זה אין שמיעה צודקת רק עודם מדברים. באופן שעניין הכתוב ששכינה שרויה ביניהם. וזה ויקשב, שבא להקשיב כדי לשמוע כשידברו, שאם לא כן לשתוק מויקשב ויאמר וישמע ה'. והוא ממש אומרו שכינה שרויה ביניהם.

ואמר כי גדר זה בלבד הוא ליראי ה', שהוא לאשר הם יראי ה' בלבד כי שכינה שרויה ביניהם כמדובר.

אמנם מדרגה אחרת יש גדולה מזו, והוא כי יכתב ספר זכרון לפניו, כאשר נוסף על היותם יראי ה' הם חושבי שמו. ושעור הכתוב אז נדברו יראי ה', ועל אלה שידברו דברי תורה איש אל רעהו אושרם הוא, כי ויקשב ה' וישמע שהוא כי שכינה שרויה ביניהם כמדובר. אך גם יכתב וכו' לאשר הם יראי ה' וגם חושבי שמו. ומאמרו איש אל רעהו מורה שלא בלבד בהיות שניהם עוסקים ומווכחים יש להם זה, כי אם גם בהיות איש אל רעהו. כלומר גם שלא ידבר גם רעהו אליו כי אם זה ידבר וזה שומע בלבד, כמדובר על אומרו יש ביניהם ולא אמר עוסקים בדברי תורה. ואמר נדברו ולא אמר דברו הוא, כי הנה על פסוק (תהלים קיט צט) כי עדותיך שיחה לי, אמרו כי כאשר היה שומע מכל מלמדיו היה עולה על לבו כי לא המלמד היה דובר בו כי אם גם העדות עצמה. כי התורה עצמה היא המדברת על ידי רוח פי המלמד. ואם כן מכל שכן שהמלמד עצמו בדברו התורה עצמה הייתה כמשפעת בו מרוח קדשה. נמצאו שניהם נדברים הלומד והמלמד, וזהו אז נדברו וכו' איש אל רעהו כאמור.

ועל הקושיא העשירית כי שם לא ידבר רק על יראי ה', אך התנא אומר סתם שנים שיושבים וכו'. אומר כי ידוע כי אין התנא מדבר רק על הסדר האמיתי כי תחילת חכמה יראת ה'. וגם התנא הזהיר על כך באומרו (אבות ג ט) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו'. ועל כן באומרו פה שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה, על מי שקדמה יראת חטאו ידבר גם הוא, כי לא במחוסרי יראת ה' ידבר. והנה היה מקום לומר כי גם מפסוק זה נלמד כי אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, כי שתי הדרגות הן. כשיראי ה' הם שנים כמשמעות אומרו נדברו לשון רבים, אז מלבד היות ה' ביניהם גם מקשיב ושומע. ומינה שאם אחד הוא לא יחשיבנו להקשיב ולשמוע, אך לא יבצר מלהיות שכינה עמו, לזה אמר אין לי אלא שנים, כלומר אל תעש אותו הדיוק ללמוד שאפילו אחד שכינה עמו.

כי דע לך, כי אין לי אלא שנים, כלומר כי אותו הדיוק איננו, כי לא יעדר הוא יתברך בהיותו שרוי עם האדם מלהקשיב ולשמוע כדי שנעשה שתי חלוקות, אחד ששכינה שרויה ומקשבת, ואחד ששרויה ואינה מקשבת.

אך מנין שאפילו אחד שיושב וכו' שיש לו צד שווה עם השנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה. והוא כי כאשר בשנים אין שכרו שהוא יתברך שולח מלאך להיות עימהם כי אם ששכינה עצמה עימהם, כך ומנין שאפילו אחד וכו' שהקב"ה בעצמו קובע לו שכר ולא על ידי מלאך או שליח, שנאמר וכו'. וכנגד היותו יושב שהוא הוראת קבע, גם ה' קובע לו שכר קבוע ומתמיד לעולם הבא.

גם רמז באומרו קובע, בל יאמר איש אם כל כך חביבה היא התורה למה בהיות אחד יושב ועוסק בה יחסר לחמו בעולם הזה. לזה אמר קובע לו שכר, לומר כי אדרבה זה חסדו יתברך לבלתי תת שכרו בעולם שהוא עראי כי אם שכר של קבע שהוא בעולם העליון שהוא שכר

עולם הקבע. וזהו שמביא ראייה מן הפסוק יושב בדד וכו'. והוא כי למעלה אמר (איכה ג כז) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו שהוא עול תורה (איכה רבה ג ט).

ושמא תאמר ומה יעשה במקום שאין לו חברים אם לא ימצא במקום שיקיימוה בידו, לזה אמר אל יחוש כי אם יושב בעול תורה הנזכר גם שיהיה בדד, וגם שיראה כי אזלת ידו בעולם הזה אל יחוש, כי אם ידום לה' כמה דאת אמר (תהלים לז ז) דום לה'. כי הלא אם אין לו טובה פה הלא נטל עליו בעולם העליון אשר הוא עליו ולא בעולם שהוא בו.

גם תהיה כוונת הכתוב על דרך זה. כי הנה אמרו רבותינו ז"ל (ברכות סג ב) שני תלמידי חכמים בעיר אחת ואין מתחברים יחד עליהם נאמר (ירמיה נ לו) חרב אל הבדים וכו'. על כן יאמר פה יושב כלומר שהוא יושב בעיר ואין אחר עמו, אז נטל עליו כי לא יאשם כי אין לו חבר. והנה אחר אומרו רבי חנינא בן תרדיון מעלת התורה ששכינה שורה על העוסקים בה, באחריו רבי שמעון ואמר שאין צריך לומר בעסק התורה שאין בה פעולה, אלא אפילו בהיותם אוכלים ויש שם דברי תורה שכינה שרויה עמהם. ולא בלבד תתן שלמות באוכלים כי אם גם במאכלים עצמם, כאלו משלחן גבוה הם ומקדשים גם גויות אוכליהם ככהני ה' האוכלים משלחנו של מקום.

וזה לשון המשנה (אבות ג ד):

רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחתי מתים שנאמר (ישעיה כח ח) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משולחנו של מקום שנאמר (יחזקאל מא כב) וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'.

ולבוא אל עניין המשנה נשית לב:

א. למה אמר **מנין שלשה**, כי למה לא יהיה כך במנין זולתו. ועל פני דרכנו נשית לב אל אומרו לשון עבר כאומרו **שאכלו**, ולא אמר שאוכלים על שולחן אחד ואין אומרים עליו דברי תורה וכו'.

ב. **אומרו כאלו אכלו מזבחתי מתים**, כי היתכן שעל העדר דברי תורה תחשב האכילה תקרובת עבודה זרה.

ג. כי אין מהפסוק ראייה שנקרא זבחתי מתים כלל כי אם שנמאס השלחן מקיא וצואה.

ד. כי אין נזכר בפסוק העדר דברי תורה כלל.

ה. **אומרו אבל שלשה שאכלו וכו'**, כי מכלל האמור הוא, כי ידיעת ההפכים אחד.

ו. כי מהפסוק **זה השלחן** אין נראה ראייה לזה כלל.

אמנם הנה טרם בא אל תכונת דברי המאמר, נשית לב אל זמן הדברי תורה הנאמרים על השלחן מתי יהיו אם קודם האכילה או אחריה?

והנה הנראה הוא כי טוב להיות אחר האוכל. והטעם אשר יפול לב אדם עליו בראשונה הלא הוא כי שמעתא בעיא צילותא, ועל כן טוב טוב הוא להניחה עד כלותו לאכול ולשתות שייטב לבו. וזה כיון רבי שמעון בן יוחאי באומרו **שלשה שאכלו [על שלחן אחד] ולא אמרו עליו דברי תורה**, ולא אמר שלשה שאוכלין ואין אומרים עליו דברי תורה. לרמז כי אחר שאכלו הוא זמן האמר הדברי תורה.

נוסף על זה יש טעם שני, והוא כי טוב להיות אחר האוכל שמא יקדים קנה לו שט.

ייתכן לבוא אל עניין המשנה. והוא, כי מאז נברא העולם בעשרה מאמרות נתקדש בעשר קדושות הן עשר כחות עליונות הידועות. והיה הכל זך האיכות עד עת חטא אדם ונתעכר הכל כנדע לאשר חננו ה' דעה. ולולא עוון העגל היה חוזר ונתקן על ידי עשרת הדברות אחר פיסוק זוהמתם (שבת קמו א) אשר קנו על ידי חטא אדם הראשון. וראה יתברך לתקן את העולם כלו להחזירו לאיתנו. על כן לאדם אמר לטהר ולתקן את עצמו יקיים תרי"ג מצוות הכוללים את כללות האדם, שהם רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה לעומת רמ"ח איברים ושס"ה גידים, כי בהן יקנו כל חלקיו איכות טהרה וקדושה. כמאמרנו בכל נוסחאות ברכות המצוות אשר קדשנו במצוותיו, שהוא כי על ידי מצוותיו יתברך מתקן חלאת זוהמת חומרנו ומקדשו חלף עכירות איכותו. כמבואר אצלנו על פסוק (קהלת יב יג) סוף דבר הכל נשמע וכו' כי זה כל האדם. לומר כי אחר היות כל עניין הדרושים נשמע, סוף הכל הוא, כי להשלים האדם את עצמו, את האלוהים ירא מעבור מצוות לא תעשה ואת מצוותיו שמור שהם מצוות עשה, כי שתיהן כללות כל האדם, כי איבריו וגידיו הם תרי"ג כמספרם שהוא ליקדש בם. והוא האמור.

ועוד חשב יתברך מחשבות להקנות גם כן איכות עליו ותיקון לכל חלקי עולמו הלז, הלא המה דומם וצומח בעל חי בלתי מדבר ובעל חי מדבר. והוא כי על ידי חטאו של אדם שלט עכירות וחיצוניות בעולם, והוא יתברך מעלה איכות כל חלק מהם על ידי נחת שולחן אישי ישראל. והוא כי על ידי אכול האדם ושתות לחמו ומימיו וכל יתר מאכל שלחנו, יפשיט חלאת כל טומאתם ויעלם אל העשות חלק הגדול מארבעתם הוא האדם. הדומם, הוא המים. והצומח, בר ולחם וירק וכל פרי העץ אשר תוציא האדמה מכל מאכל אשר יאכל. ובעל חי בלתי מדבר, הוא בשר כל בהמה חיה ועוף. שעל ידי אכול אותם האדם והתקיימו בם יעלו ליחשב כחלק ממנו. ועל כן להיות שעל ידי נחת שולחן האדם, תיקון האדם והעולם שנברא בעשרה מאמרות, על כן צוה יתברך בעיקר המזון הוא הלחם אשר הוא אוכל יעשו בו עשר מצוות, כאשר מנאום רבותינו ז"ל (ירושלמי חלה א ו) מעת החרשה והזריעה עד האכל. וגם

לפרוש האדם עשר אצבעותיו על הפת אחר טהרת הנטילה, לבל ישרה כח עשר כחות חיצונים רק הקדושים. וגם סדרו לומר ולברך ברכת המוציא בעשר תיבות.

ועל עניין זה הושווה השלחן אל המזבח. כי כאשר במזבח מתמרקת חלאת כל בחינה מבחינות העולם וקונים קדושה, כלי שרת וניסוך המים מהדומם, מנחות וניסוך היין מן הצומח, והזבחים מבעלי חיים, ועל ידי עבודת המזבח עולים במעלה כנודע, כך השלחן על ידי האכל לאדם כי יעלו אל איכותו כמדובר. והנה כאשר במזבח הוצרך אש מן השמים והיות שם שכינה לבל יאחוז כח חיצוני, ומה גם בזבחים הבאים על חטאים כי שם כח החטאות רובץ, כך השולחן, למה שכל חלק מארבע בחינות לא יבצר ממנו חלאה מאז נתעבה העולם. וגם האדם האוכל לא יבצר ממנו עכירות זוהמת נחש זולת טומאת אשמותיו החקוקים בעצמותיו. על כן היה מקום לומר שבהאכל על השלחן תחת התמרק חלאתם והדבקם אל הקדושה, אדרבה תאחז הטומאה אשר במציאות מאז חטא אדם בה ותהיה האכילה זבחי מתים. על כן כאשר במזבח צריך אש מן השמים ושכינה, כי על כן נאמר על המזבח (שמות כט כה) לפני ה', למען על ידי כך ידבקו כל הנעשה בו אל הקדושה, כן בשולחן צריך תורה מן השמים להשרות שם שכינה למען המשיך כל הנאכל בו אל הקדושה, כי יחשב כאלו אכלו משולחנו של מקום. ובזה יערב לנפש טעם התייחסם אוכלם בהעדר תורה אל זבחי מתים, והאכילה בדברי תורה אל אוכלם משולחנו של מקום, כאשר נמשיך הביאור בס"ד.

ולמה שעניין האכילה הוא להעלות את ארבעה חלקי העולם אל השלמות ואין דרך העליה רק מלמטה למעלה, על כן נצטוונו מרבתינו ז"ל (ברכות מ א) כי טרם יאכל איש יאכיל לבהמתו, כמה דאת אמר (דברים יא טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך, ואחר כך ואכלת ושבעת. שהוא להעלות תחילה הצומח אל הבעל חי בלתי מדבר, ואחר כך יעלה את הצומח והבעל חי בלתי מדבר אל המדבר. ואחר הזנת גוף האדם מכל אשר למטה הימנו, יבואו הדברי תורה שהם הזנת הנפש וימשיכו הכל אל איכותה כמדובר.

ונבוא אל עניין המשנה. והוא כי אחרי הודיע אלוהים אותנו כי עניין השולחן הוא דוגמת המזבח והנאכל בו מעין הנאכל לאישים, על כן לא יוכן ליחשב כקרבן אם לא בהיות מספר האוכל בו כמספר הצריכין לעבודת המזבח, הלא המה שלשה, והוא כי אין קרבן בלי שלשה, **כהן** בעבודה **ולוי** בשיר ישראל להתכפר. שאפילו קרבנות צבור היה המעמד במקומם. ובכן בהיות שלשה על השלחן, מוכנים לכך. אלא שאם אמרו על השולחן דברי תורה משרים שכינה ומקדשים השולחן ונעשה מזבח ומה שעליו קדש. וכמו שכהנים משולחן גבוה קא זכו כן השלשה כאילו אכלו משלחנו של מקום.

וידענו מה שאמרו ז"ל בבראשית רבה (פרשה סח ט) מפני מה מכנין את הקדוש ברוך הוא מקום? מפני שהוא מקומו של עולם. ועל כן בכל מקום שיזכיר השראת שכינה באיזה מקום מכנה שמו יתברך מקום, להורות שאין המקום סובלו אלא אדרבא הוא יתברך מקומו של המקום ההוא. ולכן קרא את הקדוש ברוך הוא מקום פה למה שדעתו לומר שמשרה שכינתו על השולחן ההוא. וההפך בהעדר דברי תורה, כי שנים שאין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים הבלתי רואים פני שכינה, ומה גם בשלשה שהוא מספר מיוחד אל הזבחים כמדובר שמורידים כח הטומאה על השולחן ונעשה מאכל שולחן זבחי מתים כמה דאת אמר (תהלים קו כח) ויצמדו כו' ויאכלו זבחי מתים, הוא זבח העבודה זרה. והביא ראיה מכל שלחנות וכו'. הרגיש אומרו כפל עניין קיא צואה וגם אומרו בלי מקום. שאם הוא שלא ישאר מקום פנוי, היה לו לומר עד אפס מקום.

ועוד מי נתן שם צואה, שאם מקיאים מהשכרות הנזכר למעלה צואה מאן דכר שמה. אך הוא כי כל שלחנות מלאו קיא מאשר תעו מן השכר שבו מן היין. וגם שם צואה היא העבודה זרה כמה דאת אמר (ישעיה ל כב) צא תאמר לו, כי צואה שהיא עבודה זרה שם היא. ועל כן זבחי מאכל שולחנם לתקרובת עבודה זרה יתייחס, והוא זבחי מתים. ומי גורם זה היותם בלי מקום? שהוא מפני שאין שם שכינה הנקראת מקום אשר היא שרויה כשיש דברי תורה אפילו בשנים כל שכן בשלשה. וזהו אומרו בלי מקום שהוא מהעדר שכינה. וזהו בלי מקום על דרך ויפגע במקום (בראשית כח יא) שאמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה (פרשה סח ט) שהוא בו יתברך. והעדר השכינה הוא בהעדר הדברי תורה כבמשנה הקודמת. ומה מתקו דברי התנא באומרו בסמוך כאלו אכלו משולחנו של מקום, ולא אמר של הקדוש ברוך הוא. לרמז כי נמשך אחר לשון הפסוק שהזכיר באומרו בלי מקום, שאת מה שקרא הנביא מקום קרא התנא מקום הוא שכינה. ובזה נלמד בכתוב הזבחי מתים והעדר הדברי תורה.

ואמר אבל שלשה שאכלו על שלחן וכו', ולא אמר ואם אמרו עליו וכו'. לומר אל נא תאמר כי אם בהעדר הדברי תורה הוא זבחי מתים במציאותה, ישולל הרע הזה אך לא יהיה בו שלמות. לזה אמר אבל, כלומר אין המקביל העדר הזבחי מתים כי אם חיוב שלמות גדול כאלו אכלו משולחנו של מקום. והביא ראיה מזה השולחן וכו'. הוא מה שאמרו פרק הרואה (ברכות נה א) פתח במזבח וסיים בשולחן, אלא בזמן שיש מזבח מזבח מכפר, ובזמן שאין מזבח שולחנו של אדם מכפר. והוא כי זולת זה הוקשה לו בכתוב אומרו (יחזקאל מא כב) המזבח עץ וקירותיו עץ וכו', כי הלא אין המזבח כי אם מאבנים במקום אדמה, ומזבח הקטורת ממתכת, ומעץ פסול כנודע לפי הדין, ואיך יאמר שהוא של עץ. וגם אומרו ארכו שני אמות, כי אין אורך המזבח פחות מעשר אמות. אך ירמוז על הזמן הזה שהמזבח הוא של עץ חיים היא התורה. וגובהו ורוממותו תלוי בשלשה מסובין האומרים דברי תורה עליו. ואורך המשך הדבור שתי אמות, הוא מעט מתורה שבכתב ומקצת מתורה שבעל פה. ולהיות שיתמה

יחזקאל בראות מזבח עץ ובדרך הנזכר, הפך הדין, על כן וידבר אליו המלאך ויאמר זה השולחן אשר לפני ה', המכפר בימי החרבן, כמו שאמרו בגמרא (ברכות נה א).

ה ומאת עדת בני ישראל יקח שני-שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה :
ו והקריב אהרן את-פר החטאת אשר-לו וכפר בעדו ובעד ביתו :
ז ולקח את-שני השעירים והעמיד אתם לפני יהוה פתח אהל מועד :
ח ונתן אהרן על-שני השעירים גרלות גורל אחד ליהוה וגורל אחד לעזאזל :
ט והקריב אהרן את-השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת :
י והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד-חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל
המדברה :

הנה מבלי הכניס עצמנו בצפוני סודות, ראוי לשים לב בצד מה מה עניין השתי שעירים הללו. ושישים הוא יתברך כבודו לעומת עזאזל, להטיל גורל איזה מהם לה' ואיזה מהם לזר ההוא. ולמה יחשיבנו יתברך לכך, כי מה קש נדף הוא לפני אלוהי עולם ה', וגם מי חייב לתת לו שעיר, ולא עוד אלא שישלחוהו לו המדברה.

והנה אמרו רבותינו ז"ל (פרקי דרבי אליעזר מו) שהוא להשחידו בל ישטין עלינו. והלא כמו זר נחשב הטעם הלז, כי מי ישמע לדבר הזה ולא יבעת באמת באמור מריה דאברהם, לא ימנע, או ישראל זכאים בדינם או בלתי זכאים. אם זכאים הם, מה צורך להשחיד את המשטין. ואם בלתי זכאים, מה בצע בהשחיד אותו, האם שופט כל הארץ לא יעשה משפט על העדר המקטרג. והלא הכל גלוי לפניו יתברך ולא יותר כחוט השערה לאיש כמעשהו, כמאמרם ז"ל (בבא קמא נ א) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן יוותרו מעוי וכו'.

ולא עוד אלא שתהיה מצוות המקום עלינו להשחיד את המשטין עלינו לסכור פיו, וכי משוא פנים יש בדבר חלילה.

ועוד כי אדרבא הוא תת לו פתחון פה לאמץ כח להשטין, באומרו ראה בניך משחידים אותי לבל אגלה את נבלותם, וכדי בזיון וקצף. וגם בלשון המקרא לזר יחשבהו כל הרואה מקרא שכתוב גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל, שיורה חלילה השואה מה כמטילים גורל בין שני שותפין חלילה.

ועוד למה ישחטו מיד אשר עלה עליו הגורל לה' והשני יעמד חי עד סוף העבודה.

וגם מלת חי מיותרת.

וגם באומרו יעמד חי ראוי לשית לב אל לשון העמדה הלזה, ולא אמר ישאר חי לשלח אותו וכו'.

ועוד אומרו יעמד חי וכו' לכפר עליו, כי הלא לא עליו הוא מכפר כי אם על ישראל, ומהראוי יאמר לכפר בו או לכפר על העם.

ועוד כי אחר שבשעיר החטאת אשר לה' מכפר על הקדש מטומאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם, מה צורך אל שעיר המשתלח. **ואם** החטאת הוא על דבר פרטי, למה הדבר הפרטי ההוא לא נכלל בכלל מה שמכפר שעיר המשתלח שהיא כפרה כוללת.

ועוד אומרו (פסוק כא) **וסמך אהרן את שתי ידיו וכו' ונתן אותם על ראש השעיר**, כי הלא אין נתינה צודקת בעונות שאין בהם ממש וגם חלפו למו.

וכן אומרו (פסוק כב) **ונשא השעיר עליו את כל עונותם**, איך ישאם על עצמו ואינם.

ועוד אומרו כפל עניין במלות שונות **ארץ גזרה** (שם) **ומדברה** (פסוק כא).

ולא עוד אלא שאחר אומרו (פסוק כב) **ונשא השעיר עליו אל ארץ גזרה** אומר **ושלח** (שם), והלא על ידי השלוח הוא מה שישא השעיר אותם אל ארץ גזרה.

ועוד כי אין דרך כפרה בכך להוליך השעיר המדברה בלי הקטרה על גבי המזבח, רק להוליכו חי והשליך אותו מההר להתחתך לאיברים.

אמנם לבוא אל העניין נקדים שני הקדמות:

א. בשום לב אל אחת מבחינות הקרבן הנאכל על גבי המזבח, מה צורך אל היות אש מן השמים, וגם למה הוא מצווה גם כן להביא מן ההדיוט.

ב. למה היו תורמין בכל יום מחתת דשן מן המאכלות הפנימיות ושמים אצל המזבח והיה נבלע במקומו, ויתר הדשן היה נשאר עד ירבה בתפוח ומוציאין אותו חוץ למחנה אל שפך הדשן, ושתהיה הוצאת תרומת הדשן אל המזבח בבגדי שרד וההוצאה בתפוח בבגדי חול.

ג. מה עניין אומרו (כגון ויקרא א ט) אשה ריח ניחח לה', האם ריח יתואר כלפי מעלה וגם למה שאמרו ז"ל (זבחים מו ב ורש"י ד"ה נחת) נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני, אין שייכות לריח בזה.

ועוד כי אם כן בכל מצווה יאמרו נחת רוח לפי שאמר ונעשה רצונו.

וגם לפני זה אומרו אשה ריח ניחח וכו', אין שייכות להזכיר האש לומר זה. ואם כן אומרו אשה בלתי מתיישב.

וגם מעין זה ראוי לשית לב על פסוק (בראשית ח כא) וירח ה' את ריח הנחוח, למה ייחס הדבר אל הריח ולא אמר כמו שכתב בהבל (בראשית ד ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו.

אך הנה ידוע **מספר הזוהר** כי כאשר יחטא איש יברא בחטאו מלאך קטגור חרש משחית, וכאשר יעשה אחת מכל מצוות עשה יברא מאיכות קדושתה מלאך קדוש. והנה אדם כי יקריב קרבן לה' על הרהור הלב אם עולה קרבנו או למאן דאמר על מצוות עשה, או קרבן חטאת על שגגתו, או אשם על אשר אשום אשם על נפשו, הלא זאת יעשה כי יסמוך ידו על ראש קרבנו והתודה את אשר חטא עליה כי ישוב בתשובה מחטאתו. ואז על ידי סמיכה זו בתשובה ווידוי, המלאך משחית אשר פעל ועשה שורה על ראש קרבנו. ועל כן צריך תכף לסמיכה שחיטה למען הכניע מיד הכח הטמא ההוא, והוא אשר שרף ישרף באש על מוקדה על המזבח. והנה

כאשר שורה על הבעל חי ההוא הכח הטמא, גם כח קדושה הוא המלאך קדוש הנעשה על ידי תשובה וידידי שהם שתי מצוות עשה אחת ושבת עד ה'.

ושנית הסמיכה,

שלישית הוידוי שנאמר (ויקרא ה ה) והתודה אשר חטא.

גם אלה נמצאים יחד כאשר יקטירון את החלב ואת האברים על גבי המזבח. ועל כן הוא יתברך על האש יעשה ארבעה דברים:

אחד, כי את הקטגור הוא המלאך משחית יכלנו עד בלתי השאיר בו שריד. ואת כחות הקדושה שבמצוות עשה ישאב ויעלה אותן למעלה אליו יתברך מזוקק מכל פקפוק אשר ימצא במצווה, כי אש המזבח תטהרנו על ידי טוב כוונתו בקרבנו. ועל זה נאמר אשה ריח ניחוח לה', והוא כי דרך המריח ורד או תפוח כי יקריב הפרח שושן אל חוטמו ויעשה כשואב ברוח אפו למעלה ריח השושנה או התפוח ומעלה הריח הטוב וממשיכו למעלה, כן המתיק הוא יתברך משל נאה ומתקבל לומר ששואב קדושת המלאך קדוש הנעשה בקרבן אשר נח בו על ידי תשובה וסמיכה, והוידוי שואבו למעלה על ידי אש מן השמים. וזהו אשה ריח ניחוח לה', לומר כי על ידי אש הקדושה ריח ושאיבה של הנחת רוח עולה לה'.

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם משלם ז"ל על סילוק הצדיקים, באומרם (שיר השירים רבה ו ב א) על פסוק (שיר השירים ו ב) דודי ירד לגנו וכו'. דודי זה הקדוש ברוך הוא, ירד לגנו זה העולם, לערוגות הבשם אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, לרעות בגנים וללקוט שושנים רואה איזה צדיק גמור שם ומריח בו וכו'. והלא יראה כי אין שייכות לריח בצדיק. אך תהיה המתקת המשל, כי לא ימיתנו על ידי מלאך רוגז רק הוא יתברך דרך נשיקה ישאב את נפשו למעלה וימשיכנה אליו כמריח הזה. ואמר ריח נחוח, לומר כי שני סוגים יש שם:

א. כח הטומאה אשר עליו הביא קרבנו שהוא שורה בקרבן.

ב. כח קדושת התשובה.

אמר כי מה שמריח וממשיך ומעלה הוא בחינת מה שהוא נחוח, אך מה שהוא הפך זה שם יכלה. ועל שתי הבחינות צריך אש מן השמים למען בה לבדה העלות את הקדושה ולמען על ידי הצטרף עם אש מן ההדיוט יותן בו כח לשרוף ולכלות כח המשחית הטמא ההוא. אך אינו כבודו יתברך שעל ידי אש הקדושה בלבד ישרוף הטומאה, ועל ידי כן מצווה להביא מן ההדיוט. ועל כן האש שבמאכלות הפנימיות אשר שם עיקר אש שמן השמים, היה בו קדושה עצמית. על כן ציוה לנו יתברך לתרום משם בכל יום מלא המחתה ולשומו אצל המזבח והיה נבלע במקומו, כי קדוש הוא בעצם. אך השאר היה נשאר ומתרבה בתפוח עד הוציאם אותו אל שפך הדשן.

הקדמה שנית. והוא, כי הנה מהות כל עוון ופשע וחסא אשר יחטא איש הישראלי, הלא הוא כי למה שכל אישי ישראל קדושים המה, כי נפשותם חלק אלוה ממעל הנה, מה שאין כן של יתר הגויים, ועל כן כל נפשות ישראל אחת הן, כמה דאת אמר (בראשית מו כו) כל נפש

ששים ושש, אך בעשו הוא אומר (שם לו ו) נפשות ביתו, כי ישראל מעולם האחדות ואומות העולם מעולם הפירוד כנודע. ועל כן ישראל תמיד רדופים הם מהם, כי שורשם נגדי. וידוע כי שרו של עשו שהוא עיקר החיצונים הוא שטן הוא יצר הרע, וכל ישעו וכל חפץ להחטיא את ישראל, והוא לידבק בקדושה ולטמאה. והוא מאמרם ז"ל שהזכרנו בסמוך כי בכל עוון אשר חטא יברא כח טמא, שהוא כי נותן כח בטומאה אשר השטן משם וממשיכתה עד נפש החוטא ופוגמת בה ובשורשה כנודע. והנה אין דבקות הטומאה בנפשות ישראל עצמיי, כי מי יתן טמא בטהור, וכמאמרם ז"ל (עי' סנהדרין סד א) כשישראל חוטאים אין דבקים בעוון הרבה וזהו (במדבר כה ב) ויצמד ישראל לבעל פעור, כצמידים שהם רפויים קצת. אך כשהם כשרים, דבקים בה' לגמרי, וזהו (דברים ד ד) ואתם הדבקים בה' וכו'. והוא מה שכתבנו, כי אין הטומאה מתדבקת בעצם בקדושה. ועל כן אמרו ז"ל (קידושין מט ב) שאפילו בהרהור תשובה נקרא הרשע צדיק, כי למה שהטומאה רפויה, מיד על ידי הרהור תשובה נשמטת מהנפש בצד מה.

זה ענין מאמרם ז"ל **בבראשית רבה** (סה טו) וזה לשונם:

הן עשו אחי איש שעיר גבר שיידן כמה דאת אמר (ישעיה יג כא) ושעירים ירקדו שם, ואנכי איש חלק כמה דאת אמר (דברים לב ט) כי חלק ה' עמו, רבי לוי אמר משל לקוץ וקרח שהיו עומדים על שפת הגורן ועלה המוץ בקוץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו, כך עשו הרשע היה מתלכלך כל ימות השנה בעונות ובא יום הכפורים ולא היה לו במה יכפר, אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יום הכפורים ויש לו במה יכפר, אמר רבי יצחק לא שאל הוא לה ולא שאילה היא ליה, ונשא השעיר עליו את כל עונותם עונות תם, ע"כ.

והנה לנו במקומו דרך אחרת במאמר זה. אך גם זה הוא דרך אמת. והוא, כי הוקשה לרבתינו ז"ל אומרו (בראשית כז יא) איש שעיר, כי מהראוי היה יאמר איש בעל שער, אך שעיר הוא שם אל גדי עזים. על כן אמרו שאמר לה יעקב הן עשו אחי איש שעיר גבר שיידן מלשון שד כמה דאת אמר ושעירים ירקדו שם. והוא כי הנה עשות זבח למטעמי יצחק לקרבן יחשב, כמאמרם ז"ל (עי' ברכות סד א) כל האוכל מסעודה שתלמיד חכם מיסב בה כאלו אכל משולחן גבוה שנאמר ויאכלו שם לפני האלוהים. והנה רבקה אמרה ליעקב לזבוח גדיי עזים. אז השיב לה הלא לא יאות לי לזבוח שעיר, כי השעיר הוא מצד הטומאה שעל כן השדים נקראו שעירים, והלא זה יאות לעשו. וזה אומרו הן עשו אחי איש שעיר גבר שיידן ואליו יאות השעיר, כי נפשו משם, אך אנכי איש חלק כי חלק ה' עמו שהוא חלק אלוה ממעל. והוא ענין תחילת הקדמתנו זאת השנית. אך רבי לוי לא חש אל לשון שעיר, כי קרוב הוא אל משמעות בעל שער. אך חש על אומרו חלק בקמ"ץ החי"ת והלמ"ד שאינו מענין חלק וחבל שהוא בצר"י וסג"ל. על כן פירש ואמר משל לקוץ וכו'.

והוא במה שנמצא כתוב **ברעיא מהימנא** (עי' זהר תולדות קמב ב) כי שני גדיי עזים ההם הם רמז לשני שעירי יום הכפורים. ויהיה כי מאז רמזה ליעקב לומר כי אם הוא לעצמו אינו צריך כי צדיק וישר הוא, יכין זכות זה לבניו. על כן השיב לה ואמר הן עשו אחי איש קוֹוֹץ כו', שהוא כשעיר בעל שער שהמוץ נדבק בו ואינו יוצא, כלומר אין זרעי צריך שעירי כפרה כי הלא העוונות הם כחות הטומאה וזרע טמאים בהעונותם תדבק טומאה בטומאה כמוץ בקוֹוֹץ וקשה להתפרד, והוא צריך שעירים לכפרה שאין לו במה יתכפר, אך אנכי איש חלק, כי הקדושה אין מבא לטומאה מהעונות לידבק בה והיא כדבר חלק כזכוית לבנה שאין המוץ נדבק בה רק יפול עליו כדבר משולל חיבור, כי בקלות ינקה ממנו, ועל כן מבלי שעיר כפרה יש לנו במה להתכפר, כי יום הכפורים מצד עצמו בלי קרבת מספיק כי עיצומו של יום מכפר. וזהו על הנוגע אל זרעי. וגם על הנוגע אל עצמי יש עיכוב, כי אולי ימושני אבי וכו' (בראשית כז יב).

ובזה נבוא אל העניין. והוא, כי ראה הוא יתברך כי הנה בכל קרבן יש שתי בחינות אחת טומאת החטא השורה על ראש הבהמה על ידי הסמיכה והוידוי, שנית, כח קדושה של התשובה וטוב הכוונה. והם כמעט כשקולים זה לעומת זה, ויש לאל יד אש מן השמים לכלות הכח הטמא ולשאוב כח הקדוש כמדובר בהקדמה הראשונה. אך אם בסמיכת היד יחולו על ראש השעיר אלף אלפים רבבות כחות הטומאה וכח אחד של קדושה בלבד, איזה הדרך יהיה מקום לכלות כל הטומאות ההם כי רבות הן מלעלות על מזבח ה', כי תמלא טומאה לעומת קדושה אחת בלבד לשאוב אותה. והן זאת ראה אלוהים ביום הסליחה. והוא, כי הנה חטאת הכהנים מתכפרים בפר כאומרו (פסוק יא) **והקריב אהרן את פר וכו' וכפר בעדו ובעד ביתו,** ובשעיר של שם מכפר על טומאת מקדש וקדשיו כאומרו (פסוקים טו - טז) **ושחט את שעיר החטאת כו' וכפר על הקדש כו'.** נשארו מליכפר כל יתר עוונות של אלפי רבבות ישראל בכל מקום שהם וכל עונות של כל אחד מהם הם כמספרם כוחות הטומאה, נמצאו של כל ישראל אלפים ורבבות אין מספר לגדודם, כי אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם הם ימנו, ואיך יושמו על אש המזבח תוקד בם עד כלותם ואין לעומתם שורה כח קדושה בסמיכה, רק כי אין כל ישראל מסמיכים ומתוודים רק הכהן גדול בעד כולם כאומרו (פסוק כא) **וסמך את שתי ידיו עליו וכו'.** ומה גם כי אפילו יצויר יסמכו כל איש ישראל את ידיהם ויתוודו, היה זכות אחד של תשובת כל אחד לעומת אלפי עונות אשר לו. על כן הייתה עצת קדוש ישראל לבלתי הקריב השעיר ההוא על המזבח, כי אם לשלח אותו למקור כל כוחות הטומאה אשר נחו עליו על ידי הסמיכה.

כא וסמך אהרן את שתי ידיו [ידיו] על-ראש השעיר הרי והתודה עליו את-כל-עונות בני ישראל ואת-כל-פשעיהם לכל-חטאתם ונתן אתם על-ראש השעיר ושלח ביד-איש עתי המדברה :

וזה מאמר הכתוב וסמך **אהרן את שתי ידיו וכו' והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אותם על ראש השעיר**. שהוא כי על ידי הסמיכה הוא נותן ממש אותם על ראש השעיר, כי כל המשחיתים שנעשו בהם ניתנים על ראשו. ועל כן לא יאות ינתנו על מזבח ה'. רק **ושלח ביד איש עתי המדברה** אל שורשה. והוא, כי כל עוון ופשע וחטאה אשר יחטא איש הוא תת כח בטומאת השטן המחטיאו. ועל ידי החטא ההוא יפרד האיש מהקדושה וימשך טומאה מבחינת העוון ההוא מטומאת מחטיאו אל נפשו. ועל כן בבוא יום הכפורים עם התשובה, הלא מה שתשובה תולה ויום הכפורים מכפר מספיק להשמיט הכוחות טומאת אשמותיו מנפשו, כמשים יד החלק להעביר המוץ כנזכר במאמר שבהקדמה השנית.

כב וְנָשָׂא הַשְּׁעִיר עָלָיו אֶת-כָּל-עֲוֹנֹתָם אֶל-אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשָׁלַח אֶת-הַשְּׁעִיר בַּמִּדְבָּר :

ואחר הפרדם ממנו על יד סמיכת הכהן את ידיו על ראש השעיר בעד כל ישראל ניתנים כולם על ראש השעיר, ואז ונשא השעיר את כל עוונותם אל ארץ גזרה. והוא, כי ידענו כי זה לעומת זה עשה האלוהים. וכאשר בקדושה יש ארץ חיים למעלה למשכיל, כך בטומאה יש ארץ לעומתה למעלה נגד המדבר ההוא, והיא תקרא ארץ גזרה. והוא מקור הטומאות הנעשות מהעבירות, כי משם ניתקו ובחוטא ניטעו ועתה ישובו אל מקורן. והוא באומר אליו טול לך מה שהבאת, והוא על ידי השעיר שהוא מסיטרא דיליה. אך מה שישתלח אל המדבר אינו כי אם השעיר, וזהו ושלח את השעיר במדבר. כלומר אך העונות שעל השעיר עצמו נושאים אל המקום שלמעלה לעומת המדבר ההוא היא ארץ גזירה, כי חלקו הוא כמדובר.

ועדיין צריך לדעת, כי אחר שתשובה תולה ויום הכפורים מכפר מה צורך החזרת כבשונות שאמרנו להחזיר כוחות הטומאה אל מקורן. אמנם לזה נשית לב אל אומרו לכל חטאתם האמור בכתוב שהוא משולל הבנה, והראוי הוא יאמר וכל חטאתם. **ועוד** מה זה הסדר עונות ופשעים וחטאות, שאינו לא מהקל אל החמור ולא מהחמור אל הקל.

וכן לבא אל העניין נעיר באשר הנביא דבר באומרו (מיכה ז יט) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם. כי הלא ראוי לשית לב כי הראוי יאמר כל חטאתינו על דרך אומרו עונותינו, מאי כל חטאתם שהוא כמדברים על זולתם ואינם. **ועוד** מה ענין כבישת עונות לומר יכבוש עונותינו, והראוי יאמר יסלח או ימחול וכיוצא. **וגם אומרו** ותשליך לנוכח, ולא אמר וישליך מעין אומרו יכבוש.

אך הנה הורה לנו רבי שמעון בן לקיש בגמרא (יומא פו ב):

כי גדולה תשובה שזדונות נעשים כשגגות שנאמר וכו'.

ופריך איני והאמר רבי פלוני בשם רבי שמעון בן לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות, ומשני כאן מאהבה כאן מיראה, עד כאן תורף העניין. והוא מבואר אצלנו **בחבצלת השרון**. אך נינקוט מיהא כי בהיות התשובה מאהבה נעשים זכויות, וכשהיא מיראה נעשים כשגגות שהם חטאות. והלא לפי זה השב מאהבה אין צריך שער המשתלח לכפר ולא להוליק עונות ישראל אל ארץ גזרה כי הלא נהפכו לזכויות. אך אין זה צריך רק לשבים מיראה שנעשים חטאות, ואז את החטאת שהם העונות שניתש כוחם הוא שנושא השעיר אותם לשקעם שם בל יזכרו עוד.

וזוה עניין מאמר מיכה הנביא שאומרים ישראל כאשמים על עוונותם, ומדברים אליו יתברך שלא לנוכח על אשמותם כי יבושו לדבר לנוכח. הנה הוא יתברך לעתיד ישוב ירחמנו, כאומר בפסוק הקודם (מיכה ז יח) נושא עון וכו' לשארית נחלתו שהוא לעתיד. והנה מעתה מי יתן ייטיב לנו, שגם שלא יעשה מהעונות זכויות לפחות יכבוש עונותינו, שיתיש רוב כוחם כדחוקים תוך מכבש, שהוא שיעשה אותם שגגות הנקראות חטאות.

ושמא תאמר מה יועיל אחר שנשאר רושם, הלא הוא כי אחרי כן ותשליך במצולות ים כל חטאתם של העונות הנזכרים. שאחר שתכבשם ויעשו חטאות, את חטאתם שעשו מהם תשליך במצולות ים שהוא נבלעים תוך עומק החיצוניות הנקרא מצולות ים כנודע ליודעים חן, שלא יזכרו ולא יפקדו עוד. וטרם כבוש העונות דבר שלא לנוכח, אך אחר אומרו יכבוש עונותינו שנעשים שגגות אז ערבו אל לבם לדבר לנוכח ולומר ותשליך.

וזוה יהיה עניין מקרא שכתוב פה בתורה והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם.

ושמא תאמר מה צורך, אין יום הכפורים מכפר אלא עבירות שבין אדם למקום שאין בהם מיתת בית דין, ולשאר כבר קדמו תשובה ויום הכיפורים ומה צורך, הלא ידוע כי תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר ועיצומו של יום קיימא לן דמכפר לגמרי (יומא פה ב). ומה גם אם הייתה תשובה מאהבה שנעשים זכויות מבלי שעיר זה. לזה אמר לכל חטאתם, לומר מה שצריך כל זה הוא לכל חטאתם, כלומר בשביל חטאתם של עונות ופשעים הנזכרים. שהוא לאשר שבו מיראה ונעשו העונות והפשעים חטאות, על אלה צריך סמיכה ווידוי על ראש השעיר כדי שנושא השעיר אותם אל ארץ גזרה, היא ארץ של החצונים שלעומת ארץ החיים, והיא גזרה להשתקע שם שלא יזכרו ולא יפקדו. והוא מאמר הנביא באומר ותשליך במצולות ים כל חטאתם (מיכה ז יט), כי הלא הוא מקום אחד, כי היא ארץ גזרה גם תקרא מצולות ים כנודע. ואם יאמר נא ישראל אם כן איפה ישליך אותם יתברך אל מצולות ים, ומה בצע בשעיר ולחלוק

כבוד לשטן. הלא הוא כי למה שהשני גדיי עזים שעשה יעקב שהם דוגמת שעירי יום הכיפורים כמפורש ב**רעיא מהימנא** (עיין זהר תולדות קמב ב), וכתבנו שם ששעירים היו מחלק ובחינת עשו, ואדרבא הרגו בחניתו כי על ידם נתברך הוא ברכות שהיה בא לקבל עשו בעצת אביו. על כן רצה יתברך יותן לשרו שעיר אחד לפייסו על השעירים ההם, וישתלחו לו עונות ישראל עליו שהוא דרך כבוד כדורון בכלי, ובזה ימחול. כדין בעל שהוריד אריסין על שדות אשתו, שאם שלחו לו מפרי השדה מעט דרך כבוד מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל, כי מן הסתם מחל.

והנה זה כתבנו לפי פשט הכתוב שאומרו **ונשא השעיר וכו'** הוא כפשוטו על שעיר המשתלח. אבל לדעת רבי יצחק בסוף מאמר שהזכרנו דאמר לא שאיל הוא לה ולא שאילה היא ליה וכו' (בראשית רבה סה טו), שמפרש **ונשא השעיר עליו** על עשו עצמו, כי נפשו שהיא מעיקר טומאת שרו היא הנושאת עונות ישראל אל שורש טומאתו הנקראת ארץ גזרה. אך מה **שושלח** אותו הוא את השעיר הנזכר למעלה הוא **המדברה** בלבד. ובזה גם כן אינו כפול ומשונה הלשון פעם **ארץ גזרה** ופעם **מדברה**. ופירוש דבר באומרו לא שאיל הוא לה ולא שאילה וכו', הוא כי לדעת הראשון אומרו שעיר בפסוק הן עשו אחי איש שעיר (בראשית כז יא) הוא כמשמעו, כאומרו שד כמה דאת אמר (ישעיה יג כא) ושעירים ירקדו שם. אלא שאין הכוונה שעשו עצמו היה שד כי אם שהוא שיידן מאיכות שדים. נמצא שעשו הוא שאול אל התיבה כי התיבה כמשמעה, והוא מעין מה שהוא השעיר. ולפירוש רבי לוי הוא, כי אומרו שעיר אינו כמשמעו אלא כאומרו בעל שער, נמצאת התיבה מושאלת אל השער הוא עשו כי הוא הבעל שער. והתיבה שמשמעה שעיר ממש היא כמושאלת אל עשו שהוא בעל שער והיא שלא כמשמעה.

ואמר רבי יצחק לא כדברי האחד שהוא שאול לה ולא כדברי השני דאיהי שאילה ליה, אלא שעשו עצמו שד הוא ושעיר, כי נפשות הרשעים כמוהו שדים יקראו. והביא ראיה מפסוק **ונשא השעיר עליו וכו'**. והוא שהוקשה לו בכתוב כי יש כפל עניין ובמלות שונות שהם שתי קושיות. **ועוד** שהיה לו להפך ולומר ושלח את השעיר במדבר ונשא השעיר עליו את כל עוונותם. **ועוד** כי למעלה (פסוק כא) אמר פשעים ועונות וחטאים ובפסוק זה לא אמר רק עוונותם אך הוא כי נפש עשו היא שד, כי שעיר ושד הכל דבר אחד, היא הנושאת מעל השעיר את עונות של הנקרא תם הוא זרעו של הנקרא תם. ואחר כך ושלח את השעיר הנזכר לעיל במדבר, הנה זה הוא על עניין מציאות השעיר וצורך הסמיכה עליו והשתלחו.

ועדיין צריך לתת טוב טעם אל צורך הגורלות והעמדתו חי לפני ה', עד השלם עבודת הפר ושעיר של שם. אך הנה לבוא אל העניין נזכירה מאמר חכמי האמת (**ילקוט שמעוני** מלכים א רמז ריד) האומרים כי כאשר ציוה אליהו (מלכים א יח כה) קחת שני פרים אחד להעלות לה'

ואחד להעשותו נביאי הבעל לעבודה זרה, כי הפר של העבודה זרה היו מושכים אותו ולא היה נמשך עד בא אליהו ז"ל ולחש לו באזנו ואמר לו, אל ירע בעיניך שנפלת בגורל העבודה זרה ולא בגורל ה', כי דע לך כי גם בך מתקדש שם שמים בראותם כי אין אש מן השמים יורדת עליך כמו בשל ה', ואז נמשך.

ועל דרך זה אחשוב היה גם פה. כי הלא לא תבצר מהשעיר המשתלח לעזאזל הקפדת פר של נביאי הבעל שעל ידי אליהו. על כן מה עשה הוא יתברך, ציוה לקחתם כאחת לשים אותם כאחת ולהגריל עליהם, כי קצת הקפדה ישבית הגורל. ואחרי כן **יעמד חי לפני ה'**, כלומר שגם הוא חשוב לפניו יתברך אחר שעל ידו מתכפרים בניו. וזה אומרו **יעמד חי**, הוא כלומר העמדה ועלייה יש לו בהיותו **חי לפני ה'**. ומה היא מעלתו אחר שהוא חלק עזאזל, לזה אמר **לכפר עליו**. כלומר שרבו טוב לו אחר שמוכן לכפר עליו לישראל שהוא במה שניתן עליו. שהוא מאמרו יתברך ונתן עליו **את כל עוונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם**. וכל זה למה שנצטרך להפיס דעתו. לזה אמר **לשלח אותו לעזאזל המדברה**, כלומר שעל כן צריך להפיס דעתו בל ייצר לו על הניתן לכוחות הטומאה.

על דרך מאמר רבותינו ז"ל על פר נביאי הבעל שעל ידי אליהו. ואשר כמו זר יחשב לו היות השכלה בבעל חי להקפיד ושיצטרך יתברך להפיס דעתו, ואמר שאם אינו עניין לגופו יהיה ללמוד ממנו על איש ועל אדם, שיחויב כל איש להסיר קנאת איש מרעהו, לבלתי תת יתרון לזה על זה בהיותם שווים באיכות כשני השעירים הללו, וישיתו לבו לפייסו, קל וחומר מבעלי חיים, שהקפידה תורה לבל הטיל קנאה ומה גם עתה באישי ישראל.

כט והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את-נפשתיכם וכל-מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם :
ל כי-ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו :
לא שבת שבתון היא לכם וענייתם את-נפשתיכם חקת עולם :
לב וכפר הכהן אשר-ימשח אתו ואשר ימלא את-ידו לכהן תחת אביו ולבש את-בגדי הבד בגדי הקדש :
לג וכפר את-מקדש הקדש ואת-אהל מועד ואת-המזבח יכפר ועל הכהנים ועל-כל-עם הקהל יכפר :
לד והיתה-זאת לכם לחקת עולם לכפר על-בני ישראל מכל-חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה ה' את-משה :

ראוי לשית לב:

כי איך יתכן תהיה כל העבודה הנזכרת **לחוקת עולם** ואינה רק בפני הבית. **ואם חוזר אל אומרו תענו את נפשותיכם** למה קראה חוקה, ואינו דבר משולל טעם וסברא, כי לכפר צריך תשובה גמורה והיא על ידי צום.

ועוד אומרו כי ביום הזה יכפר עליכם וכו', למה כפל **לכפר ולטהר**.

ועוד כי מאומרו לטהר אתכם יורה כי ה' הוא המטהר אותנו, ומאומרו **לפני ה' תטהרו** יורה כי הן הם המטהרים את עצמם.

ועוד למה חזר ואמר ועניתם את נפשותיכם הרי נאמר בעשור לחודש תענו את נפשותיכם. **וגם למה חזר ואמר חקת עולם.**

ועוד אומרו וכפר הכהן וכו' וכפר את מקדש הקדש וכו', כי הנה אחר אומרו למעלה עניין הכפרה על ידי אהרן היה לו לסמוך ולומר שגם אשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו גם יכפר כאהרן, ולא אחר שסיים עניין העבודה ונעתק לדבר בעניין העינוי והשביתה ממלאכה. **ועוד** מה שחזר ואמר **והייתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל,** כי כל זה נאמר למעלה זה פעמים.

ועוד אומרו מכל חטאתם אחת בשנה, למה השמיט עונות ופשעים שהזכיר למעלה.

ועוד אומרו אחת בשנה, מי לא ידע כי אחת בשנה היא ולא שנים, מלבד דרשת הגמרא (יומא ס א).

אמנם בא יתברך ללמד דעת את העם, בל יעלה על לבם שחפץ ה' הוא לענות אדם נפשו וחפץ צומות הוא. ולא כן הוא, כמאמר הנביא (ישעיה נח ו) הלא זה צום אבחרו פתח חרצובות רשע, כי מי יתן והיה האדם פותח חרצובות רשע. כי יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' בתשובה שלמה ולא יצום, כי אין חפץ לה' רק בתשובה שלמה ולא יצטרך לענות נפש. כי הלא אין העינוי טוב מצד עצמו במקום תשובה ראויה כי אם למען הכניע לב הקשה לשוב טוב להתענות להכין דרך התשובה. והוא במה שידענו מרבתינו ז"ל (יומא פו א) כי שלשה חלוקי כפרה הם ותשובה עם כל אחד מהם. עבר אדם על מצוות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו. עבר על מצוות לא תעשה שאין בהם כרת או מיתת בית דין תשובה תולה ויום הכפורים מכפר כו'. הנה כי תשובה ויום הכפורים הם המכפרים.

ונבא אל העניין: אמר הלא ציוויתי על סדר העבודה שדברתי עד כה שהיא קרבנות מבעלי חיים. והנה יש גם קרבן האדם עצמו לענות נפשו ולמעט חלבו ודמו. אל יעלה על רוחך שבעינוי נפשך אני חפץ, כי מי יתן **והייתה זאת לכם לחקת עולם** מה שתענו **את נפשותיכם,** שלא תצטרכו אל העינוי ולא תעשו אותו רק דרך חוק בעלמא בלי טעם כי בלעדו תבטחו בכפרה. שעל כן **וכל מלאכה לא תעשו וכו'** כי יום טוב הוא לכם, כי תבטחו -

ל כִּי-בַיּוֹם הַזֶּה יִכְפֹּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ :

כי ביום הזה מבלי הצום יכפר עליכם **לטהר אתכם**. ובמה תכופרו בלעדי העינוי, הלא הוא במה שלפני **ה' תטהרו**. שהוא שתטהרו אתם מעצמכם מחרצובות ואגודות מוטה, כי יעזוב רשע דרכו וכו' (ישעיהו נה ז). ולא בלבד בנגלה כי אם לטהר הלבב בפנים, אשר הוא בלתי נגלה רק לה' לבדו הרואה ללבב. וזהו **לפני ה' תטהרו**, לומר כי מה שהוא **לפני ה'**, שהוא הלבב הבלתי נגלה רק **לפני ה'** כמה דאת אמר (שמואל א טז ז) וה' יראה ללבב, אותו **תטהרו**. כי מה בצע בעינוי אחר התשובה הזאת רק **לחוקת עולם** בלי טעם.

לא שבת שבתון היא לכם וענייתם את-נפשתיכם חקת עולם :

באופן כי **שבת שבתון היא לכם**, כלומר שבתון מצד עצמו על שמחת הכפרה. אך מה שועניתם את נפשותיכם יהיה **חקת עולם** בלבד.

לב וכפר הכהן אשר-ימשח אתו ואשר ימלא את-ידו לכהן תחת אביו ולבש את-בגדי הבד בגדי הקדש :

ועוד טענה שנית. והיא כי הנה **וכפר הכהן וכו'**

לג וכפר את-מקדש הקדש ואת-אהל מועד ואת-המזבח יכפר ועל הכהנים ועל-כל-עם הקהל יכפר :

וכפר את מקדש הקדש מטומאת מקדש וקדשיו, ואת המזבח אולי הוקרב בו דבר שלא כמצוותו, ועל הכהנים ואגב ועל כל עם הקהל יכפר. כי בזה יש שני דברים: כי הכהן הוא עושה את הכל, וגם יראה לכם שאגב בלבד הוא מה שעל כל עם הקהל יכפר. ואם כן תקל בעיניכם הכפרה כי בלי שתעשו אתם דבר מתכפר לכם.

לד והייתה-זאת לכם לחקת עולם לכפר על-בני ישראל מכל-חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה ה' את-משה :

ועל כן **והייתה זאת לכם לחקת עולם** שתענו את נפשותיכם שלא תהיה כפרתכם בלבד על ידי הכהן כי אם גם לכם. ואיני מכביד עליכם כי אינה כי אם **אחת בשנה**.

או יאמר והייתה זאת וכו', לומר טעם אחר אל העינוי. והוא, כי אין יום הכפורים מכפר רק על מה שאין בו כרת ומיתת בית דין אך לא על החמורות (יומא פו א). על כן מלבד כפרת יום

הכפורים צריך תהיה זאת לכם **לחוקת עולם**, להכין לכפר מכל חטאתם שהוא לרבות גם הבלתי מתכפרים ביום הכפורים. כי תשובה תולה ויום הכפורים תולה ויסורין ממרקין, ויהיה העינוי להגין מהייסורין שגם העינוי ייסורין הוא. וגם הוא **אחת בשנה** כבקודם. והוא כי מה שאמרו שאין יום הכפורים מכפר על כריתות ומיתות בית דין היינו עיצומו של יום וקרבותיו, אך העינוי נפש לא יבצר מלהועיל בהם בכל או במקצת.

או יאמר והייתה זאת וכו', לומר הלא אמרתי שמכפר על עונות ועל פשעים. מי יתן **והייתה זאת לכם לחוקת עולם** במה שלא תהיה רק לכל חטאתם כי לא תחטאו כי אם שוגג. וזהו **לכל חטאתם**, כי אז אין ספק שלא יהיה הצום רק דרך חוק בעלמא.

או יהיה עניין הכתובים והייתה זאת לכם וכו' כי ביום הזה יכפר וכו', לומר הלא באשר אני מצווה אתכם הלא תראו כן תתמהו בראות שני הפכים בנושא אחד. כי תראו כי הוא יום עינוי נפש שמורה על יום צרה כעניין הארבע צומות, ומה גם שהם חמשה עינויים. ולעומת זה תראו שהוא יום שבתון כי נאסר במלאכה, יראה שהוא יום שמחה וששון כיתר חגים. ואם הוא כי הוא על בטחון הכפרה למה נענה נפשנו, ומה גם כי עיצומו של יום מכפר מלבד העבודה הגדולה הנעשית בבית המקדש. לזה אמר הנה אין ספק כי והייתה לכם בעיניכם **[לחקת עולם]**, כלומר כחק בלי טעם, והוא כי תראו כי **תענו את נפשותיכם**, ולעומת זה תראו כי **וכל מלאכה לא תעשו וכו'**, שיורה היות יום שמחה כרגלים והוא יום שתענו בה' עינויים. אך אל תשיתו לב, כי דעו איפה כי עם השמחה של הכפרה צריך עינוי. והטעם הוא כי מה **שביום הזה יכפר וכו'** הוא על מנת שלפני ה' **תטהרו** אתם עצמכם בתשובה שלמה. כלומר ועל כן צריך עינוי להכין אותה ולסעדה.

או שיעור הכתוב לפי זה, כי הנה יש מציאות כפרה, ויש טהרה שהוא זכות ולבניות עצמי. כעניין הגיע עד גדר יחשבו הזדונות כזכויות שהוא מהיות מן אהבת הלב. כמפורש בגמרא (יומא פו ב) על מאמר רבי שמעון בן לקיש גדולה תשובה וכו' ומסיק כאן מאהבה וכו'. וזה יאמר **כי ביום הזה יכפר אתכם** מציאות כפרה, אך כדי לטהר אתכם שתהיה גדר טהרה צריך **שלפני ה' תטהרו**. שהוא כי במה שהוא **לפני ה'** שהוא הלבב תטהרו. כי השם יתברך יראה ללבב שהוא דבר שמתייחס מציאותו **לפני ה'** ולא לפני הבריות בו **תטהרו** שהוא בלבב.

ולהמשך דרכנו בכתובים, יאמר שעל כן להשיג גדר זה צריך העינוי. **ועוד טענה שנית**, והיא כי הן אמת כי **שבת שבתון הוא לכם**, והיות היום יום שמחה ושבייתה הוא העיקר, עם כל זה מה **שוענייתם את נפשותיכם** הוא **חקת עולם** למה שישאר חק לעולם. והוא כי יבוא זמן שתבטל עבודת בית המקדש ובמקומה צריך עינוי. כי הלא הן אמת שגדולה עבודה אך לא לעולם תהיה. כי הנה **וכפר הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן**

שהוא בבית ראשון, וגם מרובה בבגדים שהם של בית שני (עיין יומא עג א), וזהו **ולבש את בגדי הבד וכו' וכפר וכו'**. הנה כל הזמן הזה **שבת שבתון** בלבד הוא, ולפי האמת אין צריך עינוי. אך מה שאמרתי **ועניתם את נפשותיכם חקת עולם**, הוא כי אחר השני בתים של שני שינויי כהנים לא ישאר לכם תיקון רק הצום. ואז **והייתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם**. כי אז היו צריכים עינויים הרבה, ועם כל זה לא אטריח רק אחת בשנה.

או יאמר **והייתה זאת וכו'**. שאומר הוא יתברך הנה תהיה זאת היא מצוות העינוי **לחוקת עולם**, כלומר לבלי צורך רק **חקת עולם** מבחינת חקה, אם יהיה **לכפר על בני ישראל מכל חטאתם**, כלומר אם לא יהיה לכם רק חטאות שוגגים בלבד ולא עונות ופשעים. גם שתהיה **אחת בשנה**, שבמה שתחטאו שנה אחת תשובו לחטא בשני. וכן בכל שנה לא אקפיד כל עוד שהם שגגות בלבד.

או יהיה שיעור הכתובים בדרך אחרת.

והייתה זאת לכם וכו' כי ביום הזה וכו', לומר הנה ספרתי לכם סדר עבודת יום הכפורים, דעו כי זה אינו לעולם. אך מה **שהייתה לכם לחוקת עולם** הוא שני דברים הצום ושביית המלאכה. כי בעשור לחדש **תענו את נפשותיכם** וגם שכל **מלאכה לא תעשו**. והוא כי יבוא זמן שלא תהיה עבודה רק עיצומו של יום. וזהו **כי ביום הזה** כלומר ביום בלבד **יכפר עליכם**, ועל כן **לטהר אתכם** צריך עינוי. כי **לטהר אתכם** צריך **שלפני ה' תטהרו** בתשובה שלמה, באופן כי **שבת שבתון** לעניין המלאכה, והעינוי שהוא **ועניתם וכו'**, ישאר **לחקת עולם**. והוא כי העבודה לא תתמיד, רק מה **שוכפר הכהן וכו'** ואשר יקום אחריו שימלא את ידו בבית שני ללבוש את הבגדים שהוא מרובה בגדים. אך אחרי כן לא תהיה עבודה, על כן **והייתה זאת לכם** שהיא עינוי ושביית, ועל הזמן ההוא שאין עבודה צריך העינוי כמדובר. ומה גם שהוא אחת בשנה כמדובר למעלה. שאדם חוטא ומביא קרבן ומתכפר ביום הכפורים וחוזר אל רשעו הקודם, והוא יתברך חוזר ומכפר. מה שאין כך דרך בשר ודם, שכאשר קרה לשמואל עם הזקן (ביצה טז ב) על ששני פעמים שכח מלערב לא מחל לו בפעם השנית. אך הוא יתברך אומר אפילו תהיה עניין מחילה אחת בכל שנה ושנה מוחל פעם אחת בשנה.

והנה הפירוש הזה בכתוב, אחשבה כוונתו רבותינו ז"ל בפסיקתא כאשר הובא ב**ילקוט** בתהלים סימן לב, וזה לשונו:

אשרי נשוי פשע (תהלים לב א) אמר רבי ברכיה הכהן דהוא מנשי חובין וסולח לעונינו בכל שנה ושנה, שנאמר **והייתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על בני ישראל**. את מוצא ביום הכפורים בא שטן לקטרג את ישראל והוא פורט עונותיהם ואומר ריבון העולמים גנבים הם ישראל. והקב"ה פורט זכויותיהן של ישראל. מה עושה נוטל קנה של מאזנים והוא מעיין את העונות כנגד הזכויות, והן שוקלין אלו כנגד אלו ושתי כפות

של מאזנים שוות. והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף עונות ולהכריעה. מה הקדוש ברוך הוא עושה נוטל את העונות מתוך הכף ומטמינם תחת פורפירא שלו. והשטן בא ואינו מוצא שם עוון שנאמר (ירמיה נ ב) יבוקש את עוון ישראל ואיננו. כיון שהשטן רואה כן אמר לפניו ריבון העולמים נשאת עוון עמך כסית כל חטאתם סלה (תהלים פה ג). לכך דוד משבחם לישראל שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, ע"כ.

וראוי לשית לב מה ענין השכחה הזאת כי אין שכחה לפניו יתברך.
ועוד שמורה שתחילה הוא שוכח ואחר כך סולח, ואיך תיפול סליחה על הדבר השכוח.
ועוד כי אין ספק שהסליחה הוא העיקר, יאמר שהוא סולח ולא יזכיר השכחה.
ועוד שמביא ראיה מפסוק **והייתה זאת וכו'**, ויש זולתו רבו מספור שמזכירים כפרתו יתברך את ישראל ביום הכיפורים.
ועוד איך יתקשר לזה אומרו את מוצא וכו'.
ועוד אומרו בא שטן וכו' ואמרו **גנבים הם ישראל**, האם ספו תמו כל עונות ישראל בכל שנה ולא נשאר בלתי אם היותם גנבים, ומה גם שאומר פורט עונותיהם שמורה כי רבים פשעיהם, ואיך יוצא בגנבים בלבד.
ועוד אומרו מה עושה נוטל קנה של מאזנים, מה ענין אומרו **נוטל קנה של מאזנים** והיה לו לומר נוטל המאזנים.
ועוד מה צורך להשמיענו נטילת המאזנים, ולא אמר מעין שיהיו המאזנים שוות.
ועוד היתכן שבכל שנה ישתוו הזכיות והעונות של ישראל ולא יעדיפו אלו על אלו.
ועוד מה שעושה אחר כך להטמין **תחת פורפירא שלו**, לא ימנע או נמחלו או לא נמחלו, אם נמחלו אין צורך להטמינם, ואם לא נמחלו מה תועיל ההטמנה וכי משוא פנים יש בדבר והא קב"ה לאו וותרן הוא.
ועוד אומרו נוטל וכו', כי הנה העונות למעלה הן הנה כוחות הטומאה, המתהווים מחטאת בני האדם ומפשעיהם, ואיך ידיו יתברך תכלית הקדושה יטלו כוחות הטומאה **ולא עוד** אלא שיטמינם מתחת למדיו.
ועוד אומרו שנאמר **יבוקש וכו'**, שאותו הפסוק ידבר לעתיד לבוא ולא על יום הכפורים של כל שנה ושנה.
ועוד אומרו כיון שהשטן רואה כן אמר לפניו נשאת וכו', מה כוונתו באומרו פסוק זה.
ועוד באומרו לכך דוד וכו', מהו לשון לכך, היה לו לומר וכן דוד משבחם.

אמנם הנה הוקשה לבעל המאמר בכתוב. שאם אומרו **נשוי** הוא לשון סליחה, היה ראוי יהיה אל"ף בסופו ולא ביו"ד כמו נשוא עוון.
ועוד שאיך יתכן יהיה העוון החמור מכופר והחטא שהוא השוגג מכוסה לבד. על כן על העוון אמר **דהוא מנשי וכו'**. והוא כי דרך המלך עם משרתיו עושי רצונו שבעוותם יעבור על פשע.

אך אם ישנו וישלשו בחטא אחד לא יאבה לסלוח, כי יאמר הלא מכעיסים אתם אותי פעם ושנים. ולא דעת ולא תבונה לאמר אתמול חטאנו על הדבר הלז ויסלח לנו כרוב רחמיו, ואיך נשוב ככלב שב על קיאו לחטא לו בדבר ההוא בעצמו. על דרך מה שכתבנו שקרה לההוא סמיא עם שמואל כדאיתא במסכת יום טוב (ביצה טז ב), על ששכח שני פעמים מלערב עירובי תבשילין וכעס עליו על ששנה בחטא, ואמר לו לכולי עלמא שרי ולך אסיר. כן הדבר אצלו יתברך, היה הדעת נוטה כי לא יסלח רק על העונות שלא חטאו בהם השנים שקדמו. אך אשר חטאו בהם שנה אחר שנה פעמים שלש או יותר, היה מקום לומר כי לא יאבה ה' סלוח לו, כי הרבה לסלוח כבר בשנים שעברו הראשונים בעונות עצמם, ולמה שבו לחטא בהנה.

אכן כרוב רחמיו עושה עצמו כשוכח את אשר חטאו לו בעונות האלו בעצמם בשנים קדמוניות, וכאילו עתה בזו השנה חטאו בדברים אלו בלבד. וכן יעשה שנה בשנה מדי בא יום הסליחה, ובכולן כן סולח לכל אשר חטאו שנה בשנה, אף אם המה חטאים הראשונים בעצם שחטאו בהם מאז.

וזהו אומרו **דהוא מנשי חובין**, שמשכח החובות הידועים לנו כאלו הם חדשים שלא חטאו בהם בשנים ראשונים. ובזה **סולח לעוונינו**, כלומר העונות המיוחדים לנו בכל שנה ושנה, שבכל שנה סולח העונות עצמם. ולראיה שאף לאשר שנו וישלשו שנה ושנים חוזר וסולח, הביא פסוק **והייתה זאת וכו'** שאומר בפירוש **אחת בשנה**, שאין הלשון ההוא צודק רק בדבר אחד שמתכפר פעם אחת בכל שנה, ולא בחוטא שנה אחת במין אחד עונות ובשני במין זולתם.

וגם יורה זה אומרו **לחוקת עולם** שיצדק חוקת בכיוצא בזה שהוא שאין השכל מחייבו לכפר שהוא על שנותם בחטא. וזהו **אשרי נשוי פשע**, שהוא שכוח הפשע. וגם הוא עניין סליחה, אלא שרומז היות גודל הסליחה גם אשר שנו וישלשו בהם. ובזה נסתלקה הקושיא הראשונה.

ועל השנית אמר **את מוצא וכו'**. והוא, כי אין לך כל עוון ועוון שנעשה למטה שאין נעשה כח טומאה ממנו קטגור למעלה. ואין ספק כי התשובה הנעשית למטה ממעטת בהם. ומה גם למה שאמרו ז"ל (**ויקרא רבה** ל ז) שעל ידי המתענים ערב ראש השנה מוחל הקדוש ברוך הוא שליש, ועל ידי המתענים בעשרה ימים נמחל השליש השני. ועל כן בבוא **השטן ביום הכפורים פורט** אחת לאחת למצוא חשבון כל עונות ישראל. ואינו מוצא כל כך שמה מן הכחות הנזכרים ככל אשר הוא פורט, כי הוא יודע כולם וכבר קצתם נמחלו. על כן צועק ואומר **גנבים הם ישראל**, כלומר כי יראה כאילו גנבו החסרים שמה מאשר הוא פורט. ואזי כנגד זה **פורט הקדוש ברוך הוא זכיותיהם** לשיראו רבים, ועם כל זה היו העונות רבים עליהם.

אך מה עושה? **נוטל קנה של מאזנים וכו'.** והוא כי דרך המאזנים להיות שתי הכפות תלויות בשני קצות קנה אחד, ובאמצע הקנה יש כמו בית יד סובב בחור שבקנה ההוא באמצע, והמחזיק המאזנים אוחז בו והכף המכרעת יורדת למטה. אמנם אם היה אשר בידו המאזנים תופס בקנה עצמו של המאזנים, לעולם יחדיו יהיו תמים שתי הכפות ולא הייתה המכרעת יורדת מהשנית. אמר שעל דרך המשל הזה עושה הוא יתברך, שאינו תופס מאזני ישראל באופן תרד כף המכרעת כאוחז בבית יד של קנה המאזנים, רק כתופס בקנה עצמו שתמיד יראו שקולים. וזהו **נוטל קנה המאזנים והם שוקלים אלו כנגד אלו. ושתי כפות המאזנים שוות** שידו יתברך היא המעכבת כף העונות מלירד.

ועל כן ממחר השטן לבוא למטה לארץ להסתכל במעשה בני האדם למצוא עון אשר חטא לשים בכף העונות, כי רואה אותן שקולות ושבקל יכריעה. ובזה מסתלק השטן מלפניו יתברך, ומתבטל מלקטרג בלכתו מלפניו יתברך.

ואז יש מקום אליו יתברך **ליטול העונות מתוך הכף ולהטמינם.** וענין ההטמנה הוא כי אין ספק עושים ישראל תשובה ביום הכפורים. וידוע מה שאמרו ז"ל (יומא פו ב) גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכויות. נמצא כי הכוחות הטמאים הקטיגורים אשר נעשו על ידי העוונות מתהפכים לכוחות קדושה, כאשר ביארנו במקומו, ומה גם בתשובת יום הכפורים. והוא מאמרנו **בחבצלת השרון**, כי בכל עון מקיים האדם מצוות עשה של ושבתי עד ה' אלוהיך. נמצא עושה זכויות כמספר העונות ומהפכן לזכויות. ואם עודנו עומד השטן למעלה עוד יש רבים שלא שבו עדיין. בעוד שמשלחו למטה לבקש עונות ימצאו כמה וכמה שבים בתשובה על אשמותם. כי בכל עת מן היום מתחדשים ושבים בתשובה על עונותיהם, כי תמיד מתעוררים והולכים ומתקבלים מיד, כי עת רצון היא מאד. וזהו **נוטל הקדוש ברוך הוא מתוך הכף**, שעודן בכף יתהפכו לקדושה להיות ראויים ינטל מידו יתברך, כי מלאכים קדושים המה. מה שאין כן אם לא היו רק נעשים שגגות, שעדיין חלאת טומאה מה בהן ולא ינטלו בידו יתברך. ומטמינם ומעמידם תחת כנפי מלבוש רחמיו קרובים אליו. והוא להיות שלולא גודל רחמיו לא היו כדאים לכך, כי ליעשות זכויות צריך שתהיה התשובה מאהבה, ולפעמים אינה מאהבה שלימה כראוי והם קרובים ליחשב כשגגות, על כן ייחס הדבר אל לשון הטמנה. **ותחת פורפירא** הוא מלבוש רחמים אשר יתלבש בו ביום ההוא.

ובעולותו אין מוצא כלום בכף העבירות, ומפני כי הלא כמו זר נחשב להיות הכף נקיה מכל וכל עד בלתי השאיר עד אחד, לזה הביא פסוק **יבוקש וכו'** אף שעל העתיד ידבר, כי ממנו נקח ראייה אל מציאות העניין כי אפשרי הוא. ואז אומר לפניו **נשאת וכו'**, הוא כלומר האם נשאת העון לפחות יחשבו כשגגות, אך לא כן עשית רק כסית גם החטא שאף חטא לא הנחת. וגם אין הכסוי להתגלות, רק סלה להיותם בתמידות בקדושת פורפירא שלך מכוסים שמה עד עולם.

ואמר לכך **דוד משבחן**, כלומר על דרך שפירשנו, לכך גם דוד משבחן באותו לשון עצמו. ואמר לכך כי בזה אין תימה זה שאומר כסוי על החטאת, אחרי אומרו סליחה גם על העונות המזידין אשר שנו וישלשו בהם. כי במה שאמרנו יתיישב כמפורש, שהוא כי צריך כסוי **הפורפירא** לבל יחשבו הזדונות חטאות, כמו שאמרו בגמרא (יומא פו ב) על השב מיראה, ויחשיבם לזכיות.

או יאמר על ידי פירוש זה יתכן מה שדוד משבחן במה שמכוסה חטאת ישראל. שאם הוא כסוי בעלמא ועדיין עתיד להגלותו, אינו נמחל רק לפני העת ההיא עד ראות אם ישוב, אינו שבח שישבחנו דוד כי גדולה מזו נעשה לו כי נמחל לגמרי. ומה גם למה שאמרו ז"ל שנדר לו יתברך להודיעו שמחל לו העוון כי מבית שבע יעמוד מלך תחתיו. וזהו **לכך דוד משבחן**, שאם לא כן לא יאות להיות דוד משבחן בדבר הזה.

פרק יז

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :

ב דַּבֵּר אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בָּנָיו וְאֶל כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר-צִוָּה ה' לֵאמֹר :

ג אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ-כֶשֶׂב אוֹ-עֵז בַּמִּחְנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמִּחְנֶה :

ראוי לשים לב:

א. אל שנותו את טעמו פה מבכל הצווים, שבכולם נאמר דבר אל בני ישראל לבד, ופה הוא אומר **דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל**.

ב. אומרו **ואמרת אליהם**, שהוא מיותר.

ג. אומרו פעם שנית לאמר.

ד. אומרו **איש איש מבית ישראל**, כי הלא אחרי אומרו כהנים וכל ישראל מה צורך לפרט איש איש וכו'.

ה. אומרו אחרי כן (פסוקים ח - ט) **ואליהם תאמר איש איש וכו' אשר יעלה עולה או זבח ואל פתח אוהל מועד לא יביאנו וכו'**, כי הלא אומרו ואליהם תאמר הוא מיותר, כי הלא באומרו **איש איש וכו' אשר יעלה וכו'**, מי לא ידע שאליהם יאמר כי ודאי שעודנו מדבר אתם, וגם למה פרט **איש איש וכו'**.

ב דִּבֶּר אֶל-אֶהֱרֹן וְאֶל-בְּנָיו וְאֶל כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר-צִוָּה ה'
לֵאמֹר :

אמנם בבא יתברך לצוות את ישראל בל ישחטו חולין כי אם יעשום לה' שלמים, ראה והנה יעלה על לב איש לדבר ולומר על מה יעשה ה' ככה, אם לא להנאת הכהנים שיאכלו את חקם מכל שלמי בני ישראל. שאם לא כן מה איכפת ליה לקב"ה אם ישחטו חולין בחוץ. על כן להסיר מלבם הדבר הזה מה עשה הוא יתברך, אמר **דבר אל אהרן וכו'**, לומר אלו היה הדבר כך למה יצווה גם את הכהנים בעצמם בל ישחטו חוליהן בחוץ, הלא אין להם הפסד כי הלא הם האוכלים כי כלו להם. אך אין זה רק מהטעם הבא בכתובים למען אשר יביאו וכו' (פסוק ה). על כן בציווי הקדים את אהרן ובניו, ואמר **דבר אל אהרן ואל בניו**. ולהחזיק יותר בדבר אמר **ואמרת אליהם**, לומר עוד תעשה להם להסיר מלבם הטעם ההוא. כי **ואמרת אליהם זה הדבר הנוסח אשר צוה ה' לאמר**

ג איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או-כֶּשֶׂב או-עֵז בַּמִּחְנֶה או אשר ישחט מחוץ לַמִּחְנֶה :

איש איש מבית ישראל וכו'. לומר כי אם לא יספיק מה שתדבר עם הכהנים הציווי להסיר מלבם, כי יאמרו שאולי הוא למען ישמעו את ההטבה שמטיב להם אך לא שיאסר להם מלשחוט חוליהן בחוץ. על כן הוסיף על הדבר ואמר זה הדבור **איש איש מבית ישראל**. לומר זה פעמים **איש איש**, כלומר כל סוג איש בין מהכהנים בין מישראל, כל עוד שהוא מבית ישראל, כי זה כל האדם כעם ככהן. וזה אומרו **לאמר** פעם שנית, כלומר מה שצוה ה' **לאמר** הוא בלשון זה שהוא **איש איש** כמדובר.

ח ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן-הגֵּר אֲשֶׁר-יִגֹּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר-יַעֲלֶה עִלָּה או-זָבַח :

ט ואל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יִבְיֹאֲנוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לֵה' וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמּוֹ :

הנה נתן טעם לפגם השוחט חולין בחוץ. שהוא **למען אשר יביאו וכו'** (פסוק ה) **ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם** (פסוק ז). כי היו מורגלים לזבוח על פני השדה לשעירים הנמצאים שם. על כן במנוע אותם לשחוט בחוץ גם את חוליהם כי אם באהל מועד לשמו יתברך לבדו, לא יבואו לזבוח עוד לשעירים אשר הורגלו בהם.

והנה ממוצא דבר זה היה מקום להם לחשוב ולומר, כי טעם האמור פה בקרבן שלמים זה הוא הטעם לכל הקרבנות, כי הוא להדיח את ישראל מאשר הורגלו להקריב לעבודה זרה. על

כן למען בטל אותם בל יזבחו עוד לשעירים, על כן ציוה למו להקריב לה'. שאם לא כן מה בצע לה' בזבחים ועולות, היאכל בשר אבירים ודם עתודים ישתה.

והנה טעם זה נמצא כתוב בספר אחד מהגדולים. ודעתנו הוא שלא נכתב שם רק לשכך דעת ההמון, אך הוא לא חשב כזאת. והנה לא יבצר מהרואה טעם האמור בתורה פה, שמה שציוה יתברך לעשות חוליהם שלמים לה' הוא להסירם בל יזבחו לשעירים אשר הורגלו להיות זונים אחריהם. כי איש שוגה יחשוב כי גם זה טעם לכל הקרבנות כי פה גילה הכתוב טעם לכולם. על כן למען לא ילמדו מכאן, אמר הוא יתברך למשה **ואליהם תאמר**, כלומר אל יטעו השומעים את דברי אלה לומר שטעם שאמרתי לחולין הוא גם כן לקדשים, כי הלא ואליהם לשומעים זה תאמר שהעושה **עולה או זבח** שהם קדשים בחוץ -

ט ואֶל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יִבְיָאוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לֵה' וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמּוֹ :

ונכרת האיש ההוא מעמיו כלומר ואם כן אין להם מקום לטעות. שאם טעם הקדשים היה בשביל שלא יזבחו לשדים ולאלוהי נכר לבדו, אם כן למה מאס בזבחים הנעשים לה' לבדו בשדה. שאדרבה אז יורו כי אם ברשות המיוחד לכוחות הטומאה שם יתנו כבוד לה', ומורים כי אין זולתו יתברך. אך אין זה כי אם שסוד ה' גדול ורב, ורם לה' בעולות וזבחים לשם ה' כאשר ציוה, ועל כן אין כבוד להיעשות מבית ה' וחוצה. ולא נאמר טעם על שלא יזבחו עוד לשדים כי אם על בשר תאווה.

יא כִּי-נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הוּא וְאֲנִי נֹתַתִּיו לָכֶם עַל-הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל-נַפְשֵׁיכֶם כִּי-הַדָּם הוּא בִּנְפֹשׁ יִכָּפֵר :

יב עַל-כֵּן אֲמַרְתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל-נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא-תֹאכַל דָּם וְהָגַר הָגַר בְּתוֹכְכֶם לֹא-יֹאכַל דָּם :

ראוי לשים לב:

א. מה צורך אל כל האריכות הלז, והיה לו לומר ואני נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם, ומה צורך לומר **כי נפש הבשר בדם** הוא.

ב. **אומרו כי הדם** הוא משולל עניין והבנה, כי ודאי שהדם דם הוא.

ג. **אומרו בנפש יכפר**, הרי נאמר **לכפר על נפשותיכם**.

ד. כי פה נותן טעם על מה שניתן **על המזבח לכפר**, וכן הוא אומר **בנפש יכפר** על כן אמרתי לבני ישראל **כל נפש מכם לא תאכל דם וכו'**, והנה במשנה תורה אומר טעם אחר באומרו (דברים יב כג) רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר.

ה. כי כל פסוק **על כן אמרתי** הוא מיותר.

- ו. באומרו (פסוק יג) **אשר יצוד וכו'**, כי אומרו **אשר יאכל** הוא מיותר.
- ז. אומרו (שם) **וכסוהו בעפר**, כי אין פה מקום זה כי אם המותר או האסור לאכול, ועל פי דרכנו אם נשית לב לבקש בכתוב טעם מה אל הכסות דם חיה ועוף בעפר, מה שאין כן דם בהמה שנאמר בה על הארץ תשפכנו כמים.
- ח. אומרו (פסוק יד) **כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא**. כי הלא למעלה לא אמר רק שהנפש הוא בדם ופה מהפך ואומר שהדם הוא הנפש, ועוד מעט אומר שלא כראשונה ולא כשניה כי אם שהדם הוא עצמו הנפש באומרו (שם) **כי נפש כל בשר דמו הוא**.
- ט. סמיכות אומרו (פסוק טו) **וכל נפש אשר תאכל נבלה וכו'**.

אמנם הנה ראה יתברך כי היה האדם נבון באומרו מה זה היה שאסר לנו יתברך את הדם. שאם הוא על שהדם קרב במזבח, אם כן הצבי והאיל והעוף הבלתי קרב במזרח דמם יאכל כאשר חלבם נאכל. ואם הוא על שישראל שחטו שער עזים ויטבלוהו בדם, מעין ענין גיד הנשה, אם כן שבט יוסף ובנימין וראובן והגרים יאכלוהו.

על כן בא האלוהים ויאמר, הנה הטעם הוא **כי נפש הבשר בדם הוא** כי הדם הוא בסיס אל הנפש, וזהו **נפש הבשר בדם היא**.

ושמא תאמר הן אמת כי הדם הוא מושב אל הנפש, אך אחר השחיטה הנפש יוצאה ממושבה ונשאר הדם משולל נפש, אם כן נאכל אותו. לזה אמר הנה להיותו מושב לנפש טרם צאתה **אני נתתיו** (על הנפש) **[על המזבח] לכפר על נפשותיכם**. באופן כי גם **כי הדם הוא** כלומר כי הדם הוא עתה לבדו בלי נפש, עם כל זה בנפש יכפר על כי מתחילה היה מושב אליה.

יב על-כן אמרתי לבני ישראל כל-נפש מקם לא-תאכל דם והגר הגר בתוכם לא-יאכל דם :

ואל יעלה על רוחך שאסרתי הדם על מעשה השבטים שטבלו את הכתונת בדם. כי הנה על כן, כלומר להיות מהטעם האמור, יצדק אשר **אמרתי לבני ישראל כל נפש מקם לא תאכל דם** ולא התרתי לשום שבט מהם. וכן אמרתי **והגר הגר בתוכם לא יאכל דם**. כלומר ואלו היה על דם השבטים, של שבט ראובן ויוסף ובנימין והגרים הייתי מתיר, ולא התרתי להם. וזהו **על כן אמרתי וכו'**.

יג ואיש איש מבני ישראל ומן-הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או-עוף אשר יאכל וישפך את-דמו וכסוהו בעפר :

יד כי-נפש כל-בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל-בשר לא תאכלו כי נפש כל-בשר דמו הוא כל-אכליו יכרת :

ושמא תאמרו אם כן איפה שהטעם הוא בעבור זה, יותר לכם דם החיה והעוף הבלתי קרבים על גבי המזבח. על כן אומר אני שעם כל זה **איש איש יצוד וכו' ושפך וכו' ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כו'.** והעניין, כי הנה לתת טעם אל איסור דם החיה והעוף הנאכלים ובלתי קרבים, הקדים ואמר **ושפך את דמו וכסהו בעפר.** והוא כי אמר **איש כי יצוד וכו' אשר יאכל,** כלומר אשר יאכל ולא יקרב, שהוא כל מיני חיה וכו' ורוב מיני עוף, שעל כן היה הדעת נותן שיאכל דמם, אמר דעו כי **ושפך את דמו וכסהו בעפר,** שהוא מעין קבורה עפר למטה ועפר למעלה.

יד-כי-נפש כל-בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל-בשר לא תאכלו כי נפש כל-בשר דמו הוא כל-אכליו יכרת :

ולמה ציוויתי זה מה שאין כן (בבשר) [בדם] בהמה שעל הארץ תשפכנו כמים, הלא הטעם הוא **כי נפש כל בשר** מאלו הנזכרים **דמו בנפשו הוא.** כלומר אין אלו מאיכות הבהמה הקריבה על גבי המזבח שעליה אמרתי **כי נפש הבשר בדם הוא,** כי הדם הוא בסיס ומושב אל הנפש, ועל היותו עודנו הבעל חי מושב אל הנפש נתתיו על הנפש לכפר. אך אלו לא כן כי אם **דמו בנפשו הוא.** כי אין הנפש דבר בפני עצמו והדם מושב אליה, כי אם שהדם והנפש הכל דבר אחד לקלות חיותם. וזהו **דמו בנפשו הוא.** כי הדם בנפש לאחדים ולא נפרד ממנה. ועל כן הוא שהדם צריך קבורה כי בו איכות נפש, מה שאין כן הבהמה, שהדם מושב לנפש בלבד. שעל כן בבשר תאווה נאמר על הארץ תשפכנו כמים.

ואחר הקדמה זו אומר הוא יתברך **ואומר לבני ישראל וכו'.** לומר בזה שאמרתי טעם אל הכסות הדם בעפר, תדעו כי מה שאסרתי גם דמם של אלו הבלתי קרבים על גבי המזבח כי מטעם מתייחס אל הכסוי, שהוא **כי נפש כל בשר** מאלו **דמו הוא** כי הדם הוא הנפש ממש כמדובר. ולפי זה האמור במשנה תורה (דברים יב כג) ולא תאכל הנפש עם הבשר, חוזר אל הצבי והאיל האמורים שם בפסוק הקודם. ויצדק בזה מה שחזר הוא יתברך לומר הציווי ההוא רק חזק וכו' ולא תאכל הנפש עם הבשר, אחר שנאמר שם למעלה רק הדם לא תאכלו כו'. כי הראשון בבהמה ידבר שהוא מטעם אחר. והן אמת כי חילוק זה בין דם לדם, שהאחד מושב והאחר דבק כאחדים עם הנפש, לא מצאתי בשום מקום רק מהכרח הכתובים. ואל אלוהים ה' יצילנו מלומר בתורתנו דבר אשר לא הוא חלילה.

טו וכל-נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד-הערב וטהר :

טז ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו :

זולת הסמיכות שהערנו, עוד צריך לשים לב כי הנה הדין נאמר, כפירוש רש"י פרשת שמיני (ויקרא יא מ).

אך יקושר אל הקודם, שאומר הוא יתברך הלא חייבתי כרת על נפש האוכלת הדם. והלא תיבהל ברוחך לאמר מה זאת, האם אוכל נבלה וטרפה שהיא מתה ומטמאה וגם דמו נשאר נבלע בה, ועם כל זה אין באוכליו רק מלקות ארבעים, והדם הטהור של שחוטה כשרה אוכליו יכרת. לזה סמך ואמר **וכל נפש אשר תאכל וכו'**, לומר אל תתמה על החפץ כי אין ידיעתך כידיעתי חלילה. כי אני יודע עד היכן פוגם כל עוון, והנני מגלה לך כי קל הוא פגם נבלה האוכלה. כי הלא גדר הפגם הוא עד היותו טמא עד **וכבס בגדיו ורחץ במים**. אך בשהותו **עד הערב וטהר** ויתוקן. ואם כן אמור מעתה שאם היה פגמו גדול לא היה נתקן בו ביום.

טז ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו :

ועל כן מזה תבין כי על כן **ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ כי ונשא עונו**, כי יעצר כח לסבול עונו על עצמו. מה שאין כן האוכל דם כי לא יסבול עונו עליו ויעמד חי, כי אם שיכרת מן העולם כמדובר.

פרק יח

א וידבר ה' אל-משה לאמר :

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אלהם אני ה' אלהיכם :

ג כמעשה ארץ-מצרים אשר ישבתם-בה לא תעשו וכמעשה ארץ-כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיכם לא תלכו :

ד את-משפטי תעשו ואת-חקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם :

ה ושמרתם את-חקתי ואת-משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם אני ה' :

ראוי לשית לב:

א. אומרו דבר ואמרת.

ב. למה במצווה זו הקדים ואמר אני ה' אלוהיכם מבשאר מצוות.

ג. אומרו כמעשה ארץ מצרים וכו', למה פרט מקומות אלו מזולתם, ומה גם שאדרבה מאלו לא ילמדו, כי ראו כי מעשיהם לא הועילו למו.

ד. שבכלל אומרו כמעשה וכו' לא תעשו הוא שבחקותיהם לא ילכו.

ה. אומרו אשר ישבתם בה וכו' ואומרו אשר אני מביא אתכם שמה, הוא מיותר.

- ו. **אומרו ללכת בהם**, מה היא ההליכה הזאת.
- ז. **אומרו ושמרתם את חקותי ואת משפטי**, הרי נאמר בפסוק הקודם.
- ח. **אומרו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם**, יראה שישמור אותם כדי לחיות בהם, ואם כן יהיה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס.
- ט. **אומרו אני ה'**, למה הוצרך לאומרו.

אמנם הנה בצווי זה לבלתי עשות כמעשה האומות כי אם את חוקי ה' ואת משפטיו, תלויה כל התורה. על כן רצה הוא יתברך לצוות, ידבר אליהם משה בסגנון המורה כאלו פי ה' הוא המדבר אליהם, שיעשה בהם רושם, מאשר על ידי שליח. והוא כי הנה דרך השליח לדבר דברי המשלח בנוסח שלא לנוכח. והוא, כי אם ה' היה מדבר אליהם פנים בפנים, יאמר אליהם **אני ה' אלוהיכם כמעשה וכו' ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה**. אך בדבר משה בלשון שליחות, הוא שיאמר להם ה' אמר אלי שהוא ה' אלוהיכם, אך לא יאמר אני ה' כאשר בהיותו יתברך הדובר בם. וכן יאמר וכמעשה ארץ כנען אשר הוא מביא אתכם שמה, ולא **אשר אני מביא אתכם שמה**, כאשר אם ה' בעצמו היה המדבר אליהם. על כן למען יעשו רושם הדברים ההם ביותר, ציוהו ה' אמור להם הדברים בעצמם כאשר יצאו מפי, כאשר אם בפיו היה מדבר בם.

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אלהם אני ה' אלהיכם :

וזוהו **דבר אל בני ישראל**, ועם היותך אתה המדבר אל תאמר כה אמר ה' שהוא אלוהיכם, כי אם **ואמרת אליהם אני ה' אלוהיכם** שהוא כדובר ה' בם. וכן **אשר אני מביא אתכם שמה** ולא אשר הוא מביא, למען יעשו רושם בשתי בחינות:

א. שיעלו על עצמם כאלו הוא יתברך בעצמו מדבר בם,

ב. כי ידענו מאמר רבותינו ז"ל (חגיגה יד א) כי הבל פיו היוצא בדברו נעשה מלאך כמאמר רבי יוחנן, וההבל ההוא פועל ישועות בקרב הארץ ומהוה היות, כד"א (ישעיה נה יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וכו', ואומר (תהלים לג ו) וברוח פיו כל צבאם, ומה גם עתה שיעשו רושם בשומעם מפיו כעניין במתן תורה.

על כן ציוה יתברך, כי גם שלדבר פה אל פה עם ישראל אין להם הכנה, לפחות הדברים אשר ידבר משה אליהם יהיו אותן אשר יצאו מפיו יתברך, שלא יבצר מהן מלהתעורר ההבל ההוא בהיאמר אותו הסגנון לעשות רושם בלב בני ישראל השומעים. וזהו **דבר וכו'**, ועם היותך המדבר **ואמרת אליהם אני וכו'**, כלומר כאלו אני דובר בכם, והם הדברים שיצאו מפי.

ג **כמעשה ארץ-מצרים אשר ישבתם-בה לא תעשו וכמעשה ארץ-כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו :**

ועניין הכתובים שאמר אני צריך לאמר לכם שלא תמירוני באלוהיהם חלילה. כי אם שבהנחה שאני ה' אלוהיכם ואותי לבדי תעבדו, עם כל זה כמעשה ארץ מצרים וכו' אשר יעשו לאלוהיהם, לא תעשו לי לעבדני כמעשיהם שהוא להתגודד כמשפטן וכיוצא. והוא כי תאמרו שאולי להיותן אותן העבודות גדולות בלתי ראויות להיעשות לזולתי נענשו, ואם כן טוב לעשותן לה' לבדו. ובחקותיהם לא תלכו מהלך שלכם, שהוא לעבוד בהם את אלוהיכם.

ד את-משפטי תעשו ואת-חקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם :

ושמא תאמרו אחר שהכוונה לשמים מה בין אלו לאלו. לזה אמר את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו בלבד ולא של מצרים, כי בשל המצרים אין להם סוד ותועלת, אך בהיות משפטי וחקותי יסכון לכם ללכת בהם אני ה' אלוהיכם. והוא כי מצוות ה' נעשים מלאכים לעושה ומלווים אותם בכל אשר ילך. ואמר הוא יתברך כי לא בלבד המשפטים עצמם והחוקים הולכים עם עושיהם שהם המלאכים, כי אם גם ללכת בהם אני ה', כלומר במצוות כי אלך בהם אני ה' אלוהיכם. נמצאתם מלווים מן המלאכים וממני אני ה' אלוהיכם. וזהו ללכת בהם, ומי הוא ההולך בהן אני ה' אלוהיכם.

ה ושמרתם את-חקתי ואת-משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם אני ה' :

והנה עד כה לא אמרתי תחלו לעשות בחקים כי אם במשפטים שהדעת מחייבם, כי אמרתי את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו. אך עצתי היא תהפכו השיטה, כי ושמרתם את חקותי תחילה ואחר כך ואת משפטי תשמרו, כי טוב לכם לסמוך עלי מלסמוך על דעתכם. ומה שאני מעמיס עליכם בדבר, לא למעני כי אני צריך לכם כי אם צדקת מה תיתן לי, כי אם להיטיב לאדם. וזהו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם שהוא לתועלתו. כי אני צריך לכם כי אני ה', בין קודם עשותכם המצוות בין אחרי כן אני בהווייתי.

או יאמר דבר אל בני ישראל עניין אחד שעל ידו ואמרת אליהם אני ה' אלוהיכם. שעם היותי ה', המורה שהוא בורא כל, אני מכנה שמי עליכם בלבד, והוא סור מרע ואחר כך עשה טוב בכל התורה. והתחיל בסור מרע ואמר כמעשה ארץ מצרים וכו', והוא כי תרחקו מן הדומה לכיעור פן תבואו אל הכיעור. וזה אומרו כמעשה בכ"ף הדמיון, לומר דבר הדומה למעשה ארץ מצרים שהוא כמעשה ולא מעשה, עדיין לא תעשו, ועל ידי כן שתרחקו ממה שהוא כמעשיהם ימשך שובחקותיהם לא תלכו. כי אם הדומה לכיעור מעשיהם תעשו גם בחקותיהם תלכו. והנה היה מקום לומר, האם אשר ראו במפלת מצרים ואשר ראו במפלת כנען האם יעשו כמעשיהם, לזה אמר אשר ישבתם בה, ואמר אשר אני מביא וכו'. לומר מה

שתטעו לעשות **כמעשה ארץ מצרים**, הוא בשומכם לב אל **אשר ישבתם בה** ועצרו כח המצרים לעכב אתכם שמה רד"ו שנה, אולי יעלה על רוחכם שיש במעשיהם ממש אלא שבאחרונה נתקלקלו.

וכן בארץ כנען במה שתראו **אשר אני מביא אתכם שמה** ולא אביאכם על ידי מלאך, תתנו כח בצד מה למעשיהם, שעל כן הוצרך הוא יתברך בכבודו ובעצמו להפילם. ועל שסוף סוף אלו ואלו נפלו, על כן תשנו כי תעשו כמעשיהם בכ"ף הדמיון, להורות כי אשר לא חכמו לשנות מעט לתקון הדבר נפלו, שאם לא כן מעשיהם עמדו להם ועוד ידם נטויה, אלא שצריך מעט שינוי, ותשנו לטוב מעט מן הנהוג לקיים כל דבר. ואמר שיזהרו פן מן הקל יבאו אל החמור. ואחר צווי הסור מרע פירש העשה טוב. ואמר **את משפטי** שהן שהדעת מחייב תעשו, שהוא למה שהן משפטי לא להיותם צודקים בסברא.

וכן **את חקותי תשמרו**, ולא לאהבת השכר רק ללכת בהם בלבד, שהוא כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. אז אני ה' מתייחס בכבודי להיות אלוהיכם. וזהו **אני ה'**, והוא אשר אמר למעלה **ואמרת אליהם אני ה' אלוהיכם**. ואמר מה שייחסתי את עצמי ליקרא ה' אלוהיכם הוא בהיותכם מכוונים שלא על מנת לקבל פרס. אך אם **ושמרתם את חקותי וכו'** על מנת לקבל פרס אפילו של חיי עולם שהוא **אשר יעשה האדם וחי בהם**, אז אני ה', כלומר נאמן לשלם שכר, אך לא אני ה' אלוהיכם, כי לא אכנה אלהותי עליכם רק בהיותכם לי כעבדים נמכרים המשרתים שלא על מנת לקבל פרס. וזהו אומרו למעלה **אני ה' אלוהיכם** ובפסוק שאחריו **אני ה'** בלבד.

או יאמר מעין זה **ושמרתם את חקותי**, לומר אשר כתבנו במשנת אנטיגנוס איש סוכו (אבות א ג), שדקדק בלשונו, שלא אמר על מנת שלא לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשים וכו' שלא על מנת לקבל פרס. שהוא, איני אומר שתכוונו על מנת שלא לקבל שכר כי איננו חלילה או שתגעלו בו, כי אם שלא תעשו על מנת לקבל פרס בהכרח כשכיר יקווה פעלו, אך אם יותן גם את הטוב תקבלו. כי אין הכוונה רק שאתם תעשו את שלכם להתחייב חינם, והוא יעשה את שלו להרבות לכם שכר עד בלי די. וזה יאמר **ושמרתם את חקותי**, כלומר למה שהם חקותי שלי, וכן **את משפטי** למה שהם משפטי. ולא שאין שכר חלילה כאשר טעו הצדוקים במאמר התנא (**אבות דרבי נתן** ה ב), כי אם שתעשו את שלכם אך הוא יעשה את שלו. כי דעו כי **אשר יעשה אותם האדם וחי בהם**. והוא מאמרם ז"ל (ברכות יז א) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

והוא אשר ביארנו במקומו כי שני מיני אושר יש להם לעולם הבא:
א. החיים הנצחיים,

ב. התענוג שמתענגים באורות מצוותיהם אשר קיימו, כי הן הן המענגות ומעטרות אותם בעולם הבא.

וזוהו יושבים ועטרותיהם בראשיהם, כי אורות ושרפי קדש אשר עשו בתורה ומצוות שקיימו הן הם עטרותיהם. וזה יאמר **וחי בהם**, כי האדם המקיים חוקים ומשפטים יעמד חי בהם בחקים ובמשפטים עצמם, כי הן הם אורות ומלאכים הדבקים בהם ומעטרים אותם ותבטחו בזה כי אני ה' נאמן לשלם שכר.

כד אל-תטמאו בכל-אלה כי בכל-אלה נטמאו הגוים אשר-אני משלח מפניכם :
כה ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את-ישוביה :
כו ושמרתם אתם את-חקתי ואת-משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוכם :

כז כי את-כל-התועבת האל עשו אנשי-הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ :
כח ולא-תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את-הגוי אשר לפניכם :
כט כי כל-אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות העשות מקרב עמם :

ראוי לשים לב:

א. אל אומרו **בכל אלה**, שיורה שלא יקפיד על מקצתן, והנה רבותינו ז"ל (סנהדרין פא א) פירשו שהוא כלומר באחת מהם, אך הנה לפנינו הוא אומר (פסוק כט) **כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה**, הנה פרט על העושה אפילו מקצתן, ולמה לא עשה כן גם מתחילה ולא יאמר לשון המורה ההפך.

ב. אומרו **ואפקד עונה עליה**, כי הלא הארץ מה חטאה, ועוד שלא מצינו שלקתה הארץ, ומה היא פקידת עונה עליה, ועוד כי אם יש בה עון למה **ותקיא הארץ את יושביה** כי הלא גם היא חטאה. ג. אומרו **ושמרתם אתם**, כי מלת **אתם** מיותרת.

ד. כי גם מציאות הצווי נאמר למעלה **ושמרתם את כל חקותי וכו'**. ה. אומרו **ולא תעשו מכל התועבות**, כי הרי נאמר, ואם הוא לבל יטעו על אומרו למעלה בכל אלה ופירש אחר כך שהוא מכל אלה, אם כן למה אמר מה שיצטרך לתקנו ולא תקן מתחילה לומר אל תטמאו באחת מאלה.

ו. אומרו **כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וכו' ולא תקיא וכו'**, כי הלא זה נאמר למעלה, כי בכל אלה נטמאו הגוים וכו' ותקיא הארץ את יושביה וכו'. ז. אומרו **כאשר קאה את הגוי**, כי אחר אומרו ולא תקיא אתכם הארץ מה צורך לומר כאשר קאה את הגוי.

ח. אומרו **כי כל אשר יעשו וכו' ונכרתו וכו'**, כי הלא יראה הפך האמור בפסוק הקודם, כי הלא אמר **ולא תקיא וכו' כאשר קאה את הגוי**, שיורה כי כאשר קאה את יושביה לגמרי כן

תקיא את ישראל, אך מאומרו **כי כל אשר יעשה ונכרתו הנפשות העושות**, יראה שאת העושות בלבד יכרית אך לא תקיא גם את הכל.

ט. **אומרו** (פסוק ל) **ושמרתם וכו' לבלתי עשות מחקות התועבות וכו'**, כי הרי זה שנוי ומשולש.

י. **אומרו** (שם) **ולא תטמאו בהם אני ה' אלוהיכם**, שהוא בכלל הקודם, וגם מזה יורה כי בהעדר טומאה יקרא **ה' אלוהיכם**, ולמעלה אמר **ושמרתם את משפטי ואת חקותי וכו' אני ה' אלוהיכם**, יורה כי תואר זה איננו רק בקיים מצוות עשה ולא בשלילת טומאה.

כד אל-תטמאו בכל-אלה כי בכל-אלה נטמאו הגוים אשר-אני משלח מפניכם :

אמנם יאמר אלוהינו יתברך, הנה ידעתי כי **אל תטמאו בכל אלה** לגמרי **כי בכל אלה נטמאו הגוים וכו'**, לומר כי כל כך היא טומאת כל אלה כאחת, שאפילו הגוים שהם טמאים מצד עצמם קבלו עוד טומאה, כי בערך אשר עשו הוא כאלו לא היו חטאים מעצמם ונטמאו עתה, כי הורגש היתרון כי רב היה.

כה ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את-ישיביה :

ולא עוד אלא **שותטמא הארץ**, שהשרו כחות טומאה בארץ הקדושה. ואז באתי לפקוד עונה אשר חטאו לה עליה. כי לא חפצתי לגרשם ממנה כי אם עליה, שאייסרם והם עליה. אך הארץ לא רצתה, כי אם **ותקיא הארץ את יושביה** כי גרשה אותם מעליה. הנה כי רעה גדולה בהטמא בכל אלה ודאי שלא תעשו כי אינכם כגוים ההם חלילה, אך במקצתן אפשר תטמאו.

כו ושמרתם אתם את-חקתי ואת-משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה האזרח והגר הגר בתוכם :

אך **ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי**, אם כה תעשו אבטיחכם כי גם מקצת התועבות לא תעשו. וזהו **ושמרתם וכו' ולא תעשו מכל וכו'**, כי מצוותי אלה ישמרו אתכם. ואמר מלת **אתם**, לומר כי בישראל יש בטחון שעל ידי קיימם החקים ומשפטים ישמרו אתכם מכל התועבות, מה שאין כן שאר גוים, שעל כן לא נתבקש להם תיקון.

או **שעור הכתוב ושמרתם אתם** דרך כלל וכו', **ולא תעשו גם כן מכל התועבות** גם כל אחד מהפרטים. וזהו **האזרח והגר** שהוא להזהיר גם את היחידים.

ושמא תאמרו ומה יועיל כי ישמרו להם היחידים אם הרוב יטמאו, כי הלא יקרה כגוים שקאה את כל יושביה עם שלא יבצר יחידם שלא נטמאו כאלה.

כז כי את-כל-התועבות האל עשו אנשי-הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ :

לזה אמר **כי את כל התועבות וכו'**, לומר **כי את כל התועבות האל** עם היות שלא עשו אותן כל הגוים לגמרי רק **אנשי הארץ**, הם החשובים אשר כח בהם לעשות ומורא לא יעלה על ראשם, כעניין ערות אשת עמיתך ודומה לה, כי מי יערב אל לבו לעשות אם לא אשר כח ואל למו. וזהו **כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ**, הם הנקראים אנשים שהם אנשי הארץ וגדוליה. אך ההמון אם ערבו אל לבם לעשות קצתם לא ערבו אל לבם לעשות כולם. וזהו אומרו **האל** ולא אמר האלה, כי רמז כי אשר כח ואל לו הם אשר עשו את כלם. ועם כל זה **ותטמא הארץ** להקיא את כל יושביה לגמרי. עם כל זה אל תיראו שיקרה לכם כן, שגם שתשמרו מכם יחידים או חצייכם תקיא את כלכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר בארץ היו.

כח ולא-תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את-הגוי אשר לפניכם :

אל תיראו כי הנה **ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי וכו'** שגם את הכל קאה לגמרי, כי לא כן אתם, כי דעו לכם -

כט כי כל-אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העשות מקרב עמם :

כי כל אשר יעשה מכל התועבות שהוא בהיותם פרטים שאינן הכל, אל יקיא את כולן, כי אם **ונכרתו הנפשות העושות** כלומר הן לבדן ולא הכל. וזה אומרו **מקרב עמם** כי העם ישאר. מה שאין כן לגויים, כי הגדולים הם אשר כלו כל הרעה ותקיא הארץ את הכל.

ל ושמרתם את-משמרתִי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בכם אני ה' אלהיכם :

אמר הנה אמרתי כי אתם מובטחים שלא תעשו את כל התועבות, ואם תשמרו משפטי וחקותי גם מקצתם לא תעשו. ועוד אני מוסיף כי אם גם אם עוד תוסיפו לעשות, שמלבד חקותי ומשפטי גם כן תעשו משמרת למשמרתי, שהם סייגים וגדרים אל משמרתי, כדי לשמור משמרתי אשר צויתי שלא תעשו כמעשיהם וחקותיהם, כי אז מובטחני בכם שגם

מקצת **חקות התועבות** לא תעשו. וזהו **ושמרתם את משמרת לבלתי עשות מחקות התועבות**, וכל שכן שלא תעשו התועבות עצמם.

או יאמר על דרך זה ענין מאמר רבותינו ז"ל (יבמות כא א) כי צוה ה' לעשות סייגים וגדרים, למען אשר יטעה יהיה בסייג ולא בעבירה עצמה. וזה בעצמו הוא לשון המקרא שאומר הוא יתברך **ושמרתם את משמרת**, לומר עשו משמרת למשמרת. ומה הוא המשמרת, הלא הוא שתעשו סייגים **לבלתי עשות מחקות התועבות וכו'**, שהוא כי גם כי יעבור איש לא יהיה **מחקות התועבות** כי אם עבור בסייג ולא בעבירה.

ושמא תאמרו ומי יודע, כי אחר שהיצר הרע מפתה אולי יעבירונו על זה ועל זה, וטוב היה תהיה מכשול אחד ולא שנים. לזה אמר **ולא תטמאו בהם אני וכו'**, לומר על ידי עשותכם משמרת למשמרת אני מבטיח **כי אל תטמאו בהם** כי אם על הרוב בסייג. **כי אני ה' אלוהיכם**, כי אלוהיכם אני ורגלי חסידי אשמור. וזהו **ואל תטמאו בהם אני ה' אלוהיכם**.

פרשת קדושים

פרק יט

א וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :

ב דַּבֵּר אֶל-כָּל-עַדְת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם :

ראוי לשים לב:

א. למה הוצרכה הקהלת **כל עדת ישראל** בפרשה זו, זולת טעם רבותינו ז"ל (ויקרא רבה כד ה) על כי רוב גופי תורה תלויים בה.

ב. אומרו **ואמרת אליהם**, שהוא מיותר.

ג. אומרו **כי קדוש וכו'**, שהוא נתינת טעם הפכ"י.

ד. קשר אומרו (פסוק ג) **איש אמו וכו'** עם הקודם.

ה. קשר אומרו (שם) **ואת שבתותי תשמור וכו'**, שאם הוא כמו שאמרו ז"ל (יבמות ה ב):

אם יאמרו לך חלל שבת יכול תשמע להם? תלמוד לומר: **ואת שבתותי תשמור**

שאתה והם חייבים בכבודי, ע"כ,

ואם זאת היא הכוונה למה הזכיר החמורה שבעבירות, והלא אפילו הקלה שבקלות לא יעבור לשמוע לאביו ולאמו מטעם שהוא והם חייבים בכבודו יתברך;

וגם נשית לב אל אומרו שנית (פסוק ג) **אני ה' אלוהיכם**.

ו. קשר אומרו (פסוק ד) **אל תפנו וכו'** [אל הקודם], ואל אומרו **אני ה' אלוהיכם** פעם שלישית.
 ז. קשר **וכי תזבחו וכו'** (פסוקים ה - ח) אל הקודם, וגם אומרו לשון **וכי** ולא לשון ציווי,
ועוד כי כבר נאמר עניין זה פרשת (ויקרא) [צו, לעיל ז טז - יח].
 ח. קשר אומרו (פסוק ט) **ובקצרכם וכו'** עם הקודם. וכן דרך כלל כל המקראות שאחריו בלתי
 מקושרים כלל. וכן כמה תיבות בלשון רבים בכתוב בלשון יחיד ובתוכן לשון יחיד.

והנה לבוא אל העניין נשית לב אל עניין הקדושה הזאת מה היא. כי אם היא פרישה
 מעריות, הוא בשב ואל תעשה ולא יצדק בו לשון **תהיו**. ואחשבה כי הנה האדם נכלל משני
 הפכים גוף ונפש, וכלול מארבעה עולמות כמפורש אצלנו בשערים פרשת בראשית ופרשת
 ויצא. והנה ביד האדם בבחירתו מוכן להמשיך החומר אחר הצורה או הצורה אחר החומר. כי
 אם ישים איש לבו ונפשו לעשות עיקר מתורה ומצוות ויפרוש מענייני העולם הלזה כקדמוניו
 הקדושים, גם לחומרם היו מקנים קדושה ועל כן הייתה נבואה שורה עליהם. והוא עניין מאמר
 רבי פנחס בן יאיר ע"ה באומרו (עבודה זרה כ ב) זהירות מביאה לידי זריזות וכו', עד בואו
 בטוב בחירתו ממדרגה אל מדרגה עד השיגו רוח הקדש ועד גדר נבואה, שהיו מזככים
 ומקדשים גם חומרם עד יוכנו להשרות עליהם בגוף ונפש שכינה ונבואה הצריכה זיכוך
 החומר. כמאמרם ז"ל (סוטה מח ב) (משמתו חגי זכריה ומלאכי) [משחרב מקדש ראשון]
 בטלה זכוית לבנה, שכוונתם שהיה להם חומר זך להיות ראוי לשרות עליו שכינה ונבואה.
 וגם אחרי כן כי יבואו בני האלוהים כרבי שמעון בן יוחאי ודומה לו להתקדש והזדכך חומרם,
 לא נעדרה מהם שכינה ורוח הקדש כמפורסם. ועל כן גם אשר השיגו לגדר רבי שמעון בן
 יוחאי התקדשו עד גדר שלא שלטה בהם רמה במותם. ועל כן לפי רוב הכנת חסידותם
 ופרישותם שורה עליהם יתרון נפש יתירה, כנודע **מספר הזוהר** (כגון אחרי מות ע ב), כי
 בהתקדש איש בתורה ומצוות שורה על נפשו רוח, ובעלותו עוד מעלה מעלה אחרי כן בכשרון
 וחסידות רב ועצום קונה נשמה אשר מעולם העליון למעלה מעולם המלאכים. ועל זה אבינו
 אב הרחמן המלמדנו להועיל שנתנהג בחסידות, בא ויאמר **קדשים תהיו וכו'** כי לכך נוצרתם.

ונבואה אל ביאור הכתובים. והוא כי להיותו יתברך בא להזהיר את האדם על חסידות
 וקדושה לקנות רוח ונשמה להדמות לבוראו יתברך, ראה והנה יש בני אדם גם בני איש
 תועים מדרך השכל, באומרם כי לא כל אדם ראוי לכך וזוכה לזה כי אם חד בדרא ותרי בדרא,
 ויתרשלו על ידי כן מלעלות בסולם השלמות בתורה ומצוות והתנהג בחסידות. אך לא כן הוא,
 כי אם שאין איש בישראל שלא ישיג אם ירצה לעלות בתורה וכשרון המעשה והתבודד
 בחסידות עד קדוש יאמר לו. על כן להורות זה ציוה יתברך ואמר **דבר אל כל עדת בני**
ישראל וכו' קדושים תהיו. כי הקהיל את כולם להורותם כי כל העדה מוכנים לכך. ולא תאמר
 שתדבר אל כל העדה כדי שבכללם ישמעו המוכנים שבתוכם, כי הנה **ואמרת אליהם קדושים**
וכו', כלומר כי אליהם כולם תהיה האמירה שתאמר **אליהם קדושים תהיו וכו'**. וזהו אומרו

ואמרת אליהם קדושים תהיו. ונתן טעם ואמר **אני ה' אלוהיכם**, כלומר תדעו שכלכם מוכנים, כי הלא קדוש הוא מי שהוא אלוה של כולכם כאחד. אם כן אחר שכולכם נכנסים בסוג יקרא ה' אלוהיכם, אין זה רק שהכנה יש לכולכם להדמות אליו יתברך, כי על כן אלוהי כולכם יקרא.

והנה ממוצא דבר הלא יתחמץ לבב אנוש באמת, באמור הלא דבר אלוהינו יפלא בעינינו, באמור אלינו **קדושים** נהיה כי קדוש הוא יתברך. כי הלא גם כי נהיה קדושים מי יתן ונדמה למלאכי אלוהים הנקראים קדושים, כמו דאמר (דניאל ד יד) ובמימר קדישין שאלתא, ומאין ולאין נדמה לך, באופן כי בהיותנו קדושים לא נקרא דומים ליוצרנו. על כן להסיר מלבנו הדבר הלזה, והוא במה שכתוב אצלנו בשערים, כי פנת יקרת **ספר הזוהר** ורבותינו ז"ל במקומות אין מספר, כי גדולה מעלת הצדיקים ממלאכי השרת עד אומרם (בבא בתרא עה ב) כי עתידין צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש, מה שאין כן למלאכי השרת. והן זאת מאמרו יתברך לעמו ישראל על ידי ישעיה הנביא, כי אין תואר הקרא המלאכים קדושים תואר עצמי אליהם, כי אם תואר מושאל על העדר חומרם, אך הקרא קדוש באמת אינו כי אם ה' אלוהי ישראל לבדו. והוא באומרו (ישעיה מ כה) ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, שהיה לו לומר יאמר ה'.

וגם אומרו יאמר לשון עתיד, ולא לשון עבר לומר אמר קדוש. אך הוא, אל מי מקדושים תדמיוני ואשוה, לדעתכם שהוא הגדול ממלאכי השרת כולם הוא יאמר לפני קדוש, ואיך ישבחני בתואר שגם הוא בו. אך אין ספק כי אין תואר זה תואר עצמי וצודק אם לא בו יתברך. והוא מאמר סידרו לנו קדמונו בתפלותינו אתה קדוש ושמך קדוש וכו', לומר, אתה לבדך קדוש ושמך מיוחד הוא קדוש, גם שיתואר למלאכי השרת אינו רק בדרך השאלה, והראיה כי הנה וקדושים בכל יום יהללך סלה, שהוא ההלול הידוע שהוא לומר לפניך קדוש. והוא ההכרח הנזכר, כי אם גם שמם קדושים איך יהללוהו בתואר שגם הוא בהם. וזה יאמר פה **קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם**, ולא כן למלאכי השרת באופן שתעלו מהם.

עוד יתכן דרך שני. והיא כי אמר אלוהים, הלא תתמהו בשמעכם תהיו קדושים על **כי קדוש אני ה' אלוהיכם**. כי תאמרו מה זו טענה ומה דמות נערוך לו יתברך עמנו. ומי ישמע לדבר הזה כי מה אנו מה חיינו. כי להבל דמינו לפני אדון הכל בורא כל העולמות כולם, ומאין ולאין נדמה לו להיות קדושים כמוהו. על כן מה עשה יתברך, הכתוב בתורה קדשים תהיו חסר וי"ו, ובמלה קדוש הטיל וי"ו. לומר אל תתמהו באמר לכם תהיו קדשים להדמות אלי, באמרכם כי הוא דבר בלתי אפשר לבעל חומר, כי הלא איני אומר תדמו אלי בעצם רק **קדשים** חסר וי"ו, **כי קדוש** מלא בעצם **אני ה'** לבדי ואין זולתי.

והנה אמרו רבותינו ז"ל (**ויקרא רבה** כד ט) **קדשים תהיו**, יכול כמוני? תלמוד לומר: **כי קדוש אני ה' אלוהיכם**. והנה יראה כי הוקשה למו קושייתנו.

א. כי מהיותו יתברך קדוש, יצא כי לא נהיה קדושים, כי איך נדמה הנברא אל מי שבראו.

ב. היות **קדשים** חסר **וקדוש** מלא, והשיבו כתשובתנו, וזהו יכול כמוני? תלמוד לומר: **כי קדוש וכו'**, כי אני לבדי מלא ואתם לא כן; אך אם זו הייתה כוונתם, אומרו יכול בלתי צודק, שנראה שהיה אפשר ליכנס בטבע חלוקה היות כמוהו יתברך שאומר יכול כמוני, מה שאין כן אשר כתבנו שהוא כי הלא זה דברו יתברך קדשים תהיו קדושה בלתי מלאה, כי מלאה לא יצויר כי **קדוש** מלא **אני ה'** אני הוא ולא אחר, אך באומרו יכול יראה שהוא דבר שאפשר לאדם לטעות בו. על כן אחשוב כווננו לומר ענין שנשמר ממנו נבוכדנצר בדברו עם דניאל, באומרו (דניאל ב מז) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלוהין, כאשר כתבנו שם במקומו בס"ד. והוא כי הנה נבוכדנצר לאלוהים חשבו, ועל כן מנחה ונחוחין אמר לנסכא ליה (שם שם מו). והוא לא רצה, כמאמר רבותינו ז"ל **בבראשית רבה** פרשת ויחי (צו ה). ובזה אחשוב שיתיישב אומרו (דניאל שם מז) ענה נבוכדנצר, כי מלת ענה לא תצדק רק כמשיב על דבר, ודניאל לא דבר לו דבר. על כן אומר כי אחר הודיע אלוהים אותנו כי דניאל מיאן לקבל מנחה ונחוחין, כי לא רצה יחשיבוהו לאלוה, הלא יתכן כי השיב לו נבוכדנצר על מיאנו ויאמר מן קשוט וכו'. לומר הלא אם באשר אני מחשיבך אלוה הייתה כוונתי כי אינך צריך לזולתך כגדר אלוה ואין אלוה עליך, הלוא ייחר לך על כבוד אלוהיך, אך לא כן דעתי, כי אם שאתה אלוה אך רשות אלוהי ישראל עליך והוא הנותן לך כח. כי הנה מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלוהין, כי מי שהוא אלוהיך ואלוהי כיוצא בך אלוהי האלוהים יקרא. כלומר כי מה שעשיתך אלוה אינו שאינך צריך לאלוהי ישראל שתחוש על כבודו, כי הלא אתה אלוה, ואלוהיך הוא אלוהי האלוהים במה שהוא אלוהיך.

זה יאמר פה לדעת רבותינו ז"ל יכול כמוני וכו'. והוא כי הוקשה להם כי אומרו **אלוהיכם** הוא מיותר, כי מי לא ידע כי השם הנזכר הוא אלוהינו. לזה אמר כי מאומרו **קדשים תהיו** שהוא שיאמרו לפניכם קדוש, כמו שאמרו ז"ל (בבא בתרא עה ב) עתידים צדיקים שיאמרו לפניכם קדוש. והוא גדר אלוה לעשות נפלאות כענין שמש בגבעון דום (יהושע י יב) וכיוצא, מה שאין כן לשום מלאך לעשות דבר בלתי אם את אשר יצוה עליו הוא יתברך. ואמר יכול כמוני, כלומר שלא תצטרכו אלי לעשות רצונכם בעולם בלי רצוני, כמוני שאיני צריך מהזולת, תלמוד לומר **אני ה' אלוהיכם**, כי אלוה אני עליכם, אלא שתעשו כרצוני, ומכחי שאקים דבר עבדי ועצתם אשלים. מה שאין כן למלאכי השרת כמפורש אצלנו על פסוק (תהלים פט ז) כי מי בשחק וכו'.

ובמדרש **ויקרא רבה** (כד ח) ארז"ל, וזה לשונם:

רבי אבון אמר תרתי. רבי אבון אמר למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים, מהם נזירים ומהם שכורים. לעת ערב בא ליתן שכרן, נתן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחד. אמרו לו אדונינו המלך לא כולנו שמרנו כאחד, מפני מה אתה נותן לאלו שני חלקים ולנו חלק אחד. אמר להם המלך אלו שכורים הם ודרכן

לשתות יין, לפיכך אני נותן לאלו שני חלקים ולכם חלק אחד. כך העליונים לפי שאין יצר הרע מצוי בהם, קדושה אחת, שנאמר (דניאל ד יד) ובמימר קדישין שאלתא, אבל התחתונים לפי שיצר הרע שולט בהם הלואי בשני קדושות יעמדו, הדא הוא דכתיב: דבר אל כל עדת בני ישראל כו' וכתוב (להלן כ ז) והתקדשתם והייתם קדושים. רבי איבו אמר אוחרי, משל לבני מדינה שעשו שלשה עטרות למלך. מה עשה המלך נתן בראשו אחד, ושתים בראשם של בניו. כך בכל יום ויום העליונים מכתירים להקדוש ברוך הוא שלשה קדושות. מה הקדוש ברוך הוא עושה, נותן בראשו אחד ושנים בראשן של ישראל, הדא הוא דכתיב דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו, והתקדשם והייתם קדושים, עד כאן.

וראוי לשים לב:

אומרו אמר תרתי, כי מניינא למה לי.
ועוד למה יחס את העולם למרתף של יין.
ועוד איזה הדרך המלאכים שומרים את העולם.
ועוד מה בין דרשה ראשונה לשניה.
ולמה באחד קורא אותן קדושות ובשני עטרות.
ולמה בראשון נותן אחד לעליונים ובשנית אינו נותן להם כלום.
ועוד מה הנה הקדושות ומה הן העטרות, ואיך נוטל אחד לעצמו ונותן שנים לבני אדם, שהוא הפך הסברא.
ועוד באומרו לעת ערב בא ליתן שכר, איך צודק זה בנמשל, אם הוא לעת סילוק האדם מן העולם לא יצדק במלאכים שאין בהם סילוק.
ועוד כי מאמרו הלואי בשתי קדושות יעמדו יורה כי על העולם הזה ידבר שעל ידי שתי קדושות והלואי יעמוד כנגד יצרו, ועל זה קשה כי שכר מצוות בהאי עלמא ליכא.
ועוד כי למלאכים אין ניתן להם שכר רק היותם משרתים תמיד ואיך יאמר **בא ליתן להם שכר**. וכן בנמשל אינו אומר נותן לעליונים קדושה אחת, רק **העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם קדושה אחת**, ואינו אומר נותן להם קדושה אחת, ואם כן איך יצדק המשל.

אמנם לבוא אל הביאור נקדים (שני) [שלשה] דברים:

א. כי הנה העולם הזה תלוי קיומו בכשרון בני האדם, שזכות תורתם ומעשיהם הטובים עולים למעלה, ושפע קיום העולם יורד למטה לארץ על ידי השתלשלות המלאכים, שהם כצנורות המריקים שפע העולם העליון דרך עילה ועלול כנודע. נמצא כי על ידי המלאכים והאנשים העולם משתמר. וזהו נמשל השני סוגי שומרים שבמרתף היין, כי גם בעולם יש שני סוגי שומרים כנודע. והוא כמשל מאמר הנזירים לא כולנו שמרנו כאחד, שהוא כי האנשים בקיים מצוות והוריד שפע, והמלאכים לשלשל השפע הנמשך מהן, נמצאו שומרים העולם כאחד.

וייחס את העולם הזה למרתף של יין, כי כאשר שמירת המרתף היא בל ישתו וישכרו ויתרוקן המרתף, כך שמירת העולם הלז הוא בל ימשך האדם אחר טובות העולם הזה והנאותיו, שעל ידי כך בא להתרוקן והעשות תהו ובהו, כאשר בדור המבול בהמשכם אחר טובות העולם הזה.

הקדמה שנית. והיא, כי כל המשכת טובה אל העולם על ידי המלאכים היא על ידי עילה ועלול. וידוע למוצאי דעת כי בקבל מלאך שפע ממה שלמעלה הימנו כי הוא עצמו מתעלה איכותו וקונה קדושה על קדושתו מעין מה שלמעלה ממנו, וזה לו בשכר עבודתו. אך לא יעלה שתי מדרגות לקבל באיכותו קדושה מעולם אשר למעלה הימנו. מה שאין כן האדם, כי בעל נפש הוא, ועל ידי כשרון המעשה יקנה מעלה וקדושה מעולם שלמעלה מהנפש, והיא הנקראת רוח. ועוד יוסיף בכשרון רב ותנתן לו רוח יתירה מעולם שלמעלה הימנו, והיא הנקראת נשמה. וידוע כי כפי השגתו ברוח ונשמה יהיה אור טובו באותו העולם, ומעתה רואה עולמו בחייו בהארת טובו לעולם הבא.

עוד הקדמה שלישית. והיא, כי הרוח ונשמה הנתוספים באדם, שתי בחינות להם:

האחת, בחינת שכר, כי בהמה שמן חלקו באור ה' כנודע.

שנית, בחינה גדולה ומעלה כעטרות על ראש אשר הן עליו להתפאר ולהתגדל.

וכמאמרם ז"ל (מדרש תהלים יז ח) על כל אשר אלה לו, כי בלכתו בדרך מלאך הולך ומכריז לפניו פנו מקום לדיוקנו של מלך כי כמלך יחשב. ואין זה רק לאשר עטרות רוח ונשמה ניתנו לו כנודע שהוא חשוב כמלך בעטרה שעטרה לו יתברך ברוח ונשמה.

ונבוא אל העניין. והוא כי הנה רבי איבון הוקשה לו בכתוב.

ראשונה, למה נאמר שני פעמים שיהיו **קדושים**, אחד בפסוק זה שנית בפסוק (להלן כ ז)

והתקדשתם והייתם קדושים.

ועוד כי פה לא הכביד בהכנה כי אם כדבר נקל **קדושים תהיו**, ובפסוק השני הוא אומר

והתקדשתם וכו', שיורה כי צריך יתקדשו בהכנות קדושה להיות קדושים.

ועוד כי פה נאמר **תהיו אחר מלת קדושים**, ושם נאמר **והייתם קודם למלת קדושים.**

ועוד אומרו כי קדוש וכו', כי אינה טענה להיות קדושים. על כן לזה אמר, רבי איבון **אמר**

תרת' וכו'. והוא כי דרש שני מיני דרשות, זו למעלה מזו, זו לעומת זו. אלא שבבחינה אחת

יתאחדו, שהוא כי שני חלקי השכר שבדרשה האחת ושני עטרות שבשנית הכל עניין אחד, אך

הדרשות חלוקות. והוא כי הדרשה הראשונה היא, כי כאשר שני סוגי שומרי המרתף לעת

ערב שהוא אחר עשות העבודה הראויה אל השכר שהוא לעת ערב יום, כך היא בנמשל לעת

גומרו המלאכה הראויה, והוא הנודע **מספר הזוהר** (כגון אחרי מות ע ב), כי על ידי עבוד

האדם את קונו בעצם כמה שנים מקנים לו מן השמים רוח על נפשו, ואם אחר כך מקדש עצמו בעצם יקנה נשמה.

וזאת תהיה כונתו יתברך לומר **קדושים תהיו**, כי תעשו באופן תקנו קדושה יתירה היא הרוח. ואחר כך **והתקדשתם** ביותר, ועל ידי כן והייתם קדושים בנשמה. ועל כן בפסוק זה השני אומר **והתקדשתם**, כי הנשמה לא באה רק על קדושה יתירה גדולה מאשר הוצרך להשיג הרוח על הנפש כנודע. מה שאין כן מלאכי השרת, שגם אחר עבודה שישרתו אין קונים רק קדושה אחת. והיא כי איכותן מתעלה מדרגה אחת על מדרגתם כמדובר בהקדמה השנית, אך לא שתי מדרגות כאשר לאדם, שנפשם מעין עולם הגלגלים ובא להם רוח מעין עולם המלאכים כמו דאמר (תהלים קד ד) עושה מלאכיו רוחות, ונשמה מעולם העליון. וזהו אומרו **בא ליתן שכר וכו'**, שהוא כי גם לעת שעשו עבודתם לפניו יתברך לקבל שכר טוב שמוסיפין לאדם שתי קדושות, אין מוסיפין למלאכים רק נוספת אחת כמדובר. ובזה יהיה פירוש אומרו **כי קדוש וכו'**, לומר **קדשים תהיו**, שהוא להשיג הרוח, ולא תעמדו במדריגה זו כי אם עדיין תהיו, כי תקנו עוד קדושה. כי הלא **קדוש אני ה'**, ועדיין אין קדושתכם קרובה אלי עד בא הנשמה לכם. והוא אומרו אחר כך **והתקדשתם והייתם קדושים**, שהיא השנית, כי שם אשלים לכם השתי קדושות.

ונתן טעם מפני **היצר הרע**, כי בני אדם יש להם יצר הרע וכל מה שמכניעים אותו ומקדשים עצמם הוא הולך וגדול, כנודע כי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו (סוכה נב א). על כן כל מה שנעשה גדול לפניו יתברך מוסיפין לו קדושה, תחילה רוח, ואחר כך בהגדילו יותר שיצרו גדול יותר נותנים לו נשמה לעוזרו. שאם לא כן הכל היה נשמר לו לעולם הבא. וזהו אומרו והלוא יעמוד.

והנה לפי פירוש זה הוא, כי קשה על מלאכי השרת תתן יתברך לבני אדם שני מעלות שכר ולהם אחד. ועניין הכתוב ברוח ונשמה מבחינת שכר פירש עוד פירוש שני. והוא שאדרבא המלאכים הם כבני מדינה המעטרין את המלך בשלש עטרות, והמלך נותן תרי מגו תלתא אל בניו והאחד נותן בראשו, ואין המלאכים מקפידים בדבר. ולהמתיק הדבר נשא משלו אל בני מדינה שעטרו את המלך ונתן לבניו שנים מהן. והוא בשום לב אל קוראו יתברך את ישראל בנים, מה שאין כן למלאכי השרת. כי אומרו בני האלוהים הוא בדרך השאלה כנודע. כי על כן אמרו רבותינו ז"ל שקצף הוא יתברך על נבוכדנצר שאמר (דניאל ג כה) וריייה די רביעתא דמי לבר אלוהין, וכי יהיה בן להקדוש ברוך הוא. אך לישראל הוא יתברך אומר (דברים יד א) בנים אתם לה' אלוהיכם. והוא המפורסם בספר **הזוהר** (כגון חוקת קפב ב) ובדברי רבותינו ז"ל (**בראשית רבה** עח א), כי גדולה מעלת הצדיקים ממלאכי השרת כמאמרם ז"ל מפסוק (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך וכו'.

והעניין כי נפשות עם בני ישראל נאצלות מאתו יתברך, באופן כי חלקו ה' אמרה נפשינו. אך לא כן מלאכי אלוהים, רק מאיכות עולם המלאכים ולא חלק אלוה ממעל. וידמו אלו ואלו לפניו יתברך כמלך שיש לו **בני מדינה** ויש לו בנים בארמנותיו מחלציו. כי על כן בני המדינה דרכן לשלוח דורון למלך **עטרות** וכותרות, אך לא יחמדום לעצמן, כי אין ראויית כותרות לבני המדינה רק למלך או לבניו כי בן מלך מלך. ועל כן כי יראו **בני המדינה** נותני **העטרות**, כי ישים המלך עטרות בראש בניו, לא יקנאו, כי יאמרו כי אין הבנים כעבדים ובני המדינה. כן הדבר בנמשל. כי המלאכים בני המדינה היא עולם המלאכים, ומעין עולמם המה בלבד ולא לבני מלך יחשבו. אך בני ישראל בניו יתברך הם. וזהו אומר **משל לבני מדינה**. ולישראל קרא בנים, שהוא בזה נותן טעם אל חשיבותו יתברך אל ישראל יותר ממלאכי השרת, ואל בלתי הקפיד המלאכים על כך. וזה עניין משלו השני הזה. כי מלאכי השרת מעטרין ומשבחין את הקדוש ברוך הוא בשלש עטרות, באומרים שלש פעמים קדוש, **אחד** שהוא קדוש משולל גשמות אשר לעולם השפל ועולם הגלגלים שגם הם חומר זך ובסוג קדוש לא יכנסו, **שנית** יעטרוהו שהוא למעלה מאיכות עולם המלאכים, **שלישי** שהוא למעלה מעולם הנשמות.

והנה הוא יתברך נוטל השלישית על ראשו, כי הוא יתברך לבדו למעלה מעולם הנשמות. אך לישראל נותן שני עטרות, כי זולת הכתר אשר נולדו בה, עוד ישיגו שני עטרות הידועות שהם רוח ונשמה. מה שאין כן מלאכי השרת, כי לא יעלו מאיכות עולמם לאיכות עולם שלמעלה הימנו, זולתי הדבק בו שפע ממי שהוא עילה אליו כמדובר למעלה. אך לא שתהיה רוח יתירה ביה ממש כאדם, ולפי זה ביאור הכתוב הוא כך, **קדשים תהיו וכו'**, לומר תואר קדושה יתואר לכם שתעמדו בה ליקרא קדושים, ועוד תהיו שהיא עטרת קדושה אחרת, שהוא מה שעתיד לומר אחרי כן באומרו **והתקדשתם והייתם קדושים**, באופן שלא אתער עליכם רק עטרה אחת, והיא **כי קדוש עליכם אני ה' אלוהיכם**. מה שאין כן על מלאכי השרת שהם מעטרין בשלשה. ורמז האחת היתרה לו יתברך עלינו, ירמז באומרו קדשים חסר וקדוש מלא, כי החסירה מישראל תמלא בו יתברך.

ג איש אמו ואביו תיראו ואת-שבתתי תשמרו. אני ה' אלהיכם :

הנה צויתי תהיו קדושים להביאכם לחיי העולם הבא. והנה אביכם ואמכם הביאו אתכם לעולם הזה, כי הם נתנו החומר. עם כל זה, אם לא באתם על ידם אל העולם הזה לא הייתם זוכים לעולם הבא. לכן אל תהיו כפויי טובה, כי אם **איש אמו ואביו תיראו**. והנה אמרו רבותינו ז"ל (קדושין ל ב) שהזכיר **איש** שאין רשות אחרים עליו כאשה, ואף על פי כן נכללה באומרו לשון

תיראו שהוא לשון רבים. ועל פי דרכנו אפשר שעל כן התחיל באמו כי היא נתנה חלק באיש תחילה, כי אשה מזרעת תחילה יולדת זכר (נדה לא א).

עוד אמרו, אם יאמרו לך אביך ואמך חלל שבת לא תעשה כי אתה והם חייבים בכבודי (יבמות ה ב). והנה הערנו למה תפס במצווה זו מבזולתה, כי גם אם יאמרו לך לגנוב או לגזול אין לשמוע להם. אמנם אחשבה, כי חש הוא יתברך פן יאמר איש, הלא אמרת לי כי קדושים נהיה על כי קדוש אתה ה' ולמה לא יתהפך. כי הלא שלשה שותפין יש באדם, אביו ואמו והקדוש ברוך הוא, נמצא כי שני חלקים הם לאב ואם החומריים וחלק אחד להקב"ה. ולמה נדמה לך על החלק האחד, ולא לאב ואם בעלי חומר על שני חלקיהם. והנה לבלתי סור ממצוות ה' גם שאבי ואמי יגזרו עלי לעבור ציוויו, הנה שתי תשובות בדבר: אחד כי גם החומר הוא יתברך עשאו, כי אבי ואמי אשר עשו אותי, מהיכן בא חומרם אם לא מחומר אדם הראשון, ומי גבלו מן העפר ועשאו אם לא הוא יתברך, כמו דאמר (בראשית ב ז) ויצר ה' אלוהים את האדם עפר מן האדמה. נמצא כי גם חומר אבי ואמי אשר שניהם עשו את גופי, גם הם עצמם הוא יתברך עשאו.

נמצא שכל שלשת החלקים ממנו יתברך המה. והוא מאמרנו על פסוק (ישעיה סד ז) כי אתה ה' אבינו אתה וכו', לומר, גם כי אתה ה' בעל הרחמים בעל הרוחניות והנפש, אבינו אתה לגמרי גם מהגוף. כי גם שאנחנו מפאת עצמנו החומר מאבינו ואמנו, כי לא נתת בנו רק נשמה, הנה יש שתי טענות:

אחד, כי אתה יוצרנו בבטן, כי אבינו ואמנו לא השכילו לצייר הצורה בגוף.

שנית, כי הנה מעשה ידך כולנו.

כי ממעשה ידך באומרך (בראשית א כו) נעשה אדם, ועשיתו עפר מן האדמה, נתהוינו כמונו כאבינו וכאמנו. והיא הראשונה שהזכרנו למעלה.

עוד תשובה שנית, כי ישית על לבו עניין חדוש העולם. והוא, כי הלא הוא יתברך לבדו בלי שותף ברא את העולם. ויתכן כמאמרם ז"ל (**בראשית רבה** ג ח) כי על כן לא ברא יתברך את המלאכים יום ראשון, פן יאמרו שהיו שותפין לו בבריאת העולם. ואם כן איכה תאמר כי לעשות אותך הוצרכתי אל שותפות אביך ואמך. אך אין זה כי אם שהכל אני עשיתי, רק שרציתי לזכותם להביא לקיים העולם על ידם. והן אלה יתכן כיוון הוא יתברך באומרו **ואת שבתותי תשמורו**, לומר אם יאמר לך אביך חלל שבת וכו', ולא אמר מצווה אחרת. יען כי בזאת הם רמוזות השתי תשובות, לבלתי החשיב אב ואם בצוותם לעבור על המצווה. והוא, כי השבת הוא זכר לחידוש העולם, אשר אז אפילו חומר האדם אשר ממנו נמשכו גם הגופים, ידיו יתברך יצרו. על כן תפס במצווה זו, לומר אם יאמרו לך חלל שבת את שבתותי תשמורו, כלומר זכור נא כי במצווה זו חדוש העולם הנרמז בשבת, ותראו איך אתה והם חייבים

בכבודי, כי אז גם החומר אני עשיתי וממנו נתהוו אשר הולידוך. **ובכלל הדבר הוא**, בזכירת חדוש העולם על ידי השבת, התשובה השנית. כי אז לא הוצרכתי שותף לברא העולם, ואיך תחפוץ אבינו אל שותפות אביך ואמך שאתה והם נתהויתם משם.

והנה במה שכתבנו על פסוק (בראשית ב ב) ויכל אלוהים ביום השביעי ובפסוק (שמות לא יז) שבת וינפש, כי השבת היה אל העולם כנשמה אל הגוף, כי לא היה העולם מתקיים רק הווה ונפסד קל מהרה, כי חומרי ובלי נפש היה אם לא היה השבת, כי בלעדי שפע קדושת השבת אל כל מה שנברא העולם הגשמי בששת ימי המעשה, היה הכל בטל. כן שני חלקי אביך ואמך, בלעדי הנפש ששמתי אני, שני חלקי אביך ואמך שהן הגוף היה נפסד מיד. ובזה יאמר פה אם יאמר לך חלל שבת וכו'. והוא כי רמז בתופסו מצווה זו, לרמוז טעם אל בלתי החשיב את אביו ואמו נגד ה'. שהוא, כי לולי חלק ה' שהוא הנפש, חלקי הגוף שעשו אביך ואמך הבל וריק היו. נמצא כי הכל עשיתי אני כאשר בשבת, כי לקיים את כל העולם כולו בא השבת, כנשמה אל הגוף. וזהו שבת וינפש, כי השפיע נפש בעולם. ובא שבת באת מנוחה, כי על ידו נח מלהפסד והתקלקל. ועל כן נשא המשל בו לומר, אם יאמרו לך אביך ואמך חלל שבת אל תעשה, כי **את שבתותי תשמורו**. כי בם תמצא חן ושכל טוב להשיב אל לבך לבלתי עשות מצוותם. עם היות כי הוא הדין מצווה זולתה, מזאת למד טעם לדבר כמדובר. ולכן אני העיקר לקיים אתה והם גזירותי.

ד אל-תפנו אל-האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני ה' אלהיכם :

ושמא תאמר, אחר שעם שאתה הכל חייבתני ליירא מאבי ואמי, על שעל ידם נתגלגל ביאתי לעולם לקנות חיי העולם הבא, כן כל שפע הבא לעולם משתלשל על ידי המלאכים וגלגלים, גם כן תהיה לי פניית חשיבות להם ואשתחווה להם. לזה אמר **אל תפנו אל האלילים** שום פנייה. ומזה ימשך **שאלוהי מסכה לא תעשו לכם**. ואין צריך לומר שאל תעזבוני, כי אפילו עם שאני ה' אלוהיכם ואותי תעבדו, עם כל זה לא תשתפו גם כן אלוהי מסכה. וזהו **ואלוהי וכו' אני ה' אלוהיכם**.

או יאמר, אל יעלה על רוחכם שאם תעזבוני ותמירוני באלוהי מסכה חלילה, שאעזבכם כיתר גויים שלא יעבדוני. כי לא כן הוא, רק שעם עשותכם אלוהי מסכה אני ה' אלוהיכם, כי בחמה שפוכה אמלוך אליכם ואפרע מכם.

ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַה' לְרֹצְנֵכֶם תִּזְבְּחֵהוּ :

הנה ידוע כי אין חפץ ה' רק בקרבנות תודה שאינם באים על חטא, ולא בקרבנות הבאים על חטא, כמאמר הכתוב (תהלים נ כג) זובח תודה יכבדני, שהוא בלי חטא. כי טוב הוא העדר החולי מהחליא להירפא. וזה יאמר פה הנה הזהרתי **קדושים תהיו וכו'**, הנה מהיותכם קדושים ימשך רב טוב לכם כי לא תצטרכו לזבוח על חטא. **כי** אם כאשר **תזבחו** יהיה זבח שלמים, ולא זבח חטאת או אשם הבאים על חטא. ובזה ינעם טעם תביר שבמלת **תזבחו**. ואף גם זה לא אכריחכם, כי הלא שמוע מזבח טוב (שמואל א טו כב). וזהו אומרו **לרצונכם תזבחוהו**.

או יאמר על דרך הקודם. **וכי תזבחו, זבח שלמים** יהיה, כי שלום ביניכם לבין אלוהיכם. שאפילו עולה הבאה על הרהור או למאן דאמר על מצוות עשה, לא תצטרכו.

ושמא תאמר מה זכות יחשב לי מה שאני אוכל, והלא טוב היה שאקריב עולה שכולה כליל לה'. לזה אמר גם **זבח שלמים לה'** הוא, וזהו **שלמים לה'**, כי הלא גם שהשלמים אינם כעולה שכולה לה', רק קצתו למזבח וממנו לכהנים ורובו לבעלים, הנה אחשיבהו כאלו כולו לה', וזהו אומרו **לה'**. והטעם כי הנה לה' הנזכר, לפי **רצונכם תזבחוהו** שיהיה לה' כולו כליל, אם היה יתברך מתרצה בזה. נמצא שאחרי כן משולחן גבוה אתם זוכים, מלבד מה שאינו בא אפילו על הרהור חטא.

או שיעור הכתוב לפי זה. **וכי תזבחו זבח שלמים** גם **לה'** יחשב כעולה, ואדרבה טוב ממנה, כי זהו **לרצונכם** כדורון בלי חיוב רק לרצונכם. מה שאין כן העולה שהיא חיוב ואין להחזיק לך עליה טובה.

ו ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד-יום השלישי באש ישרף :
ז ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה :
ח ואכליו עונו ישא כי-את-קדש ה' חלל ונכרתה הנפש ההוא מעמיה:

ושמא תאמר סוף סוף היבצר מהיות שאני אוכלו ומה לי זכות אל זה. לזה אמר הנה מאשה ה' אתה אוכל. והראיה כי מתכא דרחמנא אתם אוכלים, כי הלא כמשפט חלק המזבח שנעשה נותר ונפסל אחר זמנו, כן מה שתאכלו אתם, הנה כי קדש יחשב. וזהו אומרו **ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר וכו' באש וכו' ואם האכל יאכל וכו' פגול הוא וכו' ואוכליו וכו' כי את קדש ה' חלל**. הנה כי גם חלקכם אשר תאכלו מקדש המזבח יחשב.

ט ובקצרכם את-קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה לקצר ולקט קצירך לא תלקט :
י וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלהיכם :

אמרו ז"ל (ילקוט שמעוני ראה סוף רמז תתצב) על פסוק (דברים יד כב) עשר תעשר וכו', שאומר הקדוש ברוך הוא הנה המוריד אריס לתוך שדהו נותן לו מחצה או שליש או רביע ואינו מועיל לו כלום, כי מה שחורש וזורע אם לא הייתי אני משיב הרוח ומוריד הגשם ומוריד הטל מה היו מעשיו מועילים, נמצא שאני עושה הכל, ואף על פי כן איני שואל כאריס וכו'. ועל דרך זה יאמר פה. הנה מהשלמים שנתתם לי מתנה ודורון, נתתי לכם את הרוב לאכול משולחן גבוה. והיה ראוי לפי זה, שגם אתם מרוב תבואות שהכל ממני תתנו לי הרוב בעד עניי עמי. ואיני תובע מכם רק שיוירין, לא תכלה פאת שדך וכו', ולקט קצירך הנושר מהקוצר, ופרט כרמך, שכלם קלי החשיבות לפניך. ולא יעלה על רוחך כי משלך אתה נותן לעני, או כי מאסתיו מתת לו לחם כאשר נתתי לך, כי גם בני הוא כמוך. אך הוא, כי חלקו הוא בתבואתך, ולזכותך כוונתי לתת לו חלקו מתחת ידיך. כמפורש אצלנו על פסוק (שמות כב כד) את העני עמך, ובפסוק (להלן כה לו) וחי אחיך עמך.

וזהו החילו בלשון רבים באומרו ובקצרכם, וצאתו בלשון יחיד באומרו לא תכלה וכו'. אך הוא כי מתחילה אמר לשון רבים, לומר קציר ארצכם של בעל השדה והעני והגר, כי מהכל הוא לפי האמת כי חלקם שם, ומה גם כי דרך העשיר להעמיד קוצרים שכירים עני וגר. ועל בעל הבית והקוצרים אמר ובקצרכם את קציר ארצכם. ואחר כך את בעל הבית אמר לא תכלה וכו', לכן אתה בעל השדה לא תכלה וכו' בשביל העני הנכלל עמך בתחילת הפסוק.

י וְכִרְמְךָ לֹא תַעֲזוֹל וּפְרֵט כְּרִמְךָ לֹא תִלְקֹט לְעֹנִי וְלִגֵּר תַּעֲזֹב אֶתֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם :

ואחר כך אומר לא תכלה וכו', חזר ואמר תעזוב, והיה די יאמר לעני ולגר יהיה. אך כיוון פן תאמר נא ישראל, אם הכל שלך למה תתרצה במועט כזה לענייך. לזה אמר לא תכלה וכו', והוא כעניין דין המוריד אריסין על נכסי אשתו (כתובות עט ב) שאם אכל גרוגרת אחת דרך כבוד מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל, הנה כי גם שהוציא הוצאות רבות ינוכה הכל על גרוגרת אחת, על שאכלה דרך כבוד תן לו. כן הדבר הזה, כי כל מה שהצמחתי ונתתי לך, כל תבואתיך וכרמך וזיתך, איני שואל ממך רק פאה ושיבולת הלקט. אך בזאת שיהיה דרך כבוד, שלא תכלה פאת השדה ותיקח בידך הלקט והפרט לתתו בידך לעני, כי יתבייש. רק שתניח הפאה והלקט והפרט והם ילכו כלוקטים משלהם דרך כבוד. וזהו אומרו תעזוב אותם כי אני ה' אלוהיכם, כמוך כעני והגר, לכן תיתן לו משלי ודרך כבוד.

או קרוב לזה כי רצה הוא יתברך ללמד מה רב טוב מתן בסתר אשר לא יבוש המקבלה. וזה מאמרו יתברך ראה נתתי לכם תבואתכם בלתי נרגש שאתם מקבלים, רק כאילו הוא קציר ארצכם משלכם, עם שאני נתתי לכם את כל. כן גם אתה הזהר מלהתראות כאלו אתה נותן

לו, רק הניח הפאה ולקט ועוללות והם ילכו אחרי כן ולקטו אחר הסתלק הבעלים. ושעור הכתוב **ובקוצרכם** אעלה עליכם כאילו הוא קציר ארצכם, עם היות כי לי הארץ, במה **שלא תכלה וכו'.** ועל פי דרכו כיוון ענין מי הקדימני ואשלם (איוב מא ג), כי תחילה נותן לכם קציר ארצכם, ואחר כך תעשו המצווה והיא **לא תכלה וכו'.**

יא לא תגנבו ולא-תכחשו ולא-תשקרו איש בעמיתו :
יב ולא-תשבעו בשמי לשקר וחללת את-שם אלהיך אני ה' :

והנה תת לעני דרך כבוד יהיה סבה שהעני לא יגנוב למלא נפשו כי ירעב. כי הלא היה אפשר יאמר טוב לי בעניי, אחתור בחשך בתים בסתר שלא יראני האדם, מלהתבייש לחלות פני עשיר יתן לי פאת שדהו בידו או שני שבלים לקט ופרט הכרם. ולפעמים יבוש חינום, כי ילך עד בעל השדה וישיבנו ריקם באומרו כי יתן לזולתו, ויהיה סיבה לגנוב. נמצא העשיר מסייע בגניבה שגונב הרש. ועל כן סמך ואמר **לא תגנובו** לשון רבים. כלומר כי בדרך הזה שאמרתי אתה והעני **לא תגנובו**, ואם לא כן עשיר ורש תגנובו. ואמר כי על ידי בייש את העני יהיו נגררים עונות רבים. אחד, כי יגנוב איש ועובר על **לא תגנובו**. ועל ידי הגנבה תובע הנגנב את הנחשד, אם הוא אמת עובר הנתבע **לא תכחשו**. ואם הוא שקר עובר הנגנב **לא תשקרו**. הנה נא לכם שני לאוין אלו טרם עמוד בדין כי אם בינך ובינו, וזהו **איש בעמיתו** שהוא בינו לבינו. ומזה ימשך עוד עד שיבוא לבית דין וישבע לשקר. וזהו **ולא תשבעו וכו'.**

או שעור העניין, שגם השני לאוין הן הם גם כן בבית דין. אלא שאומר, הנה **בלא תגנובו** ו**בלא תכחשו** ו**בלא תשקרו** עדיין אין זה כי אם **איש בעמיתו**, שהוא שיחטא איש לאיש, ועדיין אין חלול כבוד ה' באמצע. אך ימשך מזה גם הנוגע אל ה', וזהו **ולא תשבעו וכו'.** ונמצאת מחלל את שם אלוהיך. ולא חלילה וחס שהשם מקבל חלול ופגם חלילה. כי הנה **אני ה'** בהווייתי מקודם כי לא שנית, רק פגמת בנפשך שפצית פה נגד כבוד שמו יתברך, אך כבודו יתברך במקומו עומד. וזהו **וחללת את שם אלוהיך אני ה'.**

או יאמר וחללת וכו'. מה שכתוב אצלנו על פסוק (שמות כ ז) לא תשא וכו', שלא אמר לא תשבע, וגם לא אמר לא ינקה ה' אלוהיך, כאשר היחל. אך כי ה' מכנה אלהותו עליך שנקרא **ה' אלוהיך**, לא תשא ותסלק את שם ה' אלוהיך מעליך, כי אז לא אלוהיך אקרא כי אם ה' בלבד, וזהו כי לא ינקה ה'. וענין זה יאמר פה, איני אומר וחללת את שם ה' אלוהיך. רק אמר הנה מתחילה הייתי ה' אלוהיך, אך עתה סלקת שם אלהותי מעליך על ידי שבועה זו, נמצאתי **אני ה'** בלבד ולא נקרא ה' אלוהיך. וזהו אומרו **וחללת וכו' אני ה'.**

או יאמר עניין רבי שמואל בר נחמני (בבא בתרא עה ב) שלשה נקראו על שמו של הקדוש ברוך הוא:

צדיקים,

ומשיח,

וירושלים,

צדיקים דכתיב (ישעיה מג ז) כל הנקרא בשמי וכו'. ובזה יאמר אפילו אם צדיק אתה שאני נקרא ה' אלוהיך, אם תחלל בשבועת שקר לא תקרא ה' כמוני ככל צדיק, כי אם אני ה' לבד ולא אתה.

משיח, דכתיב וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו.

ירושלים, דכתיב ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה, טיבוי לקרתא דשמה כשם אלהה.

(ילקוט שמעוני ירמיהו רמז שד)

יג לא-תעשק את-רעך ולא תגזל לא-תלין פעלת שכיר אתך עד-בקר :

יד לא-תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך אני ה' :

הנה אמרתי לך תפרנס את העני בתוך לו דרך כבוד, ואם לא תעשה כן מתרגשות כמה עבירות כאמור. עוד אני מודיעך, כי בהעלים עיניך מלתת לו מתנותי אשר נתתי להם אשר לא עמלו בהם, תבוא לעשוק שכר שכיר שעמל בו. וזהו שסמך **לא תעשק וכו'**, ומזה ימשך לעבור גם על לא תגזול בפרהסיא.

ושמא תאמר לא אעשוק רק אעכב בידי פעולתו יום או יומיים. לזה אמר **לא תלין פעולת שכיר וכו'**, כי אם כה תעשה אתה גורם עבירות רבות.

אחת, כי בלכת הדל לביתו בידיים ריקניות, ובביתו אין לחם לאכול, והאשה וילדיה תשאנה עיניהם אל ידיו להריק להם ואין כל מאומה בידי, אז יתן את קולו בבכי וקרא ואמר ארור האיש אשר עשיתי עמו היום מלאכה, כי ריקן שילחני, בלע ולא חמל עלי ועל אשתי ועל בני.

יד לא-תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך אני ה' :

על כן עליו אני מצווה ואומר **לא תקלל חרש וכו'**. ועל העשיר הוא אומר **ולפני עור לא תתן מכשול**. שאם יאמרו לעשיר למה תעשה כה לשכירך העני, ואל שכרו ישאו נפשם הוא ואשתו ובניו, הלא זאת ישיב העשיר מה עשיתי, הלא לא לעשק כוונתי כי הנה מחר אתן ויבקש לו היום ויפרע מחר מאשר אתן לו, ולמה יקללני הפועל. על כן אני אומר לך העשיר, כי גם אתה

לא תנקה, כי הלא **ולפני עור לא תתן מכשול**, לבוא לכלל כעס ולכלל טעות כזה שיחר אפו ויקללך. ולא על חסרון הדל אני עושה, כחס עליו או מבלתי היות לי מה לתת לו מבלי שכרך, רק בחמלתי עליך. כי הנה **ויראת מאלוהיך**, ממני שהוא אלוהיך שהוא מידת הדין, שיקרא שם אלוהים עליך, מה שעתה **אני ה'** בעל רחמים שהשפעתי עליך טובה. כי בקלות אהפוך השיטה, ויעשיר הפועל ותורש אתה.

טו לא-תעשו עול במשפט לא-תשא פני-דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך :

ועוד עבירה אחרת תמשך מהלין פעולת שכיר. והוא כי אחר עבור ימים יעמיד את בעל הבית בדין באומרו הבא שכרי, ובעל הבית אומר נתתי. אז מתעתד גם הדיין לחטא ויעבור על לא תעשו עול במשפט וכו'. והוא כי אפשר יעבור הדיין בהטות אל אחד מן הצדדין.

או יאמר בלבו, היתכן כי איש עשיר חמד שלשה או ארבעה זוזים להחסיר לחם רעב, ויטה לומר כי חרפת רעב השיא את העני לבוא בעלילה על העשיר, ואפשר כי בהפוך הוא, ויזכה את העשיר ויעשה עול במשפט.

או יתהפך הוא, כי יאמר היתכן ערב אל לבו איש רש להעיז פניו נגד העשיר, אם לא שהאמת אתו, רק שטרדות העשיר בעשרו השכיחוהו האמת, ויעבור על **לא תשא פני דל**.

או יעשה דרך שלישי, כי הוא כמסתפק מי מהם הוא הטוען שקר, על כן מה עושה, מחייב את העשיר, ולבל יקפיד מהדר פני עשיר ומכבדו הרבה ומזכה את הרש כדי לצאת ידי שניהם. והנה על האחד אמר **לא תעשו עול במשפט**.

ועל השני אומר **לא תשא פני דל**.

ועל השלישי אומר **ולא תהדר פני גדול וכו'.**

והנה עד כה דברתי על הנמשך מהלין פעולת שכיר, שהלוח ילך ובכה ודובר סרה נגד האיש אשר עשה עמו ולא נתן לו. אך אין כל זה רק כשהפועל בלתי דן את בעל הבית לכף זכות, באמור אליו כי אין לו מעות לתת לו שכרו ביומו. על כן אמר עשה זאת איפה בני **ובצדק תשפט עמיתך**, הו' דן אותו לכף זכות. וכן פירשו ז"ל (שבועות ל א) אומרו **בצדק וכו'**, והביאו מעשה דהורקנוס כמפורש שם (שבת קכז ב). ואמר עשה זאת איפה בני ותנקה מבוא על ידך כל הלאוין הנזכרים.

טז לא-תלך רכיל בעמיק לא תעמד על-דם רעך אני ה' :

ודע שאם לא תעשה כן, עוד תוסיף לגרום תועבות גדולות מאלה, והם **לא תלך רכיל וכו'.** והוא כי הלא בלכתך בביתך ושכר פעולתך אין אתך ותקלל חרש כמדובר, שתקלל ותאמר כה יעשה לו אלוהים לעשיר וכה יוסיף בעניי ודלותי, כי הלא את עניי ויגיע כפי ראה וריקם שלחני. ועל הדרך הזה ימלא פיו קללות נגדו. הלא ישמע השומע והלוך ילך רכיל אל העשיר ההוא, לומר לו מה עשית לפלוני שכל כך מארר ומקלל ומגדף היה אותך. על כן על האיש השומע מזהיר **ואומר לא תלך רכיל בעמך** כי הלא תעמוד על דם רעך, וזהו **לא תעמוד על דם רעך,** פן יהרגנו המקבל הרכילות. ואל תאמר כי לשם שמים תכוון, כי תגלה הדבר למען השמר המקבל משונאו בל יעשה לו שום דבר רע בכעסו, כי הנה **אני ה'** להצילו.

או יאמר בשום לב אל אומרו **לא תעמוד על דם רעך,** ולא אמר לא יומת רעך וכיוצא בזה. אך יאמר דע לך אתה הרכיל שלא תעמוד ותתקיים על דם רעך המומת, כי אתה תהרג על שהסבות מיתתו. וגם שאומרו **לא תעמוד** הוא לאו בפני עצמו מדאפקיה בלשון זה, כיוון גם עניין האמור.

יז לא-תשנא את-אחיך בלבבך הוכח תוכיח את-עמיתך ולא-תשא עליו חטא :
יח לא-תקם ולא-תטר את-בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה' :

ואחר צוותו יתברך אל הרכיל, מצווה אל המקבל ואומר אם האמנת לדברים **לא תשנא את אחיך בלבבך,** הוא אשר נאמר עליו, כי אם **הוכח** אותו אולי יתנצל ואחיך הוא. וגם תוכיח את הרכיל עמיתך שלא יבא לך ברכילות. ואם נאמר שאומרו את מרבה את מי שנאמר עליו, יחזור האת אל אומרו **הוכח, ועמיתך** אל אומרו **תוכיח.** ואם אחר שתוכיח את מי שנאמר עליו, אם שקר היה הדבר כי תכיר שהתנצלותו אמת, הלא תרוויח **כי לא תשא עליו חטא** החשדה.

יח לא-תקם ולא-תטר את-בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה' :

ואם אמת היה הדבר **לא תקום** לשלם רעה, **ולא תטר** לאמר איני כמוך שהצרת לי אך אני אטיב לך, כי הלא **ואהבת לרעך כמוך,** כי הלא רעך הוא בזה. כי לא יבצר כי גם אתה חטאת לזולתך כאשר חטא הוא לך, ולא תחפוץ יהיו נוקמים ונוטרים לך, ועשה עמו כן גם אתה. ואם יראה בעיניך כי צדיק אתה ולא חטאת לאיש, כי אין זולתך שחטאת לו אתה. הנה **אני ה',** כי לא יבצר ממך שחטאת לי, ולא יערב לך אם הייתי נוקם ונוטר לך.

או יאמר לא תשנא את אחיך, הוא הכשר מתייחס לאחיך, אל תשתף יצר הרע עם יצר הטוב לשונאו מחמת שנאה וכיוצא בה. וזהו אומרו בלבבך בשני בתי"ן. ואם לא כשר הוא להתייחס לאחיך ועל כן אתה שונאו, הוכח וכו'. כי אם אינו אחיך הוא עמיתך, ולא תשא עליו חטא על ערבותך עליו.

או יאמר, הוכיחו באופן נאות ופיוס ולא בביוש אותו ברבים וכיוצא בזה, פן יענה עזות ויאבד על ידך. והוא ככתוב אצלנו על פסוק (משלי כד כד) אומר לרשע צדיק אתה וכו', שהוא אומר לרשע צדיק אתה, הוא חניפות, ויקבוהו עמים וכו' (שם), אך למוכיחים ינעם (שם שם כה). כי אם רשע הוא, ואם תוכיחו לומר רשע אתה יענה עזות ויקללך ואשמת שגרמת לו להרשיע, לכן ינעם למוכיח לומר לו צדיק אתה, אך לזות שפתים הרחק ממך וכיוצא בדרך פיוס, אז למוכיחים תבוא ברכת טוב (שם), כי כל איש טוב יברכם, כי בתחבולות החזירוהו למוטב בל ייצר לטובים. וגם ירוויח בזה כי תחת ענות קול עזות וקלון, עתה באמור לו צדיק אתה שפתים ישק (שם שם כו) הרשע ההוא. ותחת השיבו דברים רעים משיב דברים נכוחים (שם) כעניין תת התנצלות, ולומר שעוד לא יביא עצמו לכל הדומה לכיעור.

ועל זה אחשבה כיוונה תורת ה' לתקנו בעצה טובה זו, באומרה תוכיח את עמיתך באופן שלא תשא עליו חטא, שלא יענה לך עזות ותשא עליו חטא כי גרמת לו להיות משיב רעה תחת טובה. ואם עשית כן ויענה עזות לא תקום ולא תטור וכו'. ואם קבל ושב לתוכחתך ונעשה רעך, ואהבת לרעך כמוך ועל ידי כן אני ה'. והוא כי בפרשת נח (בראשית ט ט) כתבנו כי אמרו רבותינו ז"ל שבאמרו ואני הוא ובית דינו, כי מלת אני הוא הבית דין, והוי"ו הוא שם הרחמים כאשר כתבנו ראה מבמדבר רבה (ג ד). ובזה יאמר על ידי מה שואהבת לרעך כמוך מדת אני נעשית ה' הוא רחמים, כאשר אתה מתמלא רחמים על זולתך.

או ירמוז טעם נכון אל גדולת מצווה זו, כי רבה היא לפניו יתברך עד גדר שבהעדרה נחרב בית המקדש, כמו שאמרו ז"ל (יומא ט ב) כי על שנאת חנם נחרב בית שני. והוא, כי כל הנפשות ורוחות אשר לכל אישי ישראל הם נמשכות מכל כחות עליונים, זו מבחינת חסד וזו מבחינת גבורה וזו מבחינת רחמים, וההיקש בכל השאר. ועל כן בהתאחד הרוחות למטה יתאחדו ויתחברו שורשן למעלה, והוא תכלית כל האושר והטוב כנודע ליודעי חן. וזהו אומרו ואהבת וכו', ועל ידי כן אני ה' שהוא התחברות מה שהוא אני עם ה', שהוא זווג עליון הנעשה בהתחברות כל הבחינות, והוא תכלית האושר והורדת השפע וקיום העולמות.

אמנם בהיות שנאה, נעשה פירוד בשורשי נפשותם ונאבד העולם, ועל כן על זה נחרב בית המקדש. וזה מה שאמרו ז"ל (שמות רבה כז א) כי פסוק (משלי כז י) רעך ורע אביך הוא על הקדוש ברוך הוא, והוא עניין למען אחי ורעי (תהלים קכב ח), ירמוז איך במצווה זו תוכל כל

התורה, כי אמר **ואהבת לרעך כמוך** כי הרי בזה תהיה מסולק מכל העבירות שבין אדם לחברו. וגם **אני ה'** רעך שאמרתי תאהבהו כמוך, כי גם אני רעך. הרי בזה תהיה מסולק מעבור רצוני בכל המצוות שבין אדם למקום. ולא אמר ואני ה', בל יראה שהוא יתברך תוספת על בשר ודם, על כן נאמר **אני**.

יט את-חקתי תשמרו בהמתך לא-תרביע כלאים שדך לא-תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך :

אמר הנה ציוויתיך לחבר הנפרדים ולאהבה את רעך כמוך. והנני מצווך להפריד בבעל חי ובצומח ובדומם. כי **בהמתך** וכו' **שדך** וכו' **ובגד** וכו'.

כ ואיש כי-ישכב את-אשה שכבת-זרע והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן-לה בקרת תהיה לא יומתו כי-לא חפשה :

וגם בבעל חי מדבר, אין צריך לומר בשני גופים כי אם בגוף אחד ובו שתי בחינות, שהוא מי שחציה שפחה וחציה בת חורין **נחרפת** לעבד עברי, הבא עליה מביא אשם (פסוק כא). ואלו **חופשה** היה, הבא עליה חייב מיתה, כי הקורבה יתירה לבועל מחייבו יותר. כיון שהייתה **נחרפת לאיש**, עם שקידשה עודנה חציה שפחה. וזהו **לא יומתו כי לא חופשה**.

כג וכי-תבאו אל-הארץ ונטעתם כל-עץ מאכל וערלתם ערלתו את-פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל :

כד ובשנה הרביעת יהיה כל-פריו קדש הלולים לה' :
כה ובשנה החמישת תאכלו את-פריו להוסיף לכם תבואתו אני ה' אלהיכם :

יראה כי **השלש שנים** הראשונים, הארץ תתן כח חצוני שבה, וברביעי מתחיל לתת מהקדושה והוא **קדש הלולים לה'**, ובחמישי יותר לכם. ובזכות תתכם כל מה שברביעי **לה'** יהיה **להוסיף לכם תבואתו, אני ה' אלוהיכם** מבטיחכם בכך.

כו לא תאכלו על-הדם לא תנחשו ולא תעוננו :

יאמר מה שאמרו ז"ל (ביצה כה ב) ערלה מקטע רגליהון דקצבייא, שאדם ממתין שלש שנים לאכול פרי העץ, וקצבייא אין ממתין עד שתצא הנפש. וזה אחשוב היה סמיכות **לא תאכלו על הדם** אל הערלה, כי ממנו מוכיח את הקצב בדם. ואני המעכב אתכם מלאכול עד עבור

כמה שנים ומהבשר עד שימצה הדם, אני מצווה בל תתעכבו מלעשות דבר עד עבור יום פלוני או שעה פלונית וכיוצא, שהוא עניין **לא תנחשו ולא תעוננו**, מפני שהם חוקי עבודה זרה.

כז לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך :

כח ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם אני ה' :

וכן כל דבר שנוהגים לעבודה זרה, בין מה שהוא תיקון והידור כהקפת הראש והשחתת פאת זקן, בין מה שהוא קלקול בעניין **שרט לנפש** [וכו'] **וכתובת קעקע לא תתנו בכם**. ולא שאני מקנא מעבודה זרה שהיה נראה היות בה ממש חלילה. כי הנה **אני ה'** כלומר ואין זולתי, כי אם ששנאתי ומאסתי הבלי שווא.

או יאמר ושרט לנפש וכו'. שאומר הוא יתברך הנה מעשותך שרט לנפש, שאתה מוציא דם שהוא מעין שפיכות דמים, תבוא אל עבודה זרה, ומעבודה זרה אל גילוי עריות. והוא כי ימות לך מת שהיית סומך עליו שהיה מועיל לך, תשרט בשרך עד תוציא דם. מזה תבוא לכתוב קעקע לשם עבודה זרה, כי תאמר כי היא תועילך תחת המת שהיית נשען עליו. ולא תביט כי **אני ה'**, שאם מת האיש שהיית נשען בו, **אני ה'** במקומו, כמאמר יעקב הנה אנכי מת והיה אלוהים עמכם (בראשית מח כא). וזהו אומרו: **וכתובת וכו' אני ה'.**

כט אל-תחלל את-בתך להזנותה ולא-תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה :

ועוד מעט בראותך שאין העבודה זרה מועיל לך, תבטח באדם. אם תראה איש שר וגדול ובעל זרוע רמה, למען יהיה בעזרך תמסור לו **בתך להזנותה** למצא חן בעיניו, שהיא מסירה לביאה בלי קדושין ואישות, למען יהיה לך מעיר לעזור. ובזה אתה מאבד את העולם, שאחר שפיכות דמים ועבודה זרה תבוא לידי גילוי עריות, כולל כי **תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה.**

ל את-שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה' :

ואל יפתה לבך חלילה לדבר ולומר, הלא האלוהים בשמים ואני על הארץ על כן צריך אני משען ומשענה בארץ לישען עליהם, כי רם ה' ממני ועל השמים כבודו. חלילה לך לעלות על לבך הרעה הגדולה הזאת, כי הלא **את שבתותי תשמרו** אשר הן הם עדים על חידוש העולם. ואין צריך לומר דרך אמונה, כי אם גם בחוש כאשר הוכרח טורנוסרופוס הרשע מרבי עקיבא, באמור אליו מה יום מימים (סנהדרין סה ב) שהביא לו ראיה מענייני השבת. והלא תראה כי אם יעצרנו יתברך הגשם והחומריות שבעולם הלזה מלהיות והשגיח בו, איזה הדרך ברא את העולם השפל הזה. ואם כן אמור מעתה למה בראו, אם כמאמרם ז"ל (**תנחומא**

בחוקותי ג) שמתחילת ברייתו של עולם נתאוה הקדוש ברוך הוא שתהיה לו דירה בתחתונים. ועל כן **ומקדשי תיראו**, כי שם כביכול עושה דירה בתחתונים עם שמלא כל הארץ כבוד התפשטותו. ואם כן איפה מה לך לבקש אמצעים או עזר מהבלי הגויים עובדי הכוכבים על הארץ מתחת, או תבקש לישען על הבל בני אדם ותשים בשר זרועך.

לא אל-תפנו אל-האבת ואל-הידענים אל-תבקשו לטמאה בהם אני ה' אלהיכם :

ושמא תאמר כי היות השבת הוראת חידוש העולם אמונה הוא ובמה נדע הכרח כי כן הוא, לזה סמך ואמר **אל תפנו אל האובות וכו'.** והוא, כי ההכרח הגדול שהביא לזה רבי עקיבא לטורנוסורפוס (סנהדרין שם), היה אמור לו שיעלה את אביו בחול מקברו על ידי אוב וידעוני, ויעלהו בשבת, שיראה כי בשבת אינה עולה, וכן היה, ועל ידי כן הכיר האמת. והנה האם נאשים את רבי עקיבא שעל ידו עלה גוי על ידי אוב. הוי אומר כי לא כן הוא. כי לא בקש הוא לטמאה בו חלילה, כי אם אדרבא לשיכיר אותו הרשע האמת. וזהו שסמך **אל תפנו וכו'**, לומר אם רצונכם מופת על ענין השבת המורה על החידוש כי קדוש היא כי בו שבת וינפש, **אל תפנו אל האובות ואל הידעונים** שתהיה פנייתכם אליהם מצד עצמם, **שאל תבקשו לטמאה בהם** כי **אני ה'** ואין זולתי. כי בדרך אחרת שתבקשו מהגויים להשתמש (מהגויים) [באובות] להכריח האמת כרבי עקיבא ולא לטמאה בהם, רשאים אתם לעשות.

גם יתכן רמז ענין שאול, שעל שהיקל ביראת מקדש ה' ויהרוג כהניו, סר ה' ממנו וגרם לו לשאול בבעלת אוב, וזהו **ומקדשי תיראו**. ובזה אל תפנו אל האובות וכו', ועל מה שלא תפנו **לא תבקשו לטמאה בהם**. שאם פעם לא תעשו רק מצרת נפשכם כשאול, שלא לטמאה בהם רק לגלות דבר, עוד מעט תוסיפו סרה ותבקשו לטמאה בהם. וזה אסרתי לכם אפילו בהיותכם בעול אלהותי עליכם, וזהו **אני ה' אלוהיכם**.

לב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלוהיך אני ה' :

ושמא תאמר ומה אעשה, כי גם שמלא כל הארץ כבודו יתברך יסתיר פניו ולא יענני בקראי אליו, כי לא נביא אנכי ובמה נחשב אני בעיניו, ואיככה אדע אם טוב אני בעיניו אם אין. כי לעשות רצונו חפצתי ואין גולה אוזני לדעת במה אתרצה אליו, על כן מדאגה מדבר זה אבחר דרכי לדרוש אל האובות ולנחש ולעונן, אולי אדע מה לעשות. על כן הנני אומר לך **מפני שיבה תקום והדרת פני זקן**, ובהחשיבך אותם ידריכך בדרך טובה **ויראת מאלוהיך** כי תלך בעצתם. ולא שאני מלמדך להועיל על הנוגע אלי, כי **אני ה'** לא שנית גם בעברך רצוני. כי תמיד **אני ה'**, ואם תפגום במ תפגום בשורשך אך לא בי חלילה, כי **אני ה'** בהווייתי הקודמת, כי לא חסרתי בעונותיך.

והוא עניין מאמרנו על פסוק המקונן באומרו (איכה ה יא) שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו, שהוא עניין מאמרם ז"ל (איכה רבה ב ה) על פסוק (איכה ב ב) חלל ממלכה ושריה. כי במה טעו ובטחו ישראל שלא שבו אליו יתברך כשומעם דברי ירמיהו על הרעה העתידה, כי הוא, כי היו גדולים בישראל מבטיחים אותם על תהו, באומרם אליהם אל תיראו כי הנני מקיף את כל ירושלים במים, ועונה אחריו רעהו אני אקיף אותה אש וכו', ויהי בעת הצרה הלכו איש איש מהמבטיחים אשר אמרו זה להקיף את ירושלים באש וזה להקיפה מים, וישביעו איש שרו ולא מצאו, כי הלא הוא יתברך אדון הכל החליף ממלכת השרים, אשר היה שר המים עשאו שר האש, ואשר היה שר האש עשאו שר המים. וזהו חלל ממלכה ושריה. ואם כן אמור מעתה מה גרם להם ליכשל בכך בין המבטיחים בין השומעים מהם, כי לא החשיבו את ירמיה לשמוע בקולו ולקיים עצתו, ולא את כל יתר זקני ישראל כהחרש והמסגר והזקנים אשר נוכח פתח הבית שהיו צדיקים גמורים, כמאמרם ז"ל (עי' גיטין פח א). ואלו הלכו אל זקניהם אלו והחשיבום היו מתקנים אותם בעצה טובה מלפניהם וזה יאמר המקונן שרים בידם נתלו, כלומר בידם וכחם נתלו לבלי תקן את ישראל, כי היו נתלים וסומכים בידם ובכחם לעשות כחכמתם. ומהיכן בא להם זה? כי פני זקנים, כירמיה ויתר זקנים, לא נהדרו, שאם היו מהדרים ומחשיבים מאמריהם היו לומדים מהם ליראה את ה'. וזה יהיה מאמר הכתוב פה **מפני שיבה תקום והדרת פני זקן**, ועל ידי כן ימשך **שוראת** מאלוהיך, על פי טוב עצתם ומוסר השכל אשר אתם. וזה לא על הנוגע אלי, כי **אני ה'** כמדובר.

או שעור הכתוב, כי לא תאמר איך אלך להדר פניהם שיעצו אותי, אם אראה שייטב לי ודרכי מצלחת, ואין דרך בני אדם לבקש עצה רק בעת צרתם, כעניין בצר פקדון (ישעיה כו טז). לזה אמר **שוראת מאלוהיך** הוא מידת הדין, בעוד שאני ה' מתנהג ברחמים.

לג וכי-יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו :

לד כאזרח מקם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי-גרים הייתם בארץ מצרים אני ה' אלהיכם :

לה לא-תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה :

לו מאזני צדק אבני-צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני ה' אלהיכם אשר-הוצאתי אתכם מארץ מצרים :

לז ושמרתם את-כל-חקתי ואת-כל-משפטי ועשיתם אתם אני ה' :

ראוי לשים לב:

א. אל כפל הדברים **כי יגור אתך גר**, ולא אמר כי יהיה גר **בארצכם לא תונו אותו**.

ב. שנכנס בלשון יחיד באומרו **אתך**, ויצא בלשון רבים באומרו **בארצכם** וכו'.

ג. **אומרו הגר אתכם**, כי שלשת התיבות מיותרות, כי באומרו **כאזרח מכם** יהיה לכם **כי גרים** וכו' ידוע שעל הגר הנזכר ידבר.

ד. שהתחיל בלשון רבים באומרו **כאזרח מכם** יהיה לכם, ואחר כך תפס לשון יחיד באומרו **ואהבת לו כמוך**, וחזר אל לשון רבים באומרו **כי גרים הייתם וכו'**.

ה. כי מה טעם הוא אומר **כי גרים הייתם**, כי אינו דומה, כי זה גרות וזה גלות.

ו. סמיכות כל העניין האמור אצל הפסוקים הקודמים.

ז. סמיכות המידות (פסוקים לה - לו) אל עניין הגר.

ח. **אומרו** (פסוק לו) **אני ה' אלוהיכם**, כי מה עניין הזכיר במצווה פרטית זו היותו יתברך אלוהיהם.

ט. איזה ייחס יש ליציאת מצרים במשקלות, ומה גם לאומרים (**תורת כהנים** כאן סוף פרק ט) שפירשו שעל מנת כן הוציאם ממצרים, למה היה התנאי כאן מבזולת.

י. **אומרו** (פסוק לז) **ושמרתם וכו'**, כי פסוק זה נאמר כמה פעמים.

לג וְכִי-יְגֹר אֶתְךָ גֵר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ :

אך הנה אחרי דברו דופי על שואל אוב וידעוני שהם חקי עבודה זרה, הלא יאמר איש, אחר שכל כך היא מאוסה לפניו יתברך, לא יאשים את המגנה את הגר עליה באמור לו הפה אשר נשק לעבודה זרה ידבר תורה שנאמרה מפי הגבורה. על כן סמך ואמר **וכי יגור אתך גר וכו'** **לא תונו**, שהוא אונאת דברים כמאמרם ז"ל (בבא מציעא נח ב). ואמר **אתך** וכן אמר **בארצכם**, שמייחס הדבר אליהם. הלא הוא במה שידענו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות כב א), שהוא כי בהתגירו מקנים בו מן השמים נפש חדשה מתחת כנפי השכינה. נמצא שהוא כנולד ממש, כי הנפש אשר לא טהורה הייתה העבירה ממנו. ובזה יאמר **כי יגור אתך**, שלהיותו אתך תחשיבהו לגר בערך היותך אתה, אזרח הוא **בארצכם** אך לא בארץ העליונה אשר שם שורשי כל הנפשות, כי שם אינו גר, כי כמוך כמוהו יש לכם נפש משם וכולכם שם שווים. ועניין הכתוב, כי כן דרכן של בני אדם, שאם הגדול שבעם מחשיב ומכבד את איש אחד כגר הזה ודומה לו, גם כל העם יכבדוהו כי ממנו יראו וכן יעשו. אך אם ראש העם יזלזל אותו, אחריו כל אדם ימשוך לזלזל אותו גם המה. וזה מאמרו יתברך כמדבר אל ראש העם, כי אל האיש החכם ורב במעשה מייחד דבורו. ואומר לו **כי יגור אתך**, כלומר שתחשבהו אתה **לגר** ולא לחשוב כאזרח. ימשך שיהיה גם כן **גר בארצכם**, שהוא לכל בני הארץ כי ממך ילמודו. ועל כן אצטרך לצאת ולצוות בלשון רבים ולומר **לא תונו אותו**.

לד כאזרח מכם יהיה לכם הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי-גרים הייתם בארץ מצרים
אני ה' אלהיכם :

לכן צריך כי כאשר הסיבות את לבם אחורנית להחשיבו לגר כמוך צריך אתה להעדיף עליכם בתיקון. שאם כאזרח מכם יהיה לכם, שהוא את כל הכלל שיהיו להם כאחד העם, אתה תאהבהו כמוך ממש. וזהו **כאזרח מכם יהיה לכם** העם, **ואהבת לו** אתה שיהיה אתך גר, עתה יהיה **כמוך**.

או **שעור הכתוב**. כי יהיה **אתך גר** ימשך גם לכלל שיהיה **גר בארצכם**. לכן אצוּך ואזהירך, כי לשיהיה **כאזרח מכם** אצל ההמון אתה צריך תאהבהו **כמוך**. כי לא יקחו וילמדו ממך גם את כל הטוב לגמרי. ואמר **הגר הגר אתכם**, לרמוז מה שאמרנו, כי אם הוא גר הוא אתכם אך לא אתי בעולם העליון, כי גם משם השפעת' בו נפש כמדובר. ונתן טעם ואמר **כי גרים הייתם בארץ מצרים**. והוא לומר כי מה תבזוהו על אשר עבד עבודה זרה, והלא אם גם אתם עבדתם אותה ונתגיירתם בארץ מצרים, **ולא עוד** כי אם שזה נתגייר **בארצכם**. כאומרו **אתך גר בארצכם**, כי בבת אחת הושווה **אתך**, כי מיד נכנס בקדושה בעצם תחת כנפי השכינה שהוא בארץ ישראל שלעומת ארץ העליונה. מה שאין כן אתם **כי גרים הייתם בארץ מצרים** אדמה טמאה, שלא היה גרותכם בדבקות עצמי" כגר הזה שנתגייר בארצכם.

לה לא-תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה :

הנה פירש רש"י והוא מרבותינו ז"ל (בבא בתרא פט ב) כי אומרו במשפט חוזר אל משפט המידות, שאומרו במידה וכו' הוא פירוש אל אומרו **במשפט**. וראוי לשים לב למה קרא לזה משפט, **ולא עוד** אלא שיסתום ויצטרך לפרש. **ועוד** כי באומרו **במשפט** בפת"ח הבי"ת, הוא כה"א הידיעה במשפט הידוע.

אך ענין הסמיכות הוא, שאומר הוא יתברך הלא ציוויתך על אונאת דברים, אל יקל הדבר בעיניך, כי הלא עוד מעט וממנה תבוא אל אונאת וטעות ממון.

ולענין הכתובים יאמר, כי הנה ידענו כי ביום ראש השנה יעמיד הוא יתברך במשפט כל יצורי עולם, ואז יקצוב לכל איש ואיש פרנסת שנתו, כמאמרם ז"ל (ביצה טז א) מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה לראש השנה. והוא לפי מה שיעלה משפטו ודינו ביום ההוא לפי מעשיו. ולכן אם מדמי קצבתו אשר נשפט בשמים יקנה מקח קרקע או מטלטלין, ויטעו אותו **במידה** שהיא מידת קרקעות או **במשקל** או **במשורה** מטלטלין, ויתנו לו לפי הטעות שווה מאה וחמשים במאתים, הלא נמצאו עושים **עול במשפט** הידוע, הוא המשפט לאלוהים בראש השנה, שמחסרין מקצבת דמי הקונה ומוסיפין בקצבת המוכר. נמצא **עול במשפט** אשר נשפטו שניהם. והוא הדין בהפכו אם הטעו למוכר.

לו מאזני צדק אבני-צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני ה' אלהיכם אשר-הוצאתי אתכם מארץ מצרים :

ואמר **מאזני צדק** וגם **אבני צדק**, שאם המאזנים ישאו יחד בשווה, אם ישים אבן קטנה או גדולה מהראוי מה יועילו המאזני צדק. וכן **איפת צדק** במידה גסה **והין צדק** שבמידה דקה יהיה לכם, כלומר לא בלבד היא הקפידה כי תמדוד או תשקול בגדולה או קטנה מהשיעור, כי אם אפילו לא יהיה לך בבית כי אם שלימה.

ואמר **אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי וכו'**. יאמר מאמרם ז"ל פרשת בא אל פרעה (עין **שמות רבה** כא ז, **זהר** תרומה קע ב) כי תבע דין שרו של מצרים ונעשה, ועמדו בדין עד הנקודה והכריע כף זכות ישראל. ואמר שעל כן גם הם שתחת אלהותו יעשו כמעשיו יתברך לבלתי עשות עול במשפט.

או יאמר אני ה' וכו'. עניין מאמרו יתברך באומרו (ישעיה סג ח). ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע.

ובארנו שם הפסוק, שהכוונה לומר כי בעת יציאת מצרים שאמר הוא יתברך הנה אך עמי המה, כלומר אינן עמי בעצם רק במיעוט, כי אכין ורקין מעוטין. וזהו אך עמי, דרך חסרון, המה, כלומר ואינם ראויים ליגאל. אלא שבנים שלהם, הוא הדור אשר יקומו מהם, הם ילדים שגדלו תחת הקרקע ובאו עדרים עדרים, הם אשר כהורו באצבעם זה אלי ואנוהו, ולא שקרו בעגל ולא בעניין מרגלים, והם דור שנכנסו עם יהושע לארץ. ועליהם אמר אם העם בלתי ראויים בנים שלהם לא ישקרו. ועל בלתי היותם משקרים הם מקיימים חותמי שהוא אמת, כנודע מרבותינו ז"ל (שבת נה א), ובקיימם חותמי, עבדי ה' יהיו באמת ועל כן ויהי להם למושיע.

וזה יאמר **פה לא תעשו עול במשפט במדה וכו' מאזני צדק וכו'** ולא של שקר, כי **אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם וכו'** על שלא תשקרו. ולכן היזהרו מלשקר במידות ומשקלות פן תהפכו קערה על פיה.

לז ושמרתם את-כל-חקתי ואת-כל-משפטי ועשיתם אתם אני ה' :

אמר הלא תאמרו למה תייחס אלהותך על מצווה זו, והלא אין אומה ולשון בעולם שלא יקפידו בשלמות מידות ומשקלות ומשורות כמפורסם. לזה אמר אינו דומה המקיים חוקותי ומשפטי שלי המיוחדים לי בפרטי דיניהם והעשותם לשמי, למה שהם משפטי. כי על ידי כן ועשיתם אותם, כי בקיימכם אותם, עשיה ממש אותם אתם עושים. כי בם אתם מהווים רוחניות קדושה

ובוראים מלאך מאיכות מצוות המשפט ההוא, נמצא שאותם ממש אתם עושים. מה שאין כן חוקי האומות וכל הנמשכים במשפטיהם, כי אין מהווים קדושה ושפע בדבר.

ושמא תאמר אם משפט אחד לנו ולהם בעניין משקלות ומידות, מאי רבותן מנייהו לברא קדושה מה שאין כן הם, הלא הוא כי **אני ה'**, כלומר אני ה' אשר ציוויתם שיש כדאי במצוותי במקיימם לזה מה שאין כן לזולתכם, וזהו אומרו **אני ה'**.

פרק כ

א וידבר ה' אל-משה לאמר :

ב ואל-בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן-הגֵּר הגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵתֵן מִזְרְעוֹ לַמֶּלֶךְ מוֹת יוֹמֶת עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָּאֶבֶן :

ג ואני אֶתֵּן אֶת-פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזְרְעוֹ נָתַן לַמֶּלֶךְ לִמְעַן טַמֵּא אֶת-מִקְדָּשִׁי וְלַחֲלֹל אֶת-שֵׁם קִדְשִׁי :

ד ואם העֵלִים יִעֲלִימוּ עִם הָאָרֶץ אֶת-עֵינֵיהֶם מִן-הָאִישׁ הַהוּא בְּתֵתוֹ מִזְרְעוֹ לַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי הִמִּית אֹתוֹ :

ה וְשָׁמַתִּי אֹנִי אֶת-פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וּבִמְשַׁפְּחָתוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת כָּל-הַזָּנִים אַחֲרָיו לְזָנוֹת אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם :

ו וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל-הָאֵבֶת וְאֶל-הַיִּדְעָנִים לְזָנוֹת אַחֲרֵיהֶם וְנִתַּתִּי אֶת-פְּנֵי בִנְפֶשׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ :

ראוי לשים לב:

א. אל החילו בו"ו באומרו **ואל בני ישראל**, ולא אמר דבר אל בני ישראל, או אמור אל בני ישראל.

ב. אומרו **איש** זה פעמים.

ג. אומרו **ומן הגר הגר בישראל**, כי אומרו מישראל הוא מיותר.

ד. אומרו **ואני אתן וכו'**, כי אחר שרגמו אותו מה נשאר עוד.

ה. כפל אומרו **העלים יעלימו**.

ו. שנכנס בעם הארץ שמורה שעליהם קצף ה', ואחר כך יצא במשפחתו בלבד באומרו **ושמתי אני את פני וכו' ובמשפחתו**.

ז. אומרו (פסוק ו) **והנפש אשר תפנה וכו'**, למה שנה שלא אמר והאיש, כמאמרו למעלה איש איש וכו'.

אמנם טרם בא אל עניין הכתובים, **נשית לב** אל הכבדו יתברך בעבודה זרה פרטית זו. ואחשבה כי לעומת אש הקדושה יש אש של טומאה, והמעבירים בו לאש נוגע בכבוד אש בית המקדש ובשמו יתברך הנקרא אש אוכלה (דברים ד כד). ועל שני הדברים יאמר על זה למען טמא את מקדשי ולמען חלל הנקרא את שם קדשי.

ונבוא אל עניין הכתובים.

ב וְאֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן-הַגֵּר הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזְרָעוֹ לַמֶּלֶךְ מוֹת יוֹמֶת עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאֶבֶן :

והוא אחר הדבור שקדם שכל הפרשה נמשכה אחריו, שהוא אומרו (לעיל יט ב) קדושים תהיו כי קדוש וכו'. הנה היה מקום יאמר נא ישראל, אם הרוב נהיה כשרים וקדושים, אם מעט מזער ממנו ירשיעו לא נשית לב אליהם כי מעט המה ומכלל ישראל יצאו. לזה אמר **ואל בני ישראל תאמר איש איש וכו'**, לומר אל בני ישראל הקדושים תאמר. כי אין צריך לומר מועטים מישראל, כי אם אפילו איש שהוא איש אחד מבני ישראל הוא, ואפילו אם **מן הגר הגר** הוא, **בישראל** הוא, כלומר לישראל יחשב והכל ערבים עליו. ועל כן על כל העדה אקצוף, כי **מוֹת יוֹמֶת**. כלומר מות תמשך בישראל על כן יומת הוא, כי **עִם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאֶבֶן**. ועל ידי עשותם משפט בו ואני אעשה את שלי כי אטיב להם. כי הפנים של זעם שהיו לי על הכלל על שלא מיחו או שלא הוכיחו ולמדו את העם באופן שלא יתפקר איש לעשות את הרע, אותן פנים אתן על האיש ההוא לבדו להכריתו מקרב עמו, שלא ישאר לו זרע בקרב ישראל.

ג וְאִנִּי אֶתֵּן אֶת-פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזְרָעוֹ נָתַן לַמֶּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת-מִקְדָּשִׁי וְלַחֲלֹל אֶת-שֵׁם קָדְשִׁי :

וחזר ואמר **כי מזרעו נתן למלך וכו'**, אפשר בא לתת טעם למה יומת בתתו **מזרעו** ולא בתתו כל זרעו, כי הנה נאמרו קצת טעמים על זה.

ואפשר כיוונה תורה טעם אחר. והוא, כי הנותן כל זרעו מורה כי טעה וחשב כי היה ממש בדבר, או שטעה באומרו הלא אינה עבודה כהשתחוויה ודומה לה כי אם העברה בעלמא על גבי האש, או חשב תבוא לו הנאה בדבר. אך בתתו מקצת זרעו ולא את הכל, יורה כי רע עליו המעשה ולא יערב אל לבו לאבד הכל. ואם כן איפה למה עשה רעה גדולה במקצת ההוא. אך אין זה כי אם שאינו עושה להנאתו, שאם כן גם את כולם יעביר, כי אם עושה להכעיס **למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי**. ומדאגה פן ישכל את כולם, מנע מקצתם. על כן גם אשר חשב להציל לא יציל, כי **והכרתי וכו'**. וזהו אומרו **כי מזרעו וכו'**, לומר אל תתמה על החפץ כי ציוויתי להורגו בתתו **מזרעו** ולא בכל זרעו. כי הלא מאשר **מזרעו נתן** ולא כל זרעו, יורה כי עשה **למען טמא וכו'** שהוא להכעיס. והנה בהקדימכם לרגום אותו גרמתם שלא

שמת' פניו רק בו וניצולו השאר. אך אם העלם המשפחה ימשך כי גם יעלימו עם הארץ וכו', וזה מטעם שלא נתן כל זרעו, ועל כן יחוסו עליו לבל המיתו. וזהו אומרו **בתתו מזרעו [למולך]** לבלתי המית אותו. ואז להיות שמה שנמשכו העם להעלים נמשך מהעלם המשפחה, על כן **ושמת' וכו' באיש ובמשפחתו וכו'.**

או יאמר הלא אמרתי **והכרתי וכו' מקרב עמו**, שהוא להכרית כל זרעו גם אשר לא העבירם על האש. אל תתמה על הכרית גם את השאר, כי הלא גם כי **מזרעו** ולא כל זרעו **נתן למולך**, אכרית את הכל יען כי עשה **למען טמא וכו' ולמען חלל וכו'.**

ד ואם העלם יעלימו עם הארץ את-עיניהם מן-האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו :

ה ושמתי אני את-פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל-הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם :

ואם העלם יעלימו וכו'. אמר אם תראו העלם, שהוא הסתר פנים חלילה בישראל ונשארים למקרה ופגע, הלא הטעם הוא כי **יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש**, שיחוסו עליו לבל יומת. והנה הם טועים בחשבונם, כי הם חושבים שמצילים אחד, והם ממיתים רבים. וזהו אומרו **לבלתי המית אותו**, שהוא כי הם כיוונו **לבלתי המית אותו** לחוס על אחד. אך זולת מה שיש העלם והסתר פנים על הכלל, גם כן **ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו וכו'.** **ועוד** בדרך שני ממיתים רבים בבלתי המיתו מיד, כי הלא אם היו ממיתים אותו מיד לא היו לומדים אחרים ממנו. ועתה בזמן שהניחוהו, זנו אחר סברתו רבים. נמצא היותכם סיבה להחטיא הרבה מישראל ולהמית רבים, על אשר חסתם על היחיד. וזהו ואת **כל הזונים אחריו** לזנות אחרי המולך, כי אשר זנו ולמדו ממנו יכרתו גם הם **מקרב עמם**. הנה כי רחמי רשעים שלא הרגתם אותו מיד היה אכזרי לרבים. כי כמקרה האיש שיוצא בידו חולי המתפשט עד הלב וממיתו, כי לרחמים גדולים יחשב לקוטע את ידו טרם יתפשט וישדי תיכלא בכוליה.

ו והנפש אשר תפנה אל-האבת ואל-הידענים לזנת אחריהם ונתתי את-פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו :

ושמא תאמר הנה בנותן מזרעו למולך שהוא דבר מפורסם החרשנו בהעונש אם לא נמית אותו, אך מה נעשה בדברים הנעשים בסתר כאוב או ידעוני, שיש פונים אליהם בסתר ואין עושים החטא בגופם בידיים, כי אם חטאתם בנפשם ובלתי ניכר. לזה אמר **והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים**, שהיא פניה בנפש ובלתי נרגש לעם הארץ, בזה הניחו לי

כי אני אעשה זאת, כי **ונתתי אני את פני וכו' והכרתי אותו**, טרם ילמדו ממנו לעשות כמעשיו, כי יעשה אחר כך בגלוי.

ז והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלהיכם :

ח ושמרתם את-חקתי ועשיתם אתם אני ה' מקדשכם :

ט כי-איש איש אשר יקלל את-אביו ואת-אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו :

י ואיש אשר ינאף את-אשת איש אשר ינאף את-אשת רעהו מות-יומת הנאף והנאפת :

יא ואיש אשר ישכב את-אשת אביו ערות אביו גלה מות-יומתו שניהם דמיהם בם :

הנה למעלה כתבנו על דרך רבותינו ז"ל:

א. מה היה כי בתחילת הפרשה אמר קדושים תהיו מבלי יקדים ויאמר **והתקדשתם** מה שאין כן פה.

ב. וגם אל אומרו שם תהיו אחר אומרו קדושים, וכאן אומר **והייתם** קודם למלת **קדושים**.

ולבוא אל דרך הפשט נשית לב זולת השתי הערות עוד שתי הערות:

ג. כי מהראוי היה יאמר כי קדוש אני וכו', מעין האמור למעלה (יט ב) קדושים תהיו כי קדוש אני ה', שהוא טעם מתייחס, ולא **כי אני ה' אלוהיכם**.

ד. **אומרו** (פסוק ח) **ושמרתם את חקותי וכו'**, כי אחר אומרו שיהיו קדושים היצטרך לומר אחר כך שישמרו החוקים, כי האם מבלעדי שמירת החוקים יהיו קדושים.

ה. **אומרו** (שם) **אני ה' מקדשכם**, כי הלא יותר יצדק סיום זה בפסוק הקודם מבזה.

ו. כי למעלה נאמר (יט לז) ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי, ופה (פסוק ח) לא הזכיר המשפטים, וגם בחקים לא אמר כל כמאמרו למעלה.

ז. **אומרו** (שם) שמירה ועשיה, ויראה כי הכל אחד.

ח. **כי איש איש אשר יקלל את אביו וכו'** (פסוק ט) איך מתייחס אל האמור.

ט. החילו (שם) במלת כי, שיורה כנותן טעם אל הקודם ואין לו בו שום ייחס כלל.

י. **באומרו** (שם) **אביו ואמו קלל**, אם יזמין לנו יתברך איזה דבר בייטור זה על דרך הפשט, נוסף על לימוד רבותינו ז"ל (סנהדרין פה ב) שהוא לרבות לאחר מיתה.

יא. סמיכות אומרו (פסוק יא) **ואיש אשר ינאף וכו'** אל הקודם, ואל ייתורי תיבות הכתוב ודאי שעל דברי רבותינו ז"ל אין להוסיף, שאומרו שם איש פרט לקטן שאין ביאתו ביאה, את אשת איש פרט לאשת קטן שלא תפסו קידושיו, את אשת רעהו פרט לאשת גוי (סנהדרין נב ב).

יב. מה היה כי בקצת עריות נותן פה טעם מה שלא עשה בפרשת אחרי מות.

יג. שחיסר פה שלשה מהנאמרות בפרשה ההיא.

אך יאמר תחילה מאמרם ז"ל במקומות הרבה (כגון שבת קד א) כי הבא ליטרהר מסייעין אותו. וזה יתכן יאמר פה, והתקדשתם אתם תחילה שתבואו ליטרהר, ואני מבטיחכם שתהיו קדושים ולא יספיק שאור שבעיסה לעכב, כי הלא אני ה' אלוהיכם, כלומר להיותי אלוהיכם אסייע אתכם בלי ספק.

ח ושמרתם את-חקתי ועשיתם אתם אני ה' מקדשכם :

ושמא תאמרו הלא אם לא היית מצווה לנו רק משפטים שהדעת מחייבן החרשנו, כי לא ימצא מקום היצר הרע לעכב. אך בחקים משוללי טעם הלא ירפה את ידינו ויעקשנו. לזה אמר אל תשיתו לב, כי הלא כאשר יקרה לחולה עם הרופא יקרה אתכם. כי יתן משקה לחולה ואומר לו שתה והתרפא, והחולה לא ידע מה הוא אם מרפא אם לאו אך לא ימיש מלשתותו כי יבטח ברופא כי ידע כי רפואתו הוא חפץ ואלו לא ידע ודאי כי בזה תלויה רפואתו לא היה נותנו לו. כן הדבר הזה, כי ידענו כי כל חפצו יתברך הוא לקדשנו במצוותיו, ואם כן גם כי לא נדע טעם החק, הלא ידענו כי לקדשנו מכון. ואם כן נבטח בו ונעשה אותו באהבה ורצון. וזה מאמרו יתברך **ושמרתם את חקותי** אותם שהם מסוג לא תעשה, **ועשיתם אותם** של מצוות עשה. יען ידעתם כי **אני ה' מקדשכם** בכל פקודי ותבטחו בי. כי לולא הייתם מתקדשים בזה לא הייתי מצווה אותם לכם. ובאלה אני מחזיק לכם טובה שלא תדעו טעמם ולא תמצאו סברא ותעשו אותם.

ט כִּי-אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל אֶת-אָבִיו וְאֶת-אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלְל דָּמִיו בּוֹ :

י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנָּאֵף אֶת-אִשְׁתּוֹ אִישׁ אֲשֶׁר יִנָּאֵף אֶת-אִשְׁתּוֹ רְעֵהוּ מוֹת-יוּמָת הַנָּאֵף וְהַנָּאֶפֶת :

יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת-אִשְׁתּוֹ אָבִיו עֲרוֹת אָבִיו גֹּלָה מוֹת-יוּמָתוֹ שְׁנֵיהֶם דְּמִיהֶם בָּם :

יב וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת-כָּלְתּוֹ מוֹת יוּמָתוֹ שְׁנֵיהֶם תָּבֵל עֲשׂוֹ דְּמִיהֶם בָּם :

יג וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת-זָכָר מִשְׁכָּבִי אִשָּׁה תוֹעֵבָה עֲשׂוֹ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוֹ דְּמִיהֶם בָּם :

יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת-אִשָּׁה וְאֶת-אִמָּהּ זָמָה הוּא בָּאֵשׁ יִשְׂרָפוּ אֹתוֹ וְאֶתְּהֵן וְלֹא-תִהְיֶה זָמָה בְּתוֹכָם :

טו וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בְּבִהְמָה מוֹת יוּמָת וְאֶת-הַבְּהֵמָה תִּהְרֹגוּ :

טז וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל-כָּל-בְּהֵמָה לְרַבְעָה אֹתָהּ וְהִרְגָתָ אֶת-הָאִשָּׁה וְאֶת-הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוֹ דְּמִיהֶם בָּם :

טז. כִּי-אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל אֶת-אָבִיו וְאֶת-אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלְל דָּמִיו בּוֹ :

כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת, הלא הדעת מחייבו. כי אביו ואמו קלל דמיו בו מסברא, כי מי יאמר שאיש כזה לא יתחייב מות, ולמה נחזיק טובה למקיימם.

י ואיש אשר ינאף את-אשת איש אשר ינאף את-אשת רעהו מות-יומת הנאף והנאפת :

וכן איש אשר ינאף את אשת איש, מי אשר יאמר מכל העמים שלא **מות יומת הנואף והנאפת,** כי רע על כולם המעשה.

יא ואיש אשר ישכב את-אשת אביו ערות אביו גלה מות-יומתו שניהם דמיהם בם :

וכן איש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה, גם זה סברא שמות יומתו שניהם.

יב ואיש אשר ישכב את-כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם :

וכן אשר ישכב את כלתו, תבל עשו וערבוב זרע הוא, וסברא הוא שמות יומתו שניהם.

יג ואיש אשר ישכב את-זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם :

וכן אשר ישכב את זכר משכבי אשה ראוי הוא כי **תועבה עשו,** וסברא שידודו בה כל העולם.

יד ואיש אשר יקח את-אשה ואת-אמה זמה הוא באש ישרפו אתו ואתהן ולא-תהיה זמה בתוכם :

וכן אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא, וסברא נכונה היא להמיתם.

טו ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת-הבהמה תהרגו :

טז ואשה אשר תקרב אל-כל-בהמה לרבעה אתה והרגת את-האשה ואת-הבהמה מות יומתו דמיהם בם :

וכן איש אשר יתן שכבתו בבהמה, או אשה לפני בהמה, אין סברה גדולה מזו להמיתם. עד גדר שזאת הבהמה **תהרוגו** מרוב החרפה, בל יאמרו זו הבהמה שנכשל בה פלוני (סנהדרין נד א). הנה כי כל אלה הדעת מחייבין.

מאלה תראו ותלמדו אל כל השאר, כי אשר חייב בהם חייב גם בשאר. ומאשר יראה לכם סברא תדונו כי גם בשאר יש, כי אם שקצר יקצר המושג שלכם להשיג טעמים, ובטחו בו יתברך ועשו.

יז ואיש אשר יקח את אחותו בת-אביו או בת-אמו וראה את-ערוته והיא תראה את-ערוته חסד הוא ונקרתו לעיני בני עמם ערות אחותו גלה עונו ישא :

והוא איש אשר יקח את אחותו, כי הנה היה מקום לומר כי אין זה רע בעיני ה'. שאם כן למה לא ברא שני אנשים ויתחתנו זה בזה, ולא שיקח קין תאומתו וכן שת. שעל כן הוצרכו רבותינו ז"ל לומר (סנהדרין נח ב ורש"י) כי בא הכתוב לתת טעם אל היתר קין והבל ושת כל אחד בתאומתו, לומר חסד הוא כי חסד הוא שעשה הוא יתברך להתיר אחותו מפני קיום העולם.

יח ואיש אשר ישכב את-אשה דוה וגלה את-ערוטה את-מקרה הערה והוא גלתה את-מקור דמיה ונקרתו שניהם מקרב עמם :
יט וערות אחות אמה ואחות אביה לא תגלה כי את-שאר הערה עונם יסאו :
כ ואיש אשר ישכב את-דדתו ערות דדו גלה חטאם יסאו ערירים ימתו :
כא ואיש אשר יקח את-אשת אחיו נדה הוא ערות אחיו גלה ערירים יהיו :

וכן אשר ישכב את אשה דוה אחר היות בדרך אישות, לא היה נראה לחייבו מיתה כי אם שחק הוא. וכן אחות אב ואחות אם ואשת דודו ואשת אח, כאשר הותר בהיות בלי בנים, וכאשר הותר לקין לקחת שתי תאומות הבל. הנה אלה הם חקים, ומי שראה סברא בקודמין יאמין באל אמונה אשר ידע הטעם האמיתי ויבטח בו יתברך ויקיימם בשמחה.

כב ושמרתם את-כל-חקתי ואת-כל-משפטי ועשיתם אתם ולא-תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה :
כג ולא תלכו בחקת הגוי אשר-אני משלח מפניכם כי את-כל-אלה עשו ואקץ בם :
כד ואמר לכם אתם תירשו את-אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני ה' אלהיכם אשר-הבדלתי אתכם מן-העמים :
כה והבדלתם בין-הבהמה הטהרה לטמאה ובין-העוף הטמא לטהר ולא-תשקצו את-נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר-הבדלתי לכם לטמא :
כו והייתם לי קדשים כי קדוש אני ה' ואבדל אתכם מן-העמים להיות לי :
כז ואיש או-אשה כ-יהיה בהם אוב או ידעני מות ימתו באבן ירגמו אתם דמיהם בם :

ראוי לשית לב:

א. וכי זו תורה וזו שכרה, שאחר שמור ועשות כל החקים וכל המשפטים, לא יהיה כל הטוב רק שלא תקיא הארץ אותם ולמה היה לה להקיאם.

ב. אומרו אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה, הוא מיותר.

ג. אומרו (פסוק כג) ולא תלכו בחקות הגוי וכו', כי הלא אזהרה זו נאמרה פעמים שלש בשתי פרשיות אלו.

ד. שיורה כי אחר שמור חקותיו ומשפטיו יתברך היה מקום להם ללכת בחקות הגוים, וצריך להזהירם ולא תלכו בחקות הגוי וכו' בוי"ו כמוסיף על קיום המשפטים והחוקים, ונהפוך הוא, כי תחילה היה ראוי להזהיר בסור מרע ואחר כך בעשה טוב.

ה. אומרו (שם) כי את כל אלה עשו ואקוץ בם, כי כאשר נכנס באומרו ולא תקיא אתכם הארץ, היה לו לומר כי את כל אלה עשו ותקיא אותם הארץ.

ו. אומרו (פסוק כד) ואומר לכם אתם וכו', מה צורך לומר ואומר לכם וכו' הרי אמר (פסוק כג) אשר אני משלח מפניכם.

ז. אומרו (פסוק כד) ואני אתננה לכם, ידוע הוא שהוא יתברך יהיה הנותן אותה, וכן אומרו (שם) לרשת אותה הוא מיותר.

ח. אומרו (שם) ארץ זבת וכו', מה צורך לספר טובה פה והרי נאמר פעמים.

ט. אומרו (שם) אני ה' אלוהיכם, ואומרו (שם) אשר הבדלתי אתכם וכו', אין נראה פה צורך לאומרו.

י. סמיכות אומרו (פסוק כה) והבדלתם בין הבהמה וכו', וגם היה ראוי שלא לאומרו כי הרי מפורש בעצם בפרשת שמיני.

יא. אומרו (פסוק כו) והייתם לי קדושים, שהרי נאמר בפרשה זו שני פעמים קדושים תהיו וכו' (יט ב) והתקדשתם וכו' (כ ז) ולמה הושלש פה.

יב. אומרו (פסוק כו) לי מה שלא אמר בפעמיים הראשונים, וכן אומרו (שם) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, מי לא ידע כי להיות לו יתברך הבדלים.

יג. אומרו (פסוק כז) ואיש או אשה כי יהיה בהם וכו', שהרי נאמר למעלה (פסוק ו) ובלתי מקושר אל הקודם.

כב ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה :

אמנם הנה גם שהוא יתברך נדר לתת לישראל ארץ זבת חלב ודבש, לא יבצר מהיות דור בהיות ישראל יושבים על אדמתם ומתפרנסים בצער כאשר היה בימי דוד שלא היה להם לישראל כח לפרנס ענייהם אם לא היו פושטין ידיהם בגדוד (ברכות ג ב). וכן הרעב שהיה בימי דוד, אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה כה ג) שהיה ראוי לבוא בימי שאול ולא הביאו רק בימי דוד מפני שהיו גרופית של שקמה אשר כח בהם לסבול. הנה כי בימי דוד שהיו צדיקים

נדחקו במזונות, וההיקש באיזה דור זולתו לסבה מן הסבות. והלא היה מקום לומר איה ברכת זבת חלב ודבש. על כן אחשבה בא יתברך ואמר הנה תראו כי **ושמרתם את כל חקותי וכו'** **ועשיתם אותם**. והנה איני מבטיחכם מעתה כי אם **שלא תקיא אתכם הארץ**, אך לא יחויב יהיה לכם בכל דור שובע גדול לאיזו סיבה, ולא תאמרו למה הביאנו ה' אל הארץ אם לא לאכול מפריה ולשובע מטובה. כי לא כן הוא, כי דעו נא כי אשר אני מביא אתכם שמה הוא לשבת בה, כי בישיבה בה תהיה לכם קדושה.

כג ולא תלכו בַחֲקֵת הַגּוֹי אֲשֶׁר-אֲנִי מִשְׁלַח מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת-כָּל-אֱלֹה עֲשׂוּ וְאִקְחָ בָם :

על כן בראותכם דוחק **לא תלכו בחקות** הגויים, לומר כי הלא המה היו להם בתים מלאים כל טוב ואולי חקותיהם גרמו להם ותעשו כן גם אתם. כי הלא דעת תחסרו, כי הלא **אני משלח** אותם **מפניכם** ומה הועילו להם חקותם, ואדרבה **את כל אלה עשו ואקוץ בם**.

כד ואמר לכם אתם תירשו את-אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני ה' אלהיכם אשר-הבדלתי אתכם מן-העמים :

ומה שאמרתי דרך חיוב הוא, כי **ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם**. לא שיחויב היות לכם שובע גדול תמיד, כי מה שאמרתי לכם **זבת חלב ודבש** היא מתנה מאתי עודפת על ירושת אדמתם. וזהו **ואני אתננה לכם לרשת אותה ארץ זבת חלב ודבש**. אמנם העיקר של ישיבת הארץ אינו אלא למה **שאני ה' אלוהיכם**. והוא כי ישראל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות קי ב) כי היא תחת חיצוניים. אך בארץ מתייחסת אלהותו יתברך עליכם, כי שם השכינה מחופפת ולא חלק בה לחיצונים. וכל היושב בה הוא באוויר קדוש תחת כנפי השכינה. וזה לכם על אשר הבדלתי אתכם מן העמים. כי רק את ישראל נתן ה' נפשות חלק אלוה ממעל, מה שאין כן לאומות העולם שנפשותם מהחיצוניים. ועל כן יחויב לישראל לשבת בארץ ישראל כי שם שורשם שהשכינה מחופפת ומרחפת עליהם, ולא בחוץ לארץ תחת החיצוניים שעל כן אוויר חוץ לארץ מטמא. באופן כי עיקר הארץ אינה להנאות העולם הזה לאכול לשובעה, רק לשבת בה תחת כנפי השכינה להיקרא בעצם שם ה' עלינו, ולא בחוץ לארץ שהוא כמי שאין לו אלוה חלילה.

כה והבדלתם בין-הבהמה הטהרה לטמאה ובין-העוף הטמא לטהר ולא-תשקצו את-נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר-הבדלתי לכם לטמא :

ועל כן שנפשותיכם קדושות מה שאין כן נפשות העמים, אני מצווה אתכם **שזהבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה**. כי כאשר בבני אדם הבדלתי אתכם להיות **נפשותיכם** קדושות, כך ברוח הבהמה יש בטהורות בחינת קדושות מה שאין כן בטמאות. ועל כן באכלכם בהמה

ועופות טמאים הייתם משקצים את נפשותיכם שבגויותיכם המתקיימות בכם במזון מאכלכם, מה שאין כן האומות ההם שהן מין במינו. וזהו **והבדלתם וכו' ולא תשקצו את נפשותיכם וכו'.**

כו והייתם לי קדשים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן-העמים להיות לי :

ולא תאמרו די בשמרכם מצוותי וחקותי אלה בלבד. כי אחר שנפשותיכם קדושות יאות לכם לעלות מהדרגה אל הדרגה, עד היותכם דבקים בי להשיג רוח הקודש או נבואה. והוא מאמר רבי פנחס בן יאיר (עבודה זרה כ ב) זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי וכו' עד רוח הקדש. וזה יאמר **והייתם לי קדושים**, שהוא שלא תשקוטו עד תהיו לי להשיג רוח הקדש ונבואה. כי מפני זה **ואבדיל אתכם מן העמים** בנפש קדושה **להיות לי**, כי אם לא כן למה שמתו רוח אלוהים בגוף נגוף, חרש את חרשי אדמה.

כז ואיש או-אשה כִּי-יְהִיָּה בָהֶם אֹב או יִדְעֵנִי מוֹת יוֹמָתוֹ בְּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמִיָּהֶם בָּם :

ועל כן **איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו**, כי עזב מלידבק בה' ולידע הדברים על ידו יתברך והלך חשכים לדרוש אל כחות הטומאה, כמאמר הכתוב (מלכים ב א ג) המבלי אין אלוהים בישראל (הלך) [אתם הולכים] לדרוש וכו'.

או יאמר והייתם לי קדושים וכו', לומר הלא אמרתי לכם **ואבדיל אתכם מן העמים**, שהוא כמו שכתבנו בנפשות שמתחת כסא הכבוד הן. ושעל כן תבדילו בין הבהמה וכו' בל תשקצו קדושת נפשותיכם בטמאות.

ושמא תאמרו כי לא יראה הפרש בין ישראל לארמאי, ולמה לא יוכר בין בעל נפש קדושה להפכו, לזה אני אומר כי **והייתם לי קדושים**, שהוא כי כשתהיו לי תהיו קדושים שהוא בסילוק שהוא בעלות נפשותיכם לי. כי מה **שאבדיל אתכם מן העמים** לא היה רק **להיות לי**, ועל כן די אם אז תהיה הקדושה. ועל כן **איש או אשה כי יהיה בהם אוב וכו'**, שעל ידי כן מדבקים עצמם בטומאה, **מות יומתו**, כי רחקו מהיות לו יתברך בסילוקן.

או יהיה עניין הכתובים מפסוק ושמרתם את כל חקותי וכו'. שאומר הוא יתברך הנה נא ערכתי שלחן חקי ומשפטי והרחקתי אתכם מחקות הגויים ההם. והנה שלש חלוקות בדבר: א. עשות חקות הגויים.

ב. הרחק מהם, אך גם בשב ואל תעשה לא יעשו גם כן חקים ומשפטים של תורה.

ג. עשות גם חקי ומשפטי.

והנה היה אפשר יאמר איש בלבו כי לא תקיא אותם הארץ רק בעשותם חקות הגוים ההם, אך אם לא ילכו בחוקותם, גם שלא יעשו גם כן משפטי ה' וחקיו, לא תקיא אותם הארץ. לזה אמר **ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם**, ועל ידי כן **ולא תקיא אתכם הארץ**. כלומר שאם לא ישמרו ויעשו חקי ומשפטי ה', גם **שלא ילכו בחקות הגוים** תקיאו הארץ. והוא גלות משבת בה, עם שאני מביא אתכם שמה לשבת בה. ושמה תאמרו אם כן מה הוא ההפרש בין חלוקה זו לחלוקה לכת בחקות הגויים, לזה אמר **ולא תלכו בחקות הגוי וכו'**, כי בזה לא בלבד יחייב גלות כי אם גם כליה חלילה. כי הלא **את כל אלה עשו ואקוץ במ** לכלותם במציאותם, והוא אומרו לא תחיה כל נשמה (דברים כ טז). כלומר וגם אעשה זאת לכם אם בחקות הגויים תלכו, וראיה כי דנתים משפט מות. כי הלא ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם, שהוא כי ימותו באופן תצדק לשון ירושה, עם היות שלפי האמת אין אתם יורשים אותם כי מאין ולאין מורשים אתכם, כי אם שאמרתי לשון מושאל להורות שימותו ויכלו. כי הלא האמת הוא כי **ואני אתננה לכם** דרך מתנה ממני, אלא שבידכם **לרשת אותה** שהוא לעשותה ירושה על ידי כשרון. והוא כי מתנה יש לה הפסק וירושא אין לה הפסק (עיין בכורות נב ב), שהוא שאם לא תזכו תהיה אחריכם לגוים ואם תזכו תהיה לכם עד עולם.

או יאמר **ואני**, שהוא כמאמרם ז"ל פרשת במדבר **במדבר רבה** (ג ד) שכל מקום שנאמר ואני הוא ובית דינו. יאמר ואני כלומר לפי האמת אינכם יורשים שלהם, כי אם על יד אני ובית דיני **אתננה לכם** בדין אם תזכו. כדי שתעשו אותה ירושה קיימת לעד טובה לכם לעולם הזה, שתהיה **זבת חלב ודבש**. וגם לעולם הבא, כי בהיותכם בה **אני ה' אלוהיכם** כמדובר בקודם. מה שאין כן לדר בחוץ לארץ שהוא כמי שאין לו אלוה (כתובות קי ב).

ושמה תאמרו היאך תוכלו לעשותה ירושה, וגם בכם יצר הרע כגויים אשר אבדו אותם במעשיהם הרעים, אל תחושו, כי הלא אתם יצדק בכם מה שאמרתי להיותכם **אשר הבדלתי אתכם מן העמים** לתת לכם נפשות קדושות. ועל כן **והבדלתם וכו' פן תשקצו את נפשותיכם** הקדושות. ועל כן אל יקשה בעיניכם התקרבתם אלי, כי אני מבטיחכם כי **והייתם לי קדושים**, לא כמלאכים שאין נקראים קדושים רק בערך בני אדם החומריים ולא אצלי, ככתוב אצלנו על פסוק (ישעיה מ כה) ואל מי תדמיוני וכו', ובפסוק (תהילים פט ז) כי מי בשחק וכו'. שהוא כי מי בשחק מקדישי עליוני יערוך לה', שיאמר דרך משל שמש בגבעון דום ויעמוד השמש וכיוצא בזה, אך ימצא מי שידמה לה' בבני אלים, הם בני אבות הקדושים הנקראים אלים. והוא כי יאמרו אומר ויקם להם, וזה יקרא דמיון אליו יתברך. כמאמר **ספר הזוהר** (בראשית י א) על פסוק (ירמיה י ז) כי בכל חכמי הגוים וכו' מאין כמוך הא בחכמי

ישראל יש כמוהו, שהוא כי יעשה נפלאות. מה שאין כן למלאך שלא יעשה זולת אשר יצווה מאתו יתברך. ועל דרך זה יאמר **והייתם לי** כלומר אצלי **קדושים**, מה שאין כן מלאכי השרת שאינם קדושים רק בערך החומריים. ולא כמו זר יחשב, כי הלא **קדוש אני** ואתם חלק ה' אמרה נפשכם באופן שאסייע אתכם. כי מה **שאבדיל אתכם מן העמים** אינו כי אם **להיות לי** ממש דבקים בי, מה שאין כן למלאכי השרת. ועל כן המתדבק בכחות הטומאה, שהוא **איש או אשה כי יהיה בהם אוב וכו' מות יומתו**, כי מהפך חלילה כוונתו יתברך. וזהו אומרו (פסוק ח) **מקדשכם**.

או יאמר **והייתם לי קדושים וכו'**. לומר, אל יעלה על רוחכם שכבר אתם לי מבלי תהיו קדושים ופרושים, כי הלא **והייתם לי** על ידי היותכם **קדושים** כי **קדוש אני**. ואם תאמרו שכבר אתם לי מאז הפלתי גורלות ביני ובין שבעים שרים, לזה אמר **ואבדיל אתכם וכו'**, לומר כי אז לא עשיתי רק הבדיל מהם אך עדיין נשאר בידכם **להיות לי**, ומאז היה כדי להיות לי אחרי כן במעשיכם שתהיו קדושים.

פרשת אמור

פרק כא

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה אֲמַר אֶל-הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאִמְרַתְּ אֲלֵהֶם לִנְפֹשׁ לֹא-יִטְמָא בְּעַמִּי :
 ב כִּי אִם-לְשֹׂאֲרוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו לֵאמֹר וְלֹאֲבִיו וְלִבְנוֹ וְלִבְתּוֹ וְלֹאֲחִיו :
 ג וְלֹאֲחֹתּוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא-הָיְתָה לְאִישׁ לֹה יִטְמָא :
 ד לֹא יִטְמָא בְּעַל בְּעַמִּי לְהַחֲלוֹ :
 ה לֹא-(יִקְרָחָה) [יִקְרָחוּ] קִרְחָה בְּרֹאשׁוֹ וּפָאֵת זָקְנָם לֹא יִגְלַחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שְׂרָטָה :

ראוי לשית לב:

א. אל כפל אומרו **אמור ואמרת**.

ועוד אומרו תחילה **אמור אל הכהנים** לשון רבים, ואחרי כן אמר **לא יטמא** לשון יחיד.

ועוד מי לא ידע כי הם **בני אהרן**

וגם אומרו **לנפש** ולא אמר למת.

ועוד באומרו **לאמו** וכו', למה לא הקדים האב, וגם היה לו לומר ולאמו בוי"ו.

ועוד אומרו (פסוק ה) **לא יקרחה קרחה וכו'** אחר שגם נאמר בישראל (לעיל יט כז, דברים יד

א), כי גם שלמדים בגזירה שווה מזה לזה, יאמר הכל בישראל ובכלל מאתים מנה.

ומאומרו **לא יקרחה** וכו' שינה לדבר בלשון רבים.

א ויאמר ה' אל-משה אמר אל-הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא-יטמא בעמיו :

והנה אפשר כי למה שאזהרה זו היא יתירה לכהנים על כל איש ישראל, וקשה הדבר לזרע אהרן לבדם ליזהר יותר מכל איש ישראל, על כן בדבר הזה ראתה תורה ללמד אל משה יאזור כגבר חלציו, בל ילאה בלמד אל כללות ישראל פעם אחת. והוא כי הנה זה דרך הרב ללמד ולהשמיע תורה לרבים ואפשר יאמר מה לי עוד הלא ייסרתי רבים, השומע ישמע והחדל יחדל ואם ישמט איש מלשמור ולעשות הוא בעונו ימות. והנה הודיע אלוהים אותו כי לא זו הדרך ישכן אור, כי אם עוד ישוב יניף ידו. ולא בלבד בשביל רבים כי אם אף גם על אחד להשיבו אל ה'. ואל ימעט אחד מישראל בעיניו כי צדיק יסוד עולם. וכמאמרו יתברך ליחזקאל (יחזקאל ג יט) ואתה כי הזהרת רשע וכו', כי גם על היחיד הקפיד. וזה מאמרו יתברך אל משה רבן של כל ישראל, **אמור אל הכהנים** דרך כלל, ואל תלאה מלחזור אל יחיד אשר יצטרך לשוב להזהירו, כי אם גם **ואמרת** גם אל היחיד **לנפש לא יטמא וכו'.** וזה אומרו **לא יטמא** לשון יחיד, כי ישוב אליהם להזהירו גם לאחד אחד.

עוד יתכן דרך אחרת יתיישבו בו כל יתר ההערות. והוא בהזכיר ראשונה מאמרם ז"ל על ענין הפרה אדומה (**במדבר רבה** יט ח), וזה לשנו: משל לשפחה שולדה טינף פלטין של מלך אמר המלך תבוא אמו ותקנח, כך תבוא הפרה ותכפר על מעשה העגל. והוא בהעיר כי הלא יקשה כי לא לכפר על עוון העגל באה הפרה, רק לטהר את הטמאים. אך על פי דרכנו נשית לב אל טומאת מת באהל, כי איך יטמא בלי משא ונגיעה. וגם אל אומרו **לנפש** ולא אמר למת. אך אין ספק כי אם שדרך כלל יש כח טומאה אחוז במת, ובנפשו אשר עליו תאבל הוא החלק הקרוב אל החומר, ועל כן יש בו כח להתפשט בכל אהל המת. ועל כן נאמר בו **לנפש**. מה שאין כן בנבלת בהמה כי אין טומאתה רק במגע ובמשא ולא באהל, כי אין טומאתה רק על בשרה על העדר איכותה. מה שאין כן באדם כי בעל נפש הוא, וגם בחלק נפש הדבוק בו שולט כח הטומאה ומתפשט. והוא כי הנה מאז ברא אלוהים אדם על הארץ גזרה חכמתו יתברך יהיה הוא וזרעו חי לעולם. והוא כי קדוש היה, משולל עכירות, הגוף מעשה אלוהים הוא, והנפש חלק אלוה ממעל, הכל מהקדושה אשר לא תיפול בה גדר מיתה כלל.

אמנם כאשר חטא על הנפש בא נחש והטיל זוהמת טומאה (שבת קמו א), מנפש ועד בשר שרתה חלאת טומאה אשר היא מבחינת הטומאה וכל עוד שחלאת הזוהמא היא דבקה באדם לא יוכל מלט ממנה כי היא כרוכה בה. וגם לו יונח תטהר הנפש מעונה על ידי תשובה וייסורין כאשר בדוד המלך ע"ה, המיתה מוכרחת למען זכך חלאת החומר בכור הארץ, ויעלה מן הארץ זך בלי שמרי זוהמא, מוכן לקבל קדושת הנפש טהורה בקשר קדושה שעוד לא יתפרדו, כאשר הייתה נפש האדם באדם בהיבראו טרם יחטא. שחטא לא ימצא אחר התחיה כי אין יצר הרע עוד. ועל כן היה עונש האדם מיתה ולא ייסורין, והיות גם לכל זרעיותיו.

והנה אחרי נמכר האדם אל המוות, גזרה חכמתו יתברך כי גאולה תהיה לו מזוהמת נחש. וחשב מחשבתו מן אברהם עד מתן תורה להתם הזוהמא קו לקו, כמפורש פרשת תולדות (לעיל בראשית כה יט) ובאלה שמות (א א) ובפרשת יתרו (שמות יט א), כי זה היה עיקר כור הברזל של גלות מצרים וימי העמדת הר סיני לגמור מירוק וליבון הזוהמא עד תומה. ויהי כן, וכמאמרם ז"ל (שבת קמו א) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. ועל כן היה להם חירות ממלאך המוות, כי בביטול הזוהמא אין עוד מיתה. אך אחרי כן על ידי העגל חזרה הזוהמא למקומה. ועל ידי כן חזרה המיתה הכרוכה באדם על ידי הזוהמא, כי היא מבחינת המיתה והיא דבקה בחומר ובנפש ומה גם בחלק הנשאר עם הגוף. והוא הכח הטמא אשר יטמא את הנוגע במת, ומתפשט באוהלו לטמא כל הבא אל האוהל וכל אשר באהל. וזה מאמר רז"ל כי העגל טינף פלטין של מלך. כי האדם הוא פלטין ומשכן מלכו של עולם כי היכל ה' הוא. ומה גם במתן תורה שעליהם השרה שכינתו יתברך. וזה טינפו, שהחזיר בו זוהמת נחש וטימא נפשו ויעכר גופו. ומי יקנח הזוהמא הנדבקת למטמא למת כי היא המטמאת אותו, אמו היא הפרה. וזה שאמר במשל תבוא אמו ותקנח. וכן הכפרה האמורה בנמשל עניינה קנוח, ככל לשון כפרה שמטהר החטא, כד"א (בראשית לב כ) אכפרה פניו במנחה כפירוש רש"י ז"ל שם.

ונבא אל העניין. והוא, כי למה שהכניס הניגשים אל ה', הוא אלוהים חיים, רצה להרחיקם הקדוש ברוך הוא בל ידבק בידם מאומה מן טומאת זוהמת נחש אשר דבקה במת. והנה היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר, הנה שני דברים יש לכהנים:

א. היותם מקריבים לחם אלוהיהם,

ב. היותם מזרע אהרן.

והנה מהבחינה הראשונה, טוב הדבר יתרחקו מהטומאת מת יותר מכל ישראל. אך על הבחינה השנית, אדרבה להיותם מזרע אהרן שעל ידו יצא העגל ההוא וטינף והביא זוהמא מיתה, להם לבדם היה ראוי יטמאו במת ולא יתר ישראל. לזה אמר נהפוך הוא כי הלא לא דבק בו מאומה. ואדרבה להיותם **בני אהרן** קדוש ה' ראוי להם לבלתי יטמאו לנפש. וזה מאמר הכתוב **אמור אל הכהנים**, כלומר המשרתים שהיא הבחינה הראשונה, אמור להם שהם **בני אהרן**, וזה יתרון להם. ואחר אמרם שהם **בני אהרן**, אחר הקדמה זו **ואמרת אליהם לנפש לא יטמא**, כי בחינת היותם **בני אהרן** היא ראויה לכך. ועל כן אמר **לא יטמא** ולא אמר לשון רבים, לרמז כי הוא אהרן הנזכר נאות של נפש לא יטמא, וממנו אל זרעו אתו. כי לטובה כיוון כמדובר במקומו (לעיל פרשת כי תשא לב ד) בס"ד, ולא דבק בנפשו מטומאת העוון ההוא מאומה. והנה היה מקום לומר, כי למה שנפשות כל אישי ישראל לאחד יחשבו, כי משורש אחד יחד כולם, ולכן היה מקום לומר, כי כל איש ואשה מישראל אשר ימות הכל

קרוביו כעם ככהן, מצד הנפש אשר חלק ממנה דבקה בגוף כמאמר הכתוב (איוב יד כב) ונפשו עליו תאבל. עם כל זה **לנפש**, שהוא בשביל בחינת הנפש שעליה היה ראוי ליטמא, עם כל זה **לא יטמא בעמיו**, כל עוד שיש לו קוברים שהמת בתוך עמיו.

ב כי אם-לשאר הקרב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו :

כי אם לשאר, לומר כי מהראוי לא היה לו לטמא כי אם לאשתו שהיא כגופו מצד קורבת נפשם כנודע, כי נפש אדם עם נפש בת זוגו אחת יחשבו כשני גופים בנפש אחת. וזה מאמר הכתוב (בראשית ב כד) על כן יעזוב איש את אביו וכו' ודבק באשתו וכו'. והוא כי מתחילה דו פרצופים נבראו, להורות שהיו נפש אחת וגם הגופים כאחדים, ועל כן בהילקח האשה לצד אחד אמר (שם שם כג) לזאת יקרא אשה, שהוא שם נגזר מאיש, כי מאיש לוקחה זאת (שם), שהיינו דו פרצופין, להורות כי נפשנו לאחת תחשב כי נפש אחת וחיות אחד היה לשנינו. ובכן אחר שיותר קורבה יש לאדם עם אשתו מאשר יש לו עם אביו ואמו, ועל כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. וכאשר הם בנפש אחת, והיו גם כן לבשר אחד שיולידו בין שניהם בנים שבהם יהיו שניהם לבשר אחד, כי שלשה שותפין באדם וכו' (קדושין ל ב), נמצא כי גוף בשר הבן בין שניהם נעשה.

ונבוא אל עניין הכתוב. אמר הנה ראוי **לא יטמא וכו' כי אם לשאר** היא אשתו, הקרוב האליו לרבות את הארוסה [לאחיה מפני שהבעל] לא נשאה, כי העיקר הוא על קורבת הנפש שהוא יותר מאביו ואמו. ועם כל זה אני מתיר לו ואומר **לאמו ולאביו וכו'**. וזהו שלא אמר ולאמו, כי אינו כהולך ומוסיף כי אם אדרבה כמתחיל סוג אחר אשר לא כשאר הקרוב אליו הוא. והתחיל מאמו שהיא אשר היחלה לתת חלק בו להעשות, כי אשה מזרעת תחילה יולדת זכר (נדה לא א). ופה לא ידבר רק על הזכרים, כי **בני אהרן** מוזהרים על הטומאה ולא בנות אהרן (סוטה כג ב). ולא בלבד אב ואם שעשו את בשרך וגם יש להם חלק בצד מה בנפשך, כנודע מחכמי האמת כי בהזדווג והתאחד האיש עם אשתו להוליד, גם נפשות שניהם מתאחדות ומקנים צד מאיכות נפשותם בנפש הבן בצד מה, באופן שאתה חלק מהם ודרך החלק נמשך אחר הכל. כי אם גם **ולבנו ולבתו**, שנהפוך הוא כי המה חלק ממולידם ולא היה לכל ליטמא בעד החלק. עם כל זה אני מתיר. וזהו **ולבנו ולבתו**. ולא זה בלבד, כי אם גם האח שאין לך שייכות חלק עם הכל עמו, כי אם למה שבא ממקום שבאת. גם עליו תטמא וזהו **ולאחיו**.

ג ולאחיתו הקרובה אליו אשר לא-היתה לאיש לה יטמא :

אך באחות יש הפרש. כי אם הייתה לאיש יותר יחס יש לה עם אישה מעמך, כי בת זוגו היא ולאחד יחשבו, כמדובר על **כי אם לשארו**, ואשר אמרתי שהבעל מטמא על אשתו הלא הוא כשהיא כשרה אליו, כי אז יש נפשה קשורה בנפשו כמדובר למעלה. אך כשהיא פסולה אליו אז אין לו קשר עמה.

ד לא יטמא בעל בעמיו להחלו :

ועל כן **לא יטמא בעל בעמיו**, כשהוא מתחלל בה שהיא פסולה אליו, שהוא להחלו.

ה לא-(יקרחה) [יקרחו] קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת :

ושמא תאמרו אם כן איפה שכל כך חשוב הכהן, יקרחו עליו במותו, כי קרחה גדולה עושה לנו פרידתו ממנו, לזה אמר **לא יקרחו קרחה וכו'**. ואמר לשון רבים, שחוזר בין על אשר מת לו מת שמטמא עליו בין על אשר אינו מטמא עליו.

ו קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את-אשי יהוה לחם אלהיהם הם מקריבם והיו קדש :

ז אשה זנה ויחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי-קדש הוא לאלהיו :

ראוי לשים לב:

מה בא להוסיף פה על האמור לכללות ישראל קדשים תהיו (לעיל יט ב).

וגם אומרו לאלוהיהם הוא מיותר.

ולמה חוזר ואומר והיו קדש.

וגם אומרו קדש ולא אמר קדשים, כי על רבים ידבר.

ועוד כי בכלל אומרו **קדשים** הוא שוהיו **קדש**.

ועוד מי לא ידע שאם **קדושים יהיו** שלא יחללו שם אלוהיהם.

ועוד אומרו (פסוק ז) אשה זונה לא יקחו בלשון רבים, וסיים **כי קדוש** הוא לשון יחיד.

אך יאמר, הלא אמרתי **שלא יקרחה קרחה** הכהנים חיים על המתים. והלא תאמרו כי הלא הפסדנו הרבה, והקרחה היא להורות על הפסד המתים. אך אל תחושו כי הנה **קדשים יהיו** כללות **הכהנים לאלוהיהם**, שהוא בלכתם אצל אלוהיהם שהוא לעת סילוקם, שהוא שיהיו **לאלוהיהם** דבקים בו יתברך. וזהו **קדשים יהיו וכו'**, כלומר **קדשים יהיו** פה בעולם הזה ועל ידי כן יהיו **לאלוהיהם** בלכתם אליו. ועל כן ראוי **לא יחללו שם אלוהיהם** בעשותם קרחה ושרטת, על מה שמורים כי אשר מתו אינן דבקים בה' במותם עם היותם משרתיו יתברך.

והנה **את אשי ה' לחם אלוהיהם הם מקריבים** לפניו יתברך. נמצא כי הכהן אצלו יתברך ידמה למושיט לחם ויין לפני המלך על שולחנו, כי לא יעשה כן רק אשר הוא נחמד ונעים לפני המלך. כן הכהנים את **אשי ה' לחם אלוהיהם הם מקריבים** לפניו יתברך, אם כן ודאי כי **והיו קדש** לפניו. שלא יתכן שיקריבו לחם אלוהיהם קדוש לפניו יתברך והמה לא יהיו קדש אצלו יתברך.

או **יאמר קדושים יהיו וכו'.** לומר, הלא אמרתי אליכם לנפש לא יטמא, שנית **שלא יקרחו קרחה** ו**שלא יגלחו פאת זקנם** ו**שלא ישרטו שרטת**, שהיה מחוקי הגויים עובדי עבודת אלילים. אמר עתה, אשר הזהרתים על הטומאה הוא על כי **קדושים יהיו לאלוהיהם**. ואשר אמרתי **לא יקרחו קרחה וכו'**, שהם שלשה חקי עבודת אלילים, הוא **שלא יחללו שם אלוהיהם**, כלומר שם הקרא **ה' אלוהיהם**. כי בעשותם חקי אלוהי נכר יסתלק אלהותו יתברך מעליהם ודאי, וזהו **ולא יחללו שם אלוהיהם**. והנה עדיין נקראים **קדושים** לשון רבים. אך אחרי כן, בזהירות מטומאה ומחקי הגוים כאשר אחרי כן יעשו עבודה, יקנו אחדות ליקרא **קדש** וגם כי רבים יהיו יקנו אחדות קדושה ליקרא רבים כאחד **קדש**. וזהו **כי את אשי ה' וכו' הם מקריבים**, שהוא כאשר **את אשי ה' הם מקריבים** ידמו אל המקריב לחם מלך בשר ודם על שולחנו, שלא יבצר מהיות המציב לחם לפני המלך גדול האיכות מהלחם עצמו. כן גם אתם גדולים וקרובים אלי, עד גדר שבבאכם להקריב אתם מתייחסים לרבים, כאומרו **הם מקריבים**. ועל ידי המעשה כל הנטפלים בקרבן קונים אחדות קדושה, וזהו **והיו קדש**. ולא בלבד אחדות כי אם גם התייחסם אל מציאות הקדש. והנה נא שתי מעלות טובות:

א. היותם **קדושים**.

ב. היות **ה' נקרא אלוהיהם** הם לבדם בלי הצטרפות אתם כל קהל עדת ישראל.

ז **אשה זנה וסללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי-קדש הוא לאלהיו :**

והנה עוד מעלה שלישית אעלה אותם. והיא, כי אם עד כה נקרא **ה' אלוהיהם** הוא אל כללות כהנים, אך לא אל איש מהם לבד, שלא יכנה יתברך את שם אלהותו עליו ליקרא אלוה. אך יכנו עצמם למצווה זו, כי **אשה זונה וכו'**, על ידי כן יקנו עוד קדושה עד הקרא **ה' אלוהי כל אחד מהם**. וזהו אומרו **אשה זונה וכו' כי קדוש הוא לאלהיו** שהם השלשה דברים:

א. הקרא **קדוש**.

ב. שלא בלשון כולל כאומרו למעלה **קדושים**.

ג. הקרא יתברך **אלוהיו** של כל אחד ואחד בלשון יחיד.

ח **וקדשתו כי-את-לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה-לך כי קדוש אני ה' מקדשכם :**

ט **ובת איש כהן כי תחל לזנות את-אביה היא מחללת באש תשרף :**

ראוי לשים לב:

כי אחר שהוא יתברך מקדשו, ואומר **קדשים יהיו וכו'** (פסוק ו) **כי קדוש הוא לאלוהיו** (פסוק ז), איך יצווה את העם יקדשוהו.

ולא עוד אלא שחוזר ואומר **קדוש יהיה לך** פעם שנית.

ועוד אומרו כי קדוש אני ה', מי לא ידע בכל זה. ומה גם כי נאמר כמה פעמים אפילו בישראל.

ועוד אומרו מקדשכם, שהראוי יאמר מקדשם.

ועוד סמיכות אומרו **ובת איש כהן וכו'** אל הקודם, ומכל שכן אל המאוחר.

ח וְקִדְשְׁתוּ כִּי-אֶת-לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מִקְרִיב קֹדֶשׁ יְהִי-לְךָ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם :

אמנם הנה אין ספק מהמון עם בני ישראל מלהרהר ולומר, הלא כולנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו ולמה ירד ירדנו מערך **בני אהרן** כמרום רקיעא עד תהומא דארעא, שכל כך מפליג בקדושתם ומזהירים על הטומאה, מה שאין כן לישראל. לזה אמר **וקדשתו וכו'**, לומר הנה שתי בחינות יש בקדושה:

אחת מאיכות עצמם שהם בעלי כתר כהונה,

שנית מחמת העבודה **שלחם אלוהיהם הם מקריבים**.

ועל כן אתה ישראל אל תקנא, כי מה שתעשה עיקר הוא מהבחינה השנית. כי **וקדשתו** שתחשיבהו לקדוש, יהיה על **כי את לחם אלוהיך הוא מקריב**. אך אל הבחינה הראשונה שהיא על קדושתו מצד עצמו אין ההפרש כל כך. כי הלא לכם אמרתי (לעיל יט ב) **קדשים תהיו** חסר וא"ו. ואלו אותם הייתי מייחס לקדושים או לקדוש במילוי הייתה מדרגה גדולה. אך לא כן הוא כי אם **קדש יהיה לך** בלי מלוי, **כי קדוש** מלא איננו כי אם **אני ה' מקדשכם**, ככם כהם.

ט ובת איש כהן כי תחל לזנות את-אביה היא מחללת באש תשרף :

ואין לכם להרהר חלילה בי כי אני נושא פנים לאהרן, כי הנה **ובת איש כהן כי תחל לזנות** אני מחמיר עליה בעונש מאלו הייתה בת ישראל, כי **באש תשרף**. ומה גם למאן דאמר כי אין מיתה זו לבועל (סנהדרין נא א). ואם היה העניין לחלוק כבוד להם, יותר היה ראוי להקל בעונשה. אלא ודאי שאינו רק על היות במציאות בחינת יתרון, ולכן תשרף על חללה את אביה.

והנה אמרו רבותינו ז"ל (נדרים סב א) **וקדשתו** לכל דבר שבקדושה, לברך ראשון לפתוח ראשון ליטול מנה יפה ראשון וכו'. ועל פי דרכם זה יתכן אשר הערנו באומרו **אני ה' מקדשכם** ולא אמר מקדשו. שהוא מעין עניין מאמרם ז"ל **בתנחומא** (בראשית א) על פסוק (שמואל א ב ל) כי מכבדי אכבד זה המכבד תלמידי חכמים, כי לה' המה ומשרתיו יקראו ככהנים בעבודתם. ובזה יאמר **וקדשתו** אתה ישראל את הכהן לכל דבר שבקדושה לברך ראשון וכו'. ולא תעשה כן על היותך נהנה על ידו שתתכפר בעבודתו, כי אם על בחינת כבודי **כי את לחם אלוהיך הוא מקריב**, כי על כן **קדש הוא לאלוהיו**, באופן שאותי אתה מכבד בכבודך אותו. ותרוויח בזה כי גם אני אכבדך עמו כי מכבדי אכבד. וזהו **אני ה' מקדשכם** כאחד, כי כמוהו כמורך תהיו שווים לקבל כבוד ממני. כי אומרו **מקדשכם** הוא עניין כבוד, כאומרו **וקדשתו** שפירשו ז"ל לברך ראשון וכו' (נדרים סב א). ואין מוציאין המשמעות מפשוטו לגמרי, כי אם, יהיה בעיניך כקדוש להיות ראוי לכבוד. ועל דרך זה **אני מקדשכם**, שתהיו קדושים בעיני וחשובים לכבדכם.

והנה עדיין ראוי לשים לב מי הגיד לרבותינו ז"ל במדרש **תנחומא** שאומרו מכבדי אכבד מדבר בתלמידי חכמים. אמנם יתבאר זה לפי דרכנו במשנת בן זומא (אבות ד א) האומר איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד וכו'. ולבוא אל ביאורו נעתיק כל המשנה ונבאר אותה בס"ד. וזה לשונו:

בן זומא אומר:

איזהו חכם הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים קיט צט) מכל מלמדי השכלתי כי

עדותיך שיחה לי.

איזהו גבור הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז לב) טוב ארך אפים מגבור ומושל

ברוחו מלוכד עיר.

איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר (תהלים קכח ב) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב

לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

איזהו מכובד המכבד את הבריות, שנאמר (שמואל א ב ל) כי מכבדי אכבד ובזי יקלו,

ע"כ.

וראוי לשים לב:

א. מה היא כוונת התנא בארבעה דברים אשר בא לגדור גדרן מזולתן, שאם הוא על התנאים הצריכים להשגת נבואה, אם כן במקום **איזהו מכובד** היה ראוי לומר איזהו עניו ויגדור גדרו.

ב. **אומרו** הלומד מכל אדם, כי הלא זה יותר יצדק בו תואר תלמיד מתואר חכם.

ג. כי מה ראה במאמר התנא האומר איזהו חכם הרואה את הנולד (תמיד לב א) שדחה אותו,

או אם מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

ד. הראיה שמביא מפסוק מכל מלמדי השכלתי, כי הלא אינו אומר שם שעל לומדו מכל אדם נקרא חכם.

ה. אומרו איזהו גיבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגיבור, כי הלא תראה ראיה הפכית, כי מאומרו טוב ארך אפים מגיבור יורה שהארך אפים אינו הגיבור, ואיך יאמר שהוא תואר וגדר הגיבור.

ו. אומרו איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיו וכו', מי אמר לו שמי שנאמר בו יגיע כפיו וכו' נקרא עשיר.

ז. מי אמר לו כי האוכל יגיע כפיו האמור שם הוא שמח בחלקו ולא שבעיצבון יאכלנו.

ח. למה מביא פירוש אומרו בכתוב אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, כי הלא אין זה רק לתת טעם אל כפל התיבות, כי מי שהוא מאושר ידוע הוא שטוב לו, על כן פירש אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, וצריך לתת טוב טעם מה ראה על ככה ומה הגיע אליו פה להיטפל בהתכת תיבות הכתוב, ויראה שלא כעניין.

ט. אומרו איזה מכובד המכבד את הבריות, כי אדרבה הוא תואר מכבד ולא תואר מכובד.

י. אומרו שנאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו, כי הלא המה דברי ה' האומר כי מכבדיו יכבד, ואיך ילמוד משם למכבד את הבריות, כי כבוד ה' שאני.

יא. אומרו ובוזי יקלו, כי הלא לא ילמוד רק מאומרו מכבדי אכבד, ולמה יביא ובוזי יקלו לבלי צורך, והוא דבר הפך העניין, האם לגמור הפסוק בלבד לא יחשוד התנא ירבה דברים לבלי צורך, ומה גם במלות כאלה.

אמנם יתכן בכללות העניין, בא לתאר תוארים הראויים אל הדברים האפשריים לטעות בהם בני האדם. וירא והנה ארבעה המה התוארים אשר יתארם האדם הפך אמיתתם, ובא להסיר מלבם. והוא כי הלא אם יאמרו לכל אשר הוא חכם בעיניו, אמור נא מה הוא גדר החכם, הלא יענה המלמד לכל אדם. ואם יאמרו אליו ומה תואר הגיבור, הלא יאמר אשר יאבק איש עמו ויגבר עליו ויפילהו ארצה. ובאמור אליו אמור נא תואר העשיר וגדרו, הלא יאמר אשר רב חילו. ואם יאמרו לו איזהו מכובד, הנה יאמר אשר יכבדוהו אנשים. על כן כנגד ארבעה דברים אלו דבר בן זומא, ויגלה עפר מעיני כל אשר טח מראות עיניו מהביט אל האמת. ואמר אשר יאמר כי חכם יקרא המלמד לזולת, אין זה תוארו האמתי כי אם אדרבה הלמד מכל אדם כאשר נבאר בס"ד. וכן אשר יאמר כי גיבור הוא גיבור הכח באבריו, לא כן הוא כי אם הכובש את יצרו אף אם חלש שבחלשים יהיה. וכן אשר בלב כל איש כי עשיר הוא אשר כביר מצאה ידו, נהפוך הוא כי אדרבה רש הוא כי מרבה נכסים מרבה דאגה (אבות ב ז), אך לא יקרא עשיר כי אם השמח בחלקו המועט. וכן אשר אמר איזהו מכובד, לא אשר יכבדוהו כי אם אדרבה המכבד את הבריות כאשר נבאר בס"ד.

עוד יתכן דרך שני, והוא מחלוקת אחרונים במאמר הידוע מרבתינו ז"ל (נדרים לח א) בגדרי תוארים המיוחדים לנבואה, הלא המה **חכם גיבור עשיר ועניו**. כי יש מהאחרונים אומרים דברים כפשוטן. אך הלא על זה הפירוש קושיא גדולה נופלת עליו. והיא, כי היתכן יהיה איש צדיק חסיד ישר ונאמן והוא חלש או איש רש, היאבה ה' למנוע ממנו שפע נבואתו על שטבעו או מזלו גרמו לו יהיה חלש, או על שחשכו כוכבי נשפו מלהעשירו. נמצאת הנבואה תלויה ונתונה תחת הטבע או תחת המזל, והלא כמו זר נחשב. על כן יש מחכמי המחקר האחרונים הסכימה דעתו לומר כי גם מאמרם ז"ל באומרם **חכם גיבור ועשיר**, מעמד שלשתן על הכישרון התלוי בבחירה הוא, כרביעית היא הענווה. ולפי זה, אשר הביאו בגמרא (נדרים לח א) ראייה אל הגבורה משיבור הלוחות יהיה כי לולא היות משה כובש את יצרו עד היות חומרו זך וכמעט רוחני, על כן עצר כח לשבר הלוחות, מה שאין באיש גיבור כח גופני יכול לעשות. וכן מה שהביאו (שם) ראייה אל העושר מפסוק (שמות לד א) פסל לך, הפסולת לך יהיה, בשום לב כי הלא יקשה שאם כן כל אשר התנבא עד אשר פסל לוחות שניות איך השיג הנבואה הגדולה מבלי היותו עשיר עד לוחות שניות. אך הוא כי היה שמח בחלקו וה' עשה שגם עושר בפועל יהיה לו.

והן זאת יתכן היה בלב בן זומא, כי התעורר על זה איך יעלה על לב תהיה השגת דבקותו יתברך תלויה במזל ולא בחסידות וכשרון המעשה. על כן גזר אומר כי מעמד שלשתן תלויים בשלמות הכישרון, כרביעית שהיא היות עניו. וזהו **איזהו חכם וכו' איזהו גבור וכו' איזהו עשיר וכו'**. ואחרי אומרו **איזהו עשיר השמח בחלקו**, ראה והנה משנה שלמה שנינו (קדושין מט ב) המקדש את האשה ואמר על מנת שאני עשיר וכו' אלא כל שבני עירו מכבדין אותו מפני עשרו. הרי כי גדר העשיר הוא היותו מכובד, ואם כן איפה גם כן יתהפך שאיזהו **מכובד** מי שהוא עשיר. על כן מה עשה, אחרי אומרו גדר העשיר אמר **איזהו מכובד המכבד את הבריות**, כלומר ולא היותו עשיר. זהו דרך כלל כוונת בן זומא אשר הניעו לדבר דבריו אלה.

ונבא אל התכת מאמריו קו לקו. והוא כי הנה היחל ואמר **איזהו חכם**. ולא כיוון על עניין האומר **הרואה את הנולד** (תמיד לב א) כי שם ידבר על חכמת ההנהגה והמידות, כי אם איזהו האיש אשר ישיג גדר היותו חכם באמת ולא ימוט גדר זה ממנו, הלא הוא **הלמד מכל אדם**, והוא כלל נפלא. והעניין, כי אין אדם שם לבו ונפשו להשיג חכמת התורה עד הכירו חין ערכה כי רב ועצום הוא, כי אז ימית עצמו עליה. והיא גם היא תמציא עצמה להחכימו כי כח ואל לה, כי לא כחכמות הנכריות העבריות כי חיות ורוחניות הנה. ובמה יודע מי זה ואיזה הוא המכיר ערכה, הלא הוא אם ילמוד מכל אדם אם אין. והוא, כי אם יאמרו לאיש התחפז לשמוע חידוש אחד בתורה אשר לא ידעתו אך הוא מפי נער קטון שקבלו מרבו, אם אמור יאמר הלא איש אנכי גדול ורב בשנים ואם אקשיב אשמע מנער קטון איה כבודי, וימנע מלשמוע מפיו, הנה איש כזה לא יחכם, כי מפני כבוד בעלמא ישליך מרגלית דלית לה טימי

אחרי גו', כי ככה יעשה כל הימים ויאבד הונה של תורה. וכמקרה רבי אלעזר בן ערך, שמפני הכבוד שרצה יבואו חבריו אליו ולא הוא אליהם, הגיע עד קרוא מקרא החרש היה לבם במקום החדש הזה לכם (שבת קמז ב).

אך אם אמור יאמר איה הנער הלז קראן לו, או ארדוף אשיג ואקשיב ואשמע מפיו תורה, כי לא אל זה אביט כי אם אל זאת התורה אשר תצא מפיו, כי לא הנער הוא המדבר כי אם התורה עצמה אעלה על לבי כי היא המדברת אתי, כי רוחנית היא כאשר נודע לאשר לו חלק בה, הנה האיש הלז נכון לבו בטוח יהיה שהשג ישיג חכמת התורה כי בא עד הכיר ערכה, ולא ישקוט האיש עד חכם יהיה בלי ספק. ומה מתקו אמרי רבותינו ז"ל כי נעמו האומרים (תנחומא ויקהל ח) למה נמשלה תורה למים? מה מים אין הגדול מתבייש מלומר לקטן השקיני מים אף התורה אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק או הלכה.

וזה מאמר התנא איזה הוא חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי. והוא, כי הוקשה לו כי מהראוי היה יאמר מכל מלמדי למדתי. וגם מה ענין כי עדותיך וכו'. אך אמר מכל מלמדי, שלא געלתי בשום מלמד אם גדול או קטן יהיה, נעשתי משכיל, שהוא שהתחכם, והטעם הוא כי לא חשבתי בלבי שהמלמד הוא היה הדובר בי, ולא היה כבודי כי מלך וגדול הסנהדרין אני, כי אם העולה על רוחי היה כי עדותיך עצמן שיחה לי, הם היוצאים מפי המלמד הן עצמן היו שיחה לי, כי הן היו משיחין עמי. ואם כן מה לי אם יצאו מפי קטון או גדול.

איזה הוא גיבור, כלומר תכלית הגבורה הנקרא גיבור שאין למעלה הימנו, הוא הכובש את יצרו. והביא ראיה מאומרו ומושל ברוחו מלוכד עיר, כי מושל ברוחו הוא הכובש את יצרו, ולא הביא מארך אפים האמור בכתוב. וביאור הכתוב לדעתו הוא, טוב ארך אפים ועובר על פשע מגיבור המתנקם מאשר עשה לו רעהו אך לא הגיע לגדר לוכד עיר, שאינו מושל ביצרו ורוחו בשאר דברים. אמנם המושל ברוחו שכובש את יצרו תמיד, הוא טוב מלוכד עיר. והוא, כי יש הדמות בצד מה לכובש את יצרו ומושל ברוחו עם לוכד עיר. כי כאשר הבא ללכוד עיר יהיה לו עיכוב מצד היות בני העיר רבים והוא יחיד.

עוד שנית כי הם תושבי העיר והיא מקום תולדתם ובקיאים במוצאיה ומובאיה יותר מזה הלכוד שבא מחוץ לעיר,

עוד שלישית שאינו רוצה להורגם רק ללכוד את העיר כאשר היא למשול בהם ויעבדוהו, באופן שהוא יחוס עליהם והם לא יחוסו עליו, שהוא חפץ בקיומם והם חפצים במיתתו, ויהיה קל להסתכן בידם.

כן שלש אלה ימצאו באדם הכובש את יצרו. כי כל האיברים הם חומריים נמשכים אחר היצר הרע ועוזרים אותו, ורבים המה לעומת היצר הטוב שהוא יחיד בערכם. וגם השנית הנמצא

בלוֹכַד עֵיר שהוא היות בני העיר מושרשים בה, כן במושל ברוחו הוא מושל ביצר הרע וכלל האיברים שהם מיום היוולד האדם, מה שאין כן ביצר הטוב שאינו בא עד י"ג שנה. וגם השלישית ימצא בו, שאין היצר הטוב חפץ בבטולם. כי הוא צריך אליהם לעבודתו יתברך, והמה חפצים בביטולו. ויקרא הכובש את יצרו גבור מהלכד עיר, מצד שהלכד עיר מנגדיו חוץ מעצמותו, וזהו מנגדיו בו בעצמו והוא הנקרא גיבור באמת.

איזה הוא עשיר השמח בחלקו. הביא ראיה מפסוק יגיע כפיו וכו', אף על פי שאינו מפורש בכתוב שעל שמח בחלקו ידבר, ולא על הנקרא עשיר. הנה על כן פירש כפל כוונת הכתוב באומרו אשריך וטוב לך, ואמר אשריך בעולם הזה שיראה לבלי צורך. אך אין ספק כיוון להודיענו מאין לו שעל שמח בחלקו ידבר. והוא, כי מהכרח הכפל צריך לומר אשריך בעולם הזה וכו'. ואם כן אם הוא יגע לאכול ואינו שמח בחלקו כי אם קץ על יגיעו, הנה זה לא יקרא מאושר בעולם הזה. ואם כן מוכרח הוא שהוא שמח בחלקו ואין לו דאגה. ויצא לו שיקרא עשיר, מפני כי אומרו יגיע כפיו וכו' הוא מתן שכר לירא את ה' הנזכר למעלה (תהלים קכח א). כי כן יורה פשט הכתובים כאשר ביארנו במקומו, שכיוון אל שלשת מיני אושר שבעולם הזה, שהם בני חיי ומזוני. והתחיל במזוני באומרו יגיע כפיו וכו', ובבני באומרו (שם שם ג) אשתך כגפן וכו', ובחיי באומרו (שם שם ו) וראה בנים לבניך וכו', כמפורש במקומו.

ואמר איזהו מכובד וכו'. כלומר אל תחשוב למכובד אשר יכבדוהו הבריות, באופן שהעשיר יקרא מכובד שהכל יכבדוהו. אך איזהו מכובד המכבד את הבריות, שהוא מידה טובה שהוא קנין בעצמות האדם, ולא עושר תלוי בזולתו. וכן בעשיר אמר השמח בחלקו שהוא קנין בעצמו, ולא תלה בריבוי הממון שהוא דבר חוץ ממנו ודבר האבד. וגם מפני שמרבה נכסים מרבה דאגה, ואיך יקרא אושר. וגם דעתו שלא יקרא מכובד המקבל כבוד מבני אדם, כי אם ממלך הכבוד יתברך. והביא ראיה מפסוק כי מכבדי אכבד, אף על פי שלא ידבר רק במכבד את המקום, אך הוא מקל וחומר. והוא באשר נשים לב אל הביאו סוף פסוק ובוזי יקלו לבלי צורך.

אך הוא מאמרם בספר הזוהר (בשלח סד א): חש הקדוש ברוך הוא על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו, כי הנה ירבעם היה מקטיר על המזבח לעבודה זרה ולא נגפו ה' ובשלוח ידו לתפוש בנביא מיד ותיבש ידו. וכן אמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה (לט יב):

החמיר הקדוש ברוך הוא בכבוד הצדיק מבכבודו, שעל כבוד צדיק אמר ומקללך אאור

(בראשית יב ג) שהוא בקום עשה ובכבוד עצמו אמר ובוזי יקלו מעצמם, ע"כ.

ובזה נבוא אל העניין. כי אחר שמפסוק ובוזי יקלו נלמד כי גדול כבוד הצדיק לפניו יתברך מכבוד עצמו, הנה מזה ראיה אל האמור, כי המכבד את הבריות שהוא את הצדיקים ודאי

יכבדוהו יתברך יותר מהמכבד את עצמו, ואם כן באומרו שמכבדיו יכבד כל שכן שיכבד את מכבד הצדיקים. שידוע שלא אמר המכבד את הבריות רק על מכבד את הצדיק ולא את אשר לא נאה לו כבוד. ולפי זה יתיישב מה שהביא התנא סוף הפסוק **ובזי יקלו** שיראה דברי מותר. אך כיוון אל הנדרש **בבראשית רבה** כמו שכתבנו, כלומר מי הכריחני לומר שאת המכבד את הצדיק יכבד הקדוש ברוך הוא, הלא הוא אומר **ובזי יקלו** כי משם הוא הקל וחומר כמדובר. **ובתנחומא** אמרו פרשת בראשית (א) וז"ל. **מכבדי אכבד** המכבד בני תורה. והוא מעין מאמרנו. והוא שהוקשה למו כי כמה מכבדים את ה' ויצר להם בעולם הזה, כי זו היא קושיית צדיק ורע לו. לזה אמר המכבד בני תורה כי ברית כרותה היא שייטב לו ויכובד בודאי מאתו יתברך. וזהו **איזהו מכובד** שהוא בודאי מכובד, **המכבד את הבריות**.

י וְהִכֵּהֶן הַגָּדוֹל מֵאֲחִיו אֲשֶׁר-יוֹצֵק עַל-רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמֵלֵא אֶת-יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת-הַבְּגָדִים
 אֶת-רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרַע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם :
 יא וְעַל כָּל-נִפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטְמָא :
 יב וּמִן-הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יִסָּלֵל אֶת מִקְדָּשׁ אֱלֹהִיו כִּי נָזַר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהִיו עָלָיו אָנִי ה' :
 יג וְהוּא אִשָּׁה בְּבִתּוּלָהּ יִקַּח :
 יד אֲלֻמְנָה וּגְרוּשָׁה וְחָלְלָה זֶנֶּה אֶת-אֱלֹהֵי לֹא יִקַּח כִּי אִם-בְּתוּלָהּ מִעַמּוּי יִקַּח אִשָּׁה :
 טו וְלֹא-יִסָּלֵל זָרְעוֹ בְּעַמּוּי כִּי אָנִי ה' מִקְדָּשׁוֹ :

הנה אומרו **מאחיו** יראה מיותר, כי על כן הוצרכו רבותינו ז"ל לפרש (יומא יח א) גדלוהו משל אחיו.

ועוד אומרו **אשר יוצק וכו'**, מי לא ידע כי **אשר יוצק על ראשו שמן המשחה** ואשר **מלא את ידו ללבוש** השמנה **בגדים** הוא הגדול, ולמה נאמר;
 והנה על אומרו **ואשר מלא את ידו וכו'** אפשר לומר לרבות כהני בית שני, כי אז שמן על ראשם יחסר ואין גדולתו על אחיו כי אם היותו מרובה בגדים, אך אין זה מספיק שאם כן יאמר **אשר מלא את ידו ללבוש וכו'** ויוכללו בזה של שני הבתים, כי ריבוי בגדים הוא הצד השווה שבהם.

ועוד איזה יחס יש לכהן הגדול על אחיו להתייחס אליו עליהם היתרונות הללו.
 ועוד אומרו **כי נזר שמן**, ולא אמר כי שמן משחת, או יאמר כי נזר ולשתוק משמן, והיה ראוי כך על כהני בית שני שהיו מחוסרי שמן.
 ועוד אומרו **אני ה'** למה נאמר, כי אין צורך בזה לומר נאמן לשלם שכר.
 ועוד אומרו (פסוק יג) **והוא אשה וכו'**, כי מלת והוא יתירה ובלתי צודקת, והראוי יאמר ואשה בבתוליה יקח.
 ועוד אומרו (פסוק יד) **את אלה לא יקח** שהוא מיותר, והיה די יאמר אלמנה וגרושה וכו' לא יקח.

ועוד אומרו (פסוק טו) אני ה' מקדשו, למה נשנה בכהן גדול אחר שגם בהדיוט נאמר (פסוק ח).

אמנם הנה כתבנו למעלה כי רצה הקדוש ברוך הוא לרצות את ישראל בל יקנאו במעלת הכהנים, באומרם כי הלא כל איש ישראל בני איש אחד המה ומדוע יותן יקר תפארת גדולה לכהנים הלויים, והיה הרצוי בין ישראל לכהן הדיוט. והנה אין ספק כי בשומעם מעלת הכהן גדול בשלשה דברים, הלא יצא לבם ויחרדו כל איש ישראל בשומעם, ובאומרם מה זאת עשה אלוהים לנו כי יהיה איש בקרב ישראל שיהיו לו מעלות טובות הרבה על שאר אישי ישראל, גם כי יהיו בישראל כמה וכמה טובים מהם בכישרון, כי הלא על מעלות הכהן הדיוט עוד לו ארבע אחרות;

א. כי את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום,

ב. שאפילו לאביו ולאמו לא יטמא,

ג. שמקריב אונן,

ד. שתיאסר לו אלמנה (פסוק יד) כי לא יקח רק אשה בבתוליה (פסוק יג).

י והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על-ראשו שמן המשחה ומלא את-ידו ללבש את-הבגדים את-ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום :

על כן להפיס דעתם בא האלוהים ויאמר **והכהן הגדול מאחיו וכו'**. לומר אל תחשבו כי כאשר העליתי את הלויים על ישראל ואת הכהנים על הלויים, כן העליתי מדרגה שלישית את הכהן גדול על הכהנים. כי לא כן הוא כי אם **מאחיו**, כמוהו כהם לא סוג בפני עצמו. שאם לא כן כל זרע הכהן גדול היה להם ראוי יהיה יתרון קבוע כאשר לכהנים על הלויים. אך לא כן הוא, כי אם מהדיוט יעלה לגדול, ואפשר הוא עצמו ישוב להיות הדיוט, ומה גם כל זרעו כי הדיוטים המה. כי אין יתרונו רק על ידי משיחה וריבוי בגדים בזמן היותו במינויו. והארבע מעלות שתראו בהם, הנה טרם אזכירם הנני נותן להם טעם לשבח ההוא. כי הוא, על כי התייחד לו שני טכסיסים שהם:

משיחה על הראש,

וריבוי בגדים.

על כן מחמת משיחת הראש **את ראשו לא יפרע**, ומחמת אשר מלא את ידו ללבוש את הבגדים על כן **ובגדיו לא יפרום**.

יא ועל כל-נפשית מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא :

ועל המעלה השנית שהיא **שועל כל נפשות מת לא יבא וכו'**,

יב ומן-המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני ה' :

וגם השלישית **שמן המקדש לא יצא**, שמקריב אונן מה שאין כן ההדיוט, הוא כי **נזר שמן משחת אלהיו על ראשו**, לומר אין צריך לומר בכהני בית ראשון ששמן על ראשם אל יחסר, כי אם אפילו בשל בית שני אשר אין שם שמן משחת, הלא הוא הנזר של שמן משחת אלהיו בזמן המשיחה לא יחסר מהיות עליו. ומהו הנזר של שמן משחת אלהיו אשר עליו? הלא הוא **אני ה'**, כי **אני ה'** שורה על ראשו שהוא הנזר האמתי. ואם כן מה יתאונן בהיותו אונן על חסרון מתו אשר מת לו, ומה יטמא עליו איש אשר ה' אתו, כי מה דמות חסרון תערכו לו מות אביו ואמו וכל נפשות מת, ולמה לא יקריב אונן. הרי נתן טעם אל השלשה דברים.

יג והוא אשה בבתוליה יקח :

והיחל ברביעית ואמר והוא, **אשה בבתוליה יקח**. לומר והוא, כלומר בהיות הוא בהווייתו שנתמנה כהן גדול, והוא שאשה בבתוליה יקח.

יד אלמנה וגרושה וחללה זנה את-אלה לא יקח כי אם-בתולה מעמיו יקח אשה :

ואלמנה וכו', עם היות שהתרתיה להדיוט, עם כל זה לא תיאסר עליו האלמנה אשר לקח עודנו הדיוט. כי אם שוהוא עודנו בהווייתו זאת את אלה לא יקח מהחדש, אך אם כבר לקחה יקיים.

טו ולא-יחלל זרעו בעמיו כי אני ה' מקדשו :

ומה שהעדפתי עליו **מדרגה רביעית** שאני אומר **ולא יחלל זרעו בעמיו**, במה שעמיו כהנים כמוהו אין זרעם מתחלל בה שהוא באלמנה. ומה גם כל שאר כהנים שיאמרו כי שאר דברים בשלש ראשונות הם דברים בלתי נוגעים באישות ובזרע. אך לומר שמה שאין זרעם מתחלל בו שהיא האלמנה יתחלל בה זרע הכהן גדול, כי הלא זה יראה כיתרון באיכות כאלו הם סוג אחר למעלה הימנו כיתרון הכהן על ישראל, שמה שאינו מתחלל זרע ישראל מתחלל זרע הכהן, אל יקשה בעיניכם כי הלא **אני ה' מקדשו**. כלומר אינו שאחשיב אותו מובדל משאר כהנים בסוג כאשר בין ישראל לכהן, כי אם שאני ה', אשר על ראשו כאמור, מקדשו בקדושה יתירה מפני כבודי לעשות היכר היות שמי עליו, אך כמוהו כיתר כהנים בסוג כמדובר.

טז וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :

יז דַּבֵּר אֶל-אַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזֶּרַעְךָ לְדֹרֹתֶם אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוֹם לֹא יִקְרַב לִהְקַרִּיב לַחֵם אֱלֹהִיו :

יח כִּי כָל-אִישׁ אֲשֶׁר-בּוֹ מוֹם לֹא יִקְרַב אִישׁ עוֹר אוֹ פֶּסֶח אוֹ חֶרֶם אוֹ שְׂרוּע :

כא כָל-אִישׁ אֲשֶׁר-בּוֹ מוֹם מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לִהְקַרִּיב אֶת-אִשִּׁי ה' מוֹם בּוֹ אֶת לַחֵם אֱלֹהִיו לֹא יִגַּשׁ לִהְקַרִּיב :

כג אַךְ אֶל-הַפְּרֻכֶּת לֹא יָבֹא וְאֶל-הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי-מוֹם בּוֹ וְלֹא יִחַלֵּל אֶת-מִקְדָּשִׁי כִּי אֲנִי ה' מִקְדָּשִׁם :

כד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בָּנָיו וְאֶל-כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

ראוי להעיר:

כי מאומרו **דבר אל אהרן לאמר**, יראה כי ידבר אל אהרן לבד, לאמר אהרן אחר כך לזרעו מה שיאמר משה אליו, אך כהתימו העניין אומר (פסוק כד) **וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל**.

ב. כי אחרי אומרו **לא יקרב להקריב וכו'**, למה חזר פעם שנית לומר **כי כל איש אשר בו מום לא יקרב**.

ג. כי מלת **כי** תורה כבא לתת טעם, ואינו אלא חוזר האזהרה בעצמה ואומר **כי כל איש אשר בו מום לא יקרב וכו'**.

ד. למה חזר לאומרו פעם שלישית אחר הזכירו המומים, באומרו (פסוק כא) **כל איש אשר בו מום מזרע וכו'**.

ה. אומרו (שם) אחר כך **מום בו**, כי הרי נאמר **אשר בו מום**.

ו. מה שחזר ואמר פעם רביעית (שם) **את לחם אלוהיו לא יגש להקריב**.

ז. שחוזר ואומר (פסוק כג) **אך אל הפרוכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו**.

ח. אומרו (שם) **אני ה' מקדשם**, כי אחרי אומרו שהם מקדשיו יתברך ידוע הוא כי הוא יתברך מקדשם כי אין בלתו.

ט. אומרו (פסוק כד) **וידבר משה וכו'**, כי בני ישראל מה להם בעניין זה כי אינו רק לכהנים. והן אמת כי קצת הערות אלו אינן לפי מאמרי רבותינו ז"ל שלמדו קצת דברים לגבי הדין, אך לפי גדולת תורתנו לא יעדר עוד חזון דרך דרש.

אמנם הנה בעניין יש דבר נוגע אל אהרן יזהיר את זרעו, ויש דבר ראוי ליאמר גם דרך כלל גם אל כללות עם בני ישראל. ומהדבר המיוחד אל אהרן אל הראוי גם אל הכולל, יש הפסק בינתיים בהזכירו שמות המומין.

יִזְדַּבֵּר אֶל-אֶהֱרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזְרַעְךָ לְדֹרֹתֶם אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוֹם לֹא יִקְרַב לְהִקְרִיב לַחֵם אֱלֹהֵיוֹ :

והוא כי על הנוגע אל אהרן היחל ואמר **דבר אל אהרן לאמר**. כלומר מה שמיוחד לאהרן בלבד לאמר לו **איש מזרעך וכו' אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב וכו'**, עם היותו צדיק עד גדר הקרא ה' אלוהיו, וזהו להקריב לחם אלוהיו.

יח כי כל-איש אשר-בו מום לא יקרב איש עזר או פסח או חרם או שרוע :

והטעם הוא כי הנה זה דרך העולם, **כי כל איש אשר בו מום לא יקרב**, כלומר שום קריבה לשרת לפני מלך. ואם כן איפה כל שכן ללחם אלוהי עולם, והוא על דרך (מלאכי א ח) הקריבהו נא לפחתך. וזהו אומרו **לא יקרב** סתם ולא אמר להקריב, כי על סתם הקרבה לפני מלך ידבר. והנה זה הוא על הנוגע אל אהרן לאמר, וכהתימו הזכיר המומין (פסוקים יט - כ).

כא כל-איש אשר-בו מום מזרע אהרן הפכה לא יגש להקריב את-אשי ה' מום בו את לחם אֱלֹהֵיו לא יגש להקריב :

כב לחם אֱלֹהֵיו מקדשי הקדשים ומן-הקדשים יאכל :

כג אך אל-הפרכת לא יבא ואל-המזבח לא יגש כי-מום בו ולא יחלל את-מקדשי כי אני ה' מקדשם :

אחר כך חזר ואמר עוד עניין נוגע גם אל כללות ישראל. והוא כי ממוצא דבר ישקוט לב עם בני ישראל מלהרהר ולומר, האם כל עם בני ישראל כעם ככהן, האם יש בלתי נקראים בנים למקום. ואם כן איפה למה נגרע לבלתי הקריב קרבן מנחה לאבינו שבשמים כאחינו הכהנים על ידינו, כאשר בזמן היתר הבמות שלא היו טעונות כהן. ולמה גם אחרי כן לא יקח מידנו עולה ומנחה. על כן שב מעניין לעניין באותו עניין, ואמר דברים יבינו וישכילו כי לא להם לגשת להקריב מקל וחומר.

כא כל-איש אשר-בו מום מזרע אהרן הפכה לא יגש להקריב את-אשי ה' מום בו את לחם אֱלֹהֵיו לא יגש להקריב :

והוא אומרו **כל איש וכו'**, לומר הנה **כל איש אשר בו מום**, עם היותו מזרע אהרן הכהן, עם כל זה **לא יגש להקריב**, עם שאינו כי אם **את אשי ה'**, שאינו רק לינתן באש קדוש בלבד, עם היותו צדיק וישר עד הקרא אלוהיו, עם כל זה **את לחם אלוהיו לא יגש להקריב**.

כב לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן-הקדשים יאכל :

עם היות שחשוב הוא לפניו יתברך ומתכא דרחמנא קאכיל, כי הנה לחם אלוהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל.

כג אך אל-הפרכת לא יבא ואל-המזבח לא יגש כי-מום בו ולא יחלל את-מקדשי כי אני ה' מקדשם :

עם כל זה ממעטו הוא יתברך מליגש, כי אך אל הפרכת לא יבא וכו' ולא יחלל את מקדשי. כלומר ומה גם אתה כל איש ישראל שאפילו מזרע אהרן איננו שלא יהיה ראוי להקריב.

ושמא תאמר והלא בבמת יחיד היה ה' מתחילה מקבל מיד איש ישראל, לזה אמר כי אני ה' מקדשם. לומר הנה אלה להיות ראויים אל מקדשי ואל הפרכת הנזכר אני ה' מקדשם, מה שאין כן במת יחיד שלא מאת ה' היה הדבר, כי לא מקדש ה' היה מאתו יתברך כבמת צבור או המנוחה והנחלה, על כן כל אישי ישראל ראויים להקריב בה.

כד וידבר משה אל-אהרן ואל-בניו ואל-כל-בני ישראל :

וכהתימו יתברך לדבר שני החלקים הנוגע לאהרן ליאמר לו, וגם החלק השני הנוגע גם לישראל כולו, אמר כי כן עשה משה. כי וידבר משה אל אהרן ואל בניו הנוגע אליו, וגם אל בני ישראל הנוגע אליהם הוא החלק השני כמדובר.

פרק כב

כו וידבר ה' אל-משה לאמר :

כז שור או-כשב או-עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' :

כח ושור או-שה אתו ואת-בנו לא תשחטו ביום אחד :

כט וכי-תזבחו זבח-תודה לה' לרצונכם תזבחו :

ראוי לשים לב:

א. אל אומרו שור או כשב או עז, שהוא שם הגדולים, ומהראוי היה יאמר בן שור או כשב וכו'.

ב. כי מאומרו **והיה שבעת ימים תחת אמו**, יראה כי דרך רחמים הוא, וכן יראה מרבותינו ז"ל (ויקרא רבה כז יא) שאמרו יודע צדיק זה הקדוש ברוך הוא נפש בהמתו והיה שבעת ימים תחת אמו, ורחמי רשעים אכזרי זה המן להשמיד וכו' טף ונשים וכו', אך מאומרו **ומיום השמיני והלאה ירצה** יראה כי על כי לא לרצון היה עד השמיני היה העיכוב.

ג. מה זה היחס של עניין **אותו ואת בנו** (פסוק כח) עם האמור.

ד. אשר סמך עניין **וכי תזבחו וכו'** (פסוק כט), כי אין לו קשר ויחס עם הקודם כלל.

כז שור או-כשב או-עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' :

אמנם כללות עניין הכתובים יסוב על שורש משורשי התורה וגדול ליהודים הוא, כי המיתה לשם ה' הוא רחמים גדולים מהחיים. ובזה היחל ואמר **שור או כשב וכו'**, לומר הנני מרחם הבעלי חיים באמור **והיה שבעת ימים תחת אמו**, שהוא נחת רוח להם כי רחמיו על כל מעשיו. וזה יורה אומרו **והיה** שהוא לשון שמחה (ויקרא רבה יא ז), כי שמחה ונחת רוח הוא לשניהם. אך דע איפה כי אין נחשבים חיו לרחמים כי אם בעוד שאינו ראוי למזבח, כי אחרי כן אין לו רחמים גדולים מלישחט והקרב לשם ה'. וזהו **ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה**, שהוא על שעבר עליו קדושת יום שבת על כל פנים. כלומר שאם מתחילה היה נרצה לא היה השבעת ימים תחת אמו. והנה היה מקום לעלות על לב, כי מה שאין הוא יתברך מרחם עליו יותר משבעת ימים אינו אלא על כבודו יתברך שלא יחסרו קרבנות על מזבח ה', אלא שימתין עד יום שמיני, למה כי עדיין לא נשלם ונתחזק הוולד ליקרא שור או כשב או עז מיום היוולדו עד עבור עליו שבעת ימים. לזה פתח ואמר **שור או כשב או עז וכו'**, לומר דע וראה כי **שור או כשב או עז** יקרא **כי יולד**. כי אינו כאדם שצריך זמן ליקרא איש, כי הוא הולך וקונה שלמות. אלא שריחם ה' עליו רחמים גופנים טרם **ירצה לקרבן ה'**, שהוא **מיום השמיני והלאה**.

כח ושור או-שה אתו ואת-בנו לא תשחטו ביום אחד :

והראיה כי לא להנאת המזבח אני עושה, כי הלא **ושור או שה אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד**. ואם להנאת המזבח היה העניין היה לי להתיר במוקדשין להרבות קרבנות במזבח. אך אין זה כי אם על פי סוד כל דבר הגלוי לה' אל דעות.

כט וכי-תזבחו זבח-תודה לה' לרצונכם תזבחו :

ועוד ראייה, כי לו חפץ לפניו בזבחים ועולות היה לו לצוות על דברי עולה וזבח לרוב. אך אדרבה הלא כה דברי **וכי תזבחו זבח תודה לה'**. כלומר כאשר תזבחו יהיה זבח תודה לה', ולא עולות וזבחים הבאים על חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן. והוא מאמר הכתוב (תהלים נ כג) זובח תודה יכבדנני, שהוא בלי עוון וחטאה. וזהו **וכי תזבחו זבח תודה**, כלומר וכאשר תזבחו יהיה זה זבח תודה כי זה הוא כבודי. ואף גם זאת לא אכריחכם, כי אם **לרצונכם תזבחו**, אם תרצו ואם תחדלו.

ל ביום ההוא יאכל לא-תותירו ממנו עד-בקר אני ה' :

ואל יעלה על רוחכם לומר, הלא טוב טוב היא העולה שכולה כליל לגבוה מהתודה הנאכלת לבני האדם כהנים ובעלים. לזה אמר הביטו וראו כי כך הוא הנאכל לבעלים כנאכל לאישים. כי הלא אנכי מצווה כי **ביום ההוא יאכל ולא תותירו ממנו עד בקר**, ולולא היה לפני הנאכל לבעלים כנאכל למזבח לא הייתי מקפיד על הנותר.

או **יאמר לרצונכם**, לומר דעו נא כי טובה התודה מכל יתר זבחים, כי הלא זאת **לרצונכם תזבחו** ולא בתורת חובה על חטא. ואם כן את מי אחזיק טובה ביותר, אל המביא דורון ברצון ונדבה, או אל אשר חטא ומחויב על כורחו לתקן את אשר עוותו. ולא תגעל נפשכם בתודה על שנאכלת לבני אדם מה שאין כן לעולה אשר היא העולה לגבוה, כי הלא גם זאת חשובה כמוה. כי הלא ציוויתי **ביום ההוא יאכל ולא תותירו וכו'** כמצוותי על הנאכלת לאישים כמדובר. ובחרו בתודה מבקרבות הבאים על חטא עם שרבים ונכבדים יהיו הוא כי **אני ה'** וכו'. כלומר אדון הכל ומהוה כל יצור נברא, ומה בצע אלי באלפי אילים כי הלא הכל שלי.

או **שעור הכתוב** מקושר אל פסוק שאחריו. והוא מאמר שמואל אל שאול באומרו (שמואל א טו כב) החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' וכו'. והוא כי שאול אמר אליו (שם שם טו) כי חמל העם על מיטב הצאן לזבוח תודות לה'. והשיב כי לא בחר ה' במתנות ודורונות כשמוע בקולו ועשות מצוותיו. כי אינו כמלך בשר ודם הצריך למתנות עמו, כי אם לא יתנו לו יהיה עני ואם יתנו לו יהיה עשיר. כי הוא יתברך אמר **וכי תזבחו זבח וכו'** ותנהגו בו דין קרבן **שביום זבחכם יאכל וכו'** הלא **אני ה'**. וכאשר **ושמרתם מצוותי וכו'** (פסוק לא) שהן המחויבות בלי קרבן כי אם עשות מצוותי, גם כן **אני ה'** (שם) בהוויתי בעשותכם הזבח. כי **אני ה'** לא שניתי כמלך בשר ודם שיש בו שינוי מזמן שאינו מקבל לזמן שמקבל.

או **שעור העניין בדרך אחרת** מעין הקודם. לומר הלא אמרתי כי לא לתועלתי אני אומר **מיום השמיני והלאה שירצה לקרבן אשה**, שאם כן למה אמרתי **שאותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד** אף במוקדשים.

ועוד שאם כן היה ראוי אעשה עיקר מהעולה כי היא העולה על מוקדה באשי ה'. ואדרבה אני אומר **וכי תזבחו**, שיהיה זבח תודה הנאכלת כל הבשר לכהנים ולבעלים ולא למזבח, כי אם **ביום ההוא יאכל** עד בלתי השאיר לבקר, הלא אתם האוכלים ולא אני כי **אני ה'** שאין לפני אכילה חלילה.

לא ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני ה' :

וכן בכל המצוות איני כמלך בשר ודם, כי כל מצוות אשר יצווה על עמו הם להנאת עצמו. אך לא כן אנכי עמכם, כי הלא **ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם, אני ה'** הבלתי צריך לכם כמלך בשר ודם, כעניין (איוב לה ז) אם צדקת מה תתן לו. אך מכל זה תראו כי הכל הוא להנאתכם ולטובתכם שאני מבקש המצאות ומצוות להטיבכם על ידן.

זולת האמור יאמר דרך אחרת, והוא עניין מצווה גוררת מצווה. שאומר הוא יתברך **ושמרתם מצוותי** שהם מצוות לא תעשה, וזה יגרור לכם כי **ועשיתם אותם** את מצוות עשה, **אני ה'** המבטיח אתכם בזה.

לב ולא תחללו את-שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם :

וכן **ולא תחללו את שם קדשי**, שתשמרו מלעשות דבר שיש בו חילול השם. כעניין רבי יוחנן דאמר (יומא פו א, בשם רב) היכי דמי חילול השם דשקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי לאלתר, או כרב (שם, בשם רבי יוחנן) דאמר היכי דמי חילול השם כגון אנא אי מסגינא בלא ציצית ובלא תפילין, וההיקש בדברים אלו. והנה אין ספק כי הזהיר לבלתי חלל את ה', יבטח בה' שאם יבוא לידו לקדש את ה' שיקדשנו ברבים, שיהרג ואל יעבור. כי אשר נזהר לבלתי חלל יביאנו ה' לקדש שמו יתברך גם כן, כי מצווה גוררת מצווה. וזהו **לא תחללו את שם קדשי וכו'**, לומר כי ממה שלא תחללו את שם קדשי על ידי כן **ונקדשתי בתוך בני ישראל**, כי יגרור לכם לקדש שם שמים ברבים שהוא ניסיון ומצווה שאין למעלה הימנה. **כי אני ה' מקדשכם** בגדר המצווה [גוררת] מצווה. והוא מאמר התנא במסכת אבות (ד ב):

בן עזאי אומר הוי רץ למצווה קלה ובורח מן העבירה, שמצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצווה מצווה ושכר עבירה עבירה, ע"כ.

והנה ראוי להעיר:

ראשונה דקדוק הלשון באומרו **הוי רץ וכו' ובורח וכו'**, ולא אמר רץ למצווה קלה וברח מן העבירה;

וגם בעניין המשנה כי מאומרו **הוי רץ וכו' שמצווה גוררת מצווה**, יראה שאם לא הייתה גוררת מצווה לא היה ראוי להיות רץ לעשותה, ולא כן הוא כי אם מצד עצמה גם כן ראוי לרוץ למצווה, גם מבלי תגרור עבירה עבירה ראוי לברוח ממנה.

ב. למה בעבירה לא אמר מן העבירה קלה כמו שאמר במצווה, כי הלא גם מעבירה קלה ראוי לברוח.

ג. אומרו מן העבירה בה"א הידיעה, והראוי היה יאמר ובורח מעבירה.

ד. למה צריך גדר בריחה, והיה די יאמר והישמר מעבירה.

ה. אומרו ששכר מצווה מצווה וכו', אם הוא טעם אחר היה ראוי יאמר וששכר מצווה בוי"ו, ואם הוא עניין אחד עם הקודם הנה איננו דומה לו.

ו. כי יראה משולל הבנה כי איך תהיה **שכר מצווה מצווה**, האם נאמר שכר פעולת השכיר היא פעולתו הלא אינו אלא דמי שכירותו; וההיקש בקושי זה באומרו **ושכר עבירה עבירה**.

אמנם הנה פתח דבריו בא ללמד דעת לעבוד את ה'. הלא הוא כי אם יאחז צדיק דרך לעבוד את ה' ומה גם דרך חסידות, לא יעשה אותו לפרקים כי אם יורגל בו עד יעשנו כטבע, שאם לא כן תימוט המידה הטובה ממנו. ומה גם אם עליו ישחקו הרואים יאחז במידת החסידות ואחר כך יעזבנו ויבוש וגם את הכל יעזוב, על כן צריך יהיה תמיד הולך וחזק מאד עד תהי לו הרגל כדבר טבעי. וזהו אומרו **הוי רץ למצווה קלה ובורח מן העבירה**, הכל לשון הווה. כלומר **הוי רץ** תמיד כי תהיה רגיל בריצה למצווה וכן **בורח** לשון הווה **מן העבירה**. ולא אמר רץ למצווה קלה וברח וכו'.

ולעניין המשנה, הנה הדרך הראשון שאחשוב יפול לב אדם עליו, הלא הוא באומרו **הוי רץ וכו'** לומר יתרחק מדרך עובר לסוחר. כי דרך התגרים שבהזדמן סחורה שהרווח מועט מתעצלים ואומרים הנה זה כעת לפנינו נמתין ונראה אם תזדמן סחורה שהרווח גדול, ואם לא תבוא הנה הקלה לפנינו ונעשה אחר כך לאטנו. אמר אל תעשה כן במצווה קלה, לומר נייחל עד נראה אם תזדמן חמורה ולא נתבטל מעתה להטפל בקלה, ואם לא תבוא החמורה בקרוב אז נטפל בקלה. כי אם **הוי רץ** מיד במרוצה **למצווה קלה**. כי לומר שבהימנע ממנו תבוא לך אחרת לא כן הוא, כי אדרבה אם תעשה זאת תזדמן אחרת כי **מצווה גוררת מצווה**, מה שאין כן בהתבטל ממנה. ואל יעלה על רוחך כי תרוץ למצווה אחת, שלמצווה אחת אתה רץ, כי אם לרבות הן כל הנקראות קלות וחמורות.

וגם בעבירה כיוצא בזה. והוא כי אפשר יאמר איש אם תזדמן עבירה קלה די לנו בהימנע מעשותה כדרך התגר בראות הפסד במקחו, אך לברוח והתרחק מאד מאד מכל הדומה לכיעורה או מביא אליה אין צורך בשביל עבירה קלה. לזה אמר לא תעשה כן רק ובורח מן העבירה בה"א הידיעה, כלומר העבירה הדומה אל האמור היא הקלה לעומת מצווה קלה

שהזכיר. כי אין לך להסתכל באיכות העבירה אם קלה היא לבלתי ברוח, כי אינך בורח מאחת כי אם מרבות, כי **עבירה גוררת עבירה** ונמצאת בורח מכולן.

ושמא תאמר למה **המצווה גוררת מצווה והעבירה גוררת עבירה**. לזה אמר **ששכר מצווה וכו'.** עניינו ששכר מצוות בהאי עלמא ליכא זולתי שעושה הקדוש ברוך הוא כמלך או שר את אוהבו, שאומר לו עשה לי אומנות פלונית בשכר רב ואם תעשנה מיד אתן לך אחרת ולא יחסר לך במה שתרווח תמיד שכר טוב. כן הקדוש ברוך הוא לעושה מצווה, מזמין לו אחרת שירוח בה כי אין שכרן בעולם הזה. וכן בעבירה, המורגל בהן והשטן מזמין לו עבירה שיאבד בה בשכר מה שכבר עשה.

עוד יתכן בכוונת התנא, והוא בהקדים מוסר נאה אשר טוב לגבר יהי לו כבגד יעטה ולא ילוז מעיניו, הלא הוא כי ימעטו בעיניו זכיותיו לשני סבות:

א. אולי היה לו בהם צד פניה ולא היו לשמה.

ב. אולי מעט אשר היה לפניו נכו אותם ממנו, כמאמר יעקב (בראשית לב י') קטונתי מכל החסדים, קל וחומר לשאר העם אולי לא נשאר לו גם אחד על ידי כמה חסדים טובים והצלות אשר הצילו ה', זולת אשר נעשה לו נס ולא הכיר בניסו, באופן יחוש פן הוא משולל מצווה. וישים נגד עיניו כי לא כן העבירות, כי מי האיש אשר יתפאר שאין לו עבירות. כי אדם אין שתבצר ממנו לפחות אחת, זולת אשר הוא יתברך העביר ראשון ראשון כאשר החל לעשות אותן.

הקדמה שנית גלויה ומפורסמת, כי המצווה שאדם עושה היא עצמה המאירה לו ומעטרתו ומענגתו. ככתוב אצלנו על פסוק (משלי יג כא) ואת צדיקים ישלם טוב, כי הטוב עצמו שעושה הוא תשלומי פעולתו, כי האור שהפליג בעשותה נעשה ממנו מלאך. וההיקש בעבירה, כי היא תייסרנו פה ובגיהנום. כי כמספר העונות שעשה הם המלאכי חבלה הממרקים אותו בגיהנום כי הן הן, כי כל אחד נעשה משחית ומשחתו בידו. והוא מאמר הכתוב (ישעיה סד ו) ותמוגנו ביד עווננו, ואומר (ירמיה ב יט) תיסרך רעתך, ואומר (משלי יג כא) חטאים תרדף רעה.

ונבא אל העניין. אמר **הוי רץ וכו'.** לומר יהיה בעיניך כי מיעטו מצוותיך אשר עשית, **והוי רץ** תמיד **למצווה** גם שתהיה **קלה**, **ובורח מן העבירה** הידועה לך אשר לא יבצר ממך כי תדע יש לך עבירה ידועה לך לפחות אחת.

ושמא תאמר הלא בכל חלוקה יש עליה קושיא. כי במה שארוץ למצווה קלה, מה תיתן ומה תוסיף לי **מצווה קלה** שארוץ לעשותה. ואשר אמרת **ובורח מן העבירה**, למה אמרת בורח אשר לא יצדק כי אם על מי שרודפים אחריו, ומן הראוי היה תאמר אלי והזהר מן העבירה.

על כן על הקושיא הראשונה שעל אומרו **הוי רץ למצווה קלה**, אמר אל ימעט בעיניך עשותך מצווה אחת כי הלא זאת תמלאך מצוות, כי הלא **מצווה גוררת מצווה**. ואם כן כאשר זאת תביא לך אחרת, גם האחרת זאת תעשה לך כן עד אין קץ.

ואשר אמרתי **ובורח מן העבירה**, אל יקשה בעיניך אומרי לשון בריחה כי רודף אין. כי עתה דע לך כי **עבירה גוררת עבירה**, ואם כן העבירה אשר לא יבצר ממך שעשית היא תגרור לך אחרת. נמצא כי רודף יש אותך, כי איזו עבירה שעשית רודפת אותך לגרור לך אחרת, ועל כן צריך אתה לברוח ממש כבורח מפני אויב. והוא אמר מתחילה **מן העבירה** כלומר הידועה לך, שלא תעדר ממך לפחות אחת.

ושמא תאמר וכי האם כח ואל או רוח חיים יש בפעולת המצווה או העבירה כי זו תגרור מצווה וזו עבירה. לזה אמר אל תתמה על החפץ כי הלא דע **ששכר מצווה מצווה**. והוא עניין ההקדמה השנית שכתבנו, כי המצווה עצמה נעשית מלאך ומאשרתו בהארה ותענוג נמרץ והוא שכרו, וזהו **ששכר המצווה המצווה** עצמה. וכמאמרנו על מאמרם ז"ל (ברכות יז א) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, הם מצוותיהם עצמן שנעשים עטרות רוחניות. וכן **שכר עבירה** היא **העבירה** עצמה שנעשית היא כח טומאה שהוא משחית להשחיתו. והמשחית נקרא גם הוא חטא, כמאמר **ספר הזוהר** (עיין נח עג ב) על גם ה' העביר חטאתך (שמואל ב יב יג). ואם כן אמור מעתה, כי אחר שיש למצווה כח להיות שכר המצווה כי תעשה מלאך קדוש ויש כח בעבירה להיעשות מלאך משחית, איך לא יהיה כח למצווה לגרור מצווה ולעבירה לגרור עבירה כל אחת ואחת למינה. והן זאת כוונת הכתוב כמדובר.

עוד יתכן בכתוב, והוא אשר כתבנו באומרו **ששכר מצווה מצווה**. שהוא כי המצווה עצמה נעשית הווית קדושה עד היעשות מלאך, וכעובדא דגמרא (עיין חגיגה יג א) על ההוא דאיעסק במסכת חגיגה. וזה יאמר פה **ושמרתם מצוותי**, ולא בלבד יהיה שאחזיק לכם טובה על שאמרתי ונעשה רצוני, כי אם שגם **ועשיתם אותם**. כי ממש עשיה והויה חדשה תעשו בהם כאלו אותם ממש אתם עושים, והוא כי כל אחד נעשה מלאך. וזה למה **שאני ה'**, ואין מצוותי כמצוות מלך בשר ודם שאין במקיימם רק עשות רצון מלך. וזהו **אני ה'**, וכנודע מחכמי האמת כי גם לתורה ומצוותיה יש שייכות עמו יתברך כי הוא ותורתו וחכמתו ומעשיו אחד הוא יאמר **ועשיתם אותם** נמצאת שמה **שועשיתם** אותם הוא **אני ה'**.

או על דרך פשוטו על ידי מה **ששמרתם וכו' אני**, שאני מידת הדין כאשר פרשנו למעלה והבאנו ראיה ממדרש **במדבר רבה** (ג ד) על פסוק (במדבר ג יב) ואני הנה לקחתי וכו', כי באומרו ואני הוא ובית דינו. נמצא כי מילת אני הוא מידת הדין. ולפי זה יאמר **ושמרתם וכו'**, ועל ידי כן **אני** שהוא מידת הדין אתהפך לכם לרחמים, וזהו **אני ה'**.

עוד יתכן בסמיכות הפסוק עם שאחריו, והוא כי הנה אין נתפס ביד זרים לכופו לעבור על דת אם לא על ידי גרמת עוון אשר חטא. כעניין שאלת רבן שמעון בן גמליאל באומרו איני יודע על מה אני נתפס (**מכילתא** משפטים כב כב), וכמאמר רבי אליעזר (עבודה זרה טז ב) שנתפס למינות ואמר על שאמר לו אחד מתלמידי ישו הנוצרי ויעקב איש כפר סכינא דבר והנאני. ובזה יאמר **ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם** אז **אני ה'** כלומר בלתי מתחלל חלילה, כי אז אני מטיב לכם ושמי נודע ומתגדל בעולם. אך **ולא תחללו וכו'** אם לא תעשו המצוות כי תגרמו חלול, כי תבואו לידי חלול על ידי מושל רשע או מלך עז. וזהו **ושמרתם וכו' ולא תחללו וכו'** אם לא תעשו המצוות, כי תגרמו חלול כי תבואו לידי חלול כאמור.

ולא תחללו את שם קדשי וכו'. ראוי לשית לב אל אומרו **אני ה' מקדשכם** שהוא הפך עניין אומרו **ונקדשתי**, כי זה הוא כי ה' מתקדש, וזה הוא כי הוא יתברך מקדש אותם. ואם הוא שאומר הוא יתברך בזכות **שונקדשתי אני מקדשכם** למעלה כי תמותו על קדוש ה', אם כן היה לו לומר אקדשכם. ואם שאומר ממה שתתחזקו למות על קדוש שמי **אני ה'** הוא **ה' המקדשכם** בתת לכם כח לעמוד בנסיון, פשיטא כי מי לא ידע כן. כי גם בכל מצווה הוא כך, ומה גם בזאת כמאמרם ז"ל (סוכה נב ב) על צופה רשע לצדיק וכו' (תהלים לז לב).

ועוד מה עניין אומרו (פסוק לג) **המוציא אתכם וכו'**, כי אדרבא נהפוך הוא כי שם הצילנו ממות ויוציאנו מכור הברזל ופה מצונו למות על קדוש שמו. **ועוד אומרו** (שם) **להיות לכם לאלוהים**, מה צורך לומר שלכך הוציאנו, ואמנם ידענו כי כן. **ועוד אומרו** אחר כך (שם) **אני ה'.**

והנה יתכן יאמר **ולא תחללו את שם קדשי** כי אם **ונקדשתי** שתמסרו עצמכם עלי, וזה ברבים **בתוך בני ישראל** ליקדש בתוכם. ולא ששמי בעצמו חלילה מתחלל בחללכם שם קדשי או שאני צריך שתקדשוני, כי הלא אדרבה **אני ה' מקדשכם**, ואם אני המקדש אתכם איך אצטרך שתקדשו אותי.

לג המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוהים אני ה' :

ושמא תאמרו אם אינך צריך אלינו למה הרבית נפלאות ומסות גדולות והיד החזקה להוציאנו ממצרים. לזה אמר **המוציא וכו'**, לומר **המוציא אתכם מארץ מצרים** לא כמלך בשר ודם שטורח בעד גוי אחד למען יהיו לו לעם. כי הלא אני לא להיותכם לי לעם עשיתי, כי אם **להיות לכם לאלוהים** להטיבכם ולכבדכם. כי עם שיוצר הכל אני לא אכנה אלהותי רק עליכם לטוב לכם, כי אתם צריכים אותי ולא אני צריך לכם. כי הלא **אני ה'** כלומר הבלתי צריך לזולת.

או יאמר **המוציא אתכם וכו'**. כי הנה במוסרים עצמם על קדוש השם, יש ימותו כהרוגי מלכות והרוגי לוד וכיוצא, ויש ניצולים כאברהם מאור כשדים וחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ודניאל מגוב האריות וכיוצא. ואין ספק כי לא כל אדם זוכה לינצל אם לא בהצטרף זכות רב מאוד. כמו שאמרו ז"ל כי לאברהם הוצרך זכות יעקב אשר פדה את אברהם (בר"ר סג), כמבואר אצלנו **בחבצלת השרון**. ולחנניה וחבריו היה בהצטרף זכות יהודה שהציל שלשה נפשות מהאש תמר ושני ילדיה (**בראשית רבה** צט ח ורש"י, **מדרש שמואל** ט). וגם לדניאל בזכות אשר הוציא יהודה את יוסף מן הבור (שם).

והן זאת כתבנו **בביאור תהלים** שכיון המשורר באמרו (תהלים עט ט) עזרנו אלוהי ישענו וכו', שמתפלל על בני הגלות העומדים בניסיון ביד גויים עריצים וחזקים. אמר אחת שאלתי מאת ה', והיא עזרנו אלוהי ישענו על דבר כבוד שמך. שהוא בבואנו לידי ניסיון לקדש כבוד שמך, שם עזרנו להתחזק בל ירך לבבנו כי אם נשים מצחנו נחושה לעומת מצחם. עוד שנית תעשה לנו כי כמו שאשר עזרתנו להתאמץ בך, אל תניחנו בידם שימיתונו כי אם והצילנו.

ושמא תאמר אם כן איפה במה יכופרו עונינו אם לא נמות. לזה אמר וכפר על חטאתינו למען שמך, כי לא תביט אלינו כי אם אל שמך, כי יותר ויותר יתקדש שמך אם תצילנו מאם נמות בידם, וזהו למען שמך.

ובזה נבוא אל העניין. והוא כי אמר אלוהים **ונקדשתי בתוך בני ישראל**, בראותכם מתים על קידוש השם ילמדו הרואים להתחזק גם הם בקדושתו. כי **אני ה' מקדשכם** ומקנה בכם קדושה להתכשר אז בראותכם המתים על קדוש ה'. אך לא אתקדש בתוך הגויים, כי אדרבה יאמרו כי כמות זה כן מות זה המת על הבלי הגויים. מה שאין כן אשר ינצל כחנניה וחבריו יתקדש שם שמים גם בקרב הגויים, כאשר מילאו רוק פני כל איש מישראל באמור להם אלוהי כזה היה לכם ובגדתם בו (**תנחומא** ראה טז). והלא תאמרו למה תאמר **ונקדשתי וכו'** שנמות על שמך, ולמה לא תעשה כאשר בהוציאך אותנו ממצרים שהיינו בניסיון שייסקלנו כל מצרים בקשור תועבת מצרים על כרעי מטותינו והצלתנו ונתקדש שמך בעצם. לזה אמר **המוציא וכו'**, לומר אני המצווה שתמותו על שמי אני הוא **המוציא אתכם** בחיים. אך אז היה **להיות לכם לאלוהים** על ידי מתן תורה ואיך הייתי משליטם בכם ובמי היה מתקיים המתן תורה, מה שאין כן עתה שכבר אני אלוהיכם וחייבים לקדש שמי, ועם כל זה איני מחליט שלא אצילכם כי **אני ה'**, ככחי אז כחי עתה להציל אם יזדמן לכם זכות מספיק.

פרק כג

א וידבר ה' אל-משה לאמר :

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם מועדי יהוה אשר-תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי :

ג ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא-קדש כל-מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה בכל מושבתיכם :

ד אלה מועדי יהוה מקראי קדש אשר-תקראו אתם במועדם :

ה בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה' :

ו ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו :

ז והקרבתם אשה לה' שבעת ימים ביום השביעי מקרא-קדש כל-מלאכת עבדה לא תעשו :

ח וקראתם בעצם היום הזה מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבדה לא תעשו חקת עולם בכל-מושבתיכם לדרתיכם :

ט כח וכל-מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם :

י לב שבת שבתון הוא לכם וענייתם את-נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד-ערב תשבתו שבתכם :

הנה אומרו **אלה הם מועדי**, הוא מיותר. ואם הוא לומר שאשר תקראו בית דין הם מועדי, מלת אלה מיותרת.

ועוד כי מועדיכם היה לו לומר ולא **מועדי**.

ועוד אחרי אומרו **מועדי ה' אשר תקראו אותם** הם המועדים הנקראים ומתקדשים על פי בית דין, למה מביא (פסוק ג) ששת ימים וכו' שהוא השבת שאינו על ידי בית דין.

ועוד נשית לב אל כפל אומרו אחר כך (פסוק ד) **אלה מועדי ה' וכו'** אחר שכבר נאמר למעלה. אך לזה נשית לב גם כן אל כפל אומרו **דבר ואמרת**.

אך יאמר **דבר אל בני ישראל** ענין אחד, **ואמרת אליהם** ענין שני.

האחד הוא **מועדי ה'** שהם מאליהם בלי קריאת אותם הבית דין הם מועדים.

שנית אשר תקראו אותם מקראי קדש שהוא על ידי קביעות חדשים על פי בית דין. וזה יורה הטעם מפסיק שבמועדי ה'. ופירש ואמר **אלה הם מועדי** שאמרת מועדי ה' מאליהם, הוא שבתות ה' שהוא ששת ימים וכו' וביום השביעי שבת וכו' (פסוק ג).

ועל השנית שאמרתי **אשר תקראו אותם** הנני מפרש, ופירש ואמר (פסוק ד) **אלה מועדי ה'** **מקראי קדש אשר תקראו וכו'**, שאמרתי למעלה, שהם **בחדש הראשון** (פסוק ה), שהם כל המועדים שמזכיר על הסדר.

עוד יתכן בשום לב אל הקרא השבת וכל הימים טובים **מקראי קדש**. והוא יתברך נותן טעם אל שביתה ממלאכה על היותם **מקראי קדש**, באומרו (פסוק ג) **שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו**. וכן הוא אומר (פסוק ז) **ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו**.

אם כן נשים לב.

א. אל היות השבת אסור גם במלאכת אוכל נפש, מה שאין כן ביום טוב.
ב. **ראוי לשים לב** אל אמרם ז"ל (ראש השנה כד א) **אשר תקראו אותם**, אתם כתיב, שהכל תלוי בבית דין של מטה, ביום שהם קובעים מסכימים למעלה, כי היתכן יפלא מה' דבר ויתלה בבני אדם.

ג. **למה כלל שבת בכלל המועדים** באומרו (פסוק ג) **ששת ימים תעשה וכו'**, ואלו לא נאמר במקומו כמה פעמים החרשנו, אך כבר נאמרה שביתה שבת פרשת יתרו (שמות כ י) ופרשת כי תשא (שם לא טו) ופרשת ויקהל (שם לה ב) מלבד האמור פרשת בשלח (שם טז כה), ולמה נאמר גם פה.

ד. **באומרו** (פסוק ד) **אלה מועדי ה' וכו'**, כי מלת **במועד** מיותרת כי מי לא ידע כי במועדם קראו אותם.

ה. **מהו פירוש אומרו** (שם) **מקראי קדש**. אם הוא על שבית דין קוראים אותם **קדש** היה די יאמר אשר תקראו אותם קדש, מאי **מקראי קדש**.

ו. **מה** שהערנו למעלה שאומרו **אלה הם וכו'** מיותר.

ז. **למה חוזר לומר אחר השבת אלה מועדי ה'.**

ח. **למה** אינו מזכיר קרבן שבת כמו במועדים.

ט. **למה** אינו אומר וידבר ה' וכו' במועד הפסח כמו בשאר מועדים.

י. **למה** אינו מפרש **האשה לה'** בפסח כבשאר מועדים.

יא. **למה** מונה בכלל המועדים יום ארבעה עשר באומרו (פסוק ה) **בחדש הראשון בארבעה**

עשר וכו' פסח לה', והלא אינו ממקראי קדש אשר ייעד להזכיר.

יב. **אומרו** (פסוק ו) **ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות וכו'**, כי אחר שכוונת הענין להזכיר הימים מקראי קדש הנקראים ואסורים במלאכה למה יכלול ענין אכילת מצות שבעה ימים, כי אין מקום פה רק להזכיר שביתה המלאכה כי ציווי אכילת מצה כבר נאמר במקומו (שמות יב טו), ומהראוי היה לבלתי הזכיר פה רק מקרא שכתוב אחריו **ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו**.

יג. **אומרו** (פסוק ח) **והקרבתם אשה וכו'**, אחר שלפי הנראה אין כוונת הענין פה רק על ימי השביתה ממלאכה, למה מביא **האשה** שהוא דבר נכלל בשבעת הימים ולא הניחו לפרשת פינחס.

יד. **למה** בפסח ועצרת אינו אומר שבתון כבשאר, וביום הכפורים אומר (פסוק לב) **שבת שבתון**.

טו. **למה** לא נאמר בעצם היום בפסח כמו בעצרת (פסוק כא) וביום הכפורים (פסוק כח).

אמנם לבוא אל הענין, ניתן טוב טעם אל הימים אשר ציונו יתברך לשבות בהם ממלאכה, מה הימים ההם מימים זולתם. אך הנה ידוע כי העולם העליון המתייחס אליו יתברך לבדו, הוא עולם המנוחה, לא יצדק בו מלאכה. והנה כתבנו פרשת ויקהל על פסוק (שמות לה ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש כל העושה בו מלאכה יומת, שהוא שאומר הוא יתברך, הנה ביום השביעי יהיה לכם קדש היא נפש יתירה הנשפעת ובאה לכם מעולם המנוחה, ועל כן יחויב שכל העושה בו בקדש הנזכר מלאכה יומת כי עושה מהקודש חול, וזהו חלול שבת. והנה פרשת בהעלותך על מאמרם ז"ל (**ילקוט** בהעלותך תשלו על אספה לי) למה נחה רוח על שבעים איש הזקנים, מפני שהם כנגד שבעים שבתות וימים טובים שבכל שנה, כתבנו שהענין הוא כי שבעים ימים יש בשנה, שהם כצינורות להריק שפע קדושה מעולם העליון, כל אחד ואחד מהמקורות המיוחדים למעלה לכל אחד ואחד, כל אחד ממקום בחינתו. ועל כן נמצאו שבעים צינורות להריק שפע קדושה בעולם, ויהיה להם כל אחד הכנה להריק שפע נבואי בכל אחד משבעים איש הזקנים. כי גם שכל השבתות אחת הן, לא יבצר מפאת בחינה מיוחדת בכל אחת לפי בחינת תקופת ימי השנה עד תומה, כנודע ליודעי חן.

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם מועדי יהוה אשר-תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי :

ונבוא אל הענין בשום לב אל צוותו יתברך אל בית דין של מטה יקראו שם למועדים, באומרם **תקראו אותם תקראו אתם** כתיב (ר"ה כד א). מה שאין כן בשבת, כי הקדש העליון שממש נשפע שפע הקדושה למטה אין צריך בו התעוררות תחתון, כי מסוים בו היום וגדול מאוד כאשר נרמז בכתוב בס"ד. אך שאר מועדי ה' על ידי מה שבית דין של שלומי אמוני ישראל קובעים וקוראים שם יום פלוני יום טוב מקנים קדושה ביום ההוא, ואז על ידי כן אותו קדש עליון שבו שורש כל מועד ומועד, הוא מתעורר וקורא גם הקדש ההוא את יום המועד, ומשפיע בו משפע קדשו המיוחד לחג ההוא לו מלמעלה. ועל כן יקרא **מקרא קדש**, שבו נקרא מן הקדש העליון ומשתלשל שפע קדושה בו לישראל למטה ונעשה היום קדוש. וזה יהיה מאמר הכתוב באומרם **אשר תקראו אותם מקראי קודש**, שעל ידי מה שתקראו אתם שמות ימים

טובים יוכנו להיות הם **מקראי קדש** קרואים מקדש עליון וממשיכים קדושה ממנו לישראל למטה לארץ.

ואם נפרש אומרו מקראי מלשון קריאי מועד (במדבר טז ב) וכמו יאכלו הקרואים (שמואל א ט יג) וכמו הקדיש קרואיו (צפניה א ז), יאמר שהימים אשר תקראו אתם שמות ימים טובים יוכנו על ידכם להיותם קרואים מהקדש העליון להסעידם מלחם שפע קדושתם לישראל על ידה. ולהיות שכל יום מכל חג וחג יש לו קדש מיוחד לפי בחינתו, נקרא כל יום מהם מקרא קדש שהוא קרוא של הקדש העליון. וענין הכתוב, שאומר הוא יתברך **דבר אל בני ישראל** דין ומשפט המועדים, **ואמרת אליהם** טעם שביתתם כאשר יבוא בסייעתא דשמיא.

והיחל ואמר **מועדי ה'**, לומר הלא תראו כי מסרתי קביעות המועדים לכם, אל יפנה לבבכם אחר פקפוק חלילה בידיעה, כי דעו לכם כי **מועדי ה'** המה כל אשר אזכיר לכם, כלומר ומטרם יקבעום הבית דין הם ידועים אצלי וקבועים לי, אלא **שאתם תקראו אתם** הוא להיותם הם **מקראי קדש**, שעל ידי מה שתקראו אתם יהיו הם **מקראי קדש** כקרואים גם מהקדש המיוחד לכל אחד מהם.

או לפי הפירוש השני שעל ידי מה שתקראו אתם יוכנו להיות קרואים מהקדש העליון, להשפיע על ידי כל אחד מהם השפע המיוחד לו, אך לא שתהיו אתם המחדשים ימי המועד, כי גם **אלה הם מועדי** כבר מטרם תקראום. כי לא יבצר ממני חלילה מה שאתם עתידים לקבוע, אלא שעשיתי למען יוכנו על ידכם כמדובר. וזהו אומרו לפני (פסוק ד) **אלה מועדי ה'**, כלומר מאז, אלא שהם **מקראי קדש** על ידי אשר תקראו אותם **במועדם** אשר קדם לפני מתחילה.

ג ששית ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא-קדש כל-מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה בכל מושבתיכם :

ונחזור אל הענין. והוא, כי אחרי אומרו **אלה הם מועדי** כאמור, אמר **ששית ימים וכו'.** והענין, כי ראה יתברך כי היה מקום יאמר נא ישראל, אם גם כל מועדינו מועדיך המה כיום השבת, מה זה שביום השבת אפילו צורך אוכל נפש לא הותר בו, מה שאין כן בכל יתר מועדי ה'. שאם על הקרא מקרא קדש כולם שוין, ואם הוא על היות בו קרבן מחודש מבחול גם בכולם כן. על כן לתת טעם לזה בא ויאמר, מה שתראו כי **ששית ימים תעשה מלאכה וביום השביעי** תראו שביתה כפולה שהוא **שבת שבתון מקרא קדש, כל מלאכה סתם לא תעשו**, שהוא לכלול גם אשר יאכל לכל נפש, מה שאין כן בכל ימים טובים. הלא הוא על שני טעמים:

א. כי **שבת היא לה'**, כלומר אין שביתתו מסור לכם להיות **אשר תקראו אתם**, כי אם שבת היא כלומר מעצמה. וזה טעם על **שהיא לה'**, שגם הוא יתברך בו שבת וינפש. **שנית** שהיא **בכל מושבותיכם**, כי הקדש הנזכר הנקרא **שבת לה'** היא **בכל מושבותיכם**, כי יש לכם שפע קדושתו בבתיכם היא נפש יתירה מעולם העליון. והוא אשר כתבנו על פסוק (שמות לה ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת לה' כל העושה בו מלאכה יומת, שעל כי ביום השביעי יהיה לכם קדש, היא נפש יתירה שתהיה לכם מעולם המנוחה והקדושה, שהקדש ההוא נקרא שבת לה', על כן כל העושה בו בקדש הנזכר מלאכה יומת, שמעולם המנוחה הוא יומת כי בן מות הוא שמכניס חול בקודש. כן יאמר פה **מקרא קדש** [וכו'] **שבת היא לה'**, והקדש ההוא הוא **בכל מושבותיכם**, אשר **שבת היא לה'**. והשבת **שהיא לה'**, שהוא מנוחת השפע אשר לה', הוא שורה עמכם **בכל מושבותיכם** שהוא הנפש יתירה שבכם. על כן ראוי **שכל מלאכה** אפילו צורך אוכל נפש **לא תעשו**, שהקדש שבכם הוא עליון מאד מעולם של מנוחה שאין בו שום שייכות מלאכה, שעל כן העושה בקדש ההוא מלאכה הוא פוגם.

ד אלה מועדי יהוה מקראי קדש אשר-תקראו אתם במועדם :

אך אמנה **אלה מועדי ה'** אשר אזכיר שהם כל יתר מועדים, אינם כשבת שהיא מעצמה כטעם הראשון, כי אם **אשר תקראו אתם**. וגם אינה במושבותיכם כי אין לכם נפש יתירה שהוא שפע הקדש במושבותיכם, כי אם במועדם למעלה המיוחד לכל אחד בעולם העליון, שהוא מועדם שם מתרבה ומאיר אור הקדש המתייחס אליו. ואנו עושים זכר לדבר, אך אינו שיש לנו במושבותינו נפש יתירה כאשר בשבת. על כן אין השביתה שם כוללת גם לאשר יאכל לכל נפש:

ה בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה' :

ואל יקשה לכם שאחר שבמועדים יש קרבן חדש כמו בשבת יאסר גם במלאכה כמוהו. כי הלא אין הדבר תלוי בזה, והראיה כי הלא **בארבעה עשר לחדש** יש בו קרבן חדש עם שאינו מקרא קדש ומותר במלאכה. וזהו **בחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה'**, שהוא עיקר קרבן המועד אשר אין בו לא איסור מלאכה ולא אכילת מצה כי אינו מכלל החג.

ו ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו :

כי הלא **ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות [לה'] שבעת ימים**. כלומר אך יום ארבעה עשר לא חג מקרי ולא אכילת מצה בו וכל שכן איסור מלאכה. אך אין זה אלא כמו שאמרתי

שקדושת שבת תחייב איסור מלאכה אפילו אוכל נפש, אך שאר ימים טובים מלאכת עבודה הוא שלא תעשו אך לא אוכל נפש.

ועוד ראה שנית שאין השביתה תלויה בקרבן. והוא כי הנה -

ז ביום הראשון מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבדה לא תעשו :

ואינו בשביל הקרבן כי הלא -

ח והקרבנתם אשה לה' שבעת ימים

וכן ביום השביעי מקרא-קדש כל-מלאכת עבדה לא תעשו :

עם שקרבנו שווה לכלן. אך הוי אומר כי אין זה אלא מהטעמים שאמרתי, ששבת חמור מכולן, ומה שראשון ושביעי נאסרו במלאכת של עבודה שאינו אוכל נפש מה שאין כן בימים שבינתיים, הוא מהטעם האמור למעלה שיש להם שורש קדש למעלה. והוא מהטעם שאמרו רבותינו ז"ל **בשמות רבה** (יט ז), הראשון על היציאה ממצרים והשביעי על שהיה בו קריעת ים סוף.

ובגלל הדבר הזה בשבת לא הזכיר קרבן, לומר שאין הדבר תלוי בקרבן. כי אפילו מה שהזכיר קרבן אשה בפסח הזה, לא היה רק להכריח כמו שכתבנו. שעל כן לא פירש מה הוא הקרבן וסמך על חומש הפקודים. ועל כן לא נאמר וידבר ה' וכו' בפסח כמו שבכל אחד משאר מועדים. כי ענין אומרו **אלה מועדי ה' וכו' בחדש הראשון וכו'** הוא ענין מקושר עם הקודם קשר אמיץ כמדובר ואינו ענין נפרד.

והנה בשבת ויום הכפורים שאסורים גם במלאכת אוכל נפש אומר **שבת שבתון**. ולהיות שמלת **שבתון** הוראת מנוחה ורצון לפניו יתברך יותר ממילת שבת, על כן בפסח שעדיין לא היו רצויים לפניו יתברך בעצם, כי הנה עבר בים צרה ועדיין לא היטהרו, כי על כן אמרו בספר **הזהר** (**רעיא מהימנא** אמור צח א) שקרבנם שעורים מאכל בהמה, וכן בחג שבועות אמרו רבותינו ז"ל שלבם עדיין לא היה נכון, כאשר למדו ז"ל (**ויקרא** יח ג) מפסוק (תהלים עח לו) ויפתוהו בפיהם וכו', על כן לא הייתה שמחה לפניו יתברך שלמה עד ראש השנה וכיפור, שהיו בזמן הארבעים שלשיים שהיו ברצון והם ימי תיקון. וכל שכן סוכות שכבר נתכפרו ובאים בהוראת ניצחון במינים שבלולב כמה שאמרו ז"ל (**ויקרא רבה** ל ב), נאמר שבתון. ומה שבפסח ושאר מועדים לא נאמר בעצם, יהיה שכמו שכתבנו ביום הכיפורים שהוא לרמוז כי עיצומו של יום מכפר, כך יתכן כי עיצומו של יום מסייע בעצרת כי ניתנה בו התורה ונתקדש היום והעולם.

ט וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר :

י דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי-תֵבְאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת-קִצְרָהּ וְהִבַּאתֶם אֶת-עֹמֶר רֵאשִׁית קִצְרְכֶם אֶל-הַכֹּהֵן :

יא וְהִנִּיף אֶת-הָעֹמֶר לִפְנֵי ה' לְרִצּוֹנְכֶם מִמַּחֲרַת הַשָּׁבֹת יִנִּיֶּפוּ הַכֹּהֵן :

יב וְעִשִּׂיתֶם בְּיוֹם הַנִּיפְכָם אֶת-הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תְּמִים בֶּן-שָׁנָתוֹ לָעֹלָה לַה' :

יג וְלֶחֶם וְקָלִי וְכֶרֶמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד-עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הִבִּיאְכֶם אֶת-קֶרְבֶּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם :

יד וּבִקְצָרְכֶם אֶת-קִצְרֵי אֲרָצְכֶם לֹא-תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ בִּקְצָרְךָ וְלִקְטַת קִצְיָרְךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגְרַת תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם :

ראוי לשים לב אל כפל אומרו **דבר ואמרת**.

ב. אומרו **אשר אני נותן**, ולא אמר אשר אתן.

ג. ריבוי אומרו **את קצירה**.

ד. אומרו (פסוק יא) **לרצונכם**, כי מי לא ידע כי לרצונכם הוא מה שיניף הכהן את העומר.

ה. אומרו (שם) **יניפנו הכהן**, כי הרי נאמר שיובא אל הכהן והניף את העומר.

ו. אומרו (פסוק יב) **ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש וכו'**, למה עושה עיקר מעומר שעורים ועושה טפל אליו קרבן הכבש ומנחתו ונסכו באומרו ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש וכו'.

ז. אומרו (פסוק יד) **ולחם וקלי וכרמל וכו'**, אם ניתן טעם מה אל איסור החדש עד היום ההוא.

ח. כי אחר כל צווי הספירה וקרבנות חג השבועות חוזר ומצווה על **הפאה והלקט** באומרו (פסוק כב) **ובקצרכם את קציר ארצכם וכו'**, ואותו הפסוק בעצמו כבר נאמר בפרשת קדושים (ויקרא יט ט), ולמה נאמר פה פעם שנית.

אמנם למה שאין דבר מהולל ומרים לב בני האדם ומחטיאם כשפע רב טוב, כמאמר הכתוב (דברים לב טו) וישמן ישורון ויבעט, והן כל זה יפעל בלתי הביט אל האלוהים אשר נתנו, כי על כן ישכחוהו ויאמרו לאמר כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל ההוא. כי כפיות טובתו יתברך קו לקו תיטסרם ותסירם מן הדרך הטובה ומלכת אחרי ה' עד אבדם מהר. על כן אבינו שבשמים כאב את בן ירצה, גואלנו אהבנו ומשחרנו מוסר השכל, כי מעת החל חרמש בקמת השעורים שהיא ראשית כל תבואת הארץ, טרם רום לבבם בראות רב תבואות בבית ובשדה, כי ימלאו הגרנות בר ואסמיו שבע, בא האלוהים לפקוח עיניים עורות וללמדם דעת, כי לה' הארץ ומלואה פירות ופירי פירות, כי כח האדם אין כי הכל הבל. לכן זאת יעשו לבלתי רום לבבם. כי טרם בא אל פיהם שום הנאה מתנובת השדה וטרם יטעמו מאומה **מלחם וקלי וכרמל**, יביאו מראשית קציר כל עם בני ישראל עומר ראשית קצירם אל הכהן. כאומר אליו

יתברך, הננו מכירים כי ממך הארץ וכל אשר בה ומידך נתנו לך מראשית כל טרם נאכל מכל, להורות כי ממך הכל ואין אנו עזי פנים להיות כפויי טובה.

י דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם כי-תבאו אל-הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את-קצירה והבאתם את-עמר ראשית קצירכם אל-הכהן :

זה מאמרו יתברך, **כי תבאו אל הארץ** אשר לא תצטרכו לקחתה בכח זרועכם רק כבאים אל הנחלה, אל יעלה על רוחכם להרהר ולומר, לנו ניתנה הארץ למורשה מאבותינו ולנו היא ולבנינו לעולם, ואשר נאכל פריה וטובה יגיע כפינו כי נאכל, כי נעבוד את האדמה בחריש ובקציר ובכל עבודה בשדה את כל עד בא תבואתה אל הפועל, כי לא ישקוט איש ממלאכתו, אחד הזורע ואחד הנוטע ואחד המברך ואחד המרכיב והזורע והבורר, ובזיעת אפינו נאכל מלחם הארץ, מאשר ירכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב. על כן קידם הוא יתברך ואמר, הביטו וראו כי אחרי בואכם אל הארץ אינה ירושה כבר לכם אשר אין לה הפסק, ולא כמתנה הניתנת ליורש שהיא לו כירושה שאין לה הפסק. כי אם **אשר אני נותן** לשון הווה, כלומר תמיד אני נותן אותה. ולא נגמר המתנה בהחלט פעם אחת כי אם שבכל עת אשר תסורו מאחרי אעבירנה לזולתכם.

וגם לא יעלה על רוחכם כי קצירכם אתם קוצרים, כי אם **וקצרתם את קצירה** של הארץ כי ברוכה היא ומברכתה תבורכו. והוא כי לא תקצרו לפי ערך אשר זרעתם בה כי אם תמצאו מאה שערים, וזה מברכת הארץ. וזהו אומרו קצירה. נוסף על זה מה שאני צידה ברך אברך, וזהו ריבוי **האת** באומרו **את קצירה**. לכן הכירו כי הכל ממנו, **והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן** בל תהיו כפויי טובה.

יא והניף את-העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן :

ושמא תאמרו, והן לו היה אלוהינו יתברך כמלך אשר לו דרך אנשים לאכול ולשתות החרשנו, כי יובא אליו מראשית כרמו ושדהו ליהנות ממנו טרם אוכל אנכי ממנו, אשר הורידני בו כאריס או כעבד לו לפתח ולשדד אדמתו. אבל מה אתן זה לפני הכהן ועבד אדני הוא זה כמוני. אך אבי שבשמים לא יקח ממני מאומה ולא יצטרך אלי חלילה. ואיך יבחן ותגלה ותראה כי לה' אני מחזיק הטובה ואליו יתברך אני מביאו. לזה אמר **והניף את העומר**, כי יניפנו הכהן למעלה ולמטה ולארבע רוחות העולם, לרמוז כי כללות העולם ולמעלה ולמטה שלו יתברך, ואליו יובא העומר הלז ולא לכהן. וגם שאין הוא יתברך נוטלו ונשאר לכהן, הלא לא יבצר כי לו חפץ ה' ליטלו אליו יתברך רצונכם לתת. וזה אומרו **לפני ה' לרצונכם**, כלומר כי **לפני ה'** הוא

ניתן לפי **רצונכם**. והוא יתברך מחשבה טובה מצרפה למעשה, שהוא יתברך כמקבלה בתנופה ההיא ומאכילה לכהניו.

ושמא תאמר אם כן איפה זאת התנופה ישראל היה להם לעשותה, להורות כי לה' הם נותנים ולא יעשנה הכהן, או יהיה כבכורים שמשים הכהן ידיו תחת ידי הבעלים ומניף. לזה אמר **ממחרת השבת יניפנו הכהן**, לומר שלהיות בזמן ההוא שהוא יום ראשון לחשבון העומר על כן יאות יניפנו הכהן ולא הישראל. והוא כאשר נכתוב בס"ד, כי אין ישראל מוכנים להתראות ולעבוד עבודה לפניו יתברך עד תום ספירת העומר אך לא מקודם, ומה גם ביום הראשון לספירה.

יד ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד-עצם היום הזה עד הביאכם את-קרבת אלהיכם חקת עולם לדוריכם בכל משבתיכם :

הנה רצה יתברך כי טרם נתהנה מכל תנובת השדה, יהיה החל חרמש בקמה לשמו יתברך קדש לה'. וזהו שאמר **ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו** [וכו'] **עד הביאכם את קרבן אלהיכם וכו'.**

כב ובקצרכם את-קציר ארצכם לא-תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלהיכם :

עוד שנית עשה יתברך, כי כאשר הייתה ההתחלה במצווה וקדושה כן יהיה הסוף. וזהו אומרו בסוף הענין **ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך לעני ולגר וכו'**, למען תהיה תחילת הקציר צדקה וסופו צדקה כי בצדקה יכוננו. וציוה שתהיה כמתן בסתר, שלא ילקוט ויתן לעני כי אם יעזוב אותם ולא ידע מי אוספם.

ולבוא אל אשר הערנו מאומרו **ממחרת השבת**, נשית לב אל שמץ רמז העומר הלז מן הבא בידנו, ואל הקרבן הבא עמו, ואל קצת ענין הכתובים הבאים ברמז הרומז בהם. והוא בהזכיר ענין מאמר **ספר הזוהר** (אמור צז ב) כי הוא כמקרה האשה בנדת דותה כן קרה לעם בני ישראל בצאתם ממצרים. כי כאשר באשה דוה שדם יהיה זובה ובהפסק דמה שבעת ימי ליבון יספרו לה ואחר תטהר והייתה לאיש, כן כאשר עבדים היו לפרעה במצרים נשקעו בטומאת עבודה זרה המטמאה כנדה, וביום צאתם אשר משכו ידיהם מהעבודה זרה ומלו את בשר ערלתם ותהי להם זאת כפיסוק דם נדה.

אך עדיין צריך לברר וללבן עד יהיו ראויים לקבל התורה אשר היא כיום חופה כנודע (שיר השירים רבה ג יא), על כן הוצרך תחת שבעה נקיים של האשה שבעה שבועות יספרו למו להפשיט מעליהם כל שיורי חלאת זוהמא עד תומה. ואז ביום החמשים יום ששי לסיון שאז פסקה זוהמתן לגמרי עד בלתי השאיר שריד (שבת קמו א), אז הוכשרו ישראל להיות לו יתברך והוא להם לאלהים, ככלה המוכנת לחתן להכניסה לחופה. ועל כן עומר הפסח הוא של שעורים מאכל בהמה, כי עדיין לא היטהרו ובהמה המה להם. אך בהיטהרם בחג השבועות, אדם הם וביאו **מנחה חדשה לה'** שתי הלחם מן החטים, עד כאן תורף מאמרם.

ובדבר הזה נחה דעתי מקושי הנופל בזה באמת. באמור מריה דאברהם למה זה קרא יתברך את היום טוב שבת (פסוקים יא, טו), אשר בזה מצאו הטועים מקום לטעות כי על שבת בראשית נאמר (מנחות סה א).

טו וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאתכם את-עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהינה :

טז עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' :

וכן באומרו (פסוק טו) שבע שבתות, והיה לו לומר שבעה שבועות כבמשנה תורה (דברים טז ט).

וכן באומרו (פסוק טז) השבת השביעית, יאמר השבוע השביעי. אך הוא לרמוז למבין כי שני שביתות שבתו ישראל, אחד ביום הראשון של פסח שבתו על ידי דם פסח ומילה מטומאת עבודה זרה כאשר ביום פיסוק דם נדת דותה ממנה שנוחה ושובתת מדמה. כך עד יום הראשון כח טומאת העבודה זרה היה שורה עליהם, וביום הראשון שבתו ויתפרקו ממנו. ועדיין היה נשאר חלאת מה שהולכים ומתטהרים ומתלבנים ממנה בשבעת ימי ליבון האשה. ועל כן אמרה תורה **ממחרת השבת** הוא יום ששבתו ממשא טומאתם יספרו שבעה שבתות, שהולכים ושובתים מחלאת הנותרת בליבון עד ממחרת השבוע שהוא שבת, מהחלאת להתלבן ממנה לגמרי. ואחשבה שעל כן נתייחדו הימים ההם לדורות להציל את ישראל ולסעדם בתיקון נפשם ולבם לשמים, עד בא יום חג השבועות אשר בו ניתנה התורה. והוא יום רצון, וצריך הכשר וטהרה לקדמו בימי הליבון האלה. ועל כן הנהיגו קדמונינו להגות בימי הליבון ההם ספר משלי ומסכת אבות, להכין להם להתנהג בחסידות כנודע.

ולכן בהתחיל האדם לקצור קציר שדה בהתחלת קציר שעורים שהוא ראשון לכל הקציר, לבל ירום לבו ברוב תבואות, צוה לנו להביא עומר שעורים שהוא עשירית האיפה. ויהיה הרמז כי הן האדם לאיפה נמשל, כמאמרם ז"ל **בשמות רבה (מ ג)** כי כשאדם היה מוטל גולם הראה לו הקדוש ברוך הוא כל העתידים לבא ממנו זה תלוי בראשו וזה בזקנו וזה בידו וכו' וכן בכל

אבר מאיבריו, ושזה היה מאמרו יתברך לאיוב באמור אליו (איוב לח ד) איפה היית ביסדי ארץ, איפה שלך היכן הייתה, באיזה אבר מאדם הראשון היית. עד כאן תורף המאמר.

והנה יראה מדבריהם כי האדם איפה יקרא, ואם כן **עשירית האיפה** על עישור אבריו תרמוז. והן ידענו כי הן רמ"ח איברים נמצאו עישורן כ"ה חסר מעט. ואם באנו לפרט באדם האיברים שכל מעשה הטוב והרע תלויים בהם, אשר על כן צריך האדם לקדשם לשמים, הלא נמצא במספר הזה. המוח, ושני אוזניים, ושני עיניים, לשון, שפתים, הלב, ושני כליות יועצות, וכבד הכועסת, וטחול השוחק, ושני רגלים, ועשר אצבעות הידיים שהם אנשי החיל עיקר כל מעשה אשר יעשה האדם, הני עשרים וארבעה כנגד ר"מ אברים שהם מעשר שלהם, וראש הגויה שחסר ממנה הערלה יהיה נשאר כנגד מעשר השמנה הנותרים. הנה האיברים האלה הם **עשירית האיפה** שהיא כל האדם שיעור **העומר**, אשר אותם צריך האדם להביאם אליו יתברך לקדשם לכהנו לו יתברך. ואם לא ידע לתקן יביאם אל הכהן, הוא המיוחד שבדור לכהן ולשרת את ה', והוא יניף אותם לפני ה' כי ידריכנו לבלתי הניף עשרים וחמשה אברים אלו רק בדברים שהם לפני ה' לשרתו ולעבדו.

יב וְעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הַנִּיפְכָם אֶת-הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תְּמִים בֶּן-שָׁנָתוֹ לְעֹלָה לַה' :

יג וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרִים סֹלֶת בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר לַה' רֵיחַ נִיחֹחַ וְנֹסֶכֶה יִין רְבִיעִית הֵינִי :

ועל יתר האברים הבלתי פועלים הם בעצמם ככבש ההולך בתום, יביא **כבש** אחד **לה'**, כי גם כל גופו יקדש. וגם שני חלקי חיותו הם נפש ורוח, שכל אחד הוא מאחד מעשר בחינות עליונות כנודע, המשילים **לשני עשרונים סלת**. כי הסלת לפני הקמח וסובין ומורסן, כנפש ורוח בערך הגוף עם היותם סמוכים. כי יקדיש שני חלקי רוחניותו בלול ים בשמן הנשמה שלמעלה מכלן כשמן הטוב על הראש. וגם יתן לה' מושב הנפש הוא הדם בל ירתח לאשר הוא נגד עבודת שמים, וזהו **ונסכו יין רביעית ההין** לעומת רביעית דם שהנפש יוצאה בו.

טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשָּׁבֹת מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת-עֹמֶר הַתְּנוּפָה שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה :

ואז **וספרתם לכם ממחרת השבת** הוא יום ראשון של פסח ששבתו בו מטומאת מצרים. כי מאז יתנו לב לספור ימי הליבון, לרמז אל מחרת העשרים שנה שעדיהם הוא שיבת מעשים שלו בבית דין של מעלה. מאז צריך יהיו ימיו ספורים חמשים יום לעומת חמשים שנה, עד תשלום ימי שנותיו עד תשלום השבעים שנה. באופן **ששבע שבתות** שנותיו **תמימות תהיינה** מן החטא.

טז עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' :

עד ממחרת השבת השביעית, הוא מחרת השבעים שנה שהוא מחרת שביתה מהעולם הזה, עד סוף הזמן שהוא תהיה ספירת הימים בל ימוט יום אחד מהם מעבוד בו את ה'. ואז **והקרבתם מנחה חדשה לה'** היא כל כללות תורה ומעשים טובים **מנחה לה'**, מאשר חידש בעולם הזה.

יז ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתיים שני עשרנים סלת תהינה חמץ תאפינה בכורים לה' :

ממושבתיכם של עולם השפל, **תביאו לחם תנופה שתיים** לאכול בעולם העליון, שיהיה לחם תנופה מונף לה' במחשבת היות כל שש קצוות העולם לה', מבלי יערב שום פניה מהם לצד אחר כי אם **לה'** לבדו בכל מעשיו. ויהיו **שתיים**, הם רוח ונפש, **שתי עשרונים** כמו שכתבנו כי לשתי עשרונים מתייחסות, שיהיו **סולת** מנוקים מקמח וסובין ומורסן, הם משל אל בחינות ומידות בלתי מובחרות.

ושמא תאמר הלא טוב היה שלא יבוא לעולם כי נוח לו לאדם שלא נברא ולא ישתקע תוך החומר העכור הלז. אל תחוש, כי הלא על ידי **שחמץ תאפינה**, שתוך חמץ החומר תאפינה הרוח ונפש הרוחנית ויהיו כתוך תנור אש, הלא מזה ימשך יהיו **בכורים לה'**, כי יהיו כחדשות לפני ה' מאשר חידשו וביכרו תורה ומצות לה' שנה שנה.

והנה באומרו **תספרו חמשים יום** ואינם אלא ארבעים ותשעה, יראה מרבותינו ז"ל שאומרו חמשים יום נמשך אל אומרו **והקרבתם** (רש"י פסוק טז ד"ה חמשים). ואפשר ליישב בשים לב כי **מחרת השבת השביעית** היא ליל חמשים, כי אין השבת נגמר עד ליל שבועות. ואם כן **מחרת השבת** הוא יום שאחר כל הארבעים ותשעה, באופן שמוכרחים אנו לומר שהוא עד ולא עד בכלל. ולמה, וטוב טוב היה דלשתוק מפסוק זה, שהרי אמר **וספרתם לכם וכו' שבע שבתות תמימות** למה חזר ואמר **עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום?** אך כיוון, אל יעלה על רוחך שמה שאמרתי **שבע שבתות** הוא **תמימות** שלא יחסרו מהארבעים ותשעה ימים, אך עדיין אפשר שיום האחרון מקצתו ככולו, על דרך ויעש לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ י) שהוא מקצת השביעי ככולו, באופן שיום הארבעים ותשעה יהיה קדש. כי אינו כן, רק שאומרו **תמימות** הוא מדויק שהוא כולל עד ליל שאחר הארבעים ותשעה. וזהו **עד ממחרת השבת השביעית תספרו**, ואיזהו יום **מחרת השבת** שעדיין נספור הוא חמשים יום, לומר שלא תגמר הספירה עד תום הארבעים ותשעה יום לגמרי. וכמו שאמרו רבותינו ז"ל

(רש"י פסוק טז) שממשיכין חמשים יום אל אומרו **והקרבתם וכו'**, אין נראה להם דוחק אומרו **חמשים יום** שהוא כאומרו יום חמשים. כך לדרכנו, ונרווח יישוב שאר דוחקים.

והנה ראיתי שואלין מה זה היה שבחג השבועות לא נאמר בתורה על שום מה, כאשר נאמר בשאר מועדים, ובתפלות המועד סדרו בהן קדמונינו יום מתן תורתנו, ולמה לא נזכר טעם זה בתורה?

ואחשבה בשום לב אל הזכיר פרטי הקרבנות בו -

יח והקרבתם על-הלחם שבעת כבשים תמימים בני שנה ופר בן-בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונסכיהם אשה ריח-ניחח לה' :

יט ועשיתם שעיר-עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים :

כ והניף הכהן אתם על לחם הבכרים תנופה לפני יהוה על-שני כבשים קדש יהיו לה' לכהן :

כא וקראתם בעצם היום הזה מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו חקת עולם בכל-מושבתים לדרתיכם :

כב ובקצרכם את-קציר ארצכם לא-תכלה פאת שדה בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלהיכם :

מה שאין כן בשאר מועדים. וגם למה קרא למנחתו **מנחה חדשה**, כי גם מנחת העומר הייתה חדשה וקודם לזו ולא קראה חדשה.

וגם אומרו ממושבותיכם שיראה לבלי צורך, כי גם שאמרו רבותינו ז"ל (מנחות פד א) שאין באין מחוצה לארץ למה לא אמר מארצכם.

ורמז אל היות שני לחם ולא מספר אחר, ושהיה **סולת** מנפה בשלש עשרה נפה, ושהיה חמץ הפך שאר מנחות.

וענין אומרו בכורים לה', והיות על הלחם **שבעה כבשים ופר אחד ואילים שנים עולה** מלבד המוספין. ומה נשתנו אלו שעם הלחם מאשר במוספין האמורים פרשת פינחס (במדבר כח כז), ששם בקר שנים ואיל אחד.

ועוד אומרו (פסוק כא) **וקראתם בעצם כו'**, מה ענין אומרו **בעצם** זולת הקודם.

ועוד אומרו (שם) **מקרא קדש**, אם הכוונה היא וקראתם מקרא קדש אם כן אומרו יהיה לכם חסר מהכתוב מה יהיה, ואם שעור הכתוב הוא **מקרא קדש יהיה לכם**, חסר מה **יקראו בעצם היום הזה**.

וכן מה ענין אומרו פה (פסוק כב) **ובקצרכם כו'** זולת מה שלמעלה.

אמנם אין ספק שלא יבצר שהוא יום מתן תורה שגדול כבודו, עד שביום ההוא קנה העולם קדושה והארה שאין כמוה בעולם. עד גדר אומרם ז"ל (שבת פח א) שאומרו (בראשית א לא) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי שהוא גמר הבריאה, שאומרו יום הששי בה"א הידיעה הוא לומר שכל העולם שנברא תלוי ביום הששי של מתן תורה. והיום ההוא הוא קיים לעד, כמו שכתבנו על פסוק (שמות יט א) ביום הזה באו מדבר סיני, שאין מילת זה נאמרת אלא במה שמונח לפנינו, ואם כן היה לו לומר ביום ההוא, אך הוא שקנה הויה וקיום. על דרך אומרם ז"ל (זוהר ויחי רכא ב) על ויקרבו כו' (בראשית מט כז) כי ימים שנעשו בהם מצות הם חיים וקיימים. ומה גם יום מתן תורה שלא נהיה כמוהו כנודע, שודאי שלא חלף עבר כי אם קנה עצם קדושה רוחנית קיימת.

ואם כן כדאי הוא לקבוע עליו יום חג ה'. אך אמר אלוהים אם אומר להם בחדש השלישי בששה לחדש שנתתי לכם התורה חג לה', הלא יתחמץ לבב ישראל באומרם איך נשמח ונחוג את חג ה', אחר שעד המלך במסבו נהפך לאבל מחולנו ושמחה לתוגה נהפכה בכל הרעה אשר נהייתה על תבנית שור אוכל עשב. אך אין ספק כי הוא יתברך תשובתו בצדו, כי יאמר מה לעשות עוד ולא עשיתי לכם. הלא מאנשים עשיתי אתכם עד הייתם כאלוהים, כי השמע עם קול אלוהים ככם מדבר מתוך האש, כי הלא כטומאת הנדה הייתה בכם כמו שאמרו ז"ל (שבת פב א) שעבודה זרה מטמאה במשא כנדה, ועל ידי דם פסח ומילה העברתי העביר טומאתכם. ולמען הלבין אתכם כימי ליבון אשה דוה המתקדשת מטומאתה, עשיתי לכם שבעה שבתות לעומת שבעה נקיים, עד היטהרתם מכל חלאת שיורי זוהמא, עד עליתם למעלה ממלאכי השרת, שהנחתי אותם מהיות לי מרכבה והשריתי שכינתי עליכם, כמאמרנו על פסוק (דברים לג ב) ואתא מרבבות קדש ולא אמר ברבבות, והוא ענין אני אמרתי אלוהים אתם (תהילים פב ו).

הנה בזמן מועט העליתי אתכם מתוך טומאה רצוצה עד גדר עליון ממלאכי השרת. כמו שכתבנו במקומו, שבהיותם נגד ההר לפני האלוהים היו בימים ההם מראש חודש סיון מתלבנים ומזדככים עד בלי די. שהוא ענין מאמרנו על מאמר המגיד אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, כי הלא יראו דברים תפלים מבלי מלח, כי מה בצע קרבנות לפני הר סיני אם לא לתת לנו את התורה. אך הוא כי קרבת אלוהים לפנינו בהר סיני זיככתנו עד היות כאלוהים להינבא פנים בפנים כולנו בהקיץ ולראות מה שאין עין יכולה לראות, זה היה די לנו.

כלל הדברים כי הפלגת הגדולה אשר עשה אלוהים לנו ביום ההוא לא ישערנה שכל אדם, כי בהגיע אל הגדר ההוא צאת תקלה בעוון העגל הוא פליאה. ואם כן ודאי כי לה' הגדולה על כל אשר עשה לזכינו לבלתי נחטא, ולנו בושת הפנים שלא שווה לנו וחטאנו. על כן אמר הוא

יתברך, איני עושה עיקר לפרש טעם החג הלז רק על מה שטהרתי אתכם ממדרגה אל מדרגה, עד היותכם יותר ממלאכים רואים ונאותים לקבל התורה ולהיות קדושים. כי על כן יום שנגמר זיכוככם עד גדר עצום ורב תחוגו בו. וזהו אומרו **כי תבואו כו' וקצרתם כו'**. והוא ענין שהזכרנו **מספר הזוהר** (אמור צז ב) כי במצרים היו עובדי עבודה זרה נאותים טמאים כטומאת הנדה. ואפילו בגדר בהמה שאינה מקבלת טומאה לא הייתם כנודע כי בעלי חיים אין מקבלים טומאה, עד עבור יום ראשון של פסח. ומיום שני שהם ימי ליבון הייתם כבהמה אוכלת שעורים, על כן מנחתכם עומר שעורים. ועד היום ההוא אפילו **לחם וקלי וכרמל לא תאכלו**, כי עד היום ההוא אפילו כבהמה לא הייתם.

אך **וספרתם לכם שבע שבתות** ליבון להתלבן ולעלות אל גדר אדם, כי אז נתחדשתם כבריה חדשה. וזכר לדבר **והקרבתם מנחה חדשה לה'**, לרמוז כי אז נתחדשתם להיות **לה'**. וממושבות שלכם **תביאו לחם תנופה**, לרמוז שכל כך נזדככתם שממושבותיכם בארץ הלזו הבאתם בזכותכם לחמה של תורה מן השמים שהוא **לחם תנופה**, שהתנופה כוללת שש רוחות העולם, שהתורה כוללת הכל כי בה נבראו. **שמים** כנגד תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כי שתיהן נאמרו אז כנודע. במקום **ששני עשרונים** שהם שתי דברות אנכי ולא יהיה לך, שכל אחד הוא עשרון של עשרת הדברות. במקום **סולת** תהיינה חשובות על השאר, אדרבה מנופים בשנים עשרה נפה הוא בשנים עשר שבטים, שיהיה לכולן כסולת נקיה כי את שתיהן שמעו מפי הגבורה בפירוש. מה שאין כן השאר אדרבא **חמץ תאפינה**, שבם הנחתם שאור שבעיסה וחמצתם אותם.

והוא מאמרם ז"ל (**שמות רבה** מב ח) משל למלך ששידך אשה ונתן לה בידו שני תכשיטין ושלח לה על ידי שליח שמנה אחרים, והיא אבדה השנים שנתן לה בידו, ויכעוס ויאמר וכי לא היה לך לאבד אלא השנים שנתתי לך ביד. כך אמר הקדוש ברוך הוא לא עברתם אלא השנים הראשונים אנכי ולא יהיה לך שנתתי לכם מפי. וזה יאמר, **השני עשרונים** שהיה לכם להיות **סולת** בשנים עשר שבטים חשובות על השאר, הכנסתם בה ואפיתם אותם חמץ, אותם שהיו **בכורים** ראשונים לכל שהיו **לה'** שנתן להם ה' בידו, שהוא כי אשר מצווה הוא יתברך לעשות, אומר אותו באופן תהיה סדר ענין מצוותו רומז ענין זה כמדובר.

יח והקרבתם על-הלחם שבעת כבשים תמימים בני שנה ופר בן-בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונסכים אשה רים-ניחח לה' :

על כן למען תבינו ותשכילו איך נצולתם בעשותכם הרעה הגדולה ההיא, הולך ורומז בצווי איך ריחם עליהם למען יכירו כי טוב ה', והוא עשה את שלו והם לא עשו הראוי להם, ועם כל זה ישוב ירחם כרוב רחמיו. והוא, כי מלבד קרבן מוסף אשר לא נזכר פה כי אם בחומש הפקודים

(במדבר כח כז), שהוא שבעה כבשים ופרים שנים ואיל אחד, מזכיר עתה אותם שבאים על הלחם שהוא לחמה של תורה, שהוא חידוש ענין היום על דבר יום מתן תורה. אמר **והקרבתם על הלחם שבעה כבשים תמימים בני שנה ופר בן בקר אחד** (ואיל אחד) **[ואילים שנים]**. לרמז מאמרם ז"ל (**שמות רבה** מד ז) שאמר משה להקב"ה, ריבון העולמים הלא על סדום אמרת לא אשחית בעבור העשרה והרי פה אני ואהרן וארבעת בניו ויהושע, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתם שבעה היכן הם השלשה, אמר לו זכור לאברהם ליצחק ולישראל הרי עשרה. זה ירמוז פה לרמז מה שעל ידם הקרבתי אתכם לבלתי השחיתכם, הוא שבעה כבשים הם השבעה שפרט לו משה; ועוד השלשה אבות: פר אחד הוא אברהם כד"א (בראשית יח ז) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר, וגם נקרא אחד כמה דאת אמר (יחזקאל לג כד) אחד היה אברהם; ואילים שנים הוא אילו של יצחק, וגם יעקב שנקרא שה שהוא איל, הרי שלשה תשלום העשרה **יהיו עולה לה'**. כי אלו הם שעלו לרצון לה' להשיב חמתו. **ומנחתם ונסכיהם** שהקריבו כל ימיהם כולם עלו לרצון לפני ה' יתברך.

יט ועשיתם שעיר-עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים :

כלל הדברים שאומר הוא יתברך אם יום מתן תורה לא שמחתם בו בסוף, לא ממני כי אם מכם. כי הרבה יותר מדאי עשיתי להכין אתכם לבלתי תחטאו, וגם אחרי כן לבלתי השחיתכם. על כן כדאי הוא כל אשר עשיתי לכם לקבוע חג ה' ביום מתן תורה ההוא. וגם עתה עם היות שאין פקידה שאין בה מעון ההוא (רש"י במדבר יט כב ד"ה למשמרת), לא געלתי אתכם כדי שתאמרו כי עשותכם חג על מתן תורה יהיה לכם למזכרת עוון כי עד שהמלך במסבו נרדכם נתן ריחו.

כי על כן הנני מכין לכם כפרה שנה שנה, כי הנה **ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת**. ואחר הכפרה אני מראה ביום זה כי שלום ורצון טוב ביני וביניכם, כי **ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים**.

כ והניף הכהן אתם על לחם הבכרים תנופה לפני יהוה על-שני כבשים קדש יהיו לה' לכהן :

והניף הכהן אותם על הלחם, לרמז כי לחמה של תורה אשר קלקלתם קבלתה ביום זה, ונעשו עליכם כוחות ורוחות ומקטרגים עליכם בששה רוחות העולם. לכן הלחם שהוא רמז לתורה ההיא יונף עם הכבשים לארבע רוחות ומעלה ומטה, להשקיטם ולהיות שלמים אתכם כי יכירו כי שלום לכם עם ה' אלהיכם. כי גם שנאכל מהם זולת חזה ושוק, והיה לכם לומר כי טוב טוב היה שיהיו עולות ולא יאכל מהן, לא כן הוא כי **קדש יהיו לה' לכהן**, כי כחלק הנאכל

לאישים אני מחשיב מה שאוכל הכהן, להורות כי גם שמתחת ידי אהרן הכהן יצא העגל ההוא לא ידבק בו מאומה ושלוש רב עמו חלק הגבוה כחלק הכהן, מה שלא היה מורה זה אם היה עולות:

כא וקראתם בעצם היום הזה מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו חקת עולם בכל-מושבותיכם לדורותיכם :

ושמא תאמרו הנה כל הענין הזה תלוי בענין שתי הלחם ברמז הרומז בו כמדובר. אך אחר הבית שאין קרבן ואין שתי הלחם יתבטל חג זה מלהיות **מקרא קדש** ושלא יעשה בו מלאכה. על כן אני אומר **וקראתם בעצם היום הזה**, לומר הלא ידעתם כי היום ההוא לא נתבטל וחמק עבר, כי אם יש לו עצם והויה קיימת לעד כמדובר למעלה, ומה גם בכל תיקון אשר אמרתי. לכן **וקראתם** בשביל **עצם היום הזה מקרא קדש**, כי גם שאותו העצם לא עמד לכם אז הנה יהיה לכם לעתיד, כי קיים הוא ומוכן לכם. וזהו אומרו **יהיה לכם** שהוא העצם הנזכר. כי אם כעת הוא בודד בעצמו, יבוא זמן שיהיה **לכם**.

או יאמר תמיד יהיה לכם ביומו להשפיע לכם שפע קדושה, לכן גם שלא יהיו קרבנות תישאר **חוקת עולם בכל מושבותיכם**, אפילו בזמן שיש לכם מושב ולא לי, **לדורותיכם**.

כב ובקצרכם את-קציר ארצכם לא-תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני ה' אלהיכם :

ושמא תאמרו הנה בזמן הבית, כי אם היום היה לנו כמעט מזכרת אשמותינו היה השעיר מכפר והשני כבשים שלמים יעשו שלום לנו, אך אחר הבית מי יתקן. לזה אמר הנה אלמדכם להשקיט האף המשחית מלקטרג, תתנו צדקה מתן בסתר שיכפה אף. כי אין מתן בסתר גדולה **מפאה ולקט** שהבעלים הולכים לבתיהם ולא ידעו מי אוספם. ועל כן ציוה לנו הוא יתברך בל ילקטו בעלים ויתנום לעני בידיהם, כי אז אינו מתן בסתר ועניים בושם. וזהו אומרו **ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך ולקט וכו'** שהוא לתתו בידך, כי אם **תעזב אותם** והם ילכו וילקטוהו כלוקט בשלו. כי **אני ה' אלהיכם** שלך ושלחם. ולמה נתתי לך שדה תבואות ולא לו, כי אם שחלקו נתתי בקצה שדה והניחוהו לו שילקוט ולא יבוש. וזהו החילו בלשון רבים **ובקצרכם** ויצא בלשון יחיד **לא תכלה**, לומר הנה יש עשירים בעלי שדות ויש עניים שאין להם, וכאשר ניתנה הארץ, לכולם ניתנה. נמצא **שובקוצרכם** אינו לך בעל השדה לבדך, כי אם **קציר ארצכם** של כל ישראל כי חלק העניים נתתי בשלך. על כן אתה בעל השדה **לא תכלה וכו'** כי אם **תעזב אותם** והם ילכו וילקטו. כי **אני ה' אלהיכם** כמור כהם, ועלה בדעתך שלא הנחתים ריקם כי אם שחלקם שם.

כג וידבר ה' אל-משה לאמר :

כד דבר אל-בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא-קדש :

ראוי לשים לב אל אומרו **לאמר** זה פעמים:

אך יאמר **וידבר ה' אל משה לאמר** ענין היום, שהוא היותו יום **זכרון תרועה** והכנעה ושבירת לב בתשובה שלמה. אך למה שהוא אלהינו הוא שופטינו והוא אבינו אב הרחמן וכל חפצו יתברך לרחמנו, על כן לבל נתעצב אל לבנו בפתח דבריו להזכיר לנו התרועה וההכנעה, על כן רצה יתברך שיתחיל משה לדבר לנו הבטחתו יתברך, כי התרועה שמחה וששון יהיה לנו כי כך הוא אופייא של אלוהינו. על כן מצונו לאכול ולשתות ולשמוח בו, ונבטח בו יתברך אם כבנים אם כעבדים יחננו ויוצא לאור משפטינו. ועל כן אחר אומרו **וידבר ה' אל משה לאמר** ענין היום, אמר למשה **דבר אל בני ישראל** ענין אחר כדי **לאמר** המכון אשר ציוויתך **לאמר**. ומה הוא הענין אשר תקדים, הלא הוא **באחד לחדש השביעי הזה** (השביעי הזה, כתוב ביום הכיפורים פסוק כז) **יהיה לכם שבתון** שהוא שביתה ושמחה. ואחר אומרו מה שיקדים אל העיקר אמר ענין היום שרצה בו, כאומרו **וידבר ה' אל משה לאמר**, שהוא **זכרון תרועה מקרא קדש**, שיהיה בלבם **זכרון** תרועת משפטו יתברך למעלה, כי היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם ועל ידי **התרועה יהיה לכם מקרא קדש**:

או **שעור הכתוב על דרך זה**, בשום לב אל לשון אומרו **יהיה לכם**, ולא אמר באחד לחדש השביעי יום שבתון הוא. אך לימדנו יתברך כי דרכו הפך דרך מלכי הארץ. כי הנה זה דרכם, כי בהישמע לאחד מהמלכים כי אנשי עיר אחת מערי ממשלתו אשר לא טוב בעיניו עשו, וקבע יום מועד להעמידם במשפט ומי אשר חטא לו ימחנו מספרו מן העולם, הלא דרך המלך הוא שחפץ יחפוץ יותר במשמאילים מבמיימינים למען הראות רעם גבורותיו וכח משפטיו, כי להשמיד בלבבו את עוברי רצונו למען תיפול חיתתו על כל מלכותו ורגזו וחלו מלפניו. אך לא כדרך מלכי ארץ דרכיו יתברך חלילה, כי חפץ חסד הוא וברגע באפו חיים ברצונו, וכל חפצו במזכים ולא במחייבים. וכמאמרנו על פסוק (איוב א ו) ויהי היום ויבאו בני האלהים וכו', כי אמרו רבותינו ז"ל (**זוהר** פינחס רלא א) כי יום ראש השנה היה שהוא יום הדין. ובזה אחשוב כי שם הורה לנו הכתוב דרכו יתברך, כי על המיימינים אמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה', כי הם עיקר הביאה וההתיצבות, אך השטן הבא ללמד קטיגוריא לא בא כי אם כדבר נוסף ובא בתוך הבאים. וזהו ויבא גם השטן בתוכם (איוב שם) שהוא אגב המזכים, כי חפץ חסד הוא יתברך. וזה יאמר פה **וידבר ה' אל משה לאמר**, שהוא **לאמר** ענין היום כי יום **תרועה** הוא. אך **דבר אל בני ישראל** אשר אהבתי כדי **לאמר** הענין סגנון זה. והוא בשום לב אל ייתור מלת הזה. אך הוא לומר הלא יום אחד לחדש השביעי הזה שהוא יום הרת עולם אל

תפחדו ואל תרהו, כי הלא לשבת ולשמחה **יהיה לכם זכרון התרועה** וההכנעה. וזהו **יהיה לכם שבתון זכרון תרועה**, כי הזכרון של ההכנעה שהיא התשובה יהפך לשמחה. כי **זכרון התרועה יהיה לכם מקרא קדש**, כאלו את קדש עליון אתם קוראים וממשיכים אליכם.

כה כל-מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם אשה לה' :

לכן **כל מלאכת עבודה לא תעשו**, כלומר אך מה שאינו מלאכת עבודה כי אם אשר יאכל לכל נפש תעשו. והוא מאמר עזרא הסופר (נחמיה ח י) אכלו משמנים ושתו ממתקים, באופן כי שלום לכם עם אלהיכם יתברך. כי אתם תאכלו ותשמחו, וגם מזבח ה' כי **והקרבתם אשה לה'**. וכל זה הוא בראש השנה.

כז אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא-קדש יהיה לכם ועניתם את-נפשותיכם והקרבתם אשה לה' :

אך בעשור לחדש השביעי הזה אין בו לא אכילה ולא שתיה כי אז **יום הכפורים הוא**, כי תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר (יומא פה ב). וזהו **אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכיפורים הוא**. עם היות שמקרא קדש יהיה לכם, עם כל זה אינו כראש השנה שאתם אוכלים והמזבח אוכלת, כי אם שאתם תרעבו והמזבח תאכל. וזהו **ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה'**:

או יהיה אומרו (פסוקים כג, כד) **לאמר** זה פעמים והתכת הכתובים בדרך אחרת. והוא ענין היוצא ממוצא דבר מאמרם ז"ל במסכת ראש השנה (טז ב), וזה לשונם:

אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים, ואחד של רשעים גמורים, ואחד של בינוניים: של רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה; של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים; בינוניים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים, זכו נכתבים לחיים, לא זכו נכתבין למיתה. אמר רבי אבין מאי קראה ימחו (תהלים סט כט) מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו, ימחו מספר זה ספרן של רשעים, חיים זה ספרן של צדיקים, ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינוניים. ורב נחמן בר יצחק אמר מהכא (שמות לב לב) ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, מחני נא זה ספרן של רשעים, מספרך זה ספרן של צדיקים גמורים, אשר כתבת זה ספרן של בינוניים, ע"כ:

ונראה להעיר בו קצת הערות. כי הלא כמה צדיקים ימותו והרשעים יאריכו ימים כצל.

ועוד באומרו זכו וכו', כי הלא מידתו יתברך להטות כלפי חסד אל הבינוניים כדברי בית הלל ליום הדין לעתיד (ראש השנה יז א), ולמה לא יעשה כן גם עתה ויכתבו מיד לחיים.

ועוד כי אומרו לא זכו, הוא שנשאר **בינוניים** ואין משמעותו שהוסיפו לחטא, ולמה ביום הכפורים יכתבו למיתה.

ועוד שאם כן נמצאת חלוקת הנשאים היולניים בלתי נזכרת. **וגם** שקשיא דיוקא דרישא אדיוקא דסיפא, כי מאמרו **לא זכו נכתבים למיתה**, דהיינו שהוסיפו לחטא, משמע שאם נשאר שקולים נכתבים לחיים, ומאמרו **זכו**, דהיינו שהוסיפו זכות נכתבים לחיים, משמע שאם עדיין שקולים הם למיתה. ואם נאמר שישאר תלויים לעולם עד יכריעו בהמשך הזמן, אם כן אחר שיש להם גזרה מתחלפת היה ראוי יזכירנה. אך אין ספק שאמרו **לא זכו** הוא שנשאר שקולים **ונכתבים למיתה**, וכל שכן אם חטאו והוסיפו. וקשה למה ימותו על דבר הכף של עונות, ולא יחיו עד דבר הכף של זכיות שכנגדה, או ישאר תלויים עד יכריעו, כמו שאמרו בגמרא (קדושין מ ב) שהאדם והעולם נידון אחר רובו, ולעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצווה אחת וכו' שהכריע את כל העולם לכף זכות, עשה עבירה אחת אוי לו וכו'. הרי בפירוש אמרו שהוא שקול עד יכריע במצווה אחת או הפכה, ואם כן למה ימות, מה עשה הבינוני הלז אשר לא יחטא להכריע כף העבירות וישווהו לרשע הגמור.

ועוד שבין לפירוש **הרמב"ם** בהלכות תשובה (ג ג), שמפרש **זכו ולא זכו** שהוא עשו תשובה או לא עשו, או למה שאפשר לפרש שהוא זכו שהוסיפו לעשות איזו מצווה, ראוי לשים לב אל אומרו לשון זה, ולא פירש לומר שבו או לא שבו, עשו מצווה או לא עשו.

ועוד באומרו ימחו מספר וכו', היתכן יבקש דוד המלך ע"ה ימחה ה' את הרשעים שונאים מספר רשעים והלא טוב לו לבקש לכותבם לו.

ועוד מי הכריחו לחלק הכתוב לשלשה חלקים. **וגם** איך יתכן יהיו הרשעים, אשר עליהם ידבר, כתובים בספר צדיקים שיבקש שימחם.

ולא עוד אלא שיבקש שלא יכתבו בספר צדיקים, הלא רשעים הם ואיך עלה על לבו יכתבו עם צדיקים.

וגם מה ראה רב נחמן בר יצחק שבחר בראיית פסוק **ואם אין וכו'**. **ועוד** היתכן יהיה משה איש האלהים, ומי לנו גדול ממנו, חס ושלום בספר רשעים שיאמר **מחני נא זה ספרן של רשעים**.

וגם שכל הכתוב יראה שמדבר בספר אחד והוא מחלק לשלשה. **עוד ראוי להעיר** כי הלא רבי יוחנן לא הצריך לפתוח בראש השנה רק **שלשה ספרים**, והנה בגמרא אמרו (ר"ה לב ב) ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, והנה יראה כי ספרים רבים המה של חיים וכן רבים של מתים. והלא כמו זר יחשב לומר שחולק עליו. ומה גם כי אין סברא להיות יותר משלשה, כמנין חלוקות הנמצאות בבני אדם.

הנה על ההערה הראשונה אמרו **בתוספות** (ר"ה טז ב ד"ה ונחתמין) שעל חיי העולם הבא ידבר. **והרמב"ם** כתב (פ"ג מהל' תשובה ב) לתרץ הקושי כי אין השיקול לפי שפיטתנו כי אם לפי שפיטת אל דעות ה'. **והראב"ד** כתב שהוא צדיקים בדינם ורשעים בדינם ובינוניים בדינם. ואחשבה כי דרך זה הוא הנכון במאמר, והוא אחד מהדברים אשר רצו רבי אבין ורב נחמן בראיות הכתובים שהביאו. כי האחד מביא מפסוק המדבר ברשעים ומזכיר בהם **שלשה ספרים**, והאחד מביא מגדול שבצדיקים ומזכיר גם שלשתם בו, מורה באצבע כי על רשעים וצדיקים בדינם ידברו, כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע (דברים כה א) כמו שאכתוב בס"ד.

וכן על הקושי השני ממאמר בית הלל כי לעתיד לבוא אל הבינוניים הקדוש ברוך הוא מטה כלפי חסד ולמה לא יעשה כן בראש השנה. גם זו תשובתה בצדה, כי אז לעתיד אין זמן להאריך להם אם יתקנו עצמן באשר הוא סוף הזמן, מה שאין כן בראש השנה שיש עשרת ימי תשובה להאריך להם אולי בהם יתקנו את אשר עוותו.

אמנם לבוא אל כל ענין המאמר, נשית לב אל קושיא אחת וגדולה היא. הלא היא, כי מה בצע בשלשה **ספרים**, והלא היה מספיק בשנים, כי באחד יהיו הצדיקים גמורים נכתבים לאלתר לחיים, ובשני הרשעים גמורים יכתבו לאלתר למיתה. והבינוניים התלויים עד יום הכפורים, אם זכו יכתבו בספר שנכתבו בו הצדיקים, ואם לא זכו יכתבו בספר שנכתבו בו הרשעים.

עוד שנית, נשית לב בלשון המאמר אל שנותו את טעמו, כי בצדיקים הגמורים הוא אומר נכתבין ונחתמין, ובבינוניים אינו מזכיר חתימה כי אם **זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה**.

ונבוא אל הענין. והוא, כי הנה הן אמת כי אומרו **זכו** או **לא זכו**, ענינם על דרך הרמב"ם ז"ל שהוא עשו תשובה או לא עשו. אך מה שלא אמר כך בפירוש לומר שבו או לא שבו, אחשבה כי בא להורות, כי אין צריך כי אם זכות מה גם כי קל יהיה. כענין שוב אחד מחטאתיו אשר חטא, גם כי קל יהיה הלא יספיק להטות כף המאזנים. מה שאין משמעות הלשון כן, אם היה אומר שבו, שהיה נראה כי שבו לגמרי מכל חטאתם ויהיו צדיקים גמורים. ואומרו **לא זכו** הוא ששום זכות לא עשו כי אם נשאר שקולים, ועם כל זה אבל אשמים הם בצד מה. והוא במה שכתבנו על פסוק (לעיל טז ל) כי ביום הזה יכפר וכו' לפני ה' תטהרו, שאומר הוא יתברך כי ביום הזה יכפר עליכם וכו', אך בזאת כי לפני ה' תטהרו בתשובה. כי אין יום הכפורים מכפר בלי תשובה, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פ"א מהל' תשובה ג) שאפילו שעיצומו של יום מכפר הוא על ידי תשובה.

והוא מאמרם ז"ל (יומא פו א) ארבעה חלוקי כפרה הם ותשובה עם כל אחד מהם. ועל כן כדאי הוא אזהרתנו יתברך באומרו לפני ה' תטהרו, להטות את הבלתי מיטהר כלל בעשרת ימי תשובה אל כף חובה וליאמר עליו לא זכה נכתב למיתה, כיון שלא שב אפילו באחד מאשמותיו לבל ישאר שקול. אך אמנם לא יספיק זה שהוא בשב ואל תעשה להיות לו משפט הרשע הגמור שרובו עונות הנכתב ונחתם, כי בשב ואל תעשה חטא רק שנכתב ואינו נחתם. כי הפרש גדול יש בין כתיבה לבדה להיות עמה גם כן חתימה, כמו שנראה בפירוש בגמרא (ראש השנה יח א) על מה שאמרו גזרת צבור אינה נחתמת וכו', והוא כי בהיות חתימה קשה להשיב, מה שאין כן בכתיבה לבד שאם יוסיף לשוב להיטב יתוקן יותר בקלות. ועל כן נעשה ספר בפני עצמו מגזרת הבינוניים. ואינו נכתב הזוכה עם הצדיקים הגמורים אשר בהם חתימה, ולא אשר לא זכו עם הרשעים הגמורים, כי אם ספר אחר לבד. והוא כי ענין אומרו **זכו** או **לא זכו**, הוא דבר קל בלתי מספיק להכריע לגמרי להיות הזוכה נכתב ונחתם עם הצדיקים הגמורים, והבלתי זוכה נחתם עם הרשעים הגמורים. כי הבלתי זוכה הוא גם אם נשאר שקול בהימנעו מלשוב כאשר כתבנו, והזוכה הוא בזכות מה בהוסיפו מצווה אחת לבד או שב איזה דבר מרשעו, וגם שהתעצל מלשוב אחר ראש השנה, על כן נכתב ולא נחתם לבד ועודנו מעותד שאם ירבה לפשוע יקלקל הכתיבה.

ובא **רבי אבין ואמר מאי קראה** להביא ראייה אל כל האמור, בין על מנין הספרים, שצריך להכריע מי אמר לו שהזוכה מהבינוניים לא יכתב עם הצדיקים הגמורים והבלתי זוכה עם הרשעים. ואין זה כי אם שני ספרים לבד, כי אם שיש לבינוניים ספר בפני עצמו ושאין הקדוש ברוך הוא מטה כלפי חסד לבינוניים ונשאר ספרם ליכתב אחר ימים של כתיבת ספר צדיקים ורשעים. והביא מפסוק **ימחו וכו'**. והוא שהוקשה לו בכתוב אומרו **ועם צדיקים כו'**, היתכן שאחר שימחו מספר חיים יכתבו עם צדיקים שיצטרך לומר **ועם צדיקים אל יכתבו**.

ועוד בשינוי הלשון מחיים לצדיקים.

ועוד אומרו יכתבו לשון עתיד, כי מאומרו **ימחו מספר חיים** מורה שכבר היו כתובים בספר צדיקים. על כן ראה כי אין ספק, אלא שהיה אומר דוד המלך ע"ה הנה אויבי לא יבצר, או נכתבו ונחתמו בראש השנה בספר רשעים כי היו רשעים בדינם, או נכתבו ונחתמו בספר צדיקים כי היו צדיקים בדינם, או הם בינוניים ותלויים עד יום הכיפורים ליכתב בספר צדיקים.

והנה ודאי כי הנכתבים בספר רשעים גמורים למות אין נכתבין למות לאלתר רק נחתמין לאלתר למות בימי שנה ההיא. ואמר דוד המלך ע"ה אם הם נכתבין בספר רשעים למות בשנה ההיא ימחו, כלומר ימחו עתה ולא יאריכו עד יעברו עוד. ואם הם צדיקים בדינם והם נחתמים בראש השנה בספר חיים גם כן ימחו, שאומרו ימחו חוזר אל השני ספרים, ועל כן לא אמר מספר חיים ומספר מתים, שאם היה אומר כן היה נראה שימחו מהמוות ולא כן הוא רק שימחו מהאריכות זמן, על כן נאמר מספר סתם. ואם הם תלויים ועומדים, כי הדבר שקול והם

בינוניים בדינם, אל יכתבו בספר צדיקים בהגיע יום הכפורים, ועל כן נאמר לשון עתיד. ולמעלה נאמר לשון חיים שהוא חיים בהחלט בכתיבה וחתימה. ואחר כך אמר **ועם צדיקים** שכבר זכו והכריעו ליקרא צדיקים וליכתב גם כי לא יוחלטו לחיים בחתימה כמדובר. ואם היו הבינוניים כשזוכים נחתמים בספר הצדיקים גמורים, לא היה אומר **ועם צדיקים אל יכתבו**, שמורה שהוא ספר בפני עצמו.

וגם באומרו לשון עתיד מורה שלא נעשה פתגם מעשה דינם בראש השנה עד אחר ימים. וגם בשנותו מחיים לצדיקים מורה שלא ישתוו, ויהיה כאשר כתבנו מהפרש כתיבה וחתימה לכתיבה לבדה. והנה כתבנו שעיקר מה שצריך ראה הוא לספר בינוניים, שהיה הדעת נוטה שהיו שנים לבד, אחד לרשעים ואחד לצדיקים שהם חלוקות מחויבות. ואם כן אחר שהיותר מסופק שהוא ספרן של בינוניים נמצא מפורש בכתוב, כל שכן אשר הדעת מחייבן שהוא ספרן של רשעים. ומה גם שלמה לא יעמד בטבע חלוקה גם כן אם היו בספר רשעים, כי אם בספר צדיקים ובינוניים. על כן גזר ואמר כי באומרו **מספר הוא ספרן של רשעים** ואינו נמשך עם מלת חיים. ועתה נמצאו שלשת הספרים נזכרים בכתוב.

ורב נחמן בר יצחק ראה בראיה זו דוחק, כי גם שספרן של בינוניים שהוא היותר צריך ראה נמצא בכתוב, **ספרן של רשעים** אינו נמצא בעצם אם לא שנחתוך בסכין חריף ונפסיק בין מלת **מספר** למלת **חיים**. ועוד שנצטרך לומר ליישב מלת **יכתבו** שהייתה בקשתו בין ראש השנה ליום הכיפורים, ואומר שאל יכתבו ביום הכפורים. ועל כן הביא מפסוק **מחני נא וכו'**. והוא שהוקשה לו בכתוב אומרו נא, שאם הוא לשון בקשה היה לו לומר נא **מחני** כמו נא רפא נא לה (במדבר יב יג), שהראשון הוא לשון בקשה. וגם אומרו **אשר כתבת** יראה מיותר.

אך הוא שיאמר משה רבינו ע"ה לא יבצר, או אני לא נצדקתי בדיני ונחתמתי להאסף בשנה זו אחר ימים, או נחתמתי בספר צדיקים בראש השנה, או הייתי תלוי ועומד עד יום הכיפורים ונכתבתי ביום הכיפורים. אם נכתבתי בספר רשעים בדינם ויש לי עוד ימים בשנה זו, לא יהיה לי כן רק **מחני נא** כלומר עתה בלי מיתון. ואם נחתמתי בספר צדיקים בדינם לחיים גם כן **מחני מספרך**. ואם הייתי בינוני בדיני וכתבתי לחיים בספר האחר אשר כתבת ביום הכיפורים גם כן מחני משם.

עוד כיוונו על פי דרכם באומרם מאי קראה, להורות ענין אומרו רבי יוחנן **צדיקים גמורים ורשעים גמורים** שלא אמר רק בדינם. על כן הביא האחד מפסוק שנזכרו **שלשה ספרים** ברשעים שנזכרו נפש דוד, והשני הביא שלשה ספרים בגדול שבכל מין האנושי ע"ה, כי זה יורה שאין הענין רק על מה שעולה דינם.

ועל דבר הקושי האחרון שהזכרנו, שנראה מן הגמרא כי לא שלשה ספרים בלבד נפתחים בראש השנה, באומרו ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני. על זאת אחשבה למשפט כי דבר גדול דברו ז"ל במאמר ההוא, תלוי בסוד הגלגול כדעת חכמי האמת. והוא על דרך הכתוב אצלנו על אחד מהדברים שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ז א) שהשיב לו הקדוש ברוך הוא צדיק ורע לו צדיק בן רשע, צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, רשע וטוב לו רשע בן צדיק, רשע ורע לו רשע בן רשע. והנה על תשובתו זאת יש קושיא מן החוש, כי כמה צדיקים בני צדיקים רע להם, וכמה צדיקים בני רשעים טוב להם. וכן ברשע בן צדיק יש רע לו, ורשע בן רשע טוב לו. אך הוא צדיק בן צדיק, שקורא אב אל הגלגול הראשון שקדם לו שזה חלק מנפשו כבן לו. ואז על ידי שמתחילה היה צדיק וגם עתה הוא צדיק אין לו עונות למרק בייסורין. אך כשהוא בן רשע, שהוא כי הייתה נפשו מטומאה בגלגול הראשון, אז רע לו למרק אשר חטא בגלגול ההוא. וכן רשע בן צדיק, שהוא כי הייתה גלגולו הראשון צדיק, אוכל מהראשון. מה שאין כן כשגם בתחילה היה רשע שעתה מתמרק בייסורין. והוא מה שבו פייס אליהוא את איוב מתלונת צדיק ורע לו, באמור אליו (איוב לג כט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, כי עתה היה ממרק עונות גלגולו הראשון.

הנה ממוצא דבר הלזה כי בבואו יתברך לדון את איש מאישי ישראל כצדיק כרשע, צריך להביא את כל מעשה כל גלגוליו אשר נתגלגל מראשיתו, ולבקר כל פנקסיהם וספריהם, לצרף הכל כאחת להביא את האיש הזה במשפט צודק עם כל מה שעבר עד כה. ועל כן ביום ראש השנה אשר בו יעמיד במשפט כל יצורי עולם הלא צריך לפתוח כל ספרי גלגוליהם עד ראש כל הדורות, למלא במ את יד כל החסר מן הקודמים על ידי האיש הזה אם לטוב אם להפכו. הנה בזה יתורץ כי הטיבו אשר דברו באומרם ספרי חיים וספרי מתים לפני, כי גם ספרי כל המתים צריך לפתוח עם שלשת ספרי החיים הללו הנאמרים הנה.

ובדבר הזה אחשוב ירדנו לסוף דעת מסדר תפילותינו בימים הנוראים, באמור (מוסף של ראש השנה) אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם להיזכר מעשים רבים. שהן הם הדברים הנאמרים באמת, כי זוכר מעשה עולם הם החיים, ולזה פוקד כל יצורי קדם הם גלגוליהם, וזה כדי להיזכר מעשים רבים שהוא לצרף מעשים רבים שקדמו עם של אלו, והוא האמור. ובזה נמצא טוב טעם ודעת אל סדר הוידוי אשר סידרו לנו קדמונינו לומר אבל חטאנו אנחנו ואבותינו. כי הלא כמו זר נחשב כי נחנו פשענו ומרינו ואנחנו עונות אבותינו נזכיר, הבנים יאכלו בוסר ושיני אבות תקהינה, כי למה נגלגל עצמותיהם בקבריהם. ואם אבות הם איה כבודם, כי נהיה להם למזכיר עיון להיתפש על ידינו. אך במאמרנו זה נשכיל על דבר נמצא טוב טעם אל מסדרי תפילותינו, כי זאת הייתה עם לבבם. כי לא בלבד נתוודה על אשר חטאנו בגלגול הזה, כי אם גם בגלגולים הראשונים, כי עדיין אנו חייבים בעונות ראשונים. וזהו אנחנו ואבותינו, כי הלא אבותינו אשר קדמונו הן הם גלגוליהם הראשונים, כי במי ומי היו

גלגוליו אם לא באבותינו שבכל דורות שלפנינו. ובכן כל איש ואיש המתודה על גלגוליו יכוון ויכוננו מחשבותיו ויצדקו אמרותיו.

ונחזור אל הענין. והוא, כי הנה היוצא לנו מכללות המאמר הלז הלא הוא, כי ביום הרת עולם יום יעמיד במשפט כל יצורי עולם **שלשה ספרים** נפתחים לפניו יתברך, **של צדיקים ושל רשעים ושל בינוניים**, כי זה כל האדם. והצדיקים גמורים נחתמין לאלתר לחיים והבינוניים תלויים עד יום הכיפורים, ואין נחתמין למיתה רק הרשעים גמורים. נמצא כי לו חכמו הרשעים גמורים יעשו תשובה, בספר מיתה לא יכתבו. נמצא כי לא יכתב למיתה שום אדם ביום ההוא. ועל כן כל איש ישראל מקיימי מצות ואהבת לרעך כמוך, הלא יאות לו כי לא בלבד יקבל מוסר לשוב עד ה', כי אם גם ילמד דעת את הזולת ישובו עד ה' אלוהיהם כמוהו.

וזה יהיה ענין הכתוב, והוא כי אחרי אומרו איך דבר ה' אל משה לאמר, אמר אלוהים אל משה, אל תאמר די לי כי אקהיל כל עדת ישראל לאמר אליהם הדבר וכל איש ואיש יקשט את עצמו, כי אם **דבר אל בני ישראל לאמר** גם הם לזולתם מישראל, הנה **בחדש השביעי באחד לחדש**, שהוא יום הדין, עשו באופן **יהיה לכם שבתון** ושמחה ויבולע המוות. שאפילו לא יכתב איש בו למיתה, שיעצב כל אחד ברעיון לבו לומר מי יודע מה היה משפטי בעולם העליון אם טוב ואם רע. ובמה יהיה שבתון ושמחה, הלא **בזכרון תרועה** והכנעה על כל אשר חטא על הנפש. ולא בלבד בסיגופים ווידויים כי בהרהור תשובה שהוא **זכרון תרועה יהיה מקרא קדש**. ולא תצומו בו לרחמכם, כי אם אכלו ושתו ושמחו, כי שלום ביניכם לבין אלוהיכם ותאכלו ותשבעו. וגם מזבח ה' מאכלו בריאה בכל קרבן מוקטר מוגש בו, וטוב לכם כי תצילו נפשכם ממות ואוכלים ושותים וחוגגים. וזהו **כל מלאכת עבודה לא תעשו**, כלומר כי אם מה שאינה עבודה שהוא אשר יאכל לכל נפש שהוא לשמוח במועד. וגם תעשו כן גם למזבח ה' כי **והקרבתם אשה לה'**. באופן כי ייעץ כל איש ישראל יעשה באופן ינצל ממות והוא אוכל ושותה, וגם ייעץ העושה כן את כל השאר יעשו כמוהו, וגם מזבח ה' יאכל בלחמו. כי הדרך הזה הוא טוב מהתענות וסגופים, ודבר הקל ומועיל כזה מי לא יעשנו. וזהו בראש השנה. **אך בעשור לחדש** לא כן יהיה כי אם **ועניתם כו'** כמדובר בקודם.

כו וידבר ה' אל-משה לאמר :

כז אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא-קדש יהיה לכם ועניתם את-נפשתיכם והקרבתם אשה לה' :

כח וכל-מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם :

כט כי כל-הנפש אשר לא-תענה בעצם היום הזה ונקרתה מעמיה :

לא כל-מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורתיכם בכל משבתיכם :

לב שבת שבתון הוא לכם וענייתם את-נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד-ערב תשבתו שבתכם :

ראוי לשים לב:

- א. אל מלת **אך**, מה בא למעט על דרך הפשט זולת הנוגע אל הדין.
- ב. **אומרו הכפורים** לשון רבים ולא אמר יום הכפור.
- ג. ייתור ה**"א"**, כי לא אמר יום כפורים כמאמרו בפסוק שאחריו.
- ד. מלת **הזה** שהיא מיותרת.
- ה. כי **מאמרו יום הכפורים** ומאמרו **מקרא קדוש** יראה כי יום שמחה הוא, ומאמרו **וענייתם כו'** נראה שהוא יום עינוי.
- ו. **אומרו והקרבתם אשה לה'** בין הדבקים, כי פסוק שאחריו **וכל מלאכה לא תעשו** היה לו לסמוך אחר שאמר **מקרא קדש יהיה לכם**.
- ז. **אומרו** (פסוק כח) **וכל מלאכה כו' כי יום הכפורים הוא כו'**, כי הלא אין הכפרה טעם מספיק אל השביתה, כי הרי שבת אסור במלאכה בעונש יותר מזה ואין בו כפרה.
- ח. **אומרו** (שם) **לפני ה' אלהיכם**, כי מי לא ידע שכן הוא, כי אנה יהיה האדם שלא יהיה לפני ה'.
- ט. **אומרו** (פסוק כט) **כי כל הנפש וכו'**, כי הלא אין זה נתינת טעם שתצדק בה מלת כי, ומהראוי היה יאמר וכל הנפש וכו'.
- י. למה חזר פעם שנית להזהיר על המלאכה ואמר (פסוק לא) כל מלאכה לא תעשו.
- יא. **למה אמר** (פסוק לב) **שבת שבתון הוא לכם** פה ולא אמרו למעלה באומרו מקרא קדש.
- יב. **אומרו** (שם) **שבת כו' וענייתם כו'** שמורה כי השביתה היא טעם אל העינוי, ואדרבא היא טעם אל מקרא קדש ושמחה.

כז אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא-קדש יהיה לכם וענייתם את-נפשתיכם והקרבתם אשה לה' :

והנה למעלה כתבנו דרך אחד אל אומרו **אך כו' וענייתם כו' והקרבתם אשה לה'**, שהוא, בראש השנה יהיה לכם זכרון תרועה אך תאכלו ותשתו אתם ומזבח ה' כי **והקרבתם אשה לה'**. אך בעשור לא כן כי **יום כפורים הוא**, רק אתם תרעבו והמזבח יאכל, כי **וענייתם כו'** בצום נפשכם והמזבח יאכל לחם אלהיכם כי **והקרבתם אשה לה'**.

עוד יתכן דרך שני מעין הקודם. והוא בשום שכל והבין מאמרם ז"ל בפסיקתא, וזה לשונם:

וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עושה דברו כי גדול יום ה' ונורא

מאד ומי יכילנו (יואל ב יא), נתן קולו לפני חילו בראש השנה, כי רב מאד מחנהו אלו

ישראל, כי עצום עושה דברו שהקב"ה מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו, כי גדול יום ה' זה יום הכפורים, ונורא מאד ומי יכילנו שלשה ספרים נפתחין לפניו כו', עכ"ל:

והנה ראוי להעיר בו.

א. מי הגיד להם שבראש השנה ידבר.

ב. מהו הקול הזה שה' נתן בראש השנה.

ג. אומרו כי רב מאוד מחנהו אלו ישראל, כי כאשר פירש מי הם מחנהו למה לא פירש מי הם חילו שאמר שנתן קולו לפני חילו.

ד. לדעת על איזה דור ידבר שהיו ישראל רב מאד, וגם איך מהיות רב מאד מחנהו ימשך תתו יתברך קולו לפני חילו.

ה. אומרו כי עצום כו' שהקב"ה מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו, מה הוא הכח הלז ואיך יתקשר עם האמור.

ו. אומרו כי גדול יום ה' זה יום הכיפורים, האם אין יום יקרא יום ה' כי אם יום הכיפורים.

ז. שאין לו קשר עם הקודם כלל.

ח. אומרו ונורא מאד כו' שלשה ספרים נפתחים וכו', כי הלא השלשה ספרים נפתחים הוא בראש השנה ואיך אומר שהוא ביום הכפורים.

אמנם הנה המה ראו כי הלא כלל הוא בידינו כי כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו (בראשית רבה נא ב). ועל כן הוקשה לו, מה צורך הוא ובית דינו לתת קול לפני חילו שיאמר וה' נתן קולו לפני חילו,

ועוד מהו הקול הלזה.

ועוד אומרו חילו ואומרו מחנהו שיראה כפל ענין במלות שונות, למה כפל ולמה במלות שונות.

ועוד מה יתן ומה יוסיף היות רב מאד מחנהו אל הקול.

ועוד אומרו כי עצום עושה דברו, כי מי לא ידע כי עושה דבר ה' עצום יקרא כי אלוהיו יתברך בעזרו.

ועוד שהוא בלתי מקושר.

ועוד אומרו כי גדול יום ה' וכו', האם יש יום גדול ונורא בעולם שאין מכיל אותו.

על כן על כל הדברים הקשים האלה בכתוב, גזר אומר כי על הימים הנוראים ראש השנה ויום הכפורים מדבר. והוא לספר גודל רחמנותו יתברך על עמו ישראל גם בעתות תוקף הדין. הלא הוא כי דרך המלך בשר ודם המייעד יום מועד להיות ניצב לריב לשפוט אנשי עיר מערי מלכותו אשר שמעה אזנו כי כרובם כן חטאו לו, ואותו יעמיד במשפט לדון דינם איזה לחיים איזה למות. ויארכו הימים עד בא יום מועד ולא התעוררו ביני וביני לתקן את אשר עוותו, על

כן בהגיע יום הדין ההוא ויגביר חייליו במקום כסאות למשפט, לעשות משפט עבדו ומשפט עמו, ולפניו מיימינים ומשמאילים. לא יהמו רחמיו עליהם ביום ההוא לשוב לעורר לבם ולהתרות בהם ישובו עדיו וירחמם כי עמו הסליחה. כי הלא עלה עשן באפו יען וביען לא התעוררו לשוב לתקן טרם בא מועד רוגז הדין. אמר, כי לא כן אלוהינו מרחם עם עמו ישראל, כי הבנים בניו והבנות בנותיו יתברך המה. על כן עם היות כי מראשית שנה ידוע לישראל כי יבוא יום הרת עולם יום יעמיד במשפט כל יצורי עולם, ואיש אין בהם אשר לא חטא לו יתברך, ומצווה וחובה עליהם לשוב עד ה' טרם בא יום ה', ועם כל זה ביום ראש השנה אשר בו ישובו כסאות למשפט לפניו יתברך וכל בני חילו פמליא של מעלה אשר אז יבואו בני האלוהים להתייצב על ה' מיימינים ומשמאילים וגרדיני נמוסין, והיה הדעת שופטת כי אז לא יפנה דרך רחמים לעורר לב עמו לשוב עדיו יען איחרו מלתקן מעשיהם טרם בא יום עשות משפט, אך הוא יתברך כרוב רחמיו וחסדיו אדרבה אז יכמרו רחמיו להעביר קול להחריד ולעורר לבותם ישובו אז מאשר לא שבו בכל ימי השנה עד היום ההוא. הלא הוא כי ביום ראש השנה אשר כבר הושמו כסאות למשפט וכל חיל שמיא בני האלוהים לפניו להתייצב על ה', אז יצווה להשמיע קול שופר לעורר הלבבות, כמאמר **הרמב"ם** ז"ל (בהלכות תשובה ג ד) כי רמז השופר הוא לעורר הלבבות לשוב עד ה', כלומר הקיצו ישנים כו', שהוא רחמים גדולים כי ברוגז רחם יזכור.

זוה ענין המאמר. והוא, כי מכח כלל אשר בידינו (**בראשית רבה** נא ב) כי כל מקום שנאמר בו **וה'** הוא ובית דינו, על כן גזרו אומר כי באומרו פה **וה'** הוא לומר כי בזמן המיוחד להיות הוא ובית דינו יחד ידבר, וזהו **וה'** כו' בראש השנה. ושיעור הכתוב, כי **וה'**, כלומר בזמן שהוא ובית דינו יחד שהוא בראש השנה לשפוט כל הארץ, אז **נתן קולו** הוא קול השופר שהיא מתנה טובה לעורר לבותם לשוב עד ה'. עם היותו כבר **לפני חילו** המיוחד הוא חיל שמיא בני האלוהים הבאים להתייצב לפני ה', הם גרדיני נמוסין לעשות דין ומשפט אשר אז לא עת רחמים הוא כי אם עת רוגז, עם כל זה בעת ההיא שכבר הוא יתברך לפני חילו נותן קולו לעוררם לרחמים. ושמא תאמרו ולמה יעשה כן, ואדרבה על אשר לא שבו עד יום המשפט היה לו יתברך להימלא דין עליהן. לזה אמר כי ראה יתברך שני דברים:

א. כי רב האיכות הוא **מחנהו** יתברך אלו ישראל כי חלק אלוה ממעל המה, ולמה יניחם לאיבוד. וזהו אומרו **כי רב מאד מחנהו** אלו ישראל, כלומר מחנהו הנזכר אלו ישראל, אך **חילו** שהזכיר תחילה אינם ישראל כי אם **חילו** יתברך המיוחד לו, הוא חיל שמיא כמדובר.

עוד טעם שני לרחם עליהם בקול ההתעוררות הנזכר, הלא הוא **כי עצום עושה דברו** שהקב"ה מעצים כחן וכו'. לומר ראו נא איך ראוי לבלתי התאכזר נגדם על שלא שבו קודם ראש השנה. כי הלא כל כך גדול כח יצרם הרע שצריך הקדוש ברוך הוא להעצים כח הצדיקים כדי שיעשו דברו, שאם לא כן לא היו יכולים לעמוד נגד יצרם. והוא מאמרם ז"ל (סוכה נב ב)

על פסוק (תהלים לז לב) צופה רשע לצדיק כו', אין לך יום שאין יצרו מתגבר עליו ומבקש לטורדו מן העולם שנאמר צופה רשע לצדיק כו', ולולא הקדוש ברוך הוא עוזרו היה נופל בידו שנאמר (שם שם לג) ה' לא יעזבנו בידו. ואם כן איפה, אל תתמהו אם הוא יתברך זוכר רחמים גם ביום הדין לעורר לבותם לשוב עד ה'.

ושמא תאמר למה צריך כל כך, הלא לעומתם **יום הכפורים** שעיצומו של יום מכפר והוא יום רחמים גדולים כי הוא יעמוד להם, ומה צורך אל כל החרדה הזאת. לזה אמר הנה אין לבטוח ביום הכפורים בלי תשובה עצומה ועזר משדי והתעוררות מאתו יתברך לעשותה, כי הלא גם **כי גדול יום ה'** שהוא **יום הכפורים** שהוא חסד, כמשמעות תואר גדול שהוא על החסד כנודע, הלא לעומת זה ונורא מאד הוא **יום הכפורים**, ראוי לכל איש להיות ירא וחרד מאד ממנו, כי הלא יש בחינה כי יותר הוא יום הדין מראש השנה, **ומי יכילנו** לעוצם דיניו. כי הלא **שלשה ספרים נפתחים** בראש השנה, והספר של צדיקים גמורים הוא נחתם לחיים בראש השנה ואין למיתה רק של רשעים גמורים שהם המעט, אך הבינוניים שהם רוב העולם נדונים ביום הכפורים, אם כן יותר הוא נדון בו מבראש השנה כי כל הנשאר תלוי מאז נדון בו. ועל כן צריך הכנה גדולה מראש השנה למען יוכלו עמוד ביום הכפורים.

והוא כי הוא יתברך כמקרה הרופא עם החולה, כן יקרנו עם עמו ישראל בימים הנוראים אשר יעשה בהם משפט. כי כאשר הרופא ירפא חולה ממילוי האצטומכא מחלאת טנופי מותרי מאכלות ויחפוץ לתת לו הרקה, לא יתננה פעם אחת, כי אם יקדים שלשת ימים לתת לו השקאה יום יום להרפות ולהניף קושי המותרות הדבוקות באצטומכא תחלה, ואחרי כן על ידי הכנה זו תבוא ההרקה ותנקה הכל. כך ערב ראש השנה אדם צם, ואחר כך מראש השנה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה, ישלים להתחיל לעורר הלבבות להתחיל לפתח חרצובות רשע מעט מעט יום יום, למען אחרי כן ביום הכיפורים יענו את נפשותם עם עזר עיצומו של יום ועבודתו. כי אז יורק הכל לגמרי עד בלתי השאיר שריד, ואז ינקה מאלתו ומכל חלאת טומאתו וישים כבוד מנוחתו.

הנה כלל הדברים. כי הוא יתברך, רופא רחמן ונאמן לכל תחלואי נפשנו, מעלה ארוכה לכל תחלואינו לאט לנו. כי מיום ראש השנה מתחיל לעוררנו מתרדמת איולתנו בהשמיענו קול שופר, כי ישמיע לאוזנינו קול ושוברו עמו, מפרק הרי עונותינו ומשבר סלעי פשעינו. כי הוא זיכרון תרועת מלחמה אשר ילחמו עלינו חיל אשמותינו לפני קוננו בבית דין הגדול והנורא אשר בשמים ממעל, ביום הרת עולם ביום יעמיד במשפט כל יצורי עולם, לגרשנו מן הארץ ולהאבידנו. כי אז נכנע ונשוב אל אלוהינו כי ירבה לסלוח, ונשוב נהיה הולכים ושבים יום יום עד בא יום העשור. כי אז על ידי אשר מורק ושוטף דבק חלאת טומאת אשמותינו הדבקים בנפשותינו, ואשר תצטרף עבודת היום עם עיצומו של יום וחמשה עיניו, תורק פעם אחת כל

חלאת אשמותינו עד תומה, כמשל הרופא שרפא ירפא בדרך הזה כמדובר. וצורך כל ההכנות האלו הלא הוא כמפורש במאמר על כי קשה יומא דכיפורה מיומא דדינא, כי **נורא** הוא **ומי יכולנו**, כי רוב העולם נדונים ביום הכפורים. וזה בשני בחינות:

אחת שיעמוד בין החיים ובין המתים לבינוניים,

שנית דרך כלל לכל יצורי עולם לכפר על עוונותם לפי תשובת כל איש ואיש וזכותו.

כו וידבר ה' אל-משה לאמר :

כז אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא-קדש יהיה לכם ועניתם את-נפשותיכם והקרבתם אשה לה' :

ובדבר הזה נבואה אל ענין הכתובים. הלא הוא, כי אומר הוא יתברך, הנה ביום המשפט באחד לחדש אינני מכביד עליכם לענות נפש, כי אדרבא יהיה לכם שבתון זיכרון תרועה, כי תהיה לכם קול שופר זיכרון תרועה והכנעה של הדין העליון אשר בו ביום אתם נדונים. כי אין זה רק התעוררות והתחלת תשובה, ועם התשובה לא יספיק לכפר עליכם גם כי תרבו תשובה, כי אך בעשור לחדש כו' הוא יום הכפורים ולא מראש השנה. והוא הנודע ממאמר ז"ל (יומא פו א) כי תשובה תולה ויום הכפורים מכפר. והוא משל הרופא שמקדים השקאות לרכך ואחר כך נותן הרקה. וזהו אומרו הזה, כי להיות בפירוש שהיחלה תשובתם בו הוכן להיות זה יום הכפורים. ואל יקל בעיניכם מורא שמים וחרדת תשובה ביום ההוא, באמור כי אדרבא יום חסד ורחמים וכפרה הוא. כי הלא איני אומר יום הכפור הוא אלא יום הכפורים הוא, כי הוא מיוחד לשני כפורים באופן צריך זכות והכנעה יתירה. והוא אחד לדון כל הבינוניים לחיים או למות, שנית כוללת אל כל יצורי עולם כצדיק כרשע כבינוני לכפר בעד כל עוון ופשע שאין בו כרת או מיתת בית דין לכל איש ואיש לפי הכנעתו ותשובתו. ולכן **ועניתם את נפשותיכם**. ולא זה צום אבחרהו לכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע, כי הלא המה הוראת הכנעה ואיננה ואם ישנה היא לגוף בלבד. אך בזה חפצתי במה **שועניתם את נפשותיכם**, כי עד נפש יגיע העינוי בעצם וראשונה. ובעד הגוף החימרי והקרבתם בעלי חיים תמורתכם. וזהו **ועניתם כו' והקרבתם כו'.**

ובמה שאמרו רבותינו ז"ל (יומא כ א) כי השטן עולה בגימטריא שס"ד שהוא כמנין ימות השנה חסר אחת, לרמוז כי מושל הוא בכל ימות השנה חסר אחד הוא יום הכפורים שלא ניתן לו רשות בו לקטרג. עוד אמרו רבותינו ז"ל (פרקי דרבי אליעזר מו) כי אדרבה מתהפך לישראל לאוהב, ואומר לפניו יתברך כמה אומה טובה יש לך בארץ, אין להם אכילה ולא שתיה כמלאכי השרת ואין להם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות כמלאכי השרת. ואפשר כי ממקומו יפן ברחמיו לעמו למצוא שמץ רמז דבר מה ממאמריהם אלו. והוא כי באמרו **אך** ובטעם פזר גדול, רמז לומר הנה יש מיעוט אחד **בעשור לחדש** שעל ידו **יום הכפורים הוא**,

והוא השטן שסילקו יתברך מעל ישראל עמו ביום הכפורים. וזהו המעוט הרמוז ב**אך**, כי יש דבר מיעוטו יתברך ביום ההוא מישראל והוא רמוז במלת **אך**. כי **אך** בגימטריא עם התיבה עולה כ"ב כמספר השט"ן [במספר קטן]. ורמז בטעם הפזר גדול שמגביה את התיבה בתנועתו, כן המיעוט הרמוז בהגביהו יתברך מעל עמו בעשור לחדש, ועל יד כן **יום הכפורים הוא**. והוא כי כל אחד משאר ימי השנה אפשר היות בו קטרוג או כפרה, **אך** זה **יום הכפורים** הוא בלבד ולא הפכו. ועל כן **מקרא קדש יהיה לכם ישראל**. וזאת עשו **ועניתם את נפשתיכם**, שהוא כי על ידי הצום יאמר כי אדרבה יש לו יתברך עם, הם ישראל, כמלאכי השרת שאין בהם לא אכילה ולא שתיה. וגם באומרו **נפשתיכם** בחסרון וי"ו רמז אחדות כאלו כל ישראל נפש אחת המה. וגם הוא מה שבו יגמור ההלל השטן על ישראל, באומרו אין להם לא שנאה ולא קנאה, והם דברי המאמר השני שהזכרנו. ואחר הרמז של השלום בין אדם לחברו, אמר כי על מה שבינם למקום **והקרבתם אשה לה'.**

כח וכל-מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלהיכם :

אמר הלא תראו באשר אמרתי שני הפכים:

אחד שהוא **מקרא קדש** שהוא כיום חג ה' הוראת שמחה,

שנית ועניתם את נפשתיכם שהוא הוראת עצבות, שהם תרתי דסתרן אהדדי.

ואלו אומרו **מקרא קדש** היה כיום חול המועד שגם בו נאמר **מקרא קדש** ומותר מן התורה בעשיית מלאכה, או אפילו כיום טוב שמלאכת עבודה נאסר בלבד אך לא אשר יאכל לכל נפש, החרשנו באמת, באמור כי שני בחינות ימצאו בו:

עינוי נפש על אשר חטאו על הנפש,

ושמחה על שעל יד תשובה זו יתכפרו מאשמותם.

אך אומר הוא יתברך הביטו וראו כי לא מלאכת עבודה בלבד אסרתי כיום חג ה', כי **וכל מלאכה לא תעשו**, שכולל גם צורך אוכל נפש שהוא כיום שבת המרוחק מכל עצב. ועתה הלא תוכפל קושיית הנגדיות, מי נתן צום עם שבת שהוא קושי גדול מקושיית רבותינו ז"ל (ראש השנה יח ב) על פסוק (זכריה ח יט) צום הרביעי כו', שהקשו קרי ליה צום וקרי ליה שמחה. על כן להשיב על דבר זה אמר אל תתמהו על החפץ, כי כאשר אמרתי ועניתם את נפשתיכם הוא כי יום כפורים הוא לכפר עליכם, ועל כן צריך ענות אדם נפשו ושוב אל ה' בחזקה. ואשר אמרתי **וכל מלאכה לא תעשו** שהשוויתיו ליום שבת, הלא הוא **לפני ה' אלהיכם**. כלומר כי הנכם היום בהשראת ה' **אלהיכם** אתכם, שתתייחסו להיותכם עמו לפניו, שעל כן היו עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (יומא כא א). ועל כן להיות לכם אז כל שפע הקדושה הזאת, לא נפלאות היא ולא רחוקה הרחקת המלאכה כיום שבת קדש:

כט כי כל-הנפש אשר לא-תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה :

ואל תוסיף להפליא בתמיהתך לאמר היתכן שביום דין איום ונורא כזה כמדובר במאמר **פסיקתא** (מובא לעיל פסוק כו), יהיה סרח עודף כל כך בקדושת היום המורה חסד ורחמים על בחינת העינוי המורה על דין. כי הלא ראה נא כי כן הוא לפני, כי עודף הוא בחינת גדר המנוחה מגדר בחינת הצום.

כי הלא ראה **כי הנפש אשר לא תעונה [כו'] ונכרתה** היא מעמיה.

ל וכל-הנפש אשר תעשה כל-מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי את-הנפש ההוא מקרב עמה :

אך **וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה [כו'] והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה**. הרי כי החמרתי יותר על העושה מלאכה מעל הבלתי מתענה. הנה כי מן האמור אצל עונש תבין ותשכיל כי גדול יום ה' על ישראל עמו כי בחר הסתופף עם בניו ביום ההוא כמדובר. כי על כן החמיר הוא יתברך על העושה מלאכה כי יפגום בקדושת היום הגדולה מעל אשר לא תעונה.

לא כל-מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורותיכם בכל משבתיכם :

אחר דברו כל תוקף קדושת היום ואשר הוא מכפר על עם בני ישראל כאמור, והלא תאמרו הלא כל זה לא יהיה רק בזמן שבית המקדש קיים, אך לא אחר החורבן שערבה כל שמחה. וגם כן במה יכופרו כל רובי עונות ופשעים ועל חטאים, אחר שאין מקדש ולא כהן גדול ולא סדר עבודה, ולפי מיעוט ההכנה תתמעט השראת וחובת המנוחה ביום שבת קדש.

כי הנה דע לך כי לא נגרע מעבודתכם ושבתיתכם דבר מזאת המנוחה, כי **כל מלאכה לא תעשו חוקת עולם לדורותיכם** שהוא אחר החרבן. וזה אומרו **בכל מושבותיכם**, כלומר גם בזמן מושבותיכם ולא מושבי.

לב שבת שבתון הוא לכם ועניתם את-נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד-ערב תשבתו שבתכם :

כי שבת שבתון הוא לכם, שבת ממלאכה, שבתון מאכילה, כמו שאמרו ז"ל (הובא ברמב"ם שביית עשור א ה). כלומר שעל ידי שבייתה מאכילה יושפע בכם שפע קדושה ומנוחה, כי יהיה ה' עמכם כזמן הבית.

ושמא תאמרו הלא כמו זר יחשב יועיל לנו הצום לבדו אז, כצום ועבודה בזמן הבית. כי הנה אל תחושו על זה, כי הלא על כן אני מקדים לחנך אתכם בצום כפול. כי **ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב** שתפסקו מבעוד יום, ואעלה עליכם כאלו התעניתם תשיעי ועשירי, באופן כי ישלים מה שתצומו גם התשיעי מה שיחסר מהעבודה שהייתה בזמן הבית. וגם מעתה תעשו כך לשישאר כך אחר החורבן. ואחר אומרו **בתשעה לחדש בערב** חזר ואמר **מערב עד ערב תשבתו שבתכם**. לומר שאעלה עליכם כאלו התעניתם שני ימים במה **שמערב עד ערב תשבתו שבתכם** בין לשביתת המלאכה בין לשביתה מאכילה, באופן לא תחסר מכם כפרה שלימה גם אחר הבית כמדובר.

או יהיה ענין הכתובים:

(פסוקים כז - לב) **אך בעשור כו', שיש לשים לב:**

א. אל מיעוט **האך** (פסוק כז).

ב. אומרו (שם) מלת **הוא**, שהיא מיותרת.

ג. אומרו (שם) **הכפורים**, לשון רבים ויתור הה"א.

ד. הפסיקו בין **יום הכפורים לועניתם** באומרו (שם) **מקרא קדש**.

ה. אומרו (פסוק כח) **בעצם היום הזה** בענוי ובמלאכה, ושניהם מיותרים.

ו. אומרו (שם) **כי יום כפורים הוא**, כי הרי נאמר, ואיך הוא טעם אל העדר מלאכה.

ז. אומרו (שם) **לפני ה' אלהיכם**.

ח. אומרו (פסוק כט) **כי כל הנפש אשר לא תעונה**, שיראה שהיא נתינת טעם אל האמור ואינה אלא גיזרה.

ט. אומרו (פסוק לא) **כל מלאכה לא תעשו**, פעם שלישית.

י. אומרו (פסוק לב) **שבת שבתון הוא לכם**, שהראוי יאמר שבתון לה' ולא **ששבת ושבתון הוא לכם**.

יא. אומרו (שם) **ועניתם וכו' בתשעה לחדש**, שהוא הפך האמור למעלה שלא נזכר רק העשירי בלבד.

יב. מה שחוזר ואומר (שם) **תשבתו שבתכם**.

אך יהיה ענין הכתובים מלמעלה מה שכתבנו בסוף הדרך הקודם, שתוספת העינוי מועיל לאחר החורבן. ושעור הכתובים, כי למה שבסמוך עתיד לומר עינוי התשיעי שהוא התוספת מבעוד יום, אמר **אך בעשור**, לומר הנה **אך בעשור** לבדו **יום הכיפורים** למה שהוא היום של שני הכפורים מספיק הוא לבדו. וזה אומרו **הוא**, כי על כן בו בלבד **מקרא קדש** שהוא שפע של קדש עליון יהיה לכם לכפר מבלי עינוי תשיעי. אשר השני כפורים הם.

א. כי **ועניתם את נפשותיכם** שהיא הכפרה האחת, כי הוא קרבן כפרה ודאי.

והשני הוא כי **והקרבתם אשה לה'.**

וכן בו לבדו הוא **מקרא קדש** ולא בתשיעי, כי על כן **וכל מלאכה לא תעשו** דווקא בעצם היום הזה. והטעם שיום זה לבדו מספיק, הלא הוא על כי יום כפורים הוא **לכפר עליכם לפני ה'**, שהוא בבית המקדש שנקרא לפני ה' כנודע.

ומה שאמרתי **שביום הזה** היה די, עם שאני עתיד לומר שגם **בתשעה לחדש** תצומו שהוא התוספת, היינו **כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה** שהוא בעשירי, דווקא הוא **שונכרתה הנפש ההיא**, אך לא אשר לא תעונה בתשיעי. וכן **וכל הנפש אשר תעשה מלאכה בעצם היום הזה הוא שוהאבדתי כו'**, אך לא על התשיעי. ועתה בא וגלה כל האמור, ואמר אמנם יש זמן שאין בו שתי כפרות כי אין מקדש להקריב אשה לה', רק שכל מלאכה לא תעשו שהוא **חקת עולם לדרתיכם** שהם דורות חסרים שעל כן **לדרתיכם** חסר, שהוא **בכל מושבותיכם**, שהוא זמן שאין מושב לה' הוא מקדש כי אם לכם. ואין לכם אז אלא **שבת שבתון לכם**, שהוא כמו שאמרו ז"ל והביאו **הרמב"ם** ז"ל (הלכות שביתת עשור א ה) שבת ממלאכה שבתון מאכילה ושתייה, אך אין קרבנות. על כן תחת הכפרה השנית שהיא הקרבנות, אני מוסיף בעיני שתתחילו מיום תשיעי, שהתוספת עיני במקום קרבנות היום. וזהו **וענייתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב**. ואני מעלה עליכם כאלו **מערב ועד ערב תשבתו שבתכם**, שהם השני שביתות מלאכה ועיני, אף על פי שאין עונש כרת בעיני ולא צווי על המלאכה.

או יאמר, אף על פי שלא הוספתי מה שבתשיעי אלא בשביל דורות החסרים, עם כל זה גם אתם שאני דובר בכם בני דור שיש לכם משכן, **מערב עד ערב תשבתו שבתכם** עם שיש לכם קרבנות. והוא הדין בזמן הבית שבה עבודה כמשכן.

או יהיה ענין הכתובים בדרך אחרת:

בהזכיר מאמר רבי מתיא בן חרש (יומא פו א):

כי שלשה חלוקי כפרה הם ותשובה עם כל אחד מהם:

עבר על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלים לו,

עבר על מצות לא תעשה שאין בהן כרת תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר,

עבר אדם על כריתות ומיתות בית דין תשובה ויום הכיפורים תולין ויסורין ממרקין כו'.

והנה ביאור המאמר כתוב אצלנו והן לא הובא פה רק להתכת תחילת הכתובים על פיו. והוא כי אחר הזהירו יתברך על התשובה בראש השנה בפסוק הקודם, באומרו (פסוק כד) (יום) **[זכרון] תרועה (יהיה לכם)**, בא ואמר, אל יעלה על רוחך לדבר ולומר מה לי עוד להתכפר הלא שבת ורפא לי על כל עון ופשע וחטאה. כי דע איפה כי **אך בעשור לחדש השביעי הזה** ששבת בו, דווקא הוא **יום הכפורים** ולא מאז שבת באחד לחדש. כי הנה תשובה תולה ויום

הכיפורים מכפר, ולא כפרה אחת בלבד כי אם כפורים רבים, על לאווין שאין בהם כרת לגמרי ועל שיש בהם כריתות ומיתות בית דין, ועל חילול ה' התחלת כפרה ליגמר אחד בייסורין ואחד בייסורין ומיתה. וזה אומרו **כפורים** לשון רבים.

ואל תתמה לומר אחר שאני שב בראש השנה, למה לא יגמור היום ההוא. לזה אמר מלת **הוא**, כלומר כי הוא בעצמו יש לו בחינת קדושה זו, כי עיצומו של יום מכפר מה שאין כן ליום זולתו, שעל כן תשובת ראש השנה תולה ויום הכיפורים מכפר. וזהו **יום הכפורים הוא**. והוא כענין שכתבנו למעלה, כי שבת וכל יום מימים טובים יש לו שורש קדושה למעלה כל אחד מבחינה מיוחדת לו. ובכן בחינת קדש עליון של יום זה מיוחדת שעיצומו של יום יכפר, ועל בחינתו זאת **מקרא קדש יהיה לכם**. ועל שני הכפרות צריך בו שני מיני קרבנות: א. הוא כי **ועניתם את נפשותיכם** כאלו את עצמכם אתם מקריבים. וגם קרבן שני והוא כי **והקרבתם אשה לה'**. ועל אשר אמרתי **מקרא קדש כו'**, על כן **וכל מלאכה לא תעשו**.

ואל תתמה לומר כי הלא השבת או יום טוב שלהיותם **מקרא קדש** יש בהם שביתת מלאכה מתחבר למו עונג, אמנם שביתה ממלאכה עם עינוי נפש לא יצדקו יחדו. כי דע איפה כי הטעם הוא כי **יום כפורים הוא כו'**, לומר כי כל קדש עליון המשפיע ביום קדוש למטה יש לו בחינה בפני עצמה. כי אם יום שבת ודומה לו בחינת שביתת מלאכה עם עונג, זה לא כן כי **יום כפורים הוא**, על כן יחייב בו שביתת מלאכה וגם שביתת אכילה. וזהו **כי כו'**, לומר מה שאמרתי עינוי עם ביטול מלאכה הלא הוא **כי יום כפורים הוא** בעצמו, שעיצומו מכפר הוא **לפני ה' אלהיכם**. שהוא כי בחינתו העליונה בה שתוף שתי בחינות: אחת של ה' שהוא רחמים, ושל דין שהיא בחינת אלוהים, וזהו **לפני ה' אלהיכם**. ולא עוד, אלא שיותר תחייב העינוי משביתה ממלאכה, כי הלא **הנפש אשר לא תעונה כו' ונכרתה**, שמאליה היא נכרתת, ששורשה הדבק בקדש עליון של יום זה ינתק ויכרת יותר מהעושה בו מלאכה. על כן איני אומר בה ונכרתה כי אם **והאבדתי את הנפש** בקום עשה, עם שזה וזה מבחינת קדש יום הכפורים הן.

או יאמר הלא אמרתי לך שלשה דברים:

עינוי,

וקרבן אשה,

ומלאכה,

והלא תאמר מה נעשה אחר החורבן שאין קרבן. הנה לפניכם שתי טענות: אחד כי עיצומו של יום מכפר כי **יום כיפורים הוא** שעיצומו של יום מכפר. ועל כן בתרי מגו תלתא אני עושה עיקר שהם עינוי ושביתה ממלאכה. כי הלא **כל הנפש אשר לא תעונה** אני

אומר **ונכרתה כו'**, וכן **כל הנפש אשר תעשה כל מלאכה והאבדתי כו'**. אך לא אעניש כרת לבלתי עושה **אשה לה'**. ועל כן אל תחושו על אחר החורבן, כי די לכם **כי כל מלאכה לא תעשו [כו'] לדרתיכם** שהוא אחר הבית, שיש חסרון כנרמז בחסרון הווי"ן.

וכן **העיניו, כי שבת שבתון הוא לכם**, שהוא כמו שאמרו ז"ל והביאו **הרמב"ם** ז"ל (שביתת עשור א ה) שבת ממלאכה שבתון מאכילה. ואף על פי כן על העדר הקרבן אני נותן לכם תוספת בעיניו, כי **ועניתם כו' בתשעה לחדש** שהוא מבעוד יום.

ושמא תאמרו אם כן בזמן שיש עבודה לא נקדים מהתשיעי, לא תעשו כן, כי אם גם מעתה ועד עולם **מערב עד ערב תשבתו שבתכם**, שהן השתי שביתות כמדובר בקודם.

לג וידבר ה' אל-משה לאמר :

לד דבר אל-בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה' :

לז אלה מועדי יהוה אשר-תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ליהוה עלה ומנחה זבח ונסכים דבר-יום ביום :

לח מלבד שבתת ה' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל-נדריכם ומלבד כל-נדבתיכם אשר תתנו לה' :

לט אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את-תבואת הארץ תחגו את-חג-ה' שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון :

מ ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ-עבת וערבי-נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים :

מא וסגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו :

מב בסכת תשבו שבעת ימים כל-האזרח בישראל ישבו בסכת :

מג למען ידעו דרתיכם כי בסכות השבתי את-בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם :

מד וידבר משה את-מעדי ה' אל-בני ישראל :

ראוי לשים לב:

א. על אומרו **לאמר**, זה פעמיים.

ב. אומרו **השביעי הזה**, כי מלת **הזה** היא יתירה כי מי לא ידע כי **חדש השביעי** הוא תשרי.

ג. כי בחג המצות נאמר (פסוק ו) **חג המצות לה'**, ואחר כך אומר (שם) **שבעת ימים מצות תאכלו**, ופה הוא אומר **חג הסוכות שבעת ימים לה'**.

ד. שאחר אומרו **חג הסוכות שבעת ימים לה'**, היה לו לסמוך מיד מקרא שכתוב בסוף הענין, **בסוכות תשבו כו' כי בסוכות הושבתי את בני ישראל כו'** (פסוקים מב - מג).

ה. למה יקרא את החג על שם הסוכות ולא על שם הארבע מינים או על שם אלו ואלו.

ו. אומרו (פסוק לז) **אלה מועדי ה'**, טרם כלות כל ענין המועד השלישי הזה, שאחר כך הוא אומר (פסוקים לט - מ) **אך בחמשה עשר כו' תחוגו את חג ה' ולקחתם לכם כו'.**

ז. כי הלא כבר נאמר למעלה (פסוק ד) **אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם**, ולמה חזר לאומרו פה.

ח. אומרו (פסוק לח) **מלבד שבתות ה' כו'**, למה הכניס ענין זה בינתיים, ומי לא ידע כי מלבד שבתות ה' היה כל האמור.

ט. אומרו (פסוק לט) **אך בחמשה עשר יום כו'**, זה האך מה בא למעט, ואם הוא כאומרו אבל ושולל דבר מהאמורים למעלה ראוי לדעת מה הוא, כי הלא הכל ענין אחד מועד זה עם שאר מועדי ה' שהזכיר.

י. אומרו פה **באספכם את תבואת הארץ**, שאם הוא כי על שמחת האסיפה ראוי לחוג לפני ה' שזיכנו אליה, הלא למעלה בהחילו לצוות על החג באומרו **בחמשה עשר יום לחדש השביעי חג הסוכות כו'**, שם היה ראוי יאמר **בחמשה עשר לחדש כו' באספכם את תבואת הארץ חג הסוכות כו'.**

יא. אומרו (שם) **תחוגו את חג ה' כו'**, למה שינה, כי בכל המועדים אינו אומר רק חג [כו'] לה' (פסוק ו) או פסח לה' (פסוק ה'), אך לא קראו פסח ה' או חג ה' כזה.

יב. למה חזר ואמר (פסוק לט) **שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון**, כי כל זה נאמר למעלה (פסוקים לה - לו).

יג. אומרו (פסוק מ) **ולקחתם לכם כו'**, למה לא נאמר למעלה בהזכירו יום הראשון ושבתתו; גם באומרו לכם, אם ידרש דבר מה באומרו לכם, מלבד דרשת רבותינו ז"ל (סוכה כט ב) באומרם משלכם.

יד. אומרו (פסוק מ) **ושמחתם לפני ה' שבעת ימים** על הארבעה מינים שאינו רק יום אחד [בגבולין] [ו] לפני ה' בבית המקדש [שבעת ימים] שאם הוא על שלמי חגיגה לתשלומין היה ראוי ליאמר למעלה בהזכירו הקרבנות.

טו. אומרו (פסוק מא) **וחגתם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה**, כי הרי נאמר זה למעלה. טז. אומרו (שם) **בחדש השביעי תחוגו אותו**, כי מי לא ידע כי בחדש השביעי יחוגו אותו כי הרי נאמר זה פעמים.

יז. למה חזר ואמר (פסוק מב) **בסוכות תשבו שבעת ימים** פעם שנית, וגם אחר שהפסיק בארבעה מינים.

יח. אומרו (פסוק מג) **למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי כו'**, למה נאמר טעם זה פה ולא למעלה; וגם למה לא עשה יתברך גם כן זכר למן ולבאר כאשר לענני כבוד.

יט. אומרו (שם) **אני ה' אלהיכם**, למה נאמר פה.

כ. **אומרו** (פסוק מד) **וידבר משה את מועדי ה' כו'**, למה נאמר, כי מי לא ידע שמשה ידבר מה שדבר לו ה'.

אמנם לבוא אל הענין נשית לבנו לדעת על מה זה ציוה לנו יתברך לחוג את חג הסוכות? כי הנה חג הפסח היה על גאולתינו ממצרים, וגם חג השבועות על מתן תורה. אך חג הסוכות אין דבר נעשה לנו בזמן ההוא שעליו יחוגו וינועו איש איש מקרב ביתו לעלות כולם לגגות לשבת שבעת ימים בסוכות. ואם אמרנו שהוא על אשר הקיפנו יתברך ענני כבוד כפשט הכתוב (פסוק מג) **למען ידעו דורותיכם כו'**, נעשה גם כן זכר למן ולבארה של מרים, כי שלשת הדברים היו גדולים וטובים, ולמה יגרע נס הנעשה על ידי משה והנעשה על ידי מרים מהנעשה על ידי אהרן.

אך הנה מרגלא בפומייהו דרבתינו ז"ל (**תנחומא** בחוקותי ג) כי מאז ברא הוא יתברך את העולם היה כי נתאוה להיות לו דירה בתחתונים. שהוא למדקדק לשונם ז"ל אשר ירמיה דבר באומרו היכל ה' היכל ה' המה (ירמיהו ז ד). שאחשוב הוקשה לרבתינו ז"ל כי מה ראה יתברך לעשות עולם גשמי ועכור בארץ הלזו. על כן אמרו כי לא מהארץ עשה עיקר, כי מה הארץ, והאמנם ישב אלהים על הארץ. אך כל כוונתו לא הייתה רק על בני אדם גם בני איש, כי חלק ה' נפשם, ובקיימם תורה ומצות יזדככו ויתלבנו עד מושב אלוהים יהיו. וכמאמר הכתוב (שמות כה ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי היכל ה' המה. וזהו מתק לשונם באומרו נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים, ולא אמרו בארץ, כי על בני אדם שוכני ארץ אשר תחתונים המה כיוונו שבשבילם נברא העולם, שלא כרצון מלאכי אלוהים האומרים מה אנוש כי תזכרנו (שבת פח ב). נמצא כי בני האדם על ידי קיום התורה ומצוותיה מקיימים העולם.

והנה לבוא כוונתו יתברך אל הפועל, בחר בעמו ישראל שבהם עולם מתקיים בקיימם תורת ה'. ועל כן הטיבו אשר דברו רבתינו ז"ל (בראשית א ד) באומרם בראשית ברא אלוהים כו' (בראשית א א) בשביל ישראל שנקראו ראשית נברא עולם, בשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם, כי זה זה גורם קיומו כנודע. והנה כאשר היו ישראל במצרים לא היה לא ישראל ולא תורה כי עובדי עבודה זרה היו, אבודים גופם ונפשם. ואלוהינו מרחם, את גוייתם הוציא משם מעבדות לחרות בחמשה עשר בניסן, ואת נפשותם ראה והתקין על ידי מתן התורה בששה בסיון. וביום ההוא נתבסם העולם ונתקיים, כמאמרם ז"ל (שבת פח א) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (בראשית א לא) שכל כללות בריאת העולם היה תלוי ביום הששי של מתן תורה.

ויהי היום יום שבעה עשר בתמוז עשו עגל בחורב וישתחוו לו במחרתו ובוטל מתן התורה, כי בו ביום נשתברו הלוחות ונסתלקה שכינה למעלה ונתחייבו כליה, לולא משה בחירו יתברך עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית, והוצרך לתקן הדבר עד מוצאי יום הכיפורים שירד משה מן ההר בלוחות שניות וחזרה תורה למקומה. על כן אמר אלוהים הנה בצאת ישראל ממצרים הטבתי להם בעצה, ולפי דרכה היו מכינים דרך לקיום העולם לכבוד בוראו יתברך. וכן במתן תורה היטהרתם והשגתם מעלה גדולה, כי מי גוי גדול אשר שמע קול אלוהים כהם. והיה על פי דרכם כבוד אלוהים שהיה עולמו מתקיים. על כן אמר אלוהים הנה על אשר קבלתם טובת יציאת מצרים ראוי תחוגו את חג המצות על הנוגע לכם, וגם אני עמכם. כי גם הם לי שבתון למעלה כאמור במועדים. וכן בחג השבועות, עיקר הענין היה לישראל שהשיגו מה שלא השיגה שום אומה ולשון, וגם הוא יתברך חוגג עימהם כי אליו יתברך שבת ומקרא קדש.

אך חג הסוכות אמר אלוהים הנה זה עיקרו נוגע אלי, כי הלא אחר שהוצאתי אתכם ממצרים ונתתי לכם את התורה והייתי שורה עמכם בארץ, כד"א (שמות יט כ) וירד ה' על הר סיני, קלקלתם הכל בעגל. והיה העוון נכון למועדי רגל, והיה כבודו יתברך מתחלל חלילה בין לפני מלאכי השרת למעלה, כי יאמרו הלא אמרנו לך מה אנש כי תזכרנו והביטה וראה על מה שווא בראת כל בני אדם, בין מהמצריים, כמאמר משה (שם לב יב) למה יאמרו מצרים כו'. ועל הכל כביכול התישו צור ילדם, כמאמר התורה (דברים לב יח) צור ילדך תשי, שהוא על ידי העגל. על כן בשובם אל ה' ונרצו לפניו יתברך ויתן להם תורתו בלוחות שניות ונתקן דבר כבודו וציוה לעשות משכן להשרות שכינתו בתוכו ולקיום העולם כמאמרם ז"ל **בשמות רבה** שלא נתבסס ונתקיים העולם עד הוקם המשכן, כי אז היו לעולם שלש רגלים לעמוד כי היה גמילות חסדים ותורה ועבודה, ואז הוסרה חרפת מלאכי השרת האומרים לפניו יתברך כי טוב היה שלא נברא העולם השפל על חטאת ישראל שהיו גורמים איבודו. על כן בזמן שנתקן כל זה, ראוי לחוג חג גדול על כבוד אלוהי עולם ה', כי נתבסס כבודו ונתקיים העולם אשר ברא. ועל הכל אשר הגדיל אז כח ה' בעולם חלף אשר נאמר על עוון העגל צור ילדך תשי, כי על כן יאות עשות שמחה רבה מאד. והנה היה תיקון הדבר במחרת יום הכפורים, על כן סמוך ליום ההוא ציוה לנו יתברך לחוג את חג הסוכות שהוא חג ה'. ואנחנו נחוג ונשמח ונעלוז על שמחת חג ה'. נמצא כי פסח ושבועות עיקרן עלינו על אשר היטיב הוא יתברך עמנו וה' קוראם מקרא קדש ושבת לה' בשבילנו. אך חג הסוכות הוא בעצם וראשונה חג ה' לכבודו יתברך, ואנחנו חוגגים את חגו כמאמרו יתברך באומרו (פסוק לט) **תחוגו את חג ה'** כאשר נבאר בס"ד.

והנה על הדרך שקרה בעת צאתם ממצרים על ענין חג הסוכות, מעין זה יקרנו בכל שנה ושנה. כי מראשית השנה יתלכלך האדם בדברי עונות גברו מנו. ומראש השנה והלאה יעשו תשובה ויתקנו מעשיהם, ויתוקן העולם מאשר היה מתקלקל כל השנה ביום הכפורים. ולכן על

ידי התיקון שהוא שמחתו יתברך, יהיה חג לה' בחג הסוכות, ואז מתמלא חסד על העולם. ועל כן אז הוא ניסוך המים ושמחת בית השואבה ששואבין שם רוח הקודש, מה שאין כן בשום חג מהראשונים.

לד דבר אל-בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה' :

ונבוא אל הביאור. אמר **דבר אל בני ישראל לאמר**, כלומר מה שראוי לאמר אינו שיהיה חג זה בניסן על הענני כבוד כי אם **בחמשה עשר יום לחדש השביעי**. והטעם פירש באומרו הזה שהוא להיות חדש זה, כי אז עלתה ארוכת ישראל ותיקון העולם. בין בצאת ישראל ממצרים כי אז באותו חדש היה התיקון, כי במחרת יום הכפורים ירד משה בלוחות שניות וברצון טוב ובבשורת עשות המשכן להשרות שכינתו בתוכו. וכן בכל דור החדש הוא כפרה לישראל, שהוא תיקון העולם והארת כבודו על ידי כפרת ישראל. באופן כי **החדש השביעי הזה** הוא המיוחד אל החג:

או **יאמר** מעין הקודם במאמרם ז"ל (**בשמות**) [**במדבר**] **רבה** (יב יב), כי בשלשה דברים העולם עומד וכו', עד מתן תורה היה מתקיים בעמוד אחד הוא גמילות חסדים, משניתנה התורה היו שני עמודים. והיה העולם רותת עד שנעשה המשכן והייתה עבודה. והנה העמוד ראשון הוא גמילות חסדים של אברהם, והוא מאמרם ז"ל כי אברהם היה כמריש הסובל קורות שמשני צידיו, כך אברהם היה סובל עליו דורות שלפניו ושלאחריו. אך מה שראוי לשים לב הוא איך תחילה בעמוד אחד לא היה רותת ואחר כך בשנים היה רותת. אך קודם היות תורה לא יחשב ה' להם עוון, על כן זכות אחד מספיק. אך כשניתנה תורה יש חטאים ועל כן העולם רותת עד שבאה עבודה לכפר.

ונבוא אל הענין. והוא, כי בפסח היה גמילות חסדים כמה דאת אמר (ברכת אבות בשמנה עשרה) גומל חסדים טובים וכו' ומביא גואל וכו', שהוא יציאת מצרים. ועל כן נעשה חסד כל דכפין ייתי ויכול הוא עמוד אחד. בשבועות בא עמוד שני הוא תורה. והיה עדיין העולם רותת עד מחרת יום הכיפורים שבאה עבודה, ואז שנתבסס העולם הוא חג לה' בשמחה בעצם, וזהו **לאמר** כו'.

או **יאמר לאמר**, כלומר הנה בחג הזה יש סוכות ויש ארבעה מינין שבלולב. מה שראוי לאמר הוא **בחמשה עשר יום כו' חג הסוכות**, כלומר אך לא שיקרא על שם הארבעה מינין. והטעם הוא כי הנה כל תיקון העולמות ושמחתו יתברך תלוי בצדקת וכשרון עם בני ישראל. וכל כישרונם וצדקתם וחסידותם תלויה בדבר אחד בלבד, הלא הוא בהכיר כי הן האדם היה

כאחד ממלאכי השרת, כי נפשו רוחנית מעל השמים כבודה ושם לה דירת קבע, ובבואה אל העולם הלזה הוא כאומרים לה צא מדירת קבע ושב בדירת עראי והכיני שם מכל מאכל אשר יאכל בעולם העליון, כי שוב תשובי אל דירתך הקבוע, ושם תאכלי לחם אשר תביא מעולם העראי מתורה ותרי"ג מצוותיה, כי היא לחמך לנפשך. והעושה כן ינחל ארץ העליונה ויקיים ארץ התחתונה, כי יריק עליה רוח שפע ממרום להכין אותה ולסעדה. כי הלא אשר שם שימה זו בלבו, כמקרה ההולך מביתו וארמנות מנוחתו ועזב אשתו ובניו ללכת אל עיר להסתחר ולהביא טרף לביתו יקרנו, כי הלא לא יהיו כל מעייניו על אשר יאכל ואשר ישתה ואשר יתכסה, אם יהיה מאכלו בריאה או רזה או אם יאכל למעדנים או פת חריבה או יכסה בגד עדים או מכלול, כי יאמר הלא פה אורח נטה ללון אני ואנכי בדרך, למה אחוש על דברי עדונים כי אם מן הבא בידי, ואם אשכבה בין שפתים או אשים אבן מראשוני הלא כמה כרים וכסתות מרוקמים וטובים לי בבית מנוחתי אשר אני הולך שמה, ואם פה פת במלח אוכל שם אתעדן כי אוכל למעדנים, כי שם הוא העיקר כי שם ביתי. באופן אסוף יאסוף כל הון יקר ימצא, קבץ יקבץ כל כלי ויוליך לביתו להתעלס באהבה.

על הדרך הזה אשר דעה יקנה, לחשוב מחשבות בלבו לאמר, הלא העולם הזה עראי הוא, אשר שלחני אלוהים לשאת ולתת ולהרווח בנכסים רבים וחשובים תורה ותרי"ג מצות, וכל הימים אשר אני פה כהולך בדרך אחשב, ולמה אשית לבי אם מעט ואם הרבה אוכל או אשתה אם יעשר או אם יחסר חילי, אם אתנה לבושי שק או אכסה עתיק, אם נפתי משכבי ומרבדים רבדתי ערשי או אם על הארץ אישן, הלא אין זה כי אם עראי כי אורח אני ובדרך אני הולך ויעבור עלי מה, כי הלא אל משכנות מבטחים ומנוחת שאננות אני הולך כי שם ביתי בעולם העליון, שם ארוזה דודים ואתעלסה באהבים, ומה לי פה בעולם הלזה כי אעשה בגינו ובגין עניינו והמה הבל, ומה לי טוב כי אם שאשא עול תורה ומצוות בעולם הזה החולף והולך ואיגע בדירת עראי להעשיר בדירת הקבע. כי הנה איש כזה מקיים העולם הזה ונחל העולם הבא, כרבי חנינא בן דוסא שבת קול הייתה יוצאת עליו ואומרת כל העולם ניזון בשביל חנינא בני והוא די לו בקב חרובין וכו' (תענית כד א). ועליו ועל הדומים אליו אחשבה דברה חנה באומרה (שמואל א ב ח) כי לה' מצוקי ארץ וכו', לומר כי לה' מנת חלקו מצוקי ודחוקי ארץ, וישת עליהם תבל שיהיו יסוד עולם.

ועל כן למה שכל עיקר צדקת הצדיק לקיים העולם ולהריק עליו שפע קדושה למעלה ולנחול עולם הבא. על כן בבא יתברך לחוג חג שמחת צדקת עמו וכפרתם, עשה עיקר החג מישיבה בסוכות. כי כל כשרון המעשה וצדקת כל צדיק, לשית על לבו צאת מדירת קבע ושבת בדירת עראי, כי בזה החי יתן אל לבו, כי אין זה כי אם רמז הרומז על הארץ ועל הדרים עליה יתנו אל לבם. כי זאת תורת האדם, יהיו עיניו פקוחות לראות כי אין זאת דירת קבע כי אם בעולם העליון, וביום היוולדו יצא מדירת קבע ובא אל דירת עראי.

וזה רמז **שבעת ימים**, רמז אל ימי שנותיו שבעים שנה שיחד כולם שבעים שנה דירת עראי המה, כי אם יאריך יותר הוא כעצור בעולם הזה. והוא מה שביום השמיני עצרת היא, ובכולם ישמח עם ה' אלוהיו, כי ברוב ההביל העולם הזה יחשוק בעולם הבא וערבה לו מעתה כאלו זורח הוא שם עם ה' מהיום ולאחר מיתה. כי יהיה לו העולם הזה כסוכה בכרם ולא כבנין קיים, וישמח ויעלוז במחשבתו זאת לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב. הוא רמז שמחת חג הסוכות, למען דעת כי אל זה יביט כי הסוכה היא העולם הזה. על כן צוה לנו יתברך תדמה לה"א שצורתה (סוכה ו ב) שתי דפנות כהלכתן, ושלישית אפילו טפח היא כרעא דה"א. והוא כי העולם הזה נברא בה"א (מנחות כט ב), ומושפע להתקיים מהעולם העליון על יד טוב המעשה, כי כל זכיות האדם נעשים עליו מלמעלה כצל המיצל על העולם ומקיימו, והוא רמז אל הסכך שעל הסוכה שהיא העולם הזה.

ועל כן נצטוונו בל יהיה הסכך מדבר המקבל טומאה (סוכה יא א), לרמוז כי מה שהאדם עושה להיות צל על ראשו לא יהיה דברי עונות הנעשים עליו מסך טומאה להבדיל בינו לקונו, כד"א (ישעיה נט ב) כי [אם] עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוהיכם, כי אם מצוות ומעשים טובים הנעשים צל וחופה לחופף עליו. וגם לא תהיינה צדקותיו כבגד עדים שמתקרקע ונעשה קרעים קרעים כנקבים וקרחות, כן מצוותיו וצדקותיו בלתי מעובים רק זעיר שם זעיר שם. ואם לא יהיה להיות הסכך מעובה רק שכוכבי השמים נראים מתוכה, לפחות לא תהיה חמתה מרובה מצלתה (סוכה ב א) כי אם כצל עב מעובה קדושת המצות, בל יהי מקום לעבור רוח משפט ודין מעובה מזכיות. וגם לא יהיה במקום אחד אויר שלשה טפחים, והוא כי אוויר שלשה פוסלים הסוכה (שם יז א). והוא כי חטא אדם, עוון אחד או שנים עדין לא עשה מעבר בצל זכיותיו לעבור בו דין ורוגז מלמעלה, כי הוא יתברך מעביר ראשון ראשון (ראש השנה יז א) ועדיין הוא בלתי נפרד מהקדושה כי פחות משלשה כלבוד דמי (שבת צז א), אך בשלשו בחטא נמנים, על כן אוויר שלשה פוסל בסוכה. גם לא יהיה מדבר מחובר לקרקע (סוכה יא א ורש"י ד"ה פסולה), רמז שלא יצרף לזכיות דברים ארציים וחומריים כענין פניות בחינות טובות וענייני העולם הזה.

וגם צריך יהיה מדבר שגידולו מן הארץ (שם), להורות כי אין לאדם למעט עצמו ולהקטין ערכו ולומר מה אני ומה חיי אני הבל וריק כי כשרון מעשי יעשו סכך קדושה על העולם ויקיימוהו כי עפר אני ואל עפר אשוב, על כן העיר לבו לומר כי סכך הקדושה גידולו מן הארץ, כי זכיות בני האדם שמהארץ המה הם העולים וממשיכים ומשפיעים מלמעלה שפע קדושה להריק על הארץ לקיימה. וסכך זכיות הלז שאדם צריך ליטפל בו לעשות צל קדושה על ראשו לא יאחר עד יגדל, כדרך בחורים האומרים עדיין קטנים אנחנו ולכה נרווה דודי העולם הזה לפחות עד עשרים שנה שאין אדם בר עונשין לשמים עד עוברים מעשרים ומעלה, ומאז אביט אל האלוהים

ואלכה באורחותיו חמשים שנה עד מלאת ימי שנתי שבעים שנה. כי היא עצת מלך זקן וכסיל, למען השקיעו בענייני העולם הזה עשרים שנה, ושוב לא ישוב ממנו כי יעשה עיקר מהעולם הזה. לכן סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה (סוכה ב א), כי המאחר מעשות סכך תורה ומצות עד היותו למעלה מעשרים שנה יעשה דירת קבע מהעולם הזה, ודירת עראי בעיניו.

וגם צריך לעשות סכך זכויותיו לשמו יתברך להשרות עליו שכינה, ולא למען בא עליו שפע מהמזלות או המלאכים. ועל כן סכך שהוא למטה מעשרה טפחים פסולה (שם), כי לא ירדה שכינה למטה מעשרה (שם ה א) שהוא כמפורש אצלנו שהוא למטה מעשרה מדרגות מלאכים. והנה כל זה הוא בסכך שהוא רמז אל צל קדושת זכויות האדם. אך הדפנות הם זכר לעולם הזה ככתוב, שעל כן היו שנים כהלכתן ושלישית אפילו טפח (שם ו ב) כצורת הה"א שבה נברא העולם הזה, ועל כן כשרות מכל דבר כי חומרי הוא. וגם רמז השנים כהלכתן כו', הוא כי כל טוב העולם הזה נכלל בשלשה דברים שהם **בני חיי ומזוני**, ורמז לנו שהשנים שהם בני וחיי טוב לגבר להשתדל ולבקש מאת האלוהים יהיו לו כהלכתן גדולים וטובים, אך בשלישית אפילו טפח יסתפק בו ולא יחוש, רק יעשה שיהיה לו אותו הטפח שוחק (סוכה ז א), שאם מעט אשר לו יחלקהו בחלקי זמניו ולא יצטרך לבריות.

או ירמוז בהיות שוחק לרמוז לו כי אין לו בעולם הזה שאין לו רק טפח שהוא קומץ הבלתי משביע, אל יתעצב אל לבו כי אם יהיה שוחק ושמח בחלקו ויהיה עשיר ויעבוד את ה' בשמחה. וצריך לעשות לו צורת פתח (שם), לרמוז כי אם ידחקנו יצרו להעציבו על דוחקו זאת, ישיב אל לבו כי אין העולם הזה רק כצורת פתח כפרוזדור לפני הטרקלין, ולכן מי בער יעשה עיקר מענייניו ויפן למטעמותיו. והנה ברוחב הסוכה אין שיעור, כי יכול האדם להרחיבה עד בלי די, רק שהסכך יכסה לה. לרמוז כי יכול האדם לקיים העולם כלו על ידי סכך זכויותיו הממלאו כי צדיק יסוד עולם (משלי י כה), והיא נחלה בלא מצרים. אך יש לו שיעור למטה שלא תהיה פחות משבעה על שבעה (סוכה ג א ורש"י ד"ה ורבי יהודה), שלא ימעט זכותו לבלתי השיג אפילו חלק אחד בארץ שבעה עממין שהיא נחלה במצרים.

הנה כי לא על חנם קבע הוא יתברך **חג השביעי הזה** על שם **הסוכות**. כי למה כי שמחתו היא כי לא שמח ה' במעשיו מאז ברא העולם עד הזמן ההוא, כי עשרים דור שמאדם עד אברהם היו מכעיסים ובאים, ומאברהם התחילה שכינה לרדת מרקיע שביעי לששי ולא שבתה לארץ, כאשר נתאוהו יתברך שתהיה לו דירה בתחתונים שהיה תכלית הבריאה, וגם לא פסקה זוהמא עד מתן תורה, ולא מלאו הימים לגמור מתנתה עד אשר עשו את העגל, ולא נתקן עד עבור יום הכפורים שאז ניתנה תורה בלוחות שניות והקהיל משה את ישראל לעשות לו מקדש לשכון בתוכם, אז שמח הוא יתברך, ועל כבודו ציוה לחוג את חג הסוכות כי היא

שמחתו כמדובר. וגם בכל דור אין לו יתברך ימי שמחה כחג הסוכות, כי אז נקיים ישראל מכל עוון אשר חטאו כי עבר עליהם יום הכפורים. ועל כן יען כי כל שמחתו יתברך הוא על כשרונינו וטהרת נפשנו, אם כן ראוי הוא כי זכר יעשה יתברך בחג ההוא אל השגת ישראל זה הכישרון, הלא הוא על ידי הסוכות, ככל הדברים הנאמרים באמת ברמז הנרמז, ונמצא בהן למוצאי דעת כמדובר.

והן זאת הייתה כוונתו יתברך לשום את ישראל באהלים בצאתם ממצרים לשני כוונות: אחת, **למען ידעו דורותיכם** ישראל כי מה שמוציאם ממצרים לתת להם ארץ טובה, לא לעשות עיקר מחיי העולם הזה, היה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק, כי אדרבה כל עיקר הכוונה היא לעשות עראי מהעולם הזה כי אהל הוא העומד לנסוע ממקום למקום, כי מה שנותן להם הארץ ההיא אין העיקר רק לקנות בה חיי העולם הבא כי שם עיקר תורה ומצות כנודע, והעושה כן ינחל הארץ העליונה אשר לעומתה; שנית, להראות להם עולמם בחייהם, כי היו מוקפים חומת קדושה וה' הולך לפניהם יומם. למען יראו מעתה מעין העולם הבא, כי היו מסובבי קדושה וה' הולך לפניהם:

לג וידבר ה' אל-משה לאמר :

לד דבר אל-בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה' :

ונבוא אל התכת הכתובים. והוא כי הלא כתבנו כי היותם **בסוכות שבעת ימים**, הוא רמז היות שבעה עשירות שהם ימי שנותיו שבעים שנה, נעשה מהעולם הזה עראי כסוכה בכרם. וסוכת החג על היות **בחדש השביעי הזה**, כלומר הזה הידוע, כי בו נתקנו ונטהרו ונמחלו ישראל כי זאת היא שמחתו יתברך כאמור. ואמר חג הסוכות שבעת ימים לה', כי על ידי היות ענין הסוכות שהיא דירת עראי השבעים שנה נעשה האדם **לה'.**

לה ביום הראשון מקרא-קדש כל-מלאכת עבדה לא תעשו :

ולהיות רמז השבעת ימים לשבעה עשירות חיי האדם, על כן **ביום הראשון מקרא קודש כל מלאכת וכו'.** כי הוא כנגד העישור הראשון שאין בו עונש כי עדיין אין האדם בר עונשין. והנה כתבנו כי ביום חג ה' הלזה כי **לה'** הוא כי על כבודו נעשה החג, וגם הוא על טהרנו כי שמחתו עלינו היא כמדובר, לכן בשמחה זו נאכל בסעודת החג גם אנו גם מזבחנו יתברך. על כן **כל**

מלאכת עבודה לא תעשו, כלומר אך מלאכה שאינה עבודה כי אם אשר יאכל לכל נפש נעשה. למען נעשה מטעמים נאותים שלמים וכן רבים על שמחת החג.

לו שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא-קדש יהיה לכם והקרבתם אשה לה' עצרת הוא כל-מלאכת עבודה לא תעשו :

וכאשר אנו נאכל כן המזבח, כי **שבעת ימים תקריבו אשה לה'**. ועל פי דרכנו רמז, כי כאשר אנו מקיימים את עצמנו, גם את כל האומות נקיים כי זה כל העולם, כנרמז בסוכה צורת ה"א כמפורש למעלה. והוא באומרו **שבעת ימים תקריבו**, שהם שבעים פרים הקרבים בשבעת הימים לקיים שבעים אומות בל יצדה העולם מהם כנודע (סוכה נה ב). **וביום השמיני מקרא קדש כו'**, שהוא על עישור שמיני שהוא אחר שביטל יצר הרע ובוטלה תאוותו, אז **מקרא קדש יהיה לכם** שאז אין חטא בו. **והקרבתם אשה לה'** להודות לשם ה', כי עצרת היא שהוא לשלם תודות לו יתברך על שעצור עצר אותנו בעולם הזה, ולמות לא נתנו רק לחיים מימי שנותינו שבעים שנה והלאה בעישור השמיני. וזהו **עצרת היא כל מלאכת כו'**.

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל אומרו יתברך בחג המצות עצרת (דברים טז ח) על יום השביעי ועשה אותו יום טוב, ופה אמר עצרת בשמיני ולא בשביעי ולא עשאו את השביעי יום טוב. אך הוא כי פה הוא מדבר על בחינת שנות האדם, כי אז שובת על שעצרו יתברך בעולם והוא עישור שאדם שובת בו מיצרו. מה שאין כן בחג הפסח כי שם הוא על גאולתו מעבדות, ועל כן שני ימים היו שם עיקר הנס, יום חמשה עשר שבו יצאו ממצרים, ויום עשרים ואחד שבו נקרע הים וניצולו ישראל מחרב פרעה וכו' כי אז אמר אויב ארדוף כו' (שמות טו ט). ולשמא יאמר איש הלא עיקר הנס היה ביום חמשה עשר, כי בשביעי כבר היו כנושעים, ולא היה שם העיקר רק שקיעת המצריים. לזה אמר עצרת הוא, כי עצרת היה אז לישראל ועיכוב גדול לינצל. כמו שאמרו ז"ל שהיו ישראל אז אם ליגאל אם ליטבע בים, כמו שאמרו ז"ל (**מכילתא** בשלח) על פסוק (שמות יד יט) ויסע מלאך האלהים כו', והוא מפורש בכתוב (שם שם ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל וכו'.

לז אלה מועדי יהוה אשר-תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ליהוה עלה ומנחה זבח ונסכים דבר-יום ביום :

אחר החרידו את כל החרדה הזאת על החג הזה, ראה יתברך והנה עדיין לא נאמר ההפרש שבין מועד זה לשאר מועדי ה', שככה רמז בענין הסוכות ככל אשר הזכרנו. על כן היה מקום יתעורר איש לדבר ולומר, מה למועד הזה משאר מועדים, האם האחרים לא מועדי ה' המה. לזה אמר **אלה כו'**, כלומר אלה הנזכרים למעלה בלעדי זה **מועדי ה'** המה כזה. אך הוא **אשר**

תקראו אותם מקראי קדש, כדי להקריב קרבנות **אשה לה'** לתת לו יתברך תודה על אשר היטיב לכם בפסח על הגאולה ובשבועות על התורה. שעל כן תוסיפו בהם קרבנות דבר יום ביומו מעין הנס הנעשה לכם ותעשו אותם תוספת על הנהוג. וזהו -

לח מלֵבֶד שְׁבֵתֹת ה' ומִלְבֵּד מִתְּנוּתֵיכֶם ומִלְבֵּד כָּל-נְדָרֵיכֶם ומִלְבֵּד כָּל-נְדִבְתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לה' :

לט אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את-תבואת הארץ תחגו את-חג-ה' שְׁבַעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שְׁבַתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שְׁבַתוֹן :

וזוהו **מלבד שבתות ה' ומלבד וכו'.** אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה באספכם את תבואת הארץ תעזבו שמחת האסיפה הנוגעת לכם ולא תחוגו עליה. רק **תחגו את חג ה',** שהוא כי החג בעצם וראשונה **לה'** הוא ואתם תחוגו חגו כי עמו אתם. והוא האמור למעלה כי השני רגלים אחרים הם על הנוגע אלינו וזה על הנוגע אליו יתברך. כי על כן חגו הוא ואנחנו נחוג עמו. והוא מאמרנו, כי כביכול לא הייתה שמחה לפניו יתברך שלמה בשאר מועדים. כי בחג המצות עדיין המרו על ים בים סוף, וגם לא היטהרו עד מלאת ימי ליבון שבע שבתות עד מתן תורה. וגם בחג השבועות ההוא לא שמח, כי נגלה לפניו עוון העגל, כמו שאמרו ז"ל (**שמות רבה** מב ה) ראה ראיתי את עני עמי וכו' (שמות ג ז), אתה רואה ראה אחת ואני רואה שתי ראיות. וכמו שכתבנו על פסוק (שם כ יט - כ) אתם ראיתם כי מן השמים וכו' לא תעשון וכו', שהיה להזהירם על מעשה העגל. אך אחר שנתפייס בבוא משה במחרת יום הכפורים בלוחות שניות וציוה על המשכן, אז בחג הסוכות הייתה לו יתברך שמחה. וגם בכל יתר שנים אין השמחה שלמה עד בא יום הכפורים ונטהרים מאשמותיהם ומטפלים באותם ארבעה ימים בצרכי מצווה, אז יש לו יתברך שמחה. ועל כן אז היא שמחת בית השואבה, ומה גם למה שאמרו ז"ל (ירושלמי סוכה ה א) שהיו שואבים משם רוח הקודש כי אז הייתה השראת שכינה ביותר. נמצא שהוא חג ה' כאלו הוא יתברך חוגג, ואנו חוגגים חגו ושמחים בשמחתו שבעת ימים. כי הוא על כי על ידי סיבת השמחה שהוא כשרון ישראל מתקיים העולם שנברא בשבעת ימים, כי ויכל אלהים ביום השביעי וכו' (בראשית ב ב). וגם כוונה שנית על שנות האדם ימי חייו שבעה עשירות, שעל כן ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון כמדובר.

מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כֹּפֶת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ-עָבֹת וְעַרְבֵי-נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׁבַעַת יָמִים :

ולכן להביא כוונתו יתברך אל הפועל להתכשר בתורה ומצות עד התנהג בחסידות, כאשר רמז לנו יתברך בסכות שבעת ימים כמדובר, צריך עזר משדי כי רב מאד כח היצר הרע ופיתויו הרב. ואוי מי יחיה בשומו מגמת פניו להחטיא את האדם, כי לא ישקוט עד יחטיאנו לא אחת ולא שנים כי אם על כל עוון ופשע וחטאה יאחזנו ולא ירפנו. על כן אלוהינו מרחם כאב את בן ירצה תקננו בעצה טובה מלפניו. ויאמר **ולקחתם לכם** להנאתכם ולטובתכם להיות לכם לעזר ולהועיל, **פרי עץ הדר וכו'**, שהוא **לספר הזוהר** (ויחי רכ ב) ארבע אותיות של שם כמפורש אצלם. ויהיה כי **ביום הראשון** לחשבון עונות, בצל שם הגדול הזה נחסה ונייחד אותיותיו להיות לנו לחומה ולמחסה מזרם היצר הרע וממטרות עוז, שם ה' בו נרוץ ונשגב.

והנה גם רבותינו ז"ל אמרו מעין זה (**ויקרא רבה** ל ט), וזה לשונם:

פרי עץ הדר זה הקדוש ברוך הוא, שכתוב בו (תהלים קד א) הוד והדר לבשת. כפות תמרים זה הקדוש ברוך הוא, שכתוב בו (שם צב יג) צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבות זה הקדוש ברוך הוא, דכתיב (זכריה א ח) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. וערבי נחל זה הקדוש ברוך הוא, שכתוב בו (תהלים סח ה) סולו לרוכב בערבות וכו', ע"כ:

הנה האמת הוא היות רמז אחד ארבעה פעמים בנושא אחד כמו זר נחשב. וגם הפסוקים שידברו עליו יתברך ראוי להכריח מנין להם. ומה גם צדיק כתמר יפרח שלא יראה צודק יפה בו יתברך. וכן פסוק והוא עומד בין ההדסים.

והן אמת כי שמעתי אומרים כי כוונת המאמר הוא מה שאמרו ז"ל, כי ארבעה מינים אלו אין להם שר שוטר עליהם להגדילים ככל שאר המון אילנות ועשבים אלא הקדוש ברוך הוא מגדילים בעצמו. ואמרו כי זה רצה בעל מאמר זה, באומרו בכל אחד זה הקדוש ברוך הוא. והנה גם יהיו דברי רבותינו ז"ל שאין לארבע מינים אלו מלאך או שוטר ונקבלם גם כי לא ראינו כך בדבריהם, אף על פי כן לא יתכן הדבר בכוונת מאמר זה.

ואחשוב לבוא אל ביאורו באשר נזכיר דברי רבותינו ז"ל אשר דברו במקומות מחולקים. והוא כי **בפסיקתא** אמרו כאשר הובא **בילקוט** בישעיה (רמז תקו) על פסוק (ישעיה סא י) שוש אשיש כו', כי כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם נתלבש במלבוש הוד והדר שנאמר (תהלים קד א) הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה וכו' נוטה שמים כו' המקרה כו'. הרי מזה נראה כי הוד והדר היא התפשטות שפע החסד שנברא בו העולם.

עוד אמרו רבותינו ז"ל **בבראשית רבה** פרשה מא (א) על פסוק (תהלים צב יג) צדיק כתמר יפרח, מה תמר צלו הולך למרחוק כך מתן שכרו של צדיק לעתיד לבא. הרי מזה כי משל

התמר הוא אל עולם השכר. והביאו לומר כי אומרו צדיק כתמר ידבר בהקב"ה, הוא שהוקשה לו שאומרו צדיק כו' הוא לשון יחיד ואומרו (שם שם יד) שתולים הוא לשון רבים, על כן אמרו כי צדיק וכו' ידבר בצדיקו של עולם כי יחיד ומיוחד הוא, ואחר כך אומר שתולים כו' בצדיקים שבישראל. וכוונתו לומר כי צדיקו של עולם כתמר אשר צלו למרחוק יפרח, מאתו שפע אושר ועונג לצדיקים אחר מותם, ולא אמר יפריח יען כי ממנו יתברך תוצאות חיים ושפע אור לישרים, כי כביכול הוא יתברך יפרח ויתפשט ויגיה אורו. גם בפסוק (זכריה א ח) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה, הוא כי הוא יתברך נמצא עם הצדיקים שבמצולת הגולה. והוא כדרך רבותינו ז"ל שכל דרשותם דרך גזרה שווה, נאמר שם הדסים ונאמר שם (אסתר ב ז) הדסה, מה אסתר צדקת אף כאן צדיקים, והוא סתם דהיינו צדיקו של עולם.

ונבוא אל הביאור. והוא כי **ביום הראשון** לחשבון עונות נבטח בשם ה' ונשען ברוב חסדיו, יהי עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו ביד יצרנו. והוא כי ארבעה מינים אלו - **אחד** רומז אל היותו יתברך בורא העולם בהדר התפשטות חסדו. **והשני** רומז אל היות שכרו אתו לעתיד לבוא, כתמר שצלו הולך למרחוק. **והשלישי** רומז היותו יתברך בין הצדיקים שבמצולת ועומק הגלות. **והרביעי** על היותו יתברך רוכב בערבות.

והענין הוא כי נמצינו בארבעה מינים אלו כאומרים לו יתברך **ביום ראשון** לחשבון עונות, אתה ה' אשר בראת העולם בהדר הוא החסד, ואתה עתיד לתת שפע הטוב והשכר לעתיד כי היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, גם ביני וביני אל תמנע מהיות עמנו אתה שנקראת הדס, להיותך בין ההדסים הם הצדיקים שבגלות העכור ולא עזבתם, היה נא גם עמנו, עם היותך רוכב בערבות שנסתלקת מעלינו מהיות עמנו בארץ, עם כל זה אל תמנע מהיות אתנו להגין בעדנו. ולפי זה מה שסמך ואמר **ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים** יהיה לומר, כי בארבעה מינים אלו אשר השם במ תזכו לשמוח לפניו כי גם הוא יתברך נמצא אתכם ותהיו לפניו שמחים בכל טוב.

עוד יש דרך שני לרבותינו ז"ל שהוא זכר לזכות האבות. ויהיה כי להיות שענין החג הוא לזרז את האדם לעבוד את ה' ולהתנהג בחסידות, ומה גם בהיות **יום ראשון** לחשבון עונות, על כן ציונו יתברך נקח זכות אבותינו עמנו לעזר ולהועיל. וזהו אומרו לפי דרכם זה **ולקחתם לכם** כלומר להנאתכם ולטובתכם **פרי עץ הדר כו'**, כי כל מין רומז לאחד מהאבות כאשר נזכיר בס"ד.

והן זאת חשבתי בכוונת מאמרם ז"ל (**ויקרא רבה** ל טז). וזה לשונם:

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כו', רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר בזכות **ולקחתם לכם ביום הראשון הרי אני נגלה לכם ראשון**, ופורע לכם מן הראשון זה עשו

דכתיב ביה (בראשית כה כה) ויצא הראשון, ובונה לכם הראשון זה בית המקדש
 דכתיב ביה (ירמיה יז יב) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, ומביא לכם ראשון
 זה מלך המשיח דכתיב ביה (ישעיה מא כז) ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר
 אתן, ע"כ:

וראוי להעיר בו מי הכניסו בדרשה זו. וגם איך ידרוש ארבע דרשות באחד. וגם איך יתייחסו
 עניינים אלו אצל הלולב. ואם כל שנאמר בו ראשון יתייחס לזה, הרי כמה דברים נאמר בהם
 ראשון ולא הזכירם. ועוד איך יעשה כל האושר המקווה שכר אל מצווה פרטית.

ועוד שהרי הגאולה הכוללת הדברים הנזכרים ייחסוה רבותינו ז"ל אל התשובה או אל
 האמנה או אל חסדיו יתברך או אל זכות אבות, ואיך ייחס אותה פה אל מצווה זו.

ועוד איך יאמר שראשון לציון הוא מלך המשיח, והלא אינו ראשון, כי אמרו רבותינו ז"ל
בפסיקתא כאשר הובא **בילקוט** בספר ישעיה (עיין שם סוף רמז תעה, ושם שלשה ימים),
 ששבע שנים אחר המבשר יבוא בן דוד, ואיך סמכם פה בכתוב אם ראשון לציון הוא בן דוד.

אך הנה הוקשה לו מלת **הראשון** ומלת **לכם**. כי למעלה במדרש הנזכר (**ויקרא רבה** ל ז)
 אמרו רבותינו ז"ל, כי אף שיום **חמשה עשר** הוא קראו ראשון על חשבון עונות, וגם אומרו
לכם השיבו שהוא להנאתכם להבריא רוחות וטללים רעים (עיין שם שם יג). עתה בא לדרוש
 שתי התיבות בענין אחר, והוא לגזירה שווה של מלת **הראשון**, והוא ההנאה הרמוזה במלת
לכם. והוא, כי מלת **הראשון** חוזרת אל כל אחד מארבעה מינים שבלולב, שכך משמעו שיקחו
ביום הראשון מין פלוני ומין פלוני, על כן מלת **הראשון** תיירש על כל אחד מארבעתם. לכן
 כנגדם דרש הגזרה שווה על כל אחד מהארבעה מינים, כל אחד מתייחס אל כל אחד מהנה.
 והוא כי אמרו רבותינו ז"ל (**ויקרא רבה** ל י):

פרי עץ הדר זה אברהם שהידרו הקדוש ברוך הוא בשיבה טובה,

כפות תמרים זה יצחק שהיה כפות על גבי המזבח,

וענף עץ עבות זה יעקב שהיה מעובה בבנים,

וערבי נחל זה יוסף מה ערבה כמושה לפני שאר מינים כן מת יוסף קודם לאחיו, ע"כ.

ואין ספק הרמז הלזה הוא להזכיר זכותם. ואפשר יש לזכותן יחס אל ארבעת מיני האושר
 הנזכר פה. כנגד **פרי עץ הדר** המתייחס אל **אברהם**, הלא הוא הראשון שנגלה אליו ה' מכל
 יצורי עולם שהוא ראשון שנאמר בו (בראשית יח א) וירא אליו ה' וכו', כנגד זה אני נגלה
 ראשון. וכנגד **כפות תמרים** המתייחס **ליצחק** שהיה כפות, הלא הוא שאמרו רבותינו ז"ל
 (**בראשית רבה** נו ה) כי בהיות אברהם כופת את יצחק היה הקדוש ברוך הוא כופת שרים של

מעלה ונותנם תחת יד ישראל. גם עתה על ידי מצווה זו יפרע הקדוש ברוך הוא מן השר האחרון שבארבע מלכויות, שבהיפרע ממנו תלוי אבודן, כדבר שנאמר על ידי דניאל שעל ידי אבן די לא בידין המכה על מלכות רביעי נופלים כולם כאחד כאומרו (דניאל ב מה) והדקת פרזלא נחשא [חספא] כספא ודהבא. והוא הנגדי העיקרי, ומפלתו תלויה במפלת שרו סמאל כנודע. וגם עיקר זכות יצחק לשדד מחריב בית שני שנבנה בזכותו כאשר נזכר בסמוך בס"ד. וכנגד **ענף עץ עבות** המתייחס ליעקב, הלא הוא כאשר כתבנו במקומות רבים שזכותו הוא המעמיד המקדש העתידי. כי ראשון היה בזכות אברהם, ועל צאת ממנו ישמעאל נחרב וינתן בידי אדום הוא עשו, ושלטו ישמעאלים בשמנים אלף פרחי כהונה. והשני היה בזכות יצחק, ועל צאת ממנו עשו נחרב על ידו. אך השלישי הוא בזכות יעקב שמטתו שלמה, על כן יהיה קיים לעולם. וזהו מעובה בבנים, כלומר על שלמות בבניו בעלי סדר ויושר כהדס הכשר שאין אחד מהעליון יוצאת משורת השתים, כך לא היה בבניו יוצא מן השורה. על כן כהדס המתייחס אליו אני בונה בית המקדש שנאמר בו ראשון. וזהו ענין מה שאמרו ז"ל (פסחים פח א) כאשר כתבנו במקומות רבים, כי אברהם קראו הר ויצחק קראו שדה ויעקב קראו בית. כי הנבנה בזכות אברהם חזר ונעשה הר, והנבנה בזכות יצחק לשדה נחרש שחרשו טורנוסרופוס לקיים מה שנאמר (ירמיה כו יח) ציון שדה תחרש, ושבזכות יעקב הוא בית נאמן וקיים, כלומר שתמיד הוא בית. ועל **ערבי נחל** המתייחס ליוסף יבוא משיח בן יוסף הלא הוא הבא עם המבשר, וזהו ראשון לציון כו', והוא מת קודם לאחיו כמו שאמרו ז"ל שיפול במלחמה (עיין סוכה נב א), ואחר כך יחייו בן דוד כמו שאמרו ז"ל. ולפי זה מה שסמך ואמר **ושמחתם לפני ה' אלהיכם כו'** יקושר עם מה שאחר זה כאשר נבאר בס"ד.

מא וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תַּחֲגוּ אֹתוֹ :

הנה כתבנו למעלה כי חג הסוכות חג ה' יקרא, כי הוא יתברך חוגג אותו, כי בו ישמח ויגלה שפע עצום שבעולמות, שהוא הנקרא שמחה אצלו יתברך. ואנו חוגגין חגו עמו כאומרו (פסוק לט) **תַּחֲגוּ אֶת חַג ה'.** על כן אחרי אומרו כל ענייני החג וקחת ארבעה מינים להיעזר לבוא אל המכוון, אמר **ושמחתם וכו'.** לומר הנה להיות **חג ה'** בעצם ככל הכתוב עד כה כי אנו חוגגים חגו, הנה לפי זה לא יאות לו יתברך צוותנו לעשות את חג הסוכות אם לא בזמן שבית המקדש קיים. מה שאין כן אחרי כן, כי אין שמחה לפניו יתברך מעת החורבן, כי איזו שמחה נערוך לפניו יתברך ושכינתו בגלות. ואדרבה אם הייתה הדעת שופטת נשב בסוכות, לא לשם שמחה כי אם לשם טלטול מדירת קבע זכר לגלות שכינה.

ולפי זה לא **שבעה ימים** בלבד יהיה. לזה אמר **ושמחתם וכו'.** ו**חגתם וכו'.** לומר הן אמת כי השמחה האמיתית בעצם היא בזמן הבית אשר שם אני אתכם, וזהו **ושמחתם לפני ה'**

אלהים שהוא בזמן בית המקדש ששם עלו שבטים לראות את פני. אך עם כל זה **וחגתם אותו וכו' לדורותיכם**, עם היות כי אז אינו לפני ה', כי גם אז **חג לה'** יקרא עם היות כי שכינה בגלות. וזהו אומרו **וחגתם אותו חג לה'**. וגם לא ימים רבים רמז אל הטלטול ימים רבים, כי אם לשם **חג לה' שבעת ימים בשנה**. כי תהיה **חקת עולם לדורותיכם**, כלומר גם אחר הבית.

והענין כי כבודו יתברך במקומו מונח, עם שאין שמחתו בזמן הגלות כמאז עד בא הזמן שיתקיים בו ישמח ה' במעשיו. והנה לכם שלשה טעמים בדבר: **אחד** על הנוגע לכם, כי הנה **בחדש השביעי תחגו אותו** שהוא בחדש שניצחתם בו, כמו שאמרו ז"ל (**ויקרא רבה** ל ב - ג) כי כל האומות הם בדין בראש השנה, ומאן נצח מי שנוטל בידו שרביטו של מלך שהוא ארבעה מינים שבלולב, כמאמרם ז"ל (שם) כי חג הסוכות הוא הוראת שנצחו ישראל ונתכפרו. באופן שעל בחינה זו ראוי **תחגו** גם בזמן הגלות, [ועוד] כי גם השראת שכינה בצד מה לא תחסר מכם.

מב בסכת תשבּו שבעת ימים כל-האֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַסֶּכֶת :

כי גם שאין בית המקדש והשראת שכינה כמאז הלא לא יבצר כי על ידי מה **שבסוכות תשבּו שבעת ימים**, כי **כל האֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל** שהם האבות כמאמר חכמי האמת (עיין **זוהר** אמור קג ב) **ישבו** אתכם **בסוכות**. וידוע כי אין אבות בלא שכינה כי האבות הן הם המרכבה (בראשית רבה פב ו).

מג למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את-בני יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם :

ועוד טעם שלישי. והוא **למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם כו'.** כי בזה שני דברים:

אחד, כוונת הדירת עראי ככתוב למעלה, כי על כן בראשית הביא יתברך את ישראל לעבודתו רמז להם יהיה העולם הזה אצלם דירת עראי;

שנית, למען רמז עולמם יראו בחייהם, כאשר בצאתם ממצרים על ידי ענני כבוד אלוהי ישראל, ולכתו יתברך לפניהם שהוא מעין העולם הבא, למען מאז יפקחו עיניהם ולבם לעבוד את ה'.

ועל כן טוב לגבר כי ישא עול הגלות ולמבטח ישב בסוכה למען זולת קבלת המוסר תהיה לו גם כן לפתח תקווה בגלות החיל הזה, כי מבית הסורים יצא למלוך ואם יתמהמה יחכה לו. וזהו **למען ידעו דורותיכם כי בסכות כו'**, כי גם עתה **אני ה' אלהיכם** ולא געלתי בכם על כל חטאתיכם ובטחו בה' עדי עד.

עוד יתכן רמז פה מאמרם ז"ל (**טור אורח חיים** תרכה), למה לא צוה יתברך אשב בסוכות בניסן כי אז בסוכות הושבתי בהוציאו אותנו מארץ מצרים. אלא שלא יודע היות לשם מצווה, כי אז דרך העולם לישב בסוכה לצל יומם מחורב בימי קציר, אך בהיות בזמן האסיף שהכל מאספים תבואתם הביתה מפני הגשמים, ולא יחושו ויעשו אז סוכה, אז יודע כי במצוותו יתברך הם עושים. וזה יאמר (פסוק מא) **בחדש השביעי תחוגו אותו כו'**, כלומר תדע למה **בחדש השביעי תחוגו אותו** ולא בניסן, הלא הוא כי גם שאתם לא הייתם טועים, כי הלא **בסוכות תשבו שבעת ימים** (פסוק מב) בכל זמן שיהיה, וגם אין המצווה על הנשים שדעתם קלה ויבואו לחשוב כי בסוכות ישבו בחמה מפני החמה, כי הלא **כל האזרח בישראל ישבו בסוכות** שהוא למעוטי נשים כפירוש רש"י מרבתינו ז"ל (סוכה כח ב). אך הוא **למען ידעו דורותיכם** בהמשך הזמנים **כי בסוכות הושבתי כו'**, ועל כן עושים סוכה שהוא למה שהוא בזמן היאסף הביתה מפני הגשמים. מה שאין כן אם היה בימי קציר, שלא יראה שהוא זה כי אם מפני חום.

והנה במאמר הכתוב באומרו **ולקחתם לכם ביום הראשון כו'**, אמרו רבתינו ז"ל (תנחומא אמר כב):

וכי ראשון הוא והלא חמשה עשר הוא? אלא ראשון לחשבון עונות, ע"כ.

והלא כמו זר נחשבה קושייתם זו. כי הלא בפסוק דסליק מניה הוא אומר **תחוגו וכו' שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון**. ואם כן אומרו **ולקחתם לכם ביום הראשון**, הוא הראשון שהזכיר בפסוק, ומה ראה על ככה להקשות והלא **חמשה עשר** הוא. **ועוד** כי הלא גם למעלה נאמר (פסוקים לד - לה) **חג הסוכות שבעת ימים לה' ביום הראשון מקרא קדש**. וכן בחג הפסח נאמר למעלה (פסוקים ו - ז) **שבעת ימים מצות תאכלו ביום הראשון מקרא קדש**. ולמה לא הוקשה לו שם. ואם גם שם יש קושיא מה ישיבו עליה, כי הראשון של פסח אינו ראשון לחשבון עונות.

אמנם הנה בפסח נאמר שבעת ימים כו', שעושה אגודה אחת מהשבעת ימים, כשאומר אחר כך **ביום הראשון** הוא הראשון מהנזכרים. וכן בסוכות נאמר **שבעת ימים לה'**, אמר **ביום הראשון** שהוא ראשון מהשבעה הנזכרים. אך למטה באומרו **תחוגו את חג ה' שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון**, ראה והנה אם היה אומר תחוגו וכו' שמנה ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון, כשיאמר אחר כך **ולקחתם לכם ביום הראשון** היה חוזר אל הראשון מהשמונה. אך לא כלל מתחילה השמיני בכלל לומר שמונת ימים כי אם שבעת ימים, ואחר כך **ביום הראשון שבתון** ואחר כך הזכיר **השמיני** בפני עצמו, והוא על כי הוא חג בפני עצמו ואינו נכלל בכלל שבעת ימי חג הסוכות.

ואם כן אומרו אחר כך **ולקחתם לכם ביום הראשון**, אם הכוונה **ביום הראשון** של השבעת ימים שהזכיר היה לו לאומרו קודם להזכירו השמיני שהוא חג אחר. וכאשר אמר **ביום הראשון מקרא קדש** היה לו לומר גם כן ולקחתם לכם בו פרי עץ הדר כו'. אך מאשר אמר **ביום הראשון** אחר הזכרת השמיני ולא בהזכירו הראשון של שבעת הימים, יורה כי הוא ראשון לדבר אחר ולא לחשבון שבעה ימים.

מד וידבר משה את-מעדי ה' אל-בני ישראל :

הנה הערנו למעלה כי הלא לא תהיה תפארתו של משה שידבר אל בני ישראל את אשר יצווה מאתו יתברך לאמר להם. ולבוא אל הענין נשכיל על דבר סמיכות הפרשה שאחר זה והיא וידבר ה' כו' צו כו' ויקחו אליך שמן וכו' (כד א - ב), כי אין לה יחס כלל עם הקודם. **ועוד** כי הלא שני הכתובים האלה הבאים כאחת, **צו את בני ישראל ויקחו כו'**, ופסוק שאחריו **כלו מחוץ לפרוכת וכו'** (שם ג), נאמר בפרשת תצווה באר היטב (שמות כז - כא) ולמה חזרו ונשנו פה.

ועוד אומרו (כד ד) **על המנורה הטהורה כו'**, כי הנה אומרו **הטהורה** מיותר כי מי לא ידע כי המנורה טהורה היא כי מאין לה טומאה.

ועוד אומרו (שם ג) **חוקת עולם לדורותיכם**, כי הלא לא הייתה מצווה זו רק בזמן הבית. **ועוד** כי אחרי אומרו מה שאחרי מות אהרן באומרו חוקת עולם לדורותיכם, למה חזר לדבר על מה שיעשה אהרן באומרו (שם ד) יערוך את הנרות. **ועוד** כי הלא בפסוק הקודם נאמר **יערוך אותו לפני ה' תמיד**, ולמה יחזור ויאמר אחר כך **יערוך את הנרות לפני ה' תמיד**.

ועל הדרך הזה בין בסמיכות בין בהערות, יש ויש רבות בענין השלחן (שם פסוקים ה - ט), שבלי קשר נזכר ובלי קשר נאמר ובלי צורך פה. וזולת דברים מעין הקודמים שראוי להעיר בכתובים דקדוקים והערות.

ואומרה כי הנה כתבנו למעלה כי קרא הוא יתברך למועדינו מועדי ה', למה שעל ידי מה שנחוג פה כמצות ה' עלינו ככל חוקי כל מועד ומועד במועדו הם **מקראי קדש** העליון, כי שם לפניו יתברך כל מועד ומועד אור לו בעולם העליון וייחוד קדושה רבה מאוד מאתו יתברך, כי ממנו תוצאות הארה ושפע שופע בעולמות שברא. באופן כי מועדי ה' יקראו כאלו הוא יתברך חוגג בו. אך אין מתעוררים האורות ההם אם לא על ידי התעוררות שבתחתון מעם בני ישראל. כי על כן נאמר (לעיל כג ב) **אשר תקראו אתם**, אותם לא כתיב אלא **אתם** (ראש השנה כד א), כי בכם הדבר תלוי, כשתקבעו למטה קובעים למעלה. כמו שאמרו ז"ל (שמות רבה טו ב) על פסוק (תהלים נז ו) לאל גומר עלי, כי אפילו אם יסכימו למטה לקבוע יום פלוני ויכינו מראש השנה כסאות למשפט ואחר כך יסכימו ליום שלאחריו, גם למעלה יבטלו הדין עד

למחר. עד אומרם כי אם ילדה הגיעה לשלש שנים ויום אחד, שמאז בתולותיה אין חוזרים, ואחר כך נמלכו בית דין לעבר את השנה והוסיפו חדש אחד, תחזור אל הילדות ויחזור בתוליה עד חדש ימים אחרים (ירושלמי נדרים פ"ו סוה"ח). כי הלא כל זה יורה כי על יד מעשה בני האדם למטה על פי התורה יתעוררו כחות עליונים למעלה בקדושה העליונה. וזהו אומרו **אשר תקראו אתם**, על ידכם יהיו מקראי קדש העליון כמדובר למעלה. והלא יפלא לאיש החומרי בשמעו הדבר הזה, כי על ידי מעשה בני האדם למטה יעצרו כח לעורר קדושה העליונה. על כן מה עשה הוא יתברך, מיד כאשר **וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל**.

פרק כד

א וידבר ה' אל-משה לאמר :

ב צו את-בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד:

מיד וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן כו', וגם פרשת הלחם פנים שעל השלחן. למען משם יוקח ראיה איך מעשה כל מצווה אשר יעשה האדם למטה בארץ יעשה רשם למעלה בעולם העליון. וזהו צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית.

והוא בשום לב אל אומרו **להעלות** ולא להדליק. וגם אומרו **תמיד**, כי הלא ביום היה הפסק שלא היו נותנים שמן רק כמידת לילה. ועוד אומרו **למאור** ולא אמר להאיר.

אך יאמר הדור אתם ראו אשר אני מצווה ויקחו כו'. כי הלא למי הם מביאים השמן הלא הוא באמת **למאור** למי שהוא מאור המאיר לעולמות כולם. ואם כן למה יביאוהו ולמה ידליקוהו פה. אך אין זה כי אם להעלות למעלה **נר תמיד** הבלתי כבה לעולמים. כי הדלקה זו למטה עושה רשם ומאירה למעלה נר רוחני תמיד. הנה כי על ידי מעשה הגשמי להיותו של מצווה עושה רשם הארה למעלה.

ג מחוץ לפרכת העדות באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד-בקר לפני ה' תמיד חקת עולם לדורתיכם :

ושמא תאמר הלא ערביך ערבא צריך, כי גם במנורה לא יכירו כי כן הוא. לזה אמר הלא אם מח בקדקדם יכירו האמת, כי הלא אלו יצויר כי לאורה הוא יתברך צריך חלילה או לפחות

לכבודו, הלא אם כן היה לו יתברך לצוות להדליק לפנים מהפרוכת אשר שם האלוהים. אך הלא **מחוץ לפרוכת העדות** הוא פרוכת הארון אשר שם האלוהים היו הנרות באהל מועד. אך אין זה כי אם **שיערוך אותו אהרן כו'**. כלומר איני אומר ידליק כי אם **יערוך**, שעל ידי מעשה המצווה בטוב עריכת הכוונה, יהיה עורך עריכה במה שעושה פה **מערב עד בוקר** אור **לפני ה'** למעלה **תמיד** בלתי נכבה כי רוחני הוא, ובזה נמצא שהוא **חקת עולם לדורותיכם**.

ד על המנרה הטהורה יערך את הנרות לפני ה' תמיד :

ואיך היא מתמדת תמיד לדורות והלא אחר החורבן בטלה מנורה. לזה אמר **על המנורה הטהורה כו'**, לומר היעלה בדעתך כי לא היה אהרן מדליק רק במנורה הגשמית אשר למטה בארץ, דע איפה כי **על המנורה הטהורה** שהיא הרוחנית שבבית המקדש של מעלה שהיא טהורה וזכה מעכירות גשמיות, שם **יערוך את הנרות** בהדליקו למטה. באופן שעל ידי כן יהיו **לפני ה' תמיד** גם לדורות, כי האור ההוא בלתי נכבה לעולם כי רוחני הוא. וגם רושם הארת המצווה עומדת לעד, באופן שהטבתי אשר דברתי באומרי לדורותם.

ובזה יובן מאמרם ז"ל (במדבר רבה טו ו):

כי היה אהרן מצטער ואומר אוי לי שמא בשבילי אין הקדוש ברוך הוא מקבל שבטו של לוי. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור לו לאהרן אל תתיירא, לגדולה מזו אתה מתוקן. לכך נאמר דבר אל אהרן כו', הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הם, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלים לעולם, עכ"ל.

וראוי לשית לב כי הלא הנרות לא היו רק בזמן הבית. ויש דחקו לומר שהוא על נרות חנוכה. ואם כן הוא איך מביא מפסוק (במדבר ח ב) יאירו שבעת הנרות, והם שמונה. **ועוד** ראוי לשים לב שם למה הביא עניין הברכות שאמר וכל עניין הברכות כו'. אך הוא כי מלבד מה שהוצרך לדרוש הדרשה ההיא על סמיכות הפרשה, **עוד הוקשה** למה אומר (שם) אל מול פני המנורה יאירו, שיראה שיש דבר במשכן מול פני המנורה ושם יאירו, ולא כן הוא. ולא נראה להם ז"ל אשר נדחק **רש"י** ז"ל שעל האמצעות ידבר. על כן אמר שאמר לו הקדוש ברוך הוא, הנרות שתדליק יהיו גם אחר החורבן. ולמד אותו מהפסוק אל מול פני המנורה יאירו כו', לומר כי כל מה שבמקדש של מטה גשמי יש לעומתו למעלה רוחני, באופן כי מול פני מנורה זו יש מנורה רוחנית בבית המקדש של מעלה, שהיא המנורה הטהורה שאמרנו פה.

ופירוש הכתוב (שם) בהעלותך את הנרות, שהוא בתתך עליה ומעלה אל הנרות להדליקם לכבודו יתברך. דע לך כי לא בלבד פה, כי אם מה שהוא מול פני המנורה הזאת שהיא המנורה העליונה שם יאירו על ידי התעוררות הדלקתך למטה. ואם כן אשר יאיר שמה עוד לא תכבה, כן אם יאיר תמיד לפני ה'. והביאו ז"ל ראייה לזה מן הברכות. והוא, כי הברכות שברך אהרן לישראל האם לא שימשו רק בחייו הלא גם לאורך ימים כי אין לברכה עיכוב. כך היא זכות הארת המנורה.

ונחזור אל העניין, והוא כי הנה הוא זה הדבר בעצמו אשר כתבנו, שרצה הקדוש ברוך הוא להודיע לישראל כי אור נרות שהיה מדליק למטה היה מעורר אור עליון ומאיר דוגמתן למעלה. ואם כן הרי לכם ראייה אל מאמרי למעלה כי מועדיכם **מועדי ה'** המה. כי **כאשר תקראו אותם במועדים** ותעשו חוקי כל מועד במועדו, תעירו ותעוררו אורות עליונים המיוחדים להם. באופן כי גם לפני ה' תגלה ותראה אור כל מועד במועדו כאלו הוא יתברך חוגג עמכם, ומועדיכם מועדי ה' המה.

ה וְלִקְחַתְּ סֹלֶת וְאַפִּיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עָשָׂרָה חֲלוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרִים יְהִיָּה הַחֲלָה הָאֶחָת :

והנה עדיין אין ראייה זו מתמששת בידיים כי אם נלקחת ונתפסת בלב כל חכם לב בלבד לפי שכלו. על כן הביא לנו יתברך עוד ראייה לזה מלחם הפנים, ואמר הנה **ולקחת סולת ואפית אותה שתיים עשרה חלות**. כי הלא כמו זר נחשב יצו יתברך לשים על שלחן גבוה חלות לחם, לולא כי דוגמתן יש אורות בשלחן הרוחני שבמקדש של מעלה, ועל ידי התעוררות מעשה המצווה יתעוררו האורות העליונים שהם דוגמת השתיים עשרה חלות, ועל ידן יושפע שפע ברכה בעולם. ומי יכריח שכן הוא. על כן אמר פקח עיניך ועין בעין בעיני בשר לך תראה כי כן הוא. כי הלא הן **שתיים עשרה חלות שני עשרונים יהיה החלה האחת**, שהוא שני שעורי חלה, שהוא שעור גדול כל אחת מהשתיים עשרה חלות. והם עשויות כתיבה בשתי דפנות בלבד (מנחות צד ב), שגם כי לא ישימו דבר על כל אחד מהם היא משתברת מאליה. ומה גם שהיא מסלת המשתברת יותר מהקמח, כמו שאמרו בגמרא (פסחים עד ב) על עופות שטפלו בבצק.

ו וְשִׁמַּתְּ אוֹתָם שְׁתֵּים מַעֲרֻכּוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרֻכָּת עַל הַשְּׁלַחַן הַטָּהוֹר לִפְנֵי ה' :

ועל כן **ושמת אותם שתיים מערכות שש המערכת**, באופן היו ששה זו על גב זו, שעל התחתונה כובד עשרה עשרונים והיא והן כתיבה פרוצה קלה להתפרד. ואיך היו מתקיימים, כי גם שהיו קשות הנסך לא היה מספיק בטבע לקיימם, ואם כן אמור מעתה איך היו מתקיימים. אך הוא כי בשום אותם פה על שלחן הזהב הן הנה היו **על השלחן הטהור** אשר

לפני ה', הוא **השלחן הטהור** הידוע הרוחני טהור מגשמות אשר **לפני ה'**. ועל כן בהיות כי בשום אלו פה היה רשום דוגמתן שנים עשר אורות למעלה, על ידי כן אותן אורות העליונים היו מקיימים את התחתונים מהשפע העליון המשתלשל עד דוגמתן למטה.

ז ונתת על-המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה לה' :

ואיך היה מתקדש הלחם להשפיע שפע העליון כלו כאלו גם זה לחם קדש. לזה אומר **ונתת על המערכת לבונה זכה**, כי אותן בזיכי לבונה היו ללחם לאזכרה כאימורים לקדש שאר הקרבן וכקומץ המנחה לשיירה. ואמר כי מאז ניתנו בזיכי הלבונה היו מועילים בצד מה להיות לאזכרה בשבת הבאה.

ח ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד מאת בני-ישראל ברית עולם :

ולבאר יותר הדבר אמר **ביום השבת כו'**. והוא בשום לב אל אומרו **ביום השבת** זה פעמים. **ועוד** כי עד כה דבר לנוכח באומרו **ושמת אותם כו' (פסוק ו) ונתת על המערכת כו' (פסוק ז)**, ואחר כך אומר **ביום השבת יערכנו** שלא לנוכח.

אך אפשר יביא עוד ראיה אל האמור. והוא כי הנה ידענו כי אחר היות הלחם על השלחן שמונה ימים, ביום השבת השני היה חם כרגע שהושם שם, כמו שאמרו ז"ל (מנחות צו ב) על פסוק (שמואל א כא ז) ביום הלקחו. והנה זאת ראיה גדולה כי שפע קדושת שלחן העליון היה נשפע פה בשלחן התחתון עד יהיה גדר גם זה כאלו ניתן על השלחן העליון, ועל כן היה תמיד בהווייתו. וזהו אומרו **ביום השבת ביום השבת** שתי פעמים, להקיש שבת הנתינה על השלחן כשבת הלקיחה. ושעור הכתוב, תדע כי על שלחן הטהור הרוחני היה לפני ה', כי הלא **ביום השבת ביום השבת**, כי יום שבת ההסרה היה כהוויית ההנחה. אם כן הוי אומר כי אין אתה שאמרתי לך ושמת אותם העורך אותם, כי אם יעריכנו השם הנזכר האמור באומרו **אשה לה'.** כי הוא יתברך על ידי מעשיך במצווה הוא יתברך יערכנו. כי יתן ללחם הערכה ואיכות להיות לפני ה' תמיד בבית המקדש של מעלה. כי שם יהיו שנים עשר אורות דוגמתן על השלחן הרוחני. ואותן האורות לא יסורו משם כי אם יהיו **לפני ה' תמיד**. הנה כי הדבר מוחש ונתפס בידיים, כי מעשה המצווה אשר יעשה האדם יעשה רושם אור גדול רוחני וקדוש למעלה.

ולמה לא יעשה הוא יתברך מעצמו מבלי נעשה הפעולה גשמית אנחנו למטה. לזה אומר **מאת בני ישראל ברית עולם**. לומר כי כל מה שהוא יתברך עורך למעלה ומגלה אורות ומשלשל שפע, הכל הוא **מאת בני ישראל**, שעל ידי עשותם מעשה מתעוררים כחות עליונים מה שאין

כן בלעד. כי לזה ביני ובינם **ברית עולם** כי תמיד כל הטוב והשפע וקיום העולם על ידם יהיה.

ט והיתה לאהרן ולבניו ואכלוהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי ה' חק-עולם :

הנה בזה גמר הראיה אל האמור כמדובר. ואחר כך ראה יתברך פן יאמר איש, אם כן איך הלחם ההוא בני אדם יאכלוהו והוא קדוש. לזה אמר **והייתה כו'**, לומר גם שתראה כי **והייתה לאהרן**, אל תתמה על החפץ. כי הלא הביטה וראה כי הנה **ואכלוהו במקום קדוש**, כאלו אוכלים **קדש קדשים** משלחן גבוה. **כי קדש קדשים הוא לו מאשי ה'** כי יאכלו את חקם שהוא **חק עולם**.

י ויצא בן-אשה ישראלי והוא בן-איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלי ואיש הישראלי :

הנה חלקו ז"ל (**ויקרא רבה** לב ג) על פירוש יציאה זו. ולפי הפשט אחשוב כי בא הכתוב לספר בשבח בנות ישראל במצרים, כי אשה לא נטמאה במצרים כמאמרם ז"ל (**שיר השירים רבה** ד יב) כי על כן ייחסם הכתוב אחר אבותיהם, כי היו האומות אומרים, אפשר בהם שלטו מצריים ובנשותיהן לא שלטו כו'. על כן אחשוב כי אמר אלוהים ויצא כו', כלומר **ויצא בן אשה ישראלי** כלומר בן אחד בלבד שהיה הוא בן איש מצרי ולא יותר. ואף גם זה לא בכוונתה כי אם שיצא העגל ההוא שלא מרצונה. והוא מאמרם ז"ל (**שמות רבה** א כח) על פסוק (שמות ב יב) ויפן כה וכה וכו', כי דתן היה שוטר ישראל והנוגש מצרי נתן עיניו באשתו, והלך לביתו בלילה לקרותו והוציאו בלילה, ואחר שהוציאו נכנס הוא ובא אל אשתו ונתעברה מהבן הרשע הזה. וזה יאמר **ויצא**, כי יצא כדבר היוצא בלי דעת, כי היא לא התנית אהבים עם המצרי אביו. ואמר הכתוב כי **והוא בן איש מצרי**, לומר כי זה **הוא בן איש מצרי** הידוע, הוא האיש מצרי שהכה משה ויטמנהו בחול. ואמר **בתוך בני ישראל**, הוא מאמרנו כי בתוך כללות ישראל לא יצא בן שום **איש מצרי** זולת זה.

או ימשך אומרו **בתוך בני ישראל** אל אומרו **בן איש מצרי**. לומר היה **בן איש מצרי** אותו איש מצרי **שבתוך בני ישראל**, הוא אותו שהיה ידוע **בתוך בני ישראל**. והוא מה שאמרו ז"ל (**שמות רבה** א כט) על ויטמנהו בחול (שמות ב יב), כי הטמין עניין המצרי **בתוך בני ישראל** הנמשלים לחול.

יא ויקב בן-האשה הישראלי את-השם ויקלל ויביאו אתו אל-משה ושם אמו שלמית בת-דברי למטה-דן :

ועל היות זה בן המצרי ההוא, על כן כאשר **ויביאו אותו אל משה** והנה **שם אמו שלומית בת דברי** שהייתה דברנית.

יב ויניחהו במשמר לפרש להם על-פי ה' :

על כן אמר משה גם שיהיה אפשר להוציא משפט מות האיש הזה מתוך התורה, הלא זאת דברנית, והלא תאמר הנה זה משה האיש הרג את אביו, והנה עתה יבקש להרוג את בנו, ומה גם כי נסתכן על ידו. על כן מה עשה הניחו **במשמר לפרוש להם על פי ה'**, לפרוש להם לישראל **על פי ה'**, שיפרש הוא יתברך משפטו ודינו, ולא יאמר הוא משפטו מפחד לשון הדוברים על צדיק עתק. ומה גם על דבר האשה כי דברנית הייתה כמדובר. ובזה יתכן אומרו **לפרוש להם על פי ה'**, ולא אמר לראות מה יצווה ה' כי אם **לפרוש להם**, כלומר כי גם שיהיה אפשר להוציא משפטו מפורש מתוך מה שלמד, רצה **לפרוש להם על פי ה'** ולא על פי עצמו מריב לשונות. ובזה גם כן יתכן מה שהפסיק בשם אמו בין ההבאה אל משה להנחה במשמר, על כי היא מכלל הסיבה כמדובר.

יג וידבר ה' אל-משה לאמר :

יד הוצא את-המקלל אל-מחוץ למחנה וסמכו כל-השמעים את-ידיהם על-ראשו ורגמו אותו כל-העדה :

טו ואל-בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי-יקלל אלהיו ונשא חטאו :

טז ונקב שם-ה' מות יומת רגום ורגמו-בו כל-העדה כגר כאזרח בנקבו-שם יומת :

יז ואיש כי יכה כל-נפש אדם מות יומת :

יח ומכה נפש-בהמה ישלמנה נפש תחת נפש :

יט ואיש כי-יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו :

כ שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו :

כא ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת :

כב משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני ה' אלהיכם :

כג וידבר משה אל-בני ישראל ויציאו את-המקלל אל-מחוץ למחנה וירגמו אותו אבן ובני-

ישראל עשו כאשר צוה ה' את-משה :

הנה באומרו **ואל בני ישראל תדבר לאמר**, אומרו **לאמר** הוא מיותר ומשולל הבנה כי אינו לאמר לזולת.

ועוד כפל אומרו איש איש וכו'.

ועוד אומרו אלוהיו, היה לו לומר אלוהים, כי למה ייחס אלהותו יתברך אחר העושה רעה.
ועוד באומרו (פסוק טז) **כגר כאזרח**, למה הוצרך לפרט שני הסוגים.
ועוד אומרו (פסוק יז) **ואיש כי יכה כל נפש אדם**, מה עניינו פה.
וכן ומכה נפש בהמה (פסוק יח) מי הכניס דין זה פה.
וכן דין מכה בהמה מלמטה (שם) אין כאן מקומו.
וכן איש כי יתן מום בעמיתו כו' שבר תחת שבר כו' (פסוקים יט - כ).
ועוד למה חזר לומר פעם שנית (פסוק כא) **ומכה בהמה כו'.**
ועוד למה חזר ואמר (פסוק כב) **משפט אחד כו'**, אחרי אומרו למעלה **כגר כאזרח כו'.**
ועוד אומרו וידבר משה כו' ויוציאו כו' (פסוק כג), כי אחר שתחילה נאמר למשה הוצא את המקלל, למה קודם שידבר משה את כל הדינים האלו לא הוציאו אותו.
ועוד כי למעלה אומר הוצא את המקלל, שיורה כי משה יוציאנו, ואחר כך אומר (פסוק כג) **ויוציאו**, שיורה שכל ישראל הוציאוהו.
ועוד אומרו (שם) **ובני ישראל עשו**, כי אחר אומרו (שם) **וירגמו אותו אבן**, מי לא ידע שעשו כאשר צוה ה' את משה.

יד הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו כל העדה :
טו ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו :

אמנם הנה אחרי צוותו יתברך את משה **הוצא את המקלל הזה**, ראה והנה אפשר יאמרו נא בית ישראל הנה אין זה רק יען האיש גר או ממזר החמירו בו. לזה מה עשה הוא יתברך, דבר אל משה ואמר **ואל בני ישראל תדבר** עניין אחר, כדי לאמר אחר כך האמירה שאמרתי **לאמר** להם שירגמו אותו אבן. בל יטעו לחשוב כי פנים אני נושא את האזרח על הגר, כי על כן אני מחמיר בעונש האיש הזה. לכן הקדים ואמור להם **איש איש** כלומר כל **איש ואיש** בין אזרח בין גר, **כי יקלל את מי שהוא אלוהיו** בין אזרח שמעולם היה אלוהיו בין גר שמקורב הוא **אלוהיו**, כיון שכבר הוא **אלוהיו** דינו שווה כי **ונשא חטאו**.

טז ונקב שם-ה' מות יומת רגום ורגמו-בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו-שם יומת :

אך **ונקב שם וכו'** שהוא הנדון שלפנינו, אין הפרש בין זה לזה, כי **כגר כאזרח בנקבו שם יומת**. כלומר ועל כן כמצוותי להמית את הגר הזה הייתי מצווה להמית גם אם אזרח היה. ולא בלבד את השם הנזכר, כי אם **בנקבו שם** סתם אחר שהוא מאחד השמות הקדושים דינו שווה, וזהו **בנקבו שם יומת**.

יז ואיש כי יכה כל-נפש אדם מות יומת :

והראיה כי כן הוא, כי הלא אם הייתי מחלק בין זה לאזרח, היה יוצא הדין שלא ישווה הממית הגר לממית אזרח. אך לא כן הוא, כי הנה **ואיש כי יכה כל נפש אדם**, שמרבה הכל בין אם יהיה המוכה גר או אזרח. כי הנה הביטה וראה אל מי אשווה אותו.

יח ומכה נפש-בהמה ישלמנה נפש תחת נפש :

אם לבהמה לומר שישלם ממון כמכה בהמה אי אפשר, כי הלא **ומכה בהמה ישלמנה** הוא כי הוא **נפש תחת נפש**, כי מדמי ההשלמה יקנה נפש בהמה כמוה. כלומר אך אם יכה את הגר האם נוכל לומר שישלמנו ויקנה נפש בנפשו, אי אפשר. כי אם בבהמה נפש בהמה כנפש חברתה, לא כן בבני אדם כי מאי חזית דדמי לזולתו דלמא דמא דהאיך סומק טפי. ומה גם בבחינת הנפשות, כי אין נפש דומה להדרגת זולתה, ואין בלתו יתברך מכיר ערכן.

יט ואיש כי-יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו :

ואם לנותן **מום** באדם נשוה את הורג את הגר שאין נפשו חשובה כנפש איש אחד שלם מישראל כי אם כמקצת איש, כנותן **מום בעמיתו** במקצת גופו, גם זה אי אפשר. כי הלא **איש כי יתן מום בעמיתו** שהוא באחד מאיברי גופו, תוכל לשער ממון כשיעור ההיזק ולומר כי **כאשר עשה כן יעשה לו**.

כ שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עֵין תַּחַת עֵין שֶׁן תַּחַת שֶׁן כְּאִשֶּׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִנָּתֵן בּוֹ :

שבר תחת שבר עין תחת עין שכל אלו מאברי הגוף, ונוכל לומר **כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו**, מדבר הניתן ביד שהוא ממון. כלומר אך לא בנפש הגר, שלא נאמר לא יהא הגר כאיש שלם. כי הלא במה ישוער עד היכן מגיע שיעור נפש הגר בערך נפש זולתו לשער מכת נפשו. לכן כלל הדברים הוא כי לא ניתנו הדברים לשיעורין -

כא ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת :

כי אם זה הכלל כי **מכה** נפש **בהמה ישלמנה**. נמצא אדם מישראל, הקרויים אדם (יבמות סא א), יומת בין גר בין אזרח.

כב מִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כִּגְר כְּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם :

משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח, ואין הפרש בין נפש לנפש כיון שדרך כלל **אני ה' אלוהיכם** כמוך כגר.

או **יאמר** במה שאמרו ז"ל (סנהדרין פד ב) כי בפסוק זה (פסוק כא) לא נאמר נפש בהמה כי אם **ומכה בהמה**, שהוא ללמד על מכה שאין בה מיתה שישלם לפי ערכה. ובזה יאמר לפי דרכנו, אין לדמות את הגר כמקצת אזרח לבלתי המית עליו את האזרח שהרגו וגם לבלתי שלם דמיו כגוף שלם, רק כנותן מום בעמיתו. כי הלא לא נוכל לשער ולומר כאשר עשה כן יעשה לו. ולא תאמר כי כאשר **במכה בהמה** יהיה הפרש בין דמי כלו לדמי מקצתו, כן בגר אצל שאר ישראל יהיה הפרש בין זה לזה במכת נפש. לזה אמר **ומכה בהמה** שאינה מכת נפש, **ישלמנה** לפי ערכה כי בה יש ערכין. אך מכה אדם בין גר בין אזרח יומת, כי אין בהם ערכין כי אם **משפט אחד כו' כגר כאזרח כו'.**

כג וידבר משה אל-בני ישראל ויציאו את-המקלל אל-מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני-ישראל עשו כאשר צוה ה' את-משה :

הנה הוא יתברך אמר למשה **הוצא את המקלל כו'**, שהוא בעצמו יוציאנו לסיקל. ובבא עת הפועל בא **וידבר [משה] אל בני ישראל** דבר שעל ידו **ויציאו כו'.** ויהיה כי דבר להם כי לא יאות לו להוציאו לסיקל מריב לשונות, פן יאמרו כי הוא הרג את אביו ונסתכן על ידו לולא ה' הצילו מחרב פרעה, ושעל כן השתדל להרוג את בנו. על כן בשומעם, **ויציאו** הם ולא משה **את המקלל [וכו'] וירגמו כו'.** ושמא תאמרו אם כן עברו מצוותו יתברך, כי הוא אמר יהיה משה המוציא והם הוציאוהו. לזה אמר כי **ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה.** כי למה שלשם שמים נתכוונו להרחיק ממשה לזות שפתים, מעלה עליהם הקדוש ברוך הוא כאלו עשו ממש **כאשר צוה ה' את משה.**

פרשת בהר

פרק כה

א וידבר ה' אל-משה בהר סיני לאמר :

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל-הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה :

ג שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את-תבואתה :

ד ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר :

ה את ספיח קצירך לא תקצור ואת-ענבי נדירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ :

ו והייתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך :
ז ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל-תבואתה לאכל :

ראוי לשים לב:

- א. אל אומרו **בהר סיני** פה מבשאר מצוות לפי פשט הכתובים, זולת דרשת רבותינו ז"ל (תורת כהנים ריש בהר) שהביא רש"י ז"ל בפסוק.
- ב. אומרו (פסוק ב) **ואמרת כו'** שהוא מיותר.
- ג. אומרו (שם) **אשר אני נותן לכם** שגם זה מיותר, כי מי לא ידע כי הוא יתברך הנותן כי לה' הארץ ומלואה, ומה גם כי כמה פעמים נכתב זה בתורה.
- ד. אומרו (שם) **ושבתה הארץ שבת לה'**, כי הלא אחר כי שבת הארץ היא לבלתי חרוש ולבלתי זרוע היה ראוי יתלה הדבר באנשים;
- ו**לא עוד** כי אם הארץ הלזו הנשמה לה או רוח ונפש לייחס השביתה אליה לאמר **ושבתה הארץ**, כי מן הראוי היה יאמר ותשבתו שבת הארץ לה'.
- ה. כי התחיל בלשון רבים (שם) **כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם**, ויצא בלשון יחיד (פסוק ג) **שש שנים תזרע ושש שנים תזמור כו'**, ומהראוי היה כי גם בראש דבריו יאמר כי תבא או בסוף יאמר תזרעו שדוּתִיכֶם.
- ו. כי מה שיזרעו ויבצרו ויזמרו בשש שנים אין צריך לאומרו, רק השביתה בשביעית שהיא שבת והיא לבדה המצווה.
- ז. אומרו (שם) **ואספת את תבואתה**, כי מה צורך לומר שיאספו התבואה;
- ו**גם** למה מייחס התבואה אל הארץ ולא אל בעליה יתברך, או יאמר סתם ואספת את התבואה.
- ח. כי הלא לבלתי חרוש ולימנע מלזרוע הלא יראה בזה **שבת הארץ** לבלתי עבוד בה שום עבודה, אך בבצירה או קצירת הספיח או לבלתי החזיק כל איש בשלו כי אם שיהיה מופקר לכל, מה עניין וייחס יש לזה עם **שבת הארץ**.
- ט. אומרו (פסוק ו) **והייתה שבת הארץ לכם לאכלה**, כי הלא לא את השבת הם אוכלים, ומהראוי היה יאמר והייתה תבואת הארץ לכם לאכלה.
- י. שנכנס בלשון רבים באומרו **לכם לאכלה**, ויצא בלשון יחיד ואמר **לך כו'.**
- יא. אומרו (פסוק ז) **תהיה כל תבואתה לאכול**, שהוא מיותר. והן אמת כי זאת האחרונה תתיישב במאמר רבותינו ז"ל באומרו (פסחים נב ב) כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך כו'.

אמנם הנה אין ספק כי כאשר שבת בראשית יורה על חידוש העולם, כך **שבת הארץ** רמז אל בריאתו יתברך העולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים וביום השביעי שבת. והנה ממוצא דבר יצא לנו קושיה גדולה. והיא כי כאשר שבת בראשית נאמר בעשרת דברות בטעמו באומרו (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה' כו' וינח ביום השביעי, כך **שבת הארץ** שגם הוא

שבת ומן הטעם עצמו למה לא נאמר שם. ולהסיר כל זה מלב איש מלהרהר ולומר, אין זה כי אם שרצה הקדוש ברוך הוא את ארצו ויחמול עליה כי אם יזרעוה שנה אחר שנה הלא תחלש כחה, כי על כן דרך עובדי אדמה לזרעה שנה ולהובירה שנה, אך אלוהים אמר די בהוביר אותה אחת לשבע שנים. לזה הקדים ואמר **וידבר ה' וכו'.** לומר אתה דע לך כי כבר דברו ה' אל משה מהר סיני לאמר לישראל, ולא נתחדש עתה עניין שבת הארץ. וזהו **וידבר ה' כו' בהר סיני לאמר,** כי מאז דבר העשרת דברות דבר גם לאמר לישראל זה.

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל-הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה' :

ושמא תאמר סוף סוף עדיין הקושי במקומו, כי לא נתקן רק שלא נתחדש כעת כי אם שנאמר בהר סיני, אך עדיין יקשה למה לא נאמר בתוך העשרת דברות עם שבת בראשית. **ועוד** כי הלא אשר נעשה רמז חידוש העולם בארץ גם נעשה בחוץ לארץ, כי כל כללות הארץ נברא בבריאת העולם. לזה אמר **כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן וכו'.**

ולבוא אל העניין נזכירה מאמרם ז"ל והביאו רש"י ז"ל בפתח דבריו (בראשית א א), וזה לשונם:

אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם (שמות יב ב) שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית (בראשית א א), משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קיא ו), שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ע"כ.

הנה כי זכר היותו יתברך בורא הארץ הוא נתינת טעם והסרת פתחון פה מהאומות, בל יאמרו כי לא היה לישראל חלק ונחלה בכל הארץ אם לא דרך גזלה. ועל כן נאמרה בריאת העולם בתורה. על כן אחשבה כי אמר אלוהים הנה זאת שנית אעשה, כי למען כל העולם יבינו וישכילו זאת, כי בתתי את הארץ לישראל אעשה להם עזר כנגד האומות במה שארמוז בגוף הארץ בריאת העולם, למען יתנו אל לבם שהוא למען יזכרו כי הוא יתברך אשר בראה נתנה לאשר חפץ לנותנה, ולא דרך לסטאות כבשוה ישראל. והוא בשבת הארץ שהוא זכר למעשה בראשית, לרמוז בה כי הוא יתברך בראה והוא נתנה. וזהו אומרו **דבר אל בני ישראל [וכו'] כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן,** למה שיראו כי אני נתן אותה ואינם לסטים שגזלו נחלת גוים. על כן **ושבתה הארץ** עצמה שנתתי **שבת לה'**, להורות בה כי הוא יתברך בראה והוא נתנה. ועל כן אין צריך עשות זכר זה גם בחוץ לארץ. כי אין העיקר על הרמז מצד העניין בעצמו כשבת בראשית רק על דבר מתנת הארץ כמדובר. ועל כן לא נכתבה שביתה זו

בעשרת הדברות, כי אם שבת בראשית שהיא מצד עצמה עיקר זכר חידוש העולם, וגם הוא בימים ממש כי ששת ימים כו' וינח ביום השביעי (שמות כ יא). וזהו **דבר ואמרת**, לאמר דבר תחילה הטעם שהוא **אשר אני נותן כו'**, ואחר כך **ואמרת** המצווה שהיא **ושבתה הארץ כו'**.

אך העולה על רוחך כי אולי עשיתי למען החזיק בכח הארץ בל יותש כחה ולא תוסף תת כחה לך בעצם אם תזרענה שנה שנה בלי הפסק ושעל כן אצווך להוביר אותה לפחות שנה שביעית למען תנוח ותנפש כעבדך ואמתך כמוך, הנה זה היו לא יהיה חלילה, כי אם שביתת קדושה לשם ה'. וזהו **ושבתה הארץ שבת לה'**, כלומר לשם ה' ולא לשם נייחא מלאות תת כחה שנה אחר שנה.

ג שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את-תבואתה :

והנה לך ראייה גדולה. הלא היא, כי הנה אתה אשר יש לך שדה שעל כן אומר לשון יחיד, **שש שנים תזרע שדך** זו אחר זו, וכן **שש שנים תזמר כרמך** שש שנים רצופות. והנה תראה כי אין חסר בשנה השנית מבראשונה ולא בשלישית מבשנית, וכן עד הששית לא יעשה בה רושם לגרוע מתבואתה הנהוגה לתת בשנים שקדמו, אפילו ממה שהוציאה בשנה הראשונה. הנה כי אין ארץ ישראל כיתר ארצות שכחה נתש. כי על כן נקראת זבת חלב ודבש, כזבה שומנה וטובה מאליה מאתו יתברך ולא בטבע שיותש כחה. וזהו **שש שנים תזרע וכו'** זו אחר זו, ועם כל זה **ואספת את תבואתה** שהוא תבואתה הנהוגה לתת תאסוף גם בששית. ומה גם אם נדקדק ריבוי האת כי גם ימצא בה ריבוי. ואם כן אמור מעתה כי לא על דבר תשות כחה דברתי ועשיתי שתשבתו שבתה.

ד ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר : ז ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל-תבואתה לאכל :

ועוד ראייה כי אין העניין על זה רק לשם קדושת שבת. כי הלא אין צריך לומר בזמן שתזרענה, כי אם אפילו בשביעית שאין בה רק ספיח הגדל מאליו, ועם כל זה תראה שגם אז תרבה ברכתה ותתן תבואה רבה מאליה מהספיחים. באופן תכיר שמכל שכן שאין כחה נתשת אם היית חורש ונותן בה תבואה אשר תזרע את הארץ, כי אז משלך הייתה נותנת לך. כי אם גם כאשר לא תזרע כלל תוציא רב תבואות. והוא כי אילו היית קוצר תבואתך בשביעית לא היה ניכר אם מעט ואם הרבה. כי הלא אשר לו שדה אשר יאסוף ישמרנו בביתו, ואשר אין לו לא ידע בפש מאד (כלשון איוב לה טו).

לכן-

ה את ספיח קצירך לא תקצור ואת-ענבי קצירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ :
ו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך :

ותראה כי כל כך יהיו הספיחים כי **והייתה שבת הארץ לכם לאכלה** דרך כלל, לא בלבד לבעלי שדות כי אם לכל הכללות. וזהו אומרו **לכם** ולא לשון יחיד כאשר עד כה. וגם **לעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך [וכו']**

ז ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל-תבואתה לאכל :

ולבהמתך ולחיה וכו' תהיה כו'. הנה כי גם בשנה השביעית אשר לא תזרע, תתן כחה שיאכלו בעלי שדות וכל אשר להם ועבדים ושפחות ושכירים וגרים וחיה ובהמה. אם כן אמור מעתה כי לא לבלתי יותש כחה אני מצווה כי לא טבעית היא כשאר ארצות, רק תשבות שבת לה'.

עוד יתכן דרך שני. והוא, כי הלא טרם ידבר הוא יתברך את דברי המצווה הזאת, ראה והנה יתחמץ לבב אנוש באמת באמור מה זאת האמנם תצדק שביתה על הארץ, ומה הארץ אם לא חומר עכור, האם שיח ושיג לה שתשמור שבת מחללו. ואם אמנע עצמי שלא אזרע שדי וכרמי לא אזמור, הלא אני הוא השובת ולא היא כי קרקע עולם היא. על כן להעיר לנו אזן וללמדנו דעת בא האלוהים. וטרם גלות מצוותו יתברך, זאת אמר למשה יזכיר לישראל הר סיני. (א) וזהו **וידבר ה' אל משה**, ויהי דבורו כי בהר סיני ראוי לאמר. (ב) ופירש ואמר **דבר אל בני ישראל** אשר אמרתי לך להזכיר הר סיני להם, כי תאמר להם כי **בהר סיני** נאמר זה למה תדבר בה, מפני כי **ואמרת להם כו' ושבתה הארץ**. שהוא כאשר נבאר בס"ד, כי הארץ תקנה קדושה בשנה השביעית, כאשר האדם קונה נפש יתירה וקדושה ביום השבת. ועל כן לבל יהיה הדבר כמו זר נחשב בעיניהם, על כן בהזכיר להם סיני כי שם שרתה שכינה והייתה בה קדושה עד צוותו יתברך כי כל הנוגע בהר מות יומת (שמות יט יב), יתנו אל לבם כי גם פה יהי ה' עם הארץ כאשר היה עם סיני.

ושמא תאמרו הלא שם היה כי ירד עליו ה' באש ורכב אלוהים רבועים אלפי שנאן ה' במ סיני בקדש (תהלים סח יח), אך בארץ הלזו מאין לה הדבר הזה. לזה אמר **כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן כו'.** לומר הנה אתם קדושים אשר בארץ, ועל כן אין איכות הארץ אחר בואכם אליה כאיכות שהיה לה מקודם כי הלא אתם מקדשים אותה. כי הלא **כי תבאו אל הארץ** איני אומר תלכו אל הארץ, להורות כי לכתכם לה ביאה תחשב, כי שורשי נפשותיכם שם המה בארץ העליונה שלעומתה אשר קדושת העליונה מרחפת עליה תמיד, נמצא כאילו עיקר מציאותם שם הוא. ועל כן בכל מקום אשר יזכיר הליכה אל הארץ אומר לשון ביאה, מה שאין

כן לחוץ לארץ כד"א (בראשית כח י) וילך חרנה, כלומר באים אל עיקרכם כי בהיותכם ביתר מקומות אתם חוץ מרשותכם ועצמיכם. וכמאמרנו על פסוק (בראשית יב א) לך לך מארצך כו', לומר הליכה זו היא לך כלומר לעצמך כי שורשך בארץ ישראל, ובחוץ לארץ אתה רחוק משורשך.

וזה יאמר פה **כי תבאו אל הארץ**, כי אתם כמתחברים אל שורשיכם, הנשמות שבכם עם שורשיכם שבארץ העליונה. נמצאת הארץ התחתונה ממוצעת ומחברת בין נפשותיכם לשורשן, שעל כן המשך הקדושה היא דרך הארץ הלזו. הרי שהיא קדושה וגם שאתם בה קדושה. וגם תמצאו הכנה מאתי, כי היא **אשר אני נותן לכם**, שהם שני דברים אחרים:

אחד, כי מתנה **שאני נותן** ודאי כי קדושה היא מצד עצמה;
שנית, היות המתנה **לכם**, כי אין אדם נותן לבנו בכורו אם לא מיטב שדהו ומיטב כרמו, כך אני נותן לכם מיטב כל העולם כי הכל שלי כי לי הארץ.

ועל כן אל תתמהו בדבר, כי **ושבתה הארץ** ושבתתה היא **שבת לה'**. כי כאשר בשבת בראשית שישראל שובתים נקרא שבת לה' (שמות כ י) כי הוא יתברך שובת עימהם כמאמר הכתוב (שם לא יז) ביני ובין בני ישראל, כך שבת הארץ גם הוא יש לו שייכות בשבת הארץ ותקרא **שבת לה'**.

(ג) **ושמא תאמר** ומה היא הוראת השראת קדושה בארץ בשנה ההיא, וגם במה יודע כי כן הוא לעיני בני ישראל. לזה אמר הנה **שש שנים תזרע שדך** לשון יחיד, ואמר לשון יחיד על מי שהוא בעל שדה, וגם **שש שנים תזמר כרמך**, נמצא כי אתה יגע וזורע וזומר בה ובינך ובינה נעשה פרי תבואה. וזהו **ואספת את תבואתה**, כי אתה המאסף שזרעת אותה וגם היא תבואתה שלה נעשה ממנה, וגם מה שתאסוף הוא לך לבדך כי ממך ומקרקעך היא. (ד) אך **בשנה השביעית** לא כן הוא, כי אם **שבת שבתון יהיה לארץ**. כלומר איני אומר לך תשבת הארץ בלבד כי אם **שבת שבתון יהיה לארץ**, שהוא כי הויה של **שבת שבתון** יהיה לה מושפע בה. ואותו השבת הוא **שבת לה'**, כי ממנו יתברך היא ההויה אשר תתהווה בה. כי גם הוא יתברך יש לו שייכות בדבר, מעין שבת בראשית שיש לכל איש נפש יתירה מאתו יתברך. וגם הוא יתברך יש לו למעלה שמחה ושבייתה לפי בחינתו יתברך, נודעת מאד ליודעים חן. לכן **שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר**. והוא, כי כאשר בשבת בהיות לאיש נפש יתירה מעולם משולל יחס שום מלאכה ועל כן יחייב את ראשו אם יעשנה, כך הארץ בשנה זו אם בימים שהותרה לך מלאכה שהוא בחול תעשה בה מלאכה, אתה פוגם בשפע קדושת שבת הנשפע בה מעולם העליון שאין בו שייכות מלאכה.

(ה) **ושמא תאמר** לא אעשה בגופה עבודה, אך ספיחיה הגדלים מאליה אקצור ואוכל, כי משדי המה וזכתה לי שדי, וכן אבצור ענבי כרמי כי כרמי שלי הוציאם. הישמר לך לא תקח

לעצמך, כי אם **את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור**. והטעם הוא כי הנה בששת השנים ממך ומקרקעך היה הפרי שנתהווה והיית אוסף תבואתה, אך **שנת שבתון יהיה לארץ**. והוא האמור, כי הויה של **שבת שבתון**, הוא רוח קדושה, יהיה לה מהעולם העליון, והיא המגדלת פירותיה באופן כי ברוח קדושה מהעולם העליון נתהוו. ואם כן אם תאסוף התבואה, לא תתייחס לאוסף תבואתה כי לא ממנה נתהוו פירותיה, כי אם מהוויית קדושה שמעולם העליון אשר הושפע בה. (ו) וזהו **והייתה שבת הארץ לכם לאכלה**, כי על ידי **שבת שבתון** שיהיה לארץ אינך אוכל תבואתה כי אם **שבת הארץ** ממש היא **לכם לאכלה**, כי **שבת הארץ** גידלה הספיח ההוא, כאילו שבת הארץ תאכלו. ועל כן לא יהיה לך לבדך אתה בעל השדה לאכלה כי אם לכם שהוא לכל בית ישראל. כי הלא אין הפירות ממך ומשדך, כי אינם תבואתה כי אם של השבת בעצמו, והוא אם כן לכל כי כל ישראל יש להם חלק בקדושת העולם העליון של **שבת הארץ**, ולכן לכולכם **תהיה לאכלה**.

הנה נא אמרתי לך מה היא **שבת הארץ** שהיא הוויית קדושה כמדובר שתשרה בה ומגדלת פירותיה, ועדיין במה תראו בחוש כי כן הוא. הלא הוא כי דרך כל העולם כי שדות שלא יזרעו ולא יחרשו כלל, שגם אם יעלו ספיחים בהם כי יהיו מעט מזער לא כביר, אחת הנה ואחת הנה. אך הנני מודיעך כי מהספיח יהיה כל כך הרבה כי יהיה **לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך כו'**. הרי כי בעיניך תראה ריבוי ברכה היוצאת מאליה, כי ודאי תגזור אומר כי אין ספק כי אין זה כי אם הוויית קדושה השורה על האדמה והולידה והצמיחה כברכת ה' אלוהיה.

(ז) **ושמא תאמר** האם גם צמח האדמה שמצמיח חציר לבהמה בבקעה ובהר גם משבת שבתון שיהיה לארץ תצמיח, יחד עם ספיח קציר מאכל אדם. לזה אמר **ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול**, כלומר כי בתבואות עצמן אני מגדל גם לחיה ולבהמה, כי גם אני מצווה את הברכה להאכיל גם לבעלי חיים. אך מוצא דשא הוא מן הטפל לתבואות היוצא השדה ככל יתר עשבי מותר שבאדמה, גם בששת השנים חציר לבהמה יש מעצמו שבלי חרישה וזריעה הוא יוצא.

והנה למה שמגדולת תורתנו כי על דרך פשטה יש ויש גבוה מעל גבוה דרכים ישרים גדולים וטובים רמז ודרש וסוד. והנה כה מבטינו בספרינו אלו להיות קורא ופושט, כי לא שמנו בהם בלתי אל הפשט עינינו. וגם ברמז הרומז על הארץ והדרים עליה להדריכם בדרך ישרה בקצת מקומות לא משכנו ידינו. וגם פה בכתובים שדברנו בהם וקצת מהבאים אחריהם, ראיתי ונתון אל לבי להעלות על ספר רמז דרך ישר לפני איש שיתקננו יתברך בעצה טובה מלפניו כאב לבנים אשר אהב.

(ב) והוא אמור להם **כי תבאו אל הארץ** העליונה היא השכינה, בעלות נפשותיכם מן העולם ועד העולם העליון לעת מצוא זו מיתה, עשו הכנה מעתה באופן שבסילוקכם **שושבתה הארץ**

הנזכרת **שבת לה'**, כי תשבות ותעלוז ארץ העליונה עם השם הגדול. וזהו **ושבתה הארץ שבת לה'**.

והוא הנודע **מספר הזוהר** (פרשת ויחי רמח ב), כי כשהצדיק נפטר מן העולם נעשה ייחוד למעלה בין שם המיוחד לשכינה לשם הגדול כשמחת חתן וכלה. ומרגלא בפומייהו לקרא לסילוק הצדיק הילולא. והנני נותן לפניכם היום סדר הנהגתכם בעולם הזה להשיג בו האושר הנזכר בל ימוט מפני עקת היצר הרע.

(ג) והוא כי **שש שנים** שהם בששים שנה שלך **תזרע שדך וכו'**. והוא כי אם שדה אתה משולל תורה ומצוות, כשדה בור שמעצמו אין בו דבר, בלתי מה שנזרעו בו, בששים שנותיך תזרע שדך מתורה וכל מצוות ה'. ואם תדמה לכרם שבו ענבים מאליהם, כן גם אתה יש בכך תורה ומצוות, הלא לא יבצר מהיות בהם איזו פנייה בלתי טובה, וצריך לקצותם כזומר את הכרם מהפסולת ההוא ומשאיר הטוב. **ואספת את תבואתה**, כי הלא הזרע את עצמו בתורה ומצוות כמקרה הזרע את השדה גם הוא יקרנו. כי הלא לא יבצר מצאת אצל גרעיני החטה מוץ וקש, שעל כן להעבירו דש וזורה ברחת ובמזרה ואוסף החטים לבדם. כן גם אתה במצוות אשר תזרע בכך, לא יעדר מהיות בהם צד יוהרא וגאווה כמוץ שבראש השיבולת, או צד השליך עצמך אחר תאוות גופניות בהמיות הנמשלות לקש הוא התבן הנעשה ממנו שהוא מאכל לבהמה. משני אלה צריך לנקות מעשיך באופן שלא ישאר לך רק פרי תבואת המצווה משוללת מוץ וקש הם שתי בחינות הנמשלות להם. וזהו **ואספת את תבואתה**. וכל זה תעשה בששים שנותיך שהוא זמן המעשה בעודך בעולם המעשה.

(ד) כי **ובשנה השביעית** שהוא בעשור השביעי לא תבטח במעשה השנים ההם, פן תמות ואז הוא עולם השבת והשכר ולא עולם המעשה, ומי שטרך בערב שבת יאכל בשבת. וזהו **שבת שבתון יהיה לארץ** כי תמות בעישור ההוא ויהיה שבת לשכינה לשלם שכר, ולא יאכל בשבת רק מי שטרך בערב שבת.

אך אז אינו עולם המעשה, כי אם אז תדמה לשדה שאין בה זריעה כך אין בכך מעשה מצוות, כי אז לא יזרע אחר שכבר הוא מת. ואם יש בכך מעשה מצוות כענבים בכרם ואינך צריך רק זמור איזו פנייה רעה, אז לא תוכל לזמור ולתקן. והוא מעניין מאמרם ז"ל (קהלת א טו) כי בראות הרשע אחר מותו מה שעושים לו אומר הניחוני ואעשה מצוות ואומרים לו מי שטרך כו'. וזהו **שדך לא תזרע** שלא תוכל לומר הניחוני ואעשה מצוות כי כבר הוא שבת כמדובר.

כלל הדברים בל יתעצל אדם מלתקן מעשיו אשר לא טובים ולסגל מצוות ומעשים טובים בטרם יחשיך, כי לא ידע האדם את עתו. לכן צריך יאזור כגבר חלציו יום יום. כמצוות התנא עלינו, כדתנן (אבות ה כ):

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, ע"כ.

כי הנה לא על חנם המשיל עבודתו יתברך לארבעה מיני בעלי חיים אלו, וכינה תוארים לפעולות כל אחד שניין דא מן דא. ואחשבה בד' מידות אשר ייחס לארבעה בעלי חיים הללו לחלקן לשני חלקים:

השנים הראשונים על מצוות עשה,

והשנים השניים על מצוות לא תעשה.

והוא כי שתיים הנה התואנות המפילות עצלה על בני אדם מלעסוק בתורה ומצוות כראוי. ובשתי רעות יתאנה המתאנה בעשותו אחת מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה. הלא המה כי הנה יש אשר לא הורגל לעסוק בתורה או מצוות או להתנהג בחסידות, כי יאמר זלעפה אחזתני מליצני הדור, כי הלא בעשותי אחת מכל מצוות אשר לא הורגלתי במ הנה כל רואי ילעיגו לי יפטירו בשפה מאין ולאין פלוני זהיר במצוות כי לא נסה באלה. ויש אחר יאמר הלא גם לי מצוות ומעשים טובים, ואם אינני מהחסידיים גם אינני מהרשעים כי בינוני אנכי ואני טוב מרבים ודי לי, כי טוב אנכי מכמה בני אדם אשר לא השיגו למדרגתי, והאם אתחייב אהיה אני טוב מכל האדם.

על כן להסיר מלב ראשי עם הארץ התואנות האלה בא התנא, ואמר על האחד **הוי עז כנמר** כי לא תבוש מפני כל. והוא מאמר שלמה בחכמתו כמבואר אצלנו במקומו באומרו (משלי י ח) חכם לב יקח מצוות כו'. והוא שמזהיר את הנמנע מן המצוות מפני הבושה על אשר ילעיגו עליו, ואומר מי שהוא חכם לב יקח מצוות ולא ישית לבו אל אשר ידברו עליו לאמר הגם פלוני בחסידים. כי דע כי אוויל שפתים המפטיר בשפה להלעיג עליך ילבט ויתחרט. ודקדק באומרו יקח מצוות ולא אמר יעשה מצוות, לומר אל תעשה המצוות דרך עראי או לפרקים כי בזה ימצא פתח הלץ להתלוצץ עליך, רק יקח מצוות קיחה עצמית בקנין, ואז בראות האוויל שפתים כי החזקת בעצם אז ילבט ויאמר, אוי לי כי דברתי דופי בהלעיג על פלוני כי חשבתי כי היה לפנים בלבד, אך הנה הוא מחזיק בהן יורה כי בכל נפשו ובכל כחו החזיק, ואני חטאתי נגדו. על כן על חלוקה זו הזהיר התנא ואמר **הוי עז כנמר**. ועל טענה שאמר השני שדי לו היותו צדיק מאשר למטה ממדרגתו אמר **וקל כנשר**. והוא כי הנה ידענו כי אין בעוף יפרח כל כך גבוה מעל גבוה כנשר, כי על כן את ילדיו ישא על אברתו ולא בין רגליו כשאר עופות, כי אמור יאמר כי אין פורח למעלה ממנו יוכל לישאם מעליו, באופן כי לא יירא רק מחץ יעוף מלמטה מבני אדם, על כן ישאם על אברתו, שאם יורו המורים בקשת יהיה הוא כמטרא לחץ כי יורו בו ולא בילדיו אשר עליו. והנה מי הכריחו את הנשר לדאות על כולם, אם לא שרצה יהיה הוא גבוה מכל יתר עופות. ואם כן גם אתה כן ראה דרכיו. ואל תאמר האם יחויב יהיה כשרוני גבוה מכל האדם, כי הנה צא ולמד מהנשר אשר לא ישקוט מלדאות עד יגביה למעלה

מכל עוף כנף, ועשה כן גם אתה והוי קל כנשר. כי לא תנוח עד עלותך בכישרון על כל האדם אשר על פני האדמה.

ואחרי אומרו סתירת התואנות מהמתאנים לבלתי עסוק במצוות עשה, בא וידבר על מצוות לא תעשה. והוא כי לאחד משתים רעות יעבור העובר עבירה ויהיו לו לתואנות מדי עברו. אחד כי יאמר הלא חטא בא לידי פתאם אשר לא בקשתיו ולא עלה על לבי, ומה יכולתי עשות.

ויש יתאנה בדרך אחרת, לומר הנה יצרי התעני והלהיב לבי ואחזתי דרך החטא לחטא לה', ושבתי וראה כי רע עלי המעשה, ולא יכולתי כי כבר החזיק בי יצרי ולא הרפני.

והוא כמעשה רב עמרם חסידא עם שתי הנערות ששם בעלייתו כי יצרו פתהו, עד התחיל לעלות בסולם ונתחרט ורצה לרדת ולשוב מעשות רע, ולא יכול ליצרו עד שצעק נורא בי עמרם נורא בי עמרם, ואתו כולי עלמא ויבוש וירד (קידושין פא א). כי הוא כי אחר שהיחל היצר הרע להחזיק בו ויאחז צדיק דרכו לעשות הרע, לא יוכל לו. והוא אשר כתבנו שאמר יעקב לראובן לומר פחז כמים (בראשית מט ד), לומר פחיתתך להתחיל לעשות הדבר סיבב יהיה כמים הנגרים שלא ישובו אחור, כן אתה לא שבת גם כי אחר החילך ראית כי לא טוב הדבר.

על כן על האחד בא התנא ויאמר **ורץ כצבי**, לומר אל תתיימש מן החטא ולא יבוא לך פתאם. והוא **כצבי**, כי שתיים הנה קוראותיו. אחד כי מרחוק יביט אם יראה בן אדם וירץ לברוח, ובבורחו לא יאמין כי רחוק ממנו, ותמיד יהפוך פניו להביט אם אך רחוק יהיה בינו ובינו. כן גם אתה בשתיים תעופף להינצל **כצבי** מיד, כי מרחוק תביט אפשרות בא החטא והרחק ורוץ, ולא תאמין בעצמך שרחקת, והפך ראש והבטתך תמיד תהיה להביט אל החטא ותנצל מפתאומיות. ועל השנית אמר **וגבור כארי**, כן תגבר על יצרך כי יהיה בעיניך כאחד מהבעלי חיים לפני הארי, וגם כי היחלת בחטאך תשוב ממנו.

(ה) הנה כתבנו בספר רב פנינים על פסוק (משלי ח כא) להנחיל אוהבי יש כו', כי ידבר לפי האמור למעלה הימנו על הצדיקים ועל החסידים כרבי חנינא בן דוסא ודומה לו, קצרי יד המחיה והכלכלה בעולם הזה. כי הלא יתחמץ לבב אנוש באמת באמור איה פירות תורתם, ופירות כל יתר מצוות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו, ואלה לא ישבעו לחם. האם בהאכיל אותם פרי מעשיהם יחסר להם נחלה בלי מצרים לעולם הבא. לזה אמר להנחיל אוהבי יש, כלומר יש לי רב להנחילים לעולם הבא, אך מה שצר להם פה ולא יאכלו פירותיהם בעולם הזה הלא הוא כי ואוצרותיהם אמלא כי אצרך הפירות עם הקרן ואעשה גם מהפירות קרן קיימת עד אמלא אוצרותיהם. מה שאין כן אם יאכלו הפירות בעולם הזה שיבצר

מהם המילוי. וזה אמר שלמה מלבד תת טוב טעם אל דלות הצדיקים, גם כיוון לתקננו בעצה טובה מלפניו נגעל בטובות העולם הזה כי המה הבל, וגם מפרי מעשינו נשמט ידינו.

וזאת ועוד אחרת רמזה לנו פה תורתנו הקדושה. והיא כי שתיים הנה הדברים אשר יפול לב אדם עליהם לשאול מאת ה' יאכילם הוא יתברך בעולם הזה. הלא המה. **אחת**, המצוות אשר לא יעשה הצדיק בפועל כי אם שבעשותו אחת מכל מצוות ה' אשר יעשה אותם האדם, יראנו איש וילמד לעשות כמעשהו בבלי דעת הצדיק ההוא; **שנית**, פרי מעלליו, כי יאמר צדיק כי טוב כי פרי מעלליו יאכל. והנה מאשר יקרה בעיניו יתברך נפש צדיק למלא אוצרותיו טוב העולם הבא, עצה טובה קא משמע ליה כי גם לשני הדברים האלה אל ישיב לבו לאכול בעולם הזה.

ועל האחד אמר את ספיח קצירך, הוא מצווה אשר זרעת ולא למדת לזולת לעשות כמוך, כי אם הוא ספיח שגדל מאליו כי נמשך לך מהסתפח איש ויראה ויעש כמעשיך שגם זה הוא זכות שתקצרהו ותביאנו אל ביתך, לא תקצור אותו בעולם הזה לאוכלו פה. **וגם את השני והוא ענבי נזירך**, הם פירות מעשיך כענבי הכרם שהם פירות שאדם אוכל שנה שנה, והקרן היא הכרם קיימת להוציא פירות תמיד. גם **ענבי נזירך**, אשר הם נזורים מהקרן ליאכל בעולם הזה, **לא תבצור** אותם מהכרם הוא נמשל אל הקרן קיימת, כי אם תניחם לעולם הבא עם הקרן ולא תבצור אותם לאוכלם בעולם הזה. כי בזה ירבה כבוד אושרך השמור לך בארץ העליונה. כי לא בלבד אושר הקרן המתייחס ליום שבת יהיה לך, כי בצירוף שתי אלה עם הקרן, שנת שבתון יהיה לארץ העליונה לשמור ולתת לך, כי תבוא אצלה להיות עמה בסילוקך מפה.

(ו) וכל כך ירבה זכותך, שלא בלבד אתה תאכל אותו כי אם גם **והייתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך הנפש, ולעבדך** הגוף שהיה לך כעבד לשרתך במעשה המצוות, **ולאמתך** היא אשתך שהייתה כאמה לעשות צרכי ביתך לבלתי תתבטל, וכן לכל הנלווים אליך, בין דרך עראי כשכיר בין דרך קבע כתושב ותלמיד קבוע, הם גם הם יאכלו בלחם זכותך. וזהו **ולשכיר ולתושבך כו'.**

(ז) והנה עד כה דברתי על הארץ סתם היא ארץ העליונה ועל פירותיה. **ושמא תאמר** אם הצדיקים לא יהנו מטובות העולם הזה, על מה שווא בראת כל טוב הארץ הלזו הנשמה, ומה גם אם עמך כולם צדיקים כי מי יאכל טוב הארץ הגשמית הזאת. לזה אמר **ולבהמתך ולחיה אשר בארצך** היא עמי ארץ התחתונה המתייחסת לך, כי על כן לא אמרתי אשר בארץ כאשר עד כה בדברי על הארץ העליונה, להם **תהיה כל תבואתה** של ארצך זו **לאכול**, כי חלקם הוא העולם הזה כנודע.

ח וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה :

עודנה מדברת תורת ה' עם האדם ללמדו מוסר השכל לעבוד את ה' כל ימי חייו. ואמר הלא דברתי לך כי השש עשירות תעסוק בעסקי העולם הזה עם קיום התורה, אך בעשור השביעי אז תעשה עיקר מעסקי עולם שכלו שבת. והנני בא קו לקו להזהירך אם זך וישר אתה, כי טוב לך כי גם תעשה הרמז הזה בכל פרט שבע שני השמטה ולא בלבד בשבע העשירות. ובאה התורה כמדברת עם האדם, והדעת נוטה כי הוא יתברך איננו מזהיר את האדם בלתי אם אחר היותו לפניו בר עונשין, שהוא בהגיעו אל שנת העשרים כי אז הוא בר עונשים לשמים, ומלמדו להתנהג בדרך ישכון אור תורתו ומצוותיו עמו ולא ימוט.

ואמר **וספרת לך** כמו שכתבנו שמדבר עם אשר הוא בן עשרים. ואומר לו שמע בקולי איעצך, **וספרת לך** להנאתך אחר היותך בן עשרים **שבע שבתות שנים שבע פעמים** שהם **תשע וארבעים שנה**, עד היותך בן ששים ותשע שנה אחת קודם מיתתך. כי זאת תעשה שבכל שבע שנים אשר תזרע את האדמה ותשבות בשביעית, כי כאשר תספור לה כן תספור לך. כי תראה ותקח מוסר, כי תאמר בלבבך האם האדמה כי עפר היא, על אשר בראה ה' בחדשו את העולם זכר לדבר תעשה כי לא תקבל מלאכה בה רק שש שנים זכר למעשה בראשית, ובשביעית תשבות על שבשביעית שבת והיא שובתת ממלאכה. ולמה לא אעשה כן גם אני, כי השש שנים עצמן אטפל בעסקי העולם עם עסק תורה ומצוות, אך בשנת שבת הארץ כי גם לא אזרע ולא אחרוש ולא אבצור ולא אזמור, תהיה לי השנה ההיא כשבת לעשות בו עיקר עסקי תמיד בענייני העולם הבא. כי אזכור כי שבעה זמנים הם חיי האדם כמדובר למעלה, ואעשה רמז אליהם בכל שבע שנים באופן יהיו כל ימי יוצאים בעבודת ה'.

ושמא תאמר הלא די לי הרמז הקודם, כי הששים שנה אטפל בעסקי העולם הזה עם תורה ומצוות ובעישור השביעי אעשה עיקר מעסקי העולם הבא ולמה איגע גם בשנים הראשונות לספור כל שנתי שבעה שבעה ולעשות גם כל שנת שבת הארץ שבת לה' לעשות בו עיקר מהעולם הבא. לזה אמר **והיו לך ימי שבע שבתות כו'.** והוא כי הנה ידענו **מספר הזוהר** (ויחי רכא ב) כי כל הימים אשר יאחז בהם צדיק דרכו לעבוד את ה' קונים הוויה, ומתקרבים להאיר ולהעיד בעת סילוק האדם מן העולם, כענין ויקרבו ימי ישראל כו' (בראשית מז כט). ובזה יאמר ראה נא בני מה בין עשות עיקר עבודת ה' בעישור השביעי בלבד מעשות מיום מלאת לך עשרים שנה. כי הלא אם היית בלתי עושה עיקר מעבודת ה' רק בעישור השביעי לא יהיו לך ימי הוויה וקיום רק עשר שנים. אך מעשותך כך משנת העשרים לספור ולעבוד במ את ה'

תרוויח. כי והיו לך, שיקנו לך הוויה וקיום רוחני ולא לזרים, כל ימי **שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה** ולא עשר שנים בלבד.

או **שיעור העניין**, כי עתה בעשותך בכל שנת השבע קדש לה', תרוויח כי גם כל השנים שבין השבת לשבת תזכור את ה' ותעשה בהן הישר והטוב כי לא תשכח בינתיים. כי קרוב שנת קדש של שבע אלו משל השבע האחר, באופן כי ימי **שבע שבתות** לא יהיו לך קדש שבע שנים בלבד כי אם **ארבעים ותשע שנה**. וזהו **והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה**.

ט והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל-ארצכם :

ושמא תאמר כי מה תעשה להחריד יצרך להכניעו לעבוד את ה'. הלא הוא כי **והעברת בלבך** ורעיונך **שופר תרועה**, כאילו קול קורא להרים והכניע יצרך כעניין הזכיר לו יום המיתה וכיוצא בו, בימים אשר הוא יתברך קרוב לקבל תשובה, שהוא **בחדש השביעי** שהוא בחדש תשרי עת רצון **בעשור לחדש**. ולא בלבד תאמר די בהשיב את עצמך עד ה' והחריד יצרך, כי אם גם את הזולת תחזיר בתשובה ותלמדם ליחד ולכנע לפני ה'. וזהו **תעבירו שופר בכל ארצכם**, כי תהיה בהם חרדה והכנעה להשיבם עד ה', להורות להם כי כל העולם הזה הבל ואל על יקראוהו וישובו.

י וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל-ישוביה יובל הוא תהיה לכם ושבבתם איש אל-אחזתו ואיש אל-משפחתו תשובו :

הנה אמרתי לך כי בכל שבע שנים תעשה גם לך שבת וקדש לעשות עיקר מהעולם הבא באופן יהיו לך **ארבעים ותשע שנה** כמדובר, נמצאו לך ששים ותשע שנה. נמצא כי נשארו מימך שנה אחת היא **שנת החמשים** של המספר שהחילות מהיותך בן עשרים והוא שנת השבעים. אמר הנה מלבד מה **שבתשע וארבעים שנה** היו לך לעבוד את ה', עוד תוסיף **בשנת החמשים** כי תהיה לך קדש גמור. וזהו **וקדשתם את שנת החמשים שנה**, שתהיה קדוש לה' בלתי עוסק רק בתורה ומצוות ומעשים טובים. וכל זה הוא במה שביניכם למקום. וגם במה שביניכם לבריות תעשו שלום ותמחלו איש את רעהו בל תהיה ביניכם קנאה ושנאה ותחרות. וזהו **וקראתם דרור בארץ לכל יושביה**, כי תמחלו כל איש אשר בשנה ההיא את כל יושבי הארץ בל יהיה לאיש שעבוד אשמת דבר על חברו.

והטעם לכל אשר אני מחמיר **בשנת החמשים** שהיא שנת השבעים שנה משנותיך, הלא הוא למה כי **יובל היא** השנה ההיא, כי היא שנה שיובילוך בה מן העולם כד"א (איוב כא לב) והוא לקברות יובל. לכן **תהיה לכם**, כלומר לא תיגע בו לזולתך, שהוא אם תטפל בו בסחורה וטובות העולם הזה, כי אם במה שהוא **לכם** לעצמכם הוא מה שתעמול בתורה ומצוות שהוא לכם ולא לאחרים כממון. ועל ידי עצתי זאת לעשות כל עיקר העסק בעולם הזה על חיי העולם הבא ככל הכתוב, תרוויחו כי **ושבתם איש אל אחוזתו** שהוא אל מקום אשר שם אחיזת נפשו ושורשה. מה שאין כן אם תלכו ועונות בידכם, כי לא יניחו אתכם לידבק באחוזתכם עד גיהנום ימרק או הגלגולים יבררו ויתלבנו. וזהו **ושבתם איש אל אחוזתו**. וגם **איש אל משפחתו תשובו**. והוא הכתוב אצלנו על פסוק (בראשית מט לג) ויאסף אל עמיו, כי לכל צדיק וצדיק יש צדיקים מבחינת שורש נפשו וצדיקים בצדקתו, אשר בלכתו מן העולם הן הם הבאים להקביל פניו ומוליכים אותו עד בית מנוחתו כי עימהם הוא יושב, כמפורש **בספר הזוהר** פרשת ויחי (ריח ב). וזהו אשר אחשוב כיוון באומרו ויאסף אל עמיו, כי נאסף אל עמיו המתייחסים אליו במחיצתם, ולא היה הפסק למרק איזה שמץ עוון תחילה עד יובא אל מחיצתו עימהם. וזהו אומרו פה **ואיש אל משפחתו תשובו**.

יא יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את-ספיחיה ולא תבצרו את-נזריה :

יב כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן-השדה תאכלו את-תבואתה :

וצריכין אתם להכין בערב שבת מה שתאכלו שם בשבת כאשר לקברות תובלו. כי הלא שם לא תזרעו מצוות להצמיח לכם אור ושכר כי שם אינו עולם המעשה. ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (קהלת א טו). לכן מעתה טרם תלכו שמה צמצמו עצמכם ולא תבצרו את ספיחיה כו' כמפורש למעלה, שלא תאבו בעולם הזה לא לאכול זכות הספיחים הוא זכות הלומדים מכם לעשות איזו מצווה, וגם לא תבצרו ענבי נזיריה הוא פירות מצוות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, שהם ענבי מצוות שהפרי מופרש מהקרן שהם אשר פירותיהם נאכלים בעולם הזה. כי תניחו הכל לעולם שאין בו מעשה למען שם יוכפל שכרם, כמדובר למעלה שנעשה מהפירות קרן קיימת. כי הלא טוב לכם העשות מהספיחים ופירות קרן מלאוכלם בעולם הזה. כי הלא **יובל היא** שיובילו אז אתכם לעולם הבא, קדש יהיו לכם הספיחים ונזיריה כי תהפך לשכר קדוש ורוחני, והוא טוב מהיות שכר גשמי חולף ונפסד.

ועוד שנית תעשו. והוא, כי לא תעשו המצוות מלובשות ומלאות פניות גשמיות כתבואת השדה שיוצאת במוץ וקש, באופן שלא תאכלוה כצאתה מן השדה כי אם עד הסירכם הקש והמוץ בדישה ומירוח. כך לא תהיו צריכים לאכול זכות מעשיכם אחר דישה בגיהנום תחילה או מרוח גלגולים מעולם לעולם. כי אם **מן השדה תאכלו את תבואתה**, שבצאתה מהשדה

תאכלו את תבואתה, בלי פעולה בינתיים תאכלו את זכותה. מעין מאמר הכתוב על הלחם הגשמי לעתיד כי יהי פיסת בר בארץ, ואמרו רבותינו ז"ל (כתובות קיא ב) שתוציא הארץ גלוסקאות. והוא כי למה שרוח טומאה ועכירות המעורב בה הגורמים צאת פסולת בתבואה, תוציא צמחה משולל קש ומוץ וסובין ומורסן וקמח, כי סולת נקיה שתאכל בצאתה מן הארץ כאשר יאכלו התמרים ודומיהם.

יג בשנת היובל הזאת תשובו איש אל-אחוזתו :

ועוד יש לאל ידכם לעשות בבחירתכם הטובה, וגדולה היא על הכל. כי תעשו באופן שבשנת **היובל** הזאת, שהוא **בשנת החמשים שנה** שהיא של השבעים כמפורש למעלה, תפליגו בכישרון עד גדר שלא תצטרכו להתגלגל פעם אחרת לזכות לשוב אל אחיזת שורשיכם העליון. כי אם פעם אחת תשיגו השלמות הראוי לכל נפש מכם. וזהו אומרו **בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו** שהוא בזאת ולא באחרת. והיא בשורתו יתברך לדניאל באומרו (דניאל יב יג) ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך כו'.

הנה כי כן יבורך גבר חיי עולם בשיתו שומו לבו ועיניו וכל מעייניו אל כל דברי הרמז הלז אשר אמרנו במקראי קדש האלו. והכל תלוי בבלתי החשיב האדם כל ענייני העולם הזה ומטעמיו וכל כבודותיו לאפס ותוהו. כי אם הרבה יזכור דין ומשפט העולם אשר הוא הולך שמה. ויגעל בקנאה ותאוה וכבוד, ולא ימוש משוב עד ה' ותקן כל אשר עוותו נגד מלכים ולא יבוש. והוא מאמר התנא פרק רביעי ממסכת אבות (משנה כא), באומרו:

רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם.

וראוי לשים לב מה נשתנו אלו משאר מידות רעות, כי רבות הנה ולא ייחד רק שלש אלה. אך אמנה הן אמת כי איבוד העולם והאדם תלוי בעבור על מצוות לא תעשה במה שבין אדם לבריות ועל מצוות לא תעשה שבין אדם למקום. ואחרי איבודו, תקנתו בידו אם ישים כבודו מנגד. אך אם יחוש לתמוך כבוד לא ישוב עוד ויהיה עדי אובד. וזהו אומרו **הקנאה (והתאוה)** כו'. והוא כי הנה ראשית כל עוון אשר חטא בין אדם לחברו תלוי בה. כי מיד אחריה רעותיה שהיא שנאה ותחרות וגסות ורכילות ולשון הרע ונקמה ונטירה מובאות לו. וכן **התאוה** היא ראשית כל עבירות שבין אדם למקום. כי ממנה תוצאות מות, כי הלך ילך בהלכות איסורי ביאה ומאכלות אסורות ואשם מעילות ואשם גזילות וכל דבר רע אשר שנה ה'.

והנה שתי אלה המה כוללות אבדן האדם את עולמו. ועדיין אלוהינו מרחם לא השבית לנו תיקון להעלות ארוכה ומרפא, כי יעזוב רשע דרכו כו' וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלוהינו כי ירבה לסלוח. אך אם זה האיש יתמוך כבוד אבדה תקוותו כי אין ארוכה למחלתו. כי אם יאמרו

לו לך התרפס ושאל מחילה מהאיש אשר חטאת לו, ואם לא יאבה האיש תשור על אנשים ולפניהם תאמר חטאתי וישר העויתי, הלא יענה עזות מי האיש הלזה נבזה כי אחלל כבודי, ומה גם במקום שיש אנשים. וההיקש בזה ובכיוצא בזה. וכן אשר חטא על הנפש במה שבין אדם למקום ככל הדברים הרעים שהזכרנו, ויאמר לו הסכת ושמע ישראל וצום ולן ושכב ארצה ואפר כלחם תאכל ובצום ובכי ומספד הלך תלך ובכה ללקות בבית דין, ואז טוב לך לכפרת עוון כי טוב לך כי תבוש בעולם הזה מאשר תבוש בעולם הבא. כי הנה אם יחוש על דבר כבוד מדומה, הלא יענה הלהרגני אתה אומר שאחלל כבודי, ותהיה לי למחתה עוד לא ארים ראש כי אקל בעיני כל הרואים את כבודי שבקלון הומר. לכן קום ברח לך ולא תשנה באיוולת עצתך זאת, כי כה יעשה לי אלוהים כי לולא נשאתי פניך אם אביט אליך ואם אראך. ונמצא במשא עונו על גבו, ולא ירחץ צואת אשמותיו, ומי רגלי עונותיו על פניו מפני הכבוד. **כלל הדברים** כי מעמד שלשת הדברים האלה הן הם בעוכריו של אדם להוציאו מן העולם.

ושמא תאמר אם כן איפה מה יעשה האדם וישליך כל מעמד שלשתן אחריו ולא יאבד. לזה אמר (אבות ד כב). הוא היה אומר הילודים למות כו'. כלומר כי החי יתן אל לבו כל הדברים הנאמרים פה ואז יכנע ויקנה בינה להשכיל להיטיב ולא יאבד.

ולבוא אל ביאורו נעתיק לשונו. הלא הוא:

הילודים למות, והמתים להחיות, והחיים לידון, לידע ולהודיע ולהודע שהוא אל, הוא היוצר, הוא הבורא, הוא המבין, הוא העד, הוא הדיין, הוא בעל דין, והוא עתיד לידון, ברוך הוא, שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו. ודע שהכל בא לפי חשבון, ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס לך. שעל כורחך אתה נוצר, ועל כורחך אתה נולד, ועל כורחך אתה חי, ועל כורחך אתה מת, ועל כורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

ולבוא אל העניין נשית לב:

- א. מי לא ידע כי הילודים למות.
- ב. אומרו הילודים למות, ולא אמר החיים למות.
- ג. אומרו והמתים להחיות, ולא אמר לחיות.
- ד. אומרו והחיים לידון, שיורה שאין נדונים כי אם אחר תחיית המתים, והלא גם אחר מות נדונים.
- ה. כי מאומרו החיים לידון, הוא על בני אדם ואיך יצדק על אומרו הילודים שכולל אפילו הבעלי חיים.

ו. **מה** היא כוונת התנא, אם הוא להפחיד את האדם מן המוות כי **הילודים למות** מי בער לא ידע כי כן הוא, ואם להזכיר לו יום הדין כי **החיים לידון**, לא היה ראוי לומר כי אם המתים להחיות ולידון;

ועוד שאדברא מרחיק לו עד אחר התחיה הדין וממעט את האדם מליראה את הדין.

ז. **אומרו לידע כו'**, כי אחר אומרו **להודיע כו'** מה צריך לומר ולהודיע, כי מי לא ידע שאם יש מודיע שיודע.

ח. כי **מה** שיראה פשט העניין הוא שמה שיודיע וידע ויודע הוא **שהוא אל והוא היוצר כו'**, ומה קשר יש לזה עם הקודם **שהילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון**, ואם הוא כי מה שהחיים לידון אחר התחיה הוא **לידע וכו'**, הלא הוא הדין מקודם התחיה היה גם כן נודע דבר זה, ואיך יאמר כי היות הדין אחר התחיה הוא **לידע ולהודיע כו'**.

ט. **למה** לא פורש מי הוא אשר יידע ומי הוא המודיע ומי הוא אשר יודע לו.

י. כי לא נכון הדבר שלא יודע **שהוא אל והוא היוצר כו'** עד אחר הדין שאחר התחיה.

יא. כי הלא אותו הדין אין עיקרו לידע וכו' רק ליפרע מן הרשעים וליתן שכר טוב לצדיקים.

יב. **אומרו הוא היוצר הוא הבורא**, שהוא כפל עניין במלות שונות, שהן שתי קושיות, למה הוא הכפל עניין ולמה במלות שונות.

יג. **למה** נתייחדו ששה דברים אלו פה. **יוצר, בורא, מביין, עד, דיין, בעל דין**.

יד. **איזה** הדרך יודעו הששה דברים כי לא פורש כלל.

טו. זאת הברכה אשר בירך התנא ואמר **ברוך הוא כו'**, ומה ראה על ככה לברכו יתברך במוסר זה מבכל יתר הדברים שידבר.

טז. **מי** הוא האומר פה עניין הברכה והודאה זו, אם הוא התנא אין מקום פה רק ללמד לאדם מוסר השכל ולא לסדר סדר הודאה אליו יתברך, כי גם טוב להודות לה' אין כאן מקומו.

יז. **אומרו** ודע כי **הכל בא לפי חשבון**, אל מי מודיע התנא דבר זה ואיך יתקשר אל כל האמור; **וגם** מלת **בא** מיותרת;

וגם אל מי **בא לפי חשבון** ומה הוא החשבון הלז, שאם הוא לחשבון העתיד היה ראוי יאמר לידי חשבון ולא לפי חשבון.

יח. **אומרו** ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס, כי מי בעל שכל יבטיחנו יצרו לנוס משאול מטה.

יט. **אומרו שעל כורחך אתה וכו'**, מה עניין הודעה זו וגם מה קשר יש לו עם הקודם.

כ. כפל אומרו **אתה נוצר אתה נולד**.

כא. **אומרו ועל כורחך אתה עתיד ליתן דין וכו'**, כי למה יהיה זה על כורחו של אדם ולא מרצונו, כי מי פתי יגעל וימאס הדין והאמת.

אמנם לבוא אל העניין נזכירה מאמר רבותינו ז"ל בגמרא (סנהדרין צא א) האומרים כי הגוף והנפש כאשר המוות יפריד ביניהם כל אחד מתנצל לאמר אני פטור מן הדין.

הנפש תאמר לא מטבעי להתאוות תאוות גופניות כי רוחנית מאת ה' מן השמים אני, אך הגוף הוא אשר חטא על הנפש.

והגוף תאמר הנפש החוטאת היא תמות כי אנכי עפר מן האדמה אשר לא ירע ולא ישחית. **משיב הוא יתברך ואומר** לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבכם כי בין שניכם נעשתה התועבה בהיותכם יחד שניכם. אף אני אביא הנפש בגוף כאשר הייתה באמנה אתו בעשותם כל מצוות ה' אשר לא תעשנה, וידונו ויענשו יחד כאשר חטאו. משל לחיגר וסומא ששמו אותם נוטרים את התאנה, וישא עיניו החיגר וירא בכורה בתאנה בראשיתה ויחמדה, ויגד לסומא ואמר לו מה אעשה וחשכו הרואות בארובות ולא אדע איה מקום כבודה. והחיגר אומר פסח עבדך ולא אוכל להיות מיטפס ועולה. אז נועצו יחדיו, יעלה החיגר על הסומא ועל שכמו ישאנו עד מקומה, ויעשו כן ותוקח הבכורה ביגיעת שניהם ועודה בכפם יבלעוה, ויפרדו איש מעל אחיו. ואחרי כן יצא המלך אל גינת הביתן, וישא עיניו אל הבכורה והנה איננה. ויאמר להם מי עשה את הדבר הזה. ויאמר זה בכה וזה אומר בכה. הסומא אומר איככה אוכל וראיתי ועיניים אין לראות. והחגר אומר מאין הרגלים לעלות. אז נטל המלך את הסומא ויעלהו במות בעל הרגלים, ויאמר להם ככה עשיתם. וגם אני אעשה זאת לכם ליסרה אתכם איש על גב רעהו כאשר היו בעשותם הרעה. כמשל הזה הוא עניין הגוף והנפש כמדובר.

ונבוא אל הביאור. והוא כי הנה אחרי אומרו כי **הקנאה והתאוה והכבוד** מוציאים את האדם מן העולם, ראה והנה יוכל איש לדבר ולומר על הקנאה ועל התאוה, והלא אם קנאתי בהוללים כי שלום רשעים אראה, וגם אתאוה למטעמותיו אשר לאדם רע ובלעיל כקוץ מונד, ולמה הוא יתברך לא יאיר עיניו לתת פה לרשע רע כרשעתו ולצדיק כצדקתו, וידעו כי יש אלוהים שופטים בארץ. לזה אמר גם אני ידעתי, החשו ואגיד לכם הדבר, על קושיא זו גדולה מקושייתכם אגיד לכם תשובתה. והיא כי הנה **הילודים למות**, ולא אומר החיים למות אלא **הילודים**. כלומר כי מאז הם ילודים הולכים ומתקרבים למות, כי יום המוות מיום היוולדו, כעניין כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת יב ה). ולא ידונם ה' בעולם הזה עודם בגוף ונפש כאשר יחד חטאו. ואם היה דן אותם נפרדים החרשתי. אך לא יעשה כן כי אם **והמתים להחיות**, שממיתם להחיותם, שהוא לשים אחר כך הנפש בגוף ולתת חיות באחדותם לדון את שניהם בחיבור אחד, כמשל החיגר והסומא. וזהו **והמתים להחיות** כדי שהחיים **לידון**. כי כל אחד מתנצל לאמר כי הוא לבדו לא יחטא, ועל כן אז ישוב לחברם כאשר חטאו מחוברים. והלא כמו זר יחשב, כי אחר שלדון אותם שב לחברם, טוב טוב היה ידון אותם עודם בחיים מחוברים לייסרם בעולם הזה בייסורין לפי רשעתם, כיון שגם אחרי מותם לא ידון אותם עד ישוב יחברם, וישקוט ריב הרב את יוצרו כי יראה צדיק ורע לו רשע וטוב לו.

אך דע איפה כי לא על חנם האלוהים עשה את הדבר הזה. כי אשר עשה כן הוא **להודיע ולידע ולהודע כי הוא אל וכו'.** והוא כי חש הוא יתברך על נפש כל איש ואיש אשר ייסר על חטאיו בעולם הזה פן תאבד, כי יהיו ייסוריו לו למוקש להוסיף על חטאתו פשע ולאבד נפשו מן העולם, והיא רעה המתרגשת לכל האדם לצדיק ולרשע, כי הנה אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואשם, ועל כולם היה צריך יעבור כוס הייסורין. ואין איש בארץ יזכור כל אשר חטא מיום היותו כאשר הכל גלוי לפני אלוהי עולם ה'. ועל כן בהביא עליו הוא יתברך רע כרשעתו, והוא לא ידע עשירית האיפה איפת רזון זעומת אשמותיו, הלא יקוץ ויבעוט ויטיח דברים. ומי גבר כאיוב תם וישר וירא אלוהים וסר מרע, ויבעט ויתלונן עד אמור ז"ל (בבא בתרא טז א) שכפר בתחיית המתים. והנה הן אלה קצות דרכי איש הרעים אשר יתהלך בהם, בראות לפי ראות עיניו כי רבו ייסוריו על חטאתיו על אחת כמה וכמה רעה כפולה. ומה גם אם רשע הוא כי יאמר בלבו אין אלוהים, ואם ייטיב או ירע לאדם מזלו גורם לו.

ואם רע בעיניו לנגוע באמונת האלוהות, יאמר דבר אחר ביד חזקה, כי רם ה' ועל השמים כבודו ולא ישגיח בדברים חומריים, ואם יצר רוח אדם בקרבו כי רוחני הוא לא עשה ולא היטפל בבשרו, כי אם אביו ואמו עשו את החומר, ועל כן לא מן השם הוא זה החולי או המכה אשר יתייסר בו גוף האיש כי אין לו יתברך עסק בגוף, כי חומר עכור הוא ואין לו יתברך מבוא לבוא בו. והיא סברא אשר רבים חללים הפילה. ועל כן המכות האלה מקרה הוא היה לו, או שיחשכוהו כוכבי נשפו ולא ה' פעל כל זאת. וחוזק ראיתו כי הלא רבו נוספי מכותיו על זוחלי אשמותיו.

או מעין זה יקל ברעה דרך שלישי לומר, כי הן אמת כי גם בשר האדם לו יתברך הוא, ואשר הוכה מאתו יתברך היה לו. אך יכפור במקצת, כי יאמר הלא לעוצם רוחניותו לא יבין מזמות קרב איש ולב עמוק, כי הוא תוכיות טינוף עכירות החומר. כי אם כחות הטומאה היורדים ומשטינים ועולים ומקטרגים הן הם היו מתערבים באדם בקרבו וכרעיו, והמה עלו ויעידו למעלה, ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע כי ירבו ידברו גבוה גבוה יותר מאשר חטא האיש ההוא, ובעדותו יעמיסו עליו משא כבד אשר לא יוכל לסבול.

או יחזיק בדרך רביעי. בגודל ייסוריו יותר על חטאיו לדעתו. כי יהרהר ויאמר אין זה כי אם שלא ידין דין האדם הוא יתברך בעצמו. כי אם יעמיד בית דין למעלה מלאכים אשר לא ישערו עד היכן גבול כל עונש חטא ועוון מגיע ויגזרו גזרות עודפות על השיעור הראוי. כי היה בגזרת עירין ובמימר קדישין ולא נצב לריב ה' בעדת הדיינים.

או אם לא יחזיק באחת מארבע סברות אלו, כי אם שיודה כי הוא יתברך הדיין, הלא לא יבצר ממנו מהיות טינא בלבו לומר, אם רשעתי מה אפעל לו יתברך ומה הצרתי לו. הלא אם

חטאתי, לי אני מזיק כי אחסר נפשי מטובה. ומה לו יתברך מטובה מצרתי, באופן כי לא הוא יתברך ולא זולתו בעל דיני. ויהי נא כמיצר לעצמו כי מי יחוש על צרתו חוץ ממנו. באופן כי אם כל חשך טמון ושמור לאדם בגיהנום על כל אשר חטא והחטיא מיום היותו היה משלם לו בייסורין בעולם הזה, הלא תרבה רעת הייסורין עד מאד ויקוץ בהם, עד אשר לא יבצר ממנו מלהרהר אחרי ה', וליפול בשחת אחת מחמש הנה שנה ה' אשר הזכרנו הקשים מכל עבירות שבידו, ולא תהיה עוד תקומה למפלתו וארוכה למחלתו ויהיה עדי אובד. אך כאשר ימות ואחרי כן ישוב יתברך יחבר את שני חלקיו וידונם בגיהנום, אז תנצל מכל שש הרעות האלה ותצדיק עליך את הדין. לא בלבד תדע האמת והצדק אתה, כי אם גם תודיעהו לזולת. וזהו **לידע** שהוא לידע אתה **ולהודיע** ולפרסם כי יפה חייבך. כמאמרם ז"ל (עירובין יט א) כי גדול שבח העולה מגיהנום, כי יקראו בגרון אל יחשוכו יפה דנת יפה חייבת, וזהו **להודיע**. ואז יתפרסם לכל רבים עמים אשר ישמעו הודאתו שמה. וזהו **ולהודע** לכל, כי אין דבר מכל ששה דברים הרעים אשר היו מתרגשים, אם כל עונש ייסורי גיהנום הראויים לכל אדם, היה מקבלם פה. כי אם שמשפט אמת וצדק הוא יתברך נשפט אותו.

והיחל בהם ואמר **שהוא אל**. והוא, כי הרעה הגדולה אשר יפול לב אדם רשע עליה, אם היה מקבל פה כל עונשו בחיים חיותו, הלא היה פן יאמר נבל בלבו אין אלוהים. אך עתה שמקבל העונש אחר צאת נפשו תחילה מגופו עתה **ידע** כי **הוא אל**, כי אין הנפש יוצאת עד אשר תראה השכינה. וגם לא יפול בשחת רשת ההרהור השני, כי אז בראות כי את הנפש והגוף יחד מחברם ומייסרם ולא יעצרו גשם חומריות הגוף, אז **ידע** גם כן **ויודיע ויודע**, כי הוא היוצר רוח היא הנפש, הוא בעצמו הבורא את הגוף. וזהו **הוא היוצר** שהוא את הצורה הוא הבורא. וגם אז בפרוע פרעות אשמותיך אחר המוות, ועין בעין תראה אשר הוא יתברך יוכיחך לעיניך גם כל אשר הרהרת, ומה גם אם היה על עבודה זרה שמצרפה למעשה (קידושין לט ב), וכן כל דבר רע אשר עשית גם בסתר, גם תנצל מלכד הדבר השלישי. כי אז בעיניך תראה, כי הוא המבין **הוא העד** כי כל מזימותיך הבין וראה והעיד, ולא על פי עדות השטן נעשה הדבר. וגם אז על ידי היות עונשך שמה אחרי מותך לפני ה' אלוהיך, תנצל מרוע סברא הרביעית, אשר היית נלכד בה אם היית מקבל כל עונשך פה. והוא, כי אז תכיר כי **הוא הדיין** ולא מלאכיו, כי רק בעיניך תביט כי **הוא הדיין** אותך. וזהו אומרו **הוא הדיין**. וגם אז תנקה מהטיח דברים לומר כי איננו יתברך בעל דינך כי אם חטאת מה תפעל בו, כי הוא הדבר החמישי שאמרנו שהיה נופל בו האדם אם כל עונשו היה מקבל בעולם הזה.

אמר כי עתה במה שתדון שם תנצל. והוא כי הלא אז בהיותך במותך משולל גוף תכיר איך חלק אלוה ממעל אתה, ותראה שורשך ואיך הוא דבק בו יתברך. נמצא כי כאשר תטמא את נפשך ותפגם בה ובשורשה, בעל דינך הוא יתברך כי טמאת טהרותיו ואשר הוא חלקו. וזהו אומרו **הוא בעל דין**, כי אז תכיר זה, מה שלא היית מכיר בהיותך נדון פה כמדובר והיית נופל

במצודה רעה. וגם תודה אז ותודיע לכל כי היית טועה בחשבונך אם היית לוקה בעולם הזה, כי היית עולה על רוחך כי יותר מאשמותיך היו מענישין אותך, אך אז תכיר בהעניש אותך כי לא עצרת כח להיות נשפט ומקבל עונשך פעם אחת, כי אם עדיין הוא עתיד לדון אחר התחיה ליום הדין או בגלגול שאחר זה.

ועוד בכלל מה שתודיע ותדע ויודע על פירך כל הדברים הנאמרים, גם הוא אמור הודאה לה' שיפה חייב, ולומר ברוך הוא שאין לפניו עולה כו' שיפה חייב כי דן אותי כמעשי. הנה כי על ידי אשר אמרתי להשיב על דבר קושיית למה ימית ויחיה את האדם לדונם אחרי כן ולא יענישם עודם בחיים פה טרם ימות, מזה אני בא להשיב לך על קנאתך אשר תקנא בשלות הרשעים בעולם הזה. והוא, כי כאשר בנוגע אל עצמך לא תדע עודך פה את מעשה ה' אם צדק משפטו עד אשר תלך שמה, כי אז יפקחו עיניך לדעת כי אין דבר כמלא נימא משולל השגחה. לכן כאשר הודעתך שהילודים למות כו', כן ודע מעתה שהכל בא לפי חשבון. כי אם יש לאיש רשע שופע טובה אשר מזה באה לך הקנאה כמדובר למעלה, אל תחוש כי לא בלא משפט ניתן לו כי אם הכל בא לעולם לפי החשבון. כי מאשר דנו אותו טרם יבוא אל העולם, ראה יתברך כי לפי חשבוננו היה ראוי לתת לו השיעור ההוא, לא פחות ולא יותר לפי בחינת עניינו וגלגוליו, ושיעור מה שמקבל פה מנכין לו שם.

ושמא תאמר הנה טוב הדבר אשר דברת לאמר, כי בהיות האדם נדון אחרי מותו ינצל מחמשת סברות הריקות והרעות, ושעל ידי כן אמצא ארוכה למחלת קנאתי אשר קנאתי בהוללים כי שלום רשעים אראה, כי מזה אבין כי הכל בא לפי החשבון. אך מעתה אני עוקר את הכל, כי אעיקרא דדינא פירכא. כי איך אודה בשאול כי יפה חייב על אשר ישפטי שמה וימרקני בשאול אשר אני הולך, והלא יש לי טענה רבה לפטור עצמי מן הדין. ומה הנה טענותיך לומר כי טוב לגבר כי ישא עול עונשו בשאול מלקבלם פה, והלא גם שם יש לי בית מנוס וטענה לפטור עצמי מן הדין ומה גם עתה להתייגר פה.

ומעתה אחזור אל **הקנאה והתאוה והכבוד** לקנא במי שיצליח יותר ממני, ואתאוה אשר אין ידי משגת לו, כי לא אומר כי עוונותי מנעו הטוב ממני. כי הלא למה אענש על אשר לא טוב אעשה בעולם הזה, כי גם שם לפניו יתברך יש לי תשובה ניצחת. כי אחר אשר אראה גדולתו יתברך ואשר יוכיחני על הרהורי קרבי וכליותי כי לא נעלם דבר ממנו, כי הלא אומר לו אם ידיעתך גדלה עד הארץ הלזו העכורה ואין דבר נעלם ממך, אם כן איפה משפטי את ה' כי על מה תריבני על כל אשר חטאתי. ועל כורחי היה כי ממך הכל, כי אחרי הגלות אליך כל אשר התעתדתי לעשות טרם אעשנו, אם כן איה איפה בחירתי. האם יכולתי עבור או נטות בבחירתי דבר מאשר ידעת. על כן הנני בא להסיר תועה מרעיוני לברך, ואומר לך ואל יבטיחך יצרך לומר שיש בשאול בית מנוס וטענה לנוס וליפטר מן הדין, שהוא לומר כי על כורחך אתה

חוטא ולמה תיענש. כי הלא מאשר תראה שמה תגלה לך גם תשובה על זה. כי מאז תבין כי מה שהוא **על כורחך** הוא מה ש**אתה נוצר** הוא יצירת הנפש וגם מה שאתה נולד שאתה הגוף ומה ש**אתה חי ואתה מת**. אך לא על כורחך אתה נדון, שיורה שאינך חייב וידינוך על כורחך. כי אם שתראה כי **על כורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון** כי לא הוכרחת בהעוותך. ואם כן **על כורחך אתה** חייב **ועתיד ליתן דין וחשבון** כי בחירתך פגמה בך. כי הלא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא הוא יתברך ואין מחשבותיו כמחשבותיך. והיא לפי תשובת הרמב"ם ז"ל על הדבר בהלכות תשובה (פ"ה ה"ה). ועוד לנו דרך אחרת ישרה וטובה תחזינה אותה עיני הבאים במאה שערינו בס"ד.

ונחזור אל העניין. כי אומר התנא כי אז ישקיף וירא בלכתו מן העולם ועד העולם בכלל אמיתת חמשת הדברים הנאמרים, גם זאת השישית כי אין בשאול בית מנוס. ואחשבה שהוא כי שם עיניו יחזו משחיתים אשר פעל ועשה בעונותיו, ועפעפיו יבחנו כי אילו היה בחירתו בטלה על ידיעתו יתברך לא היה עונו פועל כח טמא בהעוותו. כי טוב לגבר כי מהיותו חי יתן אל לבו.

יד וְכִי-תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתְךָ אוֹ קָנָה מִיַּד עַמִּיתְךָ אֶל-תּוֹנוֹ אִישׁ אֶת-אָחִיו :

ראוי לשים לב:

א. אל כפל אומרו תמכרו ממכר.

ב. כי אומרו עמיתך זה פעמים שניהם מיותרים, והיה די יאמר וכי תמכרו ממכר או קנה אל תונו כו'.

ג. כי אומרו או קנה כו' הוא מיותר, כי בכלל אומרו **וכי תמכרו** הוא גם הקונה, כי המוכר לעמיתו הלא עמיתו הוא קונה, ואם כן על שניהם יאמר אל תונו איש את אחיו, ולשתוק מלומר **או קנה מיד עמיתך.**

ד. כי נכנס בלשון עמית ויצא בלשון אחווה באומרו **איש את אחיו** ולא אמר את **עמיתו**. **ה. אומרו מיד עמיתך,** כי מלת **מיד** מיותרת והיה די יאמר מעמיתך; והנה רבותינו ז"ל למדו (קידושין כו א) שהוא להודיע כי על מטלטלין ידבר שהוא דבר הנקנה מיד ליד, אך עדיין במה שלא נרמז זה באומרו **כי תמכרו ממכר** רק באומרו **או קנה**, מקום הניחו לנו לדרוש גם עניין זולתו.

אך יאמר, **כי תמכרו** יהיה באופן שלא תמכור לו רק דבר שגם ירוויח בו הקונה אם גם הוא קונה למכור. וזהו **וכי תמכרו ממכר**, כלומר יהיה גם כן **ממכר לעמיתך** שיהיה לו לממכר ולא להניחו בטל על כי אין בו עוד רווח.

עוד לימוד שני. והוא כי המוכר אתה, וגם זולתך תוכל לשתף עמך למכור שיעזור לך. וזהו **תמכרו** לשון רבים, כי מותר לך לרדוף אחריו למוכרו לו. אך **או קנה מיד עמיתך**, כלומר שאם הוא לא יחפוץ למוכרו כי אם להשתמש בו וכיוצא לא תרדוף אחריו שימכור אותו לך כי חמדה היא, רק **או קנה מיד עמיתך** שהוא מביאו לך שתקנהו ומידו אתה בא לקנותו. וזהו **מיד עמיתך**. והנה לעניין הנאת מקח וממכר תהיה לך בחינת חבר לבקש הנאתו בצד מה. אך לעניין אונאה בזה איני אומר לך אל תונו איש את עמיתו כי אם איש את אחיו, כי תהיה לך בחינת אחווה עמו לבל יתאנה ממך אפילו בשווה פרוטה. וזהו החילו בעמיתו וצאתו באחוה.

או יאמר מעין זה. כי תמכרו מה שהוא ממכר שראוי לימכר שנקרא ממכר, ואינו מוכר סחורתו מפני רעתה שכמעט בחנם היה נותנה. שלא יתייחס ממכר כי אם דבר שיקרא ממכר שיש בו רוח. ואל תמכור זה לנכרי רק לעמיתך שירוויח בו. וכן אם תצטרך לקנות, שהקונה מה שצריך לקנות לצרכו קונה בעין יפה. וזהו אומר **או קנה**, כלומר או דבר שצורך קנה אותו שהוא דבר שיש בו רוח למוכר, יהיה **מיד עמיתך** שירוויח איש הישראלי. אך אל תונו איש את אחיו, לומר כי אם תונה אינו רק אחיך כי אותי אינך מאנה ואדרשנו ממך.

או יאמר, וכי תמכרו ממכר לעמיתך, יהיה הממכר ההוא באופן שתשער שאו קנה, שאילו היית צריך לקנות אותו היית הממכר הזה קונה מאת עמיתך, ולא שאילו היית קונה אותו לא היית קונה אותו באותו השער, שהוא עניין ואהבת לרעך כמוך בעצם. ובזה ודאי אל תונו איש את אחיו, כי המדקדק לבלתי מכור לחברו כי אם בשער שהיה הוא קונה אותו מובטח לו שלא יאנה אותו.

או יאמר בשום לב אל אומרו תמכרו לשון רבים **וקנה** בלשון יחיד, ואחר כך אמר **איש את אחיו** כאילו אין שם רק שנים קונה ומוכר בלבד. אך הוא כי הנה ידוע כי שיעור האונאה שתות ופחות משתות היא מחילה (בבא מציעא מט ב). והנה היה אפשר לומר כי אם היו המוכרים שנים והקונה אחד, שאם נתאנה לוקח יהיה השיעור שתות, אך אם נתאנו המוכרים יצטרף שתות לכל אחד ואם הוא פחות שאינו מגיע שתות לכל אחד הויא מחילה. וההיקש בזה אם יהיו הקונים שנים והמוכר אחד, שאם נתאנו הקונים בפחות משתות ימחול כל אחד. לזה אמר כי לא כן הוא, כי אם **וכי תמכרו** רבים **ממכר לעמיתך** יחיד, **או קנה** סתם בין יחיד בין רבים **מיד עמיתך** יחיד. אני מצווה אל תונו כאילו אין כאן רק שנים איש ואחיו קונה ומוכר, כי שיעור האונאה שווה לרבים וליחידים.

עוד יתכן כיוון במה שלא אמר אל יונה איש את אחיו או אל תונה איש את אחיו, לומר שיקרה לפעמים שיתאנו שניהם, כי זה ירמה את חברו בפירות שיש בם אונאה, וזה את חברו במעות שגם בם שיעור אונאה. כעניין כספך היה לסיגים סבאך מהול במים (ישעיה א כב), שהיה

נראה שהולך זה תחת זה ואין שם עוון. לזה אמר כי לא כן הוא, כי אם ששניהם חוטאים. וזהו אל תונו וכו', כלומר גם שניכם, **איש את אחיו**.

טו במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני-תבואות ימכר-לך :
טז לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואות הוא מכר לך :

הנה קבלו רבותינו ז"ל (קידושין כו א) כי פסוק **וכי תמכרו ממכר וכו'** על מטלטלין ידבר, כאמרו **מיד עמיתך** דבר הניתן מיד ליד. ואם כן איפה איך סמוך לו עניין פסוק זה שמדבר בקרקעות. ומה גם שאין להם אונאה שהוא דין הפסוק הקודם.

ועוד כי הלא לדבר על לב הקונה בא האלוהים להשקיט תלונתו באמור אליו אל תצר צרת חזרת השדה ביובל, כי הלא במספר שנים אחר היובל תקנה וכו', ואתה פקח עיניך וקנה לפי השערת השנים הנותרות בערך אשר עברו. ואם כן למה הזכיר לו את המוכר כאמרו **במספר שני תבואות ימכור לך**, הרי הזהיר את הקונה יקנה באופן שלא יתאנה ומה לו מן המוכר אם ישמע ואם יחדל, כי אם לא יאבה המוכר לא יקנהו ממנו. ועוד כי מכלל אומרו **במספר שנים וכו' במספר שני וכו'**, כל השומע ישמע ולבבו יבין כי לפי רוב השנים תרבה מקנתו ולפי מעוט השנים תמעיט. ועוד למה חזר ואמר כי **מספר תבואות וכו'**, הרי נאמר למעלה **במספר שני תבואות ימכר לך**. ועוד למה שינה כי למעלה אמר מספר שני תבואות ופה אמר מספר תבואות.

אמנם אחרי הזהירו יתברך בל יונו איש את אחיו, ראה והנה יוכל איש לדבר, הלא אתה אלוהים למדתנו לבלתי הקפיד על הפסד הקונה. כי אתה אמרת כי בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו, ואתה חסת על שתות האונאה, ולמה לא תחוס על הקונה שדה וכרם חברו בממון רב, ובבא היובל ישיבנו לו וכל הון יקר יוציא יהיה עדי אובד. על כן לדבר על לבו בא האלוהים ואמר מה תצעק על שברך, ואתה תגרום לעצמך. כי הלא מטרם תקנה הלא הודעתך כי ביובל יצא. ואתה דע לך וספרת לך מספר השנים שאחר היובל עם ערך הנותרות ולפיהן תקנה מקנה קנייניך, וזהו **במספר שנים וכו'**. והנה למדנו יתברך מוסר השכל, והוא כי המתנהג בחסידות ראוי כי אל זכות חברו יביט מאל זכות עצמו מעין מה שספרו רבותינו ז"ל (ירושלמי בבא מציעא פ"ב ה"ה) ממעשה שהיה לפני מלך הודו, כי איש קנה קרקעות ומצא בם מטמון, והיו מריבין, הקונה אומר קרקע קניתי מטמון לא קניתי, והמוכר אומר הכל מכרתי. על הדרך הזה אומר הוא יתברך, הנה חפצי הוא כי אתה הקונה תבוא לקנות ותעריך השדה בערך אשר הוא טוב למוכר, והמוכר ימכור ויהיה מחשב ערך שהוא טוב לך, ואני אבוא אחרים ואעשה דרך הנאת שניכם בל תהיה אונאה לאחד מהכתות. והוא, כי הנה אתה

הקונה במספר שנים אחר היובל תקנה. כי תאמר דרך משל הנה עברו אחר היובל שעבר שלשים שנה, נשארו עשרים הם שני שלישים, ולפי מה שהוציאה בשנים שעברו בשלש חומשים אקנה השנים הנותרות לפי הערך. ואם יצאו תבואות בשלשים שנה שיעור שלשה אלפים אקנה בשני אלפים.

והנה המוכר יהפך בזכותך ויאמר **במספר שני תבואות** אמכר לך, וטועה אתה בחשבונך כי הלא בשלשים שנה שעברו אחר היובל היו ארבע שנים שמטה, נשארו שני תבואות עשרים ושש שנה, ובעשרים הנותרות יש ארבע שנים שאינן שני תבואות, שנת שלשים וחמש ושנת ארבעים ושתיים ושנת ארבעים ותשע ושנת חמשים. נשארו שני תבואות שש עשרה שהם פחות משני שלישים בערך השני תבואות. והנה המוכר **במספר שני תבואות ימכר לך** שהם שנים שיש בהם תבואות. ואם בשלשים היו עשרים וארבע שני תבואות היו שש עשרה שני תבואות שני שלישים, אך היו בשלשים עודפים שנים. הנה כי כל אחד מהפך בזכות חברו.

טז לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך :

אך אני אבוא אחרים להנאת שניכם במה שאתם לא דקדקתם. והוא כי הלא לא תעלה הסכמתכם רק להביט אל **מספר שני תבואות**, אך עדיין אפשר יתאנה אחד מכם. והוא כי גם שתשערו בערך **שני תבואות**, הנה יקרה דרך משל שתקנה בחצי שנת עשרים וארבעה בניסן שהם עשרים ושלש וחצי, נמצאו **שני תבואות** שעברו עשרים וחצי והנותרות הם עשרים ושש וחצי שהם **שני תבואות** עשרים ואחת וחצי, כי יש בהם ארבעה שני שמטה ושנת יובל שאינן **שני תבואות**. אל תאמר הרי יש רוב בשנים הבאות שנה אחת על החולפות, כי לא כן הוא כי בחצי שנה הנותרת לא יחשב. כי בניסן כבר באה תבואת השנה למוכר עד ניסן וחצי שנה הנותרת אינם של תבואה לקונה. נמצא כי עשרים ואחת תבואות יש לכל ואחד והם שווים בערך התבואות. גם שבמספר השנים הנותרות הן רוב, אך לפי התבואות אינם רוב כי החצי שעבר היה לו בה תבואה למוכר. וזהו **לפי רוב השנים תרבה מקנתו**, כי לא כל הרובים שווים.

כי יש שאם לא תחשוב בערך **השני תבואות** כי אם בערך מציאות התבואות אינם רוב. וזהו **לפי רוב השנים תרבה** כלומר לפי מה שהן רוב השנים, כי לפעמים יחשבו רוב ולפעמים לא יחשבו. וכן ולפי מיעוט השנים, כי לפעמים יהיה מיעוט השנים הנותרות בערך שנים אך לא בערך תבואות. כי אם יקנה אחר מקצת שנה ועדיין לא נזרעה השדה השנה ההיא ויחשב לפי מספר שנים מיעוט, אך לפי תבואות יהיה רוב כי תבואת השנה באה לקונה. וזהו ולפי מיעוט השנים תמעט, כלומר לא כל המיעוט שווה כי אם לפי מה שיהיה המיעוט כי לפעמים יחשב

למיעוט ולפעמים לרוב. והעניין הוא **כי מספר תבואות הוא מוכר**, ולא מספר שני תבואות כאשר חשבת אתה בבואך לקנות כמדובר.

יֵד וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת-עַמִּיתוֹ וְיִרְאֶת מֵאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם :

הנה דרשו רבותינו ז"ל (בבא מציעא נח ב) פסוק זה על אונאת דברים. שלא יאמר לו אם בעל תשובה הוא זכור מעשיך הראשונים, או שאם יש לו ייסורין לא יאמר לו זכר נא מי הוא נקי אבד כו'. והנה בזה יצאנו מקושיית הייתור, אך עדיין ראוי לשית לב אל הקשר שיש לזה עם הקודם.

ואפשר כי אחרי דברו על מוכר קרקעותיו שמחזירים לו ביובל אמר (פסוק יד) **אל תונו איש את אחיו**. בל תאמר הקונה זכר נא מי הוא נקי אבד וזכר נא אם צדיק אני או אתה כי הוצרכת למכור קרקעותיך, לא כן אנכי, אלא אדרבא קניתי על אשר לי שהוא מעין זכור מעשיך. ומעין מאמר רעי איוב (איוב ד ז) זכר נא מי הוא נקי כו' שהיו מראים כי טובים הם ממנו.

ולענין התכת התיבות יאמר **אל תונו איש את עמיתו**, לומר הלא בעיניך אתה איש שהוא חשוב ככל איש או אנשים שבמקרא, מה שאין כן שכנגדך שאתה נותן בו דופי ומביישו ומאנה אותו בדברים, וכן יראה לך כי צדיק אתה ממנו וראוי ליקרא ה' אלוהיך מה שאין כן הוא והנך טועה. וזהו (אל) **[ולא] תונו איש את עמיתו כו'**, כי על מה שאתה איש חשוב בעיניך הנה אצלי עמיתך וחברך איש כערכך. וזהו איש את עמיתו, כי אם איש חשוב אתה עמיתך דומה לך הוא זה. ואשר בעיניך שיותר תתייחס אתה ליקרא אני אלוהיך, הנה **ויראת מאלוהיך** כלומר מלייחס אותי לאלוהיך. כי הלא **אני ה' אלוהיכם** כמוך כמוהו. כי מי יודע איזה יכשר לפניו יתברך הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים.

או שיעור הכתוב. הלא באונאת דברים תחשוב כי בכבוד חברך אתה נוגע, ולא כן הוא כי הלא **ויראת מאלוהיך** כי בכבוד אלוהיך אתה נוגע. כי הלא **אני ה' אלוהיכם** אלוהי שניכם, כי גם נפשו חלק אלוה ממעל כמוך, ונמצאת נוגע במה שהוא חלק מאתי ומבזה מי שאני מכנה אלוהותי עליו עמך, כי אלוהיכם אני כאחת שלך ושליו. וזה מוסר נאה שאל יחשיב אדם את עצמו לטוב מזולתו, כי קטן וגדול שם הוא כו'. והוא כמפורש אצלנו במקומו שהוא ענין מאמר (פסחים נ א) עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה. כי אין ניכר החשוב והבלתי חשוב רק באותו העולם כי אל דעות ה' יכיר את מקומם ויעמיד לכל איש ואיש במקום הראוי לו. וזהו קטון וגדול שם הוא כו', לומר מי שהוא קטון הערך או גדול שם הוא, מה שאין כן בעולם הזה שלא יוכר. וכן ימצא שם עבד יהיה חפשי יותר מאדוניו לפי מעשיו, כי זה משמעות המ"ם כד"א (אסתר א יט) לרעותה הטובה ממנה. ובכן שיבחו אהובים ורוממו לאחד

מהשלמים שלא ראה איש מימיו שלא כיבדו ויהי בעיניו לטוב ממנו. כי הוא היה אומר, אם קטון בשנים ממני הוא לא יהיו לו כל כך עונות, ואם גדול בשנים הוא יהיו לו יותר זכויות, ואם חכם ממני זכותו מרובה, ואם חכמתי אני יותר אשמותי גדלו על אשמותיו, כי הוא לא ידע במה יכשל כאשר יחטא מה שלא כן אנכי. וההיקש בזה בכל יתר בחינות. ועל כן הזהיר רבי לויטס איש יבנה באומרו (אבות ד ד). מאד מאד הוי שפל רוח בפני כל אדם [שתקות אנוש רמה]. שהוא כי יהיה כל אדם בעיניו טוב ממנו כמידת האיש ההוא שהזכרנו, הפך המאנה את חברו בדברים כמדובר.

ועל פי דרכנו נשית לב אל מאמר התנא הנזכר במה שכפל ואמר מאד מאד. וגם באומרו שתקוות אנוש, כי הלא תקווה לא תצדק רק בדבר שאדם מקווה ומתאוה לו, ואם כן מי זה האיש יתאוה להיות רמה, ומהראוי יאמר שסוף אנוש רמה. וגם למה זה אמר אנוש ולא אדם ולא איש.

אך הנה ידענו כי אין בכל המידות טובה לאדם מהבינונית, כי המיצוע נבחר למוצאי דעת. ובכן היה מקום יאמר איש כי גם בשפלות יעשה כן. והוא הפך דברו יתברך באומרו (במדבר יב ג) והאיש משה ענו מאד מכל האדם. על כן ראוי לשיית לב למה בחר הוא יתברך בקצה האחרון ושיבח בו את משה. על כן אחשוב כי זה כיוון רבי לויטס לומר מאד מאד שהוא הקצה האחרון הוי שפל רוח. ואל תקשני מהמיצוע, כי הלא ראה שתקוות אנוש רמה, כלומר ואם כן מי שיקווה להיות רמה. גם גדר מאד מאד למיצוע יתייחס בערך פחיתותו. והוא כי ידענו כי כמה שמות יש לאדם, **אדם, איש, גבר, אנוש**, והגרוע מכולם הוא אנוש. כי על כן לא יקרא כה רק הבלתי כשר כנודע. ואין מדה מגונה להרשיע בה את האדם כגאוה, עד גדר אמור הוא יתברך (תהלים קא ה) גבה עיניים כו' אותו לא אוכל, כביכול אני והוא אין יכולים להיות יחד בעולם (סוטה ה א). ואם כן זה תוארו אנוש. ובכן יאמר הוי שפל רוח, שאם לא תעשה כן תבוא עד גדר הקרא אנוש ולא תואר אחר. ובהיותך אנוש תגרע עד גדר היותר תאב ומקווה להיות רמה. והוא מה שידענו כי הבלתי כשר שהוא מגדר אנוש לא ימצא מנוחה אחר מותו עד האכל את בשרו בקברו. ועל כן טרם תתחיל רמה לבוא בו יתאוה ויקווה מתי תבוא בו רמה לכלות את בשרו למצוא מנוחה.

יח ועשיתם את-חקתי ואת-משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על-הארץ לבטח :
יט ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה
כ וכי תאמרו מה-נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את-תבואתנו :
כא וצויתי את-ברכתי לכם בשנה הששית ועשית את-תבואה לשלש השנים :
כב וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן-תבואה יסן עד השנה התשיעת עד-בוא תבואתה תאכלו יסן :

כג והארץ לא תמכר לצממת כי-לי הארץ כי-גרים ותושבים אתם עמדי :
כד ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ :

ראוי לשים לב:

- א. אל הסמיכות עם הקודם.
- ב. למה נאמר ישיבה **על הארץ לבטח** שתי פעמים בשני כתובים הבאים כאחת.
- ג. **אומרו ונתנה הארץ פריה**, ולא אמר יבולה כדרכו בשאר מקומות.
- ד. **אומרו** (פסוק כ) **וכי תאמרו מה נאכל וכו'**, כי אין כאן מקומו כי אם למעלה אחרי אומרו (פסוק ד) **שדך לא תזרע וכו'** ולא אחר שהפסיק בדברים אחרים.
- ה. **אומרו וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית**, כי הלא לשנה השביעית לא יחסר כי הלא יאכלו מהשנה השישית, אך מה שהיה להם לדאוג אינו כי אם על השמינית.
- ו. **כי אומרו ולא נאסוף** הוא מיותר.
- ז. **אומרו** (פסוק כב) **וזרעתם את השנה השמינית** שהוא מיותר, כי מי לא ידע שיזרעו השנה השמינית, והיה לו לקצר ולומר **ועשת את התבואה לשלש השנים** עד השנה התשיעית עד בא תבואת השמינית.
- ח. סמיכות אומרו (פסוק כג) **והארץ לא תמכר לצמיתות**.
- ט. **אומרו** (שם) **כי גרים ותושבים**, כי הם שני הפכים.
- י. **אומרו** (פסוק כד) **ובכל ארץ אחזתכם גאלה וכו'**, כי הרי נאמר דין זה בארוכה ולמה חזר לאומרו.

אמנם יאמר. הלא צויתנו בכללות מאמריך שני דברים:
אחד, עניין שמטה ויובל שלא נזרע ולא נבצור בהם;
שנית, כי אין החזרה ביובל דרך אונאה, כי **מספר שני תבואות** הוא מוכר לו. והנה נא לנו שאלה על כל אחת מאלה. על עניין העדר הזריעה הלא יתחמץ לבנו, כי הנה נרעב ללחם עד בא תבואת השנה השמינית בתשיעית. וגם זה לא יהיה, כי מאין לנו תבואה לזרוע בשמינית, באופן נצטרך לצאת חוצה לארץ על אדמה טמאה בכל שמיטה לשבר אוכל לנפשנו ללחם ביתנו. ובהיות כל איש ישראל צריך לצאת חוצה ללחם ביתו, הלא יהיה פחד אויב לכל הנשואים בה פן יבאו גויים ויירשו ארץ ונהיה חיינו תלואים ונפחד לילה ויומם. ועל הדבר השני מהחזרה ביובל, גם הלא כמו זר נחשב לחשב חשבונות מספר שני תבואות, ועם כל זה מי יוכל לצמצם, באופן שלא יבצר מהיות כי דרך אונאה בחרת אם מעט ואם הרבה. וטוב טוב היה תימכר לצמיתות כדרך כל הארץ. על כן על שני הדברים האלה בא האלוהים להשיב על ראשון ראשון.

יח ועשיתם את-חקתי ואת-משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על-הארץ לבטח :

על אשר יקשה לך פן על ידי שלא תזרע ולא תאסוף בשביעית יחסר לחמך ויהיו לך שתיים רעות:

אחת, צאת מארצך אל אדמה טמאה לשבר אוכל;

שנית, שעל ידי כן לא תהיה לבטח בארצך כי מדי צאת לארצות גויים הנכרים תפחד לילה ויומם פן ישוללוך גויים רבים.

אל תירא, כי **ועשיתם את חקותי אלה ואת משפטי תשמרו כו'**, ואז אני אתקן את שני הדברים. על היציאה חוצה לארץ אל תצטרכו, כי אם **וישבתם על הארץ**. וגם השנית מפחד אויב גם היא לא תהיה, כי אם תהיו לבטח. ועל שני הדברים אמר **וישבתם על הארץ לבטח כו'**. ולא יהיה לכם כן בעשותכם חקותי כו' על מנת שתשבו על הארץ לבטח, כי אם שתעשו אתם את שלכם. כי **ועשיתם את חקותי** שהוא למה שהם חקותי, **ואת משפטי** שהוא להיותם משפטי תשמרו. ואז אני אעשה את שלי כי **וישבתם כו'**.

יט ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה :

ושמא תאמרו איזה הדרך יחלק אור חיותנו זה, הלא הוא כי **ונתנה הארץ פריה**, כלומר איני אומר יבולה שהוא מה שתובילו ותזרעו בה כי אם פריה של עצמה מבלי שתזרעו. והוא מה שכתבנו למעלה כי מהספיח בלבד תהיה ברכה כל כך, כי והייתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך כו' (פסוק ו) שיספיק לכולם. באופן כי יתוקנו השתים.

על המזון שלא תצטרכו לצאת אמר **ואכלתם לשובע**.

ועל השנית אמר **וישבתם לבטח**, וזה וזה יהיה עליה, כי בה תאכלו לשובע מינה ובה, וגם הישיבה לבטח תהיה עליה.

או על דרך פירוש רש"י ז"ל **וישבתם לבטח** מדאגת מזון, שמצווה אני אתכם בל תהרהרו על מצוות העדר הזריעה על שנה שמינית ותשיעית. כי אם **וישבתם על הארץ** אשר היא מבורכת **לבטח** וזכות הביטחון יועיל לכם.

כ וְכִי תֹאמְרוּ מֶה-נֹאכֵל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת-תְּבוּאֹתֵינוּ :

וכי תאמרו הן אמת שנאמין ונבטח, אך נשאל **מה נאכל**. והוא כי אני אמרתי לכם שש שנים תזרע שדך ואספת את תבואתה (פסוק ג) שהוא התבואה הנהוגה, לא שתראו די ספוק השלש שנים מהשנה הששית. לכן תאמרו איך נהיה לבטח והלא לא נאמין בחיינו מזלעפות רעב כי נאמר **מה נאכל**. ומתי נאמר **מה נאכל** הלא הוא בשנה השביעית, כי ספיחי השביעית נאכל בשנה ההיא, ואז נדאג על השמינית ועל התשיעית. כי הן לא נזרע לאכול בשמינית, וגם בעד התשיעית יחסר כי הלא ולא נאסוף את תבואתנו משדותינו הביתה כי אם יהיה הפקר.

ולא יהיה לנו מה לזרוע בשמינית, באופן שלא נוכל להיות לבטח מאימות מות ברעב. וזהו **וכי תאמרו בשביעית מה נאכל** בשמינית ותשיעית כי **הן לא נזרעו כו'.**

כא וצויתי את-ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את-התבואה לשלש השנים :

וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית, כי ברכתי אשר אמרתי שיהיה לכם בשביעית שתתן פריה באופן שלא תצטרכו לאכול כל פירות הששית שתשאירו לזרוע בשמינית. כי בזה מעת הכנס השביעית טרם הוציא את ספיחיה תאמרו **מה נאכל כו'.** כי לא תראו שופע בששית יותר על הנהוג, ותחשבו לאכול הכל בשביעית עם הפקר ספיחיה ותצטעקו על השמינית. לכן אעשה זאת לכם כי **וצויתי את ברכתי** שאמרתי לברך השביעית בספיחים שתקדים מהששית לברך תבואתה, שתעשה ברכתי ריבוי עצום לשלש השנים, באופן אשקיט תלונה מכם, כי מראותכם אותו הריבוי לעיניכם בששית תשתקו ותהיו לבטח בארצכם.

ושמא תאמר הלא אמרת שש שנים תזרע כו' ואספת את תבואתה, שהוא תבואתה הנהוגה להוציא שנה שנה, אל תחושו כי הנה **ועשת את התבואה כו'.** והוא בשום לב אל אומרו **ועשת את התבואה** בה"א הידיעה ולא אמר ועשת תבואה, שהוא כי אחר היות התבואה הנהוגה לצאת שנה שנה קצורה, שהיא תבואתה שתאסוף, תבורך ותרבה באופן תראו בעין הברכה. מעין הכתוב אצלנו על פסוק (משלי ג י) וימלאו אסמין שבע, שלאחר היות התבואה באוצרות מה שנשאר מהאוצרות פנוי אשר לא מלאת ימלאו מאליהם מברכת ה'. וכן הוא אומר (דברים כח ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמין. וכן כתוב אצלנו ביצחק, כי אחר היות התבואה וימדדו אותה וימצאו מאה שערים מברכת אשר ברכו ה' בשדה, שב וברכו ונתרבה אחרי כן. וזהו וימצא כו' אחר כך, ויברכוהו ה' פעם שנית (בראשית כו יב). כן יאמר פה **ועשת את התבואה** הנהוגה שיצאת כבר מהשדה, תתברך ותרבה לשלש השנים לשביעי ושמיני ותשיעי, עד בא תבואת השמינית.

כב וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן-התבואה ישן עד השנה התשיעית עד-בוא תבואתה תאכלו ישן :

ועדיין היה אפשר להשיב, כי גם שתהיה תבואת הששית לאכול שלש שנים יראה שלא יהיה כדי לאכול ולזרוע. ואם כן אם יאכלו בשמינית ובתשיעית ולא יזרעו, מה יאכלו בעשירית, כי הלא צריך גם כן לזרוע. לזה אמר הנה נוסף על אכילת שלש שנים, גם כן **וזרעתם את השנה השמינית,** כי תספיק לאכול שלש שנים עם מה שיצטרך לזרוע בשמינית לאכול ישן עד בא תבואת השמינית, ולאכול בתשיעית ולזרוע ממנו לעשירית. ומפני שלא בכל שמטה הייתה

הברכה בשווה לזה אמר וציויתי את ברכתי לכם, כי אצווה אותה לכם לעשות לפי מעשיכם לפי רוב מה שתעשו את חקותי כו'.

כג והארץ לא תמכר לצמיתת כי-לי הארץ כי-גרים ותושבים אתם עמדי:

ועל הדבר השני שכתבנו, שיהיה כמו זר נחשב למה יצריכנו יתברך לשים עצמנו לחשב חשבונות מספר שני תבואות, אשר לא יבצר מהיות אונאה בדבר למוכר או לקונה, וטוב היה תמכר לצמיתות כדרך כל הארץ. לזה אמר **והארץ לא תמכר לצמיתות**, כי לא למוכר היא שיחליטנה, **כי לי הארץ**. כי הלא לא לגמרי נתתיה לכם **כי גרים או תושבים אתם עמדי**. שאם לא תזכו, למלכי גויים תינתן כמכורה אליהם כעניין נבוכדנצר ואדום. ואם תזכו **אתם תושבים עמדי** כי לא מסרתי אותה לשרים.

כד ובכל ארץ אחזתכם גאולה תתנו לארץ :

ועל כן **ובכל ארץ אחזתכם גאולה תתנו לארץ**, למען על ידי זכות היותכם גואלים אותה להחזירה לבעליה. כי אם לא תזכו ותינתן לזרים כנבוכדנצר ואדום, גאולה תהיה לארץ ותשוב אלי, שאני הבעל הראשון, וחזרתה לי לכם הוא.

כה כי-ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו :

הנה דרך אנשים, כי אם יהיה לאיש קרוב עשיר הוא אצלו דבק מאח, אך **כי ימוך** האח לפניו הלא כמו זר נחשב ונכרי לבני אמו, כי כל אחי רש שנאוהו. אך העושים כן, את פועל ה' לא הביטו כי אל זה יביט אל עני ונכה רוח (ישעיה סו ב). על כן ללמדנו דעת אמר אלוהים (פסוק יד) כי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה, שאתה והוא סוחרים כי יש לאל ידכם לשאת ולתת כקונה כמוכר לחברים זה אל זה תתייחסו. על כן אמרתי לעמיתך, ולא אמרתי בחינת אחווה זולתי על עניין האונאה. אך **כי ימוך** ויתרושש אז תחרץ לחברו ולקרבו ולאח יחשב לך. וזהו כי **ימוך אחיך**, כלומר לא תחשבנו אלא שחטא כי אשר **מכר** הוא **מאחזתו**. כי מעון אחוזתו שאינו נוהג בה דיני אחוזת קרקעות, שעל כן הביאו יתברך לידי הצטרך למכרה כי הארץ תעזוב ממנו. וזהו מאחוזתו, כלומר מפאת אחוזתו. והביטה וראה איך ייחס וקשר לאדם עם קרוביו, כי הלא **ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו**. כי הוא יתברך שם את קרובו תחתיו יתקן במקומו את אשר עוותו בעליו כי קשר וייחס גדול לו עמו. ומזה ילמוד האיש לבלתי הרחיק את הדל, כי הלא את קרובו העשיר נתן אלוהים תחתיו מחמת קורבה.

כו ואיש כי לא יהיה-לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו:

ואל תאמר כי אדרבה ממני תלמד לשנוא את הדל, כי הלא גם אתה ה' געלת בו ורוששתו. כי הלא גם ראה כי בכלל הדבר הוא כי רציתי לזכות את קרובו, כי הלא כאשר אין לאיש גואל, שהוא שאין יד קרובו משגת לגאול, אני ממציא לו מעות שיגאלנה. באופן **שוהשיגה ידו ומצא כדי גאולתו**. ואין זה רק כי את הרש אהבתי ולתקנו אני מכוון.

כז וְחָשַׁב אֶת-שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהָשִׁיב אֶת-הָעֶדְף לְאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר-לוֹ וָשָׁב לְאַחֲזָתוֹ :

ולכן אחר שנצטער להיות לו כפרה על אשמתו, אני שב ומעשירו לגאול אחוזתו לתקן בה את אשר עוותו, כי **וחשב כו' ושב לאחוזתו**.

כח וְאִם לֹא-מִצָּאָה יָדוֹ דִּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וַיָּצֵא בְּיָבֵל וָשָׁב לְאַחֲזָתוֹ :

ושמא תאמר הלא זה היה לכל איש מתרושש ומוכר מאחוזתו ואין קרובו עשיר, אם היית ממציא מעות לרש המוכר כי נאמר כי אוהב דלים אתה. אך אם לא תמצא ידו די השיב לו מה תאמר על זה. לזה אמר הנה גם בזה לא געלתיו לשנאתו לגמרי חלילה, כי אם כל עונשו לא יהיה רק שיהיה **ביד הקונה אותו עד שנת היובל**. אך הנה **ויצא ביובל ושב לאחוזתו**. כי בו חפצתי, באופן כי בין תבין לאשורך כי אין זה רק כי אשמתו גדלה מאשר המצאתי לו מעות לגאול מיד. אך אל זה אביט אל עני ונכה רוח כי אהבתי, ומה גם עתה אתה שלא תרחיקהו מתואר קורבה ואחוה.

והנה על פי דרכו רמז לנו עניין הגליות, ואמר כמדבר הוא יתברך עם עמו אשר בירושלים ויהודה. (כה) ויאמר **כי ימוך אחיך מן המצוות**, הם עשרת השבטים, **ומכר מאחוזתו** לשוביהם שלקחו את ארץ אחוזתם. והנה **בא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו**, כי שבט יהודה ובנימין חזרו ולקחו אחוזת עשרת השבטים לעצמם. (כו) אך הנה **ואיש כי לא יהיה לו גואל**, הוא שבט יהודה הגולים בחורבן בית המקדש, ואין להם גואל זולתם כאשר בהגלות עשרת השבטים שנכנסו יהודה ובנימין במקומם. אל יעלה על רוחך שלא יהיה להם תקומה חלילה, כי הלא גם שיש זמן קצוב שהוא עת הקץ עם כל זה אם זכו אחישנה (סנהדרין צח א), כי **והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו**. (כז) וכל כך יזכה בשובו מעצמו קודם הקץ כי הנה **וחשב את שני ממכרו** כמה זמן יש שהשתעבדו לגוי ההוא. כי **והשיב את העודף** מזכותם על אשמותם שנתחייבו עליהם להשתעבד בראשו של הגוי שקנאו. כי על ידי זכות התשובה מעצמם יהיה במקצת הגלות סרח עודף על אשמותם. (כח) אך אמנם **אם לא מצאה ידו די השיב לו**, כי לא שבו מעצמם שלא זכו כדי שיחישנה, לא יתיאשו חלילה ולא ייראו שישתקעו עד עולם. כי אם

שוהיה ממכרו ביד הקונה אותו, הוא הקץ המוגבל עד שנת היובל שהוא בעתה אשר אז הוא זמן שופר הנקרא יובל (ראש השנה כו א). והוא כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין צז ב) כי ברית כרותה לישראל שבסוף הגלות יחזרו בתשובה. וזהו ויצא ביובל שיצא מטומאת אשמותיו, והוא עניין חבלי משיח להשיבם. ואז בוודאי ושב לאחוזתו.

כט ואיש כי-ימכר בית-מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד-תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו :

ושמא תאמר ואיזה משכון יהיה לנו להיות בטוחים על הגאולה ההיא. הלא הוא כי הנה איש זה הקדוש ברוך הוא, כי ימכור בית מושב הוא בית המקדש, כי תמיד הוא לו למושב גם אחר המכירה למלכויות, כי לא זזה שכינה מכותל מערבי (שמות רבה ב ב). וגם כי מכר את הבית לא יבצר מהיות לפניו עיר חומה. והוא מאמר הכתוב באומרו (ישעיה מט טז) הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד, כי ציון היא בחומתה חקוקה לפניו יתברך, כמאמר הכתוב שאמר המקונן (איכה ב ח) חשב ה' להשחית חומת בת ציון שהיא של מטה, נטה קו בניינה למעלה, והיא נגדו תמיד. וזהו אומרו פה כי היא חביבה לפניו יתברך גם אחר חרבנו שהיא עיר חומה נגדו יתברך. והייתה גאולתו עד תם שנת ממכרו הוא עת קץ. וזהו אומרו ימים, יום מלאת שבעים שנה בית ראשון ויום עת קץ השני, תהיה גאולתו.

ל ואם לא-יגאל עד-מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר-בעיר אשר-(לא) [לו] חמה לצמיתת לקנה אותו לדרתיו לא יצא בִיבֵל :

ובזה אנו בטוחים כי אם לא יגאל עד מלאת לו הוא עת קץ, אז וקם הבית אשר לו חומה לפניו יתברך וכו' לצמיתות. והוא המשכון כי ודאי לא יניח ביתו אשר אהב.

לה וכי-ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך :

הנה גם פה רמז אשר כתבנו למעלה, שלימד דעת את העם בל יעמוד עשיר בדבר רע להרחיק את הקרוב מקרוב כי יִרְשֶׁשׁ וכחש בו כי לא קרוב אליו הוא, הפך מידתו יתברך לאהוב את העני, כי אל זה יביט אל עני וכו' (ישעיה סו ב). וזהו אומרו כי ימוך אחיך וכו', לומר כי ימוך ונתרושש מעשרו ונעשה רש אל תרחיקוהו כי אחיך הוא. וזהו כי ימוך אחיך, כי אשר תראה כי מטה ידו עמך הוא, אך לא עם ה', כי אדרבה עמו יתברך ידהו רמה כי על ידי יסורין גדל מאד באיכות לפניו יתברך. על כן והלכת בדרכי והחזקת בו.

או יאמר עניין מאמרם ז"ל (תנחומא משפטים ט) על פסוק (תהלים סא ח) ישב עולם לפני אלוהים [חסד ואמת מן ינצרוהו], שאמר דוד להקב"ה למה בראת עניים וישב עולם בשווה לפני אלוהים, והשיב לו הוא יתברך אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו, מי ינצור מצוות חסד וצדקה אם לא יהיו מקבלים. נמצא כי את העני הזה היה הוא יתברך מנכה עונותיו בייסורין אחרים אלמלא שרצה הקדוש ברוך הוא שעל פי דרכם יזכו העשירים על ידם, באופן כי העשירים הם סיבת דלות הדלים. וזה טעם גדול עד מאד להסיר לב ראשי עם הארץ מלקפוץ את ידם להטיב את העניים והאביונים, כי הלא העשירים סבת דלותם. וזהו אומרו **וכי ימוך אחיך** כלומר לאח יחשב לך להועילו. כי הלא מה שמטה ידו הוא על היותו עמך למען תזכה בו, שאם לא כן לא היה עני. לכן **והחזקת בו**. ועל יעלה על רוחך כי אשר אמרתי **כי ימוך אחיך** לא דברתי רק על אח ממש, כי הלא דע כי אפילו **גר ותושב וחי עמך**, באופן כי אשר אמרתי אחיך אין הכוונה רק שגם הרחוק **כי ימוך אחיך** הוא כמדובר.

ואמר **ומטה ידו והחזקת בו וכו'**, לומר כי לא תאחר עד יחזר על הפתחים להטיב לו. והוא משל אל הולך בדרך בזמן עב טיט וירא והנה איש בא בדרך ההוא, יחוג וינוע בקרב הרפש וטיט בתשות כח, ויאמרו לאיש אשר כח בו להעריצו, שלח ידך ותמוך יד החלש ההוא בל יפול בטיט ההוא כי היחל להתמוטט בו, ויען האיש ההוא הלא עודנו עומד על רגליו ולא נפל, אניחיה וכו' יפול אשתדל להקימו, ויעש כן; ועוד זה מדבר וזה בא ויפול ברפש וטיט וימלא מראשו ועד רגליו פיו ועיניו גופו ובגדיו, בלא יוכלו יגעו בלבושיו לא ניכר בחוצות; כי גם כי אז יחרץ הגיבור בגבורתו ויתן יד ויקימו ורחץ בשרו במים והרב יכבס בגדיו, לא יוכל לנקותם ולטהר טינוף חלאתם, לא שליש ולא רביע הניקיון אשר היה במ טרם יפול, מלבד צער נפילה וכאב רצוץ החבטה. באופן כי מה זכות תערכו לאשר הקימו אחרי נפלו, והיה לאל ידו מטרם יפול להחזיק בו ולתומכו שלא יפול, כי אדרבא קללה תחשב לו, כי הוא היסב כל רעתו ככל החיזיון הזה. הלא יקרה גם הוא לכל איש אשר ספק בידו להחזיק ביד המתחיל לירד מנכסיו. כי אם כסף ילווה לו להסתחר בסחורתו, יהיה הולך ומרוויח להתקיים ברוחו, וישאר לו קרן קיימת וישאר חי בשכר וגם קרנו תרום בכבוד, כי ירוויח יותר מכדי מזונו. כי אז טוב לו מלומר מה לי לתמוך ביד המתחיל ליפול אשר עודנו אוכל משלו, אניחיה עד כלות ממונו ונפרנסנו מן הצדקה. כי לא זו הדרך הטובה חלילה, כי הלא הוא כמחזיק ביד הנופל תוך הטיט שישעדרנו בל יפול ברעה גדולה כמדובר. ויותר ממנו כי הוא כמקיים נפשו בגופו ויקרא חי, מה שאין כן אחרי נפלו בדלות כי אז הוא חשוב כמת, וטוב לך לעשות יקרא חי כי אז חי חי הוא יודך. ועל כן לפקוח עינינו בדבר הזה בא האלוהים ויאמר **ומטה ידו עמך והחזקת בו כו' וחי עמך**, כלומר למה תתאחר מלהטיב לו עד יהיה עני חשוב כמת באופן תהיה אתה חי והוא מת. וטוב הוא יהיה **חי עמך** על ידי שתחזיק בידו שלא יפול, כי אחרי נפלו עוד לא ירים ראשו ויהיה מת עמך תמיד. וזהו **והחזקת בו וכו' וחי עמך**. ועל פי דרכו כיוון באומרו **והחזקת בו** לומר, אל תאמר בלבבך כי אם ימוך אחי כמה אחים לו בכל ישראל, ואם מטה ידו ליפול יתקיים על ידי

אחרים. וזהו אומרו **והחזקת בו**, כלומר אתה ולא שתהיה מהאומרים יתנו אחרים והוא לא יתן. וכמאמר התנא (אבות ה יג) באומרו:

ארבע מדות בנותני צדקה:

רוצה שיתן ולא יתנו אחרים, עינו רעה בשל אחרים.

יתנו אחרים והוא לא יתן, עינו רעה בשלו.

יתן ויתנו אחרים, חסיד.

לא יתן ולא יתנו אחרים, רשע, ע"כ.

והראוי להעיר הוא:

א. למה יאמר ארבע מדות בנותני צדקה, והשנים מהם אינם נותנים כלום.

ב. אומרו רוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, כי הלא אחר שהרוצה שיתן ויתנו אחרים הוא חסיד, שיראה כי זה הוא לפניו משורת הדין שאם לא כן היה לו לומר צדיק, ואם כן את מי יקרא צדיק, הוי אומר את הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים, ואם כן היה ראוי יאמר יתן ולא יתנו אחרים צדיק, ואם זה הוא גרוע מצדיק על מה שאינו רוצה שיתנו אחרים, אם כן הרוצה שיתן ויתנו אחרים יהיה צדיק, ולמה אמר **חסיד**.

ג. אומרו יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, כי היתכן יהיה איש באנשים תרע עינו בשלו, אך אין זה רק אדרבה מסכל היות מתעשר על ידי תת צדקה, ועולה על רוחו שמה שנותן הוא מחסר משלו, ויראה לו כי בזה שהוא לא יתן עינו יפה בשלו.

ד. כי על דרך הבבות הראשונות היה ראוי יאמר, יתן ויתנו אחרים עינו יפה בשלו ובשל אחרים, לא יתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשלו ובשל אחרים, ואילו חסיד ורשע לא יאמר.

ה. כי הלא מדת הנקרא צדיק איננה במשנה, והלא אין דבר בכל מצוות ה' שאין בה מדרגת צדיק ומדרגת חסיד ומדרגת רשע.

ו. כי אחר שהצדקה היא מצווה גדולה מן התורה, גם יקרא רשע יתנו אחרים והוא לא יתן.

אמנם הנה הקושי הראשון הוא מסולק למבין. והוא כי גם שהיה אפשר לצדד צדדין בדוחק שלא על מי שאינו נותן כלום, הם השתי בבות של **יתנו אחרים והוא לא יתן** ובבת **לא יתן ולא יתנו אחרים**, אכן לשקר ידמה הדרך ההוא, כי הלא מה נשיב על ארבע מדות בהולכים לבית המדרש (אבות ה יד), והאחת מהם הוא עושה ואינו הולך. אך האמת הוא כהא דתנן (נדרים לא ב) הנודר מן המהולים אסור בערלי ישראל כו'. והוא למה ששורש כל איש ישראל הוא היות מהול, גם אם יחטא ולא ימול מהול יקרא, כי אין הערלה בו טבעית כי אם כאריא דרביע עליה בעלמא. וההיקש בזה, כל איש ישראל טבעו ושורשו הוא תורה, כי אם אין ישראל אין תורה. על כן כל ישראל יקראו הולכי לבית המדרש גם הבלתי הולך. וכן כל ישראל טבעם ושורשם הוא עשות צדקה כד"א (בראשית יח יט) כי ידעתינו למען אשר יצוה כו' לעשות צדקה כו'. וכן מנו ישראל שלשה מדות מושרשות, והשתים הם רחמנים וגומלי חסדים (יבמות עט

(א). על כן אמר **ארבע מדות בנותני צדקה** גם שיש חלוקות שאינם נותנים. ומעין זה כתב **הרמב"ם ז"ל** (גירושין ב כ) על אומרם ז"ל כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, לתת טעם למה לא יקרא אנוס כיוון שמתוך כפייה מודה.

ונבא אל עניין המשנה. והוא כי הנה ראה התנא, כי הבא לתת **מדות בנותני צדקה**, הלא יאמר כי שלשה המה ולא ארבעה, ולא כגדר שגדרם התנא. כי אם יאמר כי הרוצה **שיתנו אחרים והוא לא יתן**, ואשר לא יתנו אחרים והוא לא יתן, שניהם רשעים עוברי מצוות ה'; **יתן ויתנו אחרים** צדיק; ולא יקרא חסיד אם לא מתן בסתר שהנותן והמקבל לא ידעו מי נותן ומי מקבל וכיוצא בזה; והרוצה **שיתן ולא יתנו אחרים** גם צדיק יקרא, ואין עושה כן להיות עינו רעה בשל אחרים, אלא שרוצה לעשות כל המצווה שעינו יפה בשלו. על כן בא ויאמר כי לא כן הדבר, כי אם **ארבע מדות בנותני צדקה** ולא שלש כאשר היה עולה על לב. ופירש ואמר רוצה **שיתן כו'**, והוא בשום לב אל ייתור מלת רוצה שהיה די יאמר **יתן ולא יתנו**. והוא כי אמר, הלא העולה על רוחך כי **יתן ולא יתנו אחרים** צדיק, לא היה זה רק אם יתן ולא היה שת לבו אל האחרים אם יתנו ואם יחדלו. אך זה לא כן הוא, רק רוצה **שיתן ולא יתנו אחרים**. כי מלת רוצה חוזר אל הכל, **רוצה שיתן** וגם רוצה **שלא יתנו אחרים**, כי רצונו הוא בהחלט שלא יתנו אחרים, זה אינו צדיק כי הלא עינו רעה בשל אחרים. כלומר אין דעתו בצדקה מצד עצמה לעשות רצון קונו ועניו ירחם, רק בשביל הנאת הטובה ושופע הבא אל נותנה, ועל כן חפץ בל יתנהו זולתו. באופן שעל ידי כן לא יקרא צדיק כי אם עובר על ואהבת לרעך כמוך. וכן הרוצה **שיתנו אחרים והוא לא יתן** לא יקרא רשע, כי אינו אלא שטובה הצדקה בעיניו אלא **שעינו רעה בשלו**. והוא כי אם היה מואס במצווה לא היה חפץ יתנו אחרים צדקה. וגם אל יעלה על לבך כי יסכל כי הנותן צדקה מתברך כי זה מושכל ראשון לכל ישראל. אך הוא שכל כך קשה בעיניו להוציא ממון מתחת ידו, כי גם שיודע שיתוסף לו הרבה אינו מוציא. ואיש כזה **עינו רעה בשלו** יקרא, כי עם שיודע בודאי שיתוסף לו הוא נמנע מלתת. ואשר היה נראה לך שהוא צדיק **כשיתן ויתנו אחרים**, זה היה אם יתן בכלל הנותנים. אבל כשהוא על נדיבות יקום ויקדש לכל למען ילמדו ממנו הרואים, הנה כיון שהוא מקדים חסיד יקרא. וזהו **יתן ויתנו אחרים**, שהוא נותן תחלה ואחר כך יתנו אחרים שילמדו ממנו, זה חסיד יקרא על קדימתו.

וזהו מאמר שלמה בחכמתו באומרו (משלי כב ט) טוב עין הוא יבורך [כי נתן מלחמו לדל]. אך הוא על חמשה תנאים:

א. כי נתן כבר קודם לזולתו, וזהו שלא אמר כי יתן או כי נותן רק נתן שהוא לשון עבר;

ב. שהוא מלחמו שלו שיקנה בהיתר;

ג. שלא אמר אני אוכל פת קמח סולת ואתן לדל פת קיבר, כי אם מלחמו אשר אוכל;

ד. שאפילו אין לו אלא ככר לחם אחד, ממנו נתן;

ה. כמעשה אליהו עם הצרפית (מלכים א יז יג) שרצה יותן לו תחילה ואחר כך תאכל היא ובניה, כך נתן כבר מלחמו לדל טרם יאכל הוא.
ועל אשר רוצה לא יתנו אחרים והוא לא יתן זה לבדו יקרא רשע, ולא כאשר חשבת למשפט כי גם תואר זה יתואר לרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן.

לו אל-תקח מאתו נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וְיִרְאֵת מֵאֱלֹהֶיךָ וְחִי אַחִיר עִמָּךְ :
לֹא-תִקַּח כֶּסֶף לֹא-תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבִמְרִבִּית לֹא-תִתֵּן אֶכְלֶךָ :
לֹחַ אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם אֲשֶׁר-הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִתֵּת לָכֶם אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם
לְאֱלֹהִים :

אמר, הנה אמרתי לך והחזקת בו, שהוא אל תמנע מהיטיב לו עד יפול בשחת העוני, כי מאז תראה שמטה ידו והתחיל לירד מנכסיו תחזיק בו בהלוואה להיות לו עזר מעט לבל יפול בעוני. אך לא תהיה ההלוואה מצווה הבאה בעבירה כי **אל תקח מאתו וכו'.**

ולבא אל העניין נשית לב:

א. אומר **מאתו** ולא אמר ממנו.

ב. אומר **ויראת מאלוהיך**, כי הלא אין דרכו יתברך לומר כך רק על דבר המסור ללב, אך לא בדבר הנעשה במעשה.

ג. אומר **וחי אחיר עמך**, כי מהראוי היה לינקד החי"ת בפת"ח ולא בציר"י, כד"א (פסוק לה) וחי עמך, אך בהנקד בציר"י הוא כאומר וחי אחיר, כד"א (בראשית מב טו) חי פרעה שהוא כאומר חי פרעה, וכד"א (שמואל א יז נה) חי נפשו שהוא כאומר חי נפשו.

ד. אומר (פסוק לז) **את כספך לא תתן כו'**, כי בכלל אומר **אל תקח כו'**; והן ידענו מאמרם ז"ל (בבא מציעא סא א) שהוא לעבור עליו בלאוין הרבה; אך במה ששינה בלשון, מקום הניח לנו הוא יתברך להיות נוסף דרשה על קבלת רבותינו ז"ל.

ה. **לשית לב** אל ריבוי השינויים, כי מתחילה ייחס הדבר אל הלוה שנותן את הרבית ומזהיר את המלווה שלא יקח מאתו, ואחר כך מייחס הדבר אל המלווה באומר (פסוק לז) **את כספך לא תתן לו כו'**;

וגם למעלה נאמר סתם ופה פירש כסף ואוכל;

וגם מה לי כסף מה לי אוכל שהוצרך לומר אוכל אחר אומר כסף;

וגם אומר (שם) כסף [כו'] **אכלך**, ולא אמר כסף לא תתן לו בנשך ואוכל לא תתן לו במרבית, כד"א (דברים כג כ) נשך כסף נשך אוכל.

ו. אומר (פסוק לח) **אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם כו'**, מה ענין יציאת ארץ מצרים אצל הרבית, **ולא עוד** אלא שאמר רבותינו ז"ל (בתורת כהנים פסוק לח) שהמלווה ולוה בריבית כופרים ביציאת מצרים.

ז. למה מזכיר עניין **ארץ כנען** באומרו (פסוק לח) **לתת לכם כו'.**

ח. אומרו (שם) **להיות לכם לאלוהים**, כי הוא דבר נודע ויראה בלתי מתייחס ליזכר פה.

אמנם יאמר, הלא ציוויתך להלוות לעני כאומרו **והחזקת בו**, וגם ציוויתך פרשת משפטים אם כסף תלווה את עמי כו' לא תשימון עליו נשך (שמות כב כד). והלא תאמר אני לא אשים עליו נשך, אך אם בוא יבוא ברנה ופיו ימלא ברכות טוב באמור אלי תשואות חן חן לך כי מצאתי חן בעיניך להלוותני כי החייתני, וצר לי עליך כי יהיו מעותיך בטלות אצלי, לכן הגדתי היום כי אני כפוי טובה וכל אשר תיתן לי עשר אעשרנו לך, גם שהיית מרוויח אתה יותר מזה אמצא חן וקח ממני, למה אמנע מלקחת מידו, והלא הוא שמח לאד חסרונו ולמה לא יאבה אקח מידו, והעני הנותן בעין יפה הוא נותן וגם מחזיק לי טובה. על כן באתי להזהירך ולומר אל תיקח מאתו, לומר גם שאתה לא תבעתו כי אם שהוא מביאו אותו מעצמו ונותנו לך, אל תיקח מאתו נשך ותרבית. כי הלא **ויראת מאלוהיך**, שאם הלוא חפץ שתקחהו אני אני חפץ. ומה שתראה שהוא חפץ וחונן ונותן, אין ממנו ראיה. כי הוא חושב שמה שאתה מלווה לו הוא שלך, והוא טועה כי לפי האמת שלו הוא ומשלו אתה בא ליקח רבית. והוא כי הלא **וחי אחיך עמך**. והוא כי הלא יתחמץ לבב אנוש, למה יחסיר לחם העני הוא יתברך ובלתי טובים ממנו עשירים. אך הוא ככתוב אצלנו למעלה (ריש פסוק לה), והוא מרבותינו ז"ל, כי לזכות את העשירים ינכה אשמת הדל בעוני למען במצוות צדקה שיתן העשיר יזכה גם הוא.

ועל כן מה עושה הוא יתברך, החלק שהיה ראוי לתת לעני, כי גם זה לו בן, מעדיף על נכסי העשיר, למען יתן לו משלו ויחשיב לו הוא יתברך כאילו משל עצמו נותן לו. והוא כמשרה את בנו על ידי שלישי כמפורש אצלנו במקומות רבים. וזה יאמר לו הוא יתברך, ירא את אלוהיך מליקח רבית מהדל כי משלו אשר ניתן לך אתה מלווה לו, כי הלא **וחי אחיך עמך**, כלומר החיים של אחיך לחם מחייתו עמך הוא, כי למען זכותך נתן חייו בידך. וזהו **וחי אחיך** שהם חיי אחיך הם עמך בנכסיו. ואם כן איפה למה תיקח על ממונו רבית ממנו.

לז את-כספך לא-תתן לו בנשך ובמרבית לא-תתן אכלך :

ועוד טענה שנית, כי הלא זה דרך היצר הרע. כי קו לקו תביאך ותטעך תוך שאול תחתית, כי מעט מעט יהיה הולך ומחטיא עדי אובד. והוא, כי הלא תחילה יהיה רע עליך לשום על הלואה נשך. אך בראותך כי הוא מעצמו בא ומחלה פניך תיקח מידו, הלא תחל להתפתות ולומר לא פשעי ולא חטאתי ה', כי לא שאלתי ממנו מאומה כי אם הוא ציוה לי אחי קח מידי אשר הובאת לך. ודע איפה כי עוד מעט כי תטעם מהרווח, עוד תוסיף כי גם שלא יאבה לתת לך אתה לא תלונו אם לא בנשך כסף. ועל כן אנכי מצווך **את כספך לא תתן לו בנשך**. ועדיין לא תהיה רק על הכסף אשר תיתן לו. אך עדיין מן המאכל אשר תאכל, אם תשאיל לטוב שכן

קרוב, לא תתן לו להוסיף לך בשכר ההמתנה. אך עוד מעט תבוא עד ככר לחם, כי גם על פת לחם תפשע לבלתי הלותרו אם לא בריבית. וזהו שסמך ואמר **ובמרבית לא תתן אכלך**.

לח אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את-ארץ כנען להיות לכם לאלהים :

ושמא תאמר הלא אחד משלש אני נוטל עליו לקחת שכר על הלוואתו, כי הלא למה הוא רש ואני עשיר. אך הוא אחת משלש:

או כי אני צדיק לפני ה' ממנו,

או שמזלי טוב ממזלו,

או שהשתדלותי העשיריני מה שהוא לא השתדל כמוני ויחסר לחמו.

ועל כן על כל אחד משלש אלה לי הכסף ולי הזהב, לי ולא לו, ולמה אתן לו את כספי וזהבי חנם אין כסף. על כן הנני בא להשכילך כי בכל מעמד שלשתן לא קנית לא כסף ולא זהב.

כי על הראשונה על הזכות **אני ה' אלוהיכם** שלך ושלו כמוך כמוהו, ובמה ידעת כי זכותך רב מזכותו. ואם על המזל ראה **אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים**, אשר לא היה רק על ידי שדד המזלות, הרי כי אין מזל מעלה או מוריד כנודע. כי מאמרם ז"ל, באומרם (מועד קטן כח א) לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא, אינו כפשוטו כמפורש אצלנו בשער המזלות.

וגם הסבה השלישית שהיא מפאת ההשתדלות, גם זו איננה, כי הלא **הוצאתי כו' לתת לכם את ארץ כנען**. כי אין השגחה והצלחה ועושר גדול כצאת ממצרים מהיות עבדים ותת להם ארץ כנען זבת חלב ודבש, ולא בהשתדלות כי אם לתת להם כאילו מידי הם לוקחים בלי יגיעה והשתדלות, כי עם כבוש יכבשו, ועמל לאומים יירשו. הנה כי גם אין ההצלחה תלויה בהשתדלות.

ושמא תאמר אם כן איפה למה זה היה עני, הלא הוא כי הנה תתי לכם ארץ כנען אז, לא היה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק שיקשה לך למה לא השבעתי את הרש הלז מרוב טובה. כי הלא לא כיונתי רק להיות לכם לאלוהים, כי בהיותכם בחוץ לארץ לא היה לכם כן, כמאמרם ז"ל (כתובות קי ב) כי כל יהודי הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. ועל כן לכונן אלוהותי בכם שהוא להיות לכם לאלוהים נתתיה לכם, לא להשביע את כל יושבי בה מטובות העולם הזה. כלומר ולכן בכבשי דרחמנא לדעת טעם היותו מוריש ומעשיר אל תשית לבך, והנח הדבר לאל דעות ה'.

או יהיה עניין הכתובים בדרך אחרת. (לו) **אל תקח מאתו וכו'.** לומר הלא אני קצבתי מראש השנה לאיש ואיש סך פרנסתו והצלחתו (ביצה טז א). והנה לא קצבתי אני מנה ללווה הלז

לצרכו ועשרים דינרים אחרים בשביל נשך אשר תיקח ממנו כשתלווה אותו, כי לא עשיתי חשבון על האיסור. באופן שמה שתיקח ממנו שיעור הנשך ומרבית אינו מאשר אתו כי אם ממני, כי אצטרך לתת לו ולסתור הדין והקצבה שקצבתי לו. וזהו **ויראת מאלוהיך**, כי מאלוהיך אתה בא ליקח ואת דינו אתה בא לסתור. והנה כאשר אסתור דין העניין להוסיף על אשר קצבתי לו בראש השנה, כן אסתור דינך שקצבתי לך הרבה. כי הלא כל אשר אוסיף לו ממך אקחנו מאשר קצבתי ונתתי לך. כי הלא מה שהעשרתי אותך עד כה הוא כי **וחי אחיך עמך**, כי חיי אחיך הדל, דמי חיותו הוספתי בממונך למען פרנס אותו על ידך, כי חיי אחיך עמך, אך מעתה הנני הולך וממעט מאשר לך עד בואך עד ככר לחם. (לז) והוא כי לא בלבד אעביר ממך חי אחיך שעמך אשר היה חלק הדל והוספתיו על ממונך, כי אם שאחרי זאת את כספך שלך, כלומר בלי חלק העני כי אסירנו ממך על הרבית הראשון שלקחת כי אם עתה גם כן כשתשנה באיוולתך, את כספך בלבד הנשאר אני מצוון לאמר **לא תתן לו בנשך**, אחר אומר **כספך** ולא אמר כסף. ואם גם זה תעבור, דע לך כי עוד מעט יתום כספך עד בלתי ישאר לך רק אוכל אשר היה באסמך ללחם ביתך אשר ישאר לך. ועל שארית הפלטה אני מצוון כי **ובמרבית לא תתן אכלך** פן יאבד גם אכלך. ולא אמר לא תתן את אכלך כמו שאמר את כספך, לרמוז כי בבואך לתת אכלך לא על היות לך ריבוי אוכל תעשה, כי אם גם כי מעט אכלך יהיה בעוון תתך הכסף בנשך, עם כל זה אני צריך להזהירך **במרבית לא תיתן אכלך** אחר שהורגלת בחטא.

והוא עניין מאמרנו על משנת התנא (אבות ד ט) וז"ל.

רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את

התורה מעושר סופו לבטלה מעוני, ע"כ.

והנה פשט דבריו נראה כי אשר יקיים את התורה מעוני יזכה להעשיר, וכל המבטל מעושר יעני. והנה עד ממהר רבי חנינא בן דוסא שקיים את התורה מעוני ולא העשיר עד יום מותו, וכן רבי אלעזר בן פדת ורבה בר נחמני ורבים עד אין קץ כיוצא בהם. וכן כמה עשירים ביטלו את התורה מעושר ולא הענו.

ועוד כי כאשר אמר מה משפט המקיים התורה מעוני, למה לא אמר מה משפט המקיים מעושר. וכאשר אמר משפט המבטל מעושר למה לא דבר על המבטל מעוני.

אך לבוא אל העניין, נקדים כי באחד משני פנים מנסה הוא יתברך את האדם, או בעושר או בעוני. והנה על זאת יתלונן כל עני, מי יתן וינסני ה' בעושר, ולא ידע כי בפש מאוד יתעתד ליאבד. והוא כי גדולה סכנת ניסיון העושר מסכנת ניסיון העוני. והוא מאמר שלמה בחכמתו (משלי ל ח - ט). ראש ועושר אל תתן לי וכו' [פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' ופן אורש וגנבתי ותפשוני שם אלוהי]. ומשני ניסיונות שאני בורח הקשה משניהם הוא העושר. כי בעוני

לא אסתכן רק לעבור עליו בשני לאוין, שהוא פן אורש וגנבתי, וגם לאו של שבועה כי ותפשתי שם אלוהי לישבע לשקר. אך לא זו בלבד סכנת ניסיון העושר, כי אם פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' שהוא לכפור בעיקר חלילה. הנה כי ניסיון העוני הוא טוב מניסיון העושר. והוא כי העוני מכניע את האדם, ומההכנעה יבוא הכישרון יותר בטוח מהפכו. מה שאין כן העושר, כי ממנו תוצאות מות הרשע וסכלות הוללות כל עוון ופשע. וזה היה מאמרו יתברך את ישראל אני בחנתיך ולא בכסף וכו' (עיין ישעיהו מח י), כלומר ועל כן עמדת. מה שאין כן בעושר כי תתעתד לבעוט.

וזה מאמר ר' יונתן כמדבר על לב העני לומר, אל תקוץ בתוכחת העוני כי הלא הוא טוב לך מהעושר. כי הנה דע לך כמה טובת העוני, כי אם תזכה לקיים את התורה מעוני על כי יכניעך והיא הכנת הכישרון, סופך שאם יהיה שתעשיר אחר כך לא יספיק גסות הרוח להחטיאך, כי מאשר דבקה בך הכנעת העוני הושרשה בך. מה שאין כן אם היית עשיר כי אשר יבטלך העושר את התורה כדרכו, כי כל כך תושרש בגסות הרוח לחטא, עד כי גם כי תהיה אחר כך עני לא יספיק העוני להכניעך אחרי אשר הוטמאה נפשך מצד העושר.

וזה ענין מאמר התורה, ראה כי על ידי עושר תבוא ליקח נשך ומרבית. ולא בלבד כאשר עוד לך מעות שתבוא להלוותו בנשך, כי אם גם סופך לבטל התורה מעוני. כי גם כשלא יהיה לך כי אם אכלך תבוא לתתו בנשך.

והנה זה לך מה שתתרושש ותלקה בעולם הזה, מלבד מה שתפסיד נפשך בעולם הבא. (לח) כי הלא אם קיימתם מצוותי **אני ה' אלוהיכם**, מה שאין כן בעברכם. וגם אני הוא **אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים**. והוא מאמרם ז"ל (תורת כהנים פסוק לח) כי הלוא ומלוא בריבית הוא ככופר בה' וביציאת מצרים. ואחשוב הוא כי המלווה בריבית הוא יורה כי הרווח והצלחה תלויה בטבע שממון מרוויח ממון, ואינו יתברך מוריש ומעשיר בהשגחה להקים מעפר דל והפכו. ואם כן הוא כופר בה' אלוהי ישראל שהוא לבדו המשגיח. וכופר ביציאת מצרים, כי שם היה המופת גלוי לכל העמים כי אין דבר בטבע כלל כמדובר במקומו. כי אז שינה הוא יתברך כל טבעי העולמות ואין טבע עולם השפל עומד לפניו יתברך, כאשר אז שינה והורה שליטה בארבע היסודות, וכן בעולם הגלגלים ששידד המזל, ושולט בעולם המלאכים שהרג את שרו של מצרים (**שמות רבה** כב ב) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות יד ל), באופן שאין עוד מלבדו. וזהו תתו יתברך לישראל ארץ כנען, על כי שם אין שר ואין מזל שולט בו, כי אם הוא יתברך לבדו. וזהו **לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלוהים**. לומר כי על כן יחויב כל איש ישראל לבטוח בה' לבדו, ולא יפנה אל הצלחה מפאת טבע ושר או מזל, כי אם אל מגדל עוז שם ה'. ובזה יותן טעם אל אומרים ז"ל כי במתים

שהחיה יחזקאל לא קם איש שהיה מלוה בריבית, שהוא כי על אשר שם על הטבע מבטחו גם לא ישתנה הטבע בשבילו, כי אם שצדיק באמונתו יחיה.

עוד יתכן על דרך זה שאמר, הלא עד כה דברתי עליך מלוה כי תורש כדל הלוה. אך לא יעלה על רוחך כי לא נבאש גם הלוה בעיני בתתו לך נשך כספך. כי הלא הצד השווה שבשניכם הוא כי **אני ה' אלוהיכם** של שניכם **אשר הוצאתי את שניכם מארץ מצרים**, ובשני הדברים כפרתם שניכם כמדובר. וזהו אומרו **אלוהיכם** לשון רבים עם כל שאר הכתוב.

או יהיה ענין הכתובים בדרך אחרת. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל (בבא בתרא י א) ששאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא ואמר אם הקדוש ברוך הוא אוהב עניים למה אינו מפרנסם, משל למלך שכעס על עבדיו וגזר שלא יאכילום ושלא ישקו אותם מי שמפרנס אותם אינו חייב מיתה; אמר לו רבי עקיבא משל למלך שכעס על בנו וכו' מי שמאכילנו אינו מחזיק לו טובה וכו'. הנה כי כוונת טורנוסרופוס כי בשנאה הדפה את העניים. ודעת רבי עקיבא כי אינו רק כאשר ייסר איש את בנו שגוער בו וטורדו מעל שולחנו עד יכניע לבבו לעשות רצון אביו, באופן שלא יבצר מהיות כי ברגע באפו חיים ברצונו. ויתכן כי להסיר מלב איש שוגה כסברת טורנוסרופוס, ומה גם כי יבוא הלך לאיש עשיר לשאול לו כסף, ילונו הלוואת חן כדת משה וישראל בלא נשך, כי העשיר יענה עזות, או בקרב לבו יסכים ויאמר הלא משנאי ה' אשנא, כי לולא ה' שנאו ואותי אהב לא החסיר לחמו, כי לא ירעיב ה' נפש צדיק כמוני היום כי חלק מכבודו ליראיו ואם כן איפוא מאשר הורישני ה' אלוהי, הייטב בעיניו אתננו לאשר שנא בלא כסף ובלא מחיר. (לו) על כן להסיר מלבו בא האלוהים ויאמר **אל תקח מאתו כו' ויראת מאלוהיך**. כלומר **ויראת** מלומר כי הוא יתברך אלוהיך ולא אלוהי הדל ההוא כי על כן הורידו ארץ כי הלא אחיך הוא, וזהו **וחי אחיך עמך**. ואשר חשבת שאתה נותן לו ועל כן תבקש לך תואנות, הנה שקר הוא, כי אדרבא חיי עמך כי בכלל נכסיך הם חיי נפש אשר לו על הדרך הקודם. (לז) באופן שאחר שחלק מזונו אתך הוא ומשלו אתה נותן לו, נמצא כי **את כספך לא תתן לו בנשך**. כלומר כי בתתך לו את כספך בנשך את כספך לא תתן לו כי אם את כספו שלו אתה נותן לו בנשך. וכן **במרבית לא תתן אכלך** כי אם אכלו, והייטב בעיני ה' תקח מממונו ממנו נשך.

ואשר אמרתי **ויראת מאלוהיך**, כי ה' אלוהיך ולא אלוהיו כי שנא שנאו, (לח) לא כן הוא רק **אני ה' אלוהיכם** שלו ושלך. כי הלא כל כך נסים ונפלאות עשיתי להוציא אותו ממצרים כמו להוציא אותך, וגם שהיה **לתת לכם את ארץ כנען**. ואם כן למה לא החזקת בידו אחוזתו בה וברכת הארץ כמוני, אך יורה כי אותי אהבת והשבעתני ואותו שנאת ותרעיבהו. אל יעלה על לבך כי מה שנתתי לכם ארץ כנען היה להאכילכם טובה. שעל כן תאמר שאחר שלכך **הוצאתי אתכם [וכו'] לתת לכם כו'**, ואחר שלך השפעתני טובה ולא לו, יורה כי עיקר הוציא אתכם

ממצרים היה למענך וכיוצא בכך ואגבך יצא גם הוא כי על כן עזבתיו. כי דע איפה כי מה שעשיתי **לתת לכם את ארץ כנען** לא על פריה וטובה היה רק **להיות לכם לאלוהים**, כי אין שם שום שר ומזל, והדר חוצה לה דומה כו' (כתובות קי ב). עוד יכוון כי ארץ ישראל אינה רק על ידי ייסורין, וזהו **להיות לכם לאלוהים** הוא דין. ואם כן יותר אני מחבבו ממך שיסרתיו למשפט כי את אשר יאהב ה' יוכיח.

או יהיה שיעור הכתובים שאומר הוא יתברך, (לו) **אל תקח מאתו כו'** למה כי הלא **ויראת מאלוהיך** אשר נתן לך את ממונך. כי לו יתברך הכסף והזהב ואינך בעל הממון, כי אין כסף לאדון זה ויש כסף לאדון אחר יתברך לעד, ואיך ולמה תקח נשך ממה שאינו שלך.

ושמא תאמר אם כן איפה גם את הכל יקחו עניי עם. לזה אמר לא כן הוא רק **וחי אחיך עמך**, כי ממך הוא העיקר והוא טפל עליך **וחי אחיך עמך**. וכדעת רבי עקיבא (בבא מציעא סב א), על שנים ההולכים במדבר וביד אחד מים, שאם ישתו שניהם ימותו שניהם ואם ישתה אחד יחיה השותה, שאמר שישתה הוא לבדו כי **וחי אחיך עמך** כתיב.

ועוד שתיים רעות אתה עושה. (לז): א. **כי את כספך לא תתן לו בנשך** כי אם את כספי, כי כל אשר לך לי הוא, וגם אינך נותן הריבית לו כי אם לי, כי הלא מלוה ה' חונן דל, ועלי לשלם, נמצאת חונן ומלוה לו כדי שאפרע הקרן והריבית לו. (לח) וכן לא יעשה, **כי אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען**. ולא בשבילי עשיתי, כי אם להיות לכם לאלוהים לצבי ולכבוד לכם, ואתם תלוו עלי את ממוני בריבית, וכדי בזיון וקצף.

לט וכי-ימוך אחיך עמך ונמכר-לך לא-תעבד בו עבדת עבד :

מ כשכיר כתושב יהיה עמך עד-שנת היבל יעבד עמך :

מא ויצא מעמך הוא ובניו עמו וישב אל-משפחתו ואל-אחזת אבותיו ישוב:

מב כי-עבדי הם אשר-הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד :

מג לא-תדרה בו בפרך ויראת מאלהיך :

מד ועבדך ואמתך אשר יהיו-לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה :

מה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו:

בארצכם והיו לכם לאחזה :

מו והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני-

ישראל איש באחיו לא-תדרה בו בפרך :

הנה מלת **עמך** מיותרת, וכן מלת **עמך** שבפסוק שאחריו **כשכיר כתושב יהיה עמך**, וכן מלת **עמך** שבסוף הפסוק באומרו יעבור עמך.

- ב. **אומרו** (פסוק מא) **ויצא מעמך**, שגם **אומרו מעמך** הוא מיותר.
- ג. כי אחר **אומרו ויצא כו'** מי לא ידע שישב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו.
- ד. **אומרו** (פסוק מב) **כי עבדי הם**, לשון רבים, ולפניו ולאחריו לא דבר על העבד רק בלשון יחיד.
- ה. **אומרו** (שם) **לא ימכרו ממכרת עבד**, כי הלא **אומרו לא תעבוד בו עבודת עבד** היה בכלל ולמה נאמר, וגם בלשון משונה מהקודם.
- ו. **אומרו** (פסוק מג) **ויראת מאלוהיך**, כי הלא אין דרך לאמר ויראת מאלוהיך רק על דבר מסור ללב, שאם לא כן על כל מצווה יאמר כך.
- ז. **למה** חזר בסוף העניין לומר פעם שנית (פסוק מו) **לא תרדה בו בפרך**.
- ח. **אומרו** (שם) ובאחיכם בני ישראל איש באחיו, כי **אומרו איש באחיו** הוא מיותר.
- ט. **למה** הכניס עניין הגויים (פסוקים מד - מו) בקרב עניין ישראל.
- י. **אומרו** (פסוק מד - מה) מהם תקנו זה פעמים ובכל אחד מהם מלת מהם מיותר.

אך הנה כתבנו למעלה, מרבתינו ז"ל כי אם איזה עוון אשר חטא היה לעני לא היה ממרק אשמתו בעוני כי אם בייסורין אחרים, אם לא למען שעל פי דרכו יזכו בו העשירים, ומעדיף הוא יתברך חלק מזונו על נכסי העשיר למען משל עני יתן לו, ויעלה עליו הוא יתברך כאילו משלו הוא נותן לו. ובזה יאמר **כי ימוך כו'**, לומר הנה טרם אדבר **לבלתי תעבוד בו עבודת עבד** בעבד עברי הנני מקדים לך טעם לשבח המצווה הזאת. והוא **כי ימוך אחיך** ואינו עשיר כמור, הלא למה שהוא עמך שתזכה אתה על ידו. וחלק מזונו אצלך מאתי, ואילו היית זן אותו כדין לא היה נמכר. אך אתה הסבות שנמכר לך, לכן מה שאתה זן אותו אפילו לא נמכר לך היית חייב. אם כן **לא תעבוד בו עבודת עבד**, כנודע שמלאכה בזויה אינו יכול לעבוד בו כגון קצב או בורסי.

עוד יתכן כיוון באומרו **לא תעבוד בו כו'**, ולא אמר לא תעבידנו **עבודת עבד**. אך יקרה לפעמים שעם היות לאיש עבדים יעשה בעצמו אחת מעבודות הבית, ואז מי מעבדיו או משרתיו יראנו ולא יתן יד ימינו לעוזרו. כן יאמר פה, הלא אפשר שאתה הרב תעבוד עבודת עבודה, לא תאמר האם יש עבד חפשי מאדוניו כי יעבוד הרב ולא יהיה לו עבדו לעזר מעט, הלא עתה כמוני כמוהו. לזה אמר **לא תעבוד בו**, לומר לא תעבוד אתה העבודה בו שתעבוד כדי שיעשה עמך.

מ כְּשִׁכִּיר כְּתוּשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד-שְׁנַת הַיָּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ :

ושמא תאמר הן אמת שהייתי חייב לזון אך לא לתת לו מעות גם כן עם מזונו, והנה עתה נתתי לו דמי ממכרו. אל תחוש, כי הלא הוא כאלו הקדמת לו דמי שכירות. כי הנה כשכיר **כתושב יהיה עמך**, אך לא כשכיר דעלמא אשר שלשה דברים לו.

א. כי אינך מחויב להאכילו ממה שאתה אוכל, ולהשקותו ממה שאתה שותה, ולהשכיבו במשכב כמשכב שאתה שוכב בו;

ב. שאינו חסר מעבוד עד נכוי כל דמי שכירותו משלם;

ג. שיכול להשכיר עצמו למלאכה בזויה. אך לזה שלש אלה לא תעשה לו.

ועל האחת אמר יהיה עמך, לומר כי הווייתו יהיה עמך שווה לך. והוא הנודע מרבתינו ז"ל (קידושין כב א) שלא יאכל הרב פת נקיה ויתן לעבד פת קיבר, ולא ישתה הוא יין ויהעבד יין חדש, עד אומרם שאם אין לו אלא כוס אחת שיתננו לעבד; וכן המשכב לא ישכב הרב על הכר והעבד על הארץ, ואם אין הכר נרחב שאינו מחזיק אלא איש אחד שישכב הרב על הארץ והעבד על הכר. וזה ירמוז אומרו יהיה עמך, שהווייתו במה שאינו מעניין העבודה יהיה עמך בשווי אחד.

ועל השנית אמר עד שנת היובל כו', שאם פגע היובל תוך שבע שנים יצא, עם שמן הסתם היה ממכרו על השבע שנים.

ועל השלישית אמר יעבוד עמך, כי תהיה עבודה שווה אליך עבודה נאותה לך. וזהו **יעבוד עמך**, עבודה שאתה והוא תוכלו לעשותה כאחד, לא מלאכה שלך היא נמבזה ונמס. אפילו להוליך כלים לבית המרחץ ואפילו מלאכה שהתלמיד עושה לרבו, אין עבד עושה לרבו כו'.

מא ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל-משפחתו ואל-אחזת אבתי ישוב:

ולכן בצאתו ביובל או בשביעית, אל תתהדר שאתה מוציאו כי אם **ויצא** כמעצמו. כי לא מתחתך הוא **יוצא** כי אם **מעמך** מהיות שווה לך.

ולא עוד כי אם שאין צריך לומר שאין בו גדר שכיר, כי אם גם גדר שעבוד בעל חוב אין לך עליו. כי הלא בעל חוב אינו יכול לזון אשתו ובניו עד שיפרע בעל חובו, וזה אתה מחויב לזון אשתו ובניו עמו שאם לא כן מי הכניסם שיצאו, וזהו הוא ובניו עמו. ודקדק באומרו עמו כי אין יוצאים עמו רק בני אשתו היהודים, אך לא אשר הוליד לרבו משפחה כנענית שמוסר לו אם יש לו אשה ישראלית, כי בני השפחה יהיו לאדוניו לעבדים.

ושמא תאמר כי אין שעבוד גדול מזה שמחלל זרעו בשפחה כנענית. כי זה אינו פוגם בו, כי הלא **ושב אל משפחתו** בצאתו שאינו מהיחס, וגם לא מהנחלה כי הלא –

מב כי-עבדי הם אשר-הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד :

ושמא תאמר כי הלא כל זה הוא בנמכר סתם, אך אם בשעת המכר אתנה עם הנמכר לעבוד בו עבודת עבד שיהיה גופו קנוי כדרך סתם עבדים, הלא יהיה לי עבד עולם כי כל תנאי שבממון תנאו קיים (קידושין יט ב). לזה הנני מודיעך **כי עבדי הם** כל בית ישראל **אשר הוצאתי כו'.** לכן **לא ימכרו ממכרת עבד,** כי אף בהיות המכר להיות ממכרת עבד לא יקנה. ועל כן דבר לשון רבים כי עתה חוזר אל כל ישראל, לומר כי כקונה כמוכר כל ישראל עבדיו יתברך המה, ואיך ימכור עבד אדון זה לעבד אדונו זה מבלי שימכור אדונום והמכר יהיה קיים. ועל כן לא נאמר **לא יעבוד בו עבודת עבד** כי אם **לא ימכרו כו',** כי על מכר מחודש ידבר שנמכר ממש ממכרת עבד על מנת שיהיה עבד ככל ממכרת עבדות. מה שאין כן למעלה כי אם שנמכר לו סתם.

או שיעור הכתוב שאומר **כי עבדי הם** כקונה כמוכר כו', ולכן יש טענה לבטל המכר כי הלא אין עבד אדון אחד יכול למכור את עצמו. וזהו **לא ימכרו ממכרת עבד** שהיא ממכרת של עבד. כי ממכרת הרב היא ממכר ולא ממכרת העבד, והרב הוא יתברך לא מכרו לך. וזהו שלא אמר ממכרת עבדות כי אם עבד, שהוא של עבד עצמו.

מג לא-תרדה בו בפרך ויראת מאלוהיך :

הנה על פסוק (שמות א יג) ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך, פירשו ז"ל (סוטה יא ב) בפה רך בלשון רכה שהיה להינצל מהעונשים. ועל דרך זה יאמר פה, הלא הזהרתיך לבלתי עבוד בו עבודת עבד, **לא תרדה בו** רידוי שהוא רודה על עבדו שהוא עבודת עבד, ויהיה בפה רך שתחילה פניו עד יתרצה ותאמר מרצונו הוא עושה. כי הלא **ויראת מאלוהיך,** כי אתה עושה הכנות לשיעשה מה שאין לבו חפץ. כי הוא יתברך יודע כי לא מלבו הוא עושה לולא חלית פניו ובוש ממך.

מד ועבדך ואמתך אשר יהיו-לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה :

ואל תקוץ ותאמר אם אני מחלה פניו בפה רך והוא מודה ועושה, למה ימנעני הוא יתברך מלעשותו. (מד) לזה אמר דע לך כי **עבדך ואמתך אשר יהיו לך,** שהם ירודים לך בהדרגה כעבד בערך אדון, הלא הוא מאת הגויים גרועי האיכות ממך. והטעם הוא על כי מהם תקנו, כלומר מה שהוא מקרבם ומהם נפשם תקנו כי היא נקנית לך שאינה מסוגך,

מו והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני-ישראל איש באחיו לא-תרדה בו בפרך :

ועל כן **לעולם בהם תעבדו**. אך **ובאחיכם בני ישראל** לא כך הוא. כי אם **איש באחיו**, שאין איש נפרד מחברו מפאת נפשותם כי כולם נפש אחת, כי אחדות אחת לכולם כי משורש אחד נוצרו כמפורסם אצלנו במקומות רבים. וזה יאמר ובאחיכם שהם בני ישראל כולם ענפים מגזע אחד, נמצא שהם איש באחיו שכל איש נכלל ודבק באחיו. ואם כן לא תרדה בו בפרך, כלומר בטעם זה הטבתי אשר אמרתי **לא תרדה בו בפרך**.

או יאמר **והתנחלתם כו'** לתת טעם אל אשר הערנו. כי מאומרו **ובאחיכם בני ישראל כו'** הוא מיותר כי הרי נאמר למעלה. אך יאמר הנני מבשר אתכם כי **והתנחלתם אותם לבניכם**, וגם **לעולם בהם תעבדו** בזכות מה **שובאחיכם בני ישראל כו' לא תרדה בו בפרך**. והוא אשר תלה הנביא ירמיה צרת הגלות המר והנמהר במה שלא שלחו ישראל את עבדיהם העבריים חופשים (ירמיה לד ח - טז).

מז וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר :

מח אחרי נמכר גאלה תהיה-לו אחד מאחיו יגאלנו :

מט או-דדו או בן-דדו יגאלנו או-משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או-השיגה ידו ונגאל :
נ וחשב עם-קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו :

הנה אומרו **עמך** זה פעמים שניהם מיותרים, וכן אומרו **עמו**. אמנם הנה חברת צדיק עם רשע הוא היזק לצדיק מחברת הרשע והנאה לרשע מחברת הצדיק. כמאמרם ז"ל (**בראשית רבה** מא ח) וירא ה' אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו (עי' בראשית יג יד), מה שאין כן עודנו בחברתו, אך לוט נמשכה לו טובה בחברת אברם כי וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים (שם שם ה), כי מהיותו הולך את אברם זכה את כל הכבוד הזה. אך אמנם יש הפרש בין אשר הרשע הוא המתדבק אל הצדיק ובין כשהצדיק הוא הולך ונמשך אחר הרשע. כמאמרם ז"ל (בבא מציעא ע ב) שהישראל רשאי ללוות בריבית מן הגוי כי הישראל יברח ממנו והגוי הוא ימשך אחריו, אך להלוותו אסור כי הישראל יתדבק בו וילך אחריו.

מז וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר :

וזה יאמר פה **כי תשיג יד גר ותושב** שיהיה לו עושר, הנה טובה זו תמשך לו להיותו **עמך** שבא ומתדבק עמך. אך אתה לא תמשך לך רעה מחברתו כי הוא הבא אחריו ומתדבק עמך. אך **ומך אחיך עמו** אותו שמתחבר עמו, אך לא אתה שאדרבה הוא המתחבר עמך. וזהו **וכי**

תשיג וכו' עמך ומך אחיך עמו. ומתחילה לא יוכל יצרו לשטנו עד גדר מכור עצמו לעבודה זרה, כי אם **ונמכר לגר תושב עמך** הבלתי עובד עבודה זרה אשר הוא **עמך**. אך לא יתפקר לימכר לעבודה זרה כי אם עוד מעט, וזהו או לעקר משפחת גר.

מח אחרי נמכר גאלה תהיה-לו אחד מאחיו יגאלנו :

אך לא תדחה אותו בשתי ידיים לומר הלא אתה הסבות שדבקת עמו. כי אם אחרי **נמכר** גאולה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו.

מט או-דדו או בן-דדו יגאלנו או-משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או-השיגה ידו ונגאל :

והקרב קרוב קודם. **או דודו** הוא הקודם לנחלה אם אין לו אחים, **או בן דודו** אם גם דוד אין לו, **או משאר כו'** אם גם אין בן דודו. ואם אין לו מי שיסמוך עליו אז ה' יעזרנו, **והשיגה ידו ונגאל**.

נ וחשב עם-קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו :

ולא יפקיע מזכות הגוי, ומה גם כי הישראל עצמו היה סיבה, כי אם **וחשב עם קונוה כו'.**

ודרך רמז יאמר:

לט וכי-ימוך אחיך עמך ונמכר-לך לא-תעבד בו עבדת עבד :

כי ימוך אחיך כו', כי ידבר הוא יתברך עם נפש האדם, ואומר לה **כי ימוך אחיך** ממצוות עשה עמך, ויהרהר תשובה **ונמכר לך**, שמקבל עליו ומשעבד עצמו לך לימשך אחריך הנפש. כיון שאין בו עבירות רק העדר מצוות עשה, **לא תעבד בו עבדות עבד**, לשים בלבו סיגופים רבים

מ כשכיר כתושב יהיה עמך עד-שנת היבל יעבד עמך :

כי אם לאט לו בתחילה **כשכיר**, כי תאמר לו אל יהי עול מצוות עליך למשא, כי איני שואלת ממך כי אם יום אחד **כשכיר** שתשוב היום בלבד שמא תמות למחר, ואחר כך עוד מעט אחר שהיחל ואחז צדיק דרכו **כתושב יהיה עמך**, כי אפילו שלא ישים בלבו שימות למחרתו כי אם תושב בעולם הזה, עם כל זה יהיה עמך לעבוד את ה'. ועל ידי זה ההרגל לא בלבד כתושב

בכ"ף הדמיון, כי אם **עד שנת היובל** היא שנה שלקברות יובל, עד ועד בכלל **יעבוד עמך** ולא ירפה.

מא ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל-משפחתו ואל-אחזת אבותיו ישוב:

ואחר כך **ויצא מעמך** במותו כיוצא, ומתפרד מן רעהו בלי צער מלאך המוות כיוצא בטוב לב, כי זכיות אשר עמו יתלוו עמו. ומתחילה **ושב אל משפחתו** שישכב עם אבותיו, ואחר כך שעה אחת קודם תחיית המתים **אל אחוזת אבותיו** היא עפר האדמה **ישוב**, אשר ממנה קורץ **ישוב**. והוא מאמר ר' אחאי בר יאשיה (שבת קנב ב), כי מאמר הכתוב (בראשית ג ט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב יהיה לצדיק שעה אחת קודם תחיית המתים. והיא אחוזת אבותיו כי מן האדמה קורץ ושם היא אחוזתו.

או יאמר ואל אחוזת אבותיו, היא ארץ ישראל, ישוב לתחיית המתים על ידי גלגול מחילות גם אם על האדמה טמאה ימות ושם יקבר.

מב כי-עבדי הם אשר-הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד :

ושמא תאמר הלא הגוף לא היה רק כלי ומלבוש גשמי בעלמא, מה לי ולצרתו אם יבלה ויאבד אחר מותו, ויהי נא ככל מלבוש אשר ילבש איש שאחרי בלותו יחבק אשפותות ויהיה עדי אובד. וכעבד איש מקנת כסף, כי כל כסף מקנתו לא היה כי אם על זמן שעודנו בחיים חיותו אך לא אחרי מותו, וישוב אל הארץ כשהיה, כן יהיה הגוף הלזה, ולמה השב תשיבנו לתחיית המתים. אל תאמר כדבר הזה, כי הלא אינו דומה העובד את איש לעובד להקב"ה. וזהו **כי עבדי הם**, וכמה נפלאות עשיתי בשבילם. ולא אמרתי אגלגל נשמות עמי אשר במצרים במות כל הנמצא אז בחיים בזולתם, ואת גופות היוצאים מהם אשאיר שם ככל המון המצריים בלי נשמות קדושות. אך החשבתי גם כן הגופים ועשיתי נסים גדולים. וזהו **אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, לכן לא ימכרו ממכרת עבד** של בשר ודם שאין מכירתם רק עוד העבד בחיים. אך אשר **עבדי הם** לא יפסדו ויאבדו עדי עד, כי אם עוד ינובון בשיבה בתחיית המתים.

מג לא-תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך :

וגם עוד גופם בחיים **לא תרדה בו בפרך** כמדובר.

מד ועבדך ואמתך אשר יהיו-לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה :
מה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה :

ועבדך ואמתך, הם כחות הטומאה אשר פעלת בעונותיך כאומרו **אשר הולידו בארצכם**. אשר לא יבצר ממך אם מעט ואם הרבה, **אשר יהיו לך מאת הגויים** שלמדתם מעשיהם מהם **תקנו**, כי תשובו מהם מאהבה ויהפכו לזכיות קנויים לכם, כמאמר ריש לקיש (יומא פו ב) גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות, ומסקנת הגמרא שהוא בשוב מאהבה.

מו והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת ארצה לעלם בהם תעבדו ובאחיכם בני-ישראל איש באחיו לא-תרדה בו בפרך :

והתנחלתם אותם כו', כי יהיו לכם לנחלה לאכול פרים וטובם. אך **ובאחיכם כו' לא תרדה בו** כו' כמדובר.

או יתכן לדרוש רמז הרומז במקראי קדש האלה על הדרך האמור אך בהפוך הנושאים. והוא כי ידבר הוא יתברך עם הגוף. ואומר לו (לט) **כי ימוך אחיך** הנפש, שתגרע מאיכות קדושתה להיותה עמך כי חומר אתה, ותמשיכנו אחריו עד **שנמכר לך** בדמי שלש עונות ראשונים כי מאז נותרה כמכורה לחומר לחטא לו. והנני מבקש ממך **לא תעבוד בו עבודת עבד** לשעבדו תמיד תחתך, (מ) כי אם **כשכיר** לי **וכתושב** עם היותה גר בארץ **יהיה עמך** לתועלתך גם אתה, **עד שנת היובל** שאתה תובל עמך **יעבוד עמך**.

(מא) **ושמא תאמר** הלא נוח לה שלא באה פה אחר שהיא בסכנת איבוד אם תמשך אחריו. דע כי הכוונה הייתה כדי **שויצא הוא ובניו עמו**, שתצא ממך במותך היא ושרפי קדש אשר בראת במצוות אשר תעשה למטה בארץ. מה שאין כן אם נשארה שמה תמיד כי בנים לא יהיה לה.

ושמא תאמר הנה זה היא אם הייתה בטוחה לשוב מיד אל שורש אחיזתה למעלה האמתי אשר לא תצטרך להתגלגל עוד. אך אם לא כן יהיה מה לה להוסיף עמה. לזה אמר הנה אם לא תשוב מיד אל אחיזתה העיקרי, הלא לא יבצר ממנה כי **ושב אל משפחתו** הם קרובי נקודת שורש אחיזתה, כהפרש שיש בין בני משפחה לאבי האיש עצמו. כן אם פעם ראשונה ישוב אל משפחתו שלא תעלה עד נקודת עליית שורשה, לא יבצר כי בשנית **ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב** היא אחוזת שורשיו העצמיים. וייחס הדבר אל משפחה יהיה עניין מאמר **ספר הזוהר** (פרשת ויחי ריח ב), כי טרם הסתלק הצדיק מן העולם יוצאים קרוביו ובני משפחתו ובאים להקביל לו פנים והולכים עמו עד מקום מנוחתו. וזהו אומרו פה **ושב אל משפחתו**, כי גם טרם הגיעו אל מדרגת נקודת שורש אחיזתו ובאו אליו בני משפחתו ללוותו עד מקום מנוחתו של הגלגול ההוא.

(מב) וחוזר הוא יתברך אל אזהרתו שמזהיר את הגוף על הנפשות, ואומר **כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לכן לא ימכרו כו'**, שאם נמכר לך ללכת אתך אחר הנאותך לא תהיה ממכרת עבד שהוא לעולם. (מג) רק שתמהר להוציאו משעבודך **ולא תרדה בו בפרך ויראת מאלוהיך**. (מד) כי אם יהיה שאם החטאת את נפשך תהיה עמה לפרוש מהנאות העולם ולחזור בתשובה שלמה.

ולא עוד, אלא שגם העונות שעשית מזיד תעשה אותם זכויות וכחות קדושים, שהוא בשובר מאהבה כמפרש בגמרא על מימרת ריש לקיש (יומא פו ב). וזהו **ועבדך ואמתך כו' מהם תקנו** כמדובר בדרך הקודם עד סוף העניין.

והנה עד כה דברתי על מה שימוך אחיך מזכויות ונמכר אחר התאוות, אך עדיין הרוב הן זכויות. (מז) אך הנה יקרה **כי תשיג יד גר ותושב עמך** שהוא היצר הרע שהוא גר בארץ ונעשה תושב עמך, כי לפתח בואך לעולם חטאת רובץ ולא ימיש ממך עד עולם. ועל ידו ומך אחיך עמו, **כי ימוך אחיך** הוא גופך עמו עד גדר שיעשה הגר ותושב הוא היצר הרע בעל הבית לשעבדך כעבד נמכר. וזהו **ונמכר לגר תושב**, וקו לקו יבוא עד גדר עקר משפחת גר שהוא עבודה זרה שעוקר את הכל. (מח) **אחרי נמכר גאולה תהיה לו**, אל תתיימש מן הרחמים כי **גאולה תהיה לו** מתחת סבלות שעבוד היצר הרע. **אחד מאחיו יגאלנו** כי יחזירנו בתשובה כי הכל ערבים זה לזה.

(מט) ומשום פגם משפחה הקרוב קרוב קודם. תחילה **אחד מאחיו** ואם אין לו אח ראוי לכך **או דודו כו'**. (נ) ואז בשובו **וחשב עם קונו** יתברך, יהיה מחשב לפניו **משנת המכרו לו**, מעת שחוזר ונמכר לבוראו יתברך תחת אשר היה נמכר מתחילה ליצר הרע. ויהיה החשבון **משנת המכרו לו עד שנת היובל** אשר יובל לקברות מן העולם, שהוא עד היובל כמה שנים יש. **והיה כסף ממכרו במספר שנים** שיאמר כמה שנים עבדתי את יצרי, כל כך יהיה הוסף ממכרי שאמכר לקוני לעשות בכל כך שנים שעבוד עבוד את ה' לבדו **כימי שכיר יהיה עמו** יתברך. כי כשכיר שאינו עושה רק פעולת השוכר אותו כך הוא לא יעשה רק מצוות ה' לבדו.

נא אם-עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מקנתו :

ויחשב אם עוד רבות בשנים הבאות עד שנת השבעים, שהן רבות מהשנים שנשתעבד בהן ליצרו. ואז יעשה באופן **שלפיהן ישיב גאולתו**, שבסך שנים כשנים שהיה משועבד בהן ליצרו יהיה כשכיר לעבוד את ה' בלבד בתשובה ומעשים טובים. וזהו **לפיהן ישיב גאולתו מכסף מקנתו**, הם מצוות ה' שהם עתה **כסף מקנתו** שקונה את נפשו בהן. כי אחר שכל כך שנים כשנים שהיה נמכר ליצר הרע טורח כנגדן בעבודת ה', אחרי כן מעצמו ישאר עבד לו יתברך.

נב ואם-מעט נשאר בשנים עד-שנת היבל וחשב-לו כפי שניו ישיב את-גאולתו :

ואם מעט הן השנים הנשארות עד שנת המיתה כי הוציא רוב שנותיו תחת היצר הרע, וזהו **ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היובל** היא שנה שבה לקברות יובל, אז **וחשב לו כפי שניו**, שיהיה ריבוי התשובה ומעשים טובים כל כך גדולים שיהיו שלפי שניו **ישיב גאולתו**. שאם ישארו עשרה, יעשה באופן שיראה לו שבתשובה ומעשים טובים שיעשה בהן יהיה בהן שעור ניכוי כל מה שעבד את יצרו ששים שנה. וכן אם לא נשארו רק חמשה יכפול הכישרון באופן שיספיקו להשיב גאולתו. וזהו **כפי שניו ישיב את גאולתו**.

נג כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא-ירדנו בפרך לעיניך :

הנה כל זה הוא דרך בינוני. אך עדיין זה אפשר לא יספיק למרק העונות ויצטרך להביא על אחיך הוא הגוף ייסורין להשלים הכפרה על ידי מירוק הייסורין. לכן שמע בקולי איעצך. והוא, כי **כשכיר שנה בשנה יהיה** עמך. כי בכל שנה ושנה ישער בדעתו כאלו אין עוד מהשנה ההיא לתקן את אשר עוותו, באופן שישתדל לעשות בו שעור להתיך כל אשר חטא כל ימיו בשנה אחת. כי **יהיה כשכיר** שאין לו עוד רק עשות מלאכת הבעל הבית. וכתום השנה ההיא יעשה כן בשנה השנית, וכן על דרך זה בכל **שנה ושנה**, באופן שודאי מובטח לו שניכה הכל בלי מירוק ייסורין. וזהו **כשכיר שנה בשנה** יהיה עמך כאלו בכל שנה אתה מושכר אותה השנה בלבד. וריבוי התשובה וכישרון הזה הלא הוא יען **לא ירדנו בפרך** הוא רידוי ייסורין **לעיניך**. על כן הוי מרבה בתיקון והציל את גופך מפירוק ייסורין, ועיניך הנפש רואות וכלות אליו.

נד ואם-לא יגאל בגאולה ויצא בשנת היבל הוא ובניו עמו :

ואם לא יגאל, שלא יספיק זה כי יש עוון חילול ה' שלא יכופר עד המוות, אז **ויצא בשנת היובל** שהוא שנה שלקברות יובל **הוא ובניו** הן מצוותיו עמו ללוותו כי נתקן כבר.

נה כי-לי בני-ישראל עבדים עבדי הם אשר-הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם :

ראוי לשים לב:

א. אל כפל אומרו **עבדים עבדי הם**.

ב. אומרו **אני ה' אלוהיכם**, מה צורך לאומרו פה.

ג. **למה** נסמך לזה אומרו (כו א) **לא תעשו לכם אלילים כו'**.

ד. שהרי מצווה זו נאמרה למעלה.

ה. אומרו אחרי (שם פסוק ב) **כן את שבתותי תשמורו כו'**, כי אינו מעניין הראשון.

ו. אומרו (שם) **ומקדשי תיראו וכו'**, שאין לו עניין אצל השבת.

אמנם הנה למעלה דבר על ישראל הנמכר לישראל, ואחר כך על ישראל הנמכר לגוי. ועל זה וזה הזהיר בל יהיו כעבדים המשמשים את הרב, כי אם שאם נמכר לישראל שיצא ביוכל ושל לא יעבוד בו עבודת עבד, וכן בנמכר לגוי שאחרי נמכר גאולה תהיה לו. והלא כמו זר נחשב. כי לא ימנע או ישראל הנמכר צדיק או רשע, אם צדיק הוא איך קנה אדון לעצמו און ששמעה בסיני כי לי בני ישראל עבדים ועם כל זה עבר ונמכר, ואם רשע הוא למה תרחם עליו.

עוד שאלה שנית והיא למה בישראל אמרת לעבוד שש שנים, ובנמכר לגוי אמרת כי מיד אחרי נמכר גאולה תהיה לו.

על כן בא ויאמר מה שאמרתי על הנמכר לישראל שלא יעבוד בו עבודת עבד, הוא **כי לי בני ישראל עבדים** כקונה כמוכר, ואין המכר קיים לפי האמת, כי איך ימכור עבד אחד את עצמו לעבד אחר מבלי ימכור אותו האדון. ומה שהרשתיו שאף על פי כן יעבוד בו עד שנת היובל עם היות המכר בטל, הוא כי גם אחר שמוכר עצמו ראובן לשמעון עבדי הם ושניהם מודים שהם **עבדי אשר הוצאתי אותם וכו'**. וכן אלהותי קיים על שניכם **כי אני ה' אלוהיכם**.

פרק כו

א לא-תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא-תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה כי אני ה' אלהיכם :

אך במוכר עצמו לגוי בזה החמרתי שמיד גאולה תהיה לו, למה כי על ידי היותו עבד הגוי ילמד לעשות כמעשיו ויעשה לו אלילים ויגע באלוהותי. וזהו שסמך לא תעשו לכם אלילים, לומר מה שהחמרתי בזה הוא כי ירא אני **לא תעשו לכם אלילים** כאדונכם. ומעין זה פירש רש"י ז"ל וזה לשונו:

לא תעשו לכם אלילים כנגד הנמכר לגוי, שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות [אף אני כמותו], הואיל ורבי עובד עבודה זרה אף אני כן אעבוד עבודה זרה, ע"כ.

ואמר כי גם שלא תלמוד לעשות עבודה זרה ממש, לפחות תקים לך מצבה ואבן משכית כדרך שהיו עושים לעבודה זרה ותעשה כן לה' אלוהיך. וגם זה שנאתי לבלתי עשות לה' כמעשיהם לעבודה זרה. ושעור הכתוב. **ואבן משכית לא תתנו בארצכם**, עם היות **כי אני ה' אלוהיכם** ואלוהותי עליכם, עם כל זה לא תעשו לי את כל אלה לכבוד אלוהותי.

ב את-שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה' :

ושמא תאמר אם כן איפה למה אבן משכית התרת במקדש להשתחוות עליה ובגבולים אסרת אותה (מגילה כב ב)? לזה אמר אל תשיתו לבכם לזה. כי הלא **את שבתותי תשמורו**, ועם היות כי גדולה מצוות שבת בעיני ועם כל זה הותרה במקדשי, כדבר שנאמר (שמות לה ג) לא תבערו [אש בכל מושבותיכם] וכו' הוא לומר אבל במושב מותר, עם כל זה אל יקל בעיניכם מקדשי כי הלא **ומקדשי תיראו**, כי אני ה' כלומר אל דעות ה' וידעתי סוד כל מצווה והפרש מקומה. ומזה תדעו גם כן לענין האבן משכית כי לא על חנם אסרתי בגבולין והתרתי במקדש.

או יאמר אל תתמהו אם על הנמכר לגר תושב או לעקר כו' שהוא לגוי עובד עבודה זרה, אחוס עליו לאמר (לעיל פסוק מח) **אחרי נמכר גאולה תהיה לו** על כל פנים. כי הלא גם כי אשר אייחס לעבדים לי, אהובים אצלי הם הצדיקים. **כי לי בני ישראל עבדים** הם הנקראים ישראל שהם בהיותם צדיקים, עם כל זה אלה שאני מדבר בם הנמכר לגר תושב או לישראל או לעובד עבודה זרה **עבדי הם** גם כן. והוא מאמר הכתוב (יחזקאל כ לג) כי בחמה שפוכה אמלך עליכם. והראיה היא הלא הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים עם היותם בלתי כשרים. וגם עתה **אני ה' אלוהיכם** ככם כהם, אך בזאת **שלא תעשו לכם אלילים ופסל וכו'**, כי אם כה תעשו לא עבדי תקראו. וגם לא אכנה אלוהותי עליכם לומר **אני ה' אלוהיכם**. ולא בלבד אשנא העבודה זרה, כי אם גם מצבה או אבן משכית, כל כך העבודה זרה מאוסה לפני כי גם מה שאינו לשם עבודה זרה כי אם להשתחוות עליה לה' לא ארצה על היות דברים הנעשים לעבודה זרה.

ואל תתמהו לומר למה אעשה עיקר כל כך מישראל והם המעט מכל העמים. כי הלא כשבראתי את העולם לא היה רק כדי להיות לי דירה בתחתונים שהוא בבית המקדש על יד ישראל. וזהו **את שבתותי** שהם זכר לבריאת העולם **תשמורו**, שתכליתו הוא **ומקדשי תיראו** כי הוא דירתי בתחתונים. כי לא בהיותי בתחתונים אני משתנה כמלאך הבא אל הארץ שמתלבש, כי אם **אני ה'** כהווייתי למעלה, כי **אני ה'** לא שנית.

או יאמר כי לי וכו'. מה שחסתי על העבד הוא **כי לי בני ישראל עבדים**, שהוא מה שאמר בסמוך (לעיל פסוק מב) **עבדי הם אשר הוצאתי אותם וכו' לא ימכרו ממכרת עבד**.

ושמא תאמר הלא אשר קניתי אותם לעבדים בצאתם ממצרים היה הדור ההוא, אך לא את אלו שבכל ארץ ישראל מדבר בם. לא כן הוא. כי הלא גם אלה **עבדי הם אשר הוצאתי אותם** את עבדי הנזכרים גם הם **מארץ מצרים**. והוא מאמר התנא (פסחים קטז ב) בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שאלו לא הוציא וכו' עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו וכו'. וזהו **אשר הוצאתי אותם וכו'**.

ועוד כי כל כך חיבתים כי לא על יד מלאך או שרף הוצאתים אלא **אני** בעצמי.

ועוד שלישית כי **אני ה' אלוהיכם**, ולא אכנה שם אלוהותי על יתר גויים. ואם כן איפה איכנה אוכל וראיתי מי שאני אלוהיו עבד למי ששנאתי לכנות שמי על אומתו. ואל יעלה על רוחכם כי כל אשר עשיתי בשבילכם שהוצאתי אתכם וגם היות בעצמי ולא על ידי שליח, כדי להיות **אני ה' אלוהיכם**, שהוא שיש חלילה בזולתי ממש, ואני עושה כל זה להנאתי שתבחרו בי ולא באחר. דעו לכם כי מה שאני חש שלא תלכו אחרי אלוהי נכר, לא להנאתי אני אומר רק להנאתכם, בל תלכו אחרי ההבל. וזהו לכם כלומר להנאתכם אני מונע, כי הלא הם אלילים שהוא הבלים כד"א (תהלים צו ה) כי כל אלוהי העמים אלילים. וכן **פסל ומצבה** שאני אומר לכם לא תעשו הוא לכם להנאתכם. והראיה כי לא מקנאה מהם אני עושה כי אם בשבילכם שלא תתפתו אחריהם מעט מעט, כי הלא **ואבן משכית וכו'** אני מצווה **שלא תתנו בארצכם** להשתחוות עליה, אפילו כאשר **אני ה' אלוהיכם** ואלי אתם משתחוים ואין בזה טעם קנאה צודק. אך אין זה אלא לבל תעשו מה שדרך לעשות לפני עבודה זרה, פן קו לקו תתפתו ללכת אחריה.

ושמא תאמרו אם אין לאלוהי העמים ושריהם של מעלה דבר, למה אתה מייחס דירתך במקדש ארץ ישראל וכל חוץ לארץ מלא מהם יורה כי יש להם חלק רב בעולם, לזה אני אומר **את שבתותי תשמורו** שהם הוראת האמינכם בחידוש כל העולם. ובזה **ומקדשי תיראו** ולא יהיה אדרבא מקדשי סיבת העדר המורא, באמור כי הוא לבדו שלי כי אני השרוי במקדש ה' הבורא את הכל, אלא שאין שאר העולם ראוי להשרות בו שכינה.

פרשת בחקותי

- ג אם-בְּחֻקֵּי תִלְכוּ וְאֶת-מִצְוֹתֵי תִשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם :
- ד וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַנָּה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ :
- ה וְהָשִׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת-בְּצִיר וּבְצִיר יִשָּׂיג אֶת-זֶרַע וְאָכַלְתֶּם לַחֲמֶכֶם לְשִׁבְעָה וְיִשְׁכַּבְתֶּם לְבֶטֶח בְּאַרְצְכֶם :
- ו וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בְּאַרְצְךָ וְשָׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחְרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן-הָאָרֶץ וְחָרֵב לֹא-תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם :
- ז וְרִדְפְתֶּם אֶת-אִיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לְחָרֵב :
- ח וְרִדְפוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רִבְבָה יִרְדְּפוּ וְנָפְלוּ אִיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לְחָרֵב :
- ט וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וְהִקִּימְתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם :

י ואכלתם יִשָּׁן נוֹשָׁן וַיִּשָּׁן מִפְּנֵי חֹדֶשׁ תּוֹצִיאוּ :
יא וַנִּתֵּן מִשְׁכְּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא-תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם :
יב וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ-לִי לֵעָם :
יג אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהֵיטֵל לָכֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מִטַּת עַלְכֶם וְאֶזְלַף אֶתְכֶם קוֹמָמִיּוֹת :

ראוי לשים לב:

- א. אל אומרו לשון הליכה בחוקים.
- ב. אומרו **ועשיתם אותם** שהוא מיותר.
- ג. מה עניין הייעודים הגשמיים אחר שהיום לעשותם ומחר לקבל שכרם (עירובין כב א), והוא הראוי, כי איכות התורה רוחנית היא ומתן שכרה כיוצא בה.
- ד. אומרו **גשמיכם** שמייחסם לנו, ולה' המה.
- ה. אומרו **ונתנה הארץ יכולה** שהוא מה שמובילים לה, ואין זו ברכה; וכן אומרו **יתן פריה** ולא אמר יתן פירות.
- ו. אומרו (פסוק ה) **והשיג לכם וכו'**, היה לו לומר ויגיע לכם, כי אין השגה צודקת רק ברודף, ורודף אין.
- ז. למה מייחס הריבוי אל הזמן ולא אל מציאות ריבוי בעצמו הפירות.
- ח. אומרו (שם) **ואכלתם לחמכם** ולא הזכיר ענבים ופירות האילן, וגם לא המקנה כאשר בפסוק (דברים ז יג) ובירך וכו' שגר אלפיך ועשתרות צאנך וכו'.
- ט. מה הוא ייחס **וישבתם לבטח** (פסוק ה) אל האמור.
- י. אומרו **והשבתי חיה רעה וכו'** שהוא נכנס בין הדבקים, שאחר אומרו **וישבתם לבטח** היה לו לומר **וחרב לא תעבור**.
- יא. כי זה וזה סילוק היזק ולא הבאת תועלת.
- יב. אומרו פעמים (פסוקים ז, ח) **ונפלו אויביכם וכו'**.
- יג. כי בפסוק השני היה לו לומר **לפניהם** ויחזור אל החמשה ואל המאה מכם.
- יד. אומרו (פסוק ט) **ופניתי אליכם**, מה היא פניה זו, וגם הוא מיותר והיה לו לומר מיד **והפירתי כו'**;
- והוא מתקשר אל הקודם; ואם לומר, אל תחשבו שמה שירדפו מכם חמשה מאה כו' ולא ירדפו רבים הוא להיותכם מתי מעט, כי הלא **ופניתי אליכם כו'**, אם כן היה לו להקדים זה אל הקודם.
- טו. אומרו (פסוק ט) **והקימותי את בריתי**, אם כפירוש רש"י שהוא ברית חדשה היה לו לומר וכרתי לכם ברית, ואם הוא על ברית שקדם כבר נעשה, וגם איך יתייחס אל הסמוך לו.
- טז. אומרו (פסוק י) **ואכלתם יִשָּׁן כו'**, מקומו היה למעלה אחר אומרו (פסוק ה) והשיג לכם כו'.

יז. אומרו ונתתי כו', כי הלא בזמן ההוא כבר היה משכנו יתברך בתוכם.

יח. אומרו ולא תגעל נפשי, כי הנה אפילו בהיותם רשעים גמורים נאמר (פסוק מד) ולא געלתים, ואם שם הוא לכלותם ופה הוא אפילו לקצת, וכי היתכן שבהיותם צדיקים יגעל בקצתם ומה גם אחר כל הטובה הנזכרת.

יט. אומרו (פסוק יב) והתהלכתי בתוכם, כי הלא גם מעתה כתוב (דברים כג טו) כי (אני) ה' אלוהיך מתהלך בקרב מחניך.

כ. אומרו (פסוק יב) והייתי לכם לאלוהים, האם כל הטובה הנזכרת עד כה היה מבלי היות לנו לאלוהים, ומה גם כי מאז ניתנה תורה היה לנו לאלוהים;

ולא עוד, כי אם אפילו בהיות ישראל חייבים, בחימה שפוכה הוא להם לאלוהים ומולך עליהם.

כא. למה מזכיר (פסוק יג) עתה יציאת מצרים אני ה' כו',

כב. אומרו (שם) ואשבור מוטות כו', מה ענין המוטות האלה, ואם כפירוש רש"י שהם שני צדי הצוואר מה ענינם, וטוב טוב היה יאמר ואשבור עולכם.

כג. אומרו (שם) קוממיות ולא אמר לחירות.

והנה לבוא אל העניין נשית לב אל התייחד היעודים האלה מזולתם, מלבד אשר הערנו מהיותם גשמיים. ויתכן באחד משלשה דרכים:

א. כי הן אמת כי שכר תורה ומצוות בהאי עלמא ליכא (קידושין לט ב), אך ייעדה לנו התורה מה שיתן לנו דרך מתנה מתנת חנם נוסף על השכר העתיד, כשוכר את הפועל ואומרו לו אם תתכשר במלאכתי נוסף על שכרך אתן לך מתת. כך **אם בחקותי** משוללי טעם תלכו, שלא תתעכבו בהרהור טעמים רק תלכו, בהמשך ואת מצוותי תשמרו, שעם שתדעו טעמים לא תעשו אותם רק למה שהם מצוותי לשמן, וגם כל תכליתכם לא יהיה על מנת לקבל פרס אחר המעשה, רק התכלית הוא **שועשיתם אותם** בלבד, שהוא עשות אותם ממש כי בעשות המצווה נעשה ממנה מלאך כנודע, גם אני זולת השכר העתיד הרוחני גם **ונתתי** שמשמעו מתנת חנם **גשמיכם כו'.** ואפשר לומר כי המתנות הם אשר מנו רבותינו ז"ל בבראשית רבה (ו ה), כי תורה ומאורות וגשמים הם מתנה לעולם.

ויש אומרים אף השלום שנאמר **ונתתי שלום בארץ,**

ויש אומרים אף הישועה שנאמר (תהלים יח לו) ותתן לי מגן ישעך.

ובזה אפשר לומר אחר היות לכם תורה ומאורות שהם מתנה בלי ניכוי שכר, גם אתן השלישית והיא **גשמיכם**, וגם השלום, וזהו **ונתתי שלום**, וגם הישועה כי **ורדפו מכם כו'.**

עוד אחשוב להתיך ענין הכתובים על דרך זה: והוא כי אומרו הוא יתברך הנה אתן לכם ארבע מתנות טובות מארבע עולמות, ויהיו מתנת חנם בלי ניכוי שכר נוסף על השכר העיקרי. לעומת מה שעשיתם את שלכם שלא על מנת לקבל פרס אני אעשה את שלי.

והוא כי הנה **ונתתי גשמיכם** שבלעדי זה הם מתנה בלי ניכוי שכר מצווה שעשיתם, אני אוסיף שיהיו **בעתם**. או לפי דרכנו, והוא מאמרם ז"ל במדרש **פרקי רבי אליעזר** (פרק ה) כי כשאין ישראל עושין רצונו של מקום המטר הוא מלמטה מהים ומתעברת הארץ כהרה לזנונים, וכשהם צדיקים הגשמים מן השמים, שנאמר (דברים כח יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר כו', ושעליה נאמר (ישעיה נה י) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים כו' והולידה והצמיחה וכו', כי אז מקבלת כאשה מבעלה. ועל זה יאמר **ונתתי גשמיכם** הם המיוחדים לכם הם מן השמים, כד"א יפתח ה' לך וכו' את השמים כו' כי לישראל נתייחדו, הנה לכם מתנה מגלגלים, ומעולם השפל תקבלו מתנה מאתי. והקדים מה שמעולם הגלגלים למה שמעולם השפל, על כי כך הוא הסדר כי אין הארץ נותנה יבולה עד יקדים הגשם מן השמים. וגם תקבלו מתנה מעולם המלאכים והוא כי **ונתתי שלום בארץ כו'**. והוא עניין מאמרם ז"ל **בבראשית רבה** (ח ה) כי כשבא הקדוש ברוך הוא לברא את האדם נעשו מלאכי השרת כתיב כתיב כו', מהם אומרים יברא כו', חסד אומר יברא שכלו גמילות חסדים, אמת אומר אל יברא שכלו מלא שקרים, צדק אומר יברא שכלו מלא צדקות, שלום אומר אל יברא שכלו מלא קטטות, מה עשה הקדוש ברוך הוא השליך אמת ארצה. שהוא מה שכתוב אצלנו בפירוש **בראשית רבה** שנתן תורת אמת לנו בארץ, שעל ידה יהיה לנו עזר נגד מלאכי אמת, כי הם מבחינת התורה ובעסקנו בתורה נמצאים אתנו. אך לא זכינו יותן גם שפע כח שלום בארץ שיהיו כל הארבע כתות שלמים אתנו. כי אז בית שני, שנחרב על העדר שלום, לא היה נחרב.

ובזה אומר הוא יתברך אם תזכו **שבחקותי וכו'**, שהוא שתתחזקו בתורת אמת, גם **ונתתי שלום בארץ**, שנשאר בשמים כאשר נתתי את אמת, ויהיה שלום רב ביניכם. הרי לכם מתנה גם מעולם המלאכים, שהוא כח בחינת כת מלאכי שלום. ואחר כך עוד אתן לכם מתנה רביעית מעולם העליון, והיא **ונתתי משכני בתוכם** שהיא שכינה מעולם העליון, כאשר יבוא ביאורו בס"ד. הנה הזכיר ארבע מתנות. וזהו עניין כללות הכתובים. שמזכיר המתנה הראשונה ומפרש כל המסתעף ממנה, ואחר כך השנית וכל המסתעף ממנה, ואחר כך השלישית ומורם ממנה, והרביעית והנמשך ממנה.

ד ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו :

ונבא אל ביאור הכתובים **קו לקו**. והוא כי אחר אומרו **ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וכו'**, חל עליו חובת ביאור מה זו ברכה היא שתתן יבולה ולא שופע רב תבואות, וכן העץ פרי, שנראה הנהוג, ובכלל העץ הם הכרמים. לזה אמר ראו עתה כי ברכת ה' היא תעשיר, כי כל הנותן בעין יפה הוא נותן, ומה גם הוא יתברך. והוא, כי לא תהיה תפארתו יתברך להרבות זרע האדמה לזרוע מעט ולקצור הרבה, כי במה יודע כי מה' הוא פירות

מעשיהם בעולם הזה, ולא יאמרו כי שומן הארץ הצמיחה בשופע. לכן מה עושה הוא יתברך, אחר קצירה בהיות ידי ישראל עוסקים בתבואה, פירות אשר עסקו בהם הידיים שעסקו במצוות ה', תשתלח בהם ברכה, כפלי כפלים על מה שקצרו. והוא מאמר הכתוב (בראשית כו יב) וימצא בשנה ההיא מאה שערים. שהוא כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה פרשה סד ו) שמדד ומצא במודדו מאה פעמים על מה ששיערו אותו, ואחר כך ויברכוהו ה', ככתוב אצלנו שם, כי אחר מצוא המאה שערים בתלוש חזר וברכוהו ה', שאם לא כן היה לו לומר כי ברכוהו. וכן הוא אומר (דברים כח ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמך, שהוא כי יתרבה באוצר. וזה יאמר פה **ונתתי כו' ונתנה הארץ יבולה** הוא שיעור הנהוג. וכן **עץ השדה יתן פריו** ולא תאריכו זמן בקציר רק הנהוג.

ה והשיג לכם דיש את-בציר ובציר ישיג את-זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם :

אלא שאחר כך מכח הברכה שיהיה בה מכח מתנתי, בהיותכם דשים יתרבה **שוהשיג לכם דיש**, כי בידיכם תצא הברכה אל הפועל ותכירו כי ממני הוא. והעניין כי הברכה אשר בכח בדיש היא רודפת ונמשכת להשיג אל הבציר. וזהו שלא אמר ויגיע לכם הדיש את הבציר כי אינו טבעי, כי אם שהברכה שהיא רוחנית ליודעי איכותה היא הרודפת.

או אמר לשון השגה, לומר שלא על נחת הדשים יגיע עד הבציר כי אם בממהר לעשות ישיג, כי השגה תורה על רדיפה. והנה היה מקום לומר אולי יש מקום שקדמו גשמים למקומות זולתו, ומתחילים לדוש הקודמים כי שם קדמה התבואה, ואחר כך אשר לא המטיר להם מיד, ועל דרך זה נתארך זמן הדיש. לזה אמר הנה לא אקדים לאלו מזולתכם, כי אם גשמיכם של כולכם יהיו בשווה בעתם. ואף על פי כן **והשיג למה שהוא לכם דיש את בציר**. וכן עם שהעצים שבכללם הכרמים לא יתן רק פריה הנהוג, עם כל זה תשתלח ברכה בידיכם בבואכם לבצור שירבה אז עד **שישיג את זרע**. ואחר שנתברך במשלוח ידכם עוד יתרבה במעיקם, כי **ואכלתם לחמכם לשובע**, שהוא מעין מה שאמרו ז"ל על רות (רות רבה ה ו) ותאכל ותשבע שנשתלחה ברכה במעיה. אך זה לא יהיה רק בלחם שתרגישו שביעה באכילה קלה, אך לא ביין הבציר ששובעו הוא שכרות. ועל פי דרכו לימד דרך ארץ שאין לשתות כדי לשובע כאשר בלחם. ולא הזכיר ברכת צאן ובקר, כי אין העניין פה רק בברכות הארבעה עולמות כמדובר, והמקנה לא מן השמים הוא ולא מן הארץ. ולהיות כי רוב תבואות גורם חמוד מלכויות את הארץ, כעניין והיה אם זרע ישראל כו' (שופטים ו ג - ד), לזה אמר **וישבתם לבטח בארצכם**. הנה גמר עניין שתי המתנות והמסתעף מהן, ובא והתחיל בשלישית מעולם המלאכים.

ו ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן-הארץ וחרב לא-תעבר בארצכם :

ואמר **ונתתי שלום וכו'.** ולא בלבד מבני אדם כי אם גם מכחות חיצוניים יהיה לכם שלום כי הנה **ושכבתם ואין מחריד.**

ז ורדפתם את-אויביכם ונפלו לפניכם לחרב :

וגם מבני אדם כאומרו **ורדפתם וכו'.** והקדים ואמר והשבתי וכו'. והוא, כי הנה השלום האמיתי הוא שלא יהיו בעולם זולת ישראל. אך הנה הוא יתברך נתן לזה שני טעמים (שמות כג כט):

א. פן תהיה הארץ שממה,

ב. פן תרבה עליך חית השדה שיגיעו עד יישוב ישראל.

על כן אמר הנה אבטל בתחילה הטעם הראשון והוא **והשבתי חיה רעה מן הארץ**, ואחר כך אתחיל לפנות האויבים מלפניכם. והוא כי לא בחרב וחנית תנצחום, כי הלא וחרב לא תעבור בארצכם, שלא ימצא חרב בארצכם כדי שתהרגו בה את אויביכם ועם כל זה **ורדפתם את אויביכם** בלי חרב וחנית חוץ מארצכם. **ונפלו אויביכם לפניכם בחרב** שלהם, כי יהרגו אלו את אלו איש בחרב אחיו. והנה בתחילה תצטרכו רבים לרדוף, וזהו ורדפתם לשון רבים, ובזכות הרבים ונפלו וכו'.

ח ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו אויביכם לפניכם לחרב :

ואחר כך תזכו יותר כי **ורדפו מכם חמשה מאה.** ואחר כך אוסיף להיטיב לכם כי **ומאה מכם רבבה ירדפו** שהם אחד למאה. ועוד מעט אוסיף להיטיב לכם, כי לא תהיו צריכים לרדוף כי אם בבואם וימצאו לפניכם יפלו בחרבם שתבוא בלבם שיחרדו ויפולו איש בחרב אחיו. וזהו אומרו **ונפלו אויביכם לפניכם לחרב.** ולא אמר לפניכם אם היה חוזר אל החמשה או אל המאה הנזכרים שמדבר בם שלא לנוכח כאומרו **ירדפו.**

הנה **והשבתי חיה רעה מן הארץ**, באופן שאין פחד שבהתרוקן הארץ מהאומות תרבה עליכם חית השדה, ואחר כך על ידכם תתרוקן הארץ מהם.

ט ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את-בְּרִיתִי אתכם :

ושמא תאמר הלא עוד יש עיכוב אחר שצריך לתקן והוא פן תהיה הארץ שממה. לזה אמר אל תחושו כי הנה **ופניתי אליכם והפריתי וכו',** שלא אניח אומה זולתכם באופן לא תהיה לי פניה

כי אם אליכם. וזהו **ופנית אליכם**, ולבל תהיה הארץ שממה **והפריתי אתכם והרביתי אתכם**. ולא תחושו אם תהיו רבים בחוץ לארץ כי הנה **והקימותי את בריתי אתכם**, הוא הברית אשר כרתי ליעקב לתת לו נחלה בלי מצרים שזרעו יהיה מלא כל הגוים, כאומרו יתברך (בראשית כח יד) ופרצת ימה וקדמה כו'.

י ואכלתם יִשָּׁן נוֹשָׁן וְיִשָּׁן מִפְּנֵי חֹדֶשׁ תּוֹצִיאוּ :

ולא יעלה על רוחכם כי יהיה לריבוי העצום ההוא דוחק בלחם, כי אם עם הריבוי ההוא אודיעכם כי הנה **ואכלתם** כולכם מה שהוא **יִשָּׁן נוֹשָׁן**, הוא פירות של שנה הקודמת לשנה שעברה. ואחר כך לא יספיק המקום של הישן נושן שנתרוקן להחזיק פירות של שנה זו, כי אם גם הישן של שנה שעברה **מפני חדש תוציאו** מהאוצרות לשים החדש במקום הישן נושן ובמקום הישן.

יא ונתתי משכני בתוכם ולא-תגעל נפשי אתכם :

ואחר שגמר המתנה השלישית וכל המסתעף ממנה התחיל ברביעית. ואמר **ונתתי משכני כו'**, שהוא כי תהיה שכינה, שהיא **משכני**, תהיה עמכם. ועל פי דרכו כיוון לבל יאמרו ישראל הלא צר לנו שעל ידי הריבוי נפרוץ ונשב בחוץ לארץ, וטוב לנו הברכה ראשונה **וישבתם לבטח בארצכם**. אל תחושו כי הלא **ונתתי משכני בתוכם**, ומה לכם עוד קדושה בארץ אם לא כי שם שכינה שורה. והלא זה יגדל לכם, כי בכל מקום תהיה השכינה עמכם באופן כי גם שם יהיה מקום קדש.

ולא עוד אלא שלא יהיה המשכן חוץ מגויתכם כי אם **בתוכם** ממש, שתשרה שכינתו בנפשכם שבקרבתכם ממש כי תהיו מרכבה אל השכינה. ואל תחושו שיקרכם כעת עמדתכם במעמד הר סיני, שלא יכול חומר גופיכם לסבול רוחניות השכינה, ואז הנפש אשר היא שלי חצובה מתחת כסא כבודי געלה בכם ודבקה בשכינה ויצאה ונתרתם פגרים מתים (שבת פח ב), כי הנה לא יקרה אתכם כך, כי אם אפילו **שאתן משכני בתוכם לא תגעל נפשי** היא הנפש שלי שבקרבתכם אתכם ותישארו חיים בגוף ונפש.

יב והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו-לי לעם :

ועוד מעט ותזכו שלא בלבד שכינתי, כי אם גם בעצמי מה שאני עושה עם הצדיקים משוללי גוף בגן עדן שאני מטייל עימהם כנודע, אעשה עמכם גם פה בארץ. כי **והתהלכתי בתוכם** שאטייל עימכם. ואז שתהיו כרוחניים אהיה אני נאות ומתייחס להיות **לכם לאלוהים**, וגם

אתם להיות לי לעם שתהיו גם אתם נאותים אלי. כדרך מאמרם ז"ל (מדרש שוחר טוב תהלים כד) על פסוק (איוב כט יד) צדק לבשתי וילבשני, יש נאה ללבשו ואין לבושו נאה לו ויש לבושו נאה לו והוא נאה ללבשו, אמר איוב אני נאה לצדק והצדק אלי. וכן אמרו רבותינו ז"ל (שם) על מזמור לדוד מזמור, כך היה המזמור נאה לדוד כמו דוד למזמור. כן יאמר פה **והייתי לכם לאלוהים ואתם תהיו לי לעם**, כך אהיה נאה לכם כמו אתם לי.

יג אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות :

ומכל זה שאמרתי אין כל חדש כי **אני ה' אלוהיכם** שעשיתי כיוצא בזה. כי הנה **הוצאתי אתכם מארץ מצרים**, שהכיתיה וגם שדדתי המזל. וזהו **מהיות להם עבדים**, שהיה המזל מחייב שעבד במצרים לא יצא לחירות. ולא בלבד הכניעו כי אם גם **ואשבור מוטות עולכם**. והוא, כי מצריים שהיה עולם על צואריכם, היו לו שתי מוטות להישען הם מזל טלה ועוזא שרו של מצרים. ואשברם את הטלה, בשחיטת הפסח הוא טלה, ומכת בכורות שעל ידי נשבר כח מזל טלה הוא בכור שיש במזלות. ושיבור השר שהוא מלאך ונשבר ונדכה על שפת הים, כמו שאמרו ז"ל (**שמות רבה** כב ב) מתים לא נאמר אלא מת (שמות יט ל), הוא שר של מצרים ששמו מצרים וראוהו מת על שפת הים. הנה ששידדתי גם מה שמעולם המלאכים הוא. ומזה קידשתי אתכם גם את גופכם, שהולכתי אתכם להר סיני לזכות לשני קוממיות. חירות משעבוד מלכויות, חירות ממלאך המוות כי נתקדשתם, כן יהיה עתה שתתקדשו עד גדר שאתהלך בתוכם ואתם בגוף ונפש.

עוד יתכן דרך שני מעין דעת אחד מהמפרשים. שהוא, כי הייעודים האלו הגשמיים אינן שכל, רק הכנות טובות וסילוקי מנגדים אל קיום התורה, כי שכל מצווה מצווה. ויהיה ענין הכתובים. (ג) **אם בחוקתי תלכו**, והוא בשום לב אל ריבוי האת שבמצוותי. לומר בחקים מה שתלכו בהן כמו שהן, גם שלא תוסיפו משמרת למשמרתי די, שמא על היותן משוללות טעם תשגו בתוספת. אך במצוות אני אומר ואת לרבות כל דקדוקים וסייגים אין מספר, ועל כן צריך סיוע אלוהי לבטל העיכובים. וכמו שאמרו ז"ל (**תנחומא** נח ג) שעל כן היו ישראל במתן תורה בלתי חפצים בתורה שבעל פה, כי מי יוכל לקיים כל הדקדוקים הרבים. על כן אומר הוא יתברך, אני אסייע אתכם שתזכו לעשות כולם. וזהו **ועשיתם אותם** שאכין אתכם באופן שיסתלק כל מעיק כי בא ליטור מסייעין אותו ושכל מצווה מצווה, באופן **שועשיתם אותם** בפועל.

(ד) והנה דרך המעיקים ראשונים הלא הוא אחת משתים:

או חוסר לחם כי אם אין קמח אין תורה,

או ריבוי ממון כי מרבה נכסים מרבה דאגה.

והמורא הגדול אשר על כל איש לבטל מצוות, הוא בעלות על רוחו כי בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. ומה יעשה אשר המזל מנגדו, כרבה בר נחמני שלקה בשלש אלה. כמפורש בגמרא (מועד קטן כח א):

רבה ורב חסדא תרזויהו רבנן חסידי הוו, מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא, מר חי תשעין שנין ומר ארבעין, בבי מר שתין הלולי ובבי מר שתין תכלי, בבי מר סמידא לכלבי וכו', אלא לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא.

על כן להסיר דאגה זו מלבנו בא האלוהים ואמר, כי הנה העניין ההוא היה לרבה, על כי יחידים היו אז הצדיקים. אך **אם בחקותי תלכו** ישראל דרך כלל, כל המזלות בידכם ניתנו. והנה **ונתתי גשמיכם בעתם** ולא בעתות שהמזל מחייבם. **ונתנה הארץ יבולה** כאילו היא הנותנת ולא מה שישפוט ויתן המערכה. **ועץ השדה**, הוא אילן סרק כפירוש רש"י, **יתן פריו**. ואחשוב כי על כן לא אמר ועץ הארץ כאשר נאמר במוסר (פסוק כ), כי אם ייחסו אל השדה שהוא אילן סרק גם הוא **יתן פריו** מה שאין כח במזל לעשותו.

(ה) **ועוד** כי בידכם יתברך יותר על מה שקצרתם, כמפורש בקודם שבשיעור **יבולה** לבד **ישיג הדיש את בציר וכו'**. הנה כי מזוני לא יהיו תחת המזל, הרי נסתלק ניגוד העוני כי הנה יהיה זה להם עושר מופלג. אך גם העושר מבטל עסק תורה ומצוות, כי מרבה נכסים מרבה דאגה. כי השובע לעשיר אינו מניח לו לישון, ואיך יעסוק בתורה ומצוות ויחרד בשכבו מדאגת הפסד, פן חיות רעות יבואו בתבואות אשר בשדה או פחד שודדים ואויבים. לזה אמר, הנה בזכות מה **שואכלתם לחמכם** ולא של חברכם, כי אם הכל בהיתר גמור כי תרחקו מעושי, בזה תזכו כי **וישבתם לבטח בארצכם**, שגם בריבוי נכסים אין דאגה להטרידכם מעבוד את ה'. וקו לקו בהיותכם הולכים ומחזיקים בעבודתי, אהיה הולך ומרבה בשלומכם. והוא כי ראשונה **וישבתם לבטח בארצכם** שהוא במקום ישוב עיירות כמשמעות לשון **וישבתם**.

(ו) ואחר כך **ונתתי שלום בארץ**, שהוא גם חוץ מהיישוב שהוא בכללות הארץ. ושם **ושכבתם ואין מחריד** עם שהוא חוץ מהיישוב ואין צריך לומר מבני אדם כי אם גם **והשבת חיה רעה מן הארץ** דרך כלל אשר מקומם הוא חוץ מהיישוב.

ולא עוד כי אם **וחרב**, אפילו של שלום, **לא תעבור בארצכם**, כמו שאמרו ז"ל (תענית כב ב). ואין זה רק לבל ירגישו צער, והוא לבל ימנע מישראל מנוחה והכנה ללמוד וללמד לשמור ולעשות. באופן שלא תראו מבוא עליכם מלחמה בגבול ארצכם. (ז - ח) ואם אתם תרצו לרדוף אחריהם חוצה מתחום ארצכם, וזהו **ורדפתם כו' ונפלו כו'**. וזה בהדרגה כמפורש למעלה בדרך הקודם. כי תהיו הולכים ומחזיקים בעבודתי, ואהיה גם אני הולך ומחזיק בשפע שלוותכם, עד גדר שבלי רדיפה רק בראותכם אותם מקצה גבולכם יפלו לפניכם לחרב. וזה

מוכרח לפי מה שאמרו ז"ל אפילו חרב של שלום שהוא חוץ מגבול הארץ כמדובר, שאם תוך הארץ הנה עברה חרב מלחמה.

הנה האחד מהשלשה דברים התלויים במזל שהוא **מזוני**, אשר יראתם בין מעוני בין מעושר, הנה נתקן כי לא ימשול המזל בכם, באופן שלא יהיה לכם טירדא והעדר הכנה. (ט) וגם השני אשר דרכה להיות במזל הוא **בני**. הנה גם הוא תהיה לכם מאתי, ולא אפנה אל המזל כי אם **ופניתי אני אליכם** שאתם כשרים, **והפריתי** בעצמי **אתכם** אני ולא מזל **והרביתי אתכם**, **והקימותי את בריתי** אשר כרתי לאברהם להרבות זרעו ככוכבי השמים. וכמו שאמרו ז"ל (**בראשית רבה** פרשה מד יב) שאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם (בראשית טו ה) הבט נא השמימה, אין הבטה אלא מלמעלה למטה, מלמד שהעלה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו עד דסנדלך ברגלך דרוס כוכביא, שהוא שאמר לו שהוא שודד המזל המחייב שלא יוליד. ושם בארנו שאמר לו הוא יתברך כה יהיה זרעך מושלים על הכוכבים והמזלות. יאמר פה לפי דרכנו, אל תיראו מהמזל כי **ופניתי אליכם** ולא אל המזל, **והפריתי כו'**, **והקימותי את בריתי כו'** שכרתי לאברהם לדרוס כוכביא אתכם. (י) ולבל יהיה עיכוב לעבודת ה' לזון את הפלגת הריבוי, הנני מבטיחכם כי **ואכלתם ישן כו'** כמפורש בקודם.

(יא) **ועל השלישית**, והיא **חיי**, אמר **ונתתי משכני כו'**. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל **בשומר טוב** (מזמור סב) שאמרו על כל הנשמה תהלל יה (תהלים קנ ו), וזה לשונם:

הנשמה שבאדם עולה ויורדת והיא מבקשת לצאת ממנו, והיאך היא עומדת בגופו אלא הקדוש ברוך הוא כבודו מלא עולם, והיא באה לצאת ורואה את יוצרה וחוזרת לאחוריה.

וכתבנו עליו כי כל דבר שואב מקורו, כדרך כל חלק אל הכל שהוא שורשו. על כן כשהנשמה עולה במחשבתה מהיכן היא שהיא חלקו יתברך ויורדת ומסתכלת היותה בחומר עכור, בכל נשימה מבקשת לצאת, אלא שרואה את יוצרה, שעם כל רוחניות קדושה הוא בעולם השפל שכבודו מלא עולם, חוזרת גם היא ומתנחמת ומתעכבת באדם. והוא הטעם שהיה עונש אדם הראשון מיתה לו ולזרעו מכל עונש זולתו וישאר חי, למה שכוונתו יתברך להשרות שכינתו בנו שנהיה בגוף ונפש מרכבה אל השכינה כאשר היה אדם טרם יחטא, וזה היה תכלית הבריאה. והוא מאמר רבותינו ז"ל (**תנחומא** פרשה זו ג) משברא הקדוש ברוך הוא את העולם נתאוהו שתהיה לו דירה בתחתונים. והוא ככתוב אצלנו שלא אמרו בזה העולם כי אם בתחתונים, להורות כי אין חפצו יתברך לשבת בארץ או בית אבנים רק באנשים, שנזכה ונהיה מרכבה אליו כעניין היכל ה' המה (ירמיה ז ד), וזהו אומרו בתחתונים. ועל חטא אדם נתעכר חומר וחומר זרעו בזוהמת נחש, ולא נעצור כח לסבול השראת שכינה בעוד הנפש בגוף. ועל כן היה העונש מות ליזכך החומר בכור הארץ, לסבול אחר כך בתחיה קדושת שכינה בגוף ונפש. והיה מקום לזכך מבלי מות על ידי קדש עצמנו בעבודתו, כאשר היה במעמד הר סיני שפסקה

זוהמתנו, ועל כן היה לנו חירות על הלוחות, חירות ממלאך המוות וממלכויות, ושב ונתקלקל בעגל.

ועתה מייעד הוא יתברך שעל ידי שבחקותיו נלך, כי נהיה הולכים ומתקדשים עד נזדכך הכנות האמורות עד שנהיה ראויים להיות בגוף ונפש מרכבה אל השכינה, ולא תצטרך הנפש אשר היא המרכבה לגעול בחומר ולבקש לצאת, כי אם אדרבה לא תהיה מבקשת לצאת. וזהו אומרו **ונתתי משכני בתוכם** תוך גופיכם בנפשותיכם שבקרבתכם. ובזה **ולא תגעל נפשי אתכם**, כי מה שהייתה מבקשת לצאת מתחלה בכל נשימה, הלא הוא לשוב אל מקורה הוא האלוהים אשר נתנה, אך אחר שהיא בגוף מרכבה אל השכינה לא תגעל בגופים שלכם, כי הלא גם שם היא דבקה בשורשה, כי שם השכינה כי הוכן החומר לקבלה. וזה אומרו **ולא תגעל נפשי אתכם**, כי נפשי אשר בכם לא תגעל אתכם אחר היות **משכני בתוכם**.

(יב) **ושמא תאמרו**, הלא מה שהייתה הנשמה מייצרת בהיותה תוך הגוף החומרי, גם כן מעין זה יהיה לי בשוכני בתוכם שאבקש לשוב אל מקומי הראשון. לא כן הוא, כי אין צריך לומר שלא אהיה מיצר, משתי בחינות:
א. בצמצם שכינתי בגבול קרב איש,
ב. להיותו חומרי.

כי הנה לעניין הגבול **והתהלכתי בתוכם**, כי אדרבא אתחשב למתהלך ומטייל ברחבה. וזהו אומרו **והתהלכתי בתוכם** עם היות **בתוכם** שהוא גבול.
ועל השנית שהוא חומר, אדרבה אז תתייחסו אלי כי תהיו זכים, עד אני **להיות לכם לאלוהים** כמו **אתם להיות לי לעם**, כמפורש בקודם עד סוף הפרשה.

עוד יתכן דרך שלישית בעניין הייעודים ובהמשך הכתובים. כי לא בלבד אינן טובות גשמיות, כי אם מהלך שבילי השגת כל האושר המקווה מראש ועד סוף, עד עשות גם את החומר שקדוש יאמר לו. והוא בהקדים שני דברים:

א. כי הנה העטרות ואורות אשר בם יתענג כל איש ישראל בעולם הבא, הלא הם תורתו ומצוותיו עצמן אשר עסק בהן. כי כל מצווה נעשה אור רוחני מלאך מליץ ומאיר לו ומעטרו. והוא מאמרם ז"ל באומרם (ברכות יז א) צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן, ולא אמרו ועטרות בראשיהן כי אם עטרותיהן הן אשר להם משלהם, הם שרפי קדש אשר בראו בכל מצווה אשר עשו, כי בם יתעטרו. והוא מאמרנו במאמר התנא באומרו (אבות ב א) ששכר מצווה מצווה.

עוד הקדמה שנית, הלא היא מעין מאמרם ז"ל **בבראשית רבה** (פרשה יב ו). למה כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ מאלה תולדות השמים (בראשית ב ד) ואלה תולדות פרץ (רות

ד יח), אלא שששה דברים שהיו בעולם חסרו כשחטא אדם ועתידיים לחזור כשיבוא בן פרץ. והן. **פירות הארץ, פירות האילן, זיוו, חייו, מאורות, קומתו.**

(ג) **ונבא אל העניין**, אומרו הוא יתברך **אם בחקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו**, הנה שכרכם כי הנה **ועשיתם אותם**. כי את המצוות עצמן אתם עושים ופועלים, כי בכל מצווה נעשה מלאך ושכר מצווה מצווה, כי הן המעטרים אתכם אחר המוות. אך אין זה לכם רק לנפש. אמנם גדולה מזו אעשה לכם, כי בגוף ונפש אכין לכם שתהיו קדושים בלי מות וזוכים אל מה שהיה לאדם טרם יחטא קו לקו, ואשרה שכינתי בכם בגוף ונפש מבלי תצטרכו למות ולהחיות. כי כל האושר המקווה אחר כך, שהוא תכלית האושר אשר התחלתי בו באדם הראשון ובהעוותו גזרתי עליו מיתה ליתקן עכירות החומר לשוב לקבל השראת שכינה בגוף ונפש כמדובר בקודם, עתה תשיגוהו אם תחזיקו ותמשכו בכישרון. כי אחזיר תיקון הששה דברים המעוותים ליתקן בבא בן פרץ אחת לאחת, וגם מה שמעוטד לאחר התחיה.

(ד) **ובראשון אתחיל והיא פירות הארץ,**

והשנית היא פירות האילן.

העניין הוא כי מה שנתקלקלו הפירות הוא, כי מאז הוציאה האדמה קוצים ודרדרים ומקצת החטה נעשה זונין, וכמו שאמרו **בבראשית רבה** (פרשה כח ח) שנעשית הארץ כיולדת לזנונים שמקבלת חטה ומוציאה זונין, ושעל כן נקרא זונין מלשון זנות. והנה אין ספק שזה כיוונו רבותינו ז"ל במדרש **פרקי רבי אליעזר** (פ"ה) שאמרו כי כשהמטר הוא מלמטה הארץ מתעברת כאשה הרה לזנונים, אבל כשהקב"ה פותח את אוצרו הטוב את השמים אז היא מולידה כאשה מבעלה, ועליו נאמר (ישעיה נה י) כי כאשר ירד כו' והולידה כו', ומוציאה דברים טובים. וכן פירות האילן אילני סרק לא עשו פירות וגם שאר פירות לקויים. ובזה יאמר **ונתתי גשמיכם** המיוחדים לכם מאוצרי הטוב, באופן שעל ידי כן **ונתנה הארץ יבולה**, הוא מה שמובילים לה אם חטה חטה אם שעורה שעורה, אך לא זונין שהוא מין שאין מובילין לה, וגם לא קוצים ודרדרים שלא הובלו לה. וגם **עץ השדה יתן פריו** אשר נתייחד לו טרם יחטא אדם. ומה גם לדעת האומרים **בבראשית רבה** (פרשה ה ט) כי הארץ הוסיפה על הציווי, שהקב"ה אמר עץ פרי עושה פרי שעץ פרי בלבד יעשה פרי, והיא הוסיפה ותוצא הארץ עץ עושה פרי אפילו עץ שאינו עושה פרי עשו פרי שהם אילני סרק. הנה נא תיקון השני דברים, **פירות הארץ ופירות האילן.**

(ה) ולא בזעת אפכם תאכלו לחם לסעוד הלב מיגיעת טורח דיש ובציר כאדם הראשון כשחטא, כי אם שאחר **שהשיג לכם דיש את בציר כו'** עם כל זה תחליפו כח, כי לא תאכלו אחר כך לחמכם לסעוד הלב מהטורח רק לשובע, לשבוע לחם בלבד. ולמה שמה שלקו פירות הארץ ופירות האילן היה מאשר חלה על הארץ כח הטומאה כנודע, עתה אסלק כל כח

טומאה מהארץ ואשרה כח הקדושה. והוא, כי לא אשליט כח שום אומה שהוא מפאת שום טומאה עליכם, כי אם **וישבתם לבטח בארצכם**.

(ו) **ולא עוד** כי אם שאשרה קדושה על הארץ. וזהו **ונתתי שלום בארץ**, ועל ידי כן תסתלק כל רוח טומאה. ויוכר במה כי **ושכבתם ואין מחריד**, כי יתבטלו כל כחות טומאה המחרידים לאדם בשכבו, באופן תראו בחוש כח ביטול הטומאה. וגם חיה רעה שהיא מפאת הטומאה אז תשבת, וזהו אומרו **והשבתי חיה רעה מן הארץ**. הרי השנים מהששה.

ועל השלישית, והיא **זיוו**, אמר, גם אני אפרוש זיו קדושה על פניכם, עד גדר שכל הגויים הבאים עליכם בכח טומאותם יפלו מבהיקת צלם אלוהים שעל פניכם, המטיל מורא על כל חיה ועל האויבים אשר לא מבני ישראל המה. כי הנה **וחרב לא תעבור בארצכם** ולא תמצא כעניין מגן אם יראה ורומח כו' (שופטים ה ח), שעל ידם תנצחו. (ז) ועם היותכם בלי נשק, עם כל זה **ורדפתם את אויביכם ונפלו לפניכם**. ואין זה כי אם זיו פנים מצלם אלוהים שעל פניכם תיפול עליהם אימתה ופחד, ונפלו מחרדת אלוהים איש בחרב אחיו. וזהו אומרו **לפניכם** שהוא בהיותם לפני פניכם.

(ח) **ושמא תאמר** אם לא יחרדו ויפולו מאימת חרב וחנית כי אינם, אולי יחרדו מריבוי העם הרודפים אך לא מחיתת זיו פניכם. הנה ראו עתה כי לא כן הוא, כי הלא לא יהיו הרודפים רבים, כי אם **חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו**. הרי שאין הנפילה לא מאימת נשק ברזל ולא מריבוי הרודפים, אך אין זה רק מזיו פניכם. וזהו אומרו **ורדפו מכם חמשה כו'**. אך הוא כי מה **שונפלו אויביכם** הוא למה שהם **לפניכם**, שמוראכם מזיו פניכם של צלם אלוהים תפיל עליהם חרדת אלוהים.

או על דרך האמור בדרך הראשונה. כי בראשונה תצטרכו לרדוף, ואחר כך בלי רדיפה רק בהיותם לפניכם מבלי שתדפו יפלו לפניכם. וזהו אומרו **ונפלו כו'** פעם שניה. ואומרו **לפניכם** ולא אמר לפניהם, באופן כי זה יורה כי זיו צלם אלוהים אשר יתוקן הוא הפועל להכניע כח הטומאה.

(ט) וכל כך יהיה אור פניכם חשוב לפני כי **ופנית אלכם**, ועל ידי הביטי אל אור פניכם **והרביתי כו'**. והוא, כי הנה בסילוק כל האויבים כנזכר ישאר כל העולם לישראל ויהיה העולם שמם במתי מעט. באופן צריך שני דברים:
א. **ריבוי עצום** היא ברכת יעקב ופרצת ימה כו' (בראשית כח יד), ובהיות ריבוי לא יבצר מהיות בכללם בלתי כשרים מכלי עולם, ולקיים העולם הנה אפשר באחד משני דברים:

א. על ידי הקשת אשר נתן הוא יתברך בענן, כד"א (בראשית ט טז) וראייתה לזכור ברית עולם;

ב. על ידי הצדיקים שבדור, כמאמר רבי שמעון בן יוחאי אל רבי יהושע בן לוי (בראשית רבה פרשה לה ב) נראתה הקשת בימיך, לומר כי אשר צדקתו מרובה אין צריך זכירת ברית על ידי ראייתו יתברך הקשת כד"א וראייתה לזכור ברית עולם, כי אם לראות פני הצדיק. והנה זה אמר רבי שמעון בן יוחאי לרבי יהושע בן לוי בראותו אותו בלתי טועם טעם מיתה כמפורש בגמרא (עי' כתובות עז ב).

ונבוא אל העניין. אמר הוא יתברך **ופניתי אליכם**, כלומר הנני חפץ להקנות העולם כולו לכם המתקיים על ידי ברית הקשת וצריך להפרותכם למלאו. ועל כן בהיותכם הולכים **בחקותי כו'** שאתם צדיקים, איני צריך להביט פני יעקב אשר נדרתי לו להפרות זרעו עד בלי מצרים, וגם לא לקיים עולם לפנות אל קשת הברית, כי אם הביט אל אור פניכם מספיק לקיים הברית. והוא ענין שאלת רבי שמעון בן יוחאי לרבי יהושע בן לוי נראתה הקשת כו'. וזהו אומרו **ופניתי**, כלומר כשאפנה אליכם להסתכל בפניכם יספיק **שופריתי אתכם כו'.** וכן על ידי מה שאפנה אליכם ולא אל הקשת יספיק זכותכם **שופריתי את בריתי**, שהוא לקיים עולם, אתכם ובכם ולא על ידי הקשת. (י) באופן שמרוב קדושתכם שתכלה כח הטומאה מן הארץ, גם **שופריתי אתכם** עד מלא כל הארץ, לא תדחקו במזונות כי אם **שואכלתם** אז, עם היות **שואכלתם ישן נושן** שהוא כמפורש למעלה כי תאכלו של שתי שנים, ועל שנה שעברה שהוא ישן תוציאו מאוצרותם לשים החדש, כי לא יספיק מה שהוא מהישן נושן לשום בו החדש. הנה עד כה דברתי על השלשה דברים מהששה שהם: **פירות הארץ, פירות האילן, וזיוו.**

(יא) **ועל הרביעית, והיא חייך**, אמר **ונתתי משכני בתוכם**, שאעשה אתכם משכן ומושב לשכן יה אלוהים כי תשרה שכינה בתוך גויותיכם. והיא הרביעית שהיא **חייך**, כי אשכן שכינה בכם באופן שלא תמותו. ועל כן אמר **ולא תגעל נפשי אתכם** שתחיו לעולם. והוא על דרך הקודם, שבהיות שכינה בקרבכם לא תגעל נפשי שבקרבכם אתכם כי שלום יהיה בין הגוף והנפש. וכמאמרנו על פסוק (במדבר כה יב) הנני נותן לו את בריתי שלום, שאמר רבותינו ז"ל (תנחומא פנחס) שהוא שיחיה לעולם. ולא יתכן כנותו את החיים בתואר שלום אם לא בדברנו זה. כי בהיות שלום בין הגוף והנפש להיות גם בו שכינה, על ידי כן והיה זה שלום וחי לעולם. הרי מהששה דברים הרביעי.

(יב) **ועל החמישי, והוא מאורות**, שיהיו זכים ומאירים מעין אור רוחני, אמר **והתהלכתי בתוכם**, כי אז יהיה ה' לנו לאור עולם. כי לא ימצא במקום זולת מקום, באופן שהמקום שלא יהיה בו לא יגיה אורו בו. כי אם **והתהלכתי בתוכם** של כולכם הממלאים את העולם כמדובר בפסוק **ופניתי אליכם**. כי אז יהיה לנו ה' לאור עולם, כד"א (ישעיה ס כ) כי ה' יהיה לך לאור

עולם, קומי אורי כי בא אורך כו', ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. וזהו אומרו **והתהלכתי בתוכם** להאיר לכם.

ושמא תאמרו כי הקירוב דעת כל כך עמי תגרום לכם גאוה לבלתי הכיר גדולתי. לא כן יהיה, כי אם **והייתי לכם לאלוהים ואתם תהיו לי לעם**. (יג) ואשר אמרתי שאתה לך ואתה לך בתוכם לא יהיה כמו זר בעיניכם, כי הנה **אני ה' אלוהיכם** שנכנסתי במצרים **והוצאתי אתכם** בעצמי. והראיה ששדדתי מזלם מהיות להם עבדים, **ואשבור מוטות עולכם** הם השר עוזא וכל כחותיו המקיימים את עול מצרים עליכם שהיו כמוטות המחזיקים. ואלו לא הייתי עושה בעצמי מי היה יכול לעשות כל זה. ואז וה' הולך כו' ולילה בעמוד אש כו' להאיר להם (שמות יג כא), וכל שכן עתה שתהיו צדיקים יותר.

ועל הששי, והוא קומתו, אמר **ואולך אתכם קוממיות**. והוא מאמרם ז"ל שמדבר על קומת אדם הראשון, וז"ל (**בראשית רבה** פרשה יב ו):

ואולך אתכם קוממיות, רבי יודן אמר מאה אמה כאדם הראשון; רבי שמעון אומר מאתים אמה; רבי אלעזר ברבי שמעון אומר שלש מאות, קומ מאה, מיות מאתים; רבי אבהו אמר תשע מאות אמה, ע"כ.

והנה מה שהכריחם לדרוש לשון קומה, הוא ממה שלא נאמר חירות או חופשיות, על כן פירש לשון קומה או של מאה או מאות. והלא כמו זר נחשב תעשה תורת ה' חשיבות משיעור קומת האדם, מה יתן ומה יוסיף בו הארוך יהיה או קצר. **ולא עוד** אלא שאמרו כי על אשמת אדם גדעו אורך קומתו והעמידוהו על מאה אמה.

אמנם אומר כי יודע דעת עליון הוא יודע כי צלם דמות תכונת האדם יש לו סוד נכמס, וגם שיעור קומת האדם היא הוראת בחינות נפשו. כאשר בזמן הזה אדם יולד בן אמה אחת, אשר לו בצאתו לעולם בנפש לבדה. ובבא שיעור קנות רוח לראוי אליה שהוא בן שלש עשרה כבר יש בו שתי אמות. ואחר כך שהוא שיעור הראוי אל הנשמה גדל אמה אחת שהוא שלש אמות, כי זה כל האדם. והנה היו שעורים לאחדים בזמן החיסרון. אך בהיברא אדם או לעתיד לאדם נתנו המאות תחת האחדים. כי האחדים היום על מיעוט ההשגה יהיה לפנים המאות, כי בן שלש עשרה היום היה בתחילה מאה. וכן לעתיד החוטא בן מאה שנה ימות (עי' ישעיה סה כ).

ולבוא אל העניין בקיצור נמרץ, ריש מלין אומר כי כל נפש ורוח ונשמה היא כלולה מעשר כחות אלוהיות עליונים כנודע, כי חלק אלוה ממעל היא. גם ידענו כי כל אחד משלשת אלה נפש ורוח ונשמה, יש לה בחינה מיוחדת מעשר כחות עליונים. הנפש מאחת והרוח מאחרת

והנשמה מאחרת. וכל אחת מהעליונות כלולה מעשר, וכל חלק מהעשר שבכל אחת גם הוא כלול מעשר. וגם כל אחת מאלו נפש רוח ונשמה כלולה מכל המאה שבבחינה ההיא שמשם יוצאת.

ומחלוקתן היא כי לדעת הראשון לעתיד יחד יבואו לאדם **נפש רוח ונשמה**, זו מרכבה לשנית והשנית לשלישית. ועל כן הוראת היות קומתן מאה אמה היא, כי אחדותן כלול מעשר והעשר מעשר, שהן מאה בחינות הכוללות כל פרטן. ודעת רבי שמעון בן יוחאי כי הנפש תבוא תחילה ועליה יהיה לאיש מאה אמה, והרוח שרחוקה מהנפש תבוא אחר כך עם הנשמה שקרובה אליה. ודעת רבי אלעזר שכל אחת באה בפני עצמה ועושה מאה, הרי שלש מאות, ועדיין אין להם רק כל אחת מאה מבחינת שורשה בלבד, הנפש מבחינת הכח שממנה יצאה, והרוח מבחינת מקומה גם היא, והנשמה גם היא ממקורה. אך דעת הרביעי הוא שכל שלשה, שכעת אותן השלש נמצאו יחד וכל אחת היה לה עירוב דעת עם השתים, על כן גם בבוא כל אחת לעתיד בפני עצמה תבוא בצד מה כלולה משלשתן, על כן בבוא כל אחת תכלול קומת מעלתה שלש מאות אמה מכל אחת, נמצאו שלשתן בבואן זו אחר זו תשע מאות אמה. ומה שאומר ואולך, שמורה על העבר, יהיה דעתם שאומר הוא יתברך כשהוציאם ממצרים היה לכוונת הולך אותם לקוממיות על ידי התורה.

או יאמר על פי דרך זה. (יא) **ונתתי משכני כו'**, עניין מאמרנו על פסוק (שמות טו יז), תביאמו ותטעמו בהר נחלתך כו'. והוא כי הנה שלש בתי מקדש הן בית ראשון, ובית שני, ובית שלישי. והנה השנים היו מעשה ידי אדם. והנה כתוב אצלנו שהראשון היה בזכות אברהם, והשני בזכות יצחק, והשלישי המקווה בזכות יעקב. ועל כן השנים היו מעשה ידי אדם ולא נתקיימו, כי זה היה לו ישמעאל וזה היה לו עשו, ולכן זה קראו הר וזה שדה. אך השלישי שבזכות יעקב שקראו בית שהוא קיים לעד, ההוא יבוא רוחני מעשה אלוהים ולא יטלטלו עוד. וזה מאמר משה ובני ישראל לפניו יתברך דרך בקשה, תביאמו ותטעמו כנטועים שלא יטלטלו ולא יגלו עוד משם כנטועים בהר נחלתך, ולא יהיה מעשה ידי אדם. רק אותו המכון אשר לשבתך פעלת ה' הוא מקדש רוחני כוננו ידיך. וזה יאמר פה הנה אתם מעותדים, כי **ונתתי משכני מעשה ידי בתוכם** מעתה, באופן **שלא תגעל נפשי אתכם** כלל לגרש אתכם מארצי, כאשר אם יקדימו בית ראשון ושני שבזכות אברהם ויצחק. ובזה באומר **ונתתי משכני** הוא אור ה', והוא תיקון זיוו ותיקון המאורות בעצם כמפורש בנביאים במקומות רבים. והוא אומר (ישעיה ב ה) בית יעקב לכו ונלכה באור ה', כי משם אורה יוצאה לעולם.

(יב) ולפי זה אומר **והתהלכתי בתוכם** הוא תיקון חיוו. שאומר הוא יתברך מה שאני מטייל עם הצדיקים בגן עדן שהוא עם רוחם אטייל עמכם בגוף ונפש. ואין זה רק כי גם החומר יהיה זך ולקדש יחשב, והוא תכלית מה שאחר התחיה. הנה לפי דרך זה אין כוונת הכתובים

ייעודים גשמיים חלילה, כי אם אדרבה אומר תחילה אושר ימות המשיח, ועוד מוסיף לתקן לנו מהלכים להשיג האושר שאחר תחיית המתים מעתה בגוף ונפש מבלי נמות, שהוא כי בו נדבק בעולם הזה, והוא תכלית כל האושר המקווה הרוחני במהרה בימינו. ובדרך הזה יצדק מה שדחו רבותינו ז"ל רוב פרטי הברכות האלה אל מה שהיה קודם בימי אדם הראשון, ולמה שעתיד להיות בימות המשיח כמפורש בדבריהם ז"ל.

ועל פי שלשת הדרכים האלה אשר דרכנו בהם אפשר יתכנו דברי רבותינו ז"ל במדרש (במדבר רבה לה א) וזה לשונם:

אמר רבי חנינא בשם רבי אחא חשבתי מתן שכרן של מצוות והפסדן של עבירות ואשיבה רגלי אל עדותיך. רבי מנחם חתניה דרבי חנינא אמר חשבתי מה שכתבת לנו בתורה אם בחקותי תלכו מה כתיב תמן (פסוק יח) ונתתי שלום בארץ, ואם לא תשמעו לי מה כתיב תמן ויספתי ליסרה אתכם. רבי אבא בריה דרבי חייא בשם רבי אמר חשבתי ברכות וחשבתי קללות, חשבתי ברכות מאל"ף ועד תי"ו וחשבתי קללות מו"ו עד ה"א, ולא עוד אלא שהן הפוכות, הא כיצד? אם זכיתם אני הופך לכם הקללות לברכות, אימתי? כשתשמרו את תורת, ע"כ.

וראוי לדעת מה עניין שלשת מיני דרשות אלו ובמאי פליגי.

ועוד לרבי חנינא יראה שדוד המלך ע"ה היה עובד את ה' מחמת שכר ועונש.

ועוד כי מה שאמר ואשיבה רגלי יראה שהיה סר מעדותיו יתברך ואחרי כך היה שב אליהן, ולמה היה סר מהן, והאם היה תחילה מסכל השכר ועונש ואחר כך היה מחשב ושב.

ועוד כי אדרבא ראוי לשרת שלא על מנת לקבל פרס.

ועוד לרבי מנחם האם אין בברכות יותר מונתתי שלום ואין בקללות יותר מויספתי ליסרה אתכם, ומה עניין זה אל שובו אל העדות מבכל יתר המקראות.

ועוד ברבי אבא מה עניין החשבון הלז שהברכות מאל"ף ועד תי"ו מה יתן ומה יוסיף, הלא אין העיקר תלוי רק במהות הברכות ולא על החילם באל"ף וסיימם בתי"ו.

וגם אומרו והקללות מו"ו עד ה"א, הלא מו"ו עד ה"א אין דבר, וגם זה מה יתן ומה יוסיף; ואם הוא שמשלים מהו"ו עד תי"ו וחוזר להתחיל עד ה"א, אם כן גם הן מאל"ף ועד תי"ו כי זה כל האותיות, ומה לי אם יהיו כסידרן או שלא כסידרן.

ועוד כי מה צורך להשתמש באותיות לא בקללות ולא בברכות.

ועוד שאין אומרו הפוכות צודק יפה.

ועוד איך הוא היפוך הקללות.

ועוד כי אם יזכו אין קללות ומה הוא ההיפוך שיתפכו.

ועוד אומרו אימתי כשתשמרו את תורת, מי לא ידע שאומרו אם זכיתם הוא שישמרו את התורה.

אמנם יתכן כי שלשת השלמים האלה המה ראו הקושי הנופל בייעודים האלה והעונשים שלעומתם. והנה אלו ואלו ייעודים גשמיים ועונשים של העולם הזה מה שאמונתנו שלמה ואמיתית היא בהפך, כי שכר מצוות בהאי עלמא ליכא, כי אם היום לעשותם ומחר לקבל שכר. וגם עיקר העונש הוא בגיהנום כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל לג), והראהו יתברך לאברהם והנה תנור עשן כו' (בראשית טו יז). וגם הוא מאמר הכתוב (ישעיה לא ט) אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. והנה הערה זו תעורר לבב אנוש לבוא להרהר חלילה בעניין עולם אחרון. על כן באו השלמים האלה, והצד השווה שבהם כי על זה נתעורר דוד המלך ע"ה, וזאת השיב אל לבו, כי חשב דרכיו והשיב רגליו מדחי על חקירה זו אל עדותיו יתברך. אלא שנחלקו בדרך תשובת הדבר לא ראי זה כראי זה.

דעת רבי חנינא הוא הדרך הראשונה שכתבנו. כי אין ייעודי התורה שכר המצוות, רק מתת ה' אשר הוא יתברך נותן בלי ניכוי שכר וקרן, ועיקר השכר צפון לעולם הבא. מה שאין כן הקללות כי אם שינכה ה' עונש גיהנום בצרות העולם הזה. על דרך אומרם ז"ל (קדושין מ א) שהמצוות עושין פירות והעבירות אין עושין פירות כד"א (ישעיה ג י - יא) אמרו צדיק כי טוב כי פרי כו' אוי לרשע רע כי גמול ידיו כו', ולא פירות. וזה מאמר רבי חנינא חשבתי במחשבתי מתן שכר של מצוות, כלומר מה שהוא מתנת השכר ולא השכר עצמו. מה שאין כן בעבירות רק הפסדן של עבירות, כי המוסר הוא ההפסד ממש ולא מתן פירות. כי אין פירות לעבירות כמו שאמרו רבותינו ז"ל **בבראשית רבה** (מובא במדרש תהלים סב ד) על פסוק (ישעיה ג י) אמרו צדיק כו'. ובזה אשיבה רגלי מהמבוכה אל עדותיך, כי כל הייעודים הגשמיים מתן הוא של השכר העתידי ולא עצם השכר, והוא הדרך הראשונה שכתבנו.

אך רבי מנחם מתוך בדרך השנית. כי אין העניין רק להכין את עובד את ה' להשתלם בעבודתו ולהסיר המעיקים, מה שאין כן בקללות רק עצמות העונש. והכריח הדבר ממה שבטובה ובהפכה, יש טובה ויש תוספת עליה כאמרו **ונתתי גשמיכם וכו'** ותוספת הטובה שהיא מתנה שניה היא **ונתתי שלום וכו'**, וכן בהרעה יש תוספת על הפורענות שמזכיר והוא ויספתי ליסרה אתכם. והלא כלל ידוע הוא כי מרובה מידה טובה ממידת פורענות. ואם כן למה בתוספת הטובה אינו הטבה באנשים כי אם שלום בארץ אשר כל טובו אינו רק סילוק היזק שהוא **ושכבתם ואין מחריד**, ובפורענות הוא אומר ויספתי ליסרה אתכם שהוא ייסורין בהם עצמם. אך אין זה כי אם שאין ייעודי הטובה רק הכנה להיטיב וסילוק המכשולות המעכבים מלעבוד את ה'. ועל כן אחר סילוק עיכוב חסרון לחם הלא ימשך עיכוב גדול מהראשון, והוא טרדת האויבים, כי לשמע רוב תבואות יבואו כארבה לרוב, על כן הוצרך לסלקו. והוא מאמרם ז"ל במדרש (**ספרא** בחוקותי), וזה לשונם:

ונתתי שלום הרי כל הטובה הזאת אם אין שלום אין כלום לכך ונתתי שלום. והנה אם הוא עצמות שכר אינו תוספת על הקודם רק סילוק היזק, ומה גם כי על כל מצוות קנייניות הוא. אך אחר שכל המכון הוא סילוק עיכוב גדול הוא תוספת סילוק עיכוב גדול מהקודם. וזהו אומרו חשבתי מה שכתוב כו'.

אך דעת רבי אבא הוא הדרך השלישית. כי כוונת הייעודים הוא להיטיב, בהמשך מאל"ף ועד תי"ו, הוא כל האושר המקווה מראש עד סוף עד תכלית הבריאה, שהוא לזכותנו שנהיה לפניו יתברך מרכבה אליו בגוף ונפש. מה שהוא עתיד אחר התחיה, עתה מבלי נמות יהיה לנו כל הטוב מאל"ף ועד תי"ו, שהוא עד התכלית בלי המשך. ונשא המשל באותיות, למה שאין לך מצווה מכל מצוות התורה שאין לה אחיזה באות מאותיות התורה הבלתי נפרדות ממנו יתברך. וכל מיני אושר מסתעפים מהם, והמקיים התורה קונה אושר ברוחניותו וקדושתו הבלתי נפרדות ממנו יתברך. הפך העובר בכל התורה חלילה שפוגם בכל האותיות. וכמאמרם ז"ל (סנהדרין קד א ורש"י ד"ה לקו), שעל כן הקינות היו באלפא ביתא על כי עברו על כל אותיות התורה ומנגדות אותו. ועל כן התחילו הברכות באל"ף וסיימו בתי"ו, לרמוז לנו ענין הייעודים האלו כי אינם גשמיים רק כוללים כל האושר מאל"ף ועד תי"ו שהוא כל אושר הרוחני, כמפורש בדרך השלישית שכתבנו, שלא רצה יתברך יהיה שכר מצוות טובות העולם הזה כי הבל המה.

אך בקללות לא כן הוא, כי אם שרצה הקדוש ברוך הוא לייסרנו בייסורין של עולם הזה כי הבל המה, ולא בעונש רוחני ועצום של העולם העליון. וזה רמז בהתחילו בוי"ו **ואם לא תשמעו** (פסוק יד) וסיימו בה"א באומרו (פסוק מו) אני ה'. לרמוז כי כאשר אין דבר בין וי"ו לה"א כן אין בייסוריהן ממש ועיקר כי הן של העולם של הבל, וזהו סיימו בה"א כי העולם הזה נברא בה"א, כן ייסוריהן אינם רק של עולם הזה.

ושמא תאמר אם כן יתחילו בדל"ת וסיימו בה"א. לזה אמר ולא עוד אלא שהן הפוכות, שמתחיל במאחרת ומסיים בשלפניה. אם זכיתם שהוא שתשובו בתשובה אני הופך כו'. והוא מאמר הכתוב (ישעיה נז יח) דרכיו ראיתי וארפאהו וכו' ואשלם ניחומים לו ולאבליו כו'. והוא, כי בשובם אחר מכותם על אשמותם, מהפך להם הוא יתברך הקללות לברכות ומטיב להן כנגד מה שקבלו רעה זולת שכרם הטוב. וכוונת הכתוב הוא לומר שני דברים של הטבה בתת העונש בעולם הזה ולא מניחו לעולם הבא כשכר המצוות.

א. שהוא עונש של צרות העולם הזה שאין בעצם;

ב. שבהיותם פה יש לנו היפוך מהקללות לברכות, מה שאין כן אם היה נשאר העונש לאותו העולם שלא היה ההיפוך הזה אחר העונש.

וטעם כי פה שבים ושומרים התורה ומהפכים להם הקללות לברכות, אך בעולם ההוא אין מעשה וכשרון ושמירת התורה שם. וזהו אומרו אימתי כשתשמרו את תורתי, כלומר מה שאין כן שם שאין שם שמירת תורתי. או יאמר שמהפך הקללות, שהזדונות נעשים כזכויות על ידי תשובה. ולהיות שבגמרא (יומא פו ב) אמרו כי כששב מיראה נעשים כשגגות וכאשר מאהבה נעשים זכויות, על כן אמר אימתי נעשים כזכויות להתהפך הקללות, הן מלאכי חבלה קטיגורים אשר ברא להתיישר והתקלל על ידן, לסינגורים שמתברך בהם, כשתשמרו את תורתי, למה שהיא תורתי שהוא מאהבה ולא מיראה. וזהו אומרו תורתי ולא אמר את התורה, עם היות שלא דבר עד כה כאילו הוא יתברך המדבר, רק מאומרו אני הופך כו' ובאומרו תורתי.

או יהיה שדורש ההיפוך ה"א וי"ו ומאל"ף עד תי"ו שבברכות, שמהפך ה"א שהיא דין אל הוי"ו שהיא רחמים, אימתי כשמקיימים את התורה שהיא מאל"ף עד תי"ו שקודם הוי"ו.

יד ואם-לא תשמעו לי ולא תעשו את כל-המצוות האלה :
טו ואם-בחקתי תמאסו ואם את-משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את-כל-מצותי
להפרכם את-בריתי :

ראוי לשים לב:

א. אל אומרו העדר עשיית המצוות זה פעמיים:

ולא תעשו את כל המצוות האלה,

לבלתי עשות את כל מצוותי.

ואם הפעם השנית היא כוונה להפר ברית כאומרו **להפרכם את בריתי**, אם כן הם חמשה דברים ואיך יאמר שבע כחטאתיכם (פסוק כא); ואם להפרכם כו' הוא עניין בפני עצמו, מלבד מה שהקשינו יקשה למה הפריד בין אומרו למעלה **ולא תעשו את כל המצוות האלה** אל אומרו **לבלתי עשות כו'**, בין שענינם אחד.

ב. וגם אומרו למעלה **ולא תעשו** ולמטה **לבלתי עשות**, שנראה שאין העניין רק הכנה לבלתי עשות אחר שהזכיר העדר העשיה ממש.

ג. וגם אומרו למעלה **המצוות** האלה ולמטה אמר **מצוותי**.

ד. ועוד כי אומרו (פסוק יח) **שבע על חטאתיכם**, אי אפשר לומר כי שבעתים יוקם חלילה, כי אם שבע פורעניות על שבע חטאות, והנה אינם רק ששה; והנה מה שמחלקו רש"י לשבעה (פסוק טו) יראה דוחק שאומרו **ואם בחקותי תמאסו** שהוא מואס באחרים העושים, וכן **לבלתי עשות** שהוא מונע את אחרים העושים, ושאומרו **את כל מצוותי** שהוא כופר שלא ציוויתם.

ה. ועוד איך השבע פורעניות מקבילים אל השבע עבירות.

והנה נינקוט מיהא מפירוש רש"י ז"ל מה שמחלק **לבלתי עשות את כל מצוותי** לשנים. ויהיה העניין שמלמדנו הוא יתברך דעת נזהר מהיצר הרע, כי קו לקו מרחיק את האדם מקונו עדי אובד. והוא כי לא יתחיל לומר קום עבוד אלוהים אחרים חלילה, כי אם בקטון יחל לאמר לו לא ישמע לקול מורים ומלמדים תורת ה'. (יד) והוא תחילת הרחיקו אותו נדוד מעבודת ה', והוא אומרו **ואם לא תשמעו**. וממנו יבוא אל השנית והיא **ולא תעשו**, והוא תת רפיון ידיים לפרוש ממעשה המצוות מכולן או ממקצתן. וזהו **ולא תעשו את כל המצוות האלה**. אך עדיין אינו מואס בהן.

ועוד מעט יבוא אל השלישית, והיא גדר **מאיסה**. אך לא תתחיל המאיסה במשפטים שהדעת מחייב רק בחקים, וזהו אומרו **ואם בחקותי תמאסו**.

וממנה אל הרביעית והיא לגעול גם במשפטים שהדעת מחייב. וזהו **ואם את משפטי תגעל נפשכם**, שהוא כי תקנו קנין תכונה רעה בנפש גורם לגעול מה שאין צודק בו מאיסה, שהוא משפטים המתקבלים ללב. וזהו אומרו **תגעל** ולא אמר תמאס, לומר שגועלת מה שמתקבל בקרבה. ועדיין תעשו אותן מצוות אנשים מלומדה ותמנעו מעבירות מפני הבושה וכיוצא בה.

אך מזאת תבואו אל הששית והיא **את כל מצוותי**, שתהיה הגעילה גם לעשות מעשה הרעה בפועל. וזהו **את כל מצוותי** לכלול המצוות לא תעשה. וזה מחמת גועל נפשם במצוותיו יתברך כי איננו חפץ עשות רצונו. וזהו אומרו פה **מצוותי** ולמעלה לא אמר אלא **מצוות** סתם.

ומזאת יבואו אל השביעית והיא לעבור העבירות ממש להכעיס להפר בריתו יתברך חלילה, וזהו אומרו **להפרכם את בריתי**.

טז אף-אני אעשה-זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את-השחפת ואת-הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלו איביכם :

הנה אף אני אעשה זאת לכם מעין זאת מידה כנגד מידה. על אשר מאנתם לשמוע בקול מורים שהיא הראשונה, והפקדתי עליכם בהלה ומהומה המערבבת ומעכבת את האדם משמוע. נמצא שגם אני עושה לכם העדר שמיעה. וזהו אומרו **אף אני אעשה זאת**, כי מאנתם לשמוע מרוע בחירה אמנע מכם שמיעה בהכרח שתמצאו ולא תוכלו.

ועל השנית והיא **ולא תעשו כו'**, שעם היות לכם יכולת לעשות התרפיתם, אביא עליכם שחפת וקדחת המבטלים ומרפים כח כל איבריכם על ערש דוי מעשות שום דבר.

וכנגד מה שבחקותי תמאסו כי תמשכו אחרי עיניכם, כי מאסתם במה שאין לו טעם לפי ראות עיני בשר לכם, כנגדו אביא לכם מכלות עיניים.

ועל הרביעית והיא שב משפטי תגעל נפשכם אביא על נפשכם מדיבות נפש.

ולעומת החמישית, והיא כי יהיה הגועל נפש גם לבלתי עשות מעשה המצוות באמורכם שהוא פועל ריק, אביא עליכם שפועל ידיכם יהיה לריק. והוא כי זרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם, כי לא עבדתם את ה' ותעבדו בעד אויביכם.

יז ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין-רדף אתכם :

נגד הששית, כי בקום עשה הייתם עושים מעשה הרעה, בחשבכם שלא ישלוט ה' בכם לנגוף אתכם בעברכם רצונו במאסה ובפועל שהוא שלילת פני השגחתו יתברך, לכן כנגד זאת ונתתי פני, הם פני השגחתי, בכם ויקומו עליכם אויביכם ונגפתם לפניהם. ולא שיצטרכו לנגוף אתכם כי אם שבתתי פני בכם מאתי תנגפו לפניהם למען תכירו השגחתי. ובקום עשה ורדו בכם שונאיכם כאשר בקום עשה עשיתם את הרע.

ועל השביעית שהיא להכעיס ממש להפרכם [את] בריתי כלוחמים אתי חלילה, על כן ונסתם ואין רודף אתכם. כלומר ראו עתה רעת רעתכם. כי אתם חשבתם להלחם בי, והנה תראו כי אין צריך לומר הקלה שבבריותי שתוכל לכם כאשר הראתי לטיטוס (גיטין נו ב), כי אם אפילו ההבל וההעדר יבהלכם ותנוסו ממנו, כי הלא ונסתם ואין רודף אתכם. ואם ההעדר בלי מה תנוסו ממנו, ומה תעשו מבורא העולמות כולם שכלכם כאין נגדו, אנה תנוסו לעזרה. ועד היכן תגיעו שטותכם להתקומם עליו להכעיסו ולעבור והפר בריתו.

יח ואם-עד-אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על-חטאתיכם :

יט ושברתי את-גאון עזכם ונתתי את-שמיכם כברזל ואת-ארצכם כנחשה :

כ ותם לריק כחכם ולא-תתן ארצכם את-יבולה ועץ הארץ לא יתן פרו' :

כא ואם-תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם :

כב והשלחתי בכם את-חית השדה ושכלה אתכם והקרית את-בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם :

א. הנה מהראוי יאמר ואם באלה ולא עד אלה.

ב. ועוד אומרו לא תשמעו לי, ולא אמר לא תוסרו לי כמאמרו אחר כך (פסוק כג).

ג. **ועוד אומרו שבע על חטאתיכם** ואין אלא שש, ורש"י ז"ל (פסוק כ ד"ה לא יתן) הוצרך לעשות מאומרו ועץ הארץ לא יתן פריו שני דברים, והוא דוחק גדול מאוד.

ד. **ועוד אומרו ליסרה אתכם**, ולא אמר אעשה לכם כאומרו למעלה (פסוק טז) אעשה זאת לכם.

ה. **ועוד אומרו ואם תלכו כו' ויספתי עליכם מכה שבע כו'**, כי מאומרו מכה נראה שהיא אחת, וכן הוא בפשיטות כי היא משלחת חית השדה שהיא המשכלת ומכרתת הבהמות וממעטת אותם ומשממת דרכיהם, ואיך יאמר שבע; ואם כי אחת תסתעף לשבע הנה אין אלא ארבע בלבד.

אך למד לנו הוא יתברך דרך אורחות מוסריו. והוא, כי כאשר יפליג איש ברשע מעין כל הכתוב הראשון, מביא ייסורין מקבילים אל כל רוע בחינות המעשים הרעים, למען יתן אל לבו כי רע ומר עזבו את ה' ויתעורר לשוב בהכיר השגחתו. ואם על **שבע** מיני עבירות כעניין הכתובים האלה או על חמש או עשר, הביא הוא יתברך עליו פורעניות זו אחר זו כמספרם כמשפט כתוב בפרשה, ואחר הפורענות האחרון נתעורר ושב מהיום ההוא ומעלה, אל יעלה על רוחו לומר אך עשרתי כי בכל הייסורין שבאו עלי עד כה נתכפרו עוונותי. כי לא כן הוא, כי כל מה שבא עליו טרם ישוב בתשובה לא יחשב לו לכפרת עוון אשר חטא. כי הלא בכולן היה מחזיק במרדו, ולא הועילו לו ייסוריו רק לעוררו מתרדמת איוולתו. ומעת שובו והלאה יביא עליו הוא יתברך ייסורין ממרקין כל עונות ראשונים, וייסורין ראשונים יפלו כי טמא היה באותה שעה.

وهو אחד מהדרכים האפשריים ונכונים בפרשת וילך, באומרו (דברים לא טז - יז) ועזבתי והפר את בריתי וחרה אפי כו' ועזבתי כו' והסתרתי כו' והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כו'. הנה זאת תשובה גמורה, ואיך יאמר על זה (שם שם יז) וחרה אפי בו ביום ההוא, וכי זו תשובה וזו שכרה. אך יאמר כי הנה כל הקודם היה לעוררו ולהקיצו שיכיר כי מעזבו את ה' באה עליו הרעה. ולכן כאשר יעור משנת איוולתו ויאמר הלא על כי אין אלוהי בקרבי כו', אומר הוא יתברך הנה בייסורין הראשונים לא כופר כי היה במרדו רק נעור משנתו ועדיין עוון עצמו לא נמחק וצריך ייסורין ממרקין, לכן ואנכי הסתר אסתיר כו' כי פנה אל אלוהים אחרים (שם שם יח) שהוא העוון עצמו. ובזה לא יקוץ השב לה' מייסורין הבאים עליו כי מחויבים המה. כי מעתה שבא להתרפא צריך ההקזות והרקות להירפא, כחולה השם עצמו ביד רופא שמדכאו מרעיבו ומקיצו ומשקהו השקאות מרות והרקות, מה שלא היה כן טרם נתן רשות לרופא לרפאתו.

יח ואם-עד-אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על-חטאתיכם :

וזה יהיה מאמר הכתוב פה **ואם עד אלה לא תשמעו לי**, כי אם אחר כל אלה שתתנו לבבכם לשמוע ולשוב אל יעלה על רוחכם שנמחלו עונותיכם בייסורין ההם, כי אם **ויספתי** שנית. והטעם, כי מתחילה לא היה מוסר רק עקיצה לעורר אך עתה יהיה לייסרה ולמרק העונות. וזהו שבמלת **ויספתי** יש טעם מפסיק מעט. ועל כן מתחילה אמר אעשה זאת לכם ופה אמר **לייסרה**. כי מתחילה לא היו ייסורין לייסר ולמרק רק עשיה מידה כנגד מידה לעורר בלבד. והטעם, כי הייסורין שאוסיף יהיו שבעה הם השבעה הנזכרים למעלה, וזהו **ויספתי** שהוא הוספה שנית. והטעם הוא מפני שהם כחטאתיכם מידה כנגד מידה מעין החטאים כמו שכתבנו.

יט וְשִׁבְרֹתַי אֶת-גְּאוֹן עֲזָכֶם וְנָתַתִּי אֶת-שְׁמִיכֶם כְּבִרְזֵל וְאֶת-אֲרָצְכֶם כְּנֹחֶשֶׁה :
כ וְתִם לְרִיק כְּחֶכֶם וְלֹא-תִתֶּן אֲרָצְכֶם אֶת-יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאֲרֶז לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ :

ועוד אביא עליכם שש פורעניות אחרים והם **ושברתי את גאון עוזכם כו'.**

כא וְאִם-תִּלְכּוּ עִמִּי קָרִי וְלֹא תֵּאָבֹדוּ לְשִׁמְעִי לִי וְיִסְפְּתִי עֲלֵיכֶם מִכָּה שֶׁבַע כַּחַטְאֵיכֶם :

ואם בששה אלה **תלכו עמי קרי** כי תאמרו כי מקרה הוא ולא בהשגחה, כי **לא תאבו לשמוע לי** באמרם כי מאז שבתם לשמוע היצר לכם כמה פורעניות, אז **ויספתי עליכם מכה** אחת למען יהיו **שבע כחטאתיכם**, שעל השש הקודמות אביא זאת להשלים מנין השבע שהם כחטאתיכם.

כב וְהִשְׁלַחְתִּי בְכֶם אֶת-חֵיט הַשָּׂדֶה וְשָׂכְלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת-בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנִשְׁמֹו דַרְכֵיכֶם :

והיא כי **והשלחתי כו'** שאחת היא לבד.

או שיעור הכתובים ויספתי ליסרה אתכם למרק העונות **שבע חטאתיכם**, והנה הם ושבירתי כו'. והנה השביעית לא אביאנה אם לא שעל ידי השבעה לא תכירו ההשגחה, או לרבותינו ז"ל שעושים מעבודת ה' עראי (עיין **ספרא** בחוקותי כו כא). וזהו שאחר אומרו הששי אומר **ואם תלכו עמי קרי** אז והבאתי השביעית כי רבה היא מאד. וזהו **אם תלכו כו' ויספתי** ליסרה אתכם מכה אחת ובה הם **שבע** עם הקודמות כחטאתיכם.

כג וְאִם-בְּאֵלָה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי קָרִי :
כד וְהִלַּכְתִּי אִף-אֲנִי עִמָּכֶם בְּקָרִי וְהִכִּיתִי אֶתְכֶם גַּם-אֲנִי שֶׁבַע עַל-חַטְאֵיכֶם :

כה והבאתי עליכם חרב נקמת נקם-ברית ונאספתם אל-עריכם ושלחתי דבר בתוכם ונתתם ביד-אויב :

ראוי לשית לב:

- א. אל שינוי הלשון **לא תוסרו לי והלכתם כו'** שאינו כלשונות הקודמים.
- ב. וגם מלת **עמי** מיותרת.
- ג. וכן אומרו **והלכתי אף אני עמכם בקרי**, אם הוא שיביא עליהם מה שאומר (פסוק כה) **והבאתי עליכם חרב כו'**, אם כן כל הקדמת פסוק זה מיותרת.
- ד. **ועוד אומרו והכתי אתכם גם אני**, על איזה דבר מוסיף הגם, מי מכה זולתו יתברך.
- ה. **ועוד מהו נקם ברית** (פסוק כה). וגם ראוי לשית לב איך מתחלקים שבע פורעניות הללו, כי לפירוש רש"י (פסוק כו ד"ה ואכלתם) אומרו (פסוק כה) **ונתתם ביד אויב** אינה מן המנין.

כג ואם-באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי :

אמנם יאמר **ואם באלה** לא תקבלו מוסר להיות לי, אך **והלכתם עמי** כי לא תעזבוני מכל וכל. והוא כי לא ביטלו עסק התורה עד סמוך לחורבן כנודע ולא גלתה שכינה עד גלו תינוקות של בית רבן, כמו שאמרו ז"ל (**איכה רבה** א לב) עולליה הלכו שבי כו' ויצא מן בת ציון כל הדרה (**איכה** א ה - ו). באופן שעודכם הולכים עמי בתורתי, רק שלא תייחסו הצרות בהשגחה מאתי רק שהם מקרה.

כד והלכתי אף-אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם-אני שבע על-חטאתיכם :

אף אני לא אעזבכם כי אם **והלכתי אף אני עמכם** ויהיה **בקרי**. כי לא אניח עליכם, כי אם למקרי הזמן אניח לכם ולא אגין עליכם. ומלבד המאורעות רעות **והכתי אתכם גם אני**. והוא כי הנה בידכם שמונה עבירות, השבע הנזכרות למעלה ואם לא תשמעו כו' עד להפרכם את בריתי, ואף גם זאת שהיא אמרכם שמקרה היה לכם. והנה על השמינית אניחכם גם כן למקרי צרות המתרגשות. ועל השבע עבירות, למען תכירו ההשגחה, **והכתי אתכם גם אני** בידי זולת מקרי המאורעות **שבע על חטאתיכם**.

כה והבאתי עליכם חרב נקמת נקם-ברית ונאספתם אל-עריכם ושלחתי דבר בתוכם ונתתם ביד-אויב :

כו בשברי לכם מטה-לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו :

והנה זאת אעשה לכם, כי מה שחשבתם שהיו מקרה ולא השגחה הנה היה על כי התחלתי להביא עליכם הצרה ראשונה על **עבירה ראשונה** על העדר השמיעה שעליה **אמרתי ואם לא תשמעו לי**, ואחר כך על **השנית** שהיא **ולא תעשו כו'**, וכן עד האחרונה. והנה השבע עבירות נמשכו עד השביעית בהמשך זמן רב. ועל כן בבוא עליהם מה שהוא כנגד ראשונה שבכולן, לא הרגישו כי נשכח זכרה. וכן בבוא עליהם מה שכנגד השנית עד סוף כולן לא שתו לב אל היותן מקבילות אל רעותן כסדרן. כי לא הייתה אז נגד פניהם כי אם האחרונה שבידיהם. ולא ראו מיד מה שהוא מקביל אליה כי אם עד עבור עליהם שבע צרות. וטוב היה שילקו על מה שבידיהם בעת בוא הצרה כי אז יכירו כי היא סבתה.

על כן אמר הוא יתברך הנה זאת אעשה לכם למען תשכילו ותרגישו ההשגחה. והוא כי אחליף הסדר, ומאשר לפניכם בידי כי היא האחרונה אתחיל, והיא אשר עשיתם להפרכם את בריתי.

כה והבאתי עליכם חרב נקמת נקם-ברית ונאספתם אל-עריכם ושלחתי דבר בתוכם ונתתם ביד-אויב :

ועל כן **והבאתי עליכם** ראשונה **חרב נוקמת נקם הברית** ההוא, כנגד מה שחשבתם להלחם בי שהיה **להפרכם את בריתי**. ואחר כך אמשיך עד הראשונה מהמאחר אל הקודם. **כי כנגד הששית** שהיא היותר קרובה מהשאר, והיא עשות עבירות בהעדר מורא שמים, **ונאספתם אל עריכם** הם ערי המבצר ממורא בשר ודם. **וכנגד החמישית** שהייתה ליבטל מלעסוק במצוות עשה כלל, אני אתן עסקיכם ליטפל בממותי דבר, כי **ושלחתי דבר בתוכם**.

ועל הרביעית והיא כי **במשפטי געלה נפשכם**, אביאכם בצרה שתגעלו בנפשותיכם להוציאם מגוייתכם, וזהו **ונתתם ביד אויב**. והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל (**ספרא** בחוקותי כו כה) כי איך היו ניתנים ביד אויב, אלא שעל ידי מה שהיה דבר בתוכם והיו המתים בדבר תוך ירושלים, וקיימא לן אין מלינים את המת בירושלים (בבא קמא פב ב), על כן היו מוציאין מתיהם חוץ לעיר לקוברם, והיו חיל גויים שבחוץ הורגים את המוציאים את המת. וזהו **ושלחתי דבר כו' ונתתם**.

והנה ראוי לשים לב אל לשון אומרו **ונתתם** כאילו הם היו מוסרים עצמן. **ועוד** כי הלא לא היו למסור עצמן למיתה לבלתי הלן את המת בירושלים, כי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש. ומה גם כי המת לא היה נקבר כי אם נשאר לעוף השמים ולבהמת הארץ, ואם כן למה ימותו גם הם ולא יקברו, וטוב טוב היה להניח את המת כי אחד הוא ולא ימותו רבים על אחד, ולא יקבר הוא והם לא יקברו.

וכן נראה מהמשורר שאמר כי היו ישראל נמנעין מלקבור ההרוגים מפחד הנתנם ביד אויב בצאתם את העיר לקוברם. וכמו שכתוב אצלנו על פסוק (תהלים עט ג) שפכו דמם כמים כו'. שאחר אומרו (שם שם ב) נתנו את נבלת כו', שנראה כי זולת הרוג את ישראל היו האויבים נותנים נבלתם לעוף ולבהמה. והלא אין זה דבר בפני עצמו, כי אין ספק שאחר הרוג האויבים לא היה לאויבים לקוברם, שיחשב להם לדבר בפני עצמו.

ועוד כי הפסוקים שלא כסידרן כי תחילה היה לו לומר שפכו דמם כמים כו' ואחר כך נתנו את נבלת עבדיך. אך יאמר כי הגויים נתנו את נבלת עבדיך מאכל כו'. **ושמא תאמר** למה לא היו יוצאים מישראל חוצה ויקברום. לזה אמר אין עליהם אשמת דבר, כי הגויים הנזכרים שפכו דמם כו' סביבות ירושלים, ועל כן איש מישראל אינו יוצא מירושלים לקבור פן ישפכו דמם גם הם ולא יקברו לא הם ולא אחרים. ואם כן איפה איך כתוב בתורה שהיו יוצאים וניתנים ביד אויב. אך אמנה התורה מדברת על רבים ונכבדים, כי בגועל נפשם מצרתם מפחד אויב ורעב ודבר היו בוחרים להיות חללי חרב. ולבל יאשמו על הורגם את עצמם בידיהם ויקרם עוון, על כן בחרו למות בדרך מצווה להוציא את המת מללון בירושלים. וזהו **ושלחתי דבר בתוכם** ועל ידי כן **ונתתם** בבחירתכם **ביד אויב**. והנה זה לעומת מה שבמשפטי געלה נפשכם אביא עליכם מה שתגעלו בנפשכם עצמה להוציאה מגיוותיכם.

כו בַּשְּׁבִירִי לָכֶם מִטֶּה-לֶּחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחֲמֶכָם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהָשִׁיבוּ לַחֲמֶכָם בַּמֶּשְׁקֶל וְאָכְלֹתָם וְלֹא תִשְׁבְּעוּ :

וכנגד השלישית והיא **ואם בחקותי תמאסו**, אמר **בשבירי לכם כו' ואפו**, שהוא כפירוש רש"י שמחוסר עצים יאפו **עשר נשים** ויתקרר לחמם. וזה לעומת מה שהייתה מתקררת דעתם מלקיים החוקים.

וכנגד השנית והיא **ולא תעשו את כל מצוותי** מרפיון ידיים במצוות, על כן גם הפת של הנשים ירפה, ויהיה פת נפלים משתברת לחתיכות רבות כל ככר וככר, עד שלא תכיר שום אשה חתיכות לחמה ויצטרכו לחלקם במשקל.

ועל הראשונה והיא **ואם לא תשמעו לי** שאתם בלתי חפצים לשבוע מלחמה של תורה לשתות בצמא את דבריה, לכן **ואכלתם ולא תשבעו**.

כז ואם-בְּזֹאת לֹא תִשְׁמָעוּ לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי :
כח וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת-קָרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אֶף-אֲנִי שִׁבְעַת עַל-חַטָּאתֵיכֶם :

ראוי להעיר:

- א. **אומרו בזאת**, ולא אמר באלה כאשר בקודם.
- ב. **ועוד אומרו בחמת קרי**, ולא אמר בקרי כאשר נאמר למעלה.
- ג. **וכן אומרו אף אני**, ולא אמר גם אני.
- ד. **ועוד במנין השבע**, כי הנה **רש"י** ז"ל אינו מונה והכרתי את חמניכם (פסוק ל) ולא גם כן אומרו (פסוק לב) והשמותי אני את הארץ כו', וכן אומרו (פסוק לג) ואתכם אזרה בגוים. וכן בכל יתר המשך הכתובים יש הערות אין מספר, ויתיישבו על פי דרכנו למתבונן בהם מבלי נזכירם.

והוא כי אין ספק שעל כל הצרות אין למעלה משבור מטה לחם, כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכה ד ט). וכן אמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא ח ב) בשברי לכם מטה לחם זו קשה מכולן. וזה יאמר אחר אומרו **בשברי לכם כו'**, אמר ואם בזאת הקשה בעצם לא תשמעו לי **והלכתם עמי בקרי** לומר כי מקרה הוא, **והלכתי עמכם בחמת קרי**, שהוא בחמת כח הטומאה אשר פעלתם באומרכם שהוא קרי. כי אותו הכח יכה בכם ותתמוגגו בידו. וזולת מה שיכה אתכם אותו הכח, **וייסרתי אתכם אף אני**, ולא אמר גם אני, כי עתה יהיה מה שאכה אני בבחינת אף ורוגז מן הקודם. ועל פי דרכו רמז להם רעה גדולה.

כי הנה הוא יתברך היה הולך עמם, כאשר מצינו שלא נסתלקה שכינה עד גלו תינוקות של בית רבן בחורבן, כי תמיד היה שכינה עימם עד סמוך לחורבן. כמו שאמרו ז"ל (**פתיחתא דאיכה רבה ב**) ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על ביטול תורה, וכל זמן שהייתה תורה ביניהם לא זזה שכינה מהם. וזאת תהיה תלונתו יתברך בכלל תלונותיו, כי היה שוכן אתם בתוך טומאותם. וזה יכוון באומרו **והלכתי עמכם בחמת קרי**, כי הייתי מהלך אתכם בהיותכם בחברת חמת קרי שהוא כח הטומאה הנעשה בעוונם כמדובר.

וקרוב לעניין זה אפשר לפרש מהכתובים הקודמים בעניין הקרי. ובאומרו זה פעמים **קרי**, **ואם תלכו עמי קרי** (פסוק כא), **והלכתם עמי קרי** (פסוק כג), ואחר כך אומר **והלכתם עמי בקרי**, למה ייתר הבי"ת, ואחר כך מוסיף בחמת קרי. אך אפשר כי קרי הוא עניין טומאה, כמאמרם ז"ל (**ויקרא רבה א יג**) על ויקר אלוהים אל בלעם (במדבר כג ד) שהיה לשון קרי לשון טומאה. ובזה יאמר, **ואם תלכו עמי קרי**, כי תלכו עמי בחברתי במה שלא תרפו ידיכם מן התורה, אך עמכם קרי וטומאת עונותיכם, **והשלחתי כו'** (פסוק כב), אולי תרחיקו הטומאה מעליכם ולא אתן כח את הקרי יכה בכם עדיין, כי אם בידי **והשלחתי כו'**.

אך **ואם באלה לא תוסרו לי** (פסוק כג), ותהיו עדיין הולכים עמי בלתי מתרפים מהתורה אך עדיין השרץ הקרי וטומאה בידיכם, וזהו אומרו **קרי** (שם), **והלכתי אף אני עמכם בקרי** (פסוק

כד) כביכול בחברת הקרי וטומאה. וזו רעה חולה להכניס צרת הקדושה עמה בבית. וזולת מה שהקרי יצר לכם כנודע כד"א (ישעיה סד ו) ותמוגנו ביד עוננו, ומלאכי חבלה שאדם פועל בעונותיו הן הם המכים אותו בעולם הזה ובעולם הבא, **והכתי אתכם גם אני בידי כו' (פסוק כד)**.

והנה אחר שני זוגי ייסורין הנזכרים, **אם בזאת לא תשמעו לי והלכתם בקרי** בבי"ת כי כבר נדבק בכם בעצם. וגם רמז בבי"ת כי הוכפל איכותו, כי זה פעמיים החזיקו בו ולא הרפוהו בשני זוגי ייסורין שבאו עליהם. ואז **והלכתי עמכם בחמת קרי** שנתעבה ומכה בכם יותר בחימה שפוכה. והוא יותר תלונה היותו מתחבר והולך אתכם בחברת החמת קרי כי אינו לפי כבודי חלילה.

כט ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו :

ל והשמדתי את-במתיכם והכרתי את-חמניכם ונתתי את-פגריכם על-פגרי גלוליקם וגעלה נפשי אתכם :

לא ונתתי את-עריכם חרבה והשמדתי את-מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם :

לב והשמתי אני את-הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה :

לג ואתכם אצרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והייתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה :

הנה מהראוי להעיר הלא הוא:

א. כי אחר אומרו **וגעלה נפשי אתכם**, אין על זו רעה גדולה הימנה, ומה יתן ומה יוסיף אחרי זאת אומרו (פסוק לא) **ונתתי את עריכם חרבה**, ומה גם עתה כי הנאמר למעלה שהם צרות המגיעות מנפש ועד בשר הם גדולות מהיות **עריהם חרבה**.

ב. אומרו (שם) **והשמדתי את מקדשיכם**, הרי נאמר למעלה (פסוק יט) **ושברתי את גאון עוזכם** שהוא חורבן בית המקדש (רש"י).

ג. אומרו (פסוק לא) **ולא אריח בריח ניחחכם**, האם היה עולה על לב שאחר שממת בית המקדש יריח בריח ניחוח.

ד. אומרו (פסוק לב) **והשמדתי אני את הארץ**, הלא הוא בכלל אומרו (פסוק לא) **ונתתי את עריכם חרבה**, וכמו זר נחשב למאן דאמר (ספרא בחוקותי כו לב) שהיא נחמה איך היא בין הדבקים.

ה. אומרו (פסוק לג) **ואתכם אצרה בגוים**, שיורה שעד כה היו בארצכם, והלא נאמר שהיו עריהם חרבה ואין זה רק בהיות ישראל בגוים.

ו. שהרי מכת החרב נאמרה למעלה כמה פעמים.

ז. מה שחוזר ואומר (פסוק לג) **והייתה ארצכם שממה**, הרי נאמר (פסוק לב) **והשמדתי אני את הארץ כו' ;**

וכן אומרו (פסוק לג) **ועריכם יהיו חרבה**, הרי נאמר (פסוק לא) **ונתתי את עריכם חרבה**.

אמנם הנה אחשבה כי רצה הקדוש ברוך הוא להורות לנו הארבע גלויות זה אחר זה. ובצרות שעד הראשון היחל ונמשך עד אומרו וגעלה נפשי אתכם.

ואמר **ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם**, והם:

א. **ואכלתם בשר בניכם**,

ב. **ובשר בנותיכם תאכלו**, ולהיותם נחשבים לשנים הזכיר אכילה שני פעמים;

ג. **השמדתי וכו'**;

ד. **והכרתי וכו'**;

ה. **ונתתי את פגריכם**, שהוא היותם פגרים מתים שהם מזי רעב כמו שאמרו ז"ל (עיין סנהדרין סג ב);

ו. והיא רעה חולה היות **על פגרי גלולים**, שימותו דבקים בגלולים, וכעובדא דאליהו (שם) עם אותו נער שהיה מחטט שעורים באשפה, ואמר לו אליהו הילך גלוסקא יפיה ואמור שמע ישראל ה' וכו', והשיב לו אבי ואמי צוו לי שלא אזכיר דבר זה, אמר לו ומה למדוך, אז הוציא צלם זהב מחיקו ונשקו וחבקו והחזירו לחיקו, ואז בפניו נפל הנער מרעבון לאפיו על האשפה ומת, נמצא הוא מושלך פגרו על פגרי גלולו שבחיקו על האשפה, אמר אליהו עליו מקרא זה ונתתי את פגריכם על פגרי גלולים;

ז. **וגעלה**, כי זה עולה על כולנה ובזה הגיע עד חורבן בית ראשון. כי על כן היה הנביא בוכה למה לנצח תשכחנו (איכה ה כ), והועילה תפלת רחל שאמר לה הקדוש ברוך הוא מנעי קולך מבכי וכו' ושב מדרך אויב (ירמיה לא טו).

לא ונתתי את-עריכם חרבה והשמותי את-מקדשיכם ולא אריח בריח נחוחכם :

ואחר כך בגלות השני היחל, הוא גלות מדי שהיה בימי אחשורוש. וזהו אומרו **ונתתי את עריכם חרבה**. ולא אמר ואחריב עריכם על כי בימים ההם כבר היו חרבה, כי אם שבסוף השבעים שנה כשהתחילו לבנות בית המקדש בא אחשורוש וביטל הבנין, ונשאר ערי ישראל חרבה כי לא נבנו עד נגאלו מאותו הגלות. **ונתתי את עריכם חרבה** שישארו ציון וירושלים חרבה כאשר היו עד נגאלו. ואחר כך על גלות יון שבאו ופרצו פרצות בהיכל ובקצת לשכות, אמר **והשמותי את מקדשיכם**. ולא הייתה שממה גמורה, כי אם צד שממה מספקת לשלא אריח בריח נחוחכם, שהוא שעל ידי שנכנסו וטמאו הטהרות ופרצו פרצות בוטל התמיד כמה זמן. וזהו שממה **ולא אריח בריח נחוחכם**, כי מציאות מקדש לא חסרו בזמן ההוא כי אם שלא הריחו כמה ימים מהם על ידי הפרצות וטמאם הטהרות.

לב והשמתני אני את-הארץ ושמתמו עליה איביכם הישבים בה :
לג ואתכם אצרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה :

ועל הגלות הרביעית שהגלם טיטוס ונותרה הארץ שממה ונתפזרו בגוים ונהרגו רבים בארצות פיזורם, על זה אומר **והשמותני אני את הארץ וכו' ואתכם אצרה בגוים**. כמו שאמרן ז"ל (**ספרא** בחוקתי כו לג) כמרקד בנפה ומתפזרים הגרגרים, **והריקתי אחריכם חרב וכו'**. ואז **והייתה ארצכם שממה**, לא כאשר היה בבית ראשון שבעים שנה בלבד כי אם הויה עיקרית. וזהו אומר **והייתה וכו' ועריכם יהיו חרבה** שהוא ימים רבים.

לד אז תרצה הארץ את-שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ
והרצת את-שבתתיה :

ואומר הוא יתברך, ראו עתה מה בין חורבן בית ראשון לשני כי רבתה רעת השנית. כי הנה אז כלומר אז בראשון הנזכר למעלה **תרצה כו'**. וזהו טעם שבמלת אז, כמגביה קול ואומר, אז על מה שלמעלה שכבר עבר ולא על מה שהוא מדבר עתה. והעניין לומר הנה אז בראשון הנ"ל לא היה רק שתרצה הארץ את שבתותיה, שהוא שבעים שנה כמספר השנים שביטלו מלקדש שמטות ויובלות (**ספרא** בחוקתי כו לד). ולא יהיה כל צרתכם רק שאתם בארץ אויביכם אך לא אבדתם בה אפילו מקצתכם ובכלל הדבר הטבת הארץ תהיה, שגם שעיקר רצון הארץ לא הייתה רק לתת פריה שש שנים ולשבות בשביעית בקדושה ואז תתרצה במה שתשבת הארץ שתבטל בלבד, כי **ואתם בארץ אויביכם**, אז תשבת בראות צרתכם שאתם בארץ אויביכם, והרצת כאלו מקבלת ברצון את שבתותיה כאלו עשיתם אותם בקדושתם למען נכות אשמתכם.

לה כל-ימי השמה תשבת את אשר לא-שבתה בשבתתיכם בשבתתכם עליה :

ושמא תאמרו, אף כי תתרצה בזה מבלי תת פריה, הלא לא תרצה את שבתותיה עד מלאת לה שבעים פעמים שבע שנים כמספר השנים אשר ביטלו בהן שבתותיה, באופן כי גם בחורבן ראשון רעת ישראל תהיה רבה מאד. לזה אמר **כל ימי השמה תשבות**, כי לא תמנה בהשמה רק שנות מספר השבתות לבדן ולא מה שביני ביני, כאילו תמיד היא שובתת את אשר לא שבתה בשבתותיכם ולא את אשר היה בינתיים, באופן שהם שנים מועטות שבעים בלבד.

לו והנשארים בכם והבאתי מרף בלבכם בארצת איביכם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו
מנסת-חרב ונפלו ואין רדף :

לז וכשלו איש-באחיו כמפני-חרב ורדף אין ולא-תהיה לכם תקומה לפני איביכם :

לח ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם :
לט והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו:

אך אמנם הנשארים בכם בגלות הרביעית שעליו אמרתי **ואתכם אזרה בגוים**, מלבד אורך הגלות שאינו עד ריצוי השמטות בלבד כראשון, גם כן לא יהיו כראשון נוחים בגלותם. כי אם **והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם** בארצות רבות של אויביהם. וגם **ורדף וכו' וכשלו וכו' ואבדתם בגוים** מטומעים בעבודה זרה, כאשר שמעה אוזנינו בגלות קדמון בדורות אשר היו לפנינו כי כמה נאבדו בגיות. עד שוהנשארים בכם **ימקו בעונם** שעל ידי עוונם אשר המירו נמקו, כי חקרו אם משמרים תורתם, ותמורתם להמיתם ולייסרם אם לא יחזיקו בגיותם ויחפשו באיזה צד יהדות, נמצאו נמקים בעוונם אשר העוו בהמירם. וגם אשר לא המירו רק אבותם והם בגיות **בעונות אבותם**, אותם שנולדו בגיות ונמשכו בו, גם הם ימקו ויתמוגגו באותו עוון על בלתי שומרם אותו, בחקירתם לייסרם ולשורפם אם אינם שלמים באותו עוון כי אם מחזיקים בדת משה וישראל. והלוואי ימותו באומרם כי יהודים הם, כי **ימקו** בהחזיק עונם באומרם כי לא יהודים המה רק גויים גמורים. נמצאו שבעונות אבותם אתם ימקו.

מ והתודו את-עונם ואת-עון אבתם במעלם אשר מעלו-בי ואף אשר-הלכו עמי בקרי :
מא אף-אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או-אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את-עונם :
מב וזכרתי את-בריתי יעקוב ואף את-בריתי יצחק ואף את-בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר :
מג והארץ תעזב מהם ותרח את-שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את-עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת-חקתי געלה נפשם :
מד ואף גם-זאת בהיותם בארץ איביהם לא-מאסתי ולא-געלתי לכלתם להפך בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם :

ראוי להעיר:

א. איך אחר הווידוי ותשובה הוא אומר אף אני אלך עמם בקרי.
 ב. אומרו **והבאתי אותם בארץ אויביהם**, שהיה לו לומר מארץ, שאם הוא שיוליכם לארץ אויביהם הלא כבר הם שם, וגם לשון הבאה הוא הפך הכוונה.
 ג. אומרו **או אז יכנע כו'**, מהו הספק הזה; והמפרשים הוציאו מלת או ממשמעותו, כי פירש רש"י ז"ל שהוא כאומרו שמא **אז יכנע כו'**, והוא דוחק גדול כי מה נשתנה או זה מכל או שבתורה, או דודו או בן דודו (לעיל כה מט) וכאלה אין מספר.
 ד. מה ענין אומרו **ואז ירצו את עונם**, יותר היה ראוי לומר ימאסו את עונם משירצו אותו.

- ה. **אומרו** (פסוק מב) **וזכרתי את בריתי יעקב כו'** שיראה זכירה לטובה, ואיך סמך (פסוק מג) **והארץ תעזב מהם** שמורה כעס גדול על ידי זכירת זכיות.
- ו. **אומרו** (פסוק מב) זכירה שלש פעמים, ולא כללם כאחת להיות האבות והארץ נגררים אחר מלת וזכרתי, או כולן סמוכים אל מלת אזכור שאחר הכל; ואם הוא לומר זכירה בכל פרט למה ביצחק לא נאמרה זכירה; ומה גם כי אין בין זכירת אברהם לזכירת הארץ אלא תיבה אחת, ולמה חזר לאמר זכירה בפני עצמה ולא אמר ואף את בריתי אברהם ואת הארץ אזכור.
- ז. שאם להליץ בעדנו היא זכירת הארץ, איך **הארץ תעזב מהם כו'** (פסוק מג) כשונאה אותנו.
- ח. **אומרו** (שם) והם **ירצו את עוונם**, כבר נאמר למעלה (פסוק מא) **ואז ירצו את עונם**.
- ט. **אומרו** (פסוק מג) **יען וביען**, כי מלת וביען מיותרת ובלי הבנה.
- י. **אומרו** (שם) **במשפטי מאסו ואת חקותי געלה נפשם**, למה מכל שבע עבירות שאמר למעלה אינו מזכיר אלא אלו השנים לבד.
- יא. **באומרו** (פסוק מד) **ואף גם זאת**, שהם מלות יתירות ומשוללות הבנה.
- יב. **כפל אומרו** (שם) **לא מאסתי ולא געלתי**.
- יג. כי מתחילה היה לו לומר (שם) **להפר בריתי אתם** ואחר כך **לכלותם**.

אמנם הנה כתבנו למעלה כי שבע מיני עבירות היו והאחרונה הכבידה והיא להפרכם את הברית, שהוא בכוונה למרוד ולהפר ברית להכעיס, ואחרי זאת בייסרו יתברך אותם חידשו עוד עון שמיני והוא אומרם שמקרה הוא היה להם, והוא **אומרו** (כא) **ואם תלכו עמי קרי כו'.** (מ) ואמר עתה כי אחר המשך הזמן הנזכר **יתודו את עונם**, הוא אחד מהשבע והוא האחרון, הוא המרד ומעל מכוונים למרוד. וזהו **במעלם אשר מעלו בי.** וגם יתוודו על **אשר הלכו עמי בקרי**, הוא השמיני, אך לא על אשר מאסו בתורת ה' ומאנו עשות מצוותיו ובמשפטיו געלה נפשם שהן תכלית הדרגות הקודמות. (מא) גם אני אקל ברעתם **ואלך עמם בקרי** ולא בחמת קרי האמור למעלה (כח) שהוא יותר קושי.

והבאתי אותם בארץ אויביהם. והוא, כי למעלה אמר (לג) **ואתכם אזרה בגוים**, שהם שתיים רעות:

- א. שאסתלק מהם,
- ב. שאפזר אותם בארצות רבות.
- אמר שעתה ישוב **ילך עמם**, אף שיהיה **בקרי** על מאסם בחקיו יתברך ובמשפטיו, אלא שיקל מעט שלא יהיה בחמת קרי. הנה נתקנה האחת. ועל השנית, והוא הפזור, זאת אעשה לכם, שוהבאתי אותם מן הארצות רבות בארץ אחת, גם שהיא גם היא מהאויבים יתוקן הפיזור, והיא השנית. וזהו **אומרו בארץ אויביהם**, ולא אמר לארץ או מארץ.

ושמא תאמר שלמה אהיה כמחליט גיזרה שלא ישובו בשלמות רק מהמרד להפר ברית ומהקרי. והלא הבחירה חופשית ביד האדם ואולי ישובו בשלמות מאהבה תשובה שלמה, ובזה תהיה כמכריחם. על כן אני אומר או **אז יכנע כו'**, לומר איני מחליט גיזרה כי אין הידיעה מכרעת ולא דבורי זה, כי הנה גם עתה אני אומר או **אז יכנע לבבם הערל כו'**, לומר גם אפשר כי אז כשיתודו יכנע לבבם לגמרי. ואז אפשר תהיה תשובתם כל כך שלמה עד שואז ירצו את עונם, שיעשו מהעון רצון וזכות כי ישובו מאהבה שזדונות יעשו כזכיות, כמו שאמרו בגמרא (יומא פו ב) שכשהוא מאהבה נעשים זכיות, כאומרים כאן מאהבה כאן מיראה שהוא גדר אחרון של תשובה.

ואחר אומרו או אז כו', כלומר שאינו מחליט שלא ישובו רק מהאחרון והקרי כי אפשר שיתפשו קצה התשובה, חזר להשלים מאמרו אשר היחל שהוא היותר קרוב שלא ישובו רק מהמעל והקרי. ועל זאת אמר **וזכרתי כו'**. והראיה שחוזר אל הקודם ולא אל אומרו או **אז יכנע כו'**, שהרי אומר אחר כך והם **ירצו את עונם**, ואם על אומרו או **אז כו'** הרי אמר והם **ירצו את עונם**.

והנה אמרו רבותינו ז"ל (**ויקרא רבה** לו ה) למה באברהם ויצחק נאמר אף וביעקב לא נאמר אף, אלא יעקב שהייתה מיטתו שלמה לא נאמר בו אף. והנה בהערתם זו, נבוא אל העניין וניישב מה שהערנו בכתוב. והוא, כי הנה קושייתם זו למה ביעקב לא נאמר אף לא תצדק, כי אשר נזכר ראשון איך יאמר בו אף אשר איננו צודק רק בנוסף על הקודם. אך אין ספק שכוונתם היא למה התחיל ביעקב באופן שלא נאמר בו אף, שהיא ראשון בפסוק קושיא אחרת למה היפך הסדר והזכירם מלמטה למעלה, ולא היחל מאברהם להזכירם כסדרן.

מב וזכרתי את-בריתי יעקוב ואף את-בריתי יצחק ואף את-בריתי אברהם אֶזְכֹּר וְהֶאֱרָץ אֶזְכֹּר :

אך הוא כי ברחמיו יתברך להפליא חסדו לנו לא רצה להתחיל מאברהם כי יש בו אף שהוליד את ישמעאל, וכן ביצחק על עשו, באופן תמצא מדת הדין מקום לבלתי הניח כח הרחמים להשלים הטובה. על כן התחיל מיעקב שמטתו שלמה כי בו אין פתחון פה לבלתי התמלא רחמים. וזהו **וזכרתי את בריתי יעקוב**, ועל כן יעקוב נכתב פה מלא. ואז אחר שהתחיל באילן גדול ויסכרו פיות הקטיגורים המנגדים, גם בהזכיר את יצחק לא ינגדו. וזהו **ואף את בריתי יצחק**, כלומר עם שיש בו אף לא יהיה בו ניגוד, אחר שבראשון לא מצאו בו ניגוד רפתה ידם. ועל דרך זה **ואף את בריתי אברהם אזכור**. והנה ביצחק לא נאמרה זכירה על כי אין ברית יצחק לעצמו, רק נאמר לו (בראשית כו ג) והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ומה שנאמרה זכירת אברהם אחר הזכיר שמו מה שלא עשה כן ביעקב, אפשר לבלתי

הפריד בין אברהם ליצחק כי לשניהם ברית אחת, וכמו שאמרו על פסוק (תהלים קה ט ואבן עזרא) אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק, שהוא שבועתו של אברהם ליצחק, כמו שכתבנו במקומו שהוא לבל תהיה על פי מידת יצחק רק על פי מידת חסד לאברהם. ואחשבה בלבי כי גם זו תחבולה מאלוהינו יתברך לטובתנו לבלתי הפריד את יצחק מאברהם למזוג הדין בחסד, ולא עוד אלא שעושה עיקר מהחסד. ואמרו והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם, ולא נשבע לו בפני עצמו כאשר עשה ליעקב, אך הוא לבלתי תהיה לו על פי מדתו כמדובר. ועדיין היה אפשר לומר ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ, ויחזור אל אברהם ואל הארץ. אך כיוון הוא יתברך לאמר מה אעשה לכם בני ויש לכם מיימינים ומשמאילים. כי הנה זכירת יעקב היא העוזרת אתכם בעצם, וכן יצחק וכן אברהם גם שבהם אף עם כל זה אזכור בריתם. אך מה אעשה כי לעומת זה והארץ אזכור, כי זכירת הארץ מנגדת אתכם על שבתותיה אשר ביטלתם. ואברהם ויצחק אין מהם עזר בעצם כי יש לזה נגוד מישמעאל ולזה מעשו. לכן מה אעשה לעניין האבות אתחיל מיעקב, ועל ידי כן גם מאברהם ויצחק תעזרו כמדובר שגם אלה אזכור. אך מה אעשה כי לעומתם הארץ אזכור אשר ביטלתם שבתותיה ויהיה ניגוד.

מג והארץ תעזב מהם ותרץ את-שבתותיה בְּהִשָּׁמָה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת-עֲוֹנָם יֵעַן וּבִיעַן בְּמִשְׁפָּטִי מֵאִסּוּ וְאֶת-חֻקֹּתִי גָעִלָה נִפְשָׁם :

לכן על דבר הארץ אפייסנה כי **והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה**. ועל כן הפסיק בין הארץ לאברהם במלת אזכור, כי אין הזכירות שוות כי אם הפכיות כמדובר, כי של האבות הם לטובה ושל הארץ להפך. ואז בהיות הארץ עזובה מהם יתנו אל לבם לגמור התשובה. וזהו **והם ירצו את עונם**, כי ישובו מאהבה עד עשות מהזדון זכות ורצון. ופירש ואמר מה שצריכים לשוב עתה אחר וידויים הנזכרים הוא בשביל שני דברים: וזהו יען ביען, כלומר בשביל דבר אחד ובשביל דבר שני. ומה הן:

האחד כי במשפטי מאסו,

והשני כי בחוקתי געלה נפשם.

כי שני אלה הן הנשארים מלשוב, והם הנזכרים למעלה (פסוק טו) **ואם בחוקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם**. כי מה שאומר (שם) **להפרכם את בריתי** גם לסיים **בקרי**, כבר שבו מהם. וגם אמרו (שם) **לבלתי עשות**, הם נמשכות ממאוסת חוקים ומשפטים, שעל ידי כן הוא **לבלתי עשות וכו'**. ואומר הוא יתברך, הנה אין צריך לומר הראשונים הקלים מאלו שהם **ואם לא תשמעו ולא תעשו** (יד), כי אם גם שני זדונות אלה מאוסת חקים ומשפטים ירצו אותם, כי יעשון רצון וזכות בשובם מאהבה.

מד ואף גם-זאת בהיותם בארץ איביהם לא-מאסתי ולא-געלתי לכלתם להפך בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם :

ליישב מה שהערנו בכתוב, נשית לב אל סדר הייסורין. והנה הם ששה חלקים נחלקים לארבעה. והוא כי בשלש ראשונות הורה שעד שלש פעמים אינו מתפרד מאתנו, רק מייסרנו על ידו ומשלח בנו מכים והוא עמנו ואינו מניחנו למקרי הזמן.

וזוהו אומרו בראשונה אף אני אעשה זאת לכם כו' (טז), כלומר על ידי **והפקדתי עליכם** שאהיה אני המפקיד בעצמי, וכן כל השאר.

בשנית אמר ויספתי ליסרה אתכם (יח) שהוא על ידו יתברך. **ובשלישית נאמר (כא - כב) ויספתי עליכם מכה וכו' והשלחתי כו',** ועדיין אין קרי נזכר כי לא יניחם אל המקרה.

אך ברביעית אמר (כד) והלכתי עמכם בקרי, שאניחכם למקרה וגם אני אכה זולת הקרי, וזהו **וגם אני וכו' (שם).** ועדיין הוא בקרי אך לא בחמת קרי.

אמנם אחר כך **בחמישית אמר ואם בזאת וכו' והלכתי עמכם בחמת קרי (כז - כח),** ובזה מכביד הרבה. ועל זאת אמר אחר כך (פסוקים מ - מא) **והתודו וכו' והבאתי אותם בארץ אויביהם,** שהוא כמפורש למעלה.

כי בחמישית היו מוזרים בגויים, וכאשר יתודו יביאם הוא יתברך מקובצים בארץ אויביהם במקום אחד ולא מפוזרים. נמצאו הששה מוחלקים לארבע, **שלש ראשונות חשובות כאחת לפי הדרגתן כמדובר,** ונאמר בתחילתן אף באומרו (טז) **אף אני אעשה זאת וכו'.**

והחלק השני שהיא הרביעית נאמר בו (כד) גם אני שבע וכו'.

ובחלק השלישי הוא החמשי, נאמר בו (כז) ואם בזאת לא תשמעו לי.

ובחלק הרביעי שהוא הששי, נאמר (מא) והבאתי אותם בארץ אויביהם.

ועל הארבע החלוקות האלה, על הראשונה אמר: ואף

ועל השנית אמר גם,

ועל השלישית אמר זאת,

ועל הרביעית והיא והבאתי אותם בארץ אויביהם אמר בארץ אויביהם.

ואמר בכל הארבעה חלוקים וזמנים אלו,

לא מאסתי בראשון,

ולא געלתי בשני,

לכלותם להפך בריתי אתם בשלישי עם היות בו תוקף ורוגז,

ועל הרביעית שהוא אחר שהתודו אמר **כי אני ה' אלוהיכם**, כי גם שהרבו לפשוע אחרי שובם אני ה' אלוהיהם לא נגעו אז באלהותי, **כי אני ה' אלוהיהם**, כי מקובל אני עליהם לאלוה ופטרון, כי שבו ממעלם אשר מעלו בי ואשר הלכו עמי בקרי.

מה וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי-אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה' :

ואחרי שנתן טעם אל מאי דסליק מניה, אמר כי גם על שלש חלוקות ראשונות מה שלא **מאסתיים וכו'** הוא כי **וזכרתי וכו'**. הנה **וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים**, שהיו שם עובדי עבודה זרה וימרו על ים בים סוף, ועם כל זה כרתי להם ברית. וגם היות **לעיני הגוים**, כי קריעת ים סוף ראו כל הגוים, כי ותבקע הים לא נאמר כי אם ויבקעו המים (שמות יד כב) שהוא כל מימות שבעולם (**מכילתא** שם). וגם **להיות להם לאלוהים** בסיני, כי נודע לעיני הגוים כמאמרם ז"ל (**מכילתא** ריש יתרו) כי הכל שמעו והלכו אצל בלעם וכו'. וגם שהם נשתנו **אני ה'**, כלומר אני בהווייתי כי אין בי שינוי חלילה, ובריתי אקים בהיותם בלתי כשרים כאשר עשיתי בתחילתם.

מו אלה החקים והמשפטים והתורה אשר נתן יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד-משה :

הנה ראוי לשית לב:

כי פסוק זה היה יותר צודק ליכתב בסוף כל התורה.
וגם נדקדק אומרו **ביד משה**, כי מי לא ידע כי משה קבל הכל.
וגם היה לו לומר על יד משה ולא **ביד משה**.

אך יתכן כי אחר אומרו יתברך את כל דברי המוסר הגדול הזה על הבלתי שומע ועושה חוקותיו ותורתיו ומצוותיו, ראה והנה לא יבצר מאיש שוגה או מפתי לומר, מי יודע אם משה היה יכול לזכור את כל דברי החוקים והמשפטים וכל תורה שבכתב ושבעל פה כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן וסייגיהם, ואולי שכח ושינה כי רבו מאד לבלתי ישכח ילוד אשה דבר מה, ואם כן איפה למה ייסרנו יתברך על בלתי קיים אשר ציוה לנו משה. על כן אחרי המוסר הגדול הזה בא הוא יתברך ואמר לנו, דעו נא כי **אלה החוקים והמשפטים והתורות** שהן תורה שבכתב ושבעל פה, הן הם **אשר נתן ה'** (בסיני) **בינו ובין בני ישראל [בהר סיני]** בלי תוספת או מגרעת.

והוא מאמרם ז"ל במקומות רבים כי לא בלבד העשרה דברות נאמרו בסיני כי אם כל התורה גם כן מראש ועד סוף וכל פרטי תורה שבעל פה, שכל חלקי התורה הם נכללים בעשרת הדברות ואת הכל שמעו ממנו יתברך אל כל ישראל, וזהו בינו ובן בני ישראל, אלא שישראל שכחו. כי גם שהשמונה דברות שמעו מפי משה, הנה כתבנו שם במקומו כי גם אז פיו יתברך הייתה המדברת בצרף יתברך קולו בקול משה, שאם לא כן איך היה קול בשר ודם נשמע שנים עשר מיל על שנים עשר מיל לולא קול ה' שהיה עיקר. וזה אמר הכתוב (שמות יט יט) משה ידבר והאלוהים יעננו בקול. וגם אמרו רבותינו ז"ל (שיר השירים רבה א ב א) שאחר כל דבור ודבור היה הדבור עצמו שב ומדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כו'.

ונחזור אל העניין: והוא כי כוונת הכתוב כי הכל ניתן לישראל, ואם הם שכחו משה לא שכח. כי אם כאשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל כך נשאר הכל ביד משה שלא נשכח ממנו כחוט השערה, ואין לפקפק בכל דבריו, כי בכל ביתו יתברך נאמן הוא להימין ולהשמאל אל השערה ולא יחטיא. והוא מאמרם ז"ל **בשמות רבה** שבקש לו הקדוש ברוך הוא ולא מצא כלי זפות כמשה, כלומר שהוא שאין מימיו נזחלין חוצה כי הוא ככלי זפות. וכוונת המשל הוא כי גם שילוד אשה היה ומחומר קורץ, ועל כן יהיה ככלי חרש שמימיו נזחלין ויוצאין מדפניו, אמרו שהיה ככלי שעם היותו של חרש הוא זפות. כך תקן הוא את חומרו עד שלא ישכח ולא יאבד טיפה. וזהו אומרו **ביד משה** כי הכל כאשר נתנו ה' עדיין היה ביד משה.

פרק כז

א וידבר ה' אל-משה לאמר :

ב דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יפלא נדר בערך נפשת לה:

ג והיה ערך הזכר מכן עשרים שנה ועד בן-ששים שנה והיה ערך חמשים שקל כסף בשקל הקדש :

ראוי לשים לב:

א. אל כפל אומרו **דבר ואמרת**.

ב. אומרו **כי יפליא נדר**, ולא אמר כי ידור נדר.

ג. אומרו **בערך כו'**, כי בפסוק זה ובכל שאר פסוקים אלו אומר ערך במקום ערך, מה ענין הכ"ף יתירה.

(ב) אך הנה מה שהיה הדעת נוטה הוא, כי אם יאמר איש ערכי או ערך פלוני עלי שישומו אותו לפי ערך כיוצא בו הנמכר בשוק. והכל לפי מה שהוא אדם, הבחור כבחרותו והזקן כזקנותו והחלש כחולשתו והגיבור כגבורתו. לזה אמר **דבר כו' ואמרת כו'**, לומר דבר להם דבר אחד כהקדמה אל מה **שואמרת אליהם**. וההקדמה היא **איש כי יפליא נדר**, והאמירה שאחריו הוא **בערך נפשות לה'**. והוא לומר, הנה דע לך כי עניין הנדר אי אפשר שיהיה לשום בחינה כיוהרא שהוא וותרן וכיוצא, רק על בחינת הפלאה שהוא לפרוש עצמו משטף דברים גופניים ולהתקדש לשמו יתברך. כי על כן אומר ערכי עלי למען תחול קדושה על עצמו, מעין כל דבר שהוקדש ונפדה שלא יבצר מלחול בו קדושה מהכין זה לו הכנה להנהיג עצמו בקדושה, כאומר בלבו איני אשר הייתי עד כה כי עתה הוקדשתי לשמים ונתתי ערכי לה'. וההיקש בזה באומרו ערך בני או אחי וכיוצא בו שהוא להכינו לקדשו לכהנו לו יתברך. וזהו כי יפליא נדר שהוא בחינת הפלאה ופרישות.

ולכן על ידי הקדמה זו לא יתכן יהי ערכו לפי מה שהוא נמכר בשוק, כי שומא זו היא לפי מה שראוי יותר לעסקי העולם הזה, כי החזק אשר כח בו לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא ימכר ביותר, כי לא תהיה השומא בבחינת הנפש רק בבחינת הגוף, החזק הוא הרפה. אך אחר ההקדמה שכוונת הנדר היא על דבר הפלאה, הנמשך מזה שעליו נאמר **ואמרת אליהם** הוא **בערך נפשות לה'**. כי לא יהיה רק לפי בחינת נפשו לה' ולא בבחינת גופו. ואמר **בערך**, כלומר כי אחר שאינו לפי הגופים אשר היה אפשר לשום בדמים כי אם לפי הנפשות, לכן אי אפשר לכם לדעת איזו נפש חשובה יותר מזולתה, ועד היכן העודף מזו על זו מגיע, כי אין ידיעה זו בלתי לה' לבדו. כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות מצעדי גבר הנסתרות והנגלות, ולפעמים עליונים למטה ותחתונים למעלה. לכן תשווה המידות וערך שלך אם צדיק אתה אשר ראוי לדבר בו לנוכח. כי כן אני דובר בך אותו הערך תעריך כל **נפשות לה'** כי לה' המה לבדו יתברך. וזהו **בערך נפשות לה'**. והוא שיהיה ערך שווה לכל אשר מבין עשרים עד בן ששים וכן בכל יתר מספרים האמורים בפרשה כי לא ידע אנוש ערך.

או יהיה עניין הכתוב. בשום לב אל פסוק שאחריו **והיה ערך הזכר כו' והיה ערך חמשים כו'**. כי שתי תיבות שהם והיה ערך השניים מיותרים.

ועוד למה לא התחיל מלמטה למעלה מבין חדש עד בן חמש שנים ומבין חמש שנים לעשרים שנה, ואחר כך מעשרים לששים ואחר כך מששים למעלה. **או** מלמעלה למטה שיתחיל מששים ולמעלה, ואחר כך מששים לעשרים ואחר כך מעשרים לחמש ואחר כך מבין חמש שנים עד בן חודש וגם לא תפס סדר שיעור המעות. כי הראשון הוא חמשים והשני חמש והרביעי חמשה עשר.

אמנם הנה עיקר זמן האדם הוא **מבן עשרים עד בן ששים**, כי כבר יש בו מקרא ומשנה ומצוות וחופה והוא בר עונשים. והוא בעיקר כחו לעסוק בתורה ומצוות, כי כבר הוא בן עשרים לרדוף. נמצא כי כל עיקר האדם הוא בזמן ההוא, על כן בו התחיל כי הוא העיקר ונדרו גדול מכל השאר.

ועוד לימדנו בחינת חשיבות העומד להשתלם, על אשר נשתלם והולך וממעת בפעולת שלמותו, כי גם שיותר עושה העושה מעט מאשר היה עושה בימי שלמותו, מאשר עושה מי שעדיין לא נשתלם אלא שהולך לקנות השלמות, עם כל זה כיון שזה הולך וקונה והאחר הולך ומאבד, יותר נחשיב את ההולך וקונה עם שעדיין לא קנה אפילו מקצת, מאשר קנה והולך ומאבד עם שעודנו פועל צדק. ועל כן ראוי להקדימו ולהחשיבו. והוא לימוד נאה, כי טוב בעיני ה' לכבד ולהחזיק ביד אשר לו הכנה או התחלה להשיג החכמה או הכישרון, למען יחרץ לאמץ כח למען ירוץ ולא ייגע עד ישיגנו. וזהו כי אחר הזכירו יתברך ערך **מבן עשרים עד בן ששים**, שהוא עיקר זמן השגת השלמות והכישרון במקרא ובמשנה ומצוות אשר קדם קודם העשרים שנה, כי בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצוות, כי מעשרים שנה והלאה הוא עוסק בשלשתן, ומה גם שהוא שנתיים אחר החופה ומשולל הרהור וגם אימת עונשי שמים עליו, כי אז ודאי שלם. וגם הוא בעיקר כחו כי בן עשרים לרדוף, כי מאז עד ששים לזקנה הוא כללות שנות יגיעת והשגת השלמות. והנה לפני הזמן הזה ולאחריו יש שתי בחינות הפכיות. כי בכל השנים שלפניו שהוא מהילדות הוא מוכן להשיג השלמות והולך ומתקרב אליו. אך מה שלאחר ששים והלא הוא הולך וממעת בעבודת שמים וביגיעת המצוות כי הם ימי הרעה ותשות הכח, על כן הורנו יתברך כי טוב להקדים ערך מה שמבן חמש שנים לעשרים שנה מלהקדים ערך מה שמבן ששים ומעלה, כי זה הולך ועולה ומוסיף להשיג השלמות וזה הולך ופוחת מאשר קנה. ולא בלבד מה שבין חמש לבין עשרים שהוא זמן הלימוד והתחלת המצוות, כי אם אפילו מה שמבין חדש לבין חמש שנים שאין אז לא למוד ולא מעשה הטוב, כל זה הם ימי הכנה לבוא עדיהם, על כן גם הזמן ההוא הקדים לימי הזקנה ושיבה, עם היות כי לא יבצר מהיות בהם תורה ומצוות קצת, מה שאין כן מבן חדש עד בן חמש שנים שאין בהם לא זה ולא זה. כי על בחינה זו הוסיף ערך הזמן ההוא מהזמן הראשון, כי זה חמשה שקלים וזה חמשה עשר. אף על פי כן לענין הקדימה הקדים זמן שמבן חדש כמדובר.

והנה בזה נבא אל העניין. והוא בהזכיר מאמרנו פרשת כי תשא באומרו (שמות ל יג) זה יתנו [וכו'] מחצית השקל הקודש כו' מחצית השקל תרומה לה'. והוא כי הלא אומרו שם בשקל הקודש הוא בשקל הקדש האמור פה בערכין כפירוש **רש"י** ז"ל. והלא ראוי לשית לב כי אחר ששם מפרש השיעור ואומר עשרים גרה השקל, מה צריך לומר שהוא בשקל האמור בערכין. וכן באומרו פה חמשים שקל בשקל הקודש שהוא שקל הקדש האמור שם, מה יש לו

ללמוד משם, הרי גם פה נאמר (פסוק כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל.

אך הנה כוונתו יתברך להשיב על קושי גדול מאד. והוא, כי איככה נוכל וראינו סתירה בתורה בערך האיש מן הקצה אל הקצה. כי שם בכופר נפש עושה ערך האיש כופר נפשו מחצית שקל אחד ופה בערכין חמשים שקלים שלמים, וזה **מבן עשרים שנה ומעלה**. על כן היה הדעת טועה כי אין השקלים שווים. על כן אמר שם פרשת כי תשא בשקל הקדש האמור בערכין וגם פה אמר בשקל הקדש האמור שם, ואם כן איפה שבה הקושיא לאיתנה. על כן אמר שם זה יתנו מבן עשרים שנה ומעלה, שהוא זמן שערך האיש חמשים שקלים יתנו מחצית השקל בלבד. והוא בשקל הקדש שבערכין ממש. ואם כן איך אני מתרצה במחצית השקל, הלא הוא כי תרומה לה'. והוא כי התרומה שיש לה שיעור בתורה הוא תרומת מעשר והיא אחד ממאה, כי ממאה סאין היה ישראל נותן עשר ללוי והלוי נותן מהעשר אחד, הרי אחד ממאה, כך מחצית השקל הוא אחד ממאה חצאי שקל שהם חמשים שקלים. וזהו מחצית השקל כו' תרומה לה', כי בתרומת הערך אני מתפייס ומוותר התשעים ותשע חלקים, והוא כי להיות אני התובע אני מוותר. אך איש כי יפליא בפיו נדר לא יוותר. כי אם בערך נפשות שהוא ערך שלם יתן לה', כלומר מה שאין כן כשהוא יתברך בעצמו התובע כי אז הוא מוותר.

(ג) ובזה אל תתמה על שתי הוויות משונות מאשר שם אשר תראה הלא המה אחד. כי פה **והיה ערכך וכו'** אשר תעריך אתה מבן עשרים [שנה] עד ששים שנה. מה שאין כן שם כי אם מעשרים ומעלה אף גם ליותר מששים. ועוד הויה שנית והיא בעניין המעות כי זה הוא חמשים שקלים, ובזה אל תבוא לומר אולי אין השקלים שווים כי זה גם הוא בשקל הקדש האמור שם. כי אם שפה הוא כי אתה מפליא הנדר ונותן בערך כמדובר. וזהו אומרו פעמים והיה ערך וגם אומרו **בשקל הקדש**. ובגלל הדבר הזה מוסיף הכ"ף ואומר **בערך** ולא נאמר בערך, לרמוז כי זה הוא בערך אתה העצמי שאתה בא להעריכו, ולא במה שאני נתפייסתי בכופר נפש, כי שם לא היה ערך כמדובר.

**

ג והיה ערךך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן-ששים שנה והיה ערךך חמשים שקל כסף בשקל הקדש :

ד ואם-נזקבה הוא והיה ערךך שלשים שקל :

ה ואם מבן-חמש שנים ועד בן-עשרים שנה והיה ערךך הזכר עשרים שקלים ולנזקבה עשרת שקלים :

ו ואם מבן-חדש ועד בן-חמש שנים והיה ערךך הזכר חמשה שקלים כסף ולנזקבה ערךך שלשת שקלים כסף :

ז ואם מבן-ששים שנה ומעלה אם-זכר והיה ערפך חמשה עשר שקל ולנקבה עשרה שקלים :

ועדיין זולת סוד ה' צריך בל נפטור עצמנו מלתור אחר טעם איזה רמז לפי הפשט, אל תתנו יתברך דבריו לשיעורין האלו בערכין מוחלקין זה מזה לזכר ולנקבה. והנני מגיד מן אשר הביא אלוה בידנו.

ו ואם מבן-חדש ועד בן-חמש שנים והיה ערפך הזכר חמשה שקלים כסף ולנקבה ערפך שלשת שקלים כסף :

והוא כי **הזכר מבן חדש** שיצא מכלל נפל חמשה דברים טובים ימצאו בו. אחד, מציאות הוא עצמו שהוא בן קיימא מתגדל לעבוד את ה'; וגם אביו זוכה על ידו בארבעה דברים.

א. בברית מילה אשר מל אותו מעודו בן שמונת ימים;

ב. מצוות פדיון כשהוא מבן חדש, אם בכור הוא הרי נמצא בו מצווה זו;

ג. שמקיים על ידו מצוות פריה ורביה;

ד. שעל ידו מקיים מצוות צדקה תמידית, כמאמרם ז"ל (כתובות נ א) עושה צדקה בכל עת (תהלים קו ג) זה הזן בניו ובנותיו הקטנים. הרי חמשה דברים. על כן יש בו ערך שווי חמשה שקלים. אך הנקבה אין בה ברית ופדיון, נשארו לה שלשה שקלים.

ה ואם מבן-חמש שנים ועד בן-עשרים שנה והיה ערפך הזכר עשרים שקלים ולנקבה עשרת שקלים :

ומבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה, מאז האחדים לא יחשבו כי אם העשירות. והוא כי בזמן ההוא יש בו שני דברים גדולים לזכר שהם תורה מצוות נוספות על הקודמות, כי בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן חמש עשרה לגמרא, הרי תורה, ובן שלש עשרה למצוות. הרי שני דברים חשובים וגדולים מאד על כן יהיה ערכו שני עשרות שקלים. ולנקבה שאין בה תורה רק מצוות בלבד יהיה לה עשור אחד הם עשרת שקלים.

ג והיה ערפך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן-ששים שנה והיה ערפך חמשים שקל כסף בִּשְׁקֵל הַקֹּדֶשׁ :

ומבן עשרים [שנה] עד בן ששים [שנה] כי אז הוא זמן כל עבודת ה', אז יהיה כל יגיעו חמשה דברים מקרא משנה תלמוד אגדות מצוות.

ד ואם-נִקְבָּהּ הוּא וְהִיא עֶרְכָּךְ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל :

ולנקבה שהארבעה אין בה והחמשית גם כן אין לה בשלמות, כי כל מצוות עשה שהזמן גרמא הם פטורות, ומצוות לא תעשה הם בשב ואל תעשה, אך יש לה שלשה דברים שבהן מיטפלת והם: נדה, חלה, והדלקת הנר, על כן יהיה ערכה שלשה עישורין הם **שלושים שקלים**.

ז ואם מִבֶּן-שָׁשִׁים שָׁנָה וּמַעְלָה אִם-זָכָר וְהִיא עֶרְכָּךְ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלִנְקָבָה עֶשְׂרֵה שָׁקִלִים :

ומבן ששים שנה ומעלה מאז תשש הכח מלעסוק בתורה ובמצוות, ושעור התשות כח הוא רובא דמינכר, שהוא מעשר ידות כחו הראשון שבעה חלקים, על כן מחמשים נשאר **חמשה עשר**. ולנקבה שאין כח הזקנה ניתש בה כל כך כזקן כנודע ונראה בחוש, כי אין חסרונה יותר על שני שלישים מכחה הראשון. על כן מתחלה היה ערכה שלשים ועתה יהיה **עשרה**. זה יתכן כעת לבלתי צאת ריקם מהשיעורין הללו. חסלת ספר ויקרא. תם ב"ה.